

TÜRKİYE'DE 15. DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
3. TÜRKİYE ŞEHİRCİLİK KONGRESİ
6 - 7 - 8 KASIM 1991 - İZMİR

TÜRKİYE'DE
ŞEHİRCİLİĞİN GELİŞİMİNDE SON 30 YILIN
DEĞERLENDİRİLMESİ

TÜRKİYE 15. DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
3. TÜRKİYE ŞEHİRCİLİK KONGRESİ
6-7-8 KASIM 1991 - İZMİR

TMMOB
Şehir Plancıları Odası
İzmir Şubesi
Kitaplığı
No: _____

TÜRKİYE'DE
ŞEHİRCİLİĞİN GELİŞİMİNDE SON 30 YILIN
DEĞERLENDİRİLMESİ

T.C. BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI,
İZMİR VALİLİĞİ,
İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ,
KONAK BELEDİYESİ,
KARŞIYAKA BELEDİYESİ,
BORNOVA BELEDİYESİ,
BUCA BELEDİYESİ,
M.S.Ü. DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
TÜRKİYE DAIMİ KOMİTESİ,
T.M.M.O.B. ŞEHİR PLANCILARI ODASI
İŞBİRLİĞİ İLE,
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ,
MÜHENDİSLİK-MİMARLIK FAKÜLTESİ,
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ
TARAFINDAN DÜZENLENMİŞTİR.

KONGRE DÜZENLEME KOMİTESİ

Prof.Dr.Mehmet ÇUBUK (M.S.Ü.)
Prof.Dr.Çınar ATAY (D.E.Ü.)
Prof.Dr.Mesut AYAN (D.E.Ü.)
Prof.Dr.Esin AYDAR (D.E.Ü.)
Prof.Dr.Cemal ARKON (D.E.Ü.)
Yrd.Doç.Dr.Ülker SEYMEN (D.E.Ü.)
Yrd.Doç.Dr.Sezai GÖKSU (D.E.Ü.)
Arş.Gör.Semahat SEVİNÇ (D.E.Ü.)

KONGRE SEKRETERYASI

Yrd.Doç.Dr.Hülya KOÇ (D.E.Ü.)
Arş.Gör.Funda ALTINÇEKİÇ (D.E.Ü.)
Arş.Gör.Levent ÜNVERDİ (D.E.Ü.)

TÜRKİYE'DE ŞEHİRCİLİĞİN SON OTUZ YILI

İÇİNDEKİLER

KONGRE PROGRAMI

ÖNSÖZ

Çınar ATAY

SUNUŞ BİLDİRİSİ (TEMATİK AÇIKLAMA)

Mehmet ÇUBUK

1

GİRİŞ BİLDİRİLERİ

- * Planlı Dönemin Plansız Kentleşmesi 30 Yıllın Bilançosu (1960-1990) 9
Ruşen Keleş
- * Türkiye'nin Son Otuz Yıllık Kent Planlama Deneyinin Kuram Uygulama İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi 17
İlhan Tekeli

DİĞER BİLDİRİLER

- * İmar Planlama Süreci ve Bu Süreçte İller Bankasının Yeri 26
İlhan Gülgeç
- * Türkiye'de Şehirciliğin Gelişimi ve Yasalar Çerçevesinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 39
Nihat Bingöl, Özay Gül, Ahmet Şahin
- * İmar Yasası Değişikliklerine Değişik Bir Açıdan Bakış 46
Safa Erkun
- * Planlama-Postmodernizm Yakınlaşmaları Üzerine Bir İrdeleme 62
Gönül Tankut
- * Turizm, Bütünün Bir Bölümüdür 70
Tankut Ünal
- * İzmir'de Kapsamlı Bir Planlama Denemesi 78
Rauf Beyru
- * Planlama Üzerine Bir Oyun Denemesi 91
M.R.Akbulut, T.Gökçen, S.Demirtaş Gökçen, T.Tekkökoğlu, F.Ünsal
- * Türkiye'de Son Otuz Yılda Planlamada Etkin Olan Kurumlar 114
M.Çubuk, A.Karaman, Ş.İnankul, İ.Günur, A.Eryoldaş, A.Sirel, L.Yarar
- * Geç Gelişme Sürecinin Yapısal Koşullarında Çarpık Kentleşme ve Çaresiz Kent Planlaması 135
Polat Sökmen
- * Türkiye'de Şehirciliğin Gelişimindeki Saklı Boyutlar ve Sosyal Bilimcilerin Sorumluluğu 145
Ertürk M.İşıkpınar
- * Ülkemizde Kentsel Gelişmeler ve Kent Plancısının İşlevi 154
A.Tuncay Karaçorlu

. Planlı Dönemde İmar Planlarının Mülkiyet Üzerine Etkileri Ş.İnankul, A.Eryoldaş	159
* Planlamada Yasalar Arası İlişkiler-Çelişkiler Boyutunun Araştırılması Yaşar Bahri Ergen	169
. Yerel Yönetimden, Merkezi Yönetime Geçen Yetki Karmaşası D.Erol, C.Erol	175
. Son Otuz Yılda Türkiye'de Planlama Pratiği Bağlamında Yıldız Üniversitesi Uygulamaları Yıldız Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü	182
. Öneri Planlama Süreci Modeli (Bildiri Özeti) Yıldız Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü	193
* Fiziksel Planlamalar Dizisinde Uygulanan-Uygulanmayan Planlama Kademeleri ve Kentsel Mekanda Öncelikli Alan Planlaması A.Ayça Bilsel, S.Güven Bilsel	194
. Kentsel Mekanda Öncelikli Alan Planlamasında Karar Verme Mekanizması ve Bu Planlama Kademesinde Kentsel Tasarım Tekniğinin Kullanılması A.Ayça Bilsel, S.Güven Bilsel	200
. Üniversitelerin Rehberlik Danışmanlık Hizmetleri - 30 Yıllık Deneyimi Orhan Kuntay	205
. ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün 30 Yıllık Tarihi Üzerinde Gözlem ve Düzeltmeler (Bildiri Özeti) Özcan Esmer	208
. Fiziksel Planlama Tasarımındaki Bazı Gelişmeler Feridun Duyguluer	209
. Kentlerin Geleceği Bakımından Enerji Dönüşüm Önerileri Ali Çelener	218
. Ulaşım ve Makroform : Ülkemizde Son 30 Yılda Ulaşım Tür ve Ağ Değişmelerinin Kent Formlarına Etkisinin Değerlendirilmesi Hülagü Kaptan	227
. Planlama-Uygulama İlişkileri İçinde "Çukurova Metropolitan Bölgesi - Kentsel Gelişme Projesi" Ahmet Uzel	234
. Yeşil-Alan Donatımının Niceliksel Saptanması Yeni Bir Yöntem Ş.Ergin, S.Sevinç, G.Alpaslan	248
. Kentsel Altyapı Planlama - Uygulama Sürecinin Neresindeyiz? -Konya Örneği- (Bildiri Özeti) Ahmet Alkan	257
. Mahalle Ölçeğinde İmar Planı Uygulamaları - Trabzon Kemerkaya Mahallesi Nermin Ökten	258
. Türkiye'de ve Birincil Metropolitan Şehir İstanbul'da Orta-Büyük Ölçekteki İmalat Sanayiinin Gelişim Çizgisi ve Bileşimindeki Değişimler Mehmet Ocakçı	267
. Ankara'da Tekstil Sanayi ve Kentsel Formun Oluşumu Serap Erdoğan	279

Planlama Hedeflerinin Gerçekleşmesinde Tasarım İlkeleri ve Finansman Parametreleri (Türkiye'de Şehirciliğin Son 30 Yılında Boğaziçi Planlaması Örneğinde Bir Araştırma) Gülşen Özaydın, Levent Özaydın	286
Türkiye'de Turizm Planlaması ve Karşılaşılan Güçlükler Gürkan Ertaş	297
Türkiye'de Turizm Konaklama Tesislerinin Mekansal Dağılımı ve Çevresel Etkilerinin Değerlendirilmesi Perver Korça	306
Türkiye'de Kış Turizminin Giderek Artan Önemi, Erzurum Palandöken Dağları Kış Sporları ve Turizm Geliştirme Planlama Çalışmaları İlgaz Kırzioğlu	318
Edirne'nin Kentsel Gelişimi Işığında Yeni Yerleşim Alanları İle Tarihsel Doku İlişkisi İlter Büyükdığın	330
Tarihsel Çevre Korumasında Ekonomik Problemler Rahmi Erdem	335
Kentsel Sit Alanlarının Koruma Amaçlı İmar Planlamaları ile Turizme Açılması, Uygulama Sonuç ve Sorunları - Ankara Kalesi Kale İçi, Antalya Kaleiçi Koruma İmar Planları Örneklemesi N.Gültekin, T.Gültekin, N.Görer	347
Turizm Girdili Koruma Amaçlı İmar Planlamasına Yönelik İlkeler ve Yöntem Önerileri Nilgün Görer, Nevin Gültekin	356
Kıyı Bölgelerinde Planlama Sorunları Güner Gezim, Perihan Kiper	363
Kıyı Yerleşmelerinde Planlama ve Belediyelerin Karşılaştıkları Sorunlar, Çeşme Belediyesi Örneği Zerrin Toprak Karaman	370
Kıyı Yasası-Turizmi Teşvik Yasası İlişkisi ve Planlama A.Sedat Sert	383
Kent Kültürü, Kentlileşme Ali Sözer	395
Planlama Karar Süreçleri, Yerel Yönetim Merkezi Yönetim İlişkileri-Çelişkileri Bahar Erdican	398
Kentlerimizin Kimlik Sorunu ve İzmir Örneği (Bildiri Özeti) Orcan Gündüz	402
Kent Planlamasında "Kültürel Kimlik" Sorunu Oktay Ekinci	404
Hemşehrilik Bilinci Üzerine (Bildiri Özeti) Yücel Yaman	413
30 Yıl Sonra Gelen "Gecekondu Islahı/Yasallaştırma/Altyapı Projelendirmesi" Kamutay Türkoğlu	414
Gecekondu Alanlarında Kentlileşme Süreci (Bildiri Özeti) Nilgün Ergun	428

. Türkiye'de Kentleşmeye Uygun Kentleşme ve Kent Kültürü Demet Erol, Cemalettin Erol	429
. Son Otuz Yılda Türkiye'de Konut Politikaları ve Konut Kooperatifleri Konut Üretimi Hülya Koç	433
. Türkiye'de Toplu Konut Üretimi İçin Uygulanan Yöntemlerin Değerlendirilmesi Handan Türkoğlu	443
. Planlama-Uygulama İlişkileri (Batıkent Örneği) Fatma Çetinkaya	451
. Konut Çevresi, Açık Alan Kullanımı Üzerine Bir Araştırma Erdoğan Yaşlıca	457
. Türkiye'de Toplu Konut Politikaları ve Konut Sorunu Y.Bahri Ergen, Ayşe Tekel	466
. Kentleşmede Toplu Konut Olayı ve Kent Kooperatifleri Deneyimi Nural Güran	471
. Toplu Konutla Alan Tasarrufu ve Mekanlarda Stresi Azaltma Önlemleri Ali Çelener	474
. KONGRE ve PANEL SONUÇLARININ DERLENMESİ	479
. KONGREYE KATILANLARIN LİSTESİ	488

KONGRE PROGRAMI

6 KASIM 1991

YUNUS EMRE SALONU

9.00 - 10.00 KAYIT

10.00 - 12.00 AÇILIŞ KONUŞMALARI

Oturum Divanı=

Prof.Kemal Ahmet ARU
Prof.Dr.Mehmet ÇUBUK
Prof.Dr.Çınar ATAY
Yrd.Doç.Dr.Zekai GÖRGÜLÜ

- Prof.Kemal Ahmet ARU
Dünya Şehircilik Günü Daimi Komitesi Adına
- Prof.Dr.Şafak Z.UZSOY
D.E.Ü.Müh.Mim.Fakültesi Dekanı
- Prof.Dr.Namık ÇEVİK
Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörü
- Yüksel ÇAKMUR
İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı
- Kutlu AKTAŞ
İzmir Valisi

TEMATİK AÇIKLAMA

Prof.Dr.Mehmet ÇUBUK

12.00 - 13.00 GİRİŞ BİLDİRİLERİ

Oturum Başkanı= Prof.K.Ahmet ARU
Raportör= Yrd.Doç.Dr.Zekai GÖRGÜLÜ

- Prof.Dr.Ruşen KELEŞ
Planlı Dönemin Plansız Kentleşmesi 30 Yılın (1960-1990) Bilançosu
- Prof.Dr.İlhan TEKELİ
Türkiye'nin Son Otuz Yıllık Kent Planlama Deneyinin Kuram Uygulama İlişkisi Bakımından Değerlendirilmesi

13.00 - 14.00 YEMEK ARASI

14.00 - 15.15 OTURUMU

Oturum Başkanı= Mustafa Geçek
Raportör= Özcan ALTABAN

- Murat KARAYALÇIN
Kentsel Toprak Reformu
- İlhan GÜLGEÇ
İmar Planı Süreci ve bu Süreçte İller Bankasının Yeri

- Nahit BİNGÖL, Özay GÜL, Ahmet ŞAHİN
Türkiye'de Şehirciliğin Gelişimi ve Yasalar Çerçevesinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı

15.15 - 15.30 ARA

15.30 - 17.15 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Rauf BEYRU
Raportör= Doç.Dr.Aykut KARAMAN

- Prof.Dr.Safa ERKÜN
İmar Yasası Değişikliklerine Değişik Bir Açıdan Bakış
- Prof.Dr.Gönül TANKUT
Planlama-Postmodernizm Yakınlaşmaları Üzerine Bir İrdeleme
- Tankut ÜNAL
Turizm Bütünün Bir Bölümüdür
- TMMOB Şehir Plancıları Odası
Son Otuz Yılda Meslek Odası ve Kent Planlama Mesleği

17.30 - 18.00 ŞEHİRCİLİK HİZMET BELGESİ DAĞITIM TÖRENİ

18.00 SERGİ AÇILIŞI ve KOKTEYL

Atatürk Kültür Merkezi

7 KASIM 1991

TİYATRO SALONU

9.30 - 10.45 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Gönül TANKUT
Raportör=Dr.Ahmet UZEL

- Prof.Rauf BEYRU
İzmir'de Kapsamlı Bir Planlama Denemesi
- Ar.Gör.Fatma ÜNSAL, Ar.Gör.Turgay GÖKÇEN, Ar.Gör.Sibel Demirtaş
GÖKÇEN, Ar.Gör.M.Rıfat AKBULUT, Ar.Gör.Teoman TEKKÖKOĞLU
Planlama Üzerine Bir Oyun Denemesi
- M.S.Ü. Mim.Fak.Şeh. ve Bölge Planlama Bölümü Bildirisi
Sunan= Doç.Dr.Aykut KARAMAN
Türkiye'de Son Otuz Yılda Planlamada Etkin Olan Kurumlar

10.45 - 11.15 ARA

11.15 - 13.00 OTURUMU

Oturum Başkanı=Prof.Dr.Safa ERKÜN
Raportör= Yrd.Doç.Dr.Ülker SEYMEN

- Polat SÖKMEN
Geç Gelişme Sürecinin Yapısal Koşullarında Çarpık Kentleşme ve Çaresiz Kent Planlaması
- Ertürk M.İŞIKPINAR
Türkiye'de Şehirciliğin Gelişimindeki Saklı Boyutlar ve Sosyal Bilim-
cilerin Sorumluluğu

- A.Tuncay KARAÇORLU
Ülkemizdeki Kentsel Gelişmeler ve Kent Plancısının İşlevi
- Ahmet TURGUT
Son Otuz Yılda Şehir Planlama ve Meslek Örgütümüz

13.00 - 14.00 YEMEK ARASI

14.00 - 15.15 OTURUMU

Oturum Başkanı= Necdet Vidinlioğlu
Raportör= Öğr.Gör.M.Yıldırım ORAL

- Doç.Dr.Şule İNANKUL, Öğr.Gör.Akın ERYOLDAŞ
Planlı Dönemde İmar Planlarının Mülkiyet Üzerine Etkileri
- Yrd.Doç.Dr.Yaşar Bahri ERGEN
Planlamada Yasalar Arası İlişkiler-Çelişkiler Boyutunun Araştırılması
- Demet EROL, Cemalettin EROL
Yerel Yönetimden Merkezi Yönetime Geçen Yetki Karmaşası

15.15 - 15.45 ARA

15.45 - 17.30 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Cemal ARKON
Raportör= Feridun DUYGULUER

- Y.Ü.Mim.Fak.Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Bildirisi
Sunan= Prof.Dr.Hüseyin KAPTAN
Son Otuz Yılda Türkiye'de Planlama Pratiği Bağlamında Yıldız Üniver-
sitesi Uygulamaları
- Y.Ü.Mim.Fak.Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Bildirisi
Sunan= Doç.Dr.Yalçın ÜNAL
Öneri Planlama Süreci Modeli
- A.Ayça BİLSEL, Dr.S.Güven BİLSEL
Fiziksel Planlamalar Dizisinde Uygulanan - Uygulanmayan Planlama
Kademeleri ve Kentsel Mekanda Öncelikli Alan Planlaması
- A.Ayça BİLSEL, Dr.S.Güven BİLSEL
Kentsel Mekanda Öncelikli Alan Planlamasında Karar Verme Mekanizması
ve Bu Planlama Kademesinde Kentsel Tasarım Tekniğinin Kullanılması

7 KASIM 1991

A SALONU

9.30 - 10.45 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Emre AYSU
Raportör= Doç.Dr.Şule İNANKUL

- Prof.Dr. Orhan KUNTAY
Üniversitelerin Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri- Otuz Yılın
Deneyimi
- Öğr.Gör.Özcan ESMER
O.D.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün 30 Yıllık Tarihi Üzerinde
Gözlem ve Düzeltmeler

- Orhan AYBER
Ülkemizde Son 30 Yılda Kentleşmenin Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Olumsuz Etkileri ve Yeni Öneriler

10.45 - 11.15 ARA

11.15 - 13.00 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Hüseyin KAPTAN
Raportör= Yrd.Doç.Dr.Sezai GÖKSU

- Feridun DUYGULUER
Fiziksel Planlama Tasarımındaki Bazı Gelişmeler
- Ali ÇELENER
Kentlerin Geleceği Bakımından Enerji Dönüşüm Önerileri
- Öğr.Gör.Hülagü KAPLAN
Ulaşım ve Makroform=Ülkemiz Son 30 Yılda Ulaşım Tür ve Ağ Değişmelerinin Kent Formlarına Etkisinin Değerlendirilmesi

13.00 - 14.00 YEMEK ARASI

14.00 - 15.15 OTURUMU

Oturum Başkanı= Tankut ÜNAL
Raportör= Doç.Dr.Yalçın ÜNAL

- Dr.Ahmet UZEL
Planlama-Uygulama İlişkileri İçinde "Çukurova Metropolitan Bölgesi- Kentsel Gelişme Projesi"
- Doç.Dr.Şenel ERGİN, Ar.Gör.Semahat SEVİNÇ, Gamze ALPASLAN
Yeşil Alan Donatımının Niceliksel Saptanması - Yeni Bir Yöntem
- Doç.Dr.Ahmet ALKAN
Kentsel Altyapı Planlama - Uygulama Sürecinin Neresindeyiz?
Konya Örneği.

15.15 - 15.45

15.45 - 17.30 OTURUMU

Oturum Başkanı= İlhan GÜLGEÇ
Raportör= Ar.Gör.Sema DOĞAN

- Yrd.Doç.Dr. Nermin ÖKTEN
Mahalle Ölçeğinde İmar Planı Uygulamaları - Trabzon Kemer kaya Mahallesi
- Yrd.Doç.Dr. Mehmet OCAKÇI
Türkiye'de Ve Birincil Metropolitan Şehir İstanbul'da Orta-Büyük Ölçekteki İmalat Sanayiinin Gelişim Çizgisi ve Bileşimindeki Değişimler
- Öğr.Gör. Serap ERDOĞAN
Ankara'da Tekstil Sanayii ve Kentsel Formun Oluşumu
- Ar.Gör. Gülşen ÖZAYDIN, Ar.Gör.Levent ÖZAYDIN
Planlama Hedeflerinin Gerçekleşmesinde Tasarım İlkeleri ve Finansman Parametreleri - Boğaziçi Planlama Örneğinde Bir Araştırma-

7 KASIM 1991

C SALONU

9.30 - 10.45 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Tayfun TANER
Raportör= Ümit ÖZCAN

- Gürkan ERTAŞ
Türkiye'de Turizm Planlaması ve Karşılaşılan Güçlükler
- Dr. Perver KORÇA
Türkiye'de Turizm Konaklama Tesislerinin Mekansal Dağılımı ve Çevresel Etkilerinin Değerlendirilmesi
- Yrd.Doç.Dr. Ilgar KIRZIOĞLU
Türkiye'de Kış Turizminin Giderek Artan Önemi. Erzurum Palandöken Dağları Kış Sporları ve Turizm Geliştirme Planlama Çalışmaları

10.45 - 11.15 ARA

11.15 - 13.00 OTURUMU

Oturum Başkanı= Haluk ALATAN
Raportör= Yrd.Doç.Dr.Hülya KOÇ

- Yrd.Doç.Dr.İlter BÜYÜKDİĞAN
Edirne'nin Kentsel Gelişimi Işığında Yeni Yerleşim Alanları İle Tarihsel Doku İlişkisi
- Uzm.Rahmi ERDEM
Tarihsel Çevre Korumasında Ekonomik Problemler
- Ar.Gör.Nevin GÜLTEKİN, Ar.Gör.Nilgün GÖRER, A.Tanju GÜLTEKİN
Kentsel Sit Alanlarının Koruma Amaçlı İmar Planlamaları İle Turizme Açılması, Uygulama Sonuç ve Sorunları
- Ar.Gör.Nevin GÜLTEKİN, Ar.Gör.Nilgün GÖRER
Turizm Girdili Koruma Amaçlı İmar Planlamasına Yönelik İlkeler ve Yöntem Önerileri

13.00 - 14.00 YEMEK ARASI

14.00 - 15.15 OTURUMU

Oturum Başkanı= Gürkan ERTAŞ
Raportör= Ar.Gör.Funda ALTINÇEKİÇ

- Perihan KİPER, Güner GEZİM
Kıyı Bölgelerinde Planlama Sorunları
- Doç.Dr.Zerrin Toprak KARAMAN
Kıyı Yerleşmelerinde Planlama ve Belediyelerin Karşılaştıkları Sorunlar -Çeşme Belediyesi Örneği-
- A.Sedat SERT
Kıyı Yasası - Turizmi Teşvik Yasası İlişkisi ve Planlama

15.15 - 15.45 ARA

15.45 - 17.30 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Orhan KUNTAY
Raportör= Dr.Kamutay TÜRKÖĞLU

- Ali SÖZER
Kent Kültürü, Kentlileşme
- Ahmet SARIŞIN
Konut Sorununa Alternatif Çözüm Önerisi=
Gecekondlu Bölgelerinde Yenileme Yaklaşımı
- V.Senihi KİTAPÇI
Siyasal Karar Süreci ve Kent Planlama
- Bahar ERDİCAN
Planlama Karar Süreçleri Yerel Yönetim - Merkezi Yönetim İlişkileri
Çelişkileri

7 KASIM 1991

D SALONU

9.30 - 10.45 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Akın SÜEL
Raportör= Yrd.Doç.Dr.Emel GÖKSU

- Doç.Dr. Orcan GÜNDÜZ
Kentlerimizin Kimlik Sorunu ve İzmir Örneği
- Oktay EKİNCİ
Kent Planlamasında "Kültürel Kimlik" Sorunu
- Yücel YAMAN
Hemşehrilik Bilinci Üzerine

10.45 - 11.15 ARA

11.15 - 13.00 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Rıfki ARSLAN
Raportör= Ar.Gör.Semahat SEVİNÇ

- Dr.Kamutay TÜRKÖĞLU
30 Yıl Sonra Gelen "Gecekondlu Islahı/Yasallaştırma/Altyapı Projelen-
dirmesi"
- Dr.Nilgün ERGUN
Gecekondlu Alanlarında Kentlileşme Süreci
- Demet EROL, Cemalettin EROL
Türkiye'de Kentleşmeye Uygun Kentlileşme ve Kent Kültürü
- Ümit ÖZCAN
Değişen Kent Kültürü ve Gecekondlu

13.00 - 14.00 YEMEK ARASI

14.00 - 15.15 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Gündüz ÖZDEŞ
Raportör= Dr.S.Güven BİLSEL

- Yrd.Doç.Dr. Hülya KOÇ
Son Otuz Yılda Türkiye'de Konut Politikaları ve Konut Kooperatifleri
- Konut Üretimi
- Dr.Handan TÜRKÖĞLU
Türkiye'de Toplu Konut Üretimi İçin Uygulanan Yöntemlerin Değerlendirilmesi
- Fatma ÇETİNKAYA
Planlama -Uygulama İlişkileri- Batıkent Örneği

15.15 - 15.45 ARA

15.45 - 17.30 OTURUMU

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Mesut AYAN

Raportör= Ar.Gör.Tolga ÇİLİNGİR

- Doç.Dr.Erdoğan YAŞLICA
Konut Çevresi - Açık Alan Kullanımı Üzerine Bir Araştırma
- Yrd.Doç.Dr.Yaşar Bahri ERGEN, Ar.Gör.Ayşe TEKEL
Türkiye'de Toplu Konut Politikaları ve Konut Sorunu
- Nural GÜRAN
Kentleşmede Toplu Konut Olayı ve Kent Kooperatifleri Deneyimi
- Ali ÇELENER
Toplu Konutta Alan Tasarrufu ve Mekanlarda Stresi Azaltma Önlemleri

8 KASIM 1991

TİYATRO SALONU

9.45 - 13.00 ÖĞRENCİ PANELİ

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Çınar ATAY

- Yarışma Birincisi
- D.E.Ü. Öğrenci Temsilcisi
- G.Ü. Öğrenci Temsilcisi
- İ.T.Ü. Öğrenci Temsilcisi
- M.S.Ü. Öğrenci Temsilcisi
- O.D.T.Ü. Öğrenci Temsilcisi
- Y.Ü. Öğrenci Temsilcisi

13.00 - 14.00 YEMEK ARASI

14.00 - 17.00 GENEL DEĞERLENDİRME PANELİ

Oturum Başkanı= Prof.Dr.Mehmet ÇUBUK

- Prof. Rauf BEYRU
- Prof. Gündüz ÖZDEŞ
- Prof.Dr.İlhan TEKELİ
- Prof.Dr.Orhan GÖÇER
- İlhan GÜLGEÇ
- Dr. Ahmet UZEL
- Necdet VİDİNLİOĞLU

17.00 - 18.00 ÖĞRENCİ YARIŞMASI ÖDÜL DAĞITIMI

18.00 KOKTEYL

ÖNSÖZ

ÇINAR ATAY

Dünya Şehircilik Günü Kutlamaları Ülkemizde geleneksel olarak her yıl 6-7-8 Kasım tarihlerinde gerçekleştirilmektedir. Bu yıl 15.'cisi kutlanan bu etkinlikler her beş yılda bir genel değerlendirmeler içinde bir kongre ile ele alınmaktadır. 1991 yılında 3.kongreyi bu düzen içinde yine coşku ile gerçekleştirdik.

Kutlamalarımıza büyük bir dinamizm getiren ilkeler doğrultusunda her yıl ülkemizin bir başka kenti katılımcıları ağırlamaktadır. Bu yıl İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün ev sahipliği yaptığı kongrede, ülkemizde son yıllarda devamlı olarak kendini yenileyen şehirciliğimizin son 30 yıllık geçmişini değerlendirme fırsatını bulduk. Bir anlamda özleştirmizi yaptık. Daha iyiye, daha güzele ve daha doğruya erişmek için elbirliği ile konuları ele aldık ve tartıştık.

Güncelliğinin yanısıra, geniş kitleleri ilgilendiren kapsamı ile şehir planlama, ne yazık ki son yıllara kadar toplumda yeterli ilgiyi bulamamakta ve uzman olmayan ellerde kalmakta idi. Fakat bu kongrede sunulan bildirimler ve ortaya atılan görüşler meslek adamlarımızın giderek konuya daha bilinçli olarak sahip çıktığını göstermektedir.

Ülkemizde yaşanan hızlı nüfus akımları sonucu daha da önem kazanan şehircilik konusunda sanırız en önemli konular, günün ambleminin renklerini taşıyan; sarı mavi ve yeşilden oluşan hava, güneş ve yeşil alanlar ile ifade edilmektedir. Ancak, ne yazık ki bu üçlüye gereksinimi olan insanlar, üçlüyü isteksiz de olsa gözardı etmeye başlamışlardır. Buralardan ortaya çıkan darboğazları gidermeye yönelik kapsamlı önerileri ve yenilikleri, geçmişten aldığımız dersler ve tecrübeler ışığında bu kitapta yer alan bildirimler ile ortaya koyduk.

Şehirlerimizdeki yaşam felsefesi fiziki planlar ile birleşmediği sürece, şehirlerimizin varoluşunun ne denli tehlikeye girdiğini yine burada bütün açıklığı ile ortaya koymaya çalıştık. Standart kalıplar dışına taşmayı, değişme ve gelişme kavramlarının koordinasyonunun önemini vurgulamaya ve uygulamaya başladık. Ancak, planlama-uygulama kopukluğunu gidermede hala zorlandığımızı, bu sorunu taşıdığımızı gördük.

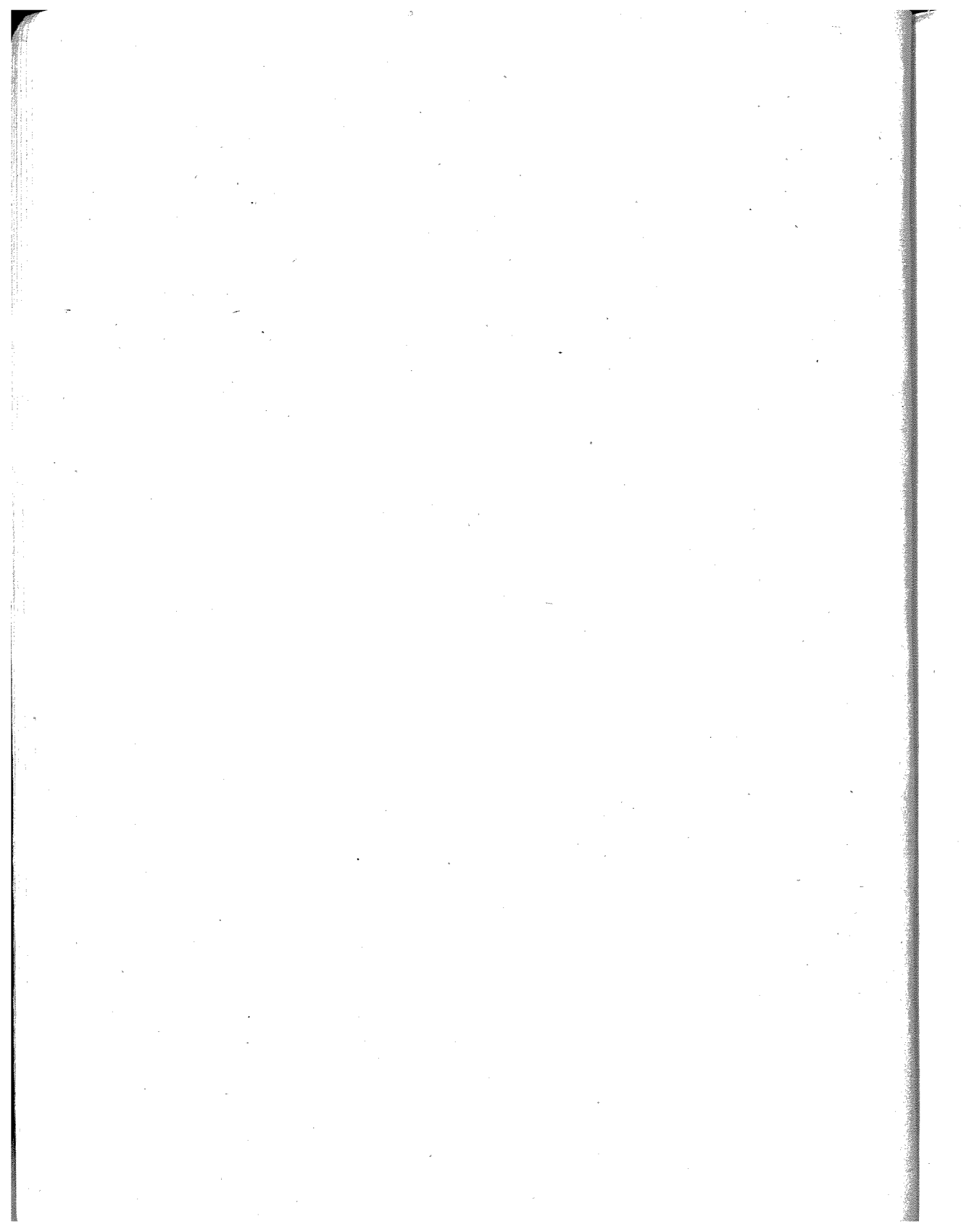
Uygulayıcı kurumların kongreye gösterdiği ilgi azlığı, yukarıda belirttiğimiz ikilinin ne denli önemli olduğunu bize bir kez daha göstermiştir. Burada üzüntü ile dile getirmek istediğimiz konu, doğal olarak birkaç inançlı uygulayıcı kurumun dışındadır.

Planlamanın sahip olduğu evrensellik ne mutludur ki üzüntümüzü giderici bir değere sahiptir. 15 yıldır yapılan toplantılarda üçü kongre olmak üzere, tematik bütünlükteki kollokyumlarda vurgulanan tek ortak konu bu olmuştur. İnanıyoruz ki, şehircilik ve şehir plancıları bunun da üstesinden geleceklerdir.

15. kez kutladığımız gün, kendi mütevaziliği içinde görkemli bir şekilde üç gün süre ile devam etmiştir. 16. kez İstanbul'da kutlanmasına karar verilen Dünya Şehircilik Günü, artık uluslararası boyutlara ulaşacaktır.

Son 30 yılın değerlendirilmesi gibi kapsamlı bir konunun ele alındığı kongrenin gerek gerçekleşmesi ve gerekse 15 yıldır başarıyla devam eden sürekliliğinin sağlanması konusunda çalışan Türkiye Daimi Komitesi'ni burada kutlamadan geçemeyiz. İnanıyoruz ki, bu ve benzeri konular ilerideki yıllarda daha geniş kitlelerce izlenecek ve özellikle yerel yönetimlerin ilgisi artacaktır. Son yıllarda görülen gelişmeler bizi bu konuda iyimserliğe yöneltmiştir. İnanç ve sabırla bu birlik ve beraberliği sağlayacak güce sahip olduğumuzu bilmemiz bizi doğru bildiğimiz yolda yürütmektedir.

Ülkemiz şehirciliği adına yaşamış olduğumuz kongremizin yararlı olması dileği ile 16.Dünya Şehircilik Günü'nde İstanbul'da buluşmayı diliyoruz.

SUNUŞ BİLDİRİSİ

TÜRK ŞEHİRCİLİĞİNDE YENİ BİR ULUSAL STATÜYE DOĞRU ...

Prof.Dr.Mehmet ÇUBUK

D.Ş.G. Türkiye Daimi Komitesi 2.Başkanı

Türkiye'de Dünya Şehircilik Günü çerçevesinde yapılan 3.Türkiye Şehircilik Kongresinin temasını belirlerken, bugüne kadar yapılmış olan kolokyumlar ve kongrelerde ele alınan ve tamatik bütünlük gösteren konulardaki tartışmaların ortaya koyduğu sonuçlar etken olmuştur. Yani her kolokyumda saptanan sorunlar ve varılan sonuçlar, (Cumhuriyet döneminde ülke şehirciliğinde hayli aşamalar kaydedilmiş olmasına rağmen) gerçek anlamda bir statüye kavuşulamamış olduğunu ve yeni bir ele alışın ve bakışın getirilmesi gerektiğini göstermiştir. Dolayısıyla 3.Kongre döneminde son otuz yılın değerlendirmesini yaparak ülkede, planlı kalkınma programlarının yapılmaya başlandığı 1960'lı yıllardan günümüze dek olan dönemde son otuz yıl "şehirciliğimizin" bir muhasebesinin yapılması kararlaştırılmıştır.

Bu düşünce ile kongrenin amacı; bir taraftan şehirciliğimizle ilgili olarak, devletin, merkezi ve yerel yönetimlerin, kamu kuruluşlarının meslek adamlarının sorumlulukları üzerinde durmak, diğer taraftan da şehircilik ve uygulamalarla ilgili vasıtalar üzerinde tartışma açmak ve aynı zamanda "Türkiye'de planlamanın son otuz yılının bir belgeselini elde etmek şeklinde belirlenmiştir.

Bu kongrede böylece Türkiye'de planlamanın -ya da şehirciliğin- hedeflerindeki (!) değişimlerle, dünyada ve ülkedeki genel değişmelerin izlenmesine ve yapılmak istenenlerle, süreçler ve vasıtaların incelenmesine, tartışılmasına zemin hazırlanmış olacağı da düşünülmüştür.

Elbette bu koşullarda kongrenin hedefi;

Çeşitli ortamlarda kazanılmış deneyimlerin, gözlemlerin ortaya konması, tartışılmasından sonuçlar elde ederek, hükümeti, yerel yönetimleri, kamu oyunu, meslek adamlarını, icraatdan sorumluları ve kaçınılmaz olarak politikacıları hedefleyen düşündürücü, yönlendirici ve tavsiye nitelikli esasları belirlemek şeklinde tanımlanmıştır.

Dileğim o ki, bir seçim sonrası yeni hükümette, yeni çalışma programlarının yapıldığı bir dönemde, politikacılara, kamu sorumlularına ve yöneticilere çok önemli mesajlar iletilebilsin.

Son onbeş yıldır süregelen Dünya Şehircilik Günleri çerçevesinde, üç kongre döneminde yapılan bilimsel tartışmalar sonunda belirlenen ve her kolokyum ya da kongre sonrası bir nevi ulusal deklarasyon olarak ortaya çıkan sonuç-sentez metinleri Türkiye Daimi Komitesi tarafından "sentez nitelikli ve yorumlamalı sonuçlar kitapçığı" olarak hazırlanmıştır. Ne yazık ki henüz baskısı tamamlanmamış olan bu kitapçıkta her kolokyum ya da kongre sonuçları; sorunlar-darboğazlar- ve önlem önerileri şeklinde verilmiş, aynı zamanda bugünkü (1991) durumda çıkan sonuçlar irdelenerek, yorumlamalar yapılmıştır.

Bu irdelemeler önemli sonuçlar ortaya koymuş ve son onbeş yıllık zaman

kesitinde 'şehircilikte' nerede olduğumuza ait bir saptama yapma olanağı doğmuştur.

Genel hatları içinde bu irdelemeleri incelersek görürüz ki; ".. geçmişte ve günümüzde (1991) kalkınma planlarını uygulamaya koyan bakanlıklar, genelde kendi anlayışları, yorumları doğrultusunda kararlar almışlar, fakat bunlar ülke genelinde bir fiziki planlama oluşumuna katkı sağlayamamışlardır. Örneğin Turizm Bakanlığının çalışmaları, D.P.T'ye bağlı Serbest Bölgeler Dairesinin çalışmaları, fiziki yatırımlar için yönlendirici olmanın ötesinde böyle bir oluşuma katkıda bulunamamışlardır. 3194 sayılı İmar Yasası, Bölge Planlama ve fiziki ve yasal boyut getirmiş olmasına rağmen "Bölge Planlama"da bir kurumsallaşmaya gidilememiştir. Yine aynı yasanın yerel yönetimlere verdiği plan yapma ve onama yetkisi ile bir çok yerel yönetim mücavir alanlarını genişletmiş ve bu alanlarda verdiği yapı izinleri ile de hizmet götürülemeyen yerleşik alanlar oluşmasına neden olmuş ve yapısal düzeni bozmuşlardır.

Böylece ancak parçacı yaklaşımlarla yetinilmiş ve ülke mekânında kademeli ve bütüncül bir planlama anlayışına gelinememiştir. Çevre yasası ve yeni oluşturulan Çevre Bakanlığının programlarında görülen çevre düzeni planları yapma görevi, şehirciliğimizdeki sistemsizliği gösteren ve yetki dağınıklığını ortaya koyan bir başka örneği oluşturmuştur.

Ülkede her ne kadar şehircilikle ilgili yeni kurumlar oluşturulmuş ve yeni yasal olanaklar yaratılmış ise de, örneğin çıkartılan af yasaları ile kaçak yapılar yasallaştırılmış, hisseli araziler ve başkasının mülkü üzerindeki yapılar için yasal düzenlemeler getirilmiş, ama bu düzenleme ve el koyma hükümleri çoğu kez mülkiyet hakkını zedelemiş ve dolayısıyla yargı organlarına çok sayıda başvurulara neden olmuştur.

Bugün (1991) yeni yasal düzenlemeler ile bölge planlama, kıyı kullanımı, çevre koruma ve serbest bölgeler yasalarıyla, yatırımların yönlendirileceği alanlara, yasal, fiziki ve ekonomik içerikli paketler hazırlanmasında yetkili kurumlar arasında bütünlük getiren bir koordinasyon sağlanamamıştır. Sonuçta yaratılması gereken kademeli ve bütüncül plan anlayışı gerçekleşmemiştir.

3030 sayılı yasanın örgütlenme ve planlama sorunlarını belirlediği büyük kentlerde, kurulmuş olan Belediye Birliğinin yeterince kurumlaşmadığı ve planlama sürecini işletemediği ve ne yazık ki yasa ile büyük kentlerin nazım plan bürolarının kapatıldığı ve önemli birikim ve deneyimin de yok olduğu görülmüştür.

Keza Arsa Ofisi Kurumunun etkinliği azaltılmış, yeni kurulan Toplu Konut İdaresi ile arsaya ilişkin düzenlemeler, kredi ve finans kurumu bir bünyede toplanmış ve çok önemli bir fon oluşturulmuştur. Toplu konuta kredi sağlamak amacıyla çeşitli harçlar bu fon için ayrılmış ve işlemler yapılmıştır. Ancak toplu konut fonları gerçek amacın dışında da kullanılmış, kooperatiflere yeterli kredi ulaşamamış ve düşük gelir grupları bu kredilerden gereği gibi yararlandırılmamıştır.

Ayrıca Toplu Konut Başkanlığının arsa üretememiş olması, bugünkü (1991) ekonomik koşulların yatırımda beklenen rantabl düzeyi verememiş olması nedeniyle konut sertifikası da beklenen sonucu verememiştir. Değiştirilen ve böylece bu fonla desteklenen toplu konut yasanın güçlenebilmesi için; merkezi yönetim-yerel yönetim-sosyal güvenlik ve eğitim kurumları arasında koordine bir çalışma sağlanamamıştır.

Yerel yönetimler planlamanın her boyutunda etkin yasal araçlarla donatıl-

miş olduğu halde, tüm bu olanakların ülkede kentsel gelişmeyi olumlu yönde etkileyememiş olduğu görülmüştür. Üzüntü veren ve düşündürücü bir durum da; kolokyum ve kongrelerde her fırsatta önerilen şekliyle, ülkesel, bölgesel ve kentsel mekanları ve gelişme-kalkınma ve çevre sorunlarını bütün olarak ele alan bir şehirçilik yasasına kavuşulamamış olmasıdır. Dolayısıyla böyle bir bütünlükten yoksun sektörel planlarda belirlenen yatırımlarda mekansal boyutlar tanımlanamamıştır.

Nazım plan bürolarının kaldırılması sonucu yerel yönetimler, uzun dönemde ele alınması gereken stratejik kararlarını bir plan bütünü içinde tartışmamıştır. Hisseli araziler için getirilen çözümler ise kentlerimizde imar planlarını ayrı ayrı düzeylerde olumsuz etkilemişlerdir.

Kentlerin gelişme stratejilerini toplu konut yasasından yararlanarak uygulamaya geçirmek yerine, imar affı getiren yasalarla, kamu elindeki arsaların özel mülkiyete geçmesiyle ortaya konan eylemler, bu yasa ile bulunabilecek çözümlmeleri de yok etmişlerdir. Önceki dönemde 1605 sayılı yasa çerçevesinde kırsal alanlardaki sanayi, kıyı ve doğal kaynakları korumaya yönelik yasal önlemler alınmış, fakat kırsal alan planlaması ile ilgili yasal düzenleme yapılamamış ve ülkesel mekan organizasyonu içinde kırsal alan planlamasının yeri belirlenmemiştir.

3194 sayılı imar yasası bölge planı yapma yetkisini D.P.T'ye vermiş ise de, bugüne kadar (1991) ülke mekânını ve kırsal alan planlamasını tümüyle ele alan bir yaklaşım ve planlama olgusu sergilenememiştir. Elbette Gap Projesi örnek bir bölge planlama ya da havza planlama girişimi olarak bu koşullarda özel olarak değerlendirilmesi gereken bir projedir. Parçacı ve sektörel bazda oluşumlar, bütünsellikten uzak sonuçlar getirmiştir. Örneğin,

Yeni kıyı yasasının sadece kıyıya ilişkin koşullar getirmesi ve mücavir alanlar içindeki yetkilerin belediyelerde bırakılarak bütünselliğin kaçırılması gibi.

Fakat buna karşın, önceleri mevzuatda kıyılarla ilgili olarak deniz ortamı değerlendirilmemişken, yeni çevre yasası ile tanım getirilmiş ve denetim altına alınmıştır.

Ek: 7 ve 8 maddelerle ilgili düzenlemelerde her ne kadar mülkiyet çizgisi kesinleştirilmiş ise de plan kararlarını sınırlayan bu düzenlemeler kıyılardaki gelişmeleri zorunlu olarak yasa dışı hale sokmuştur.

Bugün (1991) ülke bütününde kıyılardaki gelişmeleri bütüncül bir politika çerçevesinde inceleyip değerlendirecek yetkili bir kurum bulunmamaktadır. Bu nedenle çeşitli sektörler kendi etkinlikleri doğrultusunda kıyı mekânını kullanmakta ve yerel yönetimler mevzii etkiler altında ülkesel doğal kaynak olan kıyıları bozmaktadırlar.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen bugün (1991) artık, doğal kaynakların korunmasında çevreci görüşlere ağırlık veren politikaların ve eylemlerin doğal dengenin korunması için bütüncül çerçevede değerlendirilmesi gündemdedir. Sanayi yatırımlarında çevre politikaları ağırlık kazanmıştır. Devletin yol, baraj, enerji gibi alt yapı yatırımlarında yatırım alanları ve hatta turizm alanları, çevreci politikalar çerçevesinde tartışılmaya başlanmış, bu konuda kitlesel bilinçlenme filizlenmiştir.

Bugün (1991) ülkede Çevre Bakanlığının oluşturulması, yani yasal düzenlemelerin uygulama alanı bulması, kitlelerin bilinçlenme ve tepki düzeylerinin gelişmesi ülke çapında bir örgütlenme ile su ürünleri, su koruma hav-

zaları, tarım topraklarının ve doğadaki tükenbilir nitelikteki bitki ve hayvanların doğal yaşam çevresini korumaya ve bilinçli olarak kullanmaya dönük bütüncül politikaları geliştirilmesinin temel esesları olmuştur.

Kentleşme ve kırsal alanın birlikte ele alınması gereği, planlamada sektörler arası uyumun, bütünleşmenin bir plan kapsamında yapılmasının gerekli koşulları doğmuştur.

Demokratik karar sistemlerinin baskısıyla plan yapma yetkilerinin genel olarak yerel yönetimlere devredilmesi, hatta güçlü sektörlerin geliştirdikleri proje uygulamaları ve diğer koşullar ülkede arzu edilen bütüncül bir planlama yaklaşımının yasallaşmasını gerekli ve zorunlu kılmıştır. Devlet sanayicinin dışa açılması için iş ilişkilerini artırıcı politikaları desteklemiş, serbest bölgeler teşkil ederek bürokrasiden arındırılmış üretim bölgeleri oluşturmuştur. Haberleşme yatırımları, ulaşılabilirlikle ilgili teknik donatılar getirilmiştir. Böylece alt yapı olanaklarından dolayı büyük kentlerin çevrelerden ayrılmayan sanayiciye yurdun diğer bölgelerinde kolayca üretim yapabileceği koşullar doğmuştur.

Fakat diğer yandan yasa ile sanayiciye plan-proje ve yatırım konusunda yeni kolaylıklar getirilmiş, sanayiciye imar mevzuatının gereklerini sonradan tamamlamak koşuluyla her türlü imar ve yerleşme hakkı verilmiş, fakat bu serbest düzen sınırları yaratınca düzeltilmesi gerekmiştir. Belediye ve mücavir alan sınırları dışındaki alanlarda plan onama yetkileri ile idare kurullarına verilmiştir. Ne yazık ki bürokratik bir mekanizma oluşturan bu kurullara gelen mevzii imar planları bütüncül bir karakter taşımamaktadır.

Sık sık çıkartılan af getiren yasalar kentlerimizin mülkiyet sistemini altüst etmiştir. Anayasanın kamu yararı ve eşitlik ilkeleri zedelemişdir. Sosyal, ekonomik ve politik baskılar sonucu oluşan ve yasal olmayan bu tür yerleşmeler pekçok çevre sorunu yaratmıştır.

Ayrıca af yasaları sakıncalı olarak ilçe belediyelerine islah imar planlarını yapma hakkını vermiştir. Islah imar planları yasaların beklentisi doğrultusunda ortaya çıkan çarpık oluşumun kağıt üzerine geçirilerek yasallaşması biçimi olmuştur.

Adı plan olan ama plan özelliği taşımayan bu sözde planlar, kentlerin nazım planlarını da altüst etmişlerdir. Ne yazık ki bu çerçevede dağıtılan tapu tahsis belgeleri, sonucu belli olmayan bir başvuru kağıdı olarak, kentsel kargaşayı devam ettiren dökümanlar olmuştur. Af yasaları ile kent toprağı dağıtılmış, kentsel arsaya dönüşen arazinin bedeline ait yasal düzenleme yapılmamıştır.

Planlama bazı kesimlere rant sağlamış, bazılarını, arsaları üzerine toplum adına donatı getirerek adeta cezalandırmış ve yine, bazılarını da kent toprağı hediye edilmiş, çıkar sağlanmıştır.

Bu düzenlemelerin hukuki yönü ise henüz hiç oluşturulmamıştır.

Diğer yandan halkın kendi yarattığı değerlere sahip çıkması, onun kendisini ilgilendiren tüm konularda karar mekanizmasına sokulması da gerçekleşmemiş ve halkın katılımını olası kılan bir yasal düzenleme henüz gündeme bile getirilmemiştir. (1)

Böylece çok sınırlı biçimde ve genel hatlar çerçevesinde geçmiş kolokyum ve kongrelerde varılan sonuçların bugünkü (1991) koşullarda irdelenmesinden çıkan sonuçlar, 2.Türkiye Şehircilik Kongresinde hazırladığımız sonuç bildirgesindeki görüşü pekiştirmişlerdir. Dolayısıyla o gün yazı-

lanların bugün de tekrar edilebilir olduğu görülmüştür.

"... Türk şehirciliğinde, imar mevzuatında gelişmişlik izlenmekle birlikte, önemli bir birikimin hala daha genel çerçeve dışında bırakıldığı, değerlendirilemediği, böylece yaşayan planlama sürecinin kısıtlanmış olduğu görülmekte ve keza, geçmiş deneyimlerin ortaya koyduğu bütünün parçalanarak çağdaş bir prospektif yaklaşım yöntemi dışında kalındığına tanık olunmaktadır." (2)

3194 sayılı imar yasasında bazı değişiklikleri amaçlayan yasa önerisinin geçen yasama döneminde TBMM gündemine gelmesi, yasanın yeniden ve tümüyle ele alınarak bir Türk şehircilik sisteminin oluşturulması yerine yalnızca birkaç madde üzerinde ve belirli baskılar doğrultusunda değişiklik yapılmak istenmesi, yukarıdaki görüşü desteklemektedir.

Sözü edilen yasa değişikliği ilgili meslek odalarının düzenlediği sempozyumlarda ortaya konduğu gibi, ".. geçmiş yıllara ait yasaların toplumun bugünkü yapısı ile uyummadığı, yasada ufak rötüşlerle yetinilenemeyeceği (3), keza ".. gerek 3194 sayılı yasa, gerekse değişikliklerin toplumsal gelişmelere aykırı olduğu, yeni yasal düzenlemelerle yaratılacak rantın belli çıkar gruplarına yönlendirilmek istendiği, yasa ile ilgili eleştirilerde de parçacı yaklaşımlar yerine bütün olarak ele almak gerektiği (4) dile getirilmiştir.

Dünyada son on yıldır ülkelerin büyük bir kısmında şehircilik reformu gündemin en önemli maddesi olmuştur. Bu durum ilerlemiş sanayileşmiş ülkeler için de böyledir. Dolayısıyla Şehircilik reformu ülkelerin gelişme ve ilerleme çizgisini takibeder şekilde olmaktadır ve olacaktır da.. Bu reformlarla daha yaşanabilir bir çevre elde etmeye, toplumun artan ve değişen istek ve gereksinimlerini karşılamaya çalışmışlardır. Böylece kamunun, gelişmeye ve düzenlemeye egemen olabilmesi için yeni eylem tarzları belirlemişler, bunun için teknik-lojistik ve finans vasıtaları yaratmışlardır.

Bu gelişmiş-sanayileşmiş demokratik ülkelerin hemen hepsinde şehircilik, planlama ve yapılanma ile ilgili eylemler, ülke genelinde temel bir yasa ile, alt ölçeklerde yöresel özelliklere ve gereksinimlere göre hazırlanmış ikincil yasalarla, yaptırım ve müdahale biçimlerini getirmişlerdir. Ülke bütününde temel ve doğal kaynakların işlevinde insanın yaşamı için gerekli olan düzenli kentsel gelişmeyi ve keza beşerî çevreyi korumayı "garanti eden" ve toprağın kullanımında "rehber" olan yasal statülerini yaratmışlardır. Ama bu statüler hiçi bir ülkede ülkesel, bölgesel ve yöresel çıkarların gözetilmesinde ve bütünlük sağlamada merkezi denetimi (izin verme-onama-değiştirme yetkisi) yok etmiş değildir. En azından merkezi denetim, ülkesel bütünde eylemlerin tanımını getirmiştir.

Genelde bu temel yasalar Şehircilik eylemi ve imar eylemlerini bütünleştirerek; yapılanma ve "arazi kullanımına" egemen olmuşlardır.

Kent çıkarını, insan yaşamını ve çevre ekosistemini tehlikeye sokacak değişimleri önleyici temel kurallar, sistemler, araçlar sunmuşlardır. Daha ötesi bu yasalar, kentlerde yaşam kalitesini daha da iyileştirecek esaslar getirilmişlerdir (5). Elbette bütün bunlar yeni şehircilik politikalarının üretilmesini gerektirmiştir. Örneğin, Hollanda Hükümetinin "Hükümet Politikaları için Bilimsel Konseyi"nin 1990 yılında hazırladığı "kurumlar ve kentler" üzerine yaptığı araştırma raporu gibi. Bu raporda metropoliten bölgelerin uluslararası ekonomik ve sosyal ilişkilerdeki önemi belirtilmiş, küçük yerel yönetimlerin zayıf kalmış alt yapılarını

güçlendirebilmesi için finans kaynakları sağlanması, işçi yerleştirme merkezleri kurulması, mevcut kurumlar, mevcut araçlar ve eğitim, istihdam politikalarının yeniden ele alınması tavsiye edilmiştir. (6)

Böylece üretilen bu politikalarla ülke şehirciliğini yönlendirmişlerdir. Elbette burada ilk satırda söylenecek olan husus; bu ülkelerde bir şehircilik sisteminin varolması ve bu sistem içinde planlamanın hedefinin tanımlanmış, idari ve yasal strüktürlerin belirlenmiş olmasıdır.

Basit ve kıyaslamalı bir inceleme göstermektedir ki, örneğin Almanya'da şehircilik ve planlamayı, ülke ve kent-devlet(land) ölçeğinde, ayrı ayrı fakat birbiriyle bütünlüğe yasalar, belediye ölçeğinde ise yasal uygulama aracı olan planlar yönlendirmektedir.

Yasal strüktür açısından; Ülke ölçeğinde (federal mekansal planlama ve kent planlama yasası) vardır. Kent-devlet (land) ölçeğinde (kentsel mekansal planlama ve yapı yasası) ile ve (kent düzeni ve kentsel düzeyde bölgesel planlama yasası) vardır. Belediye ölçeğinde (arazi kullanma planı) ve (yerel strüktür planı) vardır. Kent planlama ve bölge planlamanın ulusal sorunları federal yasa ile diğer ölçekteki ve yapılanma ile ilgili sorunlar da kent-eyalet yasası ile çözümlenmektedir.

Şehirciliğin temel yasası ise federal planlama aktıdır ve genel olarak planlama prosedürü ve planlamayı düzenlemektedir. (7)

İngiltere'deki ise şehircilik ve planlamayı ülkesel ölçekte merkezi hükümet, country ölçeğinde country planlama otoritesi, district ölçeğinde district planlama otoritesi yönlendirmektedir. Ülke bütününde (kentsel düzen sınıflaması ve tipini belirleyen yasa) vardır. Country ölçeğinde yasal araç oluşturan (gelişme planı)-(strüktür planı) ve (genel tavsiyeler) vardır.

District ölçeğinde yasal araç oluşturan (gelişme planı detayları) ve (yerel plan) vardır.

İngiltere'nin kendine özgü yapısı içinde ülkede yazılı anayasa olmayıp ancak parlamento aktları vardır. Ülke ve kent planlama aktları da gelişmeyi -planların gelişmesini- ve planlama otoritelerini tarif etmektedirler. Hollanda'da şehircilik ve planlama yine diğer ülkelerde olduğu gibi ülkesel ölçekte (merkezi hükümetin yetkisinde) ulusal planlama kararlarıdır. Özel durumlar için arazi kullanımının tayininde yetkiler yine merkezi hükümettedir. İl ölçeğinde arazi kullanım için genel öneriler (tavsiye edici karakterde) vardır. Belediye ölçeğinde ise arazi kullanma detay plan önerileri ve (belediye arazi kullanım planı) vardır.

Yasal strüktür açısından bakıldığında Hollanda'da önemli yönlendirici yasa olarak fiziksel planlama aktı gelmektedir. Bu ülkede belirlenen üç kademede (merkezi-il-belediye ölçeklerinde) her yönetsel birim. Planlama hedefini ve planlamanın içeriğini kendisi serbestçe seçmektedir. Türkiye'de ise durumun gerek planlama süreci, gerekse planlama otoriteleri açısından ülkesel bütünlük çerçevesinde bir hiyerarşi göstermediği ve şehircilik hukuku oluşturacak bütünlükte bir yasal strüktürü yansıtmadığı görülmektedir.

Merkezi hükümet adına (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, DPT, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi, Bayındırlık Bölge Müdürlüğü ve ayrıca turizm gelişme planları, koruma ve çevre koruma planları ve son olarak çevre düzeni planları farklı Bakanlıklarca hazırlanıp onaylanmaktadır. (8)

Belediyelerle ilgili olarak; büyük kent belediyeleri ve büyük kente bağlı belediyeler ile küçük belediyeler yerel otoriteleri oluşturmaktadırlar. Bunlar arasında geri dönüşümlü bir koordinasyon yoktur. Merkezi hükümetin bu alt planları denetleme ve onay zorunluluğu da yoktur.

Görülmektedir ki, ulusal düzeyde kentsel gelişmenin yönlendirilmesi ve gelişmenin tamamlanabilmesi için bunun yerel ölçeğe kadar indirilmesi gereği yerine getirilmiş değildir.

Ülkesel plan, bölge planı, metropoliten plan ve kent planları kademelenmesi bulunmamakta, büyük kentler ve diğer kentler kendi sorumlulukları ve yetkileri içinde, eksik teknik ve ihtisas kadroları ile başbaşa ve merkezi ve genel denetimden uzak ve koordinasyon dışında bırakılmışlardır. Yani ülkede geldiğimiz durum, gelişmiş-sanayileşmiş demokratik ileri ülkelerdeki temel yasalarla getirilen ve belirlenen özellikleri sunmamaktadır.(9) Gerçekten artık (imar yasası) ile şehircilik yapılamayacağı ve imar yasasının ancak yapılanmayı yönlendirebileceği; fakat ülke şehirciliğini yönlendirecek ve ülkesel kaynakları korumayı garanti edecek, yeni bir anlayışa ve yasal düzenlemeye gereksinim bulunduğu görülmektedir.

Ülkede politik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan şehircilik ve planlama uygulamalarını yönlendirici ve tanımlayıcı böyle bir yasa aynı zamanda devletin şehircilik ve planlamaya bakışının da netleşmesini gerektirmektedir. Böyle bir yasa ülke bütününde ülkesel düzenleme ve kentsel büyümeden doğacak sorunların çözümünde beliren gereksinme ve isteğe cevap verecek yapıda olmalıdır.

Kaldı ki Türkiye de hiçbir kurum ekonomik, sosyal ve yapısal değişimi yönlendirecek nitelik ve yapıda gözükmemektedir. Kısacası bu yapısal değişim, genel değişme koşutunda kaçınılmaz bir zorunluktur.

Asıl sorun bugün Türk Şehircilik ve gelişme konularında ülke koşullarında çağdaşlaşmayı ve modernleşmeyi getirecek ve uygulanabilir bir statünün ne kurumsal, ne finans ne de taraflar açısından ortaya konamamış olmasında yatmaktadır.

Ülkede büyük kentsel yerleşmeler, normal kentsel yerleşmeler ve kırsal yerleşmeler aynı karakterde ve yapıda olmadıklarına göre; imarcılık oyununu yönlendiren boyutsuz bir imar yasasının şehirciliğimizi ve kentsel gelişmeleri tez düze yönlendirmesi olası değildir.

Ülkede bölgelere göre ortaya çıkan gelişmişlik, azgelişmişlik ve gelişmemişlik çizgisindeki beşeri yerleşmelerin, farklı istek ve gereksinmelerini karşılayacak ve aynı zamanda aradaki farklılığı kademeli olarak giderme yollarını açacak, yaptırım getirecek bir ulusal strüktürün yaratılması gerekmektedir.

Böyle bir düzenleme, farklı boyutları dikkate alan şehircilik ve hukuku karşılaştıracak yolu çizen, dolayısıyla da bir şehircilik hukuku yaratmaya olanak veren, ülkede sözde şehircilik esaslarını belirleyen imar yasasını aşan -belki tamamlayan- gerçek anlamda arazinin kullanım denetimini getiren, kırsal göçlerin durdurulması ve kentsel yerleşmelerin sosyo-ekonomik geleceklerinin düzenlenebilmesi için kurumlar ve araçları belirleyecek olan ve mülkiyete uygulanacak yükümlülükleri tanımlayan bir düzenleme olmalıdır.

Kısacası bunları sağlayacak olan sistemi oluşmamış Türk Şehirciliği için bir şehircilik temel yasası ya da çerçeve yasanın yapılması gerekmektedir.

Yani herşeyden önce Türk şehirciliğinin kurumsal sisteminin oluşturulması, varolan sistem ile rahatsızlığın giderilmesi gerekmektedir.

Böyle bir temel şehircilik sisteminin oluşturulmasında elbette mevcut durumun değerlendirilmesi ve ıslahı temel hedefler olmalıdır.

O halde temel sorun, Türk şehirciliğinin kurumsal sistemini oluşturmaktır. Bu sistem içinde en önemli hedef elbette arazi mülkünü yönlendirecek esasların saptanmasıdır. Dolayısıyla düzenleme şehirciliği ve aktif şehircilik (eylemsel şehircilik) yaratılması ve sonra sistemin kilit taşı olacak olan arazi kullanım planlarına ait yapım zorunluğu ve esaslarının getirilmesi, anayasaya aykırı düşmeyen şekilde mülkiyete uygulanacak yükümlülükler ızgarasının belirlenmesi, idari ve hukuki yönlerden arazi kullanımında denetim getirecek tarzda, GENEL-YEREL-ÖZEL ŞEHİRCİLİK KURAL-LARININ ve keza kentsel düzenlemeye egemen olacak. Düzenleme teknikleri- nin belirlenmesi, geliştirilmesi gerekmektedir.

Ülkesel koşullar dikkate alınarak oluşturulacak şehircilik sisteminde ülke ölçeğinde -il ölçeğinde- Belediye ölçeğinde. Yeni bir düzenleme kademelenmesi de kaçınılmaz olmaktadır.

PLANLI DÖNEMİN PLANSIZ KENTLEŞMESİ 30 YILIN (1961-1991) BİLANÇOSU

Prof.Dr. Ruşen Keleş
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
Ankara

I. GİRİŞ

Dünya Şehircilik Günü'ne bu başlık altında sunacağım bildiri de ele almayı düşündüğüm konulara, 1984 yılında, İTÜ'ce düzenlenen, Şehirciliğin Son 25 Yılı Seminer'inde kısmen değinmişim. Ayrıca, 1986 yılında, İstanbul'da düzenlenen 2. Türkiye Şehircilik Kongresi'ne sunduğum İmar Politikamızın Hedefleri adlı bildiri de, yine benzer konuları işlemeye çalışmışım. Dolayısıyla, bugün burada söyleyeceklerim, 1986 yılından bu yana olagelen değişikliklerin, o bildirilerdeki görüşler doğrultusunda gözden geçirilmesinden ve değerlendirilmesinden oluşacaktır.

Son 30 yıllık dönem, ülkemizde kentleşmenin hızlı bir seyir izlediği ve aynı zamanda yavaşlamadığı olağanüstü bir dönemdir. Bu dönemde kentsel nüfusun oranı % 25'den % 55'e yükselmiş, kentlerde yaşayan nüfus mutlak sayılarla 7 milyondan 33 milyona çıkmıştır. Büyük kentlerin durumu daha da çarpıcıdır. 100 bin ve daha fazla nüfusu olan kentlerin kentsel nüfus içindeki payları, bu dönemde % 45'ten % 67'ye çıkmış, nüfus toplamları ise 3.3 milyondan 21 milyona yükselmiştir. Kentleşmenin değişmeyen bir özelliği durumuna gelmiş olan gecekondulaşma da, bu dönemde çarpıcı boyutlara ulaşmıştır. Şöyle ki, 30 yılda, gecekondu sayısı 240 binden 2 milyona, gecekonduarda yaşayan nüfus ise 1.2 milyondan 10 milyona çıkmıştır. Bunun yanı sıra, konut açığı, altyapı yetersizlikleri, çevrenin yozlaşması, ulaşım sıkıntılarını, yerleşmelerdeki estetik kirlenmesi sağlıklı kentleşmeyi simgeleyen göstergeler olmuştur.

II. 1960-1970 DÖNEMİ (Hızlı Kentleşme)

Bu döneme 1961 yılında hazırlanan yeni bir anayasa damgasını vurmuştur. Ayrıca anayasal bir görev olarak planlama, Devlet Planlama Örgütü'nde kurumsallaşmış, yerel yönetimlerin akçal ve öteki alanlardaki özerkliği, bu anayasanın 116. maddesinde yer bulmuştur.

Öte yandan, bu döneme, 1957 yılında yürürlüğe giren 6785 sayılı İmar Yasası damgasını vurmuştur. Aynı yıllar, ülkede 7116 sayılı yasa ile İmar ve İskan Bakanlığı adıyla bir bakanlığın kurulduğu yıllardır. Bu bakanlık, ülke çapında nüfusun ve ekonomik etkinliklerin dengeli dağılışı- nı gerçekleştirecek politikaların ve konut politikasının saptanmasından ve uygulanmasından sorumlu bir merkezi kuruluş olarak öngörülmüştür. Aynı zamanda, bölge planları yapmak ve kentlerin imar planlarını onayla- mak yetkisi de bu bakanlığa verilmiş bulunuyordu.

1960-1970 döneminde, kentleşmeyle ilgili iki önemli anayasa mahkemesi kararı dikkatimizi çeker. Bunlardan birincisi Kira Yasasının kiraların

sınırlandırılması ile ilgili kuralının iptal edilmiş olması karşısında, geniş kiracı topluluklarının toplumsal yönden korumasız bir durumda kalmalarına yol açılmış olmasıdır. İkincisi ise, 6785 sayılı İmar Yasasının 42. maddesinde yer alan Hamur Kuralı'nın iptali sonucunda, belediyelerin, kentlerin özellikle merkezi kesimlerindeki düzenleme çalışmalarında karşılaştıkları zorluklardır. Bu karar sonucunda, belediyeler, yaptıkları düzenleme çalışmalarında arsa sahiplerinden karşılıksız olarak % 25'e kadar toprak alabilme şansını yitirmişlerdir. Bu durum 1972 yılında yasanın yeniden düzenlenmesine kadar sürmüştür.

1966 yılında 775 sayılı Gecekondu Yasası'nın çıkması, o tarihe kadar yapılmış olan gecekondu yasalara yasallaşma fırsatını vermiştir. Denilebilir ki, bu yasa, gecekondu adından ilk kez sözedilen bir yasal belge olarak, gecekondu olgusunu bir gerçek olarak benimsemiş ve ağırlığı çözüm yollarına vermiştir.

1960-1970 dönemi, siyasal özellikleri açısından da kimi özellikler taşımaktadır. Bu dönemin ilk 6 yılı, yani 1960-1968 arası, siyasal açıdan istikrarlı bir dönemdir. Son iki yılı (1968-1970) ise, istikrarsızlıkların başladığı bir dönemdir. Bunu ise 12 Mart 1970 askeri müdahalesiyle başlayan ve etkileri daha sonra da süren bir askeri yönetim izlemiştir.

III. 1970-1980 DÖNEMİ

Bu dönemde, kentleşmenin hızında, oransal olarak bir yavaşlama gözlemlendiği dönemdir. Bununla birlikte, kent nüfuslarındaki mutlak sayılarla başdöndürücü artışlar olduğu dikkati çekmektedir. Dünya petrol bunalımının etkileri bütün dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiş, bunun kentler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmüştür.

1971-1974 yılları arasında asker eliyle sağlanan göreceli siyasal istikrarı, 1976-1980 yılları arasında, katı ideolojik tutumlarla beslenen tam bir istikrarsızlık dönemi izlemiştir. Bu dönemde, bir CHP ve MSP koalisyonunu, partilerüstü İrmak Hükümeti, onu 2 MC Hükümeti ve onu da bir AP hükümeti izlemiş ve bu istikrarsız dönem 12 Eylül müdahalesiyle sonuçlanmıştır. Bu istikrarsızlığın, kentleşme ve konut politikalarına ve uygulamalarına da olduğu gibi yansıdığı söylenebilir.

1973 ve 1977 yerel seçimleri sonucunda, özellikle büyük kentlerde sosyal demokrat kadrolar yerel düzeyde iktidara geldiler. Bunu, kentleşmenin zaferi olarak kutlayanlar çoğunlukta idi. Yerel düzeyde demokrasinin kurulması ve bu yoldan ülke çapında demokratikleşme umutlarının gerçekleşmesi bu yoldan kolaylaşmış olacaktı. Bu ortam içinde, sosyal demokrat belediyeler, belediyeçilik sorunlarına yeni bakışlar getirmeye çalıştılar. Demokratik, kaynak yaratıcı ve üretici, katılımcı, birlik ve bütünlükçü ve kentlerde oluşan rantları kamuya maledici belediyeçilik ilkeleri işte bu çalışmaların ürünü olarak ortaya çıktı.

Hem bu ilkeleri yaşama geçirmek ve geliştirmek, hem de yerel yönetimleri daha özerk kılmak amacıyla, 1978'de bir merkezi örgüt, Yerel Yönetim Bakanlığı kuruldu. Aynı yıllar, kamuoyunun gündemini giderek daha çok işgal etmeğe başlamış olan çevre sorunlarının çözümünü kolaylaştırmak amacıyla bir Çevre Müsteşarlığı'nın da kurulduğu yıllardır.

Bu olumlu gelişmelere karşın, 1980 yılı başlarına gelindiğinde, genel olarak plan düşüncesinden uzaklaşmış olduğu, Kalkınma Planının fiilen yürürlükten kaldırılmış olduğu dikkati çekiyordu. Plan düşüncesinin genel

olarak terkedilmesine koşut olarak, kentlerin imar planları da, eskiye oranla daha çok, belediye başkanlarının makam odalarını süsleyen belgeler olmaktan öteye gidemiyordu.

IV. 1980-1983 ASKERİ YÖNETİM DÖNEMİ

Bu dönem, çoğu askeri müdahale sonucunda oluşturulan yönetimlerde olduğu gibi, devletin, halkın, ulusun önüne konulmuş olduğu bir dönemdir. Bu çerçevede, yerel yönetimlere büyük bir güvensizlik duyulmuştur. O kadar ki, yerel yönetimler, 1980 askeri müdahalesini zorunlu kılan kurumlar arasında sayılmıştır. Bunun bir sonucu olarak, 1981 yılının başlarından başlayarak büyük kentlerin çevresinde yapılan ve küçük belediyelerin askeri makamların takdirleriyle ana belediyelere bağlanmalarını, sınırlarının ve özerk statülerinin değiştirilmesini öngören düzenlemeler yapılmıştır.

Bu çerçevede, 1982 yılında kabul edilen yeni Anayasa, yerel yönetimler konusunda önemli bir geri adım atmıştır. O da, 127. maddede konulan bir kuralla, yerel yönetimlerin seçilmiş organlarının belli koşullar altında İçişleri Bakanı tarafından geçici olarak görevden uzaklaştırılabilesine olanak sağlanmıştir. Böylece, seçilmiş organların göreve geliş ve gidişlerinde esas olması gereken yargının hakemliği kurallı çığnenmiştir. Çünkü, siyasal kadrolara, geçicilik süresi ne kadar olacağı belirlenmiş olmayan geniş bir takdir hakkı tanınmış oluyordu.

Öte yandan, yeni Anayasa 23. maddesiyle, düzenli ve sağlıklı kentleşmeyi sağlamak amacıyla, yerleşme özgürlüğüne yasa ile sınır konabileceğini göstermiştir. Daha önceki anayasalarda bulunmayan bu kural, uygulamada etkili olamamıştır. Çünkü, yerleşme özgürlüğünü kısıtlamak, çok partili parlamenter rejimlerde kolayca sağlanamazdı.

Askeri yönetimin, kent ve kentleşme konularına yakın bir ilgi gösterdiğini belirtmek gerekir. 1805 sayılı İmar ve Gecekondu Affına ilişkin yasa, o dönemde çıkmıştır. Bununla, o tarihe (2 Haziran 1981) yapılan gecekondu yasallaştırılıyor, daha sonra yapılmış ve yapılacak olanlar ise yasaklanıyordu. Askeri yönetim, bu gecekondu ve imar affını bir zorunluluk olarak görmüştür. Bunun yanısıra, Boğaziçi ve kıyılardaki yapılaşmaları da bir düzen altına alacak yasalar çıkarmıştır. Ne var ki, gerek gecekondu, gerekse Boğaziçi ve kıyıların korunması konusundaki bu titizlik, bir iyi niyet gösterisi olmaktan öteye gidememiştir. Turizmin özendirilmesine ilişkin yasada olduğu gibi, doğal değerlerimiz daha kolay yitirilmesine ilişkin kimi açık kapıların bırakıldığı dönem de bu dönemdir.

Buna karşın, askeri dönemin kentlerle ilgili iki olumlu davranışını vurgulamak gerekir. Bunlardan birincisi, müdahalenin hemen ardından, yerel yönetimlerin gelirlerinin arttırılmasıdır. 2380 sayılı yasa ile, devlet bütçesinin vergi gelirlerinden belediyelere % 5, il özel yönetimlerine ise % 1 oranında pay verilmesi uygulaması, yerel yönetimlere rahat bir nefes aldirmiştir. İkincisi ise, 2487 sayılı Toplu Konut yasası ile kurulan Kamu Konut Fonu kaynaklarından, kooperatiflerin, kooperatif birliklerinin ve toplumsal güvenlik kurumlarının yararlanma tekeline sahip kılınmalarıdır. Bu ikinci kararlar, ilk kez, Türkiye'de kar amacı gütmeyen toplu konut kuruluşları devletin sağladığı bir kaynaktan öncelikle yararlanmış olacaklardı. Ne var ki, dönemin ekonomik ve siyasal özelliklerinden doğan kimi nedenler yüzünden yasayı uygulamaya olanak bulunamamıştır.

V. 1984-1991 (Liberal Dönem)

A. Dünyadaki Değişmeler

a) 1980'li yıllar, dünyanın ekonomik, toplumsal, siyasal ve ideolojik yapısında önemli değişikliklerin yer aldığı yıllardır. Batı, bu yıllardan daha önce, kalkınma kavramı, amaç ve yöntemlerini sorgulamaya başlamış bulunuyordu. Kapitalizmin yetersizliklerine çözüm arayışları, düşün dünyasının önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. Öte yandan, Doğu, bu yıllarda geçmişini yargılamaya başlamıştır. Demir Perde'nin yıkılması, Doğu'daki yoğun birikimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Batı'nın sorgulamaya başladığı kavramlar arasında, devletçilik, kamu yararı, sosyal refah devleti, müdahalecilik ve korumacılık gibileri başta yer almaktaydı. Bunlara alması yöntemler üzerinde durulmaktaydı. Tanınmış düşün adamı Ralph Dahrendorf, 1980'lerin başında, "Sosyal demokrat yüzey artık son bulmuştur" diyerek, Batı açısından bir değer değişikliğine işaret etmiştir. Doğu'da ise, Gorbaçov ve Yeltsin gibilerinin öncülük ettikleri değişmeler, doğrudan doğruya Leninizmi ve hatta Marksizmin kendisini hedef almış görünüyordu.

b) Bütün bu değişiklikler, 1980'li yıllarda, ülkemize abartılarak sunulmuştur. Söz konusu dönemin özellikle ikinci yarısı içinde, liberalizm, liberalizmi bulanların bile yadırgayacağı biçimde, toplumda egemen kılınmak istenmiştir. O kadar ki, bürokratik engelleri kaldırmak, kırtasiyeciliği azaltmak bahanesiyle, sosyal devletin önce "sosyalliği", sonra da "devletliği" ortadan kaldırıldı, demek abartma olmayacaktır.

c) Bu dönemde, ideolojilerin sonunun geldiği en çok yinelenen görüşler arasındadır. Bu vurgulamada gerçekpayı yok değildir. Ama, biraz daha yakından bakıldığında, ideolojilerin son bulunduğu acaba öne sürülebilir miydi? İnsan, düşünün bir varlık olduğu sürece, yani düşünceler (idée'ler) var oldukça, ideolojiler de elbette var olmaya devam edecektir. Örneğin, kamu mallarına, çevre mallarına ve kentsel değerlere toplumun sahip çıkmasını gerektiren ideolojik yaklaşımların, adı ne olursa olsun, son bulması düşünülebilir mi? Nitekim, ideolojilerin son bulunduğunu bütün dünyaya haykırmakta olanlar, açıkça söylememekte olmalarına karşın, son bulunduğu sevinmekte oldukları sol ideolojinin yerine konmak üzere önerdikleri özel mülkiyette, özelleştirmede, pazar ekonomisinde ve bireycilikte ısrarlı olmanın da bir ideolojik tutum olduğunun ayırdında değil midirler?

d) Şu halde, ortadan kalkmış gibi görünen; katı dogmalar, insanın doğasına aykırı yöntemler ve uygulamalardır. Yoksa, ne genel olarak, ne de kentlerle ilgili yerleşik ve yüzyıllık düşüncelerin kuşkusuz yok olup gittikleri görüşü benimsenemez.

e) Bu kavramları kötümek, kimilerine, kentsoyluluğun (burjuvazinin) çıkarlarıyla özdeşleştikleri için kolay gelmektedir. Bu yanlışlığın kaynağında, devleti halkın ve ulusun üstünde saymak gibi eski ve yanlış bir inanç yatmaktadır. Böyle bir inanç çağdaş siyasal bilim kuramlarından çok, geçmiş yüzyılların Hegel'ci anlayışlarına uygun düşer.

Yoksa, 21. yüzyılın eşeğinde bile, sivil toplum örgütlerinin varlığını yadsımayan, toplumun tüm kesimlerini devlet aygıtında söz sahibi kılan bir devlet anlayışına kimsenin itirazı olmamak gerekir.

B. Küresel Gelişmelerin Türkiye'ye Yansımaları

Yukarıda kısaca özetlenen genel anlayış dalgalanmaları acaba ülkemizi-

ze ve kentleşme politikalarımıza nasıl yansdı ? Bunlar üzerinde biraz durmakta yarar vardır.

a) 1984-1991 dönemi Batı'ya bir öykünme dönemidir. Liberalleşme tutkusuyla yaratılan ve verilen mesajlarla, Devlet Planlama Örgütü, bilinçli olarak, sıradan bir devlet dairesi durumuna indirilmiştir. Bir anlamda bu değişiklik, ekonomik ve siyasal anlamda bir geriye gidiş (irtica) dir.

b) Dışa açılma önyargısı sonucunda, döviz girdilerini arttırabilmek için satılmayacak hiçbir kent ve çevre değeri olamayacağı düşüncesi toplumda bu dönemde egemen kılınmak istenmiştir. Böylece, turizm alanlarında, kıyılarda, Boğaziçi'nde, koruma alanlarında, devlet çiftliklerinde yağma neredeyse bilinçli olarak körüklendi. Örneğin, tarım topraklarının amaç dışı kullanımı kolaylaşsın diye, turizm, orman ve tapu mevzuatını değiştitererek devlet bir anlamda kentsel ve çevresel yozlaşmaya öncülük etmiştir.

c) Belediyeler düzeyinde ise, yurt çapında geçerli kılınmak istenen özelleştirme etkili kılınmak isteniyor. İdeolojilerin sonunun geldiğini ısrarla vurgulayanlar, bireysel mülkiyeti güçlendirebilmek için, bu dönem boyunca, kamulaştırmadan özelleştirmeye, oradan da "yabancılaştırmaya" geçmenin yollarını aramışlardır. 1984 ve 1986 yıllarında çıkarılan ve her ikisi de Anayasa Mahkemesi'nce anayasaya aykırı bulunarak iptal edilen, yabancılara ülkemizde taşınmaz mal sahibi olma hakkını vermeyi amaçlayan yasalar, kamu toprağına sahip çıkmaktaki resmi duyarlılığımıza son veren örneklerdir. Bunun gibi, Tarım İşletmeleri Genel müdürlüğü ile ilgili yasal düzenlemelerle devlet üretme çiftliklerinin ve haraların özelleştirilmesi ve hatta yabancılara satışı olanaklı kılınmıştır.

Toprak mülkiyeti konusunda asıl duyarlılığı göstermeleri beklenen sosyal demokrat belediyelerden kimilerinin de bu duyarlılığı göstermedikleri, kent toprağında oluşan rantlarla ilgili yaklaşımlarından anlaşılmıştır. Kentte oluşan rantların kamuya mal edilmesini amaçlayan yeni belediyeçilik ilkeleri geliştirmiş olan CHP'nin devamı olan siyasal partilerin bu konuda son derece dikkatli olmalarında yarar vardır. Bu bağlamda, gecekonduya "tapu tahsis belgesini" daha çabuk ve daha kolay verme vadinin sosyal demokrat belediyelerden gelmesi, ideolojik açıdan bir tutarsızlık gibi görünmektedir.

d) Özellikle 1984 yerel seçimlerinin hemen öncesinde, Şehircilik yazınıımıza, belediyelerle ilgili olarak birtakım moda kavramlar kazandırılmak istenmiştir. Yeminli Özel Teknik Bürolar, ruhsat bağıışıklığı, Serbest Mühendislik ve Mimarlık Büroları'nca Tapu Tahsis Belgesi işte bu kavramlardan bazılarıdır. Anayasa Mahkemesi'nin bunlardan kimilerini, anayasaya aykırı bularak iptal etmiş olması ilginçtir.

e) Öte yandan, 1980'lerin başından beri yinelenen belediyeleri güçlendirme savsözünün yalnız kağıt üzerinde kaldığını gösteren başka örnekler de var. Bu açıdan görünüş ile gerçek birbirine uymamaktadır. Örneğin, 3194 sayılı İmar Yasası 1985 yılından itibaren, imar planları üzerindeki merkez onayını kaldırmış olduğu halde, aynı yasanın 9. maddesi, belli durumlarda, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na onay yetkisi tanımakla kalmamış, daha sonra çıkarılan 3394 sayılı yasa, büyük kentler de dahil olduğu halde bütün belediyelerde imar ve planlama yetkilerinin başbakanın isteği üzerine geçici (geçiciliğin süresi başbakanın takdirine bağlı) bir süre ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na verilmesini öngörmüştür. Bunun gibi, GAP çerçevesinde, yöredeki bütün belediyelerin imar yetkileri GAP

İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir. Turizm mevzuatı ise, turizm bölgelerinde belediyelerin planlama yetkilerinin bu bakanlığa geçmesine olanak veriyor. Son olarak, Özel Çevre Koruma Bölgeleri'ndeki belediyelerin yetkileri de, KHK ile Özel Çevre Koruma Başkanlığı'na devredilmiştir.

Bu durumda, sözkonusu dönemde, siyasal iktidarın, belediyeleri özerk kılma gibi bir düşünceye sahip bulunmadığını derhal kavramak güç olmasa gerektir. Dolayısıyla, belediyeleri güçlendirmek savsözü, hiç değilse imar ve planlama yetkileri yönünden fazla anlam taşımamaktadır. Bu girişimleri, yerel yönetimleri güçlendirmek olarak nitelemek olanağı yoktur. Olsa olsa, kimi gazetelerde yer aldığı gibi, bu tür girişimleri "İstanbul'un Ankara'ya satılması" olarak değerlendirebiliriz.

Belediyeler üzerindeki antidemokratik baskılar, bu dönemi simgeleyen bir başka davranış türüdür. Bu, hem yerel yönetimlerin organları üzerindeki yönetsel vesayet yetkisinin, bu yetkinin amaçlarının ve zaman zaman da hukukun dışına çıkılarak, hem de dolaylı olarak hakları olan kaynakları kesilerek ve bu açıdan belediyeler arasında partizanca ayrımlar yapılarak gerçekleştirildi.

Zaman zaman belediyelerin gerçek anlamda güçlendirilmesi gibi görünen kaynak aktarmaları, belediyeler daha çok söz, yetki ve kaynağa sahip, yani daha özerk olabilsinler diye değil, gerçekte, dönemin siyasal ve ekonomik felsefesine uygun olarak, bireyler ve firmalar daha çok ve daha kolay kaynak sahibi olsunlar diye yapılmıştır. Bu uygulamalar, 20. yüzyılın başlarında ortaya attığı düşüncelerle yerinden yönetimi özel girişimciliği güçlendirmenin bir aracı olarak gördüğünü belirten Prens Sabahattin'in görüşlerine yakından benzemektedir.

1984-1991 döneminin, çarpıcı özelliklerinden biri de, belediye sayısının politik düşünce ve hesaplarla alabildiğine arttırılmasıdır. Manav dükkkanı açarken bile hesaba katılan ekonomik ve toplumsal etmenler, il, ilçe ve belediye sayıları çoğaltılırken dikkate alınmamıştır. Yeni birimler yaratmakla elde edilecek kazançlarla bunun ulusal ekonomiye yüklediği yükün karşılaştırılması yapılmamaktadır. Bu, sonunun alınması olanağı bulunmayan tehlikeli bir gidiştir. Bundan, hizmetlerin etkinliği olumsuz olarak etkilenmekte, devlet kaynaklarından yerel birimlere ayrılan miktar giderek küçülmektedir.

f) Toplu Konut Yasası, 1981'de çıkarılan Toplu Konut Yasası'ndan oldukça farklı ilkeler ve yaklaşımlar getirmiştir. Bir başka deyişle, 1984'de çıkarılan yeni Toplu Konut Yasası (2985), konut uygulamalarında ve finansmanında "toplu" olma zorunluluğu kaldırılmıştır. Öte yandan, Fon'da biriken paranın % 50'den fazlası başka amaçlara yöneltilince, toplu konutun, "toplu iğne" kadar bile geçerliliği kalmamıştır. Planlama yönünden ise, ikincil konut yapımı özendirilerek turizm alanlarının tahribine yol açılmıştır.

g).1984 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'nın kaldırılması, merkezde kentleşme ve konut politikalarının saptanması açısından bir boşluk yaratmıştır. Bakanlığın, kurulmasındaki gerekçeler geçerliliğini korumakta iken, örgütün varlığına son verilmesi, konut, arsa, gecekondu, nüfus dağılışı ve bölge planlaması gibi konuları başıboş ve sahipsiz bırakmıştır. Bu işlem yapılırken, merkezîyetçiliği azaltmak gibi bir amaç güdüldüğü öne sürülmüş ise de, merkezîyetçiliği azaltmak ya da kaldırmak gibi amaçların bakanlığın varlığı ile çeliştiği kabul edilemez. Yeni hükümetin, Şehircilik ve Konut Bakanlığı adıyla yeni bir bakanlık kurma çalışmaları, kurulacak olan bakanlığın belediyeler üzerinde yeni bir vesayet makamı durumuna gelmemesi koşuluyla, 1984'de atılan yanlış adımdan bir dönüş anlamına gelebilir.

h) Kendimize, 1984-1991 döneminin bize ne kazandırmış olduğu sorusunu sorabiliriz. Bu dönemin siyasal istikrar sağladığı öne sürülmektedir. Bize göre, elde edilen sonuç, siyasal istikrarsızlıklardan kaçıp kurtulmak isterken, bu kez ülkeyi tehlikeli olan bir başka istikrara götürmek olmuştur. Gerçekte, bu 10 yıllık istikrar, plansızlıkta, başıboşlukta, kentte ve çevreye saygısızlıkta ve bu değerlerin yağmalanmasında bir istikrar niteliği kazanmıştır. Bu arada, sağlıklı ve çarpık kentleşme de bu olumsuz gelişmelerden kendi payına düşeni almakta gecikmemiştir.

VI. SONUÇ

A. Planlama Anlayış ve Yöntemleri

Kent plancılarınca bugün ülkemizde kullanılan kavramların aradan geçen 30 yıl içinde eskimiş olduğu açıkça görülmektedir. Bunların yenilenmesi için gereksinme duyanlar kadar, duymayanlar da var. Bir kural olarak, kent planlarının geleceğe yönelik olmaktan çok, olupbittileri yasallaştırmayı amaçlayan, düzeltme işlevini bile yerine getirmekten uzak günübirlik kararlardan oluşan belgeler olduğu dikkati çekmektedir. İmar ve gecekondularla ilgili ile yapılmak istenen gerçekte bundan başka birşey değildir.

İmar planları, bütüne yönelik değil, fakat parçacıdırlar. Ya tümüyle esneklikten yoksun, ya da planı yozlaştırma derecesine vardırarak ölçüde esnektiler. Ekonomik ve toplumsal politikalarla tutarlı olmadıkları gibi, kendi içlerinde de çoğu kez tutarlılıktan yoksun oldukları görülmektedir.

İmar planlarıyla varılmak istenen genel amaçlar konusunda derin görüş ayrılıkları vardır. Bu görüş ayrılıkları özellikle 1980'li yıllarda daha belirgin duruma gelmiştir. Plana ve plan düşüncesine saygıda önemli bir erozyon meydana gelmiştir. Bu yönden planlama tarihçemize bakıldığında, 1960-1980 döneminde plana karşı negatif, fakat örtülü bir tavır benimsendiği, 1980-1991 döneminde ise plan karşıtlığının resmi çevrelerce açıkça dile getirildiği, bir hükümet politikası durumuna sokulduğu dikkati çekmektedir. Böylece, 1980 sonrasında, 1960 öncesine dönüş özelemleri resmileştirilmiş oluyordu. Bir başka deyişle, geçmiş dönemlerde siyasal yazınımıza girmiş bulunan "planımız plansızlıktır" kuralı, 1980-1991 arasında uygulamaya geçirilmiş oluyordu.

B. Uygulama Üzerine

Toplum yaşamının bütün yönlerinde olduğu gibi, kent konularında da, kamu gücüne dayanılarak kuralların ve politikaların uygulanması, bunlara karşı gelinmesi durumunda belli yaptırımların uygulanması esastır. Bu olmaksızın, insanoğlu, bencilliğine kendi elleriyle sınır koymakta istekli davranmamaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, yeşil alanlara sahip çıkmak konusunda kamu öncülüğünün zorunluluğu üzerinde durulabilir. Çünkü, insanoğlu, kendi kişisel çıkarı için, yeşil alanlarla konut arasında bir seçme yapmak durumunda kaldığı takdirde, ikincisini tercih etme eğilimindedir. Burada kamu gücünün kullanılmasına mutlak gereksinme vardır. Ancak, bunun yeterli olmadığı da açıktır. Çünkü, ulusal ve kentsel servet ve kaynaklara verilen değer, bunlara sahip çıkacak insanların dünya görüşleriyle yakından ilgilidir. Toprak mülkiyetinin, yeşilliğin, verimli tarım topraklarının korunmasının toplum için taşıdığı önemin kavranması belli bir bilinç düzeyine varmayı gerektirir.

Örneğin, Atatürk, 1937 yılında, yeşil kalmalarını, toplum hizmetinde kullanılmalarını sağlamak amacıyla 16 çiftliğini 8 fidanlığını ve 5 tarımsal imalathanesini Hazineye bağışlarken şu sözleri söylemiştir : "İnsanın serveti, manevi kişiliğinde olmalıdır. Mal ve mülk bana ağırlık veriyor. Bunları millete vermekle ferahlık duyuyorum".

Bu etik sorumluluk duygusunun, politikacı olarak, bürokrat olarak, plancı olarak, bilim adamı ve asker olarak yalnız aydınlarda değil, halkta da gelişmiş olması kentlerin geleceğinin asıl güvencesidir. Halk kentleşme ve kent sorunları konusunda gönüllü ya da zorunlu bir ilgisizlik içine sokuldu mu kentlerin geleceğine güvenle bakmak olanağı kalmaz. Öte yandan plancılar, bürokratlar ve plancılar, kentler için yararlı olduğundan kuşku duyulmayan, 1970'li yılların "yeni belediyecilik" ilkelerinden ödün vermeye özen göstermek zorundadırlar. Bunlar arasında, özellikle kentsel topraklarda oluşan rantların kamuya mal edilmesine ilişkin ilkededen ödün verildiğine giderek daha sık rastlanıyor. Öteyandan, yüksek düzeydeki bürokratların ve politikacıların, türlü yapı kooperatiflerine ortak olarak ya da yapılarak, toprak yağmasına ve imar nizamlarının bozulmasına katılmaları, vurgulamakta olduğumuz etik sorumluluk kavramıyla yakından ilgilidir. kamuoyunda "uyum villaları" ve "baltutan kooperatifi" diye bilinen olaylar, aydınlarımızın kentleşme konusundaki sorumluluklarının bilincine erişmekten genellikle uzakta bulduklarını düşündürmektedir.

C. Dünyada meydana gelen değişimler kuşku yok ki son derecede önemli sonuçlar doğurmaktadır. Ancak, bunları abartmamak gerekir. Bu değişimleri yakından izlemek, bunların kentlerimiz açısından etkilerini hesaplamak elbette önemlidir. Ama, halkı, ulusu, sivil toplum örgütlerini, belediyeleri her zaman devrinin içinde tutmak zorunluluğu vardır. Her yerde devleti küçültmek savsözünün atılmakta olduğu bir dönemde, belediyelere sahip çıkmak daha da önem kazanmıştır. Belediyeleri büyütmeksizin devleti küçültmenin topluma zarar vermektense başka bir sonuç doğurmayacağı açıktır.

D. Bunun bir sonucu olarak, liberalizmin başıboşlukla özdeş sayılmasından en çok kentler zarar görür. Sosyal piyasa ekonomisinin sosyalliğinin gerçek boyutları, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerde elbette farklı olacaktır. Son 30 yıl içinde kentleşme açısından bilançonun açık vermiş olması, liberalizmin bireysel çıkarlarla kamu çıkarları arasında denge sağlamakta başarı gösterememiş olmasındandır.

E. Umut verici olan, bilançonun aktifinde iki önemli kalemin bulunmasıdır. Bunlardan birincisi, kent plancılarımızın sayısında ve niteliğinde gözlemlenen olumlu gelişmedir. 1960 ve 1991 arasında, kent plancısı sayısı sıfırdan 1600'e, planlama okullarının sayısı ise 2'den 9'a yükselmiştir. Bütün yetersizliklerine karşın, kent planlaması eğitiminin kalitesinde de 30 yıl öncesine oranla önemli mesafeler alındığı rahatlıkla söylenebilir.

İkinci bir umut kaynağı da, yargı kuruluşlarının, kent ve çevre değerlerine, kimi demokratik değerlere sahip çıkılmasında gösterdikleri duyarlılıktır. Her türlü değerlerin aşınmakta olduğu bir dönemde, yönetsel ve anayasal yargı yerlerinin, verdikleri kararlarla hukukun üstünlüğü ilkesini geçerli kılmakta gösterdikleri titizlik, kentlerimizin geleceği yönünden gerçekten umut vericidir.

TÜRKİYE'NİN SON OTUZ YILLIK KENT PLANLAMA DENEYİNİN KURAM UYGULAMA İLİŞKİSİ BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof.Dr. İlhan TEKELİ
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
ANKARA

BİLDİRİ ÖZÜ

Bu yazıda Türkiye'de kent planlamasının meşruiyetinin bilimle temellendirilmesinin nedenleri üzerinde durulduktan sonra, Türkiye'deki planlama pratiğinde yararlanılan kuramsal çerçevelerin yeterliliği, planlamanın özellikle uygulamadaki etkinliği açısından irdelenmektedir.

I. GİRİŞ

Bu toplantıda Türkiye'nin kent planlamada son otuz yıllık planlama deneyini kuram uygulama ilişkileri açısından değerlendiren bir konuşma yapmamı istendi. Bu konuda öncelikle yapılması gereken bir saptama var. Türkiye'nin kent planlama deneyi yaklaşık olarak 150 yıl kadar geriye gidiyor. Ama bu 150 yıl içinde son otuz yıl ayrı bir özelliğe sahip. Kent planlamanın hem ayrı bir meslek olarak hem de yeniden üretiminin üniversite eğitimi düzeyinde kurumsallaşması bu otuz yıl içinde gerçekleşmiştir. Böyle bir kurumsallaşma eş zamanlı olarak kent planlama pratiğinin meşruiyetinin kurama dayanmak durumunda kalması demektir. Bu nedenle Türkiye'nin son otuz yıl içindeki kent planlama pratiğini kuram uygulama ilişkileri açısından değerlendirme özellikle önem kazanmaktadır. Böyle bir değerlendirme birbirini tamamlayan üç soruya yanıt getirme durumundadır. Bunlardan; birincisi kent planlama pratiğinin ne kadar kuramsal olarak temellendirildiği ya da meşruiyetinin kuramlara dayandırıldığıdır? İkincisi kullanılan kuramsal çerçevelerin yeterliliği ve bu konuda dünyadaki gelişmelerle koşutluğudur. Üçüncüsü ise sonuçta uygulamada ne kadar başarılı olduğu ve bu başarı ya da başarısızlıkta yararlanılan kuramsal çerçevelerin payının ne olduğudur?

Türkiye konusunda ayrıntılı bir değerlendirmeye girmeden, günümüzde, planlamanın dünyada karşılaştığı sorunlar üzerinde kısaca durmak istiyorum. Kent planlama büyük ölçüde Batı düşüncesinin gelişimi içinde ortaya çıkmış bir pratiktir. Temelde bir modernizasyon projesidir. Bir uzmanlık alanı olarak görülmesi, rasyonellik savı, buna dayanarak topluma yol gösterme iddiası vb. özellikleri bir modernizasyon projesi olmasından kaynaklanmaktadır. Gelişen planlama yaklaşımları düşünsel bakımdan Batı temelli olduğu kadar, kurumsal olarak da Batı temellidir. Kent toprakları üzerinde özel mülkiyetin temel denetim biçimi olduğu kabulüne dayanır. Varlığı ve çözümleri bu mülkiyet biçimine bağlıdır.

Batıda bugün için kent planlamanın iki dayanağından biri olan özel mülkiyet tartışma konusu değildir ama modernizm düşüncesi önemli bir eleştiri karşısındadır. Post modernist düşünce modernizmin planlamayı belirleyen yaklaşımlarını ciddi sorgulamalara tabi tutuyor. Teknik akıl sorgulanıyor. Bilim ahlak ve estetik alanının ilişkilerinin yeniden tanımlanması gereği dile getiriliyor. Gerçeğin ve onun temsil edilmesine ilişkin yeni ele

alışlar gelişiyor. Tüm bunlar bir modernizm projesi olan planlamayı kökten değiştirecek gelişmeler. Modernizm saldırıya uğrayınca onun bir projesi olan planlama da tüm olarak yeniden düşünülme durumunda kalıyor.

Bu toplantıda üzerinde durmam istenilen kuram uygulama ilişkisi açısından planlama konusu da gerçekte modernist düşüncenin bir sorusu. İçinde kurama bilime güven inancını taşıyor. Ben de bundan sonraki bölümde değerlendirmemi yaparken modernist çizgide bir değerlendirme yapacağım. Yalnız dünya düşüncesinde böyle gelişmeler olurken bunun planlamaya yansımaları tartışılırken Türkiye'deki kent planlarının bu tartışmalar dışında kalmış olması, bu tartışmalara gelişmekte olan ülkeler açısından yeni boyutlar getiremeyeşini de saptamakta yarar var. Bu saptama tek başına Türkiye'deki kuramsal düzey açısından bir değerlendirme olma niteliğini taşıyor. Son otuz yıl içinde kent planlarının sayısındaki artış ve çok sayıda kent planlama okulunun açılmış olması gözönünde tutulursa bu tartışmalar dışında kalmak önemli bir eksiklik olarak ortaya çıkıyor.

Değerlendirmeye geçmeden bir konuya daha açıklık kazandırmak istiyorum. Eğer bu toplantıda son otuz yılda Türkiye'de planlama yazınının bir taramasını yaparak, bu alandaki gelişmeler konusunda bir tartışma yapmam istenilseydi, yayınlanan değişik araştırmalardan herbirinde az ya da çok katkılardan söz edilecek, kaçınılmaz olarak konuşmanın kurgusuna bir iyimserlik hakim olacaktı. Oysa benden istenilen bir değerlendirme, yani yetersizlikleri ortaya koymak. Böyle bir konuşma da yapısal olarak kötümser öğelerle yüklü olacak.

II. TÜRKİYE'DE KENT PLANLAMA KENDİSİNİ NASIL MEŞRULAŞTIRIYOR ?

Türkiye'de bugün bir kent planlama pratiği var. Bu pratik kurumsallaşmış durumdadır. Bir çok plan üretilmektedir. Bu planları yapacak planlılar yetiştirilmektedir. Buna karşın bir yandan bu planı yaptıranların plandan beklentilerinin ne olduğu konusunda açıklık olmadığı gibi, öte yandan planı yapanların neyi başardıkları konusunda iddialı oldukları bir sav yoktur denilebilir. Bu belirsizlik planın meşruiyetinin neye dayandırıldığı konusundaki bir belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu konuda açıklığa kavuşmadan Türkiye'nin planlama deneyinin sağlıklı bir değerlendirilmesi yapılamaz.

Bugün kent planlarının yapılmasını, planın yararlarına siyasetçilerden ya da halk tarafından duyulan gereksinimlerden çok, bazı kurumsal zorunluluklar sağlıyor. Buna örnekler vermek gerekirse ; belediyelerin zentsel alt yapıları için gerekli finansmanı İller Bankasından sağlayabilmelerinin ön koşulunun plan yaptırmak olduğu, kırsal alanlardaki toprakları imar parseli haline getirmek için bir parselasyon planının yapılması zorunda kaldığı söylenebilir. Bu tür zorunluluklar plan pratiğinin sürmesini gerektiriyor. Ama kent planlarının planın yapılmasını savunurken, gerçekleştirilmeye çalıştıklarını söyledikleri amaçların planların yapılmasını sağladığını aynı kolaylıkla iddia edemiyoruz. Kuşkusuz planlıların planlamayı savunurken kullandıkları söylem içinde sık sık kullandıkları, rasyonel karar verme, sağlıklı bir yaşam çevresi yaratma, kişilerin bir diğerine karşı haklarını savunma, kentin yapılaşmış bir çevre olarak toplumsal tüketimi söz konusu olduğu için estetik kaygıları gerçekleştirilmesi, kentteki emeğin yeniden üretimini ucuzlatması, gibi amaçlar kent planlarının yapılması için, Türkiye pratiği içinde, önemli gerekçeler oluşturuyor. Dolayısıyla meşruiyeti bu değerleri gerçekleştirilmesiyle temellendirilmiyor. Kuşkusuz planlıların planı mitoslaştırmak konusunda kurdukları bu söylemden bazı kırıntılara arasına politikacıların sözleri arasında da rastlanıyorsa da bunlar toplumun plandan beklentilerini değiştirecek bir yoğunluk kazanamamaktadır.

Kent planlamanın işlevinin toplumda benimsenen bir netlik kazanamaması, meşruiyetinin yeterince açıklıkla temellendirilmeyişi, onun kurumsal olarak güçlü araçlara kavuşmasını engelliyor. Planların uygulanması için ciddi çabalar gösterilmiyor. Plancuların zaman zaman kurumsal yapıyı güçlendirmek için yaptığı çabaların kolayca aşılmasını sağlıyor. Toplumda sürekli olarak plan dışı kalmanın yolları ve yöntemleri üretiliyor. Bir anlamda Türk toplumu plan dışı kalmanın yollarını üretmekte plancılardan daha yaratıcı oluyor denilebilir. Bunun sonucunda birbiri arkasına gelen imar aflarıyla plan dışı kalmak sürekli olarak meşrulaştırılıyor.

Böyle bir ortam içinde plan üretmek durumunda kalan plancılar son otuz yıl içinde sürekli olarak planlarının uygulanmaması sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır. Yaptığı planın uygulanmayacağı kaygısı Türkiye'deki plancılar üzerinde sürekli bir baskı yaratmıştır. Plancılar uygulanamaz planlar yapmakla suçlanmışlardır. Plancılarımız son otuz yıl içinde kurama daha çok bu sorunlarına bir çözüm bulmak için yaklaşmışlardır. Bir yandan kentsel formlara ilişkin kuramlara uygun planlar yapınca planlarının uygulanacağı beklentisi içinde olmuşlardır. Öte yandan bu kuramlara uygun olarak hazırlanan planların meşruiyet kazanmasının kolaylaşacağını düşünmüşlerdir. Türkiye'de plancıların kuramdan böyle bir beklentileri olmasının, Türkiye'de bilimin genellikle pozitivizm çerçevesi içinde görülmüş olmasıyla tutarlıdır. Planların uygulanmayışının nedenini kurama uygun olmayışta aramak kuşkusuz sorunun çözümünü yanlış bir yerde aramak olmuştur. Sorun temelde bir siyasal sorundur. Kuşkusuz bu siyasal soruna da daha sonra üzerinde duracağımız üzere bilimsel olarak yaklaşılabılır.

Bu yaptığım saptamaya Türkiye'de son otuz yılda yapılan planlara bakılarak bunların belli kuramlar tarafından değil daha çok pratik alışkanlıklarla yönlendirildiği söylenerek karşı çıkılabilir. Buna karşı iki şey söyleyebileceğim bunlardan biri bu pratik denilen alışkanlıkların altında belli kuramlara işaretler bulunduğu, diğeri ise pratikteki bir çok plancının bu kuramlara aşına olmayışı dolayısıyla bu kuramları kendi pratiklerinde uygulamamış olsalar bile yukarıdaki argümanın geçerliliğini yitirmeyeceğidir. Çünkü son otuz yıl içinde Türkiye'de plancılar planlamanın bilimsel bir faaliyet olduğunu savunmuşlardır. Bilimsel olmaktan beledikleri ise bilimin bu temel sorunlarına çare bulmasıdır. Kuram planlama pratiğine yeterince girmemiş olsa da ondan beklenen bu tür bir işlev olmuştur. Kuramdan böyle bir işlev beklenmiş olması planlamanın siyasal boyutunun gözardı edilmesine neden olmuştur.

III. TÜRKİYE'DE PLANLAMADA KULLANILAN KURAMSAL ÇERÇEVELERİN YETERLİLİĞİ ÜZERİNE

Türkiye'de son otuz yıl içinde kent planlama eğitiminin kurumsallaşması sonucu Türkiye'de bu alanda dünyadaki kuramsal gelişmelerden az ya da çok haberdar olan kadroların çok yaygın olmasa da yettiği söylenebilir. Bugün için sorun daha çok Türkiye'nin bu alanda, diğer bir çok alanda olduğu gibi, kendi sorunlarına dönük kuramsal bilgi üretmeyle ilgilidir. Kent planlama alanında da, Türkiye'de akademik yaşamın pek çok alanında olduğu gibi, kendine bir problem alanı seçen, bu alanda bilgi ve hüner üreterek hem Türkiye'deki planlama pratiğine hem de dünya yazınına katkıda bulunacak küçük, karşılıklı etkileşim içinde bulunan, bilimsel çevreler oluşmuyor. Kişiler birbirinden etkilenecek, birbirlerini geliştirerek, ilişkileri sıfır toplamı olmayan küçük gruplar içinde, bilgi üretmiyorlar. Üniversitelerin döner sermayeleri çerçevesinde varolan kurumsal yapıların talepleri doğrultusunda projeler üretmek, ya da salt akademik terfi sağlamak kaygısıyla tezler yazmak bu birikimi sağlayamıyor.

Kuşkusuz bu saptama Türkiye'de hiç bir şey üretilmediğini söylemeyi içermiyor. Bu üretimin heyacan yaratacak bir yoğunluk kazanmadığını söylüyor. Faaliyetlerinin meşruiyetini bilimsel olmakta bulan Türkiye'deki plancıların ve bilim adamlarının çalışmalarının, tutarlı ve uygulanabilir planlar üretebilecek bir planlama süreci ve planlamaya bakış açısı ortaya çıkarmakta, ne kadar başarılı olduğunu irdelemeye çalışalım. Kuşkusuz böyle irdeleme için Türkiye'de planlama konusunda yapılan çalışmaların geniş bir taramasını yapmak gerekecektir. Ben irdelemede böyle bir taramaya dayanmayacağım. Benim yargılarım Türkiye'de yaşayan bu konularla yakından ilişki içinde bulunan bir kişinin yargıları olacaktır. Onun için önemli ölçüde öznellikleri içerebilecektir. Bu nedenle, bu yargıları, bu aşamada, kesin yargılar olmaktan çok varsayımlar olarak düşünmek yerinde olacaktır.

Planlama pratiğinin kuramsal olarak kavranması gereken temel sorun alanlarına Türkiye'deki bilimsel çalışmalar ne kadar yol gösterici olmuştur ? Temel sorun alanlarını ele alarak teker teker irdeleyelim.

1) Türkiye'de yaşanan kentleşmenin niteliğiyle, kaynaklarının düzeyiyle, karar çevrelerinin özellikleriyle tutarlı bir planlama stili geliştirilmesini sağlamak konusunda bir bilimsel çözümleme çabası gösterilebilmiş midir ?

Böyle bir soruyu yanıtlayabilmek için belki de ilk değerlendirilecek konu kent planlamaya ve uygulamasına ilişkin yasaların nasıl geliştirildiğidir. Son otuz yıl içinde Türkiye'de geliştirilen imara ilişkin yasalarda yapılan değişiklikler büyük ölçüde Türkiye'deki teknisyenlerce daha önceki deneylerden alınan derslere göre yapılmıştır. Bir başka deyişle imara ilişkin kurallarını ülkeye özgü olarak üretilmiştir.

Bu temelde olumlu bir niteliktir. Ama bunu daha ileriye götürebilmek için başka bakımlardan da irdelemek gerekir. Bunun için Türkiye'nin ortaya çıkan bu birikiminde bilimsel çalışmaların katkısının ne olduğu sorulabilir. Kuşkusuz bu konularda yapılan bazı araştırmalar olmuştur. Ama bu çalışmaların sistematik olarak Türkiye'deki planlama pratiğini geliştirmek için bir birikim yapmaya dönük olduğu söylenemez. Bu çalışmaların etkisi daha çok dolaylı olmuştur. Yasal düzenlemelerin biçimlenmesini daha çok pratikte yaşanan deneyler belirlemiştir. Kuramlara çok genel işaretler taşımaktadır, ama genelde pragmatik önerilerdir denilebilir.

Türkiye'deki planlama süreçleri konusunda dayanan kuramsal çerçeveler de daha çok normatif, rasyonalizmi hiyerarşik plan kademelenmeleri kurmakta bulan yaklaşımlar olmuştur. Planı ve planlama pratiğini görgül olarak inceleyen, Türkiye'deki planlama pratiğine ilişkin davranışsal çözümler yapan çalışmalar yapılmamıştır denilebilir. Plan ve planlama pratiği bilimsel araştırmanın nesnesi olmamıştır.

Bu pratik, bilimsel incelemenin konusu haline gelmeyince, Türkiye koşullarında planlamanın ahlaksal çerçevesinin ne olabileceği de gerçekçi olarak kurulamamıştır.

Eğer Türkiye'de bugün gelişmiş bir planlama stili varsa bu stilin bir taraftan pratiğin dayatmalarıyla diğer taraftan da bu dayatmaları görmezlikten gelen gelen normatif, rasyonalizmi plan kademelenmesinde gören kuramsal çerçevelerle biçimlendirildiği söylenebilir.

2) Yerel politika, planlama ilişkisinin kurulmasında, ne tür bilimsel çalışmalarla, ne tür kuramlara dayanılmıştır ?

Bir kent planını plancılar her ne kadar, bir teknik çalışma görme eğiliminde olsalar da temelde yerel siyasal güçlerle sıkı bir diyalog içinde geliştirilmesi gereken, siyasal içeriği yüksek bir etkinliktir. Her plan kararı değişik gerekçelerle verilmiş olsa da, varolan mülkiyet anlayışı içinde eninde sonunda, bir kent rantlarını yeniden dağıtım kararı olmaktadır. Bu önemli siyasal sonuçlar doğuran bir faaliyettir. Türkiye'de kent plancılarının en önemli kaygılarından biri haline gelen planlarının uygulanamayışı da büyük ölçüde bu siyasal boyutla yakından ilişkilidir.

Hazırladıkları planların uygulanmamasından yakınan plancılar Türkiye'deki yerel siyaseti yakından tanımak gereksinmesini duymuşlar mıdır ? Kuşkusuz planlama pratiği içinde bulunan plancılar yerel siyaseti kendi pratikleri içinde tanımışlar, planlarına bu gerçekleri bir ölçüde yansıtmaya çalışmışlardır. Ama bu konuda yapılan bilimsel araştırmalar yok denecek kadar azdır. Bu eksiklik hem siyaset bilimcilerin hem de kent plancısı akademisyenlerin çalışmalarında çok açık olarak ortaya çıkmaktadır.

Yerel siyasal güçler ve yerel siyasal süreçler yakından tanınmayınca buna ilişkin kuramsal açıklamalar geliştirilemeyince, yerel siyaset ile plancı ilişkilerinin ahlakının kurulması da açıklık kazanamamıştır.

3) Türkiye'de kentlerin formunu ve yapısal özelliklerini çözümleyici araştırmalar ne kadar gelişmiştir ? Bu araştırmalarda geliştirilen kuramsal çerçeveler ne kadar planlama pratiğine yansımıştır ?

Bu alanda daha önce sözünü ettiğimiz alanlara göre daha çok araştırma vardır. Bunları çok genel hatlarıyla iki grupta toplayabiliriz. Birinci grupta daha çok imar planları analitik etüdlere olarak yapılan çalışmalar yer almaktadır. İkinci grupta ise akademik terfi tezleri ya da kent tarihleri yazılırken yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Birinci gruptaki çalışmalar çoğunlukla İller Bankasının ihaleleri sonucu geliştiği için belli bir yapısı vardır. Bunlar daha çok mevcut yapıları betimleyici çalışmalardır. Benzer biçimde hazırlandığı için de karşılaştırılabilir özelliklere sahiptir. Ama bu çalışmaların temel amaçları belli bir kentin planının yapılmasına hazırlık olduğu için ve Hartshorne'un coğrafik paradigmasının da etkisinde olduğu için, genel kuramsal açıklamalar geliştirmeye yönelmemişlerdir. Plana veri sağlayıcı olmuşlardır. Bu konuda kuramsal açıklamalar getiren çalışmalar daha akademik amaçlı araştırmalar olmuştur. Bunlar ise birinciler kadar çok sayıda değildirler.

Bu genel nitelik saptamasından sonra, bu çalışmaların planlama pratiği açısından yeterliliğini değerlendirelim. Bu alandaki çalışmaların planlama açısından üç önemli eksikliği olduğu söylenebilir.

Bunlardan birincisi bu çalışmaların büyük ölçüde betimsel ya da morfolojik kaldığı bu formları doğuran süreçlere ilişkin kuramsal çalışmaların büyük ölçüde yetersiz kaldığı söylenebilir. Süreçlerle formlar arasındaki ilişkiler yeterince araştırılmamıştır. Bunun planlama açısından önemli sonuçları vardır. Bu eksiklik önerilen planların, gerçekçiliğini test etmek olanağını büyük ölçüde kaldırmakta, bu sınamaların sağduyuya indirgenmesinden dolayıdır. Artık bu nedenle İller Bankasının analitik etüd modelini değiştirmesinin zamanının geldiği söylenebilir. İkincisi, betimlenen kent formlarının değişik bakımlardan performansının değerlendirilmesinin yapıldığı, bu değerlendirmelere göre nasıl bir formunun geliştirilmesi gerektiği, bunların süreçlerdeki hangi değişikliklerle yaratılabileceği konusunda yeterli çalışmalar olduğu söylenemez. Bu durumda kent planlama pratiğinde kentin mevcut durum saptaması yapıldıktan sonra önerilen planlar ya var olan kent formlarının bir uzantısı olmak ya da

ister açık, ister kapalı biçimde olsun kent ütopyalarının bir yansıması olmak durumunda kalmışlardır. Üçüncü önemli eksiklik ise kente ilişkin bilimsel analizlerin dünyada çok paradigmatlı hale geldiği günümüzde kente ilişkin kuramsal yaklaşımların Türkiye'de büyük ölçüde bir paradigma içinde kalmış olmasıdır. Denilebilir ki Türkiye'deki kent araştırmaları büyük ölçüde Şikago okulunun paradigması içinde kalmıştır. Yeni Marksist okulun çalışmaları da daha çok bu paradigmatla eklemlenerek kullanılmıştır. Böyle tek bir paradigmat içinde kalış Türkiye'de kent planlama pratiğinin büyük ölçüde "imar planı" kavramı içinde kalmasını kolaylaştırmıştır. Yeni paradigmatlara açılmayınca, arazi kullanma kararları dışındaki karar alanları ve bunlara ilişkin araçlar da kent plancılarının portföyleri içinde yer alamamıştır.

4) Türkiye'de kent planlarının nasıl bir kentsel yaşam öngörerek hazırlanması gerektiği, kentsel yaşamın kalitesine ilişkin değer yargılarının ne olduğu ya da ne olması gerektiği konularına açıklık getirebilmiş midir ?

Yapılmakta olan planlar gerçekte iyi bir kentsel yaşamın oluşmasına yardımcı olacak ya da engelleyecek bir çok karar vermektedir. Bu kararların bir kısmını plancı kent planlama standartlarına sığınarak vermektedir. Önemli bir kısmı ise, plancının farkında olarak ya da farkında olmadan kendi değerler sistemini empoze etmesi biçiminde verilmiştir. Türkiye'de kentlilerin ya da kentlileşmekte olan grupların nasıl yaşam çevrelerinde yaşamak istedikleri, bu konudaki değer yargılarının neler olduğu konusunda yeterli araştırma yapıldığı söylenemez. Bunu plancının bu konudaki seçeceği değerlerin mutlaka bu araştırmalara bağlı olması gerektiği savını savunmak için söyleyemiyorum. Plancılar farklı değer yargılarını benimseyebilirler, ama en azından bunların açıkça planlama kamu oyununda tartışılması belli mutabakatların geliştirilmesi gerekir. Eğer bu konuda çoğulcu yaklaşımlar benimsenecekse, böylece değişik yaşam değerlerinin kendilerini gerçekleştirilmelerine olanak sağlanacaksa, bu yaklaşımın Türkiye'deki planlama süreçlerine nasıl entegre edileceğine açıklık kazandırması gerekir.

Bu alanlarda ister toplumun değerlerinin araştırılması ister plancıların değer ve tutumlarının netleştirilmesi konusunda çaba gösterilmeyince, yaşam çevrelerini ya piyasa süreçleri yani değişim değerleri ya da plancıların açıklığa kavuşturulmamış değerleri belirlemektedir. Belki de en kötü sonuç olarak yaşam çevresine ilişkin değerler konusunda toplumda bir bilinçlenme oluşmamaktadır. Bu konuda bir bilinçlenme oluşmayınca da, planın toplumca benimsenmesi savunulması gerçekleşmemektedir.

5) Kent planlama pratiğinin önemli ölçüde belirleyen toplumun kurumsal yapılarını irdeleyen, değişik planlama araçlarının etkinliğini araştırarak, yeni kurumsal düzenlemeler ve araçlar öneren çalışmalar yapılmış mıdır ?

Bu alanda da yapılmış bazı çalışmalar vardır. Bu bakımdan özellikle kent toprakları üzerindeki özel mülkiyet kurumu dikkati çekmiştir. Kent planlamasının yasal araçları da hem plancılar hem de idare hukukçuları açısından inceleme konusu olmuştur. Bu bağlamda gündeme gelen üzerinde belli tartışmaların olduğu bir kavram da kamu yararısıdır.

Bu alanda yapılan çalışmaların bir değerlendirmesini yapmak gerekirse üç bakımdan önemli eksiklikleri olduğu söylenebilir. Bunlardan en önemlisi bu çalışmaların bir kısmı kent plancıları tarafından yapılmış olsa bile yine de idare hukukçularının paradigmatları içinde ele alınan çalışmalar olmasıdır. Bu kurum, araç ve kavramların planlama pratiği açısından değerlendirilmeleri üzerinde yeterince durulmamıştır. Planlama uygulamalarına, kentlerin gelişmelerine ilişkin görgül saptamalara dayanan, çözümlenelere başvurul-

mamıştır. Hukukun normatif kalıpları içinde kalınmıştır. İkinci önemli eksiklik planlamanın araçlarını zenginleştirmek konusunda, dünyada değişik ülkelerin araçlarının karşılaştırılması analizlerine, Türkiye'de yapılan bazı uygulamaların değerlendirilmesinden elde edilen derslere dayanarak planlamanın araçlarının zenginleşmesini sağlayacak öneriler yapılamamıştır.

Bu tür yeni araçların geliştirilmesinde plancıların yeterli yoğunlaşmayı göstermeyişinin altında belki ideolojik yönelimleri de önemli rol oynamıştır. Planlarının uygulanmasını tek tek araçların geliştirilmesinden çok, planlarının uygulanmasını sağlayacak çok radikal değişmelere umud bağlamışlardır. Küçük değişikliklerin birikmesiyle elde edilecek sonuçları doyurucu bulmamışlardır. Böyle olunca da bu tür araçların geliştirilmesi ilginç olmaktan çıkmıştır.

Bu bakımdan üçüncü önemli eksiklik hazırlanan planların uygulanması için programlamanın nasıl yapılacağı, yerel yönetimlerin, bütçeleme süreçleriyle, yapımcı bölümlerinin çalışmalarıyla koordinasyonunun nasıl sağlanacağı kent planlarından tek tek uygulama projelerinin nasıl çıkarılacağı, bunların finansman olanaklarının nasıl sağlanacağı, kentlerdeki büyük projelerin kent planlarına göre meşruiyetlerinin nasıl kurulacağı vb. konuların Türkiye'de büyük ölçüde kent planlama yazınının dışında kalması olmuştur.

6) Türkiye'deki kent planlama etkinliği içinde, bilim, ahlak ve estetik alanlarının ilişkisinin nasıl kurulması gerektiği konusunda yeterli kuramsal çalışma yapılmış mıdır ?

Vitruvius'tan beri tasarımın temel sorunu bu üç alanın ilişkisini kurmak olmuştur. Türkiye'de son otuz yıl içindeki gelişmeler olmadan kent planlama pratiği çoğunlukla mimar kökenli plancılar elinde bulunuyordu. Çoğu kez de kente ilişkin bilimsel bir temele dayanmaktan çok mimarlığın tasarım yaklaşımları içinde ele alınıyordu. Son otuz yıl içinde kent planlaması kendisini yeni bir meslek olarak farklılaştırıyor ve kurumsallaştırırken bilimi ön plana çıkarmış, diğer iki alanı büyük ölçüde bilim alanına indirgemeye çalışmıştır. Buna rağmen her zaman planlama topluluğu içinde tasarım ile planlama arasında bir gerilim yaşanmıştır. Son yıllar içinde kentsel tasarım konusu kent plancıların gündemine yeniden girmiş, ayrı bir uzmanlaşma alanı olarak kendisini yeniden üretme kanalları oluşturmaya başlamıştır. Bu gelişmelere karşın bilim ahlak ve estetik alanın ilişkilerinin kurulması ya da kentsel tasarımın temellendirilmesi konusunda felsefi ya da ideolojik-kuramsal bir söylem oluşturulduğu söylenemez.

Bu değerlendirmeleri daha başka alanlara da yaygınlaştırabiliriz. Ama genel olarak varılacak sonuç benzer olacaktır. Kent planlamanın değişik alanlarında yapılmış bilimsel araştırmalar vardır. Ama bunların kent planlama pratiğini geliştirmeye dönük sistematik çabaların bir parçası olduğu söylenemez. Buna rağmen bir yandan planlama pratiği içindeki birikimler öte yandan sistematik ve yoğun olmasa da yapılan araştırmalar Türkiye'de belli bir birikim sağlamıştır denilebilir. Bu birikim hakkında yukarıda eleştiri yönü ağır basan saptamalar, hem gerçekçi olabilmek hem de geleceğe dönük bir araştırma programının ne olabileceği konusunda ipuçları vermek için yapılmıştır.

IV. TÜRKİYE'DE KENT PLANLAMA KONUSUNDAKİ BİRİKİMİN KENTSEL GELİŞMELERİ VE KENTSEL UYGULAMALARI DENETLEMEDEKİ YETERLİLİĞİ ÜZERİNE

Kuşkusuz her planlama çalışmasının nihai amacı uygulama da etkili olmaktır. Yapılan planlama çalışması ne kadar özenli olursa olsun uygulamada etkili

olamamışsa başarılı olarak görülemez. Başarının nihai mihenk taşı uygulamadır. Sanırım Türkiye'deki planlamanın en başarısız olduğu konu uygulamayı yönlendirmekte yetersiz kalışıdır. Bunun kanıtları olarak, kentler çevresindeki gecekondu halkaları, birbiri ardına çıkan imar afları, belediye meclislerinin planları sürekli olarak değiştirmeleri, hatta belediye başkanlarının imar planlarını gözönüne almayan uygulamaları olarak sayılabilir. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasının kentsel arsalar üzerindeki spekülasyondan, ülkedeki gelir dağılımına kadar uzanan pek çok nedeni olduğu ileri sürülebilir.

Ama buradaki tartışmamız bakımından sorgulamamız gereken nedenlerin bunlar olmadığını, plancıları doğrudan ilgilendiren bir başka neden üzerinde durmamız gerektiğini düşünüyorum. Bizde plan yapmanın 1930'lu yıllardan beri gelenekselleşen biçimi, İller Bankası aracılığıyla bulunmuş bir plancı müteahhidin o kentten uzakta, İstanbul'da ya da Ankara'da planı yapması ve belediyesine teslim etmesi ve planı uygulanmasının kadere terk edilmesidir. Kuşkusuz böyle bir plan yapma biçimi genellikle planın uygulanmasına oldukça yabancılaşmış bir plancı tipinin doğmasına neden olmuştur. Bunu aşmak için çeşitli denemeler yapılmıştır. Bazı hallerde plancının planın uygulanması sırasında belediyenin danışmanı olması koşulu getirilmesi yoluna gidilmiştir. Büyük kentlerde İmar İskan Bakanlığınca metropoliten planlama büroları kurulmuştur. Bu büroların o kentlerde kurulmalarına ve sürekli olmalarına rağmen belediyeler dışında olmaları sonucu, bazı sınırlı örnekler dışında, plancı ile uygulamanın yabancılaşması sorununun aşılması başarılamamıştır denilebilir.

Özel bazı örnekleri bir tarafa bırakırsak Türkiye'nin son altmış yıllık planlama deneyi uygulamaya yabancılaşmış uygulamayı denetlemenin heyecanını duymayan bir plancı tipi ortaya çıkarmıştır. Genellikle plancı kenti biçimlendirme ve bunu gerçekleştirmenin heyecanı taşımamaktadır. Kağıt üzerinde iyi olduğuna inandığı bir planı yapmak onu döyurmaktır. Onun uygulanmasını kişiliği ile özdeşleştirmemekte, kendine özgü deyimlerle planın uygulanmasına asılmamaktadır. Hemen yanlış anlamayı önlemek için belirteyim. Planın uygulanmasına asılmak derken yapılmış bir planın fetişleştirilerek uygulamaya engel hale getirilmesini kastedmiyorum. Planı plancı kendi hedefleri doğrultusunda daha iyiye götürebilmek, uygulanmasını sağlamak için her an değiştirebilir, geliştirebilir. Önemli olan uygulamayı denetleyebilmektir. Uygulama dışı kalmış küskün plancı olmamaktır.

Türkiye'de planlama pratiği içinde planın büyük ölçüde merkezdeki özel planlama bürolarınca yapılması, bunun yatırımcı anlamda projelere ayrılarak gerçekleştirilmesinin genellikle düşünülmeysi, plan uygulamasını büyük ölçüde yapı izinlerinin oturma ruhsatlarının verilmesine indirgemıştır. Bu işlemlerin planın arkasındaki düşünceye hakim olmayan yerel ve nitelikli olmayan personel tarafından yürütülmesi, hem planlara anlamsız, uygulamayı geciktiren rijitlikler kazandırmış, hem de bu işlemleri, bir rüşvet kapısı haline getirmiştir. Bu işlemlerin rüşvet kapısı haline gelmesinin iki sonucu olmuştur. Plan yapanlar uygulamaya bulaşmayı bir pisliğe bulaşma olarak görmeye başlamışlar uygulamadan bu nedenle de uzaklaşma eğilimi taşımışlardır. Bunu rüşvet kapısı olarak görenler de plancıların uzaklaşmasını kolaylaştırmaya çalışmışlardır. Böylece planın uygulanmasının yatırımcı mekanizmaları üzerinde durmayan plancı planın denetleme yoluyla uygulanmasını da ciddiye almamıştır. Türkiye bir kaçak yapılar cenneti haline gelirken plancılardan bu kaçak yapıların yapım aşamasında engellenmesini sağlayacak bir denetim yolu oluşturulması konusunda bir öneri, biraz da Türkiye'de siyasal bakış açısı olan popülizmin baskısıyla, gelememiştir.

Daha önce de üzerinde durduğumuz üzere uygulama dışı kalan plancı kendine özgü bazı uyum mekanizmaları geliştirmiştir. Bunlardan biri yeni işler alarak bir başka kentin planını yaparak avunmak, bir diğeri planlamayı ve ondaki başarıyı çizilen planda görmek, uygulamayı umursamamak, bir başkası kuramdan meded ummak, ya da planlamanın kendi savlarından vazgeçerek varolan uygulamanın meşruiyet aracı haline gelmesine razı olmaktır. Bunların bir çıkış yolu olmadığı açıktır. Uygulamayı etkileyebilmek içinse sürekli o kentte ilgili olan, kentin yerel politikasını etkileme yaratıcılığına sahip, planın başarısını uygulamada gören, bunun için gerekli girişimleri yapma güdüsüne ve hırsına sahip, siyasal sürecin dışlayamadığı plancıları yetiştirmek planlama stillerini geliştirmek durumundayız.

V. SON BİR YORUM

Konuşmamı bitirirken, konuşmanın girişinde yaptığım bir saptamaya bir kez daha dönmek istiyorum. Türkiye'de yüz elli yılı geçen imar planı deneyimi sonucunda, dünya deneylerinden ve Türkiye'deki deneylerden etkilenecek olmuş bir imar planlama pratiği vardır, bunun Türkiye'ye özgü özellikleri bulunmaktadır demiştim. Bu eleştirilerin açıkça ortaya koyduğu üzere bu kendisine özgü özellikler bir ilerlemeden çok kendi kabuğuna çekilmekten doğmuştur denilebilir. Bu savlarından vazgeçen en azla yetinir hale gelen planlamanın, planlama pratiğinde razı olduğu her sınırı cesaretle sorgulaması bu yolla da etki alanını geliştirmeye çalışması gerekiyor. Bu sorgulama, ancak, hem pratik yaşamda, hem de akademik yaşamda birbirini tamamlayıcı, destekleyici biçimde geliştiğinde başarı sağlayabilecektir.

Sayın Murat Karayalçın'ın
"Kentsel Toprak Reformu" başlıklı bil-
dirisi basım tarihine kadar Düzenleme
Komitesine ulaşmadığından yayımlana-
mamaktadır.

İMAR PLANLAMA SÜRECİ VE BU SÜREÇTE İLLER BANKASININ YERİ

İlhan GÜLGEÇ
İller Bankası
İmar Planlama Dai. Başkanı — ANKARA

BİLDİRİ ÖZÜ

Cumhuriyet döneminden itibaren imar planı çalışmaları ve İller Bankasının kurulmasıyla bu çalışmalardaki yerine kısaca değinilmiştir. Bankanın imar planı ile uğraşan sektörü olan İmar Planlama Dairesinin görevleri sıralanıp, plan hazırlama süreci, planların ele alınış biçimleri açıklanmış ve bugüne kadar yapılan planlar hakkında bilgiler verilmektedir. Plan hazırlama ve sonrasında karşılaşılan sorunlara değinilip bir değerlendirme yapılmıştır. Bildiri ekte verilen tablolarla desteklenmiştir.

1. ÜLKEMİZDE, İMAR FAALİYETLERİNİN GELİŞİMİ

Cumhuriyet döneminde, gerçek anlamda ilk kent planlama çalışmaları 1928 yılında, Ankara için açılan yarışma ile başlamıştır. Bundan önce yapılmış mevzii imar planları, kapsamlı bir kent planlama faaliyeti olarak görülmemektedir.

Prof.Dr. H.Jansen'in Ankara imar planını yarışma sonucu kazanmasından sonra 28.5.1928'de 1351 sayılı yasa ile "Ankara Şehri İmar Müdürlüğü" adıyla Türkiye'de ilk imar kontrolluğu kurulmuştur. Zaman içinde yapılan yasal düzenlemelerden en önemlisi olan ve 1933'de yürürlüğe giren 2290 sayılı "Belediye Yapı ve Yollar Kanunu" ile Belediyelere, halihazır harita ve imar planlarını yapmak ve yaptırmak yükümlülüğü getirilmiştir. Belediyelere teknik eleman ve finansman sağlayacak olan İLLER BANKASI'nın kurulmasıyla Belediyelerin yapacağı harita, şehir planı ve su işlerinde danışmanlık ve kontrollük hizmetleri sağlanmıştır. 1933 — 1945 yılları arasında 9 şehir ve kasabanın imar planı hazırlanmıştır. Daha sonra kurulan Nafia Vekaleti Yapı ve İmar İşleri Reisiği Şehircilik Fen Hey'eti hazırlanan planların onanma işlerini yürütmüştür.

1956 yılında, ülke koşullarına göre "Yapı Yollar Kanunu" değiştirilerek 6785 sayılı "İmar Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 1958 yılında da 7116 sayılı kanunla, ülkemizde "Bölge, şehir, kasaba ve köylerin planlaması, mesken politikası ve yapı mal-

zemesi, iskan ve afetle ilgili çalışmalarını yürütmekle görevlendirilmiş" olan İmar ve İskan Bakanlığı'nın kuruluşuyla planlama faaliyeti Belediye sınırları dışına taşmış ve ilk defa çevre (mücadir saha) kavramı ortaya çıkmıştır. Böylece, bölge planlaması kararlarına uyan kent planlarının hazırlanması sürecine geçilmiştir. Daha sonra kurulan Devlet Planlama Teşkilatı ile, kent planlamasının, ülke çapında hazırlanmış plan hedeflerine ve bu plana göre verilmiş bölge planlama kararlarına uygun olarak biçimlendirilmesine çalışılmıştır.

9 Kasım 1985 günü yürürlüğe giren yeni İmar Kanunu ile plan onama yetkisi Belediyelere devredildiğinden plan yapım süre ve sürecinde önemli gelişmeler olmuştur.

2. İLLER BANKASI ve PLANLAMA SÜRECİNDEKİ YERİ

11 Haziran 1933 tarihinde Ulu Önder Atatürk'ün emriyle 2301 sayılı kanunla Belediyelere hizmet amacıyla kurulan Belediyeler Bankası, 1945 yılında 4759 sayılı kanunla belediyelerin yanında Özel İdareleri ve Köyleri de kapsamına alarak yeniden teşkilatlanmış ve İLLER BANKASI adını almıştır. Bankanın ortakları mahalli idarelerdir. İl Özel İdareleri, Belediyeler ve Köyler Banka sermayesine katılmaktadırlar.

Bankanın temel amacı, mahalli idarelerimizin ve bu idarelerin kuracakları birliklerle adı geçen idarelere bağlı, tüzel kişiliği olan veya olmayan katma bütçeli idare ve kurumların finansman sorunlarına yardımcı olmak ve mahalli idarelerin Harita, İmar Planı, İçme Suyu, Kanalizasyon ve Yapım İşleri ile uğraşmaktır. Kendi kanununa ve özel hukuk hükümlerine bağlı, tüzel kişiliğe sahip kendine özgü bir kuruluştur.

Bankamız, 1580 sayılı Belediye kanununa ek olarak 1935 yılında çıkarılan 2763 sayılı kanunla nüfusu onbinden yukarı olan yerlerin harita ve imar planlarını yapmak ve yaptırmakla görevlendirilmiştir. Aynı kanunla da Belediyeler Bankası bünyesinde, ilgili Bakanlık ve kuruluş temsilcilerinin de katılımıyla kurulan Belediyeler İmar Heyeti, Belediyelere imar konularında teknik yardımda bulunmuştur.

1950'lerden bu yana ülkemizde hızlı şehirleşmeyle imar planları önem kazanmıştır. 1952'de İzmir, 1955'de Ankara için uluslararası imar planı yarışması düzenleyen İller Bankası, şehirçilik çalışmalarında önemli girişimleri başlatmıştır.

Belediyeler Bankasının çalışmalarını sürdürdüğü 1933 — 45 arasındaki 12 yıl içinde 9 beldenin imar planları yaptırılmış, 29 şehir ve kasabanın İmar Planları ihale edilmiş, 12 yerleşmenin ise imar planı çalışmaları Bankaca emaneten yapılmıştır. Belediyeler Bankası ve İmar Heyetince yürütülen çalışmalar, 1945 yılından itibaren İLLER BAN-

KASI sorumluluğuna verilmiştir. İlk yıllarda İmar Planlama ve Yapı İşleri görevleri, Yapı ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından yürütülmüş, ancak iş kapasitesinin artması nedeniyle adı geçen Müdürlük daha sonra 3 ayrı Müdürlüğe bölünmüştür. Yapı işlerinin yürütülmesinden Yapı İşleri Müdürlüğü, imar planlarının emanet yapılmasından İmar Planlama Müdürlüğü ve imar planlarının ihale suretiyle yaptırılmasından ve diğer şehircilik hizmetlerinin yürütülmesinden de Şehircilik İşleri Müdürlüğü sorumlu tutulmuştur. 1968 yılında bu üç müdürlük tek bir daire başkanlığı altında toplanmışsa da hemen iki yıl sonra belediyeler İmar Planlama Müdürlüğü ile Şehircilik İşleri Müdürlüğü yapı işlerinden ayrılarak tek bir daire başkanlığı altında birleşmiştir. Böylece 1970 yılından beri imar planlama işleri Bankamız İmar Planlama Dairesi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu daire başkanlığımızda mahalli idarelerin imar planları yapılmakta, yaptırılmakta ve imar planı ile ilgili sorunların çözümünde belediyelere yardımcı olunmaktadır.

2.1 İmar Planlama Dairesinin Başlıca Görevleri

- Belediye istemiyle imar planını hazırlamak veya türlü yöntem ve biçimlerde hazırlatmak,
- Ulaşım planı, turistik-sektörel plan, peyzaj planı, koruyucu (sit) planlarını yapmak,
- İmar planı değişiklik veya revizyonunu yapmak veya yaptırmak,
- Uygulamada belediyelere teknik destek sağlamak,
- Konusunda araştırmacı olup, eğitim kurumlarına bilgi ve teknik yardımlaşma sağlamak,
- Şehircilikle ilgili inceleme, çalışma ve toplantılara katılmak,
- Ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel ve teknik bilgi alış-verişinde bulunmak,
- Çağdaş teknik ve teknolojik gelişmeyi izlemek,
- Planlama kavram ve tekniklerinde araştırma, standart çalışması yapmak, planlama yöntem ve tekniklerini geliştirmek,
- Dalında eleman yetiştirmek olarak sıralanabilir.

İmar Planlama Dairesi ; "İdari İşler", plan öncesi hazırlık çalışmalarını yürüten "İstatistik, Planlama, Koordinasyon, İhale", plan ön çalışmaları hazırlayan ve kontrol eden "Araştırma Değerlendirme", emanet işleri yapan ihale edilmiş planları kontrol eden 7 adet "Planlama", kentlerin planlama öncesi jeolojik etüdlerini yapan ve bu konudaki istekleri karşılayan "jeoloji" ve "Bilgi İşlem" olmak üzere 12 adet Müdürlük ve 100 ci-

varındaki teknik personeliyle bugün mevcut 2063 adet Belediye hizmet vermektedir.

3. İMAR PLANI HAZIRLAMA SÜRECİ

İmar planı, birçok girdikleri olan ve yatırımcı kamu kuruluşlarıyla koordineli çalışmayı gerektiren bir süreçtir.

İmar planları Bankaca ; ihale, emanet veya yarışma yolları ile elde edilirken yerinde planlama yapmak için de "İstanbul Mücavir Belediyeler İmar Planlama Bürosu" kurulmuştur. Bankanın İstanbul Bölge teşkilatına bağlanan bu büronun teknik bakımdan merkezden desteklenmesi ve denetimi yapılmaktadır. Son yıllarda İzmir'de de bir planlama bürosu kurulmuştur.

1960 yılından sonraki dönemlerde İller Bankası, kasaba ve şehirlerin imar planlarını, sınırlı bilgi veren İmar Komisyon raporlarını yeterli görmeyerek, kentin fiziki, demografik ve sosyo-ekonomik verilerine göre üretilecek planlama kararları doğrultusunda şekillendirerek çağdaş düzeye getirmiştir. Bu arada, Konya, Erzurum, Sivas, Adana, Trabzon, İzmit ve Gaziantep gibi büyük kentlerin imar planlarını yarışmaya çıkarırken hazırlanan ön çalışmaları kitap haline getirmiş ve tarihi kesitte dökümanları yayarak bu alanda yine Banka öncülük etmiştir.

Yerleşimlerin büyüklük ve karakterine göre yapılacak çalışmalar ayrıntıda, Bankanın "İmar Planı Teknik Şartnamesinde" belirtilmekte olup, bu şartname 1985 yılından sonra yürürlüğe giren 3194 sayılı imar kanununa göre yeniden düzenlenmiş, lüzumsuz bilgiler atılıp, yapılacak planlama cinsine göre bölümlere ayrılarak daha kapsamlı hale getirilmiştir.

3.1. Planların Bankaca Ele Alınış Biçimleri

Mahalli İdarelerin Bankamıza vermiş olduğu yetkiye dayanılarak imar planları ;

- a) Bankamız Mimar ve Şehir Plancıları tarafından emaneten
- b) Yeterli karne grubuna sahip plancılara ihale suretiyle
- c) Yarışma suretiyle yapılmaktadır.

İhale suretiyle yaptırılan imar planlarının kontrolüğü Bankamızca mahallinde ve büroda yapılan çalışmalar sonucu yürütülmekte, planlardaki aksaklıkların giderilmesinden sonra Belediye Meclislerinde incelenmesi sırasında istek gelmesi halinde meclis toplantılarına katılıp, Meclis Üyelerine planlar izah edilmektedir.

Bugüne kadar Bankamızca, 2063 Belediyeden 1759 adedinin en az bir defa planı yapılmıştır. 15 kentin yarışma suretiyle imar planları yaptırılmış (Konya, Adana, Erzu-

rum, Trabzon, Sivas, Zonguldak, Gaziantep, İzmit, Safranbolu, Karabük ve diğerleri), kentsel tasarım ağırlıklı olarak da 6 yerde (Mersin Sahil bandı, Edirne Selimiye çevresi, Akşehir Nasreddin Hoca, İzmit Kıyı Kesimi, Eskişehir Fuar alanı, Gaziantep 100. Yıl Atatürk Parkı gibi) yine yarışma yöntemi kullanılmıştır.

20 Ocak 1985 tarih ve 18641 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Belediyeler Fonu Yönetmeliğinin 8. maddesi ile "Belediyelerin İller Bankası programında bulunan harita ve imar planları işlerinin yıl içi yatırımları Belediyeler Fonundan bağış suretiyle tahsis edilebilir" hükmü getirilmiştir. Bu nedenle Bankamız programında bulunan imar planı işleri bedeli Belediyeler fonundan kesilmek üzere yapılmakta ve Belediyelere hiçbir mali külfet yüklenmemektedir.

Program harici olarak ele alınan, Belediye isteklerinden kaynaklanan imar planı değişikliği, ilave ve revizyon işleri ile jeolojik etüd ve özel jeolojik etüdülerin incelenmesi belirli bir ücret karşılığı yapılmakta olup, encümen kararları ile yapılan işin karşılığı olan bedel Belediye ve Özel İdare hisselerinden kesilmektedir.

Özel jeolojik etüdülerin incelenmesi, alan büyüklüğüne bağlı olarak tesbit edilen bedelin Bankamıza yatırılması neticesi Genel Müdürlüğümüz veya Bölge Müdürlüğümüz Jeoloji Mühendisleri tarafından mahallinde incelenmekte ve uygun görüldüğü takdirde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın verdiği yetkiye göre tasdik edilmektedir.

Bankamız, Belediyelerin imarla ilgili her türlü sorunları ile ilgilenmekte olup, isteyen Belediyeye her türlü teknik yardım yapmaktadır.

3.2. İmar Planı Hazırlanmasındaki Süreç

İmar Planlama Dairesinin imar planları ile ilgili görevleri yürütülmesi; mahalli idarelerin Bankamıza müracatı ve yetki kararını göndermesi ile mümkün olmaktadır. İmar planı yapım öncesinde değişik kurumlardan bazı bilgilerin toplanmasına gerek vardır. İmar planlama çalışmalarına halihazır haritaların onanması ile başlanır. Planlaması yapılacak beldenin özelliğine göre ; Karayolları Genel Müdürlüğünden karayolu güzergahı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünden taşkın yapan akarsuların taşkın sınırları varsa sulama kanalları ile sulama alanlarının sınırları, Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürlüğünden enerji nakil hatları geçişleri, Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğünden demiryolu güzergahı ve yaklaşma sınırı, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünden, tarım dışı kullanılabilen toprakların sınırlarının tesbiti, Kültür Bakanlığında korunması gerekli tescilli yapılar, doğal ve kentsel sit alanları ile arkeolojik sit alanlarının sınırları temin edilerek halihazır haritalar üzerinde işlenir. Yerleşimin jeolojik etüd ve raporları, İmar Planlama Daire Başkanlığında veya bölge teşkilatlarımızda görevli jeoloji mühendisleri tarafından mahallinde yapılan çalışmalar

sonucu hazır hale getirilir. Bu şekilde imar planı yapım öncesi çalışmaları tamamlanmış olur. Plan öncesi yapılan çalışmalarla ilgili olarak istenilen bilgi ve belgeler (Ek-1) de özet olarak verilmiştir. Daha sonra mahalli etüd ve üst düzey plan kararları dikkate alınarak planlama kararlarına geçilir. Bankamız İmar Planlama Dairesi Başkanlığınca emaneten yapılan veya ihale suretiyle yaptırılan imar planları, teknik elemanlarımız tarafından mahallinde incelenir, mahalli idarecilerin görüşü alındıktan sonra planlar büroda toplu eleştiriye (kollojyum) açılarak tekrar incelenir, aksayan hususlar düzeltilir ve onama kararı alınmak üzere, Belediyelerde Belediye Meclisi, Valiliklerde İl İdare Kurulu Kararına gönderilir. Planlar onandıktan sonra 1 takım mahalli idarede bırakılır, 1 takım Bankamız Arşivinde saklanır, 1 takım ise bilgi için Bayındırlık ve İskan Bakanlığına gönderilir.

Planlanan alanın yerleşimin konumu itibariyle özellik arzemesi yani turizm alan ve bölgesi içinde bulunması, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamı içinde kalan yerleşimlerden biri olması, sit alanı kapsamı içinde bulunması veya çevre koruma alanları içinde bulunması durumuna göre, hazırlanan planlar değişik kurum veya kuruluşlarca onanmaktadır. Özellik arzeden kentlerde yapılan planların, daha iyi incelenmesi, yönlendirilmesi ve imar planı yapım süresinin minimize edilmesi gayesi ile; Bankamız, ilgili yerel yönetim, plan müellifi, ilgili Bakanlık yetkilileri ile gereğinde ilgili kamu kurum uzmanları ve diğer uzmanlardan oluşan "Danışma Kurulları" teşkil edilerek, daha sağlıklı ve gerçekçi planlar elde edilmeye çalışılmaktadır.

4. BANKACA YAPILAN İMAR PLANLARI

Bugüne kadar Bankaca, büyük kapsamlı olmayan ilave, revizyon, tadilatlar hariç 3325 adet plan yapılmıştır. Bunlardan 1712 adedi (% 52) beldenin birinci defa ele alınmış planıdır. (Ek-2 ve Ek-3) de 5 yıllık aralıklarla ayrıntılı tablolar verilmiştir.

Yeni kurulmuş olan Belediyelerimiz, beldelerinde yapılabilecek her türlü yatırım için önce imar planlarının yapılmasının gerekli olduğu bilincine ulaşmışlardır. Yeni kurulan belediyelerin ilk faaliyetleri, halihazır haritalarını yaptırıp, imar planına süratle sahip olmak şeklindedir. Bankamız bu doğrultuda belediyelere büyük yardımlarda bulunmakta ve imar planlarının süratle yapılması için gayret göstermektedir. 1989 yılından 1990 yılına programda bulunan 93 adet imar planı işi devredilmiş, 1990 yılında 99 adet yeni iş ihale edilerek 192 iş üzerinde çalışılmıştır. 1990 yılında 76 adet iş tamamlanmış olup 1991 yılına 116 iş ile girilmiştir. İmar planı çalışmalarında, devam eden işlerin % 70'ini yeni kurulan belediyeler teşkil etmektedir.

İmar Planlama Dairesi Başkanlığı bünyesinde görevli Peyzaj Mimarları, mahalli ida-

relerin park, çocuk bahçesi, meydan düzenlemesi, piknik alanlarının düzenleme projelerini yapmakta olup, bu projelerin büyük bir kısmı uygulanmaya başlamıştır, bugüne kadar bu konuda 40 iş bitirilmiştir.

4.4.1990 tarih ve 3621 sayılı kıyı kanuna dayalı olarak çıkarılan ve 3.8.1990 günü resmi gazetede ilan edilerek yürürlüğe giren "Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik" hükümlerine göre kıyı uyarlaması yapılması icap eden belediyelerimizin planlama çalışmaları yürütülmekte olup bir kısmı da sonuçlanmıştır. (Örnek ; Aysa adası, Erdek, Zeytindağ)

5. SORUNLAR

5.1. Ön Hazırlık Safhasındaki Sorunlar

İmar planlarının mahalli idarelerde incelenme süreleri hariç tutulursa, büyük yerleşimlerin imar planları yaklaşık 1 yıl, küçük yerleşimlerde ise planların sonuçlanması yaklaşık 6 ayı bulmaktadır.

İmar planı yapımına esas olacak ön hazırlık safhasında, yerleşmelerin özelliğine göre çeşitli kurum ve kuruluşlardan istenilen verilerin zamanında temin edilememesi imar planı yapım sürecinde süre uzamalarına sebep olmaktadır. D.S.İ. Genel Müdürlüğü, Karayolu Genel Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı Koruma Kurullarından ve bunun gibi kuruluşlardan istenilen bilgilerin gelmesindeki gecikmeler imar planı çalışmalarını aksatmaktadır. Bu bilgilerin Bankamıza süratli bir şekilde ulaşması halinde planlama süresinde mutlak kısalma olabilecektir.

5.2. Plan Onama Safhasındaki Sorunlar

3194 sayılı imar kanununun 8 b maddesinde onama işlemlerinin hangi usulde yapılacağı belirtilmiştir. Planların Belediye ve mücavir alanlar içinde olması halinde Belediye Meclislerince, Belediye Mücavir alanlar dışında ise İl İdare Kurullarınca incelenip onanacağı hükmü getirilmiştir.

Ancak, planlaması yapılan yerleşim çevre düzeni planı kapsamında kalıyorsa ve çevre düzeni planında herhangi bir değişiklik sözkonusu ise önce çevre düzeni plan değişikliğinin Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca onanması gerekmektedir.

Bu onama işleminden sonra düzenlenecek uygulama imar planları ise mahalli idareler tarafından onanmaktadır.

Planlaması yapılacak yerleşimin, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca, Bakanlar Kurulunca ilan edilen turizm bölge, merkez ve alanı kapsamında kalması halinde ; 1/25.000 ve 1/5000 ölçekli nazım imar planı ve değişiklikleri Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca, nazım imar planına göre hazırlanan 1/1000 ölçekli uygulama imar planları;

A) Sadece Turizm amaçlı arazi kullanım kararlarını içeriyorsa Turizm Bakanlığı tarafından,

B) Turizm dışı çeşitli diğer arazi kullanım Kararlarını içeriyorsa Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından sonuçlandırılmaktadır.

383 sayılı kanun hükmünde kararname ile Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kurulmuştur. Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilen alanlarda çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının ada ve parsel bazına kadar yapmak ve re'sen onaylamak yetkisi Çevre Koruma Başkanlığına verilmiştir.

Bu yetkiler daha sonra 1991 yılında kurulan Çevre Bakanlığı'na geçmiştir.

388 sayılı kanun hükmünde kararname ile kurulan Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı ; proje kapsamına giren Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman ve Şırnak illerinde nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir kısmını plan değişikliği dahil ada ve parsel bazına kadar yapmakta veya yaptırılarak onaylamaktadır.

Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurallarının görevlerinden biri de koruma amaçlı imar planları ile bunların hertürlü değişikliklerini inceleyip onaylamaktır.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi Belediye ve Valiliklerin plan onama yetkilerinin yanında yerleşimin özelliğine göre Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Başbakanlık Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı, Güney Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı ve Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurullarınca planlar incelenerek onanmaktadır. Onama mercilerinin çeşitli olması, onamada gecikmelere sebep olmakta hatta bazı planların birkaç kuruluşça ayrı ayrı onanması gerekmektedir. İmar kanununda yapılacak düzenleme ile onama mercilerinin asgariye indirilmesi ile planlama süreleri kısalabilecektir.

6. DEĞELENİRME

1960-91 yılları arasında (son 30 yıl) Bankaca yapılan plan adedi 2769 olup ayrıntılı tablo (Ek-4)de verilmiştir. 1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı yeni imar mevzuat-

tından bugüne kadar geçen 6 yıl ile (SONRA) öncesi (ÖNCE) 6 yılı karşılaştırdığımızda şu sonuçları görmekteyiz :

- a) Bankaca yapılan plan adedi Toplamı : ÖNCE = 664 SONRA = 709
- b) Plan tadilatlarında SONRA'da çok fazla artış ve mevzuata uymayan çok sayıda tadilat (Mahalli baskıların politik sonucu)
- c) Fondan yararlanıp, Bankaya ücretsiz hazırlattırılan planların elde edilmesinden sonra bazı belediyelerce derhal plan tadilatlarının yapılıp, plan bütünlüğünün ve işleyişinin bozulması sonucu sağlıksız uygulamalar
- d) Bazı belediyelerin kentin değişik yerlerini değişik plancılara planlattırarak kent bütünlüğünde oluşan uyumsuzluklar, (parçacı yaklaşım)
- e) Yeni İmar Mevzuatından sonra 100 binin üstündeki birçok Belediye, planını Banka aracılığı yerine, çeşitli yollarla finansman bularak kendisinin hazırlatma yolunu seçmesi,
- f) İyi plan elde edilmesinde ve uygulamada gerek bazı planlamalarda konuya gerekli önemin verilmemesi ve gerekse bazı Belediyelerin baskılarından kurtulamama sonucu şehircilik bilim ve usullerinden biraz uzaklaşarak istenilen düzeyde plan üretilmemesiyle oluşan karmaşalar,

Tüm bu ve benzeri nedenlerle, kentlerde görülen yığılmalar, taşlaşmalar, çözümü çok zor yapılaşmalar kıymetli tarım alanlarının hunharca harcanması ile sağlıksız gelişmeler geleceğe miras olarak kalmaktadır. Sorumlulukta, politikacıların ve mahalli idarelerin yanında plancıların da payını göz ardı etmemek gerekmektedir kanısındayım.

**HARİTA YAPIMINDAN SONRA
PLAN YAPIM ÖNCESİ ÖN ÇALIŞMA OLARAK
BAZI KURULUŞLARDAN İSTENİLEN
DOKÜMAN VE BİLGİLER.**

A) Öncelikle

Kuruluşun İsmi	İstlenen Bilgi	Gönderilen ozalit takım olarak
- Devlet Su İşleri Gn. Md.lüğü	Sulama kanalları, akarsu taşkın sınırları veya ıslah projeleri.	5 Tk.
- Karayolları Gn. Md.lüğü	Karayolu gelecekteki profil ve güzergahı, istismak sınırı	3 Tk.
- T.E.K. Gn. Md.lüğü	Mevcut ve gelecekteki Yüksek Gerilim hatları, kısıtlamalar.	1 Tk.
- Köy Hizmetleri Gn. Md.lüğü	Kullanılabilir veya kullanılmayacak tarım toprakları ve şartları	3 Tk.
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Gn. Md.lüğü (Eski Eserler ve Sit Konusu için)	Kentsel, doğal, tarihi sit sınırları kısıtlamalar, anıtsal yapılar ve sınıfları	3 Tk.

B) Gerekliyorsa

- T.C.D.D. İşletmesi Gn. Md.lüğü	Mevcut ve gelecekte düşünülen yol yaklaşma sınırı, istasyon.	3 Tk.
- Orman Gn. Md.lüğü	Orman sınırları	3 Tk.
- Milli Savunma Bakanlığına	Yasak bölge, yaklaşma sınırları	3 Tk.
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına	Mevcut ve gelecekteki yeraltı nakil hatları ve koşulları	3 Tk.
- Botaş	Mevcut ve gelecekteki yeraltı nakil hatları ve koşulları	3 Tk.
- T. Taşkömürü Kurumu Gn. Md.lüğü	Yeraltı faal ve rezerv alanlar, üzerinde yapılaşma şartları.	3 Tk.
- Kıyı konusu için Valiliklere	Kıyı kenarı tesbitli değilse kenar tesbiti	3 Tk.
- T. Demir Çelik İşl. Gn. Md.lüğü	Fabrika alanı, yaklaşmalar	3 Tk.
- Turizm ve Tanıtma Bakanlığına (Turizm Bölge ve Alanları için)	Sınırlar, şartlar.	2 Tk.
- Devlet Hava Meydanları ve Limanları Gn. Md.lüğü	Mevcut ve gelecek için hava alanı sınırı, yaklaşma konileri, liman ve gelişme alanları.	3 Tk.
- Milli Parklar Gn. Md.lüğü	Sınırlar, yapılaşma koşulları.	3 Tk.
- M.T.A. Etibank	Termal kaynaklar + Maden alanları	3 Tk.

NOT : 1- Jeolojik etüdler Merkez ve Bölge jeologlarınca yapılmaktadır.

2 - Plana başlarken kadastro yapılmışsa Kadastro Genel Müdürlüğünden Kadastral haritalar

TABLO - 1 : 1930 Yılından İttibaren Banka Arşivindeki 5'er Yıllık Ara İle İMAR PLANI YAPILAN BELEDİYE ADEDİ (Eylül 1991'e Kadar)

Yıllar	Pl. Yapılan Belediye (a)	BELEDİYELERİN KAÇINCI PLANI OLDUĞU (% = a / b)					
		Birinci	İkinci	(b) Üçüncü	Dördüncü	Beşinci	Altıncı
1930 - 34	1	1					
1935 - 39	1	1					
1940 - 44	8	8					
1945 - 49	100	100 %			%	%	%
1950 - 54	189	186 (98)	3 (2)				
1955 - 59	257	246 (96)	11 (4)				
1960 - 64	160	133 (83)	27 (17)				
1965 - 69	403	267 (66)	131 (33)	5 (1)			
1970 - 74	259	153 (59)	92 (36)	13 (5)	1		
1975 - 79	574	357 (62)	168 (29)	46 (8)	3 (1)		
1980 - 84	532	178 (33)	250 (47)	89 (17)	15 (3)		
1985 - 89	663	46 (7)	335 (51)	201 (30)	68 (10)	13 (2)	
1990 - Eyl.91	178	36 (20)	61 (34)	54 (30)	22 (12)	3 (2)	2 (1)
TOPLAM	3325	1712	1078	408	109	16	2

Belediyelere yapılan toplam plan sayısı : 3325

Bir Belediyeye düşen Ortalama plan sayısı (Planı olmayanlar dahil) : 1,6

Bir Belediyeye düşen Ortalama plan sayısı (Planı olmayanlar hariç) : 1,9

2063 Belediyeden EK - 3, Tablo - 2'den görülebileceği gibi planı olmayan 304 Belediyeden, bir kısmı başka bir Belediyeden ayrılmış olup aslında ayrıldığı Belediyenin planı içinde planı yapılmıştır.

Hiç planı olmayan yeni kurulmuş Belediyeden 80 civarındakilerin plan çalışması devam etmektedir.

TABLO - 2 : EYLÜL 1991 TARİHİ İTİBARIYLA, İLLER BANKASI ARŞİVİNDEKİ, PLAN YAPILIŞ ADETLERİNE GÖRE ÜLKEDEKİ BELEDİYE SAYISI

Plan Yapılış ADEDİ	Belediye ADEDİ	%
1. defa planı yapılmış	679	33
2. defa planı yapılmış	672	33
3. defa planı yapılmış	299	14
4. defa planı yapılmış	93	4
5. defa planı yapılmış	14	1
6. defa planı yapılmış	2	-
Planı olmayan toplamı	1759	100
	304	15
TOPLAM	2063	

Notlar :

- Planı olmayan olarak gözükten 304 adet Belediyeden, bir kısmı başka bir Belediyeden ayrılmış olup ayrıldığı Belediyenin içinde planı yapılmıştır, başka bir deyişle planı vardır.

- Hiç planı olmayan yeni kurulmuş Belediyelerden 120 adedinin plan çalışması devam etmektedir.

EK - 4

**TABLO - 3 : 1960 - 1991 (Eylül) Arasında, Son 30 Yılda
BANKACA HAZIRLANAN PLANLAR**

	<u>Adet</u>	<u>%</u>
1. Plan olarak hazırlanan	1170	42
2. Plan olarak hazırlanan	1064	38
3. Plan olarak hazırlanan	408	15
4. Plan olarak hazırlanan	109	4
5. Plan olarak hazırlanan	16	1
6. Plan olarak hazırlanan	2	-
TOPLAM	2769	100

**TABLO - 4 : 3194 SAYILI İMAR KANUNU UYGULAMASI,
ÖNCESİ VE SONRASINDAKİ 6 YILLIK
KARŞILAŞTIRMAYA GÖRE HAZIRLANAN
PLANLAR**

	<u>1980 - 1985</u>		<u>1986 - 1991 (Eylül)</u>	
	<u>Adet</u>	<u>%</u>	<u>Adet</u>	<u>%</u>
1.ci plan olarak hazırlanan	186	28	74	10
2.ci plan olarak hazırlanan	318	48	328	46
3.cü plan olarak hazırlanan	129	19	215	30
4.cü plan olarak hazırlanan	30	5	75	11
5.ci plan olarak hazırlanan	1	-	15	2
6.cı plan olarak hazırlanan	-	-	2	-
TOPLAM	664		709	

TÜRKİYE'DE ŞEHİRCİLİĞİN GELİŞİMİ VE YASALAR ÇERÇEVESİNDE BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI

Nahit Bingöl, Özay Gül, Ahmet Şahin

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü
İmar Proje Dairesi Başkanlığı

Bildiri kuruluşundan günümüze kadar İmar ve İskan Bakanlığı ve daha sonra Bayındırlık ve İskan Bakanlığının yetki, görev ve sorumlulukları ile bu kapsamda sözü geçen Bakanlıklarca yapılan işlerin bir özetini vermek, Türkiye'de şehirciliğin gelişimi açısından bu Bakanlıkların önemini vurgulamak amacı ile hazırlanmıştır.

Geniş kapsamlı bir disiplin olan şehirciliğin kuramsal boyutunun yanısıra, uygulamaya esas oluşturan yasal boyutunun da geçmişe yönelik değerlendirmelerde taşıdığı önem açıktır.

Kendileri de hukuki birer belge niteliği taşıyan planlarla getirilen imar kararlarının hukuki dayanakları yasalardır.

Kanunların kademelenmesinde en üst basamakta yer alan Anayasalarımıza planlama ve imar kavramları özelinde bakmak gerekirse 1924 ve 1961 Anayasalarında planlamaya ilişkin hükümlere tam olarak değinilmemekle beraber, 1982 Anayasasında planlama ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. 57. madde'deki "şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri devlet alır" ifadesi ile birlikte çevre ve kıyılara ilişkin maddeler de bulunmaktadır. Örneğin: 43. madde "kıyıların kamuya ayrılmasını" 56. madde ise "çevre sağlığı ve çevre kirlenmesinin kontrolünü" öngörmektedir.

İmar ve planlama ile ilgili Kanunlara 30 senelik bir geriye bakış, bizi 1956 yılında çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanununa götürecektir. Ancak 6785 sayılı Kanun hakkında yapılacak bir incelemeden önce, bu Kanuna gelinceye kadarki imar mevzuatı evrimine bakmak faydalı olacaktır.

Tarihsel perspektifte karşımıza ilk olarak 1882 tarihli "Ebniye Kanunu" çıkmaktadır. İslahat hareketlerinin devam edegeldiği 1800'lü yılların 2. yarısında, batılılaşma çabaları arasında ithal edilen birçok kurum gibi, imar kurumunun oluşmasında-oluşturulmasında da batılı bir kent imgesi yaratma amacının gözlemlenmesi mümkündür.

Yolların genişletilmesi, yol ve yaya kaldırımları ile ilgili standartlar, yapılar, yapı cepheleri ve ifraza ilişkin hükümler gibi, yangın çıkmasını önleyici ve "harik meydanı" adı verilen yangın alanlarının planlanması hakkında düzenlemeler içeren Ebniye Kanununun muhtelif maddelerinin 6785 ve 3194 sayılı Kanunların ilgili maddeleri ile gösterdiği benzerlik ilgi çekicidir. Örneğin, Ebniye Kanununun 16. maddesi parselasyon yapılabilmesi için okul, karakol ve yollar için gerekli arazinin bedelsiz olarak kamu eline geçmesi gerektiği hükmünü getirmekte, 34. maddede ise yapı

yüksekliğinin zemine oranla nasıl ölçüleceğine değinilmektedir. Kez Kanunda "harik meydanları"nın düzenlenmesi için "hamur yöntemi" ile ilgili bir madde de bulunmaktadır. (1)

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde dengeli ve düzenli kentleşme ve konuta ilişkin mevzuat ve teşkilatın 1923 yılında İmar ve İskan Bakanlığının kuruluşu ile başladığını görüyoruz. Önceleri göçmen değişimi ve iskan sorunlarına çözüm getirme gibi görevleri olan Bakanlık bu görevlerin İşleri Bakanlığına devri ile kaldırılmıştır.

1928 yılında "Ankara İmar Müdürlüğü Kuruluş ve Görevlerini Tayin Eden" 1351 sayılı Kanun çıkarılmış, aynı yıl Ankara'nın imar planının hazırlanması için açılan yarışmayı Prof. Jansen kazanmıştır.

"1930 yılında yürürlüğe giren 1580 sayılı "Belediye Kanunu" ile konut ve çevresinin bir plan ve belediyenin kontrolüne bağlı olarak yapımı anlayışı getirilmiş 1933 tarihli "Belediye Yapı ve Yollar Kanunu" ile yapılaşma konusunda daha sıkı düzenlemeler öngörülmüştür." (2)

1956 yılına gelindiğinde (belediye sınırları içinde ve mücavir alanlarda) planlama, yapılaşma, ruhsat ve kontrol konularında getirdiği esaslar itibariyle, bu konularda merkezi idarenin ve belediyelerin görevlerini belirleyen 6785 sayılı İmar Kanunu çıkarılmış, 2 yıl sonra da, ülkemizdeki ekonomik ve sosyal bünyedeki gelişme, sanayileşme karşısında yerleşme olayına sahip çıkmak, yönlendirmek ve konut sorununa sahip çıkmak amaçlarıyla "İmar ve İskan Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" ile İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur. (3) Kanunun 2. maddesi ile Bakanlığın görevleri; "yurdun bölge, şehir, kasaba ve köylerinin imar planlarını hazırlamak ve hazırlatmak, konut politikası tespit etmek ve uygulamak, diğer Bakanlıklarla bölge planları için ortaklaşa etüdler yapmak, yapı malzemeleri ile ilgili tedbirleri almak, afet göç ve diğer iskana ilişkin konular" olarak belirlenmiştir.

İmar ve İskan Bakanlığının kuruluş şemasında 5 genel müdürlük yer almakta idi. Bunlardan Planlama ve İmar Genel Müdürlüğünün görevleri (Kanunun 9.maddesi ile) "yurdun tabii, iktisadi, sivil müdafaa, turistik ve diğer şartlarına göre tespit edilecek imar bölgelerinin bölge planlarını yapmak ve uygulamak, bölge planı yapılmış veya yapılmamış olan şehir, kasaba ve köy imar planı ve değişikliklerini (ilgili idarelerin görüşlerinin alınması suretiyle) yapmak veya yaptırmak ve tasdik etmek, harita hazırlamak, altyapı projeleri ve kamu hizmetlerine ilişkin projeler yapmak, bunların ilgili idarelerce onayını sağlamak ve kamu kurum ve kuruluşları arasında imar faaliyetleri ile ilgili koordinasyonu sağlamak"tır.

Gene Bakanlığın ana hizmet birimlerinden birisi olan "Mesken Genel Müdürlüğü"nü'nün belli başlı görevleri ise "konut programlarının yapılması ve uygulaması, sosyal konut, toplu konut ve konut kredilerine ilişkin çalışmalar yapmak" şeklinde özetlenebilir.

Bu iki Genel Müdürlüğün haricinde, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Yapı Malzemesi Genel Müdürlüğü ile Belediye ve Teknik Hizmetler Genel Müdürlükleri de Bakanlık kuruluş şemasında yer almakta idiler.

6785 sayılı Kanun ve İmar ve İskan Bakanlığının Görev ve Yetkilerine Dair Kanunun çizdiği genel çerçeve içinde yapılan çalışmalar ve ortaya konulan ürünler itibariyle bir takım alt başlıklar incelenebilir.

Bu kapsamda bölge planlama çalışmalarına bakılacak olursa; muhtelif pilot bölgelerin seçildiği ve bu bölgelerde bölge planlamasına yönelik

çalışmaların yapıldığı gözlenebilir. İlk olarak Doğu Marmara Bölge Planı hazırlanmıştır. 1963-65 yılları arasında Zonguldak, 1960-65 yılları arasında da Antalya-Isparta ve Burdur illerini kapsayan Antalya ve ayrıca Adana, İçel ve Hatay illerini içeren Çukurova Bölge Planı Çalışmaları yapılmış, çalışmaların yürütüldüğü bölgelerde yapılan araştırmalara ve sosyal ve fiziki verilere dayanan hedefler saptanmıştır. (4)

Bu dönemde ülke ölçeğinde bir analitik çalışma yapılarak ülke 8 bölgeye ayrılmıştır. Ege, Çukurova, Marmara, Doğu ve Orta Anadolu, Antalya, Doğu ve Batı Karadeniz olmak üzere belirlenen bu bölgelerin fiziksel, toplumsal ve ekonomik durumlarını belirleyen envanter çalışmaları yapılarak bölgesel olanaklar ortaya konulmuş ve bu çalışmalar 8 ayrı kitap olarak basılmıştır. (5)

Gene bu dönemde kalkınma planı ile önerilen nüfusun ülke düzeyinde dengeli dağılımının sağlanması ve gelişme potansiyeli gösteren merkezlerde kaynakların yoğunlaştırılması ilkesi uyarınca "kentsel kademelenme" çalışmaları yapılmış, 4 ana gruba ayrılan (metropolitan kentler, metropolitan alt merkezler, dengeleyici merkezler öteki gelişme merkezleri) toplam 24 bölge gelişme merkezi seçilmiştir. (6)

İzmir Metropolitan Alan Kıyı Kesimi 1/25.000; Bursa Kent Bütünü ve Yakın Çevresi, Samsun, Erzurum, Elazığ, Mersin 1/25.000 ölçekli Kent Bütünü Nazım İmar Planları, 1/100.000 ölçekli Bursa Metropolitan Bölge Planı onanmıştır.

Bu kapsamda, II. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile kentleşmenin sanayileşme ve kalkınmada itici bir güç olarak kullanılması ilkesinden hareketle, İstanbul, Ankara ve İzmir'de yerel planlama büroları kurulmuştur. Bu kararlar 3 büyük kentin nazım imar planlarının İmar ve İskan Bakanlığınca yerinde ve özel planlama teknikleri kullanılarak elde edilmesi amaçlanmış, 1/50.000 ölçekli İstanbul ve Ankara, 1/25.000 ölçekli İzmir Metropolitan Alan Nazım Planları onanmıştır.

Bu dönemde İmar Kanununun 47. maddesi uyarınca turizm, sanayileşme ve bölge planlaması yönünden özellik gösteren ve korunması gerekli değerlere sahip yörelerde 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Çalışmaları başlatılmıştır. Bayındırlık ve İskan Bakanlığının kuruluş tarihi olan 1983 yılına kadar 38 Çevre Düzeni Planı onanmış, 1983 sonrasında ise 15 Çevre Düzeni Planlama, 20 revizyon çalışması yapılmış olup, muhtelif yörelere ait 13 Çevre Düzeni Planlama ve Revizyonu çalışması da sürdürülmektedir 1972 yılında 1605 sayılı Kanun ile Bakanlığın görev kapsamına giren alanlar genişletilmiştir.

Konut politikasının saptanmasına ilişkin görevler, yukarıda değinildiği üzere İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğüne verilmiştir. Bu görevler; konut programları yapmak ve uygulamak, konut islah programları, toplu konut inşaat hareketlerini teşvik ve konutlar için verilecek krediler hakkındaki hükümlerle belirlenmiştir.

Mesken Genel Müdürlüğünün hizmet ve uygulamalarının başlıca dayanağını, 7116 sayılı Kuruluş, 775 sayılı Gecekondu ve bir müddette Kooperatifler ve Toplu Konut Kanunları oluşturmakta idi.

775 sayılı Kanun çerçevesinde yapılan çalışmaları, gecekondu bölgeleri islah ve önleme çalışmaları ile konut üretim çalışmaları olarak 2 grupta değerlendirmek mümkündür. Yapılan iyileştirme çalışmalarının yanısıra yaklaşık 400 yerleşim merkezinde toplam yüzölçümü 18.000 ha. yakın 627 adet Gecekondu Önleme Bölgesi belirlenmiş, bunun yanısıra muhtelif projelerle 1966-82 yılları arasında yaklaşık 40.000 konut üretilmiştir.

Çeşitli konut kredilendirme şemalarını da yapılan çalışmalar arasında saymak mümkündür.

6785 sayılı Kanun uyarınca imar planlarının nihai onama mercii olan İmar ve İskan Bakanlığınca 1600'e yakın imar planı onanmış olup Bakanlıkça (bu planlara ilişkin) yılda ortalama 17.000 değişiklik teklifi incelenmekte idi.
(7)

İmar ve İskan Bakanlığı 1983 yılında 180 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bayındırlık Bakanlığı ile birleştirilmiştir. Bayındırlık ve İskan Bakanlığının kuruluş ve görevleri bu KHK ve 1984 yılında çıkarılan 209 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile özetle,

- kamu yapıları inşa etmek,
- konut politikası ilkelerine göre konut yapmak-yaptırmak,
- ülke standartlarına uygun yapı malzemelerinin belirlenmesine ve bunların teminine ilişkin tedbirler almak,
- afet planlaması ve bununla ilgili koordinasyonu sağlamak,
- müteahhitlik hizmetleri ile ilgili düzenlemeler yapmak,
- birden fazla belediyeyi ilgilendiren imar planlarının hazırlanması, kabul ve onayı esnasında çıkacak sorunları çözümlenmek,
- resmi bina ve tesisler için imar planlarında yer ayrılmasını temin etmek,
- gerekli görülen hallerde Afet, Toplu Konut veya Gecekondu Kanunlarının uygulanması amacıyla yapılması gereken planlar ve plan değişikliklerinin, birden fazla belediyeyi ilgilendiren metropoliten imar planlarının veya ulaşım bağlantısı bulunan yerlerdeki imar ve yerleşme planlarının tamamını veya bir kısmını yapmak, yaptırmak, değiştirmek ve resen onamak,

olarak belirlenmiştir.

Bu noktada, imar planları ve diğer bazı hususlar açısından Kasım 1985'te yürürlüğe giren 3194 sayılı Kanun ve 6785 sayılı Kanunun muhtelif hükümlerine değinmek yerinde olacaktır.

Buna göre;

a) İmar planlarının hazırlanması ile ilgili olarak

- 6785 sayılı Kanunda; Nüfusu 5000' den fazla olan ve nüfusuna bakılmaksızın ilçe merkezleri olan belediyeler yol istikamet planlarını, nüfusu 10.000'i aşan belediyeler ve nüfusuna bakılmaksızın il merkezleri olan belediyeler ve plana ihtiyacı bulunduğu tespit edilen belediyeler imar planlarını yaptırmakla yükümlü idiler.

- 3194 sayılı Kanunda ise nüfusu 10.000'i aşan belediyelerin imar planlarını yaptırmaları zorunlu iken, nüfusu 10.000'den az olan yerleşmelerde imar planı yaptırılıp yaptırılmayacağına belediye meclisinin karar vereceği hükmü bulunmaktadır.

b) İmar planlarının onaylanması ve değişiklikleri ile ilgili olarak

- 6785 sayılı Kanuna göre belediye meclisi kararına bağlanan belediye ve

mücavir alan içindeki imar planlarının ve plan değişikliklerinin nihai onama mercii İmar ve İskan Bakanlığı idi.

- 3194 sayılı Kanun ile belediye ve mücavir alan sınırları içinde yapılan imar planlarını ve plan değişikliklerini onama yetkisi belediye meclisine verilmiştir.

c) 6785 sayılı Kanunda belediye ve mücavir alan dışında kalan alanlarda yapılan planlar, il idare kurulu kararına bağlanarak İmar ve İskan Bakanlığınca onanırken, 3194 sayılı Kanun ile bu yetki valiliklere devredilmiştir.

d) 6785 sayılı Kanunda İmar ve İskan Bakanlığına gerekli görülen hallerde imar planı yapma, yaptırma ve onama yetkisi verilmişti. 3194 sayılı Kanunda Bayındırlık ve İskan Bakanlığına Afet, Toplu Konut ve Gecekondu Kanunu uygulaması, birden fazla belediyeyi ilgilendiren ve ayrıca içinden veya civarından deniz yolu, demiryolu, kara veya havayolu bağlantısı bulunan yerleşmelerde aynı yetki tanınmıştır.

e) İmar programları 6785 sayılı Kanun uyarınca 4 yıl için hazırlanmakta ve Bakanlıkça onanmakta idi.

3194 sayılı Kanunda bu hak 5 yıl olarak belirlenmiş ve imar programlarının belediye meclisince onanacağı hükme bağlanmıştır.

f) İmar ve İskan Bakanlığına 7116 sayılı Kanun ile verilen bölge planına ilişkin yetki 3194 sayılı Kanun ile Devlet Planlama Teşkilatını verilmiştir.

g) Genel hizmetler için ayrılan hazine arazilerinin Bakanlık görüşü ve Bakanlar Kurulu kararı ile belediyelere devrini öngören 6785 sayılı Kanuna kıyasla, 3194 sayılı Kanunda bu hazine arazilerinin valilik teklifi ve Maliye ve Gümrük Bakanlığı onayı ile belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyelere, dışında ise il özel idarelerine devredileceği belirtilmiştir.

h) Düzenleme ortaklık payı, düzenlemeye esas olan arsanın % 25'i kadar alınabilmekte iken 3194 sayılı Kanununun 18. maddesi uyarınca düzenleme ortaklık payının kapsamı genişletilmiş cami ve karakol gibi ortak kullanımlar da eklenmiş ve düzenleme ortaklık payı % 35'e çıkarılmıştır.

1) Yeni Kanun ile 1 parsel birden fazla yapı yapılabilmektedir.

Ayrıca 3194 sayılı İmar Kanununun 9. maddesine 3394 sayılı Kanunun 7. maddesi ile eklenen fıkra hükmüne göre "gerekli görülen hallerde büyükşehir belediyeleri dahil, imar planı hususunda belediyelere verilen bütün yetkiler Başbakan onayı ile geçici olarak Bayındırlık ve İskan Bakanlığına verilebilir. Bu durumda her ölçekte plan yapma, yaptırma, değişiklik ve revizyon işlemleri Bakanlığımızca yapılabilmekte iken, ilgili idarelerce bu maddenin iptali istemi ile açılan dava sonucu, Danıştay'ın başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesince bu hüküm iptal edilmiştir.

Yukarıda genel hatları açıklanan çerçevede planlama ve imar faaliyetleri özelinde yürütülen işlere bakıldığında, daha önce bahsi geçen İmar Kanununun 9. maddesi kapsamı haricinde, Bakanlıkça aşağıdaki işlemler yürütülmektedir.

1) İmar Kanununun 8. maddesi uyarınca ilgili idarelerce onanmak suretiyle bir nüshası Bakanlığımıza gönderilen imar planlarını ve değişikliklerini arşivlemek,

2) İmar Kanununun 45. maddesi uyarınca belediye meclisi ve il idare kurulu kararlarına bağlanmak suretiyle önerilecek olan belediye mücavir alan sınırlarını incelemek (aynen veya değiştirerek onaylamak veya iade etmek) (gerekli görüldüğü hallerde mücavir alanlara alma ve çıkarma hususunda resen karar vermek)

3) İmar Kanununun 44. maddesi uyarınca imar ile ilgili esasları belirleyen yönetmelikleri hazırlamak,

4) 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun 7. maddesi ve bu Kanun ile ilgili "Turizm Alanlarında ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik" uyarınca, turizm bölge, alan ve merkezlerindeki nazım imar planlarını incelemek ve onaylamak.

5) İmar Kanununun 48. maddesi ile 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu'nun 10. maddesi değiştirilmiş ve "gerekli görüldüğü takdirde "Boğaziçi Alanı" (22.7.1983 tarihinde Bakanlık onanlı) için yapılan planların revize edilmesi gerigörünüm ve etkilenme bölgelerinde 3030 sayılı Kanuna göre "sahil şeridi ve öngörünüm bölgelerinde İstanbul Büyükşehir Belediyesince hazırlanarak, Belediye Meclisi Kararı ve Belediye Başkanının onayından sonra "Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu" onayı ile yürürlüğe girer" ve plan değişiklikleri de aynı usule göre yapılır" hükümleri getirilmiştir. (Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu Başkan veya görevlendireceği Başbakan Yardımcısı veya bir Devlet Bakanı başkanlığında Milli Savunma, Bayındırlık ve İskan, Kültür, Turizm, Tarım ve Köyüşleri, Orman, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlarından oluşmakta olup, Kurulun sekreteryaya görevini Bayındırlık ve İskan Bakanı yürütmektedir.)

6) a) 3621 sayılı Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik'in 7. maddesi uyarınca, valilik bünyesinde kurulan kıyı tespit komisyonunca hazırlanan, valiliğin uygun görüşü ile birlikte Bakanlığa iletilen ve Bakanlıkça uygun görülen kıyı kenar çizgilerini onamak,

b) Kıyı Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik'in 12. ve 17. maddeleri uyarınca turizm bölge, alan ve merkezlerinde kalan kıyı ve sahil şeridinde hazırlanan ve turizm dışı kullanım kararları içeren uygulama imar planlarını 2634 sayılı Kanunun 7 ve 3194 sayılı Kanunun 9. maddesi uyarınca onamak,

c) Turizm bölge, alan ve merkezlerinde doldurma ve kurutma yolu ile kazanılan ve turizm dışı kullanımları içeren uygulama imar planlarını ilgili idarelerin görüşleri alınmak suretiyle 3194 sayılı Kanunun 9. maddesine göre onamak,

d) 3621 sayılı Kanunun 7. maddesi uyarınca turizm bölge, alan merkezleri dışında kalan doldurma ve kurutma yoluyla kazanılan araziler üzerinde hazırlanan imar planlarını da ilgili idarelerin görüşleri alınmak suretiyle onamak.

7) 775 sayılı Gecekondu Kanunu belediyelerin belirlediği gecekondu önleme bölgelerinin reddine, aynen ya da değiştirerek onamaya bakanlığı yetkili kılmış, 1985 yılında çıkarılan 247 sayılı KHK ile bu yetkiler tamamen belediyelere devredilmiş, ancak gene aynı yıl çıkan 250 sayılı KHK ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca başlatılan işlerin yine bu bakanlıkça bitirilmesine olanak verilmiştir.

Gecekondu mevzuatında en son çıkan 3414 sayılı Kanun ve bu Kanunla değiştiren 20605 sayılı resmi gazetede yayınlanan, 429 sayılı KHK'de bakanlığımızın başlattığı işlerin gene Bakanlıkça sürdürüleceği, ancak yeni

gecekondu önleme bölgelerinde her türlü işlemin ilgili belediyelerce sürdürüleceği hükmünü getirmiştir.

Görüldüğü gibi imar ve planlama ile ilgili işler 6785 sayılı İmar Kanunu uyarınca tek bir kurumca yapılmakta iken günümüzde bu yetki belediyeler, valilikler, Turizm Bakanlığı, Çevre Bakanlığı, GAP İdaresi ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından kullanılmakta, bu da yetki karmaşalarına ve uygulamada bir çok zorluk ve yanlışlıklara neden olmaktadır.

Dolayısıyla, son söz olarak bu konunun ele alınmasında, geniş bir platformda katılımcı bir yaklaşımla tartışılarak, yorumlara ve yetki karmaşasına meydan vermeyecek kesin hatları ile belirlenmiş bir mevzuatın, bir çerçeve yasanın ortaya konulmasında yarar görülmektedir.

KAYNAKLAR

- 1) AKÇURA, Tuğrul (1982): İmar Kurumu Konusunda Gözlemler, Ankara, ODTÜ S:50-54
- 2) "25.Yılında İmar ve İskan Bakanlığı" (1983): "Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü" s:1
- 3) a.g.e; "Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü" s:2
- 4) a.g.e; "Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü" s:4
- 5) a.g.e; "Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü" s:5
- 6) KELEŞ, Ruşen (1990): "Kentleşme Politikası", Ankara, Özkan Matbaacılık
- 7) "25. Yılında İmar ve İskan Bakanlığı" (1983): Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü s:10
- 8) ÜNAL, Tankut, "Merkezi Yönetim ve İmar Konuları" XIV. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, SBF Yayını no:560

İMAR YASASI DEĞİŞİKLİKLERİNE DEĞİŞİK BİR AÇIDAN BAKIŞ

Prof. Dr. Safa Erkün
Mimar Sinan Üniversitesi
İSTANBUL

BİLDİRİNİN ÖZÜ

Bu bildiriye 3194 sayılı İmar Kanunu, önceki ile -hazırlanışı yönünden- karşılaştırılmakta; yapılışındaki temel felsefe ve kurallarının düzenlenişindeki zihniyet, hukuk sosyolojisi açısından incelenmektedir.

1.- GİRİŞ

Yürürlükte bulunan 3194 sayılı İmar Yasasının kimi maddelerinin değiştirilmesi hakkında İzmir milletvekili sayın Işıl Saygın tarafından hazırlanan tasarı TBMM' nin "Bayındırlık İmar- Ulaştırma ve Turizm Komisyonu" onayından geçen metniyle yasama organında işlem görmekte iken, genel seçimlerin normal süresi dolmadan 20 Ekim 1991' de yapılmasına karar verilmesi üzerine kadük kalmış, artık sözü geçen değişikliğin bu yasama döneminde sonuçlanamayacağı anlaşılmıştır.

Işıl Saygın tasarısının *öngördüğü başlıca yenilikleri* şöyle sıralayabiliriz:
a- "Bölge Planı" tanımı yasaya eklenmekte ve "Çevre Düzeni Planı" tanımı genişletilmektedir.

- b-Genellikle belediyeye ait imar yetkileri bakanlığa devredilmektedir.
- c-"Düzenleme Ortaklık Payı" adı altında belediyece parsel mülkünden alınan bedelsiz terklerin oranı % 40' a yükseltilmektedir.
- d-Ruhsat ihlallerine karşı yaptırımlar ağırlaştırılmakta, bu arada ilk imar kanununda da bulunan "yapının yıkımı yerine ıslâhı" alternatifi getirilmektedir.
- e-Kat mülkiyetindeki binalarda çatı katı mülkinin tâdilât yetkisi genişletilmektedir.

İmar Yasasının -gerek değiştirilmesini zorunlu kılan ihtiyaçlar, gerekse Anayasa Mahkemesinin verdiği iptal kararları sonucu doğan yasa boşlukları karşısında- *hukuk sosyolojisinin ışığı altında eleştirel bir analiz* çerçevesinde yoklanıp irdelenmesi; Türkiye' de şehirciliğin son otuz yılının değerlendirilmesi konusunda düzenlenen 15. Dünya Şehircilik Günü sempozyumu kapsamında, bana oldukça ilginç göründü.

Bu bildiri de 1956 yılında yayımlanan ilk İmar Yasası ile, yaklaşık otuz yıl kadar sonra yayımlanan ikinci İmar Yasası; hazırlanmasındaki *temel felsefe*, yapılış ve sistemindeki *espri*, değiştirilme girişimindeki etmen ve etkenler bakımından ana çizgileriyle ele alınacaktır.

II.- 6785 SAYILI İLK İMAR YASASI (1956)

1950 Sonrasında ülkemizdeki demokratikleşme süreci içinde, dönemin Bayındırlık Bakanlığı Yapı ve İmar İşleri Dairesi Başkanı Y. Mimar Orhan Alsaç ile TBMM Bayındırlık Komisyonu Başkanı Gaziantep mebusu Y. Mimar Süleyman Kuranel ' in işbirliği yaparak hazırladıkları ilk imar yasası tasarısı, beş yılı aşkın bir süre devam eden çalışmaların ürünüydü.

Ondan önce yürürlükteki 1933' te yayımlanmış bulunan Belediye Yapı ve Yollar Kanununun Berlin Belediyesi yapı tüzüğünden aktarılarak uyarlanmış olmasına karşı, ilk İmar Yasası ulusal bir yapıttır. Bununla beraber hazırlanışı sırasında tutulan yol batıdaki bilimsel "codification" = (yasalaştırma) yöntemlerine uygun olarak yürütülmüştür.

Yasa tasarısı kaleme alındıktan ve ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtıldıktan sonra, Ankara' da toplanan -konuşmacının da bildiri vererek katıldığı- 1955

yılındaki ilk İmar ve 1956' daki Belediyecilik Kongrelerinde -kan- yöneticileri, bilim ve meslek kurumlarının temsilcileri olan uzmanlar tarafından- incelenip eleştirilmiş; TBMM organlarında Bayındırlık, İçişleri ve Sağlık komisyonları gibi üç normal ve iki de geçici karma komisyonda ve sonuçta da -hukukçu üyelerin sayısı bakımından TC parlamento tarihinde rekor kıran- o yasama döneminin genel kurulunda görüşülerek son biçimini almıştır (1) .

16/7/1956 Tarihinde yayımlanan ve altı aylık bir hazırlık ve alıştırma sürecinden sonra 1957 başlarında yürürlüğe giren ilk İmar Yasası, ülkemizin o günkü yapısına ve koşullarına göre oldukça ileri bir aşama niteliğinde idi. Üstelik "yapı ve ruhsat işleri" , "halihazır harita, imar ve yol istikamet planları" , "tevhit ve ifraz işleri", "umumî hükümler" başlığını taşıyan bölümleriyle sistematik yapısı da belirli bir düzen göstermekteydi.

Yasa tasarısının gerekçesi şöyle başlıyordu: ".. yurdun imar ve kalkınması davasının toplu olarak vatandaş kütlelerini tatmin edici bir şekilde halledilmesi için *zihniyetlerde* ve yapı usullerinde olduğu kadar, bu işlerle ilgili kanunlarda da gerekli değişikliğin yapılması bir zaruret halini almıştır"

Yine yasaya ilişkin geçici komisyon mazbatasında da şöyle denilmişti: " Kanunda vatandaşla belediyenin karşılıklı hak ve vecibeleri teminat altına alınmış, yürürlükteki Yapı ve Yollar Kanunu ile Ebniye Kanununda mevcut olan tek taraflı hükümler ve *menâfii hazine zihniyeti yerine hak ve adalet prensipleri* hâkim kılınmıştır" .

Gelişmekte olan ülkemizin değişen ekonomik ve sosyal yapısının zorlaması sonucunda 1972' de çıkarılan 1605 sayılı yasa tâdilatıyla -anayollar ağı, belediyelerarası metropoliten planlama, anakent örgütlerine başlangıç, kırsal alan kıyı doğal ve kültürel çevre korunması gibi- yeni gereksinmeleri karşılamaya yönelik düzenlemeler eklenerek ilk imar yasasının uygulama kapsamı genişletilmiş ve yaptırımları pekiştirilmiştir. Yine aynı gelişme faktörlerinin etkisiyle bu değişiklik yasası, belediyelerin planlama ve düzenleme yetkisini yerel otoritelerden İmar ve İskân Bakanlığının merkezci otoritesine doğru kaydırma eğilimini de beraberinde getirmiştir.

(2)

Fransa ve İngiltere' de olduğu gibi bu dönem Türkiye' sinde de kent planlaması işlevi ilke olarak yerel yönetim görevi sayılmakta, fakat bununla

birlikte merkezci otoritenin bir gözetim-denetim yetkisini üstlendiği de görülmekteydi (3) .

İşte bu ilk İmar Yasası yaklaşık otuz yıl kadar yürürlükte kaldıktan sonra, 1980 harekâtı ertesinde iktidara gelen ANAP döneminde kaldırılmış ve onun yerine 1985 yılında 3194 sayılı ikinci İmar Yasası yürürlüğe konulmuştur.

III.- 3194 SAYILI İKİNCİ İMAR YASASI (1985)

A- İkinci İmar Yasasının her şeyden önce, otuz yıl zarfında günün koşullarını artık karşılayamayan ilk İmar Yasasını yenileme amacına yönelik olarak hazırlandığı söylenebilir. Öte yandan ilk İmar Yasası daha ziyade parsel bazında yapıların düzenlenmesine öncelik vermiştir. İkincisi ise planlama hierarşisi ve kademeleri konusunda ayrıntılı düzenlemeler getirmiştir.

İkinci İmar Yasasının *olumlu yönleri* olarak; İmar ve planlama hizmetinin merkezci yönetim işlevi olmaktan çıkartılıp -ilke bakımından- konunun gerçek sahibi olan belediyelere bırakılması, keza gecekondu sorununu içinden çıkılmaz duruma sokan etmenlerin başında gelen paylı taşınmaz satışlarının yasaklanması (madde: 42) gibi kurallar gösterilebilir.

B- 3194 sayılı yasanın *olumsuz yönlerine* gelince, bunları da şöyle toparlayabiliriz:

a- Bilindiği gibi, yapıların yetkili yerel yönetimlerce kamu adına denetim ve gözetimini düzenleyen imar hukuku sistemi, bunların henüz yapılmadan önce "ruhsat kurumu" sistemi aracı ile, yapıлып bittikten sonra ise "kullanma izni kurumu" aracı ile kontrolünü sağlamaktadır. İmar hukukunun yerel kamu yönetimi otoritelerine tanıdığı bu kolluk yetkilerinin -yeni moda deyimiyle özelleştirerek- yeminli teknik bürolara devredilmesi, bir bakıma "laissez faire, kaissez passer" = (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesinin abartılı ve riskli bir uygulama örneğidir (4) .

Bu türden bir "privatisation" modeli, her ne kadar formaliteyi azaltmak, kimi meslek mensuplarına istihdam yaratmak gibi bir takım gerekçelere dayandırılmak istense bile; kentsel-kırsal alanların ulusal çıkarlara göre planlanıp yapılaşması, toprağın kamu yararına olarak rasyonel ve uygun

biçimde kullanılması, çevrenin kamu yararı ve esenliğini sağlayacak yollarla korunarak düzenlenmesi işlevlerinin kamu otoritesine dayalı bir kamu hizmeti olduğu konusunda duraksamaya yer yoktur. Netekim, atalar sözünde olduğu gibi "mızrak çuvala sığmamış", Anayasa Mahkemesi 11/12/1986 günlü E. 1985/ 11 K. 1986/29 sayılı hükmü ile ikinci İmar Yasasının bu kuralını, aynı yasanın diğer bazı maddeleriyle birlikte iptal etmiştir (5) .

b- Bu yasanın bürokratik engelleri kaldırma uğruna getirdiği yanlış düzenlemelerden biri de, yapıya ruhsat alınırken tapu senedi yerine "tahsis belgesi" adı verilen ne idüğü belirsiz kağıtlarla yetinilmesi hususudur: (Madde 22) . Bunun, imar kargaşasını kaldırmak isterken daha büyük karmaşaya yol açacağı, besbellidir.

c- Öte yandan 3194 sayılı İmar Yasası, 1984 sonrasında yürürlüğe konulmuş bulunan 3030 sayılı Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki kanununun 14. maddesi ve tüm belediyeleri kapsayan tip imar yönetmeliğinin 10. maddesiyle birlikte pekiştirilmiş olarak yorumlanıp, "kurum" niteliğindeki belediyeler yerine "gerçek kişi" olan belediye başkanları, imar ve planlama konusunda son kararı belirleyici "monark" lar yetkisiyle donatılmıştır.

Demokratikleşmeye tam anlamıyla ters düşen bu uygulama sonucunda, kamu denetimi mekanizmasından sıyrılan subjektif ve keyfi davranış örnekleri bolca gözlenmiş; kentlerimizde yozlaşma, kimlik yitirilmesi, toplumsal gereksinimler yerine propaganda reklamcılık ve gösterişe dönük yatırımlar, kent halkından ziyade büyük çıkar çevrelerinin isteklerine yönelik yapılaşmalar, "yap-işlet-devret" yöntemi ile kentsel kullanım alanlarının yağmalanması, tarihsel ve doğal çevrelerde kâr amacı ile yapılan tahribat vb. almış yürümüşür (6) .

d- Madalyonun bir de öbür yüzü vardır ki bireyin mülkiyet hakkının ihlâline kadar varmaktadır: Birinci İmar Yasası'nın "Umlegung" = (Hamur Kuralı) uygulamasını düzenleyen 42. maddesi ile buna ilişkin İmar Tüzüğü'nün 32. maddesi, bu operasyonun sâik="motiv" unsuru olarak, taşınmazların "imar planına uygun ve inşaaata elverişli düzgün biçimlere dönüştürülebilme için" hamurlaştırılabileceği koşulunu öngörmekte idi (7) .

Oysa ki 3194 sayılı ikinci İmar Yasası'nın 18. maddesi çok önemü olan bu "sâik" ögesini ortadan kaldırmıştır. İlk İmar Yasasına göre hamurlaştırma operasyonunda ana hedef "kentsel alanlarda ender rastlanan ve -ayrık, blok, bitişik-herhangi bir imar düzeninin uygulanmasına olanak vermeyen biçimsiz

yapı adaları içindeki parsellerin yeniden düzenlenmesi ve ancak bu amaçladır ki %25'e kadar zaiyât ile düzeltilerek yeniden imara açılması" iken; ikinci yasa "yeşil alan, yol ve okul alanları gibi kentsel donatı alanlarının büyük bir kısmını -kamulaştırma, bedelini peşin ödeyip satın alma gibi anayasal yollara başvurulmaksızın- doğrudan doğruya imar planının çizimi ile getirilmiş bir zorunlu operasyon halinde (düzenleme ortaklık payı) adı altında ve maksimum %35 oranında bedelsiz terk yoluyla sağlama" işlemine dönüştürmüştür. Üstelik Işıl Saygın tasarısı bu terk oranını % 40' a çıkarmayı ön görmektedir. Prof.İrfan Bayhan'ın haklı olarak belirttiği gibi (8) sözügeçen 18. maddeye kaynak gösterilen Alman mevzuatında "ötedenberi yerleşilmiş meskûn alanlar" hususunda bu tür bedelsiz terk işlemi söz konusu değildir. Çünkü yerleşilmiş alanlarda, evvelce bu yöreler geliştirilirken -o tarihteki usûllere göre- gerekli terkler zâten yapılmış bulunduğundan, bunların tekrarı adalete ters düşerdi.

e- Son bir olumsuzluk da 3194 sayılı yasanın -biraz da hazırlanışındaki acelecilikten kaynaklanan- sistematik bozukluklar, kavram kargaşası, kural çelişkileri gibi kusurlarıdır. Bunların ayrıntısı üzerinde durmuyor ve altıncı beş yıllık kalkınma planı hazırlıkları sırasında çağrılı olarak katıldığımız "Şehirleşme Özel İhtisas Komisyonu" aracı ile sunduğumuz ve alt komisyonca yayınlanıp dağıtılan kişisel raporumuza yollama yapmakla yetiniyoruz (9) .

C- Buraya kadar imar hukukunun teknik detaylarına yönelttiğimiz inceleme büyütecini bir kenara bırakarak, hukuk sosyolojisinin gözlem dürbününü ele alıyor ve dikkatimizi toplumun yapısal yada işlevsel kimi deney odaklarına doğru çeviriyoruz.

IV.- "ÇIKAR ÇATIŞMASI" , "BASKI GRUBU" ve "YASA KOYUCU" KAVRAMLARI

A- Önce kimi "*postulat*" = (müteârife) leri belirtelim:

Hukuk, toplumdaki insan yaşantısı ilişkilerinin zorunlu düzenidir. Aşağıdaki deyim bu gerçeği anlatır: "UBI SOCIETAS İBİ JUS"= (nerede toplum varsa orada hukuk vardır). Böylece hukuk, insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve uyulmadığında devlet zoruyla yerine getirilen kuralların tümüdür. Hukuk -yani toplumsal yaşamdaki düzen- kargaşalığı önlemek

üzere insan doğasının yarattığı bir üründür. Garip görünmekle beraber diyebiliriz ki hukuk, kargaşalığın dolaylı bir sonucudur.

İnsanların doğasından kaynaklanan içgüdü, tutku, istenç ve enerjileri toplumsal ilişkilerde bir çıkar çatışması yaratır. Rudolf von Jhering "menfaat hukukun hâlikidir" derken bunu açıklamak istemiştir. Ancak menfaat bu konuda tek etken değildir. Bireysel ve toplumsal bilinç, vicdan, adalet duygusu, ahlâk, din, gelenek-görenek gibi etkenler de bu konuda rol oynarlar (10).

Örneğin -konumuz olan İmar Yasası değişikliği gibi- herhangi bir yasa tasarısı ile yalnız milletvekilleri mi uğraşmaktadır ? Asla! Bundan etkilenecek olan toplumdaki ilgili grupların ve katmanların çoğu, meslek örgütleri; toplantılar, kitle iletişim araçları (basın, radyo, televizyon) vasıtasıyla tasarımı kendi yararlarına çevirmek uğrunda elden geleni yapacaklardır. Çeşitli daldaki uzmanlar kendi alanları açısından gazete, kitap, konferans yoluyla görüşlerini kamuoyuna açıklayacaklardır. Sonuçta parlamentoda son biçimini alarak onaylanacak olan yasa hukuk bakımından bir yasama tasarrufu ise de, sosyoloji bakımından oluşumu sırasında harcanan tüm enerjilerin bileşkesi, yani o anda ülkedeki eylemsel ve toplumsal durumun bir yansıması olan sosyal norm'dan başka birşey değildir.

B- Görülüyor ki "SUUM CUIQUE TRIBUERE"= (Herkes hakkı olanı vermek) formülü, ilk bakışta her ne kadar âdil bir kural ise de, tek başına yeterli olamamaktadır. Onun yanında, çıkar sahiplerinin nüfuz derecesi, bilim adamlarının saygınlığı ve etkileme yeteneği gibi öğeler de hukuk realitesinde küçümsenemeyecek bir güç oluştururlar. Aslında hukuk realitesinin bağımsız bir kütlesi olarak rol oynayan gruplar, yalnız milletvekilleri değil, onlar üzerinde olumlu yada olumsuz etki yapanların tümüdür (11).

Bu arada halkın ruhundaki hukuk duygusu, hukuka saygı duygusu gibi yerleşmiş ve kökleşmiş inançlar da rol oynar. Gelgelelim, kanun koyucu kavramı da toplumsal bir kurumdur; bir soyutlamadır. Bu soyutlamadan belli bir toplum içinde yasama işleri ile uğraşan -ve toplumun üyelerinin toplumuna oranla- azınlık oluşturan aktif bir grup anlaşılır (12).

Buna karşı her toplumda, yönetenler grubuna girmeyen yada girip te onların görüş ve düşüncelerini aynen paylaşmayan karşıt gruplar da bulunur. Yöneten grup, karşıtlarınca eleştirilir. Bu da demokrasinin en doğal

gereğidir. Çünkü insanlar kendi biyolojik ve psikolojik yapılarından ötürü sürekli olarak birbirleriyle çıkar çatışması durumunda bulunurlar. O halde yöneten grubun eylemsel gücü, azçok karşıtlarının etkisine de bağlıdır. Yeni seçimlerden, yada herhangi bir devrimden sonra, önceki durum içerik bakımından tümüyle değişebilir (13) .

C- Öte yandan *toplumsal organizma* ile *hukuksal mekanizma* arasında karşılıklı bir etkileşim vardır (14) . Hukuk mekanizması (yani hukuk normlarıyla onları uygulayacak kurumlar) toplumsal yaşamdan daha zayıf, yapılan yasa kâğıt üzerinde kalmaya ve savsaklanmaya mahkûmdur (15) .

Kimileyin, Anayasada gösterilen iktidar sahiplerinin yanibaşında, anayasada gösterilmemekte beraber toplumsal yaşamda önemli rol oynayan gruplara da rastlanır. Örneğin: işçi yada işveren sendikaları, meslek örgütleri, dinsel irksal cemaatler, hemşehrilik bölgecilik grupları, büyük bankalar holding camiaları vb. gibi (16) .

Her toplum, bir çeşit dalgalar sistemi halindeki kütle demektir. Nasıl fizik alanında elektronların enerjileri arasında maddi nitelikte bir denge varsa, aynı biçimde toplum içindeki organizasyon da bir tür güçler dengesinden başka bir değildir (17) .

Özetlersek, devlet bir kanun koymakla, aynı zamanda kendisinin bu yasayı uygulayacak güçte olduğunu da iddia etmiş olur. Eğer koyduğu yasayı uygulayamayacaksa, hiç yapmasın daha iyi: Tıpkı belli aralıklarla yinelenen imar affı yasalarında olduğu gibi...

Görülüyor ki bir toplum içinde çarpışan politik güçlerin erkleri ve sözünü geçirme dereceleri, o toplumda yaşamakta olan hukukun uygulanabilirlik düzeyinin göstergesidir. Biçimsel hukuktaki ruhu ve havayı yaratanlar, hukuk mekanizmasında görev üstlenen kişilerin toplamıdır: " Şu halde milletvekilinden başlayarak şehir meclisi üyesine kadar, devlet reisinden köy korucusuna kadar, yargıtay başkanından mübaşire kadar, hukuk profesöründen en genç öğrencisine kadar herkes kendi görev çerçevesi içinde hangi ruhla işini görürse, hukuk mekanizması da buna koşut olan biçimde çalışacak ve toplumsal yaşam üzerinde azçok yararlı yada sakıncalı etkiler yapacaktır" (18) . Özgür batı Berlin Üniversitesinin Rektörlüğüne kadar yükselen hocam Prof. E. Hirsch' in derslerinden derlediğim bu alıntılara benim ekleyecek sözüm yoktur, bizlere bugün bile ışık tutan bilimsel kişiliğinin anısı önünde saygımı yinelemekten başka..

V.- ÜLKEMİZDEKİ GİDEREK ARTAN ÇARPIK KENTLEŞME EĞRİSİ ÜZERİNE GÖZLEMLER

A- Yaklaşık son iki yasama döneminde iktidar partisinin davranış ve tutumunu -iş kurma, risk üstelenme, daha çok üretmeye karşılık bol kazanç gibi yaldızlı formüller altında" köşeyi dönme", "malı götürme", "yap-işlet-devret" , "işbitiricilik" gibi değişik değer yargılarına dayalı sloganlar kullanarak- formaliteyi kaldırma bahanesiyle; yasa tanımazlığa, çevre tahribine kadar vardığı; basında kamuoyuna yansıyan örneklerle sergilenen gelmiştir.

Kentsel ve kırsal alanlarda, kıyılarda ve ormanlık yörelerde doğa sömürüsü almış yürümüştür. Bu spekülâtif eylemlere, görgüsüzlük ve zevksizlik te eklenince ortaya çirkin bir tablo çıkmıştır.

B- "Özellikle 26 Mart 1989 seçimlerinde yerel yönetimlerde çoğunluğu yitirdikten sonra, merkezci iktidarın üst düzey yetkilileri özel çevre koruma bölgelerini amacından saptırarak, yerel ve merkezci kurumları aşip imar tekeline eline almış, böylece doğal ve kültürel zenginlikler giderek yokolmaya başlamıştır.Önemli arazi rantlarının yoğun olduğu bölgelerde, iktidarın üst düzey yetkilileri imar kararlarını tekbaşına verebilmenin yollarını aramışlardır. Bu nedenle *imar planlama yetkisini belediyelerden geri alarak bakanlığa devretmişlerdir*" (19) .

Bu arada 3194 sayılı yasaya dayalı bir uygulama dolayısıyla Mimarlar Odası konuyu bölge idare mahkemesine götürmüş, bunun sonucunda da Danıştay 6. Dairesi şu kararı vermiştir:

3194 Sayılı yasanın 9. maddesine 3394 sayılı yasa ile eklenen fıkra hükmünün, merkezî idareye tanınan idarî vesayet yetkisinin sınırlarını aşarak, belediyelere yasa ile verilen plan yapma yetkisinin başbakan tarafından merkezî yönetime aktarılması olanağı getirdiği; diğer bir anlatımla merkezî idarenin yerel yönetimin yerine konulduğu bu durumun ise merkezî yönetimin yerel yönetimler üzerindeki denetimini idarî vesayetle sınırlayan

Anayasanın 127. maddesine aykırılığının açık olduğu.. Başbakanın verilen bu genel koordinasyon ve gözetim yetkisinin, yerel yönetimlerin yasal görevlerinden olan imar planı yapma yetkisinin merkezî idareye aktarılmasını kapsayamayacağı açık olduğu... parsel bazına kadar her ölçekteki planlarda re' sen değişiklik yapma yetkisi verilmeyen Başbakanın yasa ile böyle bir yetkiyle donatılmasının ise onun Anayasa ile çizilen görev ve yetki sınırını aşması nedeniyle Anayasaya aykırı olduğu kanısına varılmış ve 18/11/1990 günlü ara kararımızda sözü geçen hükümlerin iptali istemi ile Anayasa Mahkemesine başvurulmuştur (20) .

Anayasa Mahkemesi ise, 26/9/1991 günlü oturumunda, Danıştay 6. Dairesinin ilgili yasa hakkındaki başvurusunu görüşerek;
" belediyelere ait imar yetkisinin gerektiğinde Başkanının onayı ile Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca kullanılabilmesine olarak sağlayan yasa maddesinin iptal edilmesini" oyçokluğu ile kararlaştırmıştır (21)

C- Öte yandan, genel seçimlerin erkene alınması üzerine kadük kaldığına yukarıda değindiğimiz 3194 sayılı imar yasasının değiştirilmesi hakkındaki tasarıya karşı yöneltilen eleştiriler de şöyle özetlenebilir:

a- "Belediye yönetimini ve personelini cezalandıran, kaçak yapılaşmaya arka çıkan bu yasa tasarısı rant yağmasını yoğunlaştıracak, hak arama özgürlüğünü ortadan kaldıracak, muhalif belediyeleri iktidara getiren belde sâkinleri cezalandırılmış olacaktır" (22) .

b- Bu tasarı TBMM' de kabul edilerek yasalaşırca, bölge çevre ve metropoliten alan planlarının yapımı ve onayı DPT ile Bayındırlık- İskân Bakanlığınca bağlanacak, bu merkezci kuruluşa parsel ölçüğüne dek sınırsız yetki tanınarak yerel yönetimler bu alanda yetkisiz ve işlevsiz kılınmış olacaktır" (22) .

c- Başka bir eleştiri de, Anayasa Mahkemesinin iptaline karşın, yasama organınca yeniden yapılan düzenleme ile, kaldırılana benzer kurallar konmakta diretilmesi ve "kanuna karşı hile" = (fraud à la loi) niteliğindeki bu davranışın alışkanlık haline getirilmesi eğilimidir (23) .(Kanuna karşı hile "yasanın yasakladığı bir sonuca yasaklanmayan yollardan gidilerek ulaşmak" biçiminde tanımlanabilir) .

D- Aslında 3194 sayılı kanun henüz tasarı halindeyken bu taslağı eleştiren Prof. Dr. Ruşen Keleş' in saydam bir anlatımla belirttiği gibi, bu metin

hükümetin genel felsefesiyle tutarlı görünmekle beraber toplum yararı açısından sakıncalar içeriyordu. Örneğin bu yasa bürokrasiyi kaldırmayı öngörüyordu. Oysa ki "bürokrasi" deyimini geniş ve dar olmak üzere iki ayrı anlama geliyor: Genelde "kırtasiyecilik", özelde ise "bürokratik" (24). Aziz Nesin'in ünlü televizyon dizisi "Yaşar ne yaşar ne yaşamaz" adlı yapıtında olduğu gibi alaycı bir anlatımla "dosyada bulunmayan şeyin gerçekte de yok sayılması" diye tanımlayabileceğimiz "kırtasiyecilik", kuşku yok ki olumsuz bir kurumdur. Devleti ayakta tutan ve gündelik politikanın dışında ve tarafsız kalması gereken "bürokrasi çarkı" ise, çok önemli bir mekanizmadır. Onun etkinliğinin azaltılması ve kamusal nitelikteki görevlerinin -taşarona ihale edilir gibi- yeminli özel teknik bürolara devredilmesi elbette sakıncalıydı. İşte tasarımı hazırlayanlar bu iki kavramı birbirine karıştırıyorlardı. Böyle olunca da arsa spekülâtörleri, kaçak yapı girişkenleri, kıyı yağmacıları, orman tahripçileri, kırsal alanda ucuza izinsiz fabrika kurma fırsatçıları, verimli tarım topraklarına göz diken parsel toptancıları gibi baskı gruplarının kamu çıkarını hiçe sayan davranışlarına karşıkoymak güçleşecekti. Çünkü devleti yalnız anarşi ve terörizm değil, otoritenin aşınması da yozlaştırıp çökertebilirdi (25).

Ankara Anakent Belediye Başkanı sayın Murat Karayalçın'ın ustaca açıkladığı gibi: "kırsal toprak reformuna ideoloji yönünden karşı çıkanlar, kentlerdeki eylemsel toprak deformunu imar affıyla legalize etmişler, her nedense kırsal alan ile ilgili değerlendirmelerini kentlerde sürdürmemişlerdi". Ona göre doğayı iki toplumsal grup tahrip ediyordu: "En alt gelir grubu gecekonduyuyordu. En üst gelir grubu da Boğaziçinde görüldüğü gibi kaçak yapılaşma yapıyordu! Türkiye gerek yerel gerekse merkezi yönetimi ile, bu iki gelir grubuna arsa hazırlayamıyordu. Onlar da genellikle yasa dışına çıkarak, illegal yönetemlerle ya orman yakıyor, yada binaları yeşile boyayıp diğer yolları buluyor" (26) yani zevâhiri kurtarıyorlardı.

Arsa vurguncuları, yap-sat'çı müeahhitler, gecekonduy mafyası, partilere sızma yoluyla nüfuzlarını arttırıyorlardı. Mimar Lehmbruck'un ünlü "PROFİTİPOLİS" = (Çıkarıcılık Kentleri) kategorisine, ülkemizin anakentleri de hızla katılıyordu (27).

Prof. Dr. Ruşen Keleş tanıyı doğru koyan bir hekim gibi yaraya parmak basıyor ve diyor ki: "Turizm kuruluşları, toplu konutlar, otoyollar, villalar, yazlık siteler ve sanayi, verimli toprakları kemirmeyi sürdürüyor. Kentlerin ne ölçüde ve hangi doğrultularda büyüyeceğine, kentsel toprakların kimlere ve hangi amaçlarla ayrılacağına kent yöneticileri ve plancılar değil; çıkar

kümeleri, arsa mafyası ve vurguncular karar verir duruma geldi... Denilebilir ki bütün bu sorunlar *düzensiz kentleşmenin* değil, *toplum yapısındaki çarpıklığın* ürünleridir. Çünkü kentler, parçası oldukları toplumun ufak birer aynasıdır" (28) .

Bu gözlemlerin yorumunda çok dikkatli olmamız gerekiyor: Çarpık kentleşme olgusunun içyüzü, ne Star 1 televizyonu kırmızı koltuk programında iddia olduğu gibi "İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanının Küçükarmutlu yöresine girememesi" dir; ne de belediye başkanı sayın Prof. Dr. Nurettin Sözen' in savunduğu gibi " Anadolu -yada Trakya- köylüsünün İstanbul'da yaşama hakkının kimi çıkar çevrelerince hor görülmesi" dir! Bunlar yüzeysel görüntüden kaynaklanan politik yanılgılardır. İşin aslı doğrudan doğruya az gelişmişliğin sosyoekonomik göstergelerinden biri olan *bölgelerarası dengesizlik* olayıdır.

Bir takım palyatif önlemler, örneğin "imar affı veya tahsis belgesi dağıtımı -oy uğrunda- yangına körükle gitmekten başka birşey değildir. Bu tür davranışlar -tam tersine- toprak yağmasını özendirmekte, otorite boşluğu doğurmakta, istikrarı -hatta asayiş- sarsarak toplum barışını zedelemekte ve ulusal ekonomiye yüklenmektedir. Böylece Türkiyemiz çağ atlamak şöyle dursun -geleceğin ülkelerinden biri olabilme- şansını da yitirmektedir" (29) .

E- İmar kanunundaki değişiklikler konusunda *gözlemleri* böylece sergiledikten sonra, biraz da bu durum karşısında yasama tekniği bakımından ne gibi *önlemler* alınabileceğini yoklayalım.

Mensubu bulunduğum Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü bünyesinde bir yıldanberi "İstanbul Kentsel Gözlem Grubu" adı altında bir çalışma birimi oluşturulmuştur. İstanbul' un anarşik ve hızlı gelişmesi karşısında gözlem laboratuvarı= (observatuar) niteliğinde bir ünite çerçevesinde çalışan bu grubun hedefi, kent sorunlarıyla ilgili olarak gözlemler saptamak, kamuoyunu bu konuda bilgilendirerek karar çerçevelerine mesaj aktarmaktır.

Bu etkinlikler arasında meslektaşımız ve üyemiz Polat Sökmen ilginç bir öneride bulunmuştur: "Ülkemizin yıllardır kırsal alandan- sürekli göç alan büyük metropollerinde kontrol dışı oluşan marjinal yerleşme alanlarında yaşayan henüz -kentleşmemiş- kent sâkinleri çoğunluğunun, seçime dayalı bir politik sistemde doğal olarak yerel yönetimlerin karar organlarına da yansımaları, sözügeçen çoğunluk grubunun giderek kentin bütünüyle ilgili kararlarda belirleyici olması gibi düşündürücü bir tablo ortaya

çıkarmaktadır.

Büyükşehir Belediye Meclisindeki bu çoğunluğun, plandışı oluşmuş alanların yasallaşması ve altyapı olanaklarına kavuşması konularına politik öncelik verdikleri saptanmıştır.

Böylelikle, kentin ve ülkenin genel yararına aykırı her türlü yapılaşmanın ve yerleşmenin, yerel yönetim kararları bazında ve kısa süreler içinde devamlı işleyen bir süreç olarak yasallaşması yolu açılmış bulunmaktadır. Bu durum rasyonel planlama kararlarının alınabilmesini ve uygulanabilmesini devamlı olarak engelleyen ciddi bir partilerüstü yapısal politik engel olma niteliğini taşımaktadır" (30) .

Bu tür değerlendirmelerin ışığında, "ülkemiz belediyeciliğinin ve ona bağlı olarak sağlıklı kentleşmenin önündeki en önemli ve ivedili sorun, yürürlükteki imarla ilgili yasaların derhal düzeltilmesi, özellikle imar ve alt yapı yatırımları vb. gibi genelde tüm kent halkını ve ülkeyi ilgilendiren uygulamalarda kararların, bilimsel meslekî kuruluşların da etkin katılımı ile, kentteki diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte ortaklaşa alınmasının sağlanması hususudur" (31) .

Şunu da ekleyelim ki; İmar Yasası Anayasa Mahkemesinin yinelenen iptal kararlarıyla delinmiş, kamuoyunda sürekli eleştirilere ve uygulamada yakınmalara yolaçmış, çelişkili hükümleriyle tutarsız bir duruma düşmüş bulunmaktadır. Orasından burasından çekiştirilerek -deyim yerindeyse- yamama yoluyla onarılmayacak bir hale gelmiştir. İmar yasası, yine kendi metnindeki deyimle "yıkılmaya yüz tutmuş" tur. Ben bunu başka bir bildirimde "imar mevzuatı " deyimini yerine "mevzuatın imarı" deyimini yolunu yeğlemek biçiminde açıklamıştım.

Prof. Dr. Aydın Aybay pek haklı olarak "yasa yapmak ile iş bitirmek arasında fark vardır" diyor. "Yasaları hazırlamak derinlemesine uzmanlık bilgisi isteyen, ciddi ve meşakkatli ince bir iştir. Kolayca, savrukça, önünü ardını düşünmeden -bu işi de bitirivereyim- hafifliğiyle yasa hazırlanmaz. Böyle yapılmaya kalkılırsa -iş bitmiş- olmaz, tam tersine yeni sorunlar başlıyor demektir (32)" .

Altıncı Beşyillik Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarında DPT' ye sunduğumuz raporda da belirttiğimiz gibi, imar mevzuatımızın ciddi ve bilimsel bir "restorasyona" muhtaç bulunduğu açıktır (33) .

Anayasa bakımından konut, belki bireyin dokunulmaz mülküdür; Fakat sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamak da herkesin hakkıdır. Bu bağlam ve anlamda, konunun giderek genişleyen kapsamına uygun olmak üzere, İmar Kanunu yerine günümüzde yeniden hazırlanacak yasa tasarısı "Yerleşme ve Yapılaşmalar Kanunu" yada "Şehircilik Kanunu" gibi makro ölçekli bir çerçeve yasası modeli üzerinde oturtulabilir (34).

Gerek imar planı gerekse yapı projesi, ayrı fakat birbirlerini tamamlayan birer senaryodur. Bu senaryoda rol alacak -kent plancısı, mimar, mühendis, müteahhit ve yapı sahibi gibi- elemanların, tasarım uygulama ve denetim aşamalarındaki görev ve yetkileriyle hak ve borçları, imar yasasında ana çizgileriyle düzenlenmelidir.

Kanımcı böyle bir yasa tasarısı üç ayrı kesiti gözetecektir:

- a- "Yerleşmeler" ve "Yapılaşmalar" konularını kapsamak üzere kırsal-kentsel alanı ilgilendiren kuralları düzenleyecektir.
- b- Planlamanın çeşitli kademelerini ve türlerini belirleyecektir.
- c- Kamu yararı ile bireylerin haklarını karşılıklı ve dengeli olarak koruyacaktır.

Sözügeçen tasarı bilimsel yöntemlerle hazırlanıp, üniversiteler, meslek odaları ve basın gibi ilgili kurumların eleştirel süzgeçlerinden geçirilmelidir. Ancak böylesine bir yöntem izlenerek, sistemli tutarlı ve âdil bir yasa' elde edilebilir.

Sözlerimi, izninizle son bir *saptama* yaparak bitirmek istiyorum. İmar yasasını değiştirmeye yönelik tasarımı değerlendirme niyetiyle hazırlamayı düşündüğüm bu bildiri, araya giren ve elimde olmayan "seçimlerin öne alınması" ve "Anayasa Mahkemesinin iptal kararı vermesi" gibi nedenlerle mecrâsını değiştirdi ve ülkemizdeki -giderek son on yılda dozunu arttıran- çarpık kentleşme eğrisi üzerine kimi gözlemlerin sergilenmesine dönüştü. İşte bunlar arasında, *kentlerimizin kimliğini kaybettiren* iki çarpıcı örneğe değinmeden geçemeyeceğim:

Sedat Eldem hoca' nın Maçka' daki o güzelim saçaklı -cumbalı "Türk Kahvesi" başyapıtını yıkıp; onun yerine kentin silüetini bozarak Dolmabahçe Sarayına tepeden bakarcasına "Swiss Hotel- The BOSPHORUS" binasını dikmekle ve üstelik İsmet İnönü'yü at üstünde canlandıran Rudolf Belling'in elinden çıkma ülkemizin en güzel heykellerinden birini de dev otelin kapısı

önünde korkuluk bir bekçi maketi gibi bırakmakla, inşaat müteahhidi Japon firması eliyle uluslararası "finans kapital" Lozan' da kapitülasyonların kaldırılmasının acaba öcünü mü alıyordu?

Yine bunun gibi, Kordonboyunun bordür ve kaplama mermer taşlarını sökerek caddeyi kazıklı yolla denize doğru genişletip -aralarında 9 Eylül'ün anısı olmak üzere İzmirliilerin Atatürk'e armağan ettikleri, halen Atatürk Müzesi olan binanın da bulunduğu- "İzmir'in gerdanlığı" olarak tanımlanan ikişer katlı inci dizisi gibi minyatür yalıları yok ederek yerlerine çok katlı blokları diken açgözlü girişimler uğruna, ulusal bağımsızlık savaşı sonunda "ordular ilk hedefiniz Akdenizdir ileri" komutuyla kazandığımız büyük zaferi çağrıştıran tarihsel dokunun görgüsüz ve umursamaz bir davranışla tahribi, emperyalizmin emirberlerinin İzmir' den kaçarken yaptıkları kundaklığın bir çeşit kopyası mıydı?

Yoksa acaba, birbirini tamamlayan her iki örnek de, XX. yüzyıl sonunda değişen dünyanın jeopolitik koşulları ve sosyoekonomik konjonktüründe "artık bağımsız kalınamayacağı" yolundaki teslimiyetçi eğilimin kentleşme alanına yansıyan bir tür dışavurumcu anlatımı olarak mı yorumlanmalıydı?

NOTLAR:

- (1) ERKÜN, Safa (1956): "*İmar Kanunu ve Sistematik Tefsiri*" s. 5-6.
- (2) ERKÜN, Safa ve ÜNAL, Yücel (1988): "*İmar Mevzuatımızın Geçmişi ve Güncel Durumu*" (DPT 6. Beşyillik Kalkınma Planı Şehirleşme Özelİhtisas Komisyonuna sunulan matbu rapor).
- (3) Erkün, Safa- KÜNTAY, Esin- KARABEY, Haydar (1981): "*Kent Planlamasında Merkezci ve Yerel Yönetimler Dengesi Açısından İngiltere ve Fransa' daki Deneyimlerin Sergilenmesi*" (İmar Planlama Yapım ve Uygulama Süreçleri) s. 60- 75.
- (4) AKILLIOĞLU, Tekin (1986) : "*İmar Kanunu ve Yönetim Hukuku*" (Amme İdaresi Dergisi, Cilt 19, Sayı 2) s. 93- 100.
- (5) ERKÜN- ÜNAL: Not: 2' de zikredilen kaynak, s. 10- 12.
- (6) EKİNCİ, Oktay (1989) : "*Son Beş Yılda Belediyeler ve Kentleşme*" (5/ 2/ 1989 günlü CUMHURİYET Gazetesi).
- (7) ERKÜN, Safa (1960) : "*İmar Hukuku Prensipleri*" s. 143 ve sonrası.
- (8) BAYHAN, İrfan (1991) : "*3194 Sayılı Sayılı Yasanın 18. maddesi Hakkında Görüşler*" başlıklı basılı rapor,
- (9) ERKÜN- ÜNAL : Not: 2' de zikredilen kaynak, s. 12- 15.
- (10) HİRSCH, Ernst. (1949) "*Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri*" s. 326, 394- 397.
- (11) HİRSCH, E. : Aynı eser, s. 388- 389.
- (12) HİRSCH, E. : Aynı eser, s. 410.

- (13) HIRSCH, E. : Aynı eser, s. 411 .
(14) HIRSCH, E. : Aynı eser, s. 380- 392 .
(15) HIRSCH, E. : Aynı eser, s. 418 .
(16) HIRSCH, E. : Aynı eser, s. 424 .
(17) HIRSCH, E. : Aynı eser, s. 426 .
(18) HIRSCH, E. : Aynı eser, s. 434 .
(19) ÇETİNKAYA, Hikmet (1991) : "Çevre koruma ve İmar Yasası" (28/ 2/ 1991 günlü CUMHURİYET Gazetesi) .
(20) 8/ 4/ 1991 günlü CUMHURİYET Gazetesi.
(21) 27/ 9/ 1991 günlü CUMHURİYET Gazetesi.
(22) ÇETİNKAYA, H. : Not: 19' da zikredilen kaynak.
(23) ÖZDEN, Yekta Ragıp (1988) : "Kent' e İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararları (XII. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu: Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri) s. 52- 55 .
(24) von MİSES, Ludwi g - Çeviren: ERGİN; Feridun (1947):"Bürokrasi" .
(25) KELEŞ, Ruşen (1985) : "İmar Kargaşası ve Bir Tasarı" (13/ 2 1985 günlü CUMHURİYET Gazetesi) .
(26) 21/ 9/ 1991 günlü CUMHURİYET Gazetesi.
(27) KELEŞ, Ruşen (1978) : "İdeolojiler, Kent Politikaları ve Üçüncü Dünya" (Ankara Üniversitesi SBF Dergisi C. XXXI, Sayı 1- 4) s. 34 .
(28) KELEŞ, Ruşen (1990) : "Kentleşmenin Neresindeyiz?" (31/ 12 / 1990 günlü CUMHURİYET Gazetesi) .
(29) TABANLIOĞLU, Hayati- TEKELİ, Doğan - HASOL, Doğan : "Geleceğe Bırakmakta Olduğumuz Korkunç Miras" (YAPI Dergisi No. 115, Haziran 1991) .
(30) Mimar Sinan Üniversitesi, Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümünün 9/9/1991 günlü yazısının basılı eki.
(31) EKİNCİ, Oktay: Not: 6' da zikredilen kaynak.
(32) AYBAY, Aydın (1985) : "Yasa Yapmak ve İş Bitirmek" (19/ 12/ 1985 günlü CUMHURİYET Gazetesi) .
(33) ERKÜN- UNAL : Not: 6' da zikredilen kaynak, s. 12.
(34) ERKÜN, Safa (1988): "Gündemin Getirdiği Yöntem: Şehircilikte Hukuka Bağlılık" (XII. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu: Şehircilik, Hukuk ve Yönetim İlişkileri) s. 36 .

PLANLAMA - POSTMODERNİZM YAKINLAŞMALARI ÜZERİNE BİR İRDELEME

Prof.Dr. Gönül TANKUT
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GİRİŞ

Son 30 yılda dünyada pek çok değişim oldu. Tabii bu değişimler şehir planlamasına kadar da uzandı. Günümüzde değişimlerin bir kambyosu yapılmakta ve 21. yüzyılın arifesinde adeta bir iç hesaplaşmaya gidilmektedir. Batı dünyasının 1970'lerden bu yana yoğun olarak tartıştığı konulardan birisi de Postmodernizm'dir (Yenilikçilik Sonrası Akım).

Bazı düşünürler bu olguyu sadece gelişmiş endüstrileşmiş ve teknolojik açıdan ileri toplumlara özgü görüyor ve diğer toplumlara sıçramasını olanaksız değerlendiriyor. Günümüzün dünyasının iç içeliği, bilgi iletişim medyalarının gelişmişliği düşünülürse bu belki kaçınılmazdır. Biz de bu konuya eğilme, etkileri tanıma ve olası sonuçları sorgulama gereğini duyuyoruz.

Bazılarına göre post modernizm hala kalıcı etkiler yaratacak güce sahip değildir. Halbuki diğer bir açıdan bakıldığında post modernizmin yapısalılık sonrası, endüstrileşme sonrası gibi olgularının ürettiği yeni fikirler ve duygular birleşerek güçlenmiş, kültürel, politik ve entektüel düşüncelerin kritiği için yeni parametreler oluşturmuştur. Böyle oluncada pekte gelip geçici ve yüzeysel olarak nitelendirilemeyeceği de düşünülebilir. İtiraf edelim ki Postmodernizm'in hala iyi anlaşılamayan yanları vardır. Yer yer kendi kendisi ile çelişen, karşıt yönleri vardır. Charles Jenks'e göre bu konu çatışan yönleri ile adeta bir mayın tarlasıdır.

Kronolojik bir dizi içinde bakarsak toplumları etkileyen akımların önemli bir kesiminin bir önekinde tepki olarak geliştiğini görüyoruz. Zaten Postmodernizm öncelikle modernizme tepki olarak onu sorgulamaktadır, dahası postmodernizm aynı zamanda ondanda önceki Aydınlanma Çağının temel ilkelerini de eleştirmektedir. Bu böyle oluncada sözkonusu olan 250-300 yıllık bir dönemin kambyosu demektir. Biz bu kambyoyu burada yapamayız. Dilerseniz Aydınlanma/Modernizm/ve Postmodernizm üçlüsüne çok kısa olarak bir değinelim.

1. Aydınlanma Çağı : En genel anlamda, Ortaçağ'ın skolastik karanlığını aydınlığa çıkararak çağdır. Bu çağda toplum Rönesansın devrim ve buluşları sayesinde dinsel yorumların tutsaklığından kurtulmuş diğer yandan da doğaya egemen olmuştur. Aydınlanmanın temel verileri, ilerleme, gelişme, tarihten kopma, gelenekselliği dışlama diye özetlenebilir. Bunu yaparken de, insan zekasına, inanç, genelgeçer ilke ve gerçeklere güven, temel dayanaklardır. Örneğin; iyi bir yasa, herkes için iyi olduğu gibi doğru bir zaman ve mekan kavramında herkes için doğru olacaktır. Bir başka örnekte, Fransız devriminin getirdiği eşitlik, özgürlük ilkelerinin herkesi kucaklayan idealler olmasıdır. Aydınlanma Çağı daha iyi ve daha varlıklı bir toplum yaratmayı düşlemektedir. Bu amaca varmanın yolunda zaman ve mekanın rasyonel bir biçimde düzenlenmesinden geçecektir.

2. Aydınlanmanın yavrusu olan modernizm için ortam hazırlayan kritik ve tepkiler 19.yüzyılın ortasından itibaren başlamıştır. Bu zaman kesitinde Avrupaya bakalım.

- İngiltere iyice endüstrileşmiş ve yaygın kapital birikimine geçmiş.
- Fransa endüstrileşmeye geç başlamış ancak oda belirli bir refah düzeyine varmış.
- Avusturya da ticaret volümü genişlemiş, endüstrileşme başlamış.

Bu ülkelerin başkentleri olan Londra, Paris, Viyana'ya yaygın göç var. Makinalaşmanın getirdiği çevresel etkilerin merkezde yoğunluğu gözleniyor, fabrikalar ve işçi konutları merkezleri sıkıştırmış. İngiltere'de 1846 ve 47'de yaşanan buhran İngiliz kapitalist toplumunu sarsıyor (1). Burjuvazi güvenirliliğini yitiriyor, kapitalizmin coğrafyası tartışılıyor. Vahşi spekülasyon, aşırı üretim parasal kazanç getirmiştir ama eşitlikçi refah toplumu oluşmamıştır. Adam Smith'in gizli eli bir türlü munis kapitalizm üretmemiştir. Giderek aydınlanma Çağının Hümanizmasının içi boşalmıştır.

Fransa'da kentleşmenin getirdiği psikolojik, sosyal, teknik, örgütsel, politik-ideolojik problemler aydınlanma çağının toplumsal hedeflerini sorguluyor. 1848 ayaklanması bir cins halk ayaklanmasıdır. Bunun dekoruda Paris'in yoğun ve organik kentsel dokusudur. Bu tarihten sonra 1860'larda tırmanan konut sorunu, üst düzeydeki spekülatif girişimler ve giderek Haussmann ve 3. Napolyon ikilisinin Paris'i yapısal olarak değiştiren büyük proje girişimleri ile iyice yabancılaşan bir grup Parisli'nin 1871'de ayaklanması, yani tarihe 'Paris Komünü' ismiyle geçen, Kentsel tepki ortaya çıkmıştır.

Viyana'ya gelince 19.yüzyılın sonunda yaşanan ve Aydınlanma Çağının ilke ve hedeflerine uymayan kentsel deneyimler, kültürel dinamikleri etkiliyor. (Viyana o dönemde gerçek bir kültür merkezi) kentsel örgütlenmedeki derin kriz, kentsel yoksulluk ve kentsel kalabalık (denetimden çıkmış durumda) tepkilere ve eleştirilere yol açıyor. Bu gerçel bir halk hareketine dönüşmüyor amma bazı meslek adamı düşünürler sözcülük rolünü üstleniyorlar.

Kentsel çevreye tepki gösteren iki 'Porte-Parole' Camillo Sitte ve Otto Wagner'dir. İşin ilginç yanı sıra birbirine ters çözümler içinde olmalarıdır. Camillo Sitte bir geriye dönüş ve sığınışı özlüyor. Endüstrileşmiş ve yaygın kentleşmiş büyük şehirin ona göre, insancıl ölçeği ve insana yakışır mekanları kaybolmuş. Bunun sorumlusu da dar teknik rasyonel ve sadece kar amacı güden bir dünya görüşü. Halbuki Sitte şehirlerin, içinde yaşamaya değer olması, mutluluk ve güven hissi vermesi için estetik değerleri önemsiyor. Pitoresk ve daha çok Ortaçağı anımsatan meydan ve sokak düzenlemelerini vurguluyor (2). Eş zamandaki ikinci reaksiyoner Otto Wagner 'sanat gereksinimine hizmet eder' sloganını benimsiyor. Bu yönüyle 'biçim işlevi izler' (form follows function) sloganının öncülerinden ve makina estetiğinin fonksiyonalizm ile birleşmesi ilkesinin de izleyicilerindendir. Wagner bu görüşleri ile erken bir modernizm sergiliyor.

Yukardaki üç örnek grubundan görülebileceği gibi 19.yüzyılın ikinci yarısında Aydınlanma çağının yavrusu olan modernizme yol açılmış oluyor.

3 Modernizmin Temel Verileri : Modernizmin dünya görüşü pozitivist, tekniğe yönelik (teknosantrik) ve akılcıdır (rasyonelittir). Ölçek olarakta Üniversalist ve enternasyolistir amma her şeyden çokta kapitalisttir. Modernizmde güç, bir bakıma, tek kriter olarak geliştirilmiş (Bu güç ekonomik, politik, sosyal olabilir). Modernizmin idealleri doğrusal ilerleme, mutlak gerçek, ideal sosyal düzen, akılcı planlama ve bilgi

üretimi, tarihten kopma ve üretimde standardizasyondur. Modernizmin üretim biçimine kısaca fordizm diyoruz. Ford ilk montaj fabrikasını Dearborn Michigan da, 1913'de kurarak ve 'günde 5 dolar, sekiz saat çalışma', tarifesini de belirleyerek modernist üretim biçimine imzasını atmıştır. Burada sözkonusu olan çoğunlukla göçmen işçilerin oluşturduğu bir cins iş örgütüdür. Fabrikalar bir tür şirket modeli olarak çalışmaya başlamıştır. 1945 yılından sonra Fordizm etkisi bir kapital akümülayonu rejimine girerek desantralize olacak, Avrupa ve Japonya'ya da transfer edilerek enternasyoneleleşecek ve bir yaşam biçimine dönüşecektir. Fordizmin arkasındaki ideoloji, güçlü kapitalist toplum, istikrarlı ve düzenli ekonomik büyüme, yaşam standartlarının yükseltilmesi ve yaygın demokrasidir. Bu sistem içinde devletin üstlendiği önemli roller vardır. Örneğin, ulaşım ve diğer infrastrüktür yatırımları ki, ancak bunların yardımı ile toplu üretim ve tüketime olanak sağlanmış, işsizlik azalmış, sağlık, eğitim ve konut, sosyal sigorta gibi hizmetler güvenceye alınmış oluyordu.

Bu hizmetlerin sunulduğu şehirlerin fiziksel biçimlenmesinde seçkin avantgarde bir dizi şehirci, mimar ve diğer zevkli profesyonelle emanet edilmiştir. Bunlar savaş sonrası, eskimiş, yorgun, parçalanmış şehirleri yeniden canlandırmayı düşünüyorlardı. Ulaşım sistemleri yeni teknolojilerle organize ediliyor, yapılaşma modüler sistemi izliyor, karayolları, köprüler, kavşaklar şehirleri bağlıyor, okullar, hastahaneler yapılıyordu. Devletin güçlü eli izbelikleri temizliyor, sağlıklılaştırıyor. "Kapsamlı ve büyük ölçekli planlama" bu dönemde anahtar sözcüktü. Ancak böylece yoğun gelişmeler gerçekleşecekti. Örneğin bu arada gelişen yeni teknolojilerle hızlı ulaşım geçildi, yapı teknolojisi endüstrileşti ve savaş sonrası fiziksel ve ekonomik gelişme için zorunlu kapitalist çözümler sağlanmış oldu. Yeni kentler, kapsamlı kentsel yenilemeler, yüksek yoğunluklu dolgu gelişmeler, sosyal refah ve ekonomik büyüme adına ve de politikacı, mimar, mühendis ve girişimci işbirliği ile yapılıyor ve böylece devlet ve şirket ikilisinin gücü yüceltiliyordu.

4. Post Modernizm : 1960'lı yıllara gelince modernizme en erken tepki Jane Jacobs isimli New York'lu yazar ve ev hanımından geldi. 'Büyük Amerikan Şehirlerinin Yaşam ve Ölümü' isimli kitabında, Jane Jacobs modernizmin üniversalliğini, globalizmini, kültürsüzlüğünü, her şeyin ticarileşmesini, para gözcülüğü, aşırı çıkarıcılığı, mekanik işlevselliği ve aşırı rasyonelzmi (akılcılığı) ve bütün bunların yarattığı güçsüzlüğü sorgular (3). Jane Jacobs'a göre düşük gelir gruplarının yaşam çevresi çöküntü alanları olup suçluluğu (genç, yaşlı) özendiriyor. Orta gelir gruplarının yaşam çevresi ise can sıkıcı ve kışlavari olup yabancılaşmayı yaratıyor, yüksek gelir gruplarının yaşam çevreleri ise ruhsuzluk, kültürsüzlük ve zevksizlik örnekleri, sosyal ve kültürel merkezlerde doğru dürüst kitapçıları yok, yönetsel merkezler kentlilerce dışlanıyor, ticari merkezleri ise standart dükkanlar zincirinden oluşan tek düzelik içinde. Gene Jane Jacobs'a göre yaya yolların hiçbiri bir yerden gelmeyip hiçbir yere gitmemekte, zaten üzerinde kimse dolaşmamaktadır. Mrs. Jacobs, trafik akımının sürekli olduğu kara yollarının, alt-üst geçitlerin vahşi kavşakları ile yakınlarındaki şehirleri ezdiğinin, zaten bu şehirlerinde, kimliksizlik, soğukluk, tek düzelik ve anomî nitelikleri gösterdiğinin altını çizmektedir. Bu açıdan bakıldığında, okyanusun öbür tarafında da eleştirel sesler yükselmiştir. Bunların en dramatiklerinden birisi Prince Charles'in eleştirisidir. Savaş sonu büyük projeler pek çok yeri, yıkıp, yeniden yapılaştırmıştır. Hem yıkılanlar arasında kaybolan değerler vardır, hem de yeni yapılarla (örneğin Council Housing) negatif değerler yaratılmıştır. Bu açıdan bakılınca büyük şehirlere verilen zarar, yanında Luftwaffe'nin savaş içi zararı küçük kalmaktadır. Çünkü o sadece yıkmıştır.

Genelde 1970'in başı post modernizmde başlangıcı olarak kabul edilmekte-

dir. Giderek Charles Jenks buna çok kesin bir tarih vermektedir : 15 Temmuz 1972 saat:3.30 gibi. Bu an, 'Pruitt Igoe' St.Lois konut yerleşkesinin bazı birimlerinin içinde oturanlar tarafından dinamitlenmesidir (4). Bu bloklarda, düşük gelirli zenci aileler oturmaktadır ve bu fiziksel çevreye artık katlanamamışlardır. Fransız örneğinde, HLM'lerde aynı gerçeklerle vandalizme uğramışlardır.

İsviçreli Plancı Ute Lehrer'e göre de Post Modernizm modernizmin büyük projelerine sonvermiştir. Böyle bir deneyimde New York'ta Manhattan yarımadasında yaşanmıştır. Şöyle ki: 1970'li yılların büyük projelerinden biri de West Way Projesidir. Burada amaçlanan Manhattan'ın batı yakasının trafik yolunu bir tüp ile su altına almak ve düzeltilmiş bir kıyı çizgisi ile büyük bir konut, işyeri, ticaret projesini gerçekleştirmektedir. Bu yeni proje yarım adanın bu kesiminin strüktürünü değiştirerek 'gentrification' yaratacak ve yakında oturan kişileride, onların ölçülerine göre, kötü etkileyecektir. Mahalleliler protesto etmişler. Proje bir türlü gerçekleşmemiştir, zaman içinde maliyetide artmış ve 1985'de tümünden terk edilmiştir. 'West-way no way' olmuştur.

Bazılarımızın hala belleğinde olan 1968'deki siyasal hareketlerini sloganı yeniden canlanmadır. İdeolojisi de American pragmatizmi ile post marksizm ve post strükturalizmdir. Bu ideoloji dalgaları kentsel toplumlara çarpmıştır. Bu hareketlerin, sınıf farklılaşmasına, paranın mutlak egemenliğine, gücün ve iktidarın despotizme uzanan yüceltilmesine, bir miktarda Aydınlanmadan süregelen hümanizmanın içeriksizliğine karşı duyulan hiddetin bir göstergesidir. Bu hareketlerin bir başka verisi de fiziksel çevreyi de daha çok farklılaşmaya, daha farklı bir mimari anlatıma zorlamaktır. Zira pratik, teknik, ekonomik ve ideolojik nedenlerle bir zevk eşitliği, ya da standardizasyonu yaratılmış, herkes Mc Donald sandviçi, yemişi, herkes Honkong elbiseleri giymiş, Paris parfümü kullanmış ve kovboy filmi seyretmiştir.

Böylece bireysel isteklerin bastırıldığı bir ortam oluşmuştur. Post modernizm bu kültürel açığı kapatmaya adaydır. İnsanın sınırsız örgütlenmesine, post modernist tepki oluşmuştur. Can sıkıcı tek düzeliğe karşı, estetik vurgu süsleme ve dekorasyon hayranlığı yükselmiştir. Hausmann'dan Le Corbusier'ye kadar uzanan düz çizgiler o kadar egemendir ki insanların günlük yaşamının buna göre düzenlenmesi gerekiyordu. Modernizm mekan üzerinde tam bir egemenlik kurmuştur. Ve mekansal çözümlerini de, teknokrat plancısı ve otoriter girişimcisi ile hep empoze etmektedir. Modernizmin cam kuleleri, beton blokları, çelik kirişleri, her türlü romantizmi, tarihselliği, bireyselliği ve süslemeyi yadsıyarak Paris'ten Rio'ya kadar uzandılar.

Postmodernizm Endüstri biçiminde ve kapital birikiminde de farklı bir yaklaşım getiriyor. Modernist kapitalizmi sadece bir mal üretimi ve pazarlama mekanizması olarak düşünmemek gerekir. Üretici ile kütlelerin şiddetli ayrımı, kırdan kopan köylülerin, kadın ve çocukların, fabrikalarda, madenlerde çalışması, her ne pahasına olursa olsun 'kar'ın korunması ve kapitalist yarışmanın devamı diye de düşünülmelidir (5). 'Kar' fazlasıyla korunmuş ve kapitalizmin yarattığı burjuva toplumunun elindeki sermaye ulusal sınırları aşmıştır. Aynı biçimde, peşin yargılarda bu yolu izlemiştir. Bu ise tepkilere neden olmuş ve Post modernizme ışık yakmıştır. Postmodernizmin Endüstri ve kapital birikimine farklı bakışı şöyledir: Üretim sisteminin yeniden yapılanmasında esneklik temel bir veri olarak öngörülmektedir (6).

- esnek çalışma gücü
- esnek kapital birikimi-kapitalin yüksek devingenliği

- mekansal mobilite (modernizmin desantralize olması)
- küçük ölçekli üretim birimi (büyük endüstriler ve bunların banliyöleşmesinin sonu)
- aile içi ilişkileri, zanaatkar nitelikleri içeren endüstriler
- işçiler için yeni örgüt modelleri (kooperatif gibi)
- Enformel aktivitelerin batı dünyasında yeniden keşfi ve formalize edilmesi, uzmanlaşmış işçinin önemini kaybetmesi
- enformatik süreçlerin devreye sokulması, teknolojinin (high-tech) desantralize olması
- Yeni bir devlet sorumluluk modeli: İş ve para akımını disiplin altına almak gibi. Bu da Devleti Uluslararası parasal krizlerin etkisine sokuyor.
- enderliğin (rarity) kabulü, kaynakta, kapitalde, iş yerinde, eko sistemde enderlik sloganı

Ayrıca yeni yaklaşım, kuzey güney arası farklılığı, fakir-zengin ikilemini de kabul ediyor.

5. Planlamada modernizm-post modernizm karşıtlığı: Modernist planların belirgin fonksiyonalizmini uygulamada katı fonksiyonalist bir kentsel mimari desteklemekte olup, tek yapı örneklerde ise enternasyonal stil mimari benimsenmiştir. Ancak modernist şehrin sorunları çözülmemiş görüntüsünde beklenen düzeye erişememiştir. Zira şehir çok kompleks bir konudur ve tümünü birden denetim altına almak ve disipline sokmakta çok zordur. Böyle bir denetim ancak şehrin parçaları üzerinde sağlanabilecektir. Ayrıca insanların yaşamlarının planlanmasında sınırları vardır. Bunlar postmodernizmin karşıt görüşleridir. Modernizmin bütüncül yaklaşımına karşı post modernizm parçacıl yaklaşımı öngörmektedir. Modernizmin tek düze rasyonel ve katı mimari anlatımına karşı ekletik anlatımı, globalizme karşı yerellik 'locality', tarihle kopukluğa karşı tarihsellik ve gelenekselliğin yeşenmesi planlamada modernizm-post modernizm karşıtlığıdır.

a. Post modernizmin tarihselliği üç türdür.

1. Eski kentsel dokunun aktif korunması restorasyonu ve yeni fonksiyonlarla donatılması
2. Yeni yapılanmada tarihsel verileri kullanarak ekletisizm. Bunun kötü örnekleri var, ama tarihsel verilerden esinlenerek yeni sentezlere varmak, bu arada yüksek teknoloji ve en modern malzemeyi kullanmak yaratıcı bir mimarın elinde yeni ve ilginç değerler üretilebilir.
3. Tarihin yeniden üretilmesi-simulacra
Giderek miras endüstrisinin olumlu ve olumsuz örnekleri: Modernizmin adına fonksiyonalist tek düzelik, fonksiyonel 'zoning' ile yasallaşarak 20.yüzyılın kötü Amerikan şehirlerini üretti. Kent kesimlerini ayıran ve sonra da 'zon'lar arası dolaşım için yapay 'arter'ler yapıldı. Post modernizm ise yaşamı ve çalışmayı yan yana istiyor, herşey yürüme uzaklığı içinde, kent kesimleri kendi kendine yeterli birer küçük kent gibi olmalıdır. Büyüme bunların sayısının artması ile oluyor ve böylece modernizmin ihmal ettiği bir kent birimi, yani mahalle ön plana çıkıyor (7). Modernizmdeki mekan düzenlemesinin sosyal amaçları vardı. Post modernizm ise sosyal bir ilke gözetmeden ve bundan bağımsız olarak, kendi kendine yeterli ve buyruk kent parçaları yaratmayı amaçlıyor. Bu parçalar içinde bireysel istekler ve gereksinimler doyumlanarak toplum-sallaşma sağlanmış oluyor.

Post modernizmin diğer bir sloganı da 'The Otherness' (farklılık) kavramıdır, bu kavram en 'extrem' halde 'bırakın geçsin bırakın yapsın' ilkesi ile birleşmektedir.

6. Yapılan Çalışmanın Düşündürdükleri : Kökeni Aydınlanma Çağı'na uzanan modernizm/post modernizm ikilemi gördük ki batıda 250 yılı aşkın bir geçmişe sahip. Halbuki ülkemizde bu oldukça yeni, gerçek anlamda Aydınlanma Çağı T.C. ile başlar. T.C. bir Aydınlanma Çağı ürünüdür. Mustafa Kemal iyi bir Aydınlanmacı devlet adamı örneğidir. Bundan modernizme geçiş Türkiye'de ne zaman olmuştur ? Bir bakıma Ankara'nın bir başkent olarak, bir plan disiplini ile geliştirilme girişimiyle diyebiliriz. Ancak, modernizmin olgunlaşması ve yaygınlaşması 1960'larla başlar görüşüde yanlış değildir. Demek ki modernizm son 30 yıl içinde tam olarak sınanmamışken şimdi de post modernizm tartışmaları başladı. Bu noktada dikkatli olmalı ve post modernizmin olası negatif etkileri ile potansiyellerini iyice incelemelidir. Kanımca post modernizmin dikkate alınması gereken potansiyelleri şunlardır:

- Tarihsellik
- Kentsel Sit Koruması ve yeni fonksiyonlarla donatılması
- arkeolojik alanların şehirle bütünleşmesi
- Tarihten esinlenerek yaratılacak yeni sentezlerin yansıdığı fiziksel çevreler (8)
- Miras endüstrisinin doğru uygulamaları
- Mahalle vurgusu
- Şehrin merkezine geri dönüş eğilimi ve merkezlerin yeniden yorumlanmasında, yaşam ve işyeri yakınlığı
- 'Yerellik'
- Kentsel tasarımın önem kazanması
- Çevre Bilinci (her türlü)
- Çoğulcu vurgulama
- Bizi düşündüren yönleri :
- Bırakın yapsın bırakın geçsin ilkesi
- Kapsamlı ve bütüncül planın tümden yadsınması
- Planlamanın sosyal içeriğinin boşaltılması
- Ekonomik etkinlik ve gelişmişliğin esnek kapital birikimi uğruna belirsizleşmesi
- Post modernizmin sağlam bir modernist kültürel, sosyal ve politik altyapı olmaksızın uygulanması gibi yönlerse,
- modernizme kritik yapılırken, suçlamaların nedeninin sadece yenilikçilik akım olmayıp, çoğu kez zevksiz ve yaratıcı olmayan tasarım ve anlatım biçiminin kötü etkisinin gözden kaçmaması gereken diğer bir yöndür (9).

7. Bitirirken: Postmodernizm mimari de bitmiş olabilir (10). Şehircilik de hala sürebilir. Bu yeni akımları değerlendirmekte geç kalmış ta olabiliriz. Hem zaten Charles Jenks'e göre generaller son savaşlarını savaşırken, plancılar ise 20 yıl önceki kuramlara göre uygulama yaparlar. Bizim durumumuzda bu daha uzun da sürmüş olabilir (11) Planlamada yenilenme söz konusudur.

8. Yeni Planlama ve Yeni Bir Plancı Türü : Kapsamlı rasyonel planlama yaklaşımında sosyal gruplar arasındaki olası çatışma yadsınmıştır. Çünkü şu ik nokta varsayılmaktadır.

1. İlerici devlet ve ekonomik büyüme birbirine koşuttur.
2. Plancı toplumsal yaşamın örgütlenmesi için reçeteler üreten bir uzmandır. Politik olmayan bir konumdadır ve kamu yararı adına eylem yapar. Halbuki yeni yaklaşım modernist planlamanın idealist ve fonksiyonalist niteliklerini yadsınmaktadır. Örneğin idealizmin iyi düzenlenmiş fiziksel çevrelerin, toplumların davranışlarını etkileyip iyileştireceği savı yadsınmaktadır. Zira plancı gerçekte ne farklı çıkar çatışmasının ne de toplumsal güçler ilişkisinin dışında kalamayacak, tersine çok

yönlü kapasite ve yetkinliği ile bu karşıtlıkları tarihsel kültürel, sosyal ve ekonomik kontext içinde ele alacak ve uyumlaştırılacaktır.

Yeni planlama yaklaşımının yadsıdığı ikinci yön, modernist yaklaşımın fonksiyonalizmdir. Plancının kamu yararı için çalışması onun işlevini meşrulaştırır inancı vardır. Ancak kamu yararı belirsiz bir kavramdır. Plancının kararları, kentsel nüfusun her kesitinin gerçek çıkarlarını bildiği iddiası ile, yapılan eylemlerdir. İnsanlar buna tepki gösterince de plancı bunu anlamakta aciz kalmaktadır. Yeni tip planlama gerçekçi bir planlamadır, idealist değil, uygulamada kamu ve özel sektör ortaklığını kabul eden bir planlamadır. Bu durumdada plancı çoğu kez görmezlikten gelinen tarafsız bir uzman değil, etkin ve yetkin bir arabulucudur. Bu rolünü oynarken verilen bir problemin en iyi çözümünü bulmaktan çok, çözüm sürecini başlatıp, araştırarak geliştirmeyi üstlenmiştir. Bu süreç resmi karar vericiler, projenin işvereni ve daha iyisi o projenin kullanıcıları katılacaktır. Ancak bu yolla kamu yararının normatifliğinden çıkacak çatışmaların bir konsensusa bağlanması beklenebilir. Yukarıda değinilen yeni plancı türünün belki görünürlüğü azalacaktır amma işlevi daha belirginleşecek, yaptırım gücü artacak, itibar ve daha önemlisi meşrutiyet kazanacaktır.

Notlar

- (1) Patates açlığı (Patato famine)
- (2) Camillo Sitte Jansen'in hocası, amma Ankara planında meydan yok. Camillo Sitte kendi döneminde Aydınlanma Çağı öncesi durumda, bu-
günkü açıdan bakarsak nerdeyse post modernist. Krier ile karşılaştır-
ması bunu düşündürüyor.
- (3) Life and Death of Great American Cities.
- (4) Yarışmanın birincisi mimar Yamasaki'dir.
- (5) Günümüzde hala 'kar'ın üretimi ekonomik yaşamın temelidir.
- (6) Üçüncü İtalya örneği.
- (7) Burada adeta Osmanlı şehri tarif ediliyor.
- (8) Kaş tatil köyü+Salima Kemer iyi örneklerdir. Hotel Klassis (silivri)
aşırı eklectizm örneğidir.
- (9) Günümüzün ıslah planları ve kapsamlı toplu konut projelerinin üretti-
ği çirkin ruhsuz ve duyarsız çevreler için içinde yaşayanların
katlanma sınırları aşılnca, sosyal tepki beklenebilir.
- (10) 1988 yılında İsraili Mimar Moshe Safdie ve New York'lu bir girişimci
arasında şu konuşma geçiyor. "Bugün, iki üç yıl sürecek bir yapı
yaptırarak olsak, post modernist bir mimar aramayız.
- (11) Son bir yıldır Ankara Büyükşehir Belediyesinde yeni bir planlama
yaklaşımı uygulanmaktadır. Raci Bademli ve ekibinin çalışmaları ile
uygulama kuramın önüne geçmiştir.

KAYNAKÇA

- Bell D.,(1990) "Resolving the Contradiction of Modernity and Modernism" Society, Vol.27. No:4.
- Caygill H.,(1988) "Post Modernism and Judgement", Economy and Society. Vol.17, No:1.
- Codre P.(1988) "Modernity, Post Modernuty and the City", Theory Culture and Society, Serge, London, Vol.5, pp.475-92.
- Davies, M.(1985) "Urban Renaissance and the Spirit of Post Modernism" New Left Review. No:151.
- Dear M.J.(1986) "Post Modernism and Planning". Environment and Planning, Vol.4.
- Dutton A.T.(1989) "Cities, Cultures, and Resistance:Beyond Leon Krier and the Postmodern Condition". JAE, v.42, p.2.
- Friedman J.(1987) "Planning in the Public Domain from Knowledge to Action". Princeton University Press, New Jersey.
- Goodchild B.,(1990) "Planning and the Modern Post Modern Debate ". Town Planning Review. Vol.161, No:2.
- Harvey D.(1989) "The Condition of Post Modernity", Basil Blackwell, Oxford.
- Jenks C.(1987) "Post Modernism". Academic Edition-London Printed and Baund in Hong-Kong.
- Jenks C.(1988) "The New Classicism and Its Emergent Rules". Architecture Design 1/2.
- Kelner P.(1988),"Post Modernism as Social Theory;Some Challenges and Probation", Theory Culture and Society, Sage, London, Vol.5, pp.239-69.
- Krier R.(1980) "Typological Elements and Morphological Concepts of Urban Space", Architecture Design 3/4.
- Lehrer U.(1991) "Westway-No Way ! Uber das Scheitern der Stadtentwircklung via Autobahnban in New York City". DISP 106. Juli/Juillmet. 27 Jargang/17 e ammece. ETH, Zirech.
- Rujegege J.(1991) "Mediation des Conflits d'Utilisation du Sol et Amenagement Post Moderne DISP 106.
- Selle K.(1991) "Planning in Wandel;Vermittlungsaufgaben und Kooperative Problemlösungen" DISP 106.
- Simonsen K.(1990) "Planning on Post Modern Conditions. Acta Sociologica (33) 1:51-62
- Zukin S.(1988) "Post Modern Debate Over Urban Form" Theory Culture and Society, Sage, London. Vol.5. pp.431-46.

TURİZM, BÜTÜNÜN BİR BÖLÜMÜDÜR.

Tankut ÜNAL
Turizm Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
ANKARA

BİLDİRİ ÖZÜ :

Üstünde yaşadığımız gezegenin düşüncesizce ve sorumsuzca kirletilmemesi için, daha çok geç kalınmadan kesin tedbirler alınması gerekmektedir. Aksi takdirde, topraklarının yarısı suların altında kalmış, öteki yarısı da çöle dönüşmüş bir gezegende, sadece ülkemizin değil, tüm canlı yaşamının bile geleceği tehlikeye girecektir. Bu çerçevede turizm planlaması, ülkesel ve bölgesel ölçekteki planlamadan ayrı düşünülmemeli, plancılar ve mimarlar geçmiş ve bugünleri doğru değerlendirip, gelecekle ilgili varsayımların ışığı altında doğruları bulup, kamuoyuna sunmalıdır.

GENEL OLUMSUZLUKLAR:

Dünyamız 4 milyar 600 milyon yaşında. Her yüz milyon yılın 1 yıl sayıldığı "kozmetik takvim"e göre dünyamız 46 yaşında. Gençlik yılları hakkında fazla bilgimiz yok. Bilgilerimiz 42 yaşını geçmesinden sonra başlıyor. Hayat o zaman başladı. 45 yaşına gelince dinazorlar gözüktü, mamutlar 8 ay önce ortaya çıktı, geçen hafta sonunda buzullar eridi. İnsan türü ise 4 saattir bu gezegende yaşıyor, ziraatı 1 saat önce öğrendik, 1 dakika önce sanayi devrimini yaptık. Bu bir dakika içinde de çevreyi kirletip, dünyayı çöplüğe çevirdik.

2000'li yıllara 98 ay kala hızlı nüfus artışı, büyüyen endüstrileşme, yenilenmesi mümkün olmayan doğal kaynakların tükenişi, çevrenin kirlenmesi ve bozulması dünyamızın ortak geleceğini, her geçen gün daha büyük boyutlarda tehdit etmektedir.

Avrupa'da kişi başına yıllık plastik tüketimi 70-100 kilogram dolaylarındadır. Denize atılan plastik şişe 400 yıl, bir teneke kutu 100 yıl, bir sahife kağıt 2-3 hafta yok olmadan dayanabilmektedir.

Sanayi devriminden bu yana 6 milyon kimyasal bileşim insanoğlu tarafından üretildi. Bu kimyasal bileşimlerden 70.000 tanesi bugün yaygın olarak sanayinin çeşitli kollarında kullanılıyor. Her yıl 1000 yeni kimyasal madde de piyasaya sürülmeye devam etmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerden her yıl 10.000 kişi, zirai mücadele ilacı zehirlenmesinden hayatını kaybetmektedir. Her yıl Akdeniz'in sularına 550 ton böcek öldürücü ilaç karışmaktadır.

Dünya'da her dakika 117 hektar orman yok olmaktadır. Bu rakam yılda 61.5 milyon hektara ulaşıyor. 1960'lı yıllarda yeryüzünün dörtte birlik alanını kaplıyan ormanlar, 2000 yılında yeryüzünün ancak altıda birini kaplıyacak, 2020 yılında ise bu oran yedide bire düşecektir.

Akdeniz'den gelip-geçen tankerlerin, sintine temizlemesi sonucu, yılda yaklaşık 650 bin ton petrol bu denize karışmaktadır.

Akdeniz'in Cebelitarık Boğazı yoluyla beslenen ve değişen suları her 80 ile 100 yılda bir yenilenebilmektedir.

Akdeniz'de yaşayan kıyı nüfusu 82 milyon'dur. Bu sayı 2025 yılında %75 oranında artarak 170 milyon'a varacaktır. Ayrıca, buna bir de Dünya'nın diğer bölgelerinden gelen turistler eklendiğinde, 260 milyon kişiye içecek ve kullanacak suyun temin edilmesi ve kullanıldıktan sonra atılması gerekecektir.

Akdeniz'de 120 civarında kıyı kentinin lağım sularının % 85'i, yeterince işlem görmeden denize akıtılmaktadır.

2050 yılına kadar Dünya ısısının 1,5 ile 4,5 santigrat arasında artması bekleniyor 2100 yılında denizler 1,4 m. 2,2 m. arası yükselmiş olacak ve birçok kıyı kenti su altında kalacaktır.

NELER YAPILMALIDIR?

İşte bu veriler, üstünde yaşadığımız gezegenin düşüncesizce ve sorumsuzca kirletilmemesi için daha çok geç kalmadan kesin tedbirler alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Aksi takdirde, topraklarının yarısı suların altında kalmış öteki yarısı da çöle

dönüşmüş bir gezegende; sadece Ülkemizin değil, tüm canlı yaşamının bile geleceği de tehlikeye girecektir.

.Bu nedenle bütün ülkeler; bilinçli enerji kullanımı, yeni ve tükenmez enerji kaynakları (güneş-su-rüzgar-bitki), kloroforürlü hirdo-karbürlerin kullanılmaması, nükleer savaş fikirlerine son verilmesi, tarım alanlarının dinlendirilmesi, yeniden ağaçlandırma, bitki ve hayvan öldürücü zehirlerin yasaklanması, doğum kontrolunun yaygınlaştırılması, ekonomik programlarda çevre sorunlarının gözetilmesi, ile doğru yerleşme ve planlama stratejileri konularında çalışmalarını yoğunlaştırmalıdır.

Turizm Bakanlığınca , Akdeniz'in tüm insanlığın ortak mirası ve çevrenin turizm sektörü için bir kilit taşı konumunda olduğu billinci ile; Çanakkale Balıkesir il sınırından Antalya İçel sınırına kadar uzanan Ege ve Akdeniz kıyılarımızda karadan yaklaşık 2000 km. ve denizden yaklaşık 4000 km.'lik sahil bandı üzerindeki doğal, tarihi ve kültürel değeri bulunan ve 59 Belediyeyi kapsayan bölgede; 2020 yılına kadar kademeli olarak uygulanacak ve turistik gelişme ile kentsel nüfus artışına cevap verecek alt yapı sistemleri "İçme suyu, kanalizasyon, atıksu arıtma ve desarj ile çöp imha" ve tesislerinin mevcut durum tesbiti. Master Plan, Fizibilite ve Proje çalışmaları sürdürülmektedir.

Uygulamasına 1992 yılında öncelikli yörelerden başlayacak olan bu proje, halen Turizm Bakanlığınının 1 numaralı Projesi olarak kabul edilmiş ve adı ATAK "Akdeniz ve Ege kıyıları Turizm Alt yapısı Kıyı Yönetim Projesi" olarak anılmaktadır ve Akdeniz Çanağının da en büyük altyapı projesidir.

ÜLKEMİZDEKİ OLUMSUZLUKLAR :

Türkiye'nin her yıl 500 milyon ton toprağı erozyon sonucu denize akıyor.

Türkiye'de orman yangınları ile 1950-88 yılları arasında 675.000 Hektar ormanı, 1990 yılında da 653 tane orman yangını ile 6.600 hektar orman alanı yok olmuştur.

Türkiye, zehirli tarım ilacını (Şili, Kolombiya, Tayland, Tayvan, Filipinler'den sonra) en çok ithal eden altıncı ülkedir. 1987 yılında Türkiye'de 4500 ton tarımsal ilaç kullanılmıştır.

Anadolu'dan kopup gelen göçlerle, İstanbul'a heryıl bir Eskişehir kenti kadar nüfus, Ankara'ya bir Yozgat, İzmir'e bir Edirne eklenmektedir.

Kentlerimizdeki konutların dörtte birinden fazlasına su şebekesi bağlı değildir. Kanalizasyon şebekeleri ancak kentsel nüfusun beşte birine hizmet verebilmektedir.

İnsanımız ömrü boyunca 20 ton çöp üretmektedir ve Ülkemizdeki 2000 adet çöplüğün hiçbiri standartlara uygun değildir.

İstanbul'da her yıl yakılan 56 milyon ton linyit, 1 milyon ton fuel-oil, 1 milyon ton benzin ve motorin ile, günde 70 ton deterjan tüketimi, günde 6 bin ton çöp; insanların sağlığını tehlikeye düşüren boyutlarda havayı, suyu, toprağı kirletmektedir.

Çanakkale-Balıkesir il sınırı ile Antalya-İçel il sınırı arasındaki sahil şeridindeki 28.251 hektar yerleşme alanının % 54'ü "Kentsel Alan", % 31,7'si "İkinci Konut Alanı" ve bu bütünün % 14,3'lük bölümü ise "Turizm Alanı"dır. Yani kıyıların betonlaşmasının % 85,7 sini kentsel alanlar ve ikinci konutlar oluşturmaktadır. İkinci, hatta üçüncü, dördüncü konutlar bazı yerlerin turizm potansiyelini yok etmektedir.

GENEL DOĞRULAR :

Turizm planlaması, ülkesel ve bölgesel ölçekteki ekonomik ve mekansal planlamadan ayrı düşünülemez. Planlama süreci ise, dinamik, esnek ve uyumlu olmalıdır. Yani, değişen koşullara göre alternatif kararlar verilebilmesine olanak sağlamalıdır. Uzun ve kısa vadede, ulusal ve bölgesel yararları gözetmeli, yerel seviyedeki sorunlara çözümler getirebilmelidir.

Turizm planlaması, genel planlama politikaları ile yasalarının şemsiyesi altında ve sanayi, kültür, kentleşme, çevre, konut politikaları ile entegre bir biçimde yapılmalıdır.

Örneğin; kırsal alanlarda turizm sektörünün gelişmesi, onun ekonomik açıdan arkadaşı olan tarım sektörünü safdışı etmeyecek ve tam tersine onu geliştirecek şekilde olmalıdır.

Sanayi sektörü de, çevre kirlenmesine karşı çok duyarlı olan turizm sektörüne zarar vermeyecek yönde ve biçimde geliştirilmelidir.

İnsanoğlunun varlığını koruyabilmesi için de, tüm sektörlerin, ekolojik unsurlara, birinci önceliği tanıması gereklidir.

ÜLKEMİZDEKİ YERLEŞME KARARLARI İLE İLGİLİ SORUNLAR :

Bütün bu Genel Doğruların bilinmesine karşın, yerleşme kararları konusunda başlıca 22 adet yasanın bulunması ve bu yasaların farklı zamanlarda yürürlüğe girmesi ile yasaların uygulanmasından 22 civarında kurul ve kuruluşun sorumlu olması;

*Tüm bu kuruluşların tam yetkili olamaması sorununu yaratmakta, sonuçta karar süresinin uzamasına ve vatandaşın birçok bürokratik kapıdan geçmek zorunda kalmasına neden olmaktadır.

*Adı geçen kanunları, karar verme pozisyonundaki politikacıların, özel sektörde çalışan teknisyenlerin, kamuda çalışanların gereğince ve yeterince bilememesi sonucu, eksik işlemler yapılabilmekte hatalı yerleşme kararları verebilmektedir.

*Bu amaçla ayrılan kamu kaynaklarının çok sayıda kamu kuruluşuna sınırlı miktarda dağıtılması, uygulamada kısa sürede sonuç alınmasını güçleştirmektedir.

*Ekonomilerini toprak rantına endeksliyen Özel girişimcilerimiz, parsel boyutunda fazla metrekare inşaat, kısa dönemde çok kar, düşüncesiyle, uzun vadeli toplum yararlarını hiçe sayabilmektedir.

*Yerleşme kararlarının uygulamalarında merkezi ve yerel yönetimlerce, etkin bir şekilde denetim yapılamamaktadır.

*Denetim yetmezliği, beraberinde "Çevre sorunları"nı getirmektedir. Çevre sorunları özellikle yerleşmelerimizin ve giderek de turizmimizin geleceğini tehlikeye itmektedir.

*Nüfusumuzun kabul edilebilir ölçülerin ötesinde artması ve bu nüfusun denetimsiz bir biçimde büyük kentlerimize ve kıyılarıımıza akması, doğal ve kültürel varlıklarımızı tehlikeye sokmakta, toplumun ekonomik ve sosyal dokusunu da tahrip etmektedir.

ÖNERİLER :

Kentlerimize, kıyılarıımıza ve kırsal alanlarıımıza bir bütünlük içinde bakılarak, doğru yerleşme kararları verilmek suretiyle çağdaş çevreler oluşturabilmesi için:

*Bölgelerarası dengesizlikler ile gelişmişlik farklarıııda giderecek "mekan boyutu olan bölgesel kalkınma fiziki plan ve programları" yapılmalıdır.

*Adı geçen kanunlardaki yerleşme kararları ile ilgili hükümler tek bir "yerleşmeler kanunu" adı altında ve birbirleriyle entegre "bölümler" biçiminde düzenlenmelidir.

"Bölgesel teşkilatları da olan yerleşme ana kararlarını (nazım plan) yönlendirmeden sorumlu "tek bir bakanlık" olmalıdır.

*Yerleşme kararı veren "kurul"lar ile bakanlıkların bu konudaki "ilgili birimleri"nin yakın ilişki içinde çalışması gerekenleri, bu sorumlu bakanlığın şemsiyesi altında toplanmalıdır.

*Kamunun bu amaçla ayırdığı "parasal kaynaklar" da tek bir havuzda toplanarak kullanılmalıdır.

"Yerleşme kararlarının yerinde denetimi için etkin bir "denetim sistemi" kurulmalıdır.

Sorunların üzerine çağdaş ve somut çözümlere gidilerek Ülkemizde doğru yerleşme politikaları ile sağlıklı çevreler oluşturulması, Turizm sektörümüze de olumlu katkılarda bulunacak ve ülkemizin uluslararası rekabet gücüne sahip 16 sektörü arasında yer alan Türk turizmi, dünya turizmindeki payını büyütebilecektir.

TURİZM SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ VARSAYIMLAR :

Plancılar ve mimarların, önümüzdeki dönemde yapacakları turizm tasarımlarında, turizm sektörü ile ilgili varsayımları da bilmelerinde yarar olacaktır.

2000'li yıllarda;

*Turizm gönderen ülkelerin çoğunda, niteliksiz ve düşük ücretli işgücü yok olacak, yerini nitelikli işgücüne bırakacaktır.

*Perestroika'nın sonuçları, Doğu Avrupa'nın piyasa ekonomisine yönelik yeniden yapılanması ve A.B.D. - S.S.C.B. arasındaki yumuşama olumlu bir jeopolitik gelişme olarak turizm sektörüne yeni pazarlar sağlayacak ve özellikle Karadeniz Bölgesinde yeni işbirliği imkanları yaratacaktır.

*Avrupa'nın tek pazara doğru gidişi, Turizm şirketleri arasındaki yeni yabancı sermaye ortaklıklarını hızlandıracaktır.

*Önemli bir ekonomik güç düzeyine yükselen Asya-Pasifik Bölgesindeki ülkeler (dört kaplan; Güney Kore-Singapur-Tayvan-Hong Kong) Turizm faaliyetlerinde yeni ve etkin işbirliği ortamları oluşturacaktır.

*Kişi başına geliri 10.000 A.B.D. dolarından yüksek 700 milyon nüfuslu A.B.D. - Batı Avrupa - Japonya ileri teknoloji ülkelerin gelir düzeylerinin daha da yükselmesi; turizm arzının niteliğinin sürekli olarak yükseltilmesi ve üründe golf-termal-kış turizmi gibi yeni türlerin yaratılması zorunluluğunu doğuracaktır.

*2000'li yıllarda her 4 Avrupalı turistten biri, 55 ve üzerindeki yaşlarda olacaktır. Üçüncü Yaş Turizmi, mevsim uzatma ve doluluk oranı artırma yönünde yararlanılması gereken en büyük potansiyel müşteri grubunu oluşturacaktır. Turistik tesislerin yan ünitelerinin çeşitlendirilmesi gerekecektir.

*Turizm gönderen ülke nüfuslarının genel eğitim düzeyinin yükselmesi, turizmin kültürel yönüne ilginin artmasına neden olacaktır. Ayrıca, turizm yatırımlarının mimari tasarımlarının seyahat eden kişiler için daha çekici olabilmesi için yöresel yapı ve mimari özellikler önem kazanacaktır.

*Çalışma saatlerinin azalıp, boş zamanlarının çoğalması turistlere ikincil harcama yaptıracak türdeki aktivitelerin yaratılması konusunda talepleri artıracaktır.

*Günümüzde dünya havayollarından yılda bir milyar yolcu yararlanmaktadır. 2000 yılına gelindiğinde bu sayı iki katına ulaşacaktır. Havayolu ile seyahat etme tercihlerinin artması sonucunda bu aracın pazar payı büyüyecek, daha çok sayıda uçak ve havaalanına gereksinme duyulacaktır.

*Gerek kısa süreli seyahatler, gerekse seyahat eden kişilerin kültür seviyelerinin yükselmesi, büyük şehirlerde yer alan sosyal ve sanat aktivitelerine ilgiyi çoğaltacak ve şehir turizmüne yönelen talepler giderek artacaktır. Bu gelişmenin yaratacağı önemli etkilerden biri de eğlence spor-kültür turları imkanları talebi olacaktır.

*Gelişmekte olan uluslararası ilişkiler, milli ve milletlerarası toplantıların sayısını ve insanların iş seyahatlerini artıracaktır. Buna bağlı olarak da Kongre Turizmi önem kazanacaktır.

*Günümüzde turizmin ekolojik unsurları giderek önem kazanmakta, "Eko Turist" türü turist sayısı giderek artmaktadır. Doğal ve kültürel değerleri yüksek olan yöreler, sadece bulunduğu ülkeler için değil, diğer ülkelerden bu yörelere gelen diğer ülke turistleri için de çekici nitelikler taşıyacak, bu alanların doyma kapasitesi aşılmadan korunup-kullanılmak suretiyle gelecek kuşaklara devredilmesi gerekecektir.

Çağdaş dünya, aklın ve bilimin verileri üzerinde yükselmektedir. Bizlerin görevinin Türkiye'nin uygar dünyada üst sıralarda yer alabilmesi için; yıllardır kazanılan bilgi birikimlerini ve gelecekle ilgili varsayımları akıl ve tecrübe eleğinden geçilerek, iyileri ve doğruları kamuoyuna sunmak ve sorunlara çözümler üretmek olduğu inancıyla, sözlerime son verirken bu kongreyi düzenleyenleri kutlar, hepinize saygılarımı sunarım.

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın
"Son Otuz Yılda Meslek Odası ve Kent
Planlama Mesleği" başlıklı bildirisi
basım tarihine kadar Düzenleme Komite-
sine ulaşmadığından yayımlanamamakta-
dır.

İZMİR'DE KAPSAMLI BİR PLANLAMA DENEMESİ

Prof. Rauf Beyru

İzmir'de, son otuz yıllık dönemin kent planlama çalışmaları içinde, metropol ölçeğinde başlatılan çalışmaların hikayesine girmeden önce, buna yol açan daha önceki gelişmelere, kısaca, değinmekte yarar vardır.

İzmir'de, büyük kent bütünü içinde kalan alanların bir arada planlanması denemeleri, gerçekten de, otuz yıl kadar öncelerine dayanmaktadır. Daha gerilere baktığımızda, kenti bu ölçekte ele alan herhangi bir plan girişimiyle karşılaşmıyoruz. Oysa, İzmir'in, yakın çevre yerleşmeleriyle oldukça sıkı ilişkilere girmesi, bir hayli eskilere dayanmakta ve gerçek anlamda banliyö oluşumu, Osmanlı İmparatorluğu kentleri içinde, belki de, ilk örneklerden birini oluşturmaktadır. Özellikle, 19. yy.ın ikinci yarısının hemen başlarında, ülkede ilk olarak gerçekleştirilmeye başlanan demiryolu ulaşımı ve ardından, deniz bağlantılarının düzenli olarak sağlanması ile, Buca, Bornova, giderek, Karşıyaka ve Seydiköy gibi yakın banliyö alanlarının devamlı olarak İzmir kentiyle bütünleşmeye başladığını biliyoruz. Ne varki, bu gerçeğe rağmen, İzmir için ele alınan imar düzenlemeleri, Cumhuriyet dönemine kadar, daima, mevzii nitelikte kalmış ve bu anlamda kent, çevre yerleşmelerinin tümünden soyutlana gelmiştir.

Aslında, Cumhuriyet döneminde hazırlanan ilk plan da, yalnızca İzmir'in kendisini ve daha çok da, yangın yerlerini kapsayan, yine mevzii bir plan olmuştur. Daha sonra, 1940'ların sonlarında İzmir'e ulaşabilen Le Corbusier planı ise, bir yerde, bir ana fikir şeması niteliğindedir ve kentin bundan sonraki planlama çalışmalarına yön vermek amacını gütmüş ve belki bu yönden de, İzmir'de, yetkililerce, hemen olduğu gibi uygulanabilir nitelikte görülmediği için, fazlaca bir kabul ve itibar görmemiştir. Ancak, böyle de olsa getirdiği öneri paketlerinin, yalnızca İzmir'in kendisi ile sınırlandırılmayıp, yer yer diğer yakın yerleşme alanlarına da yön vermesi, yine de, ilgi çekicidir.

Daha sonra, 1950'lerin başlarında, İzmir planı için açılan uluslararası yarışma ile, bunun sonucunda İzmir'de kurulan büroda hazırlanmış bulunan imar planına baktığımızda, bunun da bir yerde, o günkü belediye sınırları ile kısıtlanan öneriler getirdiğini görüyoruz. O dönemde yasa, planların belediye sınırları dışında zaten, uygulanma olanaklarını pek vermemektedir ve bunu sağlayabilecek yeni bir yasa hazırlama çabası da yok gibidir. Yine, o dönemde, böyle bir gereksinimin ciddi olarak dikkate alınmakta olduğunu gösteren belirtiler de henüz görülmektedir. Oysa, sorunlar, İzmir ve İstanbul gibi büyük kentlerde çoktan ortaya çıkmış ve giderek belirginleşmiştir.

Yarışmayı kazanmış olan Profesör Kemal Ahmet Aru, Gündüz Özdeş ve Emin Canpolat'ın denetim ve gözetiminde İzmir'de kurulmuş olan planlama bürosu eliyle hazırlanan İzmir imar planı, böylece, 1950'lerin ortalarında tamamlanarak onanmış ve plan müelliflerinin sorumlulukları da, bir yerde sona ermiş oldu.

Kuşkusuz, hazırlanmış ve onanmış olan planın, statik ve değişmez bir belge olması beklenemezdi ve planlama bürosu, bu kez İzmir belediyesine bağlı olarak, gereken detay ve revizyon çalışmalarını, bundan sonra da sürdürecekti. Ancak, planlamada sürekliliğin, henüz tam anlamıyla sağlanmadığı bir ortamda, onanlı planın da, revizyon çabalarının da, kısa bir süre sonra, kentin gelişmesine ayak uyduramadığı ve sonuçta, yeni plan çalışmalarına girildiği görüldü.

Bunun çeşitli nedenleri vardı :

- . İzmir büyük kent bütününün artık tek bir idari birimin-İzmir belediyesinin-sorumluluk ve yetkisinde olmadığı gerçeği, henüz gereği gibi kavranılmamış, bunun sonucunda, büyük kent alanının gerçek gelişme hızı tam olarak anlaşılammış ve yapılan bütün projeksiyonlarda, daima çok düşük kalınmıştır. Gerçekten de yarışmacılara iletilen verilerde, kentin 2000 yılı nüfusu 400000 olarak saptanmış ve imar planı bu büyüklüğe göre hazırlanmış bulunuyordu. Oysa, İzmir, belediye sınırları içinde ve de, özellikle dışında çok daha hızlı olarak büyümekteydi.

Gerçekten de, belediye sınırları içinde kalan İzmir ile, büyük kentin gelişmesi, 1950'den sonra hızla devam etmiş, daha 1955'de, yani, İzmir imar planının onanma aşamasına geldiği sıralarda, belediye sınırları içi 297000, toplamda ise 361000'i bulmuştu. Böylece, 1945 yılında, kent bütününde yaşayan nüfusun sadece 11.7 % si belediye sınırları dışında kalırken, bu oran, 1950'de 14.6 %, 1955'de 23 %, 1960'da 27.3 %'ü bulacak, 1950-60 döneminde, belediye sınırları içinde nüfusta 1.6 kat artışa karşılık, sınırlar dışındaki artışın 2.8 kata çıktığı görülecekti.

- . 1950'lerin hemen başlarında İzmir'de kendisini henüz fazlaca hissettirmemekle beraber, giderek etkisini arttıran gecekondulugusu, kuşkusuz, İzmir imar planının zorlanmasına neden olan en önemli etken olmuştu. İmar planlarının ve onu uygulamakla görevli belediyenin, çoğunlukla kendi sınırları dışında meydana gelen ve önlemleri önceden alınamayan bu gelişmeleri kontrol etme ve bir düzene sokma yolunda yasal dayanakları son derece kısıtlıydı ve zaten bu yetkişizlik ve denetleme yoksunluğu, gecekondulug gelişmelerinin böyle alanlarda yoğunlaşmasına neden olmuştu.
- . Kent planlarının ve özellikle uygulama planlarının hazırlanması işlemlerinin yavaşlığı da önemli bir etkendi. Öyle ki, İzmir'in gelişme hızı, hemen daima, gerekli halihazır haritaların alımı, ya da revizyonu kadastro haritalarının hazırlanması gibi zaman alıcı işlemlerin tamamlanması çalışmalarının ötesine geçiyordu. Bir başka deyimle, planlama gelişmenin gerisinde kalmaktaydı.

Kentin büyük bir hızla gelişmesi ve böylece hazırlanmış bulunan imar planının ötesine geçmesi karşısında, İzmir'de, yeni planlama çabalarına girildiğini ve bu arada planın revizyonu konusunda fikirleri alınmak üzere, 1958 yılında, Profesör Luigi Piccinato'nun kente davet edildiğini görüyoruz. Piccinato'nun, Bakanlığa verdiği raporda (1) İzmir'in gelişmesi ve ulaşım sorunları için bazı öneriler yer almakta, ama daha da önemli olarak, kentte, yeniden organize edilecek bir planlama bürosunun kurulması istenmekteydi.

Önerinin bakanlıkça da kabul edildiğini ve 1959 yılında, mahallinde böyle bir büronun oluşturulduğunu ve Birleşmiş Milletler Örgütünden sağlanan İsviçre'li bir uzman, Albert Bodmer'in bu büroya müşavir olarak atandığını görüyoruz.

1961 yılına kadar bu görevde kalan Bodmer'in bakanlığa sunmuş olduğu ilk raporlardan birinde, 'korkunç bir mesele' olarak tanımladığı gecekonduların olgusuna da değinilmekteydi. Uzmanın daha sonraki bir raporu ise (2), tümüyle bu konuya hasredilmişti ve sorunun çözümü için önerilerini içermekteydi.

Bodmer'in katkılarıyla, İzmir belediye planlama müdürlüğünce hazırlanmış bulunan ve 24/4/1960 tarihini taşıyan 1/20000 ölçekli 'İzmir şehri tasarımı planı', İzmir belediye sınırları dışında Buca, Bornova, Çamdibi, Yeşilyurt, Örnekköy ve Şemikler'i de içeren bir ana şema niteliğindedir ve onanlı değildir. Ama buna rağmen, planın İzmir planlamasını, büyük kent bütünü ölçeği içinde ele alan ilk somut örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, hiçbir zaman onanma aşamasına gelememiş ve bir yerde yasallaşmamış olan bu planın, uygulamaya nasıl bir yarar getirdiğini kestirebilmek zordur. Öyle ki, 1960'larda, hatta hatta 1970'lerin başlarına kadar, onanlı ve yasal belge olarak elde, yalnızca 1950'lerin ortalarında tamamlanmış ve zaman zaman bazı değişikliklere uğramakla beraber, hala belediye sınırları ile kısıtlanmış bulunan bir plan vardır. Gecekondular alanlarının düzenlenmesi konusunda da, henüz yasal ve etkili bir önlem alınma yoluna gidilememiştir.

Türkiye'de, gecekonduların hız kazanması 1940'lerin sonlarında başlamış, 775 sayılı gecekondular kanunu ise 1966'da yürürlüğe girebilmiştir. Önlemlerin çoğu kez, olayların gerisinden geldiğine bu da bir örnektir, ama gailiba binda da, yasaların gereği gibi uygulanmadıkça, herhangi bir yarar sağlayıp sağlayamayacakları, örneğin kanunun zamanında çıkarılması durumunda da soruna büyük bir çözüm getirip getiremeyeceği tartışmaya açık kalmıştır.

Yasa, bilindiği gibi, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, yeni gecekondular yapılmasına müsaade edilemeyeceğini, yapılacak olanların da, derhal yıktırılacağını, mevcut alanlar içinse, gecekonduların ıslah ve tasfiye bölgelerinin saptanacağını öngörmekteydi. Yasanın 19. maddesine göre, belediyeler, bakanlık denetiminde olarak, ıslah ve tasfiye bölgeleriyle, yeneden ucuz ama yasal konut yapımına ayrılacak alanları saptayacak, bunların halihazır haritalarını hazırlattırdıktan sonra, imar planlarını düzenletecekti. 7. maddede ise, böyle alanlarda, arsaların halka tahsis edilmeden önce altyapıların tamamlanması gerektiği belirtilmekteydi.

Yasanın öngördüğü bütün bu hususların, bir yandan parasal kaynakların yetersizliği, bir yandan teknik eleman, araç ve gereç eksikliği, bir yandan da, politik endişelerin neden olduğu göz yumulmalar sonucu, ne oranda uygulanabilmiş olduğu, daha doğrusu, ne oranda uygulanamamış olduğu herkesce bilinmektedir.

1960'lı yıllar, kentin, özellikle belediye sınırları dışında kalan alanlarda, daha da hızla büyümeye devam ettiği dönemlerdir. Bu yıllarda, çevre yerleşmeleri içinde, belediye örgütleri bulunan Buca ve Bornova gibilerinin kendi imar planlarını, İller Bankası aracılığı ile, özel olarak ve ihale yolu ile hazırlatmaya devam ettiklerini görüyoruz. Bu yerleşmeler için, plan müellifleri tarafından hazırlanan imar planlarının büyük kent bütününe ve bölgenin sorunlarını dikkate almadıklarını söylemek, elbette ki, haksızlık olacaktır. Plancıların, bu yerleşmelerin planlarını hazırlarken, konuyu daha geniş bir çevre içinde düşündükleri muhakkaktır. Buna rağmen, çalışmaların tümüyle, İzmir büyük kent bütünü ve giderek metropoliten alan ölçeğinde geliştirilmesi gereken gelişme tercih ve kararları çerçevesinde yürütüldüğünü iddia etmek de pek mümkün değildir. Zaten, o dönemde, çevre yerleşmelerinin planlanmasına yön verecek büyük kent bütünü ölçeğinde veriler de, henüz yeterince geliştirilememiştir. Böyle olunca da, birbirlerinden ve büyük kent bütününden

bir ölçüde bağımsız ve bağlantısız olarak hazırlanan bu planların, büyük sorunlara, çok sağlıklı çözümler önerip öneremeyecekleri sorusunun, ilgili ve yetkililerin zihinlerinde yavaş yavaş bu sıralarda yer almaya başladığı anlaşılmaktadır.

Kent bu arada, büyük bir hızla gelişmekte ve büyümenin büyük bir kısmı, tahmin edilebileceği gibi, belediye sınırlarının dışında oluşmaktadır. 1965 yılında, toplam olarak 600000'i aşan nüfusun üçte birinden fazlasının İzmir belediye sınırları dışında yaşamakta olduğu saptanmıştır.

İzmir gibi, büyük kent bütünü oluşturulan alanlar içersinde değişik idari birimlerin, planlama ve uygulama yönünden, söz sahibi olabildikleri büyük kentlerde, koordinasyonu sağlamak üzere, üst düzeyde önlemlere geçilmesi de aynı yıla dayanmaktadır.

0 yıl, 30/6/1965 gün ve 86 sayılı Güvenlik Kurulu ve 20/7/1965 gün ve 6/4970 sayılı Bakanlar Kurulu kararlarıyla,

- . İstanbul, Ankara ve İzmir nazım planlarının İmar ve İskan Bakanlığı'nın direktifi altında kurulacak özel bürolarca ele alınması,
- . Bu konuda, belediyelerin finansman imkanlarını takviye etmek üzere, devlet bütçesine nazım planlar fonu adı altında yeteri kadar ödenek konması, ve,
- . Planların, belediyelerce aynen uygulanmasını sağlayacak yasal önlemlerin alınmasının öngörülmesiyle, ülkede, büyük kent bütünü ve metropoliten alan ölçeğinde planlama konularında yeni bir döneme girilmiş oldu.

Bu karar gereğince, ilk olarak İstanbul'da ve bir iki yıl sonra da, Ankara'da Metropoliten Planlama Bürolarının kurulduğunu görüyoruz.

İzmir'de, büronun faaliyete geçmesi, Ankara'dan birkaç ay daha geç bir tarihe, 1968 yılına rastlar. Bununla beraber, büyük kent ölçeğinde araştırma çalışmalarına, 1965 yılından itibaren, özel bir büro eliyle İzmir belediyesinde ve daha geniş çevre kapsamında da İmar ve İskan Bakanlığı'nın Bölge Planlama Dairesinde de başladığını biliyoruz. Ön hazırlık niteliğinde olan bu çalışmaların yoğunluk kazanması ise, İmar ve İskan Bakanlığı ile İzmir belediyesi arasında 26/3/1968 gününde imzalanan bir protokolle, İzmir Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu'nun resmen faaliyete geçmesi ile başlamıştır diyebiliriz.

İzmir'in ve tabii diğer büyük kentlerin, metropoliten ölçekte planlanması yasal ve parasal birtakım önlemlerin alınmasını zorunlu kılıyordu. 0 güne kadar, kendi sınırları içinde kalan alanlarda, imar yönünden oldukça bağımsız konumda olan çok sayıda idari birimin, belediye ve köylerin, genel plan kararları çerçevesinde belirli bir disipline getirilmeleri gerekmektedir. Yine, metropoliten alan içinde olsun, büyük kent bütünü içinde olsun, yapılacak birtakım plan önerilerinin yatırım ve uygulama yetkileri, çeşitli bakanlıklar arasında da dağılabilmekteydi. Ve nihayet, nazım plan bürolarının kurulması ve çalışması da, en azından, bu amaçla yeterli parasal kaynakların ayrılmasını gerektirecekti.

İzmir Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu'nun-ve tabii aynı durumdaki diğer büroların-kuruluş ve çalışma giderleri, İmar ve İskan Bakanlığı, İller Bankası Genel Müdürlüğü ve İzmir Belediyesi arasında, yapılan protokol gereği, paylaşılmıştı. İmar ve İskan Bakanlığı, İzmir Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu'nun eleman, Belediye ise yer ihtiyacını karşılayacaktı. Belediye aynı zamanda, belli araştırma konularında nazım

plan çalışmalarına yardımcı olacak bir plan sekreterliği örgütü kuracaktı. Parasal açıdan gereken destek ise, İller Bankası'nca karşılanıyordu.

İller Bankası, bu desteği, bir ara Yerel Yönetim Bakanlığı'na bağlanmış olduğu süre dışında, karşıladı. Bu bakanlığa bağlandığı ve dolayısıyla, İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinden çıkmış olduğu olduğu sürede ise, aynı görevi Emlak Kredi Bankası üstlendi.

İzmir Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu'nun çalışmaları sırasında, yukarıda sözü edilen taraflar arasındaki ilişkilerin oldukça uyumlu geçtiğini belediyeler ve özellikle, İzmir Belediyesi ile iyi bir işbirliği ve diyalog süreci yaratıldığını söylemek mümkündür. Ancak, aynı uyumun, daha üst düzeyde, aynı rahatlıkla sürdürüldüğünü pek de söyleyemiyoruz.

Metropolitan alan ve büyük kent bütünü ölçeğinde hazırlanacak planların, uygulanabilmesi, çeşitli bakanlıklar arasında da, iyi bir işbirliği ve uyumun sağlanabilmesine bağlıydı. Bu amaçla, Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosunun kuruluşundan hemen bir-iki yıl sonra, bir 'Bakanlıklararası İmar Koordinasyon Kurulu'nun teşkil edildiğini görüyoruz. Kurul; İmar ve İskan, Bayındırlık, Ulaştırma, Turizm, Enerji ve Tabii Kaynaklar, Sanayi ve Teknoloji, İçişleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarından oluşmaktaydı. Kurulduğu ve varlığını sürdürdüğü kısa süre içinde, örneğin Yerel Yönetimler Bakanlığı da bu kurula dahil olmuştu.

Bakanlıklararası İmar Koordinasyon Kurulu'nun kuruluş amacı, "Ankara, İstanbul, İzmir gibi metropolitan alanlarda ve Bakanlar Kurulu'nca, yine Metropolitan alan olarak tanımlanacak diğer yörelerde, konut, sanayi, ulaşım kararlarına, ayrıca, doğal ve tarihi değerlerin korunmasına ilişkin planlama, uygulama, yatırım karar ve önlemlerinin alınmasında koordinasyonu sağlamak" olarak ifade edilmişti. Kurul, adı geçen bakanlıkların yetkili temsilcilerinin katılımı ile, gerektiğinde toplanıp kararlar üretecek ve sekreterlik hizmetlerini İmar ve İskan Bakanlığı yürütecekti. Yine, aynı amaçla gerektiğinde, alt kurulların çalıştırılması da öngörülmekteydi.

Kurulda ele alınacak konuların, ilgili bakanlıkların önerileriyle, ya da, doğrudan olmak üzere, Başbakan'lıktan geçirilmesi usul kabul edilmişti. Bu kurulda yer alan bakanlıkların ve özellikle bölge ölçeğinde çalışmalarını sürdüren İmar ve İskan Bakanlığı'nın yanısıra, yatırımları daha geniş ve bütüncü bir çerçevede içinde koordine etmek durumunda olan Başbakan'lığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı'nın da, kendiliğinden devreye katılımını sağlayacaktı. Görüldüğü gibi, hazırlanan senaryo, olumlu görünüyordu.

İzmir'de, gerek metropolitan çerçevede, gerekse, büyük kent bütünü ölçeğinde pek çok öneri, örneğin, Aliağa sanayi bölgesinin kuruluşunda olduğu gibi, bu kurulun kararından geçirildi. Ancak, tüm iyi niyetli yaklaşımına karşın, uygulama, özellikle de, önemli yatırım gerektiren uygulama aşamalarında, karşılaşılan darboğazların, parasal olanaksızlıkların, bürokratik işlemlerdeki yavaşlığın, yatırım önceliklerinde çeşitli bakanlıklar arasında hissedilen farklılıkların, ya da, katılım konusundaki isteksizliklerin ve belki de biraz, yetkilerin zorlandığı konularındaki düşüncelerin de etken olabildiği ortamda, arzulanan koordinasyonun gerektiği şekilde ve gerektiği zaman dilimi içinde tam olarak gerçekleştirilemediğini görüyoruz. Yukarıda sözü edilen Aliağa sanayi bölgesi konusunda varılan görüş birliğine rağmen, öngörülen demiryolu bağlantısının, bugün bile tamamlanamamış olması, buna bir örnek olarak gösterilebi-

lır. Büyük kent bütünü için öngörülen lineer gelişme formunun uygulanmasında ve gerçekleştirilmesinde başlıca araç olacağı varsayılan ulaşım sistemine ilişkin yatırımların yapılamaması, ya da, geciktirilmesi de, yine bu konularda verilebilecek örneklerdendir. Bu ve buna benzer uyumsuzlukların, bazı hallerde ana plan kararlarının ve bunlara bağlı olarak planlanmış bulunan gelişmelerin yerine getirilmemesine yol açmış olduğu hep bilinmektedir.

Böylece, isabetli olup olmadığı ayrı bir tartışma konusu olsa da, uluslararası hava alanı, ticaret limanı, bölgesel rekreasyon alanları ve serbest ticaret bölgesi gibi ana plan önerilerinde, zaman içinde karşılaşılan değişiklikler, ya da gelişmelerin ve yatırımların, bakanlıklar arasında uyumlu bir koordinasyon sağlanamaması yüzünden, en azından geciktirilmemesinin bu soruna bağlı olduğu söylenebilecektir.

Metropoliten Planlama Bürosu'nca gerçekleştirilen ilk çalışmalardan biri plan sınırlarının saptanması olmuştur. Bu çalışmaların 1969 yılında tamamlandığı ve gerek metropoliten alan, gerekse büyük kent bütünü alanı ölçeğinde o yılın sonlarında kesinleştirildiği (3) anlaşılmaktadır. Bunlardan, büyük kent bütünü sınırları için daha geç yıllarda yapılan tek bir değişiklik (4), Tuzla ve civarındaki kuzey alanlarının bir kısmı, tarım potansiyelinin korunması amacıyla, plan alanına katılacaktı.

Metropoliten Plan Bürosu, her iki ölçekteki plan kararlarını üretmek üzere çeşitli araştırma konularını, zaman zaman, yabancı uzmanların da katkısıyla, bundan sonra da geliştirmeye devam etmiş ve bir yandan İzmir Belediyesi, bir yandan da çevre belediyeleri ile sürekli temas halini sürdürerek ve sonuçta, hazırladığı planları, bunların herbirinin meclislerinden geçirerek çalışmalarının bir aşamasına ulaşmış oldu.

Metropoliten Alan Nazım Plan Bürosu'nca yürütülen araştırma ve çalışmaların yazılı ve çizili bir plan haline dönüştürülmesi, 1973 yılında mümkün olabilmiştir. O yılın başında, İmar ve İskan Bakanlığı'nın 4/1/1973 gün ve 57 sayılı yazısıyla onaylanan 1/25000 ölçekli İzmir Büyük Kent Bütünü planının, böylece-kuşkusuz, devamlı olarak revize edilebileceği, edilmesi gerektiği de kabul edilerek-sonuçlandırılmasından sonra, sıranın 1/5000 ve giderek, 1/1000 ölçekli planların hazırlattırılmasına geldiği anlaşılıyordu. Ama nevar ki, onanlı 1/25000 ölçekli İzmir büyük kent bütünü nazım planı esaslarına göre elde edilmesi söz konusu olan bu planların ne şekilde ve kimler tarafından ele alınacağı konusunun, oldukça uzun bir süre boyunca, boşlukta kaldığını görüyoruz.

Bu konuda, İzmir Metropoliten Planlama bürosunca önerilen esaslar, İmar ve İskan Bakanlığı'nca 1973 yılının Temmuz ayı ortalarında valiliğe (5), ve oradan da İzmir Belediye Başkanlığı'na iletilmiş ve bu konuda görüş bildirilmesi istenmişti.

Bakanlık adına İzmir metropoliten plan bürosuyla, belediye ve ona bağlı Planlama Sekreterliği arasında, yazılı ve sözlü olarak, temasların daha sonra da, uzunca bir dönem boyunca, sürdürüldüğünü ve sonuçta, bu planların Bakanlık'la İzmir Belediyesi'nce müştereken ele alınmasına karar verildiğini, İmar ve İskan Bakanlığı'nın 1975 yılı sonlarında valiliğe gönderdiği (6) yazıdan anlıyoruz. Aradan iki seneyi aşkın bir zaman geçmiştir ve aslında bu yazıda da, planlamada uygulanacak yöntem hususunda tam bir açıklık bulunmamaktadır.

Aradan beş altı ay daha geçtikten sonra, yine İmar ve İskan Bakanlığı'nın İzmir valiliğine gönderdiği yeni bir yazıda (7) ise, 1/5000 ve 1/1000

ölçekli planların elde edilme şekli konusunda aşağıdaki alternatif yollar ileri sürülmüştür. Bunlara göre söz konusu planlar,

- . Ya, İzmir Belediyesi'nce İller Bankası'na gerekli yetki verilerek suretiyle elde edilebilirdi.
- . Ya, belediyenin kendi olanaklarıyla kuracağı bir büro kanalıyla ve veriler doğrultusunda, ancak bakanlıkça herhangi bir elemanın tahsisi söz konusu olmadan, planlar hazırlanabilecekti.
- . Ya da, bakanlıkça, İzmir'de, nitelik ve nicelik yönünden yeterli elemanlardan oluşacak bir gurup teşkil edilmesi ve bu gurubu destekleyecek bir danışmanlık kurumunun oluşturulması ve 1/5000 ölçekli planların bu şekilde hazırlanmasından sonra, 1/1000 ölçekli planların, uygulamaya dönük olarak, ihale suretiyle tamamlattırılması düşünülebilirdi.

Bakanlık yazısında, İzmir Belediyesi'nin, bu alternatif çözüm yollarını, yetki, mevzuat, mali olanaklar ve istihdam biçimleri yönlerinden de inceleyerek yanıtlanması ve varsa, yeni önerilerini ve görüşlerini en kısa zamanda bildirmesi isteniyordu.

Bakanlığın bu önerilerine verilen yanıt yazısında (8) şu görüşlere yer verilmişti :

Birinci alternatifte, 1/5000 ölçekli planların İller Bankası'nın İzmir'de kuracağı bir büro eliyle hazırlanması uygun görülmektedir. Ancak, bu planı, ihale yoluyla elde etmesi, planlamanın devamlılığını zedeleyeceğinden uygun olmayacaktır.

İkinci alternatif konusunda, belediyenin kendi olanaklarıyla, 1/5000 ölçekli planları hazırlayacak bir büro kurması, bugün için mümkün değildir. Böyle bir yola, bakanlıkça kadro tahsisi ile gidilebilse bile, bunun ancak uzun vadede gerçekleştirilebileceği anlaşılmaktadır.

Üçüncü alternatifte, tıpkı birincide olduğu gibi, bakanlığın kendi olanaklarıyla İzmir'de bir büro kurması ve belediyenin de, önerildiği şekilde buna katkıda bulunması uygun mütalaa edilmektedir. Ancak, bakanlık bu işi dışarıdan bir büroya yaptırmayı düşünüyorsa-ki bakanlığın önerisinde böyle bir niyeti akla getirecek herhangi bir ifade yoktur-bu, aynı nedenle uygun olmayacaktır.

Belediyenin yanıt yazısı, şu paragrafla son bulmaktadır: "Yapılacak işin kapsamı, programı ve yöntemi henüz saptanmadığından, bakanlıkça kurulacak gurubun ve belediye danışmanlık müessesesinin nitelik ve niceliğinin belirlenmesinden ve ayrıca bakanlığın görüşlerinin daha ayrıntılı biçimde açıklık kazanmasından sonra, belediyemiz, kesin görüşünü bildirebilir."

Kolayca anlaşılacağı üzere, bu yanıt yazısında da, sorunu çözüme götürebilecek kesin bir görüşe yer verilmemiştir.

Konunun, daha sonra, bakanlık ilgilileriyle, Belediye Başkanı ve yetkili elemanları arasında 24/11/1976 tarihinde gerçekleştirilen bir toplantıda ele alındığını ve görüş birliği sağlanan dört maddeye ilişkin yazının bakanlıkça o yılın sonlarında İzmir Valiliği'ne (9) gönderildiğini anlıyoruz. Yazıda, sözü edilen dört madde, özetle şöyledir :

- . 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planların hazırlanması işi, İzmir Belediyesi'nin sorumluluğunda, belediye planlama müdürlüğü eliyle, bizzat, ihale, ya da kısmen ihale yoluyla yürütülecektir.

- . Bu çalışmalara, İzmir Metropolitan Plan Bürosu katkıda bulunacaktır.
- . İzmir Belediyesi, niteliği bakanlıkça uygun görülecek ve planın hazırlanmasıyla ilgili çalışmalardan sorumlu olacak bir elemanı 'plan yürütücüsü', ya da 'plan sorumlusu' olarak görevlendirecektir.
- . Bu elemanın belirlenmesinden sonra, Bakanlıkla İzmir Belediyesi çalışma yöntemini müştereken saptayacaklardır.

Her nedense, ancak 1977 yılının Şubat ayı başlarında belediyeye intikal ettirilebilen bu Bakanlık yazısından (10), İzmir Belediyesi bünyesinde yeni bir planlama müdürlüğünün kurulmuş olduğunu da anlıyoruz. Gerçekten de, İzmir Belediye Meclisi'nce alınan 30/6/1975 gün ve 10-288/267 sayılı kararlar, "şehircilik, imar planı revizyon ve imar planı tadilatı ile parselasyon planlarının müstakilen yürütülmesi için 'planlama müdürlüğü' adı altında bir müdürlük teşkil edilmiş, daha doğrusu teşkili" önerilmiştir ve bu öneri, İçişleri Bakanlığı'nca da uygun görüldükten sonra, nazım plan sekreteri Yüksek Müh.Mim. Benal Gencol'un sözkonusu müdürlüğe atanmış olduğu görülmektedir.

Bakanlık ile Belediye arasında görüş birliğine varıldığı yukarıda belirtilen dört madde konusunda, plan yürütücülüğüne ilişkin olanının ise, planlama süreci içinde önceden tahmin edilemeyen bir soruna yol açtığını ve plan çalışmalarının başlamasını bir süre daha geciktirdiğini görüyoruz.

Plan yürütücülüğü ile ilgili sorunun, seçilecek kişinin yönetmelikte saptanmış bulunan sahip olup olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Belediyece, bu görev için önerilen uzmanın belirtildiği yazıya yanıt olarak (11) Bakanlık, önerilen kişi hakkında somut ve açık bir görüş açıklamadan, sadece, plan yürütücüsünün, imar planı hazırlacak kimselerde aranan vasıfları gösteren yönetmeliğe uygun olmasından yana olduğunu (12) belirtmiştir. Aynı yazıda, yapılacak çalışmalar için, ayrıntılı bir 'iş planı ve programı'nın hazırlanması da istenmektedir. Aslında, iş planı ve programının plan yürütücüsünce düzenlenmesi, belediyenin doğal bir beklentisi olmuştur. Ve bu amaçla, belediyenin, yürütücü olarak görevlendirmeyi düşündüğü uzman konusunda, bakanlıkça üstü kapalı olarak yapılan uyarıya karşın, atama için gerekli işlemleri yürüttüğünü ve hatta, kendisiyle bir ön anlaşmanın dahi hazırlanarak imzalandığını görüyoruz. Ne var ki, bütün bu işlemler, bakanlığın yukarıda açıklanan ve plan yürütücülüğü için, yönetmelikte belirlenen kriterlere dayandırdığı görüş doğrultusunda, bir yerde boşa gidecek ve bu arada, yeniden belirgin bir zaman kaybına da, ister istemez, neden olacaktı.

Gerçekten de, 1/5000 ve ayrıntılı planların hazırlanmasına başlanabilmesi için, yaklaşık bir yıllık bir sürenin, bu soruna ilişkin ve bir sonuca bağlanamayan yazışma, konuşma ve temaslar sırasında geçtiği anlaşılmaktadır.

Bu arada, Nisan 1978 başlarında, sürdürülegelen temaslar sonucunda, Bakanlıkla belediye arasında imzalanan bir protokolle (13), planlama çalışmalarının yürütülmesi ve denetlenmesi ve gereğinde, plan kararlarının yeniden gözden geçirilmesi amacıyla bir danışmanlar kurulunun oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Kurul, bu protokole göre, İmar ve İskan Bakanlığı'nın ilgili genel müdürlük ve daire başkanlıklarından üç, İller Bankası İmar Planlama dairesinden iki, E.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi Kent Planlama Bölümü'nden bir üyenin de katılımı ile dokuz üyeden oluşacaktı. İzmir Metropolitan Plan Bürosu'ndan ve İzmir Belediyesi Planlama Müdürlüğü'nden birer yetkili ile, yine İzmir Belediyesi adına seçilecek plan yürütücüsü-ya da bu sıralarda daha çok kullanılan deyim ile plan sorumlusu-kurulun, yerel düzeyde geri kalan üç üyesi olacaktı.

Bundan hemen bir ay kadar sonra ise, yine İmar ve İskan Bakanlığı ile İzmir Belediyesi arasında imzalanan ikinci bir protokolle de (14) plan sorumlusu, ya da, yürütücüsü saptanıp göreve başlayınca kadar, İzmir Metropolitan Plan Bürosu'nun da görüşleri alınarak, araştırma ağırlıklı bir geçiş dönemi programı hazırlanmasının kabul edildiği anlaşılmaktadır. Protokol, genel hatları ile aşağıdaki hususları içermekteydi :

- . İmar ve İskan Bakanlığı'nın Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, İzmir Belediyesi Planlama Müdürlüğü'nce hazırlanacak planları denetleyip onayacaktır.
- . 1/5000 ve 1/1000 ölçekli uygulama planlarının üretilmesinden, İzmir Planlama Müdürlüğü sorumlu olacaktır.
- . İzmir Metropolitan Plan Bürosu, çalışmalara yardımcı olacak ve aynı zamanda, çalışmaları Bakanlık adına denetleyecektir.
- . Belediye, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planların hazırlanmasında görev alacak bir plan sorumlusu atayacaktır.
- . Çevre belediyelerin imar planı çalışmalarında eşgüdüm, İzmir Metropolitan Alan Plan Bürosu tarafından sağlanacaktır.
- . Aynı eşgüdüm, Karayolları, Demiryolları, Devlet Su İşleri, Yol Su Elektrik Devlet Liman ve Havayolları gibi kurumlar ve meslek odaları ile sürdürülecektir. Protokol, bu kuruluşların katkılarının istişare düzeyinde olacağını saptıyordu.
- . 1/5000 ölçekli planların, genelde, 1/25000 ölçeğinde hazırlanan İzmir büyük kent bütünü planı çerçevesinde ele alınacağı, o zamana kadar İzmir Metropolitan Plan Bürosu'nca yürütülmekte olan revizyon çalışmalarının, eşgüdüm içinde, İzmir Belediyesi Planlama Müdürlüğü'ne aktarılacağı ve 1/5000 ölçekli planlarda dikkate alınacağı belirtilmekteydi. Çalışma programında, planlama süresinin, bu programın onanmasını izleyen altı aylık sürede ön hazırlık çalışmalarına, daha sonraki oniki aylık sürenin, 1/5000 ölçekli planların tamamlanmasına, üçüncü ve son aşama olan altı aylık sürenin ise, ivedilik gösteren yerlerin 1/1000 ölçekli planların düzenlenmesine ayrılacağı belirtiliyordu.
- . 1/1000 ölçekli planlar hazırlanacak, ivedilik gösteren alanlar, İzmir Metropolitan Plan Bürosu ile, İzmir Belediyesi Planlama Müdürlüğü'nce müştereken saptanacaktır.

Protokolde, aynı zamanda, Danışmanlar Kurulu'nun oluşturulmasına, daha doğrusu, kompozisyona ilişkin kararlar da yer almıştı.

Bu çerçevede saptanan üyelerin katılımı ile, ilk danışma, ya da danışmanlar kurulunun ilk toplantısını, 1979 yılının son günlerinde yapabildiğini. (15) anlıyoruz.

Danışma Kurulu'nun oluşturulmasına ve 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planların hazırlanmasına başlama aşamasına gelinmesine rağmen, bu sıralarda, plan sorumlusunun hala belirlenememiş olduğu görülmektedir. Bu hususun, zaman zaman bakanlıkça hatırlatıldığını ve plan sorumlusunun saptanması için, belediyece nasıl bir çalışma yapıldığının sorulduğunu (16) izliyoruz. Bu arada, plan sorumlusunun 1979 Mart ayına kadar seçilememiş olması karşısında, soruna geçici bir çözüm bulmak üzere, 6/4/1979 gününde, İzmir Belediyesi Planlama Müdürlüğü ile İzmir Metropolitan Plan Bürosu ilgilileri arasında yapılan bir toplantıda, seçimin gerçekleştirilmesine kadar, plan sorumluluğu görevinin Belediye Planlama Müdürlüğü'nce yürütülmesi kararı alınmıştır. Ama, bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, bu henüz geçici bir önlemdir.

1980 yılı başlarında, İzmir Belediye Başkanlığı'ndan, İmar ve İskan Bakanlığı'na iletilmek üzere Valiliğe gönderilen bir yazıda (17) da, bu husus üzerinde özellikle durulmaktadır. Bunda, o güne kadar, yönetmelikte aranan nitelikte bir plan sorumlusu üzerinde ısrarla durulduğu, ancak, bu evsafda uzmanların, mahallinde ve sürekli olarak çalışmalarının öngörüldüğü ve fakat, bu koşullarda ise, söz konusu uzmanın bulunmasının çok güç olduğu, bu nedenle, plan sorumlusunun Belediye Başkanlığı'nca kendi bünyesi içinden sağlanmasının düşünüldüğü görüşü getirilmekte ve daha sonra, Belediye Başkan Yardımcısı Yük.Müh.Mim. Benal Gencol'un plan sorumlusu olarak, şehir plancısı Hüsnü Balın'ın da plan sorumlu yardımcısı olarak görevlendirilmesi önerilmektedir.

Önerinin, esas itibarıyla bakanlıkça da uygun mütalaa edildiği görülmüş ve böylece 1977'de ortaya çıkan sorun, nihayet, üç yıl sonra bir çözüme ulaştırılabilmıştır. Bakanlık, bunu belirten yazısında (18), ayrıca, danışma kurulunda kendisini temsil edecek olan uzmanların isimlerini de bildirmektedir.

İzmir Belediyesi, kendi sınırları içinde kalan alanların 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlarını böyle bir çerçeve içinde hazırlarken, çevre belediyelerin kendi imar planlarını, İller Bankası aracılığıyla ve banka tarafından hazırlanan özel şartname hükümlerine göre, ihale yoluyla elde etme yöntemini benimsedikleri, daha doğrusu, eldeki olanaklar içinde, bu planların böyle bir süreç sonunda elde edilmesinin, ilke olarak kararlaştırıldığı görülmektedir.

Bu amaçla, bakanlığın katkılarıyla, İller Bankası tarafından hazırlanmış bulunan özel şartlaşma hükümlerinde, standart konular dışında, plan yapımı sırasında müelleflerin, İzmir Metropolitan Plan Bürosu ile olan ilişki ve bağlantılarına da yer verilmiştir. Bu cümleden olarak, 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planların hazırlanması sırasında, yararlanılmak ve uyulmak üzere, İzmir Metropolitan Plan Bürosu'nca büyük kent bütünü planı, en son revizyona uğramış şekliyle ve 1/50000 ölçeğinde olarak hazırlanmış ve 1978 ortalarında ilgili belediyelere ve planlama guruplarına verilmiştir. Belediyelere verilen bu revizyonlu plan, onaylanmış bir belge değildi ve uzun bir zaman süresi gerektireceği için, onay işlemlerine, özellikle girilmek istenmemiştir.

Yine, nüfus, işgücü dağılımı, ulaşım sistemi ve buna benzer daha başka ana konularda, İzmir Metropolitan Plan Bürosu'nun geliştirdiği ilke kararları da, ayrıntılı bir rapor halinde, uyulması gereken esaslar olarak çevre belediyelerine verilmiş bulunmaktaydı. Gerek plan, gerekse raporun, çevre belediyelerinin planlama çalışmalarının hemen başında verilmeyişinin de özel bir nedeni vardı. Bu şekilde, ilgili plancılara, kendi alanlarının sorunlarını saptayabilmeleri için bir zaman bırakılması düşünülmüş ve daha sonra, büyük kent bütünü revizyon çalışmalarına, görüşlerini açıklamak suretiyle katkıda bulunabilmeleri istenmişti. Büyük kent bütünü revizyon planının, bu görüşlerin ışığı altında bir kere daha gözden geçirilmek suretiyle, son şekle getirilmesi amaçlanıyordu.

Çevre belediyeleri imar planlarının hazırlanmasında, daha iyi bir uyum sağlanabilmesi için, belediyeler, guruplara ayrılmıştı. Böylece, örneğin, Narlıdere, Güzelbahçe, Balçova Belediyeleri tatlı gurubu olarak belirlenirken, Bornova, Çamdibi, Pınarbaşı, Altındağ, Işıkkent gibi belediyeler doğu, Buca, Gaziemir, Seydiköy gibi yerleşmeler güney gurubunu oluşturmuştu. Çiğli ve çevresi, kuzey gurubu içinde düşünülmüş, ancak halihazır haritaları bulunmadığından, bir yerde, ihale dışı bırakılmıştı.

İmar planlarını hazırlayacak uzmanlarda, yönetmeliğin aradığı koşullar, bu ihalelerde de dikkate alınmış bulunmaktaydı.

İhale şartlaşmasında, plan müelliflerinin mahallinde bir büro kurmaları koşulu ileri sürülmekle beraber, bunların, çalışma süreleri içinde, ilgili belediyelere, imara ilişkin tüm konularda danışmanlık etmeleri istenmişti. Plancılarının mahallinde bulunacakları zaman süresi ve bulunma sıklığı da, İller Bankası'nca hazırlanan normal ihale standartlarının üzerinde saptanmıştı.

İhale şartlaşmasında dikkate alınan ve üzerinde titizlikle durulan hususlardan biri de, ayrı plancı gruplarına ihale edilen, ayrı çevre belediyelerinin planlama süreçlerinde, zamanlama yönünden iyi bir eşgüdüm sağlanması olmuştu. Böylece, planların belli aşamalarda, beraberce tamamlanmaları amaçlanıyordu. Ama, çeşitli nedenlerle bu eşgüdümün öngörüldüğü şekilde sağlanamadığı ve çevre belediyelerinin 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlarının, değişik zamanlarda ve bazılarının oldukça gecikmeli olarak bitirilebildiği bilinmektedir.

Çevre belediyelerine ait planların, kendi aralarında ve büyük kent bütünü plan kararları çerçevesinde eşgüdüm ve uyum içinde hazırlanmaları için bunlara özel olmak üzere, İzmir'de olduğu gibi, bir danışmanlar kurulu oluşturulmuştu. Kurul, İmar ve İskan Bakanlığı, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü ve İller Bankası ile İzmir Metropolitan Alan Plan Bürosundan görevlendirilen yetkili uzmanlarla, plan müellifi ve belediye temsilcisinin katılımı ile, oldukça sık olarak ve özellikle, çalışmaların belli aşamalara ulaştığı dönemlerde toplanacaktı. Daha sonraları, İzmir Belediyesi plan sorumlusunun da, toplantılara katılması kararlaştırılmıştı. Öte yandan, ilke olarak, her çevre belediyesini ilgilendiren toplantılarda, yalnız o beldeyi planlayan uzmanın katılması doğal olmakla beraber, uygulamada, biraz da pratik nedenlerle, bütün plan müelliflerinin, bütün danışma kurulları toplantılarına katılmaları yeğlendi. Böylece plancılarının, yalnız kendi planladıkları alanın sorunlarıyla sınırlandırılmayıp, diğer alanlarda olup bitenlerden ve belki de kendilerini doğrudan, ya da dolaylı olarak etkileyebilecek plan kararlarından haberdar olmalarının, daha iyi bir uyum sağlamakta yararlı olacağı düşünülmüştü.

Zaman zaman, belki de gereksiz gibi görülebilecek bazı tartışmaların da ortaya çıkabildiği bu toplantılarda, plancılarının topluca katılımının, yine de yararlı olduğunu söylemek mümkündür.

1976-77 yıllarında ihaleye çıkarılan çevre belediyeleri planlarının büyük bir kısmının, 1982-83 yıllarında, bazılarının ise, ancak daha geç tarihlerde tamamlanabilmiş olduğu bilinmektedir.

Gerek İzmir Belediye sınırları içinde kalan alanların, gerekse çevre belediyelerinin, dönemin politik çalkantıları içinde, bu yıllarda, yapısal bazı değişimlere uğradıklarını görüyoruz. 1980 yılının son günlerinde, bütün çevre belediyelerinin kaldırılması ve hepsinin İzmir merkez belediyesine bağlanması kararı (19), bunlardan birini oluşturmaktadır. Kararla, 1981 yılından itibaren, çevre belediyeleri lağvedilmiş ve bir yerde, İzmir Belediye Başkanlığı'nın vesayeti altında birer belediye şubesi haline getirilmiştir.

Bu değişim, gerek çevre belediyelerinde, gerekse İzmir Belediyesi'nde sürdürülen 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan çalışmalarına, herşeye rağmen, çok büyük bir sekte vurmamış, ancak belirsizliğin neden olduğu bir zaman kaybını da, muhakkak ki, beraberinde getirmiştir.

Bu arada, İzmir Metropolitan Plan Bürosu'nun da, yine eski çalışmalarına devam ettiğini, revizyon çabalarını ve bazı sektörel planlama girişimlerini olayların ışığında, sürdürdüğünü görüyoruz. İzmir Belediyesi içinde kalan alanların planlamasına ilişkin danışmanlar kurulunun kompozisyonunda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. İzmir Belediyesi'ne katılan eski çevre belediyelerine ilişkin kurul için de, durum aşağı yukarı böyledir. Ancak, bunlara ait ve evvelce çoğunlukla, başkanlar düzeyinde temsil edilen danışmanlar kuruluna, bu kez, belediye şubelerinin ve biraz da anakent belediyesinin uygun gördüğü bir temsilcinin, ya da, bizzat şube yetkilisininin katılması gerekmiştir.

İzmir Belediyesi'nin ve onun adına danışmanlar kuruluna katılan plan sorumlusunun, böyle bir değişim sonucu, doğal olarak, yetki ve katkısını ve de otoritesini arttırdığı tahmin edilebilir. Bunun tam aksine, evvelce kendi alanlarında söz sahibi olan eski çevre belediye başkanlarının birer şube müdürü niteliğine büründürülmelerinin, bunların plan hususundaki şevk ve heyecanlarını, önemli ölçüde, azaltmış olabileceği sanılmaktadır.

Daha sonraları, 1985 yılında, İzmir'de, yerel yönetim örgütlenmesinin, büyük kent belediyesi ile ilçe belediyeleri şeklinde reorganize edilmesi ve her kademenin, planlama yetki ve sorumlulukları yönünden, bazı kararlar ve bunların uygulanmasında ortaya çıkan çelişki ve sıkıntılar, sorunları daha da belirginleştirecektir.

İzmir'de metropolitan alanın ve büyük kent bütünü alanının planlanması sürecine indirilen en büyük darbe ise, kuşkusuz, 1984 yılında meydana gelmiştir. 1983 seçimlerinin ardından, İmar ve İskan Bakanlığının, görünüşte, Bayındırlık Bakanlığı ile birleştirilmesi, aslında ise, bir yerde lağvedilmesi, bir iki yıl önce kurulan Üçüncü Bölge Müdürlüğü'nün de, İzmir Metropolitan Alan Plan Bürosu'nun da, ama daha önemlisi, 1960'ların sonlarından beri sürdürülmeye çalışılan metropolitan alan ve büyük kent bütünü ölçeğindeki planlama ve revizyon çalışmalarının da sonunu getirmiştir.

Bakanlığın kaldırıldığı kararının şaşkınlığı içinde, büro, hiçbir çalışma yapmadan birkaç ay bekletilmiş, daha sonra ise, kadrolarının, İzmir anakent belediyesinin çeşitli birimleri arasında paylaşıldığı ve İzmir Metropolitan Alan Plan Bürosu'nun etkinliğine son verildiği görülmüştür.

Bu, bir yerde gerek metropolitan ölçekte, gerekse büyük kent ölçeğinde sürdürülen araştırma, planlama ve revizyon çalışmalarının da sonu olmuştur.

Uzun çabalar ve büyük paralar karşılığı elde edilen anket, araştırma, derleme ve plan çalışmalarının ise, ne yazık ki-eğer doğruysa-hiçbir gereği ya da yararı yokmuşcasına, kağıt haline getirilmek üzere Seka'ya gönderilmiş olduğu söylenmektedir.

BİLDİRİDE GEÇEN NOTLAR :

- (1) Profesör Luigi Piccinato ve Mithat Yenen tarafından, 16/3/1958 günü, İmar ve İskan Bakanı, Medeni Berk'e sunulan rapor.
- (2) Uzman Albert Bodmer'in 26/9/1959 günlü raporu.
- (3) İmar ve İskan Bakanlığı'nın 2/12/1969 gün ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü 350131201-32-13120 sayılı yazısı.
- (4) İmar ve İskan Bakanlığı'nın 17/6/1982 gün ve H-06-11-350131201/6289 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nun 8/7/1982 günlü kararı-kararın Resmi Gazetede yayınlanma tarihi 4/8/1982.
- (5) İmar ve İskan Bakanlığı'ndan İzmir Valiliği'ne gönderilen 12/7/1973 gün ve 658 sayılı yazı.
- (6) İmar ve İskan Bakanlığı'nın 11/11/1975 gün ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü 1567/41838 sayılı yazı.
- (7) İmar ve İskan Bakanlığı'ndan İzmir Valiliği'ne gönderilen 28/6/1976 gün ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü H-05-649-5268 sayılı yazı.
- (8) İzmir Belediye Başkanlığı'ndan valiliğe yazılan ve valiliğin 15/9/1976 gününde bakanlığa iletilen, 16/8/1976 günlü yazı.
- (9) İmar ve İskan Bakanlığı'ndan İzmir Valiliği'ne gönderilen 20/12/1976 gün ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü H-06-1028-10038 sayılı yazı.
- (10) İzmir Valiliği'nden belediye başkanlığına gönderilen 7/2/1977 gün ve Planlama 35/1.9.1/630 sayılı yazı.
- (11) İzmir Belediye Başkanlığı'ndan Bakanlığa gönderilen 25/2/1977 gün ve 35/1.9.1./1162 sayılı yazı.
- (12) İmar ve İskan Bakanlığı'ndan İzmir Valiliği'ne gönderilen 23/6/1977 gün ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü H-05-365-6179 sayılı yazı.
- (13) İmar ve İskan Bakanlığı ile İzmir Belediye Başkanlığı arasında imzalanan 10/4/1978 günlü protokol.
- (14) İmar ve İskan Bakanlığı ile İzmir Belediye Başkanlığı arasında imzalanan 2/5/1978 günlü protokol.
- (15) 27/12/1979 günlü Danışma Kurulu toplantısı.
- (16) İmar ve İskan Bakanlığı'nın İzmir Valiliği'ne gönderdiği 15/11/1979 gün ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü H-05-1642 sayılı yazı.
- (17) İzmir Belediye Başkanlığı'ndan İzmir Valiliği'ne gönderilen 4/1/1980 gün ve Planlama Müdürlüğü 61 sayılı yazı.
- (18) İmar ve İskan Bakanlığı'ndan İzmir Valiliği'ne gönderilen 7/2/1980 gün ve Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü H-01/1042 sayılı yazı.
- (19) Milli Güvenlik Konseyi'nin kararı ve Ege Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 25/12/1980 tarihli genelgesi.

PLANLAMA ÜZERİNE BİR OYUN DENEMESİ

Arş.Gör. M. Rifat AKBULUT
Arş.Gör. Turgay GÖKÇEN
Arş.Gör. Sibel Demirtaş GÖKÇEN
Arş.Gör. Teoman TEKKÖKOÇLU
Uzman Fatma ÜNSAL
MİMAR SİNAN ÜNİVERSİTESİ
MİMARLIK FAKÜLTESİ ŞEHİR ve BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ
İSTANBUL

"...Kentlerle olan ilişkimiz rüyalarla olduğu gibidir: hayal edilebilen her şey aynı zamanda düşlenebilir. Oysa en beklenmedik rüyalar bile bir arzuyu, ya da arzunun tersi korkuyu gizleyen resimli bir bilmecedir. Kentleri de rüyalar gibi arzular ya da korkular kurar; söylediklerinin ana hattı gizli de olsa, kuralları saçma, verdiği umutlar aldatıcı, her şey, başka bir şeyi gizliyor olsa da..."

ITALO CALVINO, 'Görünmez Kentler'

GİRİŞ

Türkiye'nin Cumhuriyet'ten günümüze planlama (1) serüvenini özellikle son otuz yıl çerçevesinde ele alan bu çalışma, ne kesin yargılara ulaşmayı ne de bu süreç içinde yer alan ya da alabilecek tüm olguların eksiksiz bir muhasebesini yapmayı hedeflemektedir.

Çalışmanın bakış açısı içinde yukarıda da değinildiği gibi planlama tarihimiz, temelde istikrarlı bir gelişme gösteren tarihsel süreç olarak değil, tarihin akışı içinde önemli iniş çıkışlar, niteliksel değişimler ve hatta sürprizlerle dolu bir serüven olarak olarak ele alınmıştır. Doğal olarak, istikrarlı bir yapı içinde süreci belirleyen kurumsal yapıların sürekliliği olurken, istikrarsız denilebilecek sürprizlerle dolu bir ortamda, temel belirleyicilerin bu süreçte yer alan kişilerin niteliklerinde ortaya çıkmasını beklemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Kısacası çalışmanın bakış açısı, aktörler ve giderek oyuncuların belirleyiciliğinde gelişen bir oyun şeklinde ortaya konmuştur.

Sürecin istikrarsızlığını belirleyen çok çeşitli nedenler yanında, ekonomik ve politik ortamın istikrarsızlığının da geniş çaplı etkisi hiç şüphesiz inkar edilemeyecek en temel nedenlerdendir. İşte bu noktada, çalışma kapsamında, planlama sürecinin içinde yer aldığı ekonomik ve siyasi durum her defasında güçlü bir biçimde vurgulanmaya çalışılmış, bu amaçla son otuz yıl siyasi iktidar ve/veya dönemlerle belirlenen eşikler şeklinde ele alınmıştır. Yapılmaya çalışılan global bir bakış açısının yakalanmaya çalışılmasıdır.

Bu amaçla planlardan ve fiziki mekanın planlanmasından çok, kent ve fizik mekanın oluşumu referans alınarak ve özellikle de en somut dönüşümlerin izlendiği İstanbul'a bakılarak, son otuz yıllık süreçte bu oluşumu temelde, yapısal anlamda etkileyen ekonomik politikaların ve global gelişmelerin izlenmesine çalışılmıştır.

Yukarıda da söz edildiği gibi, planlama tarihimizi bir serüvene dönüştüren inişli çıkışlı ve sürprizlerle dolu süreç, bu yönüyle planlamayı veya bir anlamda bahsi, bahisçileri belli olan, ancak sonucu kestirilemeyen bir oyun konumuna yaklaştırmaktadır. Bu noktada, sürecin analizinde alışılmış yöntemlerin dışında 'Game Theory-Oyun Teorisi' çözümleme metodlarından yararlanılmaya çalışılmıştır. Batıda 1960'larda geliştirilmeye başlanan Oyun Teorisi yaklaşımının, Türkiye koşullarına uygulanabilirliği daha önce de tartışma konusu olmuştur (2). Bu tartışmalarda ortaya çıkan sonuçlar da göz önüne alınarak, batıda geliştirilen oyun kurallarından birebir alıntı yerine, oyunu bir referans olarak kullanıp, oyundaki tanımlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu yapılırken de tanımlar planlama oyunu için yeniden tanımlanmış, oyuna bir anlamda 'allatırca'lık ilave edilmiştir.

Oyun, bu çalışmada 1960'dan günümüze dek süren, çok ya da az ama hep planlı kalkınma sürecidir. Oyunun tarafları, farklı toplumsal güçler ve çıkar grupları, yani oyunun bahisçileridir. Oyun kapsamında üç temel bahisçi grubu tanımlanmıştır: Karar çevresi, planlama çevresi, toplum çevresi. Doğal olarak her bir bahis çevresi kendi içinde çıkarları ve nitelikleri farklılaşan alt gruplara ayrılabilir ve hatta zaman zaman bu gruplar bağımsız bahisçiler olarak da ortaya çıkabilirler.

Karar çevresi, merkezi hükümette yer alan seçilmiş ya da seçilmeden iktidara gelmiş kişi ve kadrolardır. Planlama çevresi ise kabaca uygulayıcılar ve profesyoneller olarak tanımlanabilecek iki alt gruptan oluşur. Bu gruplardan uygulayıcılar, yerel yönetimler daha doğrusu yerel yönetimlerdeki seçilmiş kadrolar olurken, profesyoneller, kamu hizmetinde ya da serbest çalışan plancı teknik kadrolar, yani teknokratlardır. Akademisyenler de kimi zaman bu grup içinde tanımlanabilmelerine rağmen, çoğu kez bağımsız hareket etmeyi tercih eden ve bu yüzden de ayrı bir bahis çevresi olarak nitelendirilmeleri gereken bir grup olarak karşımıza çıkarlar.

Son grubu oluşturan toplum çevresi ise bileşenleri açısından en karmaşık grubu oluşturmaktadır. Plan kullanıcıları ya da plan tüketicileri olarak adlandırılabilir ilk bahis çevresi, nitelik itibarıyla mülk ve sermaye sahiplerini bünyesinde toplayan bir gruptur. Şüphesiz kendi içinde de farklı nitelikler gösteren bu grubun en temel özelliği, plandan etkilenilme kadar onu etkileyebilme gücüdür. Bu yeteneği ile toplum çevresinden çıkarak zaman zaman informal karar çevresi konumuna yükselen bu bahis çevresi, genelde 'sermaye sahipleri' şeklinde adlandırılabilir bir niteliğe sahiptir.

Toplum çevresinin ikinci bahis çevresi ise, kısaca 'sokaktaki adam'dır. Kurallardan etkilenip, onu etkileyebilme yeteneğinden yoksun her kim varsa bu grubun doğal üyesidir. Bu açıdan çoğu kez bir bahis çevresi olarak bile ortaya çıkamazlar. Ancak ilk anda bu grubun içinde düşünülebilecek olan geçekondular görüntüleriyle "sokaktaki adam" olmaya daha yakın olsalar da örgütlenme güçleri ve sayısal çoklukları kendilerini her zaman oyunda bağımsız bir bahis çevresi olarak ortaya koymalarını sağlar.

Doğal olarak her bir farklı siyasi dönem ve/veya iktidar, oyundaki ayrı bir bahis seansıdır. Her oyunda olduğu gibi, bu oyunun da kuralları vardır. Bu kurallar ülkenin toplumsal ekonomik ve siyasi yapısının hatta gündelik yaşamının sınırlarını çizen kuralların aynısıdır. Yani, Anayasa ve yasalar ile kalkınma planları ve giderek -zaman zaman- daha alt ölçekteki planlama çalışmalarını oyunun çerçevesini çizmekte, kurallarını koymaktadır. Kuralların tanımlanmasında da izlenebileceği gibi Anayasa ve yasalardan başlayıp, ülke, bölge ve kent planlarına uzanan sistematiğe, çalışma kapsamında da sadık kalınmıştır.

Her oyunda olduğu gibi hileler, bu oyunda da söz konusudur. Hileler aldatan ya da aldatma gücü olan şeylerdir. Bu oyunun hileleri politik yaşamın günlük akışında ortaya çıkanlardan farklı değildir. Politik vaatler ve verilen umutlar tahmin edilebileceği gibi bu oyunun da hileleridir.

Hiç şüphesiz, bir oyunda oyunun tüm taraflarının her zaman eşit konumda olduklarını belirtmek hatalı bir davranış olacaktır. Planlı kalkınma oyununun tarafları, yani bahisçileri de doğal olarak eşit konumda değildir. Bahisçiler, kimi zaman yüksek, kimi zaman düşük paylarla oyuna katılırlar. Bu, oyunun oynandığı döneme -seansa-, bahisçilerin güçlerine ve oyun tarzlarına göre değişecektir.

Oyunun jokerleri de vardır. Jokerler, bireysel olarak oyunun gidişatını etkileyebilme olanaklarına sahip oyunculardır. Her zaman karizmatik değildirler, ama her zaman aktördürler. Kupa As'lar ise birey olarak, mutlaka her seansta ortaya çıkmazlar. Kupa As olmanın karizmasını taşıyabilenler çok nadir ortaya çıkar. Bir kez ortaya çıktıklarında da tüm kuralları alt-üst edip oyunu kendi peşlerinde sürüklerler, belirlerler ve artık her şey onlara yönelir.

Bu oyuna eklenebilecek son unsur ise, oyunun kasasıdır. Kasa, kaynakları bünyesinde toplayıp, dağıtan, bunu tekrarlayan, yani oyunun kendini yeniden üretmesini sağlayan unsundur. Şu halde kasa, devlettir ve bahisçiler çekilse bile, kasa, karar çevresinin elinde oyunu yeniden, yeniden üretir.

PLANLAMANIN YILDIZI OSMANLI AKŞAMINA DOĞARKEN

Eğer Türkiye'de batılı anlamda ilk planlama çalışmasını İngiliz mimar, ressam ve seyyah Melling'in, 1801-1802 yıllarında III. Selim'in direktifleriyle Topkapı Sarayı ve Üsküdar-Selimiye Mahallesi için hazırladığı mevzi planlar olarak kabul edecek olursak, tarihinin daha başlangıcında, planlama çabalarının kişisel tutum ve inisiyatiflerle biçimlendirilmeye çalışılması eğilimini de görmüş oluruz.

Şüphesiz planlamayla ilgili kurumsal yapıların oluşması için henüz çok erken sayılması gereken bu dönemin ardından da Osmanlı'nın fizik mekanını planlamayla biçimlendirmeye teşebbüs edenlerin yine, kurumsal yapıların şemsiyesinden çok, şahsi belagata dayanarak yola çıktıkları görülür. 1839 Tanzimat Fermanı'nın baş mimarı Mustafa Reşit Paşa, 1820'lerden başlayarak, ülkenin politik geleceği kadar, kaleme aldığı çeşitli belgelerde Osmanlı kentinin nasıl olması gerektiği konusunda düşünceler üreterek ülkenin mekansal geleceği ile de ilgilenir (3).

Ancak Mustafa Reşit Paşa'nın etkisi o dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu'na askeri danışman olarak çağrılan Prusya'lı Subay von Moltke'nin ortaya çıkışıyla azalır. 1848-1849 yıllarındaki batılı anlamda ilk Osmanlı imar nizamnamelerine kaynaklık ettiği bilinen İstanbul'la ilgili çalışmalarının gerisinde Mustafa Reşit Paşa'nın da önemli ölçüde etkisi olduğu, bugün önem verilmesi gereken bir görüş olarak kabul edilmektedir (4).

Planlamanın yıldızı Osmanlı'nın akşamında parlamaya başlarken şüphesiz, başka bir çok aktör de gelip geçer. Kurumsallaşmayı bir emekleme devresi olarak yaşayan Osmanlı, planlama çalışmalarını tam bir aktörler resmi geçiti şeklinde tamamlayarak, Cumhuriyet'e bu haliyle devreder. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devrolunan, gerçekte sadece bir aktörler geleceği değil, ancak 1960'lara; Türkiye'nin planlı döneme girdiği tarihe kadar uzayacak olan bir oyuna hazırlık dönemidir. Cumhuriyet Türkiye'si Osmanlı'dan miras aldığı oyuna hazırlık çalışmalarını yavaş yavaş olgunlaştırmış ve 1960 sonrasında oyunu başlatmıştır. Oyunun adı da 'Planlama içinde Kalkınma' olarak belirlenmiştir.

OYUN HAZIRLIKLARI

Planlamayı bir eylem biçimi olarak Osmanlı'dan devralan ve planlar, kentlerin, ülkelerin kaderlerine hükmedilebileceğini farkederek Cumhuriyet kadroları, kuruluşun hemen ardından, planlamayı da farklı ölçeklerde başlatır.

Üretilen ilk geniş ölçekli planlar, 1930'larda yapılan ve esas olarak o yıllarda kurulması öngörülen fabrikaları belirleyen dar kapsamlı sanayi planlarıdır. Bu yıllarda Kadro Dergisi'ni çıkaran aydınlar, bir yandan Kemalizm ilkelerinin övücülüğünü yaparken (Yerasimos; 1976, s.1289), diğer yandan toplum yararına bir inşaa ve düzenleme hareketinin öncülüğünü de yapmaktadırlar (Aydemir; 1966, s.3/376). Fakat bu hareket düşünüldüğü gibi geniş kapsamlı olmaz. Yukarıda da değinildiği gibi yalnızca dar anlamda sanayi yatırımlarını kapsamakla kalır. Söz konusu ilk 'Beş Yıllık Sanayi Planı'na esas olan hazırlık araştırmaları, Prof. Orlof başkanlığındaki bir Sovyet uzmanlar heyetinin, ülkenin çeşitli yerlerinde 1930-1932 yılları arasında yaptıkları incelemelerden sonra tamamlanır ve bu inceleme sonuçları bir rapor halinde basılır. Orlof heyetinin bu incelemeleri, başta tekstil sanayi olmak üzere, kimya, maden, demir-çelik, kağıt-selüloz, kükürt ve seramik gibi iş ve sanayi kollarını içine almaktadır (Aydemir; 1966, s.3/377). 8 Ocak 1934'de kabul edilen 1. Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nda esas olarak, yerli ve yerel hammaddeyi kullanan fabrikaların bölgesel dengeler de gözetilerek kurulması amaçlanır. 1937'de onaylanan İkinci Plan'da ise, ağır sanayiye öncelik verilmesine karşın, II.Dünya Savaşı'nın yaklaşması ve süreç içinde başlaması nedeniyle, uygulama olanağı bulunamaz. Savaş sonrasında, 1947'de 'Türkiye İktisadi Kalkınma Planı' adı altında bir girişimde daha bulunulur. Bu plan da öncekiler gibi sanayi ağırlıklıdır ve titiz sektörel analizler içerir.

Cumhuriyet'in kurulmasından, 1950'lere dek süren dönemde, imar hareketleri ve şehircilik açısından gelişmelere baktığımızda, ilk yoğun faaliyetlerin Ankara'da yaşandığını görürüz. Yeni kurulan bir devletin prestijini ifadelendirmek üzere, görsel bir başarı simgesi yaratmak, bununla da rejimin başarısını özdeşleştirmek isteği 'Ankara'nın İmarı' faaliyetlerinde somutlaşır. 30 Mayıs 1928'de, 1351 sayılı 'Ankara Şehri İmar

Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun' çıkartılır. Ankara İmar Müdürlüğü bünyesinde yürütülen ancak tüm devlet kadrolarınca yakından izlenen, uluslararası bir yarışma sonunda, Ankara plan müellifliğini kazanan Herman Jansen'in hazırladığı plan, 23.7.1932 tarihinde onaylanır. Bu plan anahtar olmak üzere, 1950'lere kadar, Ankara'da uygulamalar sürdürülmeye çalışılır. İlk yıllarda neredeyse bire bir biçimde uygulanmaya çalışılan plan, sonraları yapısal dönüşümlerin etkisiyle gücünü yitirir. Jansen Planı ve bu planı anahtar alıp sürdürülen çalışmalar, yine de Türkiye planlama tarihinin en önemli ve dikkat çeken çabalarından biri olarak karşımıza çıkar.

1930-1939 yılları arasında, Jansen, Mersin, Adana, Ceyhan, Antep ve İzmit için de imar planları hazırlar ve bu süre içinde Türkiye'de şehir planlama faaliyetlerine bir anlamda önderlik eder (Aru; 1968, s.2). Bu dönemde, 1950'lere kadar merkezi kadrolarca, neredeyse gözden çıkarılan İstanbul'da yine de kimi faaliyetlerden söz edilebilir. Carl Lörccher'in 1926-1929 yıllarındaki Üsküdar-Kadıköy ve Sabri Oran'ın 10.11.1936 tarihli Haydarpaşa-Kadıköy imar planları bu faaliyetler arasında yer alır.

1936 yılında İstanbul için açılan sınırlı şehircilik yarışmasını, Prof.Dr.Aru'nun deyişiyle "sakallı, zarif bir Fransız" olan, Paris Şehircilik Enstitüsü Profesörü H.Prost kazanır ve 1936-1951 yılları arasında İstanbul için nazım planlar hazırlar.

İstanbul'un Cumhuriyet döneminde geçirdiği üç büyük imar operasyonunun ilki olan 1939-1943 yılları arasındaki operasyon, büyük önem taşır. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminin ilk İstanbul Vali ve Belediye Başkanı olan Lütfi Kırdar, kendi döneminden önce yapılan fakat henüz onaylanmamış olan, İstanbul ve Beyoğlu'nu kapsayan Prost Planlarının onaylanmasını sağlar ve aynı yıl imar faaliyetleri başlar. 1950'lere dek uzanan dönemde, Türkiye'de akademisyen veya uygulayıcı olarak pek çok yabancı uzmanın görev aldığı heyecanlı ve yaratıcı çalışmalar yapılır. Bu yıllarda özellikle 'Nazi Almanyası'ndan kaçan pek çok değerli teknokrat ve akademisyen, planlama pratiğine katkıları yanında, kuramsal çalışmalarda da bulunurlar. Oelsner, Wagner, Bonatz gibi dönemin yabancı aktörleri, Türk planlama deneyimine çok önemli katkılarda buldukları gibi sonraki on yıllarda planlamada etkili olacak nitelikli yerli kadrolar da yetiştirirler. Kemal Ahmet Aru, Mithat Yenen gibi isimler özellikle bu yıllarda karşılaştıkları çağdaş Batı planlama yaklaşımlarının Türkiye'ye aktarılmasında öne çıkarlar.

1945'lere dek süren ve 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle kesin olarak biten 'Devletçilik' döneminin ardından, 'Planımız Plansızlıktır' sloganıyla ulusal ölçekte planlı çalışmanın reddedildiği yeni bir dönem başlar. Bayar ve Menderes'le simgeleşen bu on yıllık dönem, Türkiye'de ağır bir dış ödemeler dengesi açığının ortaya çıkması ile sonuçlanır. 1958'de O.E.E.C. Konseyi, Türk Hükümeti bir istikrar programını uygulamaya sokmadığı taktirde Türkiye'ye yapılan yardımın durdurulmasına karar verir (Yerasimos; 1976, s.1404). Bu dönemde, planlı çalışmaya geçilmesi gerektiğini söyleyen yabancılara bu yolda olduğumuzu göstermek üzere, Hollanda'lı İktisatçı ve planlama uzmanı Tinbergen çağırılarak bir rapor hazırlatılır (Yavuz, Keleş, Geray; 1977, s.56).

1950-1960 dönemi, imar operasyonları açısından, İstanbul'a ilginin yeniden yoğunlaştığı bir dönemdir. İstanbul'da ikinci büyük imar operasyonu, bu dönemde yaşanır. 1956 Eylül'ünde başlayan faaliyetler 3,5 yıl sürer. Bu dönemde, 7289 bina kamulaştırılır. Türkiye'deki tüm belediyelerin

gelirleri toplamı 434 Milyon TL. kadarken, kamulaştırmalar için 536 Milyon TL. harcanır. Kamulaştırma dışı imar faaliyetlerine harcanan para ise yaklaşık 117 Milyon TL'dir (İstanbul'un Kitabı; 1958, s.158). 'İmar İstimlak Harekatı' olarak adlandırılan bu dönemin en önemli özelliği Menderes'in kentlin sorunlarıyla doğrudan ilgilenmesi, ancak bütün bu çalışmaların plansız yürütülmesidir. Aynı dönemde dikkat çeken diğer gelişmeler ise, Eylül 1956'da başlayan İmar İstimlak Hareketi ile eş zamanlı 9 Temmuz 1956 tarihli ve 6785 sayılı İmar Kanunu ve 8 Eylül 1956 tarihli 6830 sayılı İstimlak Kanunu'dur. Menderes, önce İmar ve İstimlak Kanunlarını hazırlatır ve ardından operasyonlarına başlar.

21 Haziran 1933 tarihli ve 2290 sayılı Belediye ve Yollar Kanunu'nun ise, bir Alman belediyesi inşaat nizamnamesinden uyarlanmış olması (Erkün; 1956, s.5) belgenin bir yasadan çok yönetmelik gibi görünmesine neden olur. Bu yetersizliklerin boyutlarıysa, Menderes'in imar operasyonlarına bakıldığında belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Bu yetersizlikler de göz önünde tutularak, Süleyman Kuranel ve Orhan Alsac tarafından hazırlanan 6785 sayılı İmar Kanunu 9 Temmuz 1956'da kabul edilir.

1950'lerin bir başka özelliği de, Mülkiye Mektebi'ni 1951'de Siyasal Bilgiler Fakültesi adı ile Ankara Üniversitesi'ne bağlayan yasanın aynı zamanda Fakülte'de bir 'İskan ve Şehircilik Enstitüsü'nün kurulmasını öngörmesidir. 26 Aralık 1953'de ilk genel kurulunu toplayan Enstitü'nün Müdürlüğü'ne Coğrafya Profesörü Hamit Sadi Selen getirilir. Ertesi yıl, 7-12 Haziran 1954 tarihleri arasında da Ankara Üniversitesi SBF'de 'İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları'nın ilki gerçekleştirilir. Prof. H. Sadi Selen, Necati Turgay, Prof. E. Egli, Prof. Fehmi Yavuz, Doç. Sadun Aren, Orhan Mersinli ve Dr. Fuat Adalı'nın bildiri ile katıldıkları konferansda, ulusal planlamaya yönelik düşünceler, bir anlamda, dönemin anlayışına tepki olarak olgunlaşmaya başlar. Bu çabaların dikkat çeken yönü, uygulayıcılarca planlamanın reddedildiği 1950'lerde, akademik çevrelerce planlama tartışmalarının yapıyor olmasıdır.

Bu konferansların ikincisi, 5 Haziran 1957'de yapılır. Bu kez belirli bir konuda; 'Bölge Planlaması ve Sorunları'na yönelik bildiriler sunulur. Türkiye'de bölge planlama tartışmalarının yapıldığı toplantı, aynı yıllarda dünyadaki gelişmelerin de nabzını tutar niteliktedir.

1958'de Köyceğiz Depremi sonrası, Fethiye-Dalaman Bölge Planlama çalışması başlatılır. Ayrıca 1957'de de İmar ve İskan Bakanlığı bünyesinde İstanbul Bölge Planlama Dairesi oluşturularak ilk çalışmalar başlatılır. Ancak oyun ve bahışçilerin net olarak tanımlanmadıkları bu dönem, her şeyiyle bir planlama oyunu olmasa da, 1960'da başlayacak oyuna hazırlık dönemi olur. Cumhuriyet'in başından, hatta Osmanlı'dan 1960'a kadar geçen süreç, plan olmasına rağmen planlamanın kamunun temel hizmet ve faaliyet alanlarında görülmediği bir dönemdir aynı zamanda. Bu açıdan zaman zaman salt bir devlet fantezisi olarak da görülebilecek 1960 öncesi planlama çalışmaları, bir oyun da yaratamazlar.

OYUN BAŞLIYOR

27 Mayıs 1960'da siyasal iktidarı ele alan kadrolar her ne keder ertesi yıl seçimlerle yönetimi bir başka kadroya devrederseler de, özellikle 1960'ların ilk yarısında siyasal ideoloji açısından bir bütünsellik gözlenir. 1960 sonrası, hoş bir ifadeyle; her boyutuyla konutun mikro ölçeğinden, ülkenin makro ölçeğine dek planlamaya 'iman' etmişlerin on

yılıdır (Tanyeli; 1991, s.73). Neredeyse planlamanın tüm sorunları çözeceğine ilişkin katıksız bir inanç, 1960'ların başlarında, planlamanın altın on yılının şafağında, Ankara'da mütavazi ev toplantılarında biçimlenmeye başlar. Resmi deklarasyon ise, dönemin baş aktörlerinden Cemal Gürsel'in 1961 Anayasa tasarısını kamuoyuna tanıtmaya çalıştığı toplantılarda yapılır. Gürsel, bu konuşmalardan birinde şunları söyler:

...Türkiye az gelişmiş bir memleketidir. Daha iyi bir hayat seviyesi isteyen halk, isteklerini karşılamak için kıt kaynaklarını rasyonel bir şekilde kullanmaya gayret etmek zorundadır. Türkiye'de siyasi rejimlerin kaderi bu konuda gösterecekleri başarı derecesine bağlı olacaktır. İşte bunun için kurulacak demokratik rejimin iktisadi kalkınma yollarını gösteren modern bilim düşüncesinden mutlak surette faydalanması ve bu konudaki karar alma sistemine bu hususu asli bir unsur olarak yerleştirmesi lazımdır. Modern iktisat ilminin kalkınma meselesini halletmek için geliştirdiği başlıca teknik vasıta 'planlama'dır. Bu sebeple modern bilim düşüncesinden faydalanma zarureti bir planlama zarureti olarak ortaya çıkmaktadır... Anayasanın kalkınmanın ancak planlarla gerçekleştirileceğini ifade eden hükümleri ve DPT'nin bir Anayasa müessesesi haline getirilmesi bunun tezahürleridir (5).

Bu konuşmanın iki ana vurgusu 'planlı kalkınma' ve Devlet Planlama Teşkilatı, 1980'lere dek sürecek olan oyunun ana teması ve en önemli bahisçilerinden birisi olarak kamuoyuna böylece tanıtılmış olur.

Nitekim 1960 öncesi CHP'nin, DP'nin ekonomideki plansızlığına ve kişisel karar alma mekanizmalarına bir tepki olarak ileri sürdüğü 'planlı kalkınma' yaklaşımı 27 Mayıs döneminin 'Kupa As'ı; Milli Birlik Komitesi tarafından da benimsenir ve 30.9.1961 tarihinde 91 sayılı kanunla DPT kurulurken, 1961 Anayasası'nın 41 ve 129. maddeleriyle de bir anayasal kurum niteliği kazanır.

Şüphesiz planlamaya ve planlı kalkınmaya duyulan arzu ve talebi salt DP döneminin iktisadi icraatlarının sonuçlarıyla açıklamak yetersiz kalacaktır. Planlamanın ve askeri söylemin 'buyurucu' anlamda benzerliği, askeri bir darbenin ardından, sivillerce hazırlanmış olsa da hazırlanan anayasanın temelini oluşturan planlama düşüncesinin bu denli altının çizilmesi, bir anlamda sivil toplumun disipline edilmesi düşüncesine de yer vermektedir.

Öte yandan, özellikle 1950'lerin sonlarında gittikçe artan dış kaynak talebi de, DP siyasal iktidarına gönülsüzce de olsa planlamayla ilgili kimi önlemler almaya itmiştir; 1958 devalüasyonu ertesinde DP kadrolarının ekonomide eşgüdümü sağlamak amacıyla kurdukları Koordinasyon Bakanlığı bu yönde ilginç bir adım olurken, aynı dönemin İmar ve İskan Bakanlığı, bu eğilimin fizik planlamaya yansıyan bir uzantısı olarak uzun yıllar varlığını sürdürür. Aynı yıllarda İller Bankası İstanbul Planlama Müdürlüğü'nde, -ki planlama literatürümüzde büronun yerinden dolayı 'K Han' olarak anılmaktadır- İtalyan plancı Piccinato'nun danışmanlığında ve Mithat Yenen'in önderliğinde sürdürülen 1/10000 ölçekli İstanbul planlama çalışmaları her ne kadar fazla bir bilimsel veriye dayanmadan; ütopyik bir düzeyde gerçekleşirse de dönemin ciddi fiziksel plan çalışmalarından olması ve İstanbul için bir makroform elde etme kaygısı taşıması yönünden kayda değer bir öneme sahiptir.

Yine 1960 arifesinde planlama düşüncesini etkileyen ve unutulmaması gereken bir diğer kişi de ünlü Hollanda'lı iktisatçı ve planlama uzmanı Jan Tinbergen'dir. Etkisi kendisinden sonra da devam eden Tinbergen, ilk kez Elektrik İşleri Etüt İdaresi'deki danışmanlığıyla kendini gösterir. 1960 sonrası planlama çalışmalarında başdanışman olarak yerini sağlamlaştıran Tinbergen özellikle üç aşamalı plan yaklaşımı ile sadece 1.BYKP'ni değil ancak bir kuşağı da etkileyerek sahnedeki yerini korur.

1960 arifesinde 'planlamayı' hazırlayan kimi gelişmeler ve 1960'da anayasal bir oyun olarak 'planlama'nın deklarasyonundan sonra 1960-1965 döneminin kaba bir görüntüsünü şöylece çizmek mümkündür:

Dönemin temel kuralı 'planlama' söyleminin hemen her türlüünü içinde barındıran 1961 Anayasa'sıdır. İkinci önemli kural ise 1963 yılında yürürlüğe giren 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'dır. 1956 yılında yürürlüğe girmiş olan 6785 sayılı İmar Kanunu ise Kentsel Planlamanın yasal kuralı olarak varlığını sürdürmektedir.

Dönemin Kupa As'ı, daha önce de anıldığı gibi, Milli Birlik Komitesi ve bu komite içinde, özellikle Cemal Madanoğlu ve Ahmet Yıldız olurken, jokerler de çoğu kez olduğu gibi akademik ve teknokrat çevredir. İmar İskan Bakanlığı ile İller Bankası'ndan Mithat Yenen, Cevat Erbel, Aydın Germen, Muhittin Güven ve Tuğrul Akçura fiziksel planlama kadrolarından öne çıkan isimlerdir. Önceki on yılda olduğu gibi K. Ahmet Aru yine planların doğruluğunu test eden bir mihenk taşı, Türk planlılığının deyim yerindeyse 'vicdanı' olmaya devam etmektedir. 1961 Anayasası'nı hazırlayan Kurucu Meclis'in, çokluk İstanbul kökenli akademisyenleri -ki; İstanbul Üniversitesi Rektörü, hukukçu Sıddık Sami Onar, özellikle anılmalıdır- dönemin akademisyen jokerlerinin genel profilini çizmektedir.

Bu arada dönemin kentsel ölçekteki egemen planlama yaklaşımı olan fizik planlamadan farklı olarak 1950'li yıllarda Ankara SBF çevresinde gelişip kendini aynı yıllardaki İskan ve Şehircilik Konferansları ile duyuran ve coğrafyacıların ağırlıklı yer aldığı bir kadro, 1950'lerde batıda iyice yerleşen ve kapsamlı planlama olarak nitelenen, araştırma ağırlıklı bir planlamayı savunmaktadır (6). Cevat Geray, Fehmi Yavuz gibi isimlerin içinde yer aldığı bu grup, yine aynı yıllarda batıda gelişmeye başlayan ulusal kalkınmayı, bir mekan organizasyonu şeklinde geliştirme düşüncesinin de Türkiye'deki önderliğini yapmaktadır. 1960 sonrası planlı kalkınmanın öncülüğünü yapan kadrolarla ulaştıkları ortak söylem ve fikir birliği bu grubun düşüncelerinin özellikle 1965'e dek ülke-bölge ölçekteki planlama çalışmalarında, kendini sık sık ifade etmesini sağlar. Fehmi Yavuz'un 1960 ve 1961 yıllarındaki 1. ve 2. Gürsel Hükümetleri'ndeki İmar ve İskan Bakanlığı, bu hükümetlerin programlarında da kendini gösterir. 1.Gürsel Hükümeti programında (30.5.1960-4.1.1961) şöyle denmektedir:

Yatırımları, şahsi, indi ve iç politika mülahazalarından kurtarıp rasyonel ve planlı bir temel üzerine oturtmak çok ehemmiyet verdiğimiz esastır. Ziraat, sanayi, ulaştırma, bayındırlık ve imar işlerimiz, umumi bir kalkınma planı çerçevesi içine alınacaktır... Şehir ve kasabalarımızın imar planlarının hazırlanmasında ve belediyelere yapılacak kredi yardımlarında yalnız ihtiyaç dereceleri ve ehemmiyetler gözönüne alınarak, imkanlar dahilinde bir sıra takip edilecektir... (Erdilek; 1983, s.996-997)

İfade edilen düşüncelerin planlı kalkınma ideolojisinin bir özeti olduğu kadar, 1950'lerdeki İskan ve Şehircilik Konferansları'nda dile getirilen düşüncelerle de yakınlığı ortadadır.

Dönemin unutulmaması gereken bir diğer önemli jokeri de, DPT'nin ilk müsteşarı Şinasi Oral'dır. Asker kökenli olan Oral, belki de planlama söyleminin buyurucu yanının da etkisiyle kendine plancı teknokratların arasında bir yer bulur.

1960-1965 dönemi planlama oyununun kasası, hiç şüphesiz planlı kalkınma ideolojisi ile tüm kaynaklara egemen olma iddiasındaki devlettir. Şüphesiz devlet kendi kaynaklarını, kredi mekanizmaları ile diğer oyunculara, özellikle bir planlama emri olan, ithal ikameci sanayileşme ile iyice gelişecek olan yerli sanayi burjuvazisine de kullandırmaktadır. Ancak 1. BYKP ile kamunun lokomotif sektör olması kararına koşut olarak oyunun en büyük bahisçilerinden biri olmaya da devam etmektedir. Yerli sanayi burjuvazisi ile bazen beraber, bazen bağımsız olarak, bir önceki on yılda, oyunun hazırlık aşamasında kendini göstermeye başlayan bir diğer bahisçi ve taraf da yabancı sermayedir. Sonraki dönemler boyunca da yerli sanayi burjuvazisiyle birlikte; kimi zaman onun adına, kimi zaman da bağımsız olarak bahse katılan ve oyundan önemli kazanımlar elde edecek olan yabancı sermaye, 1984'lere gelene dek kendini çok net bir biçimde ortaya koymaz. Ancak, yerli burjuvaziyle birlikte, yaptırım gücü yüksek informal bir karar çevresi oluşturarak, oyunun, zaman içinde ana kuralı olan 'planlama'nın zararına, hileli bir oyuna dönüşmesine neden olur.

Oyunun toplum çevresi içinde anılması gereken en önemli bahisçilerinden birisi de hiç şüphesiz, gecekondu halkıdır. Henüz mekansal anlamda tam bir yasallağa kavuşmamış olan bu grup, yine de 9. İnönü Hükümeti (25.6.1962-2.12.1963) Çalışma Bakanı ve oyunun bir diğer jokeri Bülent Ecevit'in başı çektiği, Toplu Sözleşme, Grev ve Lokavt Kanunu gibi düzenlemelerle ekonomik ve siyasal anlamda önemli kazanımlar elde ederler. Zaten, bu dönemde, 1. BYKP'nında kalkınmanın sanayileşme ile gerçekleşeceği, bunun ilk koşulunun da kentleşme olduğunun vurgulanması, bu kesim için bir anlamda kentlere göç konusunda yasal olmayan ama açık ve resmi bir davetiye olmuştur.

Planlama oyununun sosyal ve iktisadi cephesi bu şekilde cereyan ederken, fiziksel mekan boyutunda da toplumu yaşadığı çevrede kalkındırmaya yönelik girişimler çeşitlenmeye başlar. 1960,1965 arasında analitik etüd kavramını yeni yeni sindirmeye başlamış Türk planlama çevreleri için kent planları en gözde çalışmalar niteliğindedir. Ayrıca, dönemin uluslararası eğilimleri bir yana, 1. BYKP dışı bağımlılığı az olan bir ekonominin hedefleniyor olması ve bu hedefin karma ekonomi içinde, kamu sektörü ağırlıklı gerçekleştirilmeye çalışılması da doğal olarak bir kamu yatırımları planlaması şeklinde gelişen bölge planlarının ağırlığını artırır.

Özellikle bugün hala bir başyapıt değerini koruyan Doğu Marmara Bölge Planı, 1963 yılında Tuğrul Akçura başkanlığında, değerli bir teknokrat ekip tarafından gerçekleştirilir. Metropolitan nitelikleri ağır basan Doğu Marmara Bölge Planının ardından dönemin makro düzeydeki kalkınma endişelerinin de etkisiyle 1963 yılında İstanbul Sanayi Nazım Planı Çalışması başlatılır. Aynı yıllarda gerek İmar ve İskan Bakanlığı, gerekse 1963 sonrası DPT bünyesinde Türkiye'nin değişik yörelerinde girişilen bölge planlama çalışmaları, her ne kadar bütünüyle uygulanamazsa da, 1. BYKP'nın temel politikalarından olan bölgeler arası dengesizliği

giderecek şekilde, kamu yatırımlarının dengeli dağılımı ilkesinin bir ölçüde de olsa gerçekleşmesi için fırsat oluştururlar.

Dönemin kent planlama alanındaki ürünleri, Ahmet Menderes'li yıllarda ulaşılabilecek genel kaliteden henüz uzak olsa da hükümet programlarında ifade edilen kimi görüşlerle, bölge planlama çalışmalarının niteliği, Ahmet Menderes'le başlayacak bir dönemin habercileridir denebilir.

YENİ BİR BAHİS

1965 Ekim'inde yapılan genel seçimlerde büyük bir başarı kazanan Adalet Partisi, seçimlerin ardından iktidara gelir. 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi'ne kadar devam edecek bu dönemde, 'Nurlu Ufuklar' hilesiyle iktidara gelen kadrolar, bir önceki dönemden devralınan planlı kalkınma ideolojisine rağmen, planları ve planlama kurumlarını zorlayıp, kimi kez değiştirerek, 'plan değil, pilav istiyoruz' sloganıyla hızlı bir kalkınma ve sermaye birikimi süreci, daha doğrusu yeni bir bahis başlatırlar.

1971 yılına dek sürecek AP döneminin ilk yarısı aynı zamanda oyunun temel kurallarından, 1.BYKP'nın da son yarısına rastlar. İdeolojik açıdan DP'nin devamı olduğunu iddia eden AP kadrolarının, bu yönden planı reddeden bir tutum takınması beklenirken, bir önceki dönemin planlı kalkınma ideolojisi kimi farklarla da olsa, genel anlamda devam eder. Buna rağmen, AP döneminde hazırlanarak, 1968 yılında yürürlüğe giren 2.BYKP, AP ideolojisinin ifade bulduğu bir plan olur.

1969 seçimlerine dek iktidarda kalan 1.Demirel hükümeti programında yer alan; "planı, devletçiliğin tabii bir sonucu olarak gören düşünce tarzı, milli hayatımız bakımından son derece faydalı ve zaruri bir mekanizma olan plan fikri için zararlı bir görüştür" ve "planlama özel sektör için yol gösterici, aydınlatıcı ve teşvik edici olmalıdır" (Erdilek; 1983, s.1010) ifadeleri, AP düşüncesinin, kamu sektörünü öne alan 1.BYKP'nın bu anlayışından ne derece farklılaştığını ve ne yönde bir plan arzusunda olduğunu göstermesi açısından ilginçtir.

AP kadroları, kimi noktalarda 1.BYKP'nı hazırlayan kadroların görüşlerinden ayrılırsalar da, sonuç olarak, 1960 ve 1970'lerin ekonomi ve kalkınma alanının genel çerçevesini çizen ithal ikameci düşüncüyü devam ettirirler. Bu düşünce, 'hızla sanayileşerek kalkınma' politikasıyla paralel yürütülmeye çalışılır.

Nitekim, yine 1.Demirel Hükümeti programında bu yönde; "Türkiye'nin süratle sanayileşmesi, iktisat politikamızın temellerinden biri olacaktır. Sanayi bölgeleri kurularak, bu bölgelerde yatırım yapanlara ucuz arsa ve bina temin edilecektir." ifadelerine yer verilir (Erdilek; 1983, s.1010).

1.BYKP'nda yıllık % 7 olarak öngörülen kalkınma hızı, dönem sonunda ortalama % 6,5 olarak gerçekleşir (2.BYKP; 1968, s.7). Özellikle kamu öncülüğündeki sanayi sektörünün, plan hedeflerinin gerisinde kalması, arzu edilen gelişme hızının gerçekleşmemesinin en büyük nedenlerinden biri olarak gösterilir (2.BYKP; 1968, s.7). Tıpkı 1.BYKP gibi yıllık % 7 büyüme hızı hedefleyen ve ekonomik gelişmenin diğer tüm öğelerini büyüme hızına bağlı olarak ele alan 2.BYKP'nın bu yönden, kamu sektörünü, gelişmenin itici gücü haline getirmeye çalışan 1.BYKP'ndan ayrılması da doğal sayılmalıdır. Siyasal ideolojiler bir yana, kamu kesiminin kaynak

yaratma ve yatırıma dönüştürme konusundaki yetersizlikleri, ikinci planı hazırlayan kadroyu, deyim yerindeyse; 'tüm yumurtaları tek bir sepete koymama' gibi bir anlayışa getirmiştir.

2.BYKP, dışa bağımlılığın azaltılmasını temel hedef alan hızlı bir ithal ikameci sanayileşmeyi amaçlar ve bunun için diğer hedefleri yanında açıkka, "şehirleşme desteklenecek ve şehirleşmeden, ekonomiyi itici bir güç ve gelişme aracı olarak yararlanılacaktır" (2.BYKP; 1968, s.263) ifadesine de yer verir. Cesur ve tutarlı olan bu kararın, hızlı kentleşmeyle, bir yünden kentlerde ucuz işgücü arzı sağlayacağı, diğer yünden de geniş kitleleri daha ileri bir düzeyde tüketici olarak piyasa ekonomisine sokacağı düşünülürse yaklaşımın nedenleri de açıklık kazanmış olur. Planlı kalkınma oyununun ikinci temel kuralını ortaya koyan, 1. ve 2.BYKP'nın kümülatif etkileri daha alt ölçekte planlama çalışmalarına ve kentsel mekanlara ne şekilde yansır?

Öncelikle genel oyun yaklaşımının içinde birer bahis koyucu olarak kabul edilen oyuna taraf toplumsal güçlerin, bu dönemdeki konumlarına göz atmak faydalı olacaktır. Karar çevresini oluşturan siyasi iktidar, kaynakların en büyük bölümünü elinde tutan kasa konumundaki devleti kullanarak, hem oyuna doğrudan bahis koymakta, yani iktisadi anlamda müdahalelerde bulunup, büyük yatırımlar gerçekleştirmekte, hem de bu kaynakları anıldığı gibi kredi ve rant mekanizmaları ile toplum çevresinden öncelikle sanayi burjuvazisi ile kısmen geçekundu kesimlerine kullandırarak, onların da oyuna doğrudan bahis koymalarına yardımcı olmaktadır. Ancak oyunda, bir önceki dönemde var olan hile yine devam etmekte ve giderek hileli oyun şeklini almaktadır. O da toplum çevresi içinde yer alan yerli sanayi burjuvazisininin sanayileşme teşvikleriyle birlikte gittikçe artan ölçüde karar çevresini etkilemesi ve giderek daha güçlü bir informal karar çevresi oluşturması sürecidir. Yerli sanayi burjuvazisi bu turda daha büyük bir bahis payıyla oyundadır.

Nitekim ithal ikameci sanayileşme politikalarıyla güçlenen ve özellikle Vehbi Koç/Koç Grubu ile simgeleşen yerli sanayi burjuvazisi, denilebilir ki, bu dönemin kupa ası konumundadır. Karar çevresi ile toplum çevresi arasında bir yerlerde duran planlama çevresi ise henüz sadece teknokratlardan oluşan ve etkileri, dolayısıyla bahis payları giderek azalan bir taraf görüntüsü çizmektedir. Buna rağmen bu grup anılan dönem içinde bir önceki beş yıldan devraldığı dinamizm ile planlama tarihimize başlıbaşına klasik sayılabilecek ürünler vermeye devam edecek, hatta aralarından jokerler de çıkacaktır.

Bütün bunlar olurken, 1965 yılında çıkarılan Kat Mülkiyeti Kanunu ile toplum çevresinde ayrı bir grup olarak ortaya çıkan 'yap-satçı'lar ise, sessiz sedasız, gişe payını yani oyunun en büyük kazançlarından birini almaya başlayacaklardır. Kuşkusuz bu grubun da kendi içinden ünlü simalar, bir anlamda jokerler çıkacaktır.

Kat Mülkiyeti Kanunu ile yap-satçı grubun oyunda artan etkinliği sonucunda başta İstanbul olmak üzere Türkiye'ye ve özellikle büyük kentlere yeni bir kültür armağan edilir. Halk arasında 'Laz müteahhitler' adını alan girişimci ile spekülasyonla kentsel ranttan pay alma yolunu artık öğrenen mülk sahipleri elele, kentlerin köşe bucak her yerinde kat kat ve yap-sat yükselmeye başlarlar.

Bu arada, yerli sanayi burjuvazisi oyundaki payını tekrar arttırır. Bu kez de pay artışı, yerli oto üretimine dayanmaktadır. Arabalar üretilir,

Türk halkı arabalı olmanın getirilerini keşfeder; ulaşma mesafeleri genişler, zaman kısalır, yollar büyütülür, kent salkım saçaklanır.

Bu dönemde, 1966 Gecekondu Kanunu ile artık adı da yasallaşan gecekondu- lar, 1940'lardan gelip 1950'lerde artan enerjileriyle büyük kentlerin çevrelerine artık 'kanunen' yerleşirler. Kaynakları kıt bir ülkede hızlı sanayileşme için ucuz işgücü talebi, 1961 Anayasası'nın düzenlemele- riyle birleşince, sendikal haklarının ardında işçiler kendi yarattıkları alternatif konut biçimleriyle giderek kent mekanında yayılmaya başlar- lar. Dönemin dünya konjonktüründen yansımalar, bu yansımaların sol poli- tik söylem içinde TİP ve DİSK ile örgütlenmesi ve 1965 seçimlerinde dik- kat çeken bir başarı sağlanması gecekonduculara da yansır. Gecekondu çev- resi de, artık bahiste payını arttırmıştır. Bu çevre, birer işçi mekanı olarak ciddi bir politik baskı grubu haline gelmiş, 775 sayılı yasayla da hukuki ifadesini bulmuştur.

Bu gelişmeler sürerken, planlama çevresinde de bölge planları üretilmeye devam etmektedir. Ancak, 2.BYKP'nından da teşvik görmesine rağmen, faa- liyetlerin giderek etkinliği azalmakta, kan kaybetmektedir. Bölge plan- larının etkinliğinin azalmasında, oyunun akışını değiştirmek üzere orta- ya çıkan bir jokerin rolü büyüktür. 1966 yılında DPT Müsteşarı olarak göreve gelen Memduh Aytür, bölge planlamasının 'bölgecilik' ve giderek 'bölücülük' olduğu yolundaki bakış açısı ile DPT'nin bölge planlama çalı- şmalarını durdururken (Tekeli, İlkin; 1983, s.1609), 2.BYKP döneminde çıkarılan 'Yetki Yasası' (7) ile de DPT, büyük ölçüde proje teşvik dai- resi haline getirilir. 1970'lere doğru neredeyse yalnızca akademik çev- renin ilgi odağı haline gelir.

Bunun yanında, aynı yıllarda bölge planlama çalışmaları, bir süre daha; çoğunlukla da İmar İskan Bakanlığı bünyesinde ürünler ortaya koymaya de- vam eder. İmar İskan Bakanlığı'nın bölgeler arası dengesizliklerin azal- tilması ve yöresel gelişme potansiyellerinin ortaya çıkarılması amacıyla giriştiği bu çalışmalar ne yazık ki uygulama olanağına kavuşamaz.

1966'da bölge planlama çalışmaları durdurulan DPT, 2.BYKP ile yine bölge planlama çalışmalarının odağı durumuna getirilmeye çalışılır. Bu amaçla, DPT'ye tüm bölge planlama çalışmalarının koordinasyonu görevi de verilir (2.BYKP; 1968, s.272). 2.BYKP döneminde DPT müsteşarı Turgut Özal tara- fından Küçük Menderes Havzası'nda Litton, Çukurova'da da Bechtel adlı iki yabancı şirkete bölge planları yaptırılırsa da bu planlar da uygula- namaz (Tekeli, İlkin; 1983, s.1608).

Buna karşın kısmen uygulama olanağına kavuşan planlar da üretilir. Kuru- luşu 1960'a dek uzanan İmar ve İskan Bakanlığı'na bağlı Marmara Bölge Planlama Bürosu, 1963 Doğu Marmara Planını, ardından 1965 yılında aynı planın revizyonunu yapar ve 1967 yılında Trakya Alt Bölgesi Planı'nı üretir. Bunu, aynı anlayışla Güneydoğu Marmara Bölge Planı izler. Marmara bölgesinde girilen planlama çalışmalarının dört temel kaygısı vardır; kamu yatırımlarının yönlendirilmesi, gelişme akslarının saptan- ması, sağlıklı bir nüfus artışı için, nüfus projeksiyonlarının yapılması ve sanayi için yer seçimi kararlarının üretilmesi.

Doğu Marmara Planı ilk üç ihtiyaca yanıt verebilirken, sanayi yer seçimi konusunda yetersiz kalır. Bunun üzerine, 1966 yılında bu amaçla İstanbul Sanayi Nazım Planı hazırlanır (8). Ancak, bu planlama çalışmalarının varlığına rağmen, süreç içinde sanayi, gecekonducuları da peşine takarak, özellikle İstanbul-İzmit aksı boyunca kendi kuralları ile gelişmesini sürdürür.

Trakya Alt Bölge Planı'nın, planlama tarihimizde diğerlerinden farklı bir yeri vardır. Bu plan Dünya Bankası, OECD ve Birleşmiş Milletler'in mali ve teknik desteğiyle gerçekleştirilirken, bu amaçla Fransız uzman Philippneau danışman olarak görevlendirilir. Bir coğrafyacı olan Philippneau, o yıllarda batıda popüleritesi gittikçe artmakta olan kantitatif planlama anlayışının, Türkiye'de çağdaş bir uygulamasını gerçekleştirmeye girişir. Modellerin kullanıldığı çalışma, Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede, dışa bağımlılığın her alanda olduğu gibi planlamada da acı sonuçlarından birini gösterir. Türk teknik kadroya, model konusunda bilgi aktarılmadığı için ekibinin ayrılmasını takiben model çalışmaları da tikanır.

1960'ların ikinci yarısı, bölge planlama alanında yeni bir türün de varolmaya başladığı bir dönem olur. 1960'ların ortalarına dek olan kısa geçmişinde, İmar ve İskan Bakanlığı ile DPT tekelinde gerçekleşen bölge planlama çalışmaları, 1964 yılında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ile İmar ve İskan Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na ve bu alana da sıçrar. 1965 yılında Efes ve Nevşehir, 1966 yılında da Pamukkale'de gerçekleştirilen 1/25 000 ölçekli çalışmalar, kimi diğer bölge planlama çalışmaları gibi uygulamadan çok bilgi toplama düzeyinde kalır. Bölge planlama çalışmalarının inişe geçtiği bir dönemde, 1968 yılında bu kez uygulamayı öne alan ve bunu "turizm yatırımı yapan girişimcilere yatırımlarını daha bilinçli şekilde yapmaları için yardımcı olmak" şeklinde ifade eden Batı Türkiye Fiziksel Gelişme Etüdü hazırlanır (Günay; 1981, s.336).

Bölgeler arası dengeli kalkınma düşüncesinin bir uzantısı olarak gelişen bölge planlaması, 'herşeye rağmen hızlı kalkınma' anlayışının öne geçmesine koşut olarak önemini yitirirken, doğrudan kaynak yaratmaya yönelik turizm amaçlı bölge planları gündeme girer. Aynı yıllarda yeni bir gelişme daha planlama ortamını zenginleştirir. Metropolitan Plan Büroları Kanunu ile oluşturulan İstanbul, İzmir ve Ankara Metropolitan Plan Büroları, sırasıyla 1965, 1967 ve 1968 yıllarında hizmete girer. Nazım Plan Büroları giderek bölge planlama çalışmalarının yerini alırken, İstanbul örneğinde, Bölge Planlama Bürosu 1968'den itibaren Nazım Plan Bürosu ile birleşmeye başlar. Daha önce Marmara genelinde yapılan bölge planlama çalışmalarının da Nazım Plan'a önemli girdiler olarak aktarıldığı, bu birleşme sonucu, İstanbul için bugün de geçerli olabilecek bir plan stratejisine ulaşılar. İstanbul'un uluslararası bir merkez kimliğine kavuşturulması, kentin Anadolu yakasında ikinci bir yönetici merkez oluşturulması, kent içine transit trafiği sokmamak amacıyla deniz yolu ve Ro-Ro gibi deniz taşımacılığının teşviki, İstanbul ve Çanakkale Boğazları'na köprülü geçiş ve İstanbul için Boğaziçi tüp geçit önerisi, kentin doğu-batı nüfus dengesinin sağlanması ve İstanbul'un kuzeye büyümesinin engellenmesi, sonradan İstanbul Nazım Planı'nı biçimlendiren temel kararlar olarak bölge planlama çalışmalarından aktarılır. Bu arada Karayolları'nın 1967 yılında başlattığı İstanbul Boğaz geçişi ve çevre yolları projesiyle, anılan kararlardan bazıları erken sayılabilecek bir dönemde uygulamaya koyulurlar.

Aynı yıllarda Ankara'da, Haluk Alatan'ın yönetimindeki AMNPB ile İzmir'de Esat Turak'ın yönetimindeki İMNPB da dönemin kapsamlı ve kantitatif planlama yaklaşımlarına koşut bir biçimde araştırma yönleri ağır basan planlama çalışmaları yürütmektedirler.

1960'ların ikinci yarısında, sürmekte olan bahsi hareketlendiren en temel olgulardan birisi de imar planlama yarışmaları olur. Denilebilir ki, Türk siyasal tarihindeki 'Menderes Dönemi' gibi, Türk planlama tarihinde

de bir 'Menderes Dönemi' vardır; daha 1964'de Konya Yarışması ile başlayan Ahmet Menderes döneminde 1973 yılına kadar dokuz yarışma gerçekleştirilir. 1960'lı yıllarda yurt dışına planlama uzmanlık eğitimi için gönderilen bir kısım genç teknokratın başta İmar ve İskan Bakanlığı kadrolarında oluşturdukları dinamik ve yenilikçi ortam, Ahmet Menderes'in kişiliği ile birleşerek, Türk planlama tarihine, o yıllarda batıdaki planlama eğilimlerinin de nabzını tutan altın bir dönem armağan eder.

Hiç de abartılı olmayan bir ifadeyle, Ahmet Menderes ve ekibinin kişiliklerinde biçimlenen bu yarışmalarda kimi kez uzun süren araştırmalarla, bizzat yerinde hazırlanan ön araştırmalar, içerikleriyle bazen tüm yarışma projelerinin toplamından daha nitelikli ve önemli kalırken, planlama jargonuna da dönem için büyük yenilik olan, ancak yenilenemediği için zamanla içeriği aşınan analitik etüd kavramı armağan edilir. Belirtildiği gibi o dönem, dünya deneyimlerinin de doğrudan Türkiye'ye aktarılmasında önemli katkıları olan Ahmet Menderes yarışmalarının, özellikle son iki tanesi batıyla eş zamanlı sayılabilecek bir dönemde kantitatif planlama tekniklerinin Türkiye'de uygulanması açısından önem taşır. Bunlar Gaziantep ve İzmit çalışmalarıdır.

1960'ların sonlarına doğru Türkiye ilginç bir yarışmaya daha sahne olur. 1968 Side-Manavgat Uluslararası Turizm Yarışması, kimi diğer yarışmalarda olduğu gibi sonuçlarından çok, hazırlığı, jürisi ve konusu ile daha çok ilgi toplar. George Candilis, K. Ahmet Aru gibi yerli ve yabancı ünlülerin oluşturduğu jüri sonuçta Mehmet Çubuk ve ekibinin projesini birinci seçerken, planlama terminolojisine bu kez 'yatak kapasitesi' kavramı girmiş olur.

Yine 1960'ların sonlarına doğru, akademik ve mesleki alanda iki önemli gelişme daha yaşanır. 1960'ların başlarında kapsamlı planlama yönünde, kent planlama lisans eğitimini başlatan ODTÜ, 1960'ların sonlarına doğru ilk kent planlama lisans mezunlarını vererek yerli kadroların oluşmasında katkıda bulunurken aynı yıllarda, yurtdışından dönen uzmanlarla birleşen bu gruplar, kent plancılarını, meslek örgütü çatısı altında toplamak üzere Şehir Plancıları Odası'nı kurarlar.

1960'lı yıllarda hemen her tür aydın grup içinde bolca telaffuz edilmeye başlanılan 'planlı kalkınma' sorunları, 1968 yılında önemli bir akademik toplantı ile geniş ölçüde tartışılma olanağı bulur. Bugün her biri, birer klasik sayılabilecek bildiriler, 1960'ların sonlarında Türkiye'nin planlı kalkınma ve fiziki planlama birikimlerini 1. Milli Fiziki Plan Kongresi'nde tartışmaya açarlar.

Dönemin sonlarına doğru politik ortamda yaşanan gelişmeler, özellikle sol planlama söylemini, teknokrat çevrelerin dışında da bir anda kamuoyunda tartışma konusu yapar. AP kadrolarının sürekli kaynakları zorlayarak hızlı kalkınma politikası, 1960'ların sonlarına doğru ciddi kaynak yetersizlikleri ile karşılaşmaya başlar. Bu gelişme içinde, 1967'den itibaren dış finans çevrelerinin ısrarlı devalüasyon ve kemer sıkma önerilerini geri çeviren AP Hükümeti, 1969 seçimleri sonrasında, son bir gayretle klasik bir sol söylem olan toprak rantlarının kamuya maledilmesi anlayışını, Finansman Kanunu adı altında, yeni bir kural şeklinde oyuna sokmak ister.

2. Demirel Hükümeti programında yer alan "şehirleşmeyi düzenli şekilde sağlamak" ve "mesken kredileri faizlerinin kısmen veya tamamen devlet bütcesinden karşılanması için geliştirilecek bir sistemin uygulanması" (Erdilek; 1983, s.1013) ifadeleri bir ölçüde, siyasi iktidarların,

özellikle hızlı kentleşme sonucu, büyük kentlerde katmerlenen spekülasyon rantları kamuya maaletemek, yani gişe payı olarak kasaya alma niyetinin bir göstergesidir denilebilir. Ancak AP Hükümeti'nin bu niyeti, kendi kadroları içinden de sola kayış olarak nitelendirilerek büyük tepki görür (Gevgilili; 15.2.1970, Milliyet Gazetesi). Oyunun sonlarına doğru sürpriz bir şekilde ortaya çıkan bu yeni kural, dönemin güçlü bahisçilerinden, spekülasyon ve toprak sahiplerinin oyuna daha büyük oranda pay sürmelerini sağlamak yönünde bir girişim olursa da, aynı zamanda informal karar çevresini oluşturan bu grupların güçlü baskı ve muhalefeti sonucu, arzu edilen gerçekleşemez.

12 Mart Müdahalesi ile sona erecek bu dönem, planlama oyununda bir daha hiç bir zaman yaşanmayacak canlı bir bahisin de sonu olur.

KISA BİR MOLA / 1971-1973

12 Mart 1971 Muhtıra'sı ile başlayan ve 1980 yılında yine bir askeri müdahaleye; 12 Eylül'e dek sürecek dönem, her ne kadar genel karakteri itibarıyla 1971-1973, 1973-1980 arasında olmak üzere farklılık gösteren iki ayrı bölümden oluşsa da kimi ortak özelliklere sahiptir. 1971'den 1980'e uzanan zaman diliminde, hemen hepsi, koalisyonlardan oluşmuş, kısa ömürlü on ayrı hükümet yer alır. Yani kasa, on kez el değiştirir. Dönemin genel kuralı 'istikrarsızlık ve istikrar' arayışıdır. Yazılmaması bu kural, 1980'e dek sürecek, 1980'de ise yazılı hale getirilecektir. 1971-1973 döneminde ortaya konan ilk bahsin, yazılı kurallarının ilki, 1968 yılında yürürlüğe girmiş olan 2. BYKP'dır. Ancak bu plan, oyunun bu bahsiyle birlikte sona erecek ve yeni bahis yeni bir kuralla açılacaktır. Dönem içinde 1961 Anayasası temel kural olmasına karşın, 1971 yılında Erim Hükümeti'nce 1961'den bu yana ilk Anayasa değişikliği gerçekleştirilir. Konumuzla ilgili, bir başka kural değişikliği de 6785 sayılı İmar Kanunu'nda görülür. 1972'de 1605 sayılı yasa ile İmar Kanunu'na 7. ve 8. maddeler eklenir. Dönemin sonlarına doğru ortaya konan son kural ise, 1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu olur. Korumacılığın, kenttsel yaşam ve planlama oyununda tüm taraflarca farklı biçimlerde, ancak hep bir 'sorun' olarak görüldüğü Türkiye'de planlama çevresi ve akademisyenlerin çabalarıyla ortaya çıkan Eski Eserler Kanunu, koruma alanında getirdiği 'sit' kavramı ile reform niteliğinde bir özelliği oyuna dahil eder.

Dönemin reform sloganına, bir anlamda hilesine uygun olarak gerçekleşen bu yenilik, diğer alanlarda gerçekleşemez. 1971 yılında, Erim Hükümeti tarafından reform programı çerçevesinde ortaya atılan 'Toprak Reformu Kanun Tasarısı' uzun uzun yapılan tartışmalar düzeyinde kalır. Bu dönemde, 1.Erim Hükümeti programında kent ve planlama konuları tali sorunlar olarak görülüp, bunlara yer verilmezken, 2.Erim Hükümeti programında çevre kaygısı taşıyan bir planlama anlayışına yer verildiği görülür (Erdilek; 1983, s.1019). Programda, Ankara'nın 'hava kirliliği' sorunu ve kıyılarda gündün güne artan 'su kirliliği' vurgulanır. Ankara'nın bilinen sorunu yanında, o yıllarda kamuoyunun dikkatini çekmeye başlayan İstanbul, Haliç, İzmit ve İzmir Körfezi'ndeki kirliliğin aynı programda yer bulması, ilginçtir. Bunun yanında, programda, 'bölge ve şehir planlamasında çevre sağlığına itina gösterilecektir' (Erdilek; 1983, s.1018) ifadesi de yer alır. Bir sonraki hükümet programında da söz konusu sorunlar ve düşünülen çareler benzer biçimde yer alır. Görünüşte konuya, 2.Erim Hükümeti'nden görece daha ayrıntılı, ancak benzerlikler taşıyan bir bakış açısıyla yaklaşan Melen Hükümeti de gerçekte

1960'ların ikinci yarısında iyice belirginleşen; ithal ikameci ve bölgelerarası gelişme dengesini fazla önemsemeyen hızlı sanayileşme politikasının sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. Hızlı sanayileşmenin, hızlı kentleşme baskısı ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Planlamanın bu alanda ortaya çıkan sorunların çözüm yolu olduğu söylenmesine veya ima edilmesine karşı, dönemin kısa ömürlü hükümetleri gibi, planlama da bu dönemde canlılık gösteremez ve gelişmeleri geriden izlemeye devam eder. 12 Mart müdahalesi ile başlayan dönemin bahisçileri denilebilir ki; muhtıra ile karar çevresini oluşturan askeri kadrodur. Oyun bu dönem boyunca durdurulmamaşa da rölantiye alınmıştır. Toplum çevresinden kimi bahisçiler, karar çevresi tarafından oyun dışı tutulurken, yine aynı çevreden kimi bahisçiler ise paylarını ortaya sürmeden, beklemeyi; pas geçmeyi tercih ederler.

1970'li yılların ilk yarısı, yaşanan hızlı toplumsal ve ekonomik değişime karşı planlamaya beslenen umutların henüz tükenmediği ya da tüketilmediği bir dönemdir. Ancak, bu yıllarda, bir önceki on yıldan devralınan planlama düşüncesi, artık eski heyecanını yitirmiştir. İmar ve İskan Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi var olmaya devam etmekte ancak artık çalışmalar, ilk yüklenen anlamlarından uzaklaşarak sürmektedir.

1971 yılında tekrar DPT Müsteşarlığı'na getirilen Memduh Aytür, 1973 yılında 3.BYKP hazırlık çalışmalarında bölge planlaması konusunda bilinen katkılarını sağlamaktan çekinmez ve ihtisas komisyonu raporundaki bütün 'bölge' sözcüklerini kazıtarak, 'yöre' şeklinde değiştirir (Tekeli, İlkin; 1983, s.1609). 2.BYKP hissedilmeye başlanan bölge planlama fobisi, anlaşılan iyice rahatsızlık vermeye başlamıştır.

Bu dönemde hemen tüm planlama faaliyetlerinde hissedilmeye başlanan rutinleşme eğilimlerine rağmen planlama heyecanının bir ölçüde sürdürülmesini sağlayan bazı gelişmeler de yaşanır. İmar planlama yarışmalarının sonuncusu olan Gaziantep İmar Planı yarışması kantitatif matematiksel modellerin üstünlüğü ile sonuçlanır ve ödül alan projelerin çoğunluğu matematiksel modellere dayanan öneriler getirirler.

Yine aynı yıllarda İstanbul Metropoliten Nazım Plan Bürosu 1/25000 ölçeğinde iki plan üretir. 1971 ve 1973 yıllarında gerçekleştirilen planlardan ikincisi ilkinin revizyonu şeklinde olurken, Ankara'da Danışma Kurulu'na sunulan plan, ekonomik araştırması zayıf ve fiziki plan ağırlıklı olduğu, ayrıca ulaşım modeli ile plan arasında tutarsızlıklar olduğu gerekçesiyle reddedilir.

Planlamanın inişe geçtiği bu ortamda kentleşmenin hızı azalmadan devam eder. Yap-satçılar ve gecekondular da duraksamaksızın kentleri yeni baştan kurmaya sürdürürler.

OYUN YENİDEN BAŞLIYOR

İki yıllık bir aradan sonra, 1973 Ekim Genel Seçimleri ile oyun tekrar başlar. Ancak kaldığı yerden devam etmez. Şartlar bir parça değişmiştir. Buna karşın oyuna ara verilmesinin temel nedeni istikrar arayışı tüm dönem devam eder. Ancak hiç bir zaman istikrara ulaşılamaz. Dönem boyunca gittikçe sertleşen siyasi mücadele, toplumsal huzursuzluklarla birleşerek, dönemin sonlarına doğru neredeyse oyunun yazılmamış ancak temel kurallarından biri haline gelir.

Oyunun yeni seansı yeni bir kuralla başlar. 1973 yılında yürürlüğe giren 3.BYKP, 2.BYKP döneminde beliren toplumsal ve siyasal bunalımın etkisinde hazırlanır. 3.BYKP'nın temel hedefi, uzun dönemli bir gelişme stratejisinin çizilmesidir. Yalnız ulusal gelirin artırılmasının gelişmiş ülkelerle aradaki farkın kapatılmasında tek başına etkili olamayacağından hareket eden 3.BYKP, AET ile 1970 Katma Protokol Anlaşması'na göre 1995'de gerçekleşecek Gümrük Birliği'ne kadar ekonominin dış rekabete hazırlanmasını da hedefler. 1970'lere kadar hızlı bir sanayileşmeyi hedefleyen kalkınma planları artık içte yaratılan birikimin dünya pazarları ile entegrasyonu sorununu öne çıkarmaya başlar. Denebilir ki 1980 sonrasında temel karakterini oluşturan dışa açılma politikalarının ilk öncüsü 3.BYKP'dir.

Ağır bir ekonomik ve siyasal bunalım döneminde bir yıl gecikmeli olarak 1979 yılında yürürlüğe giren 4.BYKP kalkınma konusunda, daha önceki ilk iki planın stratejisini benimser. İthal ikameci politikaların sürdürülmesi ve büyüme için gerekli yatırımların bir çoğunun kamu kesimince sağlanması, 1. ve 2. planda görülen politikaların bir devamı niteliğindedir. 4.BYKP bir önceki plan gibi AET'ye tam üyelik kaygısıyla hazırlanmamıştır.

1970 devalüasyonu ile göreceli bir ferahlık yaşayan ekonomi, 1976'ya dek dış açığı zorlayarak bildik gelişmesini sürdürür. Ancak 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, 1973 petrol kriziyle birlikte Türkiye yeniden ağır bir krize girer. Türkiye ekonomisi 1946 sonrası, artan dış yardımlar ve borçlar ile her sene daha fazla ithalata gömülen bir yapıya bürmüştür (Boratav; 1984, s.263). İthal ikameci politikaların da ithalata azaltması beklenirken, bu kez ham mamul ve ara mamul ithalata artar. Böylece Türkiye, 1970'lerin sonlarında, tarihinin en ağır krizinin içine gömülür.1970'ler boyunca ekonomik krizi aşmak için dört stabilizasyon paketi hazırlanır. 1970, 1978, 1979 ve 1980 yıllarında hazırlanan bu paketler oyunu tekrar düzenlemek için hazırlanmış kısa ömürlü ilave kurallar olarak oyuna sokulur. Bununla birlikte 24 Ocak 1980 kararları tüm bir oyunu tümden değiştirecek, hatta ortadan kaldıracak bir sürecin de başlangıcı olur.

1973-1980 arası, oyunun sona ermeden önce son kez canlandığı dönem olur. Oyunun bahiscileri her zaman olduğu gibi bir tarafta karar çevresidir. Diğer yanda ise ilk kez bu bahiste ortaya çıkan bir grup daha yer alır. Yerel yönetimler planlama çevresi içinde ilk kez bu dönemde güçlü bir çıkış yaparlar. 'Demokratik Toplumcu Belediye' sloganını ortaya atıp, kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılması, yerel yönetimlerde katılımcı demokrasi uygulanması ve yerel kaynak yaratma türü popülist hilelerle iktidara gelen CHP'li yönetimler bu dönemde Ankara Belediye Başkanı Vedat Dalokay, Ali Dinçer ve İzmit Belediye Başkanı Erol Köse gibi güçlü jokerler çıkarırlar ve yerel yönetimleri daha önce olmadığı ölçüde popüler yapıp, politikanın içine sokarlar. Dönemin sonuna doğru, yeni belediyeçilik anlayışının bir örneği olarak, Ankara Belediyesi'nin Batıkent organizasyonu gündeme gelir. Bu girişimin başında, planlama ortamına yaptığı katkılar ve yeni bir örgütlenme modeli ile Murat Karayağcın'ın ismi de ortaya çıkar. Ancak Karayağcın'ın joker olarak belirmesi bir on yıl daha alacaktır.

Bu dönemde, özellikle 1970'lerin ikinci yarısında giderek ısınan politik ve toplumsal çatışma ortamı içinde politik grupların da desteğini arkasına alan geçekondular, kent toprağının tüketilmesi sürecinde önemli mesafeler kaydederler. Gerçekte oyuna davetsiz katılan ve yasal bahisçiler arasında tanımlanmamış olan siyasal gruplar, yaşayan ve yaşatılan

karizmatik liderler ve dünya liderlerinin jokerliğinde özellikle İstanbul'da yeni geçekonu mahalleleri kurarlarken, 'kurtarılmış bölgeler' oluştururlar. Bu dönemde, Anadolu'da da giderek ısınan politik ve toplumsal ortam, büyük kentlere göç olgusuna yeni bir ivme kazandırır.

Bu dönemde özellikle İstanbul, bir başka bahisçi grup sayesinde tarihinin en hızlı dönüşümlerinden birini yaşamaktadır. Yap-satçılar, kimi kez bir önceki on yılda yaptıklarını da yıkarak yükselmeyi sürdürürler. 1970'ler planlamadaki heyecanın kaybolduğu, rutin imar planlarının varlığını sürdürdüğü bir dönem olur. Buna karşın planlama varlığını şu ya da bu biçimde de olsa sürdürmektedir hala. 1973 sonrası Türkiye'de büyük ölçekli planlama çalışmalarının başlıca iki yönde geliştiği görülür. Dünya Bankası desteğinde Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi, 1960'larda başlayan turizm serüveninde ciddi bir atılımı vurgularken, zengin bir teknik kadro sonradan çok tartışılacak olan bir ihtisas planı geliştirirler ve Kemer sahillerinin dış turizm amaçlı yapılaşmaya açılmasını hazırlarlar. Büyük ölçüde uygulama olanağı bulan proje, hazırlandığı dönemde olmasa da bir sonraki on yılda yeni bir bahisçi grubun; turizm yatırımcılarının oyuna katılmalarına zemin hazırlar.

Yine Dünya Bankası'ndan da destek alınarak yürütülen İstanbul Metropolitan Planlama çalışmaları, Ankara ve İzmir Metropolitan Planlama çalışmaları dönemin ikinci büyük ölçekli planlama çabalarını oluşturur. 1974-1976 yıllarında İstanbul için, Dünya Bankası finansmanı ile bölge planı kriterleri kullanılarak 1/25.000 ölçekli onaylanmayacak olan bir plan hazırlanır. Bu, İstanbul için sürdürülen tüm nazım planlar içinde en ayrıntılısı olur.

Bu dönemde, özellikle de 70'lerin sonlarına doğru, farklı kurumlarca ama, birbirinden kopuk biçimde, kısa sürelerle parlayıp sönen ve çoğunlukla ekip oluşturmak yerine kişilerce sürdürülen ve sonlandırılmayan ya da uygulama olanağı bulamayan bir çok çalışma yapılır. İstanbul için üretilen 'Kalkan Projesi', İmar İskan Bakanlığı bünyesinde, planlamada kurumsal koordinasyonu sağlamayı ve yatırım kararlarını belirlemeyi hedefleyen 'Trakya Alt Bölgesi Koordinatörlüğü'nün kurulması, üniversitelerin ve Marmara Belediyeler Birliğinin çalışmaları bir 'puzzle'in biraraya gelemeyen parçaları gibidir. 1978'de İstanbul Nazım Plan Bürosu, yine onaylanmayacak olan bir 1/25.000 ölçekli plan daha üretir. Bölge ölçeğinden uzaklaşılın bu planın ardından bu kez 1/50.000 ölçekli İstanbul Nazım Planı üretilir. 12 Eylül 1980 arifesinde ancak onanabilen plan, gelişmelerin gerisinde kalmış olsa bile, Ankara ve İzmir Nazım Planı'yla birlikte onanan son büyük plan olur.

1980-1984 arasında İstanbul Nazım Plan Bürosu, İstanbul Çevre Düzeni Planları'nı üretir. Planlamaya son verilen bir dönemde bu planlar da doğal olarak kadük kalırlar. Nihayet 1984 yılında Büro tamamen kapatılır. Bu bir tavadır. Bir bahis grubunu oyun dışı bırakmanın ötesinde oyunu bozan, dağıtan bir anlayışın ifadesidir. Planlama terkedilmeye başlarken, özellikle akademik çevreler için yeni heyecan odakları belirir. Planlama pratiğinden koparılan akademik ve kimi profesyonel çevreler, yılda bir kez oyunun değerlendirilmesini yapmak üzere Dünya Şehircilik Günleri'ni, 1970'lerin sonlarından itibaren kutlamaya başlarlar. Şehircilik günleri, planlama heyecanının kaybolduğu bir ortamda en önemli heyecan arama unsurlarından biri olup çıkar. Özellikle de son yıllarda, belki de oyunun istemleri dışında bitirilmiş olmasına tepkiyle, Şehircilik Günleri'nde her yıl söylenecek daha çok söz yer alır.

1960'dan bu yana, kimi zaman bahisçileri, kimi zaman kuralları, kimi zaman da jokerleri değiştirerek, turlar halinde sürdürülen oyun, 12 Eylül 1980'de bir mola daha alır. Ancak bu mola sonun başlangıcıdır. 1984'de tamamen bitecek olan bu oyunun sonuç hazırlıkları, bu mola süresince şekillenir. Bu dönemin ayırt edici özelliği, daha bir çok özelliğinin yanında, oyun durmuş olsa bile, olması gereken diğer oyuncular olmasa bile, oyun sürdürülüyormuşçasına, birbiri ardına, altyapısı olmayan ve birbiri ile çelişen kurallar üretilmesidir.

Ana kural, yeni Anayasa'dır. Anayasa, geride kalan yirmi yılın da yargılanmasıdır, bir anlamda. Bir önceki oyunda bahisçi olarak yer alan, politikacılar, plan uygulayıcıları olan yerel yönetimler, akademik çevreler ve toplumsal çevrenin tamamına yakını oyun dışı bırakılır ve askeri kadro oyuna 'el koyar'. Çünkü, söz konusu kadro, bir önceki oyunu bozan çevrelerin, bunlar olduğuna karar vermiştir.

Ortaya konan kurallar, bir yandan eski oyuncuları cezalandırırken, bir yandan da onlar adına yeni düzenlemeler öngörür. İlk olarak İstanbul ve Boğaziçi ele alınır. Bu her yeni bahis başında, Türkiye'de neredeyse gelenekselleşen bir tavidir. İstanbul ve Boğaziçi askeri kadrolarca öncelikle ele alınması gereken en stratejik bölgedir. Bu noktada, planlamanın buyurucu söylemiyle, askeri söylem bir kez daha çakışır ve bu dönemde, daha önce üretilmiş olan Nazım Plan'ın aksayan yönleri ivedilikle saptanarak, yeni Boğaziçi Öngörünüm ve Geriğörünüm Planları üretilir. Bu planlar, 22.7.1983'de Emekli General ve İstanbul Belediye Başkanı Abdullah Tırtıl'ın 'gayretleriyle' onanır.

Bu dönemde, bahisçiler de, jokerler de beklenildiği gibi, emekli ya da faal askeri erkanla kimi 'istekli' bürokratlardır. Söz konusu kadrolar, planların uygulanması amacıyla yazılı kuralları da belirler. 18.11.1983'de Boğaziçi Kanunu çıkar ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü kurulur. 1983'de ardarda getirilen Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (21.7.1983), Çevre Kanunu (9.8.1983), Millî Parklar Kanunu (9.8.1983) gibi önemli düzenlemeler, 1983'ün Kasım ayı sonunda sivillere devrolacak oyunun kurallarını, bir an önce ve onlara bırakmadan koymak düşüncesini de yansıtır. Yine sivil toplum, disipline edilmiştir ve askeri kadrolar görevlerini yerine getirmiştir. Kuralların konulmaya başlaması, oyuna el koyuşun hemen ertesinde başlamış, 83'de; gidişe yakın belirgin bir hız kazanmıştır. 1981'de yerel yönetim gelirlerinin düzenlenmesine ilişkin yasalar, 82'de çıkarılan Turizmi Teşvik Kanunu ve diğerleri hep oyunun kurallarının yeniden düzenlenmesine ilişkindir.

OYUN BİTER, BAŞKA BİR OYUN BAŞLAR...

1983 yılı sonunda yapılan seçimlerin ardından, bir önceki dönemin gönüllü jokeriyken, bu dönemde, yeni ve çok sevdiği bir oyunun kurucusu, kupa ası ve tek oyuncu seçici olarak ortaya çıkan Turgut Özal ve kadrolarınca yepyeni, Türkiye'de pek de bilinmeyen bir oyun başlatılır. Oyun yeniden kurulur. Ama bu kez, 'planlama oyunu' değil, kendi kurallarını üreten bir 'kalkınma' oyunudur. Planlamada bir kez daha dünya konjonktürü yakalanmış ve 'planlamanın beşiği' olarak bilinen İngiltere'deki uygulamalar, kısa bir gecikmeyle, Türkiye'de de uygulanmaya başlanmış, planlama oyunu sona erdirilmiştir. Bu dönemde eski oyunu hatırlatan tüm yazılı ya da yazılı olmayan kurallar, formal ya da informal yapıya sahip kurumlar, sistematik bir biçimde eritilir. Geçmiş oyundan kalan tek unsur, toplum

çevresinden kimi eski bahisçilerdir ki, onlar da zaten eski oyunun gidişatının, jokerlerinin ve kurallarının revize edilmesi gerektiğine inanan çevrelerdir. Sonuçta bu oyun, başlıbaşına başka bir araştırma konusudur.

1989 yerel seçimlerinin ardından ise, biz plancılar için yeni oyuna katılma şansı belirir gibi olmuşsa da, bugün, hileli kurullarla hala dışında kaldığımız bir oyun sürmektedir. Bir önceki oyunda bile, günceli yakalama fırsatını bulamayan biz plancıların, dışında tutulduğumuz ama dinamiğini hiç yitirmeyen bir sürecin sonunda ortaya çıkabilecek yeni bir oyunda nasıl yer alacağımız, biraz da bizlerin öznel sorgulamalarımızdan geçmektedir.

OYUNUN SONU - HISSADAN HİSSE

Türkiye'de genel bir ifadeyle planlı kalkınmanın 30. yılında gelinen noktayı görmek, oyunun niteliğini bir kez daha vurgulamak açısından önemli ipuçları verir.

. 30 yıllık deneyim sonunda planlama ve plancılar açısından gelinen noktada tam bir hayal kırıklığıdır.

. Türkiye'de 'Planlı Kalkınma Oyunu'nu, özellikle yönetici çevreler, -kimi zaman istekli, çoğu zaman isteksiz olarak katılmış olsalar da- gerçek bir oyun olarak görüp algılamışlardır.

. Yönetici çevreler genellikle, planlamayı bir ayak bağı, zaman, emek ve para tüketen bir süreç, hatta kimi zaman bir kısım akademisyen ve teknokratın kaprisi olarak görmüşler, bu noktada da kurumsal süreklilik oluşturmaya özen göstermemişlerdir.

. Özellikle farklı siyasi kadrolar arasında Türkiye'nin yerleşme sorunları üzerine bir konsensüs arayışının olmaması, kurumsal yapıların ve politikaların güçlü bir biçimde ortaya çıkıp, süreklilik kazanmasını engellemiştir.

. Bu ortamda kişisel niteliklere bağlı olarak kazanılan kimi başarılar ya da izlenen kimi gelişmeler sürekli olamamıştır. Kişiler ile daim bir planlama süreci, kendini de üretmekten yoksun kalmış, hatta kendini tüketmiştir.

. Karar çevreleri, bir yandan ülke ve bölge planlarıyla sermaye birikimini hızlandırmayı öngörürken, bir yandan da planlamanın gerektirdiği plan disiplini, tutarlılık, kararlılık ve süreklilik gibi ilkelerin kenarından dolaşmayı tercih etmişlerdir. Böylece planın ve planlamanın kuramsal anlamı kaybolmuş ve uygulamada yeni ve 'alla-turca' bir tanıma yapılmıştır.

. Süreklilik ve kararlılık kazanamayan, kişilere bağlı olarak varolan planlamadan böylesi kaygan bir zeminde istenildiği zaman vazgeçmek de kolay olmuş ve olmaktadır.

. Fiziksel planlama da, Türkiye'deki genel planlama anlayışından geniş ölçüde etkilenmiş, belki de en büyük payı almıştır.

. Kent planları, bugün Türkiye'de taşınmazların yapılaşma taleplerinin düzenlenmesi ve plan öncesi ya da plan yapımı sırasındaki kaçak

yapılanmanın yasallaştırılması için kullanılır hale gelmiştir. Bu arada, planlamaya atfedilen pek çok insancıl amaç ve olumlu nitelik imar planlamasından soyutlanmış, planlar, bundan sonra gelişmesi öngörülen alanlar için de salt katı, emredici ve renksiz masa üstü yayınlar haline gelmiştir.

. Toplum çevresi şahsi çıkarlar ölçüsünde plana ilgi duymaktadır. Bu doğal, ancak eksik bir davranış biçimidir. Bu biçim üzerinde, az gelişmişlik sürecinden alınan büyük payın yanında, Türkiye'de uzun planlama deneyiminin kamuoyuna maledilememesi de etkili olmuştur ki; bu konuda planlama çevresinin de ciddi bir sorumluluğu vardır.

. Her fırsatta, her alanda geliştiği söylenen Türkiye'de henüz 'arkaik' bir planlama yönteminde ısrar edilmektedir. Bir anlamda planlama, Türkiye'de çağ atlayamamıştır.

. Planlama çevreleri de Türkiye'de planlamanın yeniden üretimi ve kendini yenilemesinde atfedilebilecek her türlü olumsuzluğu bünyesinde toplayan bir performans göstermektedir. Oysa bizlerin de içinde bulunduğu planlama çevresi, -gelişmekte olan bir ülkede ve bunun belirlediği koşullarda yaşıyor olmayı hep ön koşul olarak akılda tutup- bir sorgulama sürecini yaşamak durumundadır. Bu sancılı süreç içinde, kimi zaman istenmeyen sonuçlara varılsa da, kendini bilme, kendinden haberdar olma ve kendini eleştirme zorunluluğu, planlıların karşısına 'SINE QUA NON' olarak çıkmaktadır. Çünkü, Türkiye'nin planlamayla yapacağı daha çok işi, bu süreçte üretecek daha çok planı vardır ve olmalıdır. Aksi, kendi varlığımızı yadsamak anlamına gelir.

NOTLAR

(1) Bu çalışmada 'planlama' ifadesi kentsel, kırsal, ülkesel, bölgesel ve metropoliten planlama anlamında kullanılmıştır. Bununla birlikte özellikle DPT'nin temsil ettiği iktisadi niteliği ağır basan kalkınma planları ile sektörel planlar da çoğu kez aynı ortak başlık, yani 'planlama' kelimesi ile ifade edilmişlerdir.

(2) ŞENYAPILI, Tansı. (1975), "KTO-Kent Tasımlayım Oyunları, Uygulama Olanakları", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt I, Sayı 2, s.211-225, Güz 1975, Ankara. Şenyapılı burada, 'Kent Tasımlayım Oyunları'nın değişik türlerinden bahsederek, bu tür bir çözümlemenin Türkiye'ye uygulanabilirliğini tartışmakta, ancak oyunun serbest piyasa kurallarının geçerli olduğu, merkezi planlama ve kamu müdahalesinin olmadığı ya da düşük bir düzeyde bulunduğu, kentsel-mekansal biçimlenmenin serbest rekabetle biçimlendiği Batı -özellikle ABD- için geliştirilmiş bir kentsel simülasyon modeli olduğundan hareketle, Türkiye'ye uygulanabilirliği konusunda olumsuz bir yargıya ulaşmaktadır. Ancak Şenyapılı, bu modellerin, Türkiye'de sadece mevcut olgu ve oluşumların anlaşılabilirliği açısından kısmen uygulanabilir olduğunu belirtmektedir.

(3) Mustafa Reşit Paşa, 1826'da şehirlerin modern bir görünüme kavuşması için planlamayı, planlama için de bilimsel bir yaklaşımı savunmaya başlar: "...yollar matematik ve geometrik kurallara dayanmalıdır (Kevoid-i Hendese). Geniş ve doğrusal caddeler açılarak hem kentçi iletişim kolaylaştırılmalı, hem de yangınlar önlenmelidir". ÇELİK, Zeynep. (1986), THE REMARKING OF ISTANBUL, Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century, s.49, University of Washington Press, Seattle and London.

(4) İlhan Tekeli, Osman Nuri Ergin'e dayanarak von Moltke'nin 1837 yılında hazırladığı İstanbul Planı ve bu plan kararlarının özetini ihtiva ettiğini belirttiği 1839 tarihli bir ilmühaber ile 1848 tarihli nizamnamenin hükümleri arasındaki benzerlikten hareketle adı geçen belgelerin hazırlanmasında von Moltke'nin, dolayısıyla Mustafa Reşit Paşa'nın etkisi olabileceğini ima etmektedir. Bu konuda bkz. TEKELİ, İlhan. (1980), "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri", Türkiye'de İmar Planlaması, Tamer GÖK (Ed.), ODTÜ, Ankara.

(5) GÜRSEL Cemal, "İkinci Cumhuriyet Anayasası ve Planlama", 1961 Anayasası'nı Kamuoyuna Tanıtma Konuşmalarından, TEKELİ, İ., İLKİN, S. (1983), "Türkiye'de Planlama: Ülkesel, Bölgesel, Kentisel", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 6, s.1605, İstanbul.

(6) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları Kitapları, 1955, 1958.

(7) 933 sayılı bu yasanın önemli maddeleri, sonradan Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilir.

(8) Bu plan ile, 1140 ha. sanayi alanı önerilir. Ancak bu rakam kısa sürede yetersizleşir. Sanayi kuruluşları plan sınırları dışında da, kendi dinamikleri doğrultusunda yer seçmeye başlar.

KAYNAKLAR

ANKARA ÜNİVERSİTESİ S.B.F. (1955): İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, A.Ü. S.B.F. Yayınları No:1, Ankara.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ S.B.F. (1958): İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, A.Ü. S.B.F. Yayınları, No:4, Ankara.

ARU, Kemal Ahmet (1968) : Türkiye'de Metropoliten ve Şehir Planlamasında Geçirilen Safhalar ve Yorumlanması, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü Yayınları No:2, İstanbul.

AVCIOĞLU, Doğan (1969) : Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1966) : Tek Adam, C.3 (1922-1938), Remzi Kitapevi, İstanbul.

BORATAV, Korkut (1984) : "Dünya Ekonomisi, Türkiye ve İktisat Politikaları", Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Boratav, Tekeli, Keyder vd.Yurt Yayınları No:10, Ankara.

CALVINO, Italo (1990) : Görünmez Kentler, Remzi Kitapevi, İstanbul.

ÇELİK, Zeynep (1986) : THE REMARKING OF ISTANBUL, Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century, University of Washington Press, Seattle and London.

ERDİLEK, Neşe (1983) : "Hükümetler ve Programları", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, C.4, İstanbul.

ERKÜN, Safa (1956) : İmar-İstimlak Kanunu, Halk Basımevi, İstanbul.

- GEVGİLİLİ, Ali (1970) : "1970 Bütçesinin Reddi ve Demirel'in Geleceği",
Düşünenlerin Köşesi, Milliyet Gazetesi.
- GÜNAY, Baykan (1981) : "Türkiye'de Turizm Planlaması", Birinci Türkiye
Şehircilik Kongresi, Yiğit Gülöksüz (Ed.), ODTÜ, Ankara.
- HERRSHLAG, Z.Y. (1968) : TURKEY The Challenge of Growth, E.J. Brill,
Leiden.
- İSTANBUL VİLAYETİ NEŞRİYAT ve TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ (1958), İstanbul'un
Kitabı, İstanbul.
- KÜÇÜK, Yalçın (1971) : 100 Soruda Planlama, Kalkınma ve Türkiye, Gerçek
Yayınevi, İstanbul.
- ŞENYAPILI, Tansı (1975) : "KTO-Kent Tasımlayım Oyunları, Uygulama
Olanakları", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.1, Sayı 2,
Güz 1975, Ankara.
- TANYELİ, Uğur (1991) : "Çinici ve Bireysel İfade Sorunu", Arredamento
Dekorasyon Dergisi, 1991/4, No:25, İstanbul.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (1963) : Kalkınma Planı
Birinci Beş Yıl 1963-1967, Ankara.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (1968) : Kalkınma Planı
İkinci Beş Yıl 1968-1972, Ankara.
- T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (1973) : Yeni Strateji ve
Kalkınma Planı 1973-1977, Ankara.
- TEKELİ, İlhan (1980) : "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri",
Türkiye'de İmar Planlaması, Tamer Gök (Ed.), ODTÜ, Ankara.
- TEKELİ, İlhan., İLKİN, Selim (1983) : "Türkiye'de Planlama: Ülkesel,
Bölgesel, Kentsel", Cumhuriyet Dönemi Türkiye
Ansiklopedisi, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ Fehmi, R.KELEŞ, C.GERAY (1977) : ŞEHİRCİLİK Sorunlar Uygulama ve
Politika, A.Ü. S.B.F. Yayınları No:415, Ankara.
- YERASİMOS, Stefanos (1976) : Az gelişmişlik sürecinde Türkiye, Gözlem
Yayınları, İstanbul.
- ZİYAĞLU, Kakım (1985) : Yorumlu İstanbul Kütüğü, Turing Yayınları,
İstanbul.

TÜRKİYE'DE SON OTUZ YILDA PLANLAMADA ETKİN OLAN KURUMLAR(*)

GİRİŞ

Türkiye'de son otuz yıldır meclislerden geçen çeşitli yasalar ve bu yasaları uygulamak için oluşturulan çeşitli kurumlarla hızlı kentleşme sürecinin sorunlarını çözümlenmeye çalışmıştır. Ancak ülkede uzun süre merkezîyetçi bakış açısı egemen olmuştur. Dolayısıyla bu süreçte ne yetişen idareciler, ve 1950'li yıllarda çok partili demokratik sistemi yerleştirebilen politik sistem, ne de 1960'larda kurulan Devlet Planlama Teşkilatının sektörel yatırımlarda önerdiği yatırım kararları ve merkezîyetçi planlama modeli, köktenci bir çözüm getirememiştir. Keza; ülkede uygulanan planlama stratejilerinde konut yatırımlarına itibar edilmemesi, plan ve programlarda yer verilmemesi de 1950'lerden sonra yavaş yavaş ivme kazanan kentleşmenin ortaya koyduğu sosyal ve ekonomik sorunların boyutunu yakalanamayışına ve çözümlenemeyişine neden olmuştur. Kentleşmenin geniş kapsamlı politikalarla değerlendirilmesi gereği ise ancak ikinci plan döneminde önerilmiş, kentleşme sorununa merkezî idareler sahip çıkarak yasal araçlar ve kurumlar oluşmuşsa da merkezî yönetim ile yerel yönetim arasındaki yetki ve sorumluluk ancak 3194 sayılı yasa ile çözümlenmiştir. Fakat bu yasa kapsamında bile bir dizi sorunun yargı kurumlarına aktarıldığı gözlenmektedir.

Yerel yönetimlere, planlama-uygulama sürecinde yüklenen denetim sorumlulukları, kentsel alt yapının, sosyal donatımların nasıl ve hangi akçalı ödeneklerle çözüleceği belirtilmemiş ve açıkça yerel yönetimler kentleşmenin sosyal ve ekonomik sorunları ile başbaşa bırakmıştır.

İşte bu bildiri ile planlı dönemde, ülkede kentleşme politikalarının uygulamasında yer almış kurumlar ve getirilmiş olan hukukî düzen eleştiril bir bakışla ele alınmıştır.

Ülkemizde oluşmuş imar kurumlarının etkinliğini yitirdiği görüşleri çeşitli çevrelerce sürekli dile getirilmektedir. Türkiye'de son otuz yılda kentsel nüfusun yıllık artış hızı % 6 civarında oluşmuş, bunun yaklaşık yarısını kırdan kente göç oluşturmuştur. Bu yüksek kentleşme hızına karşılık,

(*) Bölüm Adına ortak bildiri; Prof.Dr.Mehmet Çubuk-Doç.Dr.Aykut Karaman-Doç.Dr.Şule İnankul-Yrd.Doç.İsmail Günür-Öğr.Gör.Akın Eryoldaş-Ar.Gör.Ayşen Sirel-Ar.Gör.Levent Yarar tarafından hazırlanmıştır.

ülkede kentleşmenin sorunlarını çözmek için geliştirilen kurumsal yapı ve araçlar batı dünyasının etkisinde kalmıştır. Hukuki düzenini kurmuş, demokratik kurumlarını geliştirmiş batı dünyasından alınan yasal düzenlemelerimize yön veren imar stratejileri, gerekli demokratik yapı ve etkin kamu idaresi oluşturulmadan, eksik idari ve mali uygulama araçları ile kentleşme sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır.

Bildirimizde ülke genel kalkınma düzeyine ilişkin olarak gelişmiş yasal ve kurumsal oluşumların yapıları ve işlevlerini eleştirmekten çok varlığı tartışılır olan sistemin kentsel sorunları çözebilmek için ne gibi çabalar sarf ettiği ve bu çabalar ile nereye geldiği tartışılmaktadır.

1. Bölüm

.Türkiye'de Son Otuz Yılda Planlamada Etkin Olan Kurumlar

Hızlı kentleşme olgusunun ortaya koyduğu sorunların tüm sektörlerde yaşandığı ülkemizde, çevrenin planlı gelişmesine ilişkin Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana çeşitli politikalar, yasal ve kurumsal çerçeveler oluşturulmuştur.

Özellikle 1980'lerde planlama ve uygulamayı yönlendirecek kurumsal yapının oluşturulması için önemli çabalar sarfedilmiştir. İmar Yasası-Turizm Teşvik Yasası-Çevre Yasası-Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası-Kıyı Yasası-Özel Çevre Koruma Bölgeleri Kararnameleri, 1980'lerin önemli mevzuat değişikliklerinin ana başlıklarıdır. Bu dönemlerde (1980-1985) çıkarılan yasalarla büyük kentlere ve yerel yönetimlere İmar Planları yapımı ve onayı, DPT'ye Bölge Planlama konusunda önemli yetkiler verilirken, İmar ve İskan Bakanlığının Planlamadaki rolü azaltılmıştır. Öte yandan 1984 tarihli Toplu Konut Yasası ile kentlerin toplu konut alanlarının planlı ve tapulu olarak geliştirilmesi için bazı ilkeler geliştirilmiştir. 1990'larda eklenen yeni yasal düzenlemelere koşut olarak bunların sorumlu olduğu kurumsal yapılarda önemli değişiklikler, artışlar olduğu görülmektedir. Turizm Bakanlığı-Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı-Çevre Bakanlığı, yeni mevzuatların sorumlu olduğu bazı kurumsal yapılardır.

Türkiye'de planlamada etkin kurumların, imar planlarının oluşmasında gösterdikleri çabalar, bu kurumlarda belirli dönemlerde ve belirli düzeylerde çalışmış kişilerin aktardığı bilgilerden, kurum aktörlerinin gözlem ve izlenimlerinden oluşmuştur.(1) Böylece planlı dönemde yasal araçlar ile donatılmış kurumun 'plan'a ilişkin işlevlerde aldığı tavırlar okuyucuya aktarılarak Türkiye'deki planlama senaryosunda izleyicinin bilgilenmesi beklenmektedir.

Türkiye'de, İmar Yasasına, genelde fiziki planlama ve yerleşme düzeni-
ne ilişkin çalışmalara katılan kurumları şöyle sıralayabiliriz:

İmar ve İskan Bakanlığı (Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü)-İller Ban-
kası-Belediyeler-Valilikler-Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek
Kurulu-Üniversiteler-Şehircilik Enstitüleri-Üniversite Döner Sermayeleri-
Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı-Plan Mütahhitleri-Arsa Ofisi Ge-
nel Müdürlüğü-Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi-Turizm Bakanlığı-
Çevre Bakanlığı-Çap Bölgesi Kalkınma İdaresi İdaresi Başkanlığı-Mimar-
lar Odası-Şehir Plancıları Odası gibi.

Organizasyon teorisindeki gelişmeler kısaca incelendiğinde; ilk çalışmalara-
nın "formal" bir yapı üzerinde olduğu görülmektedir. 1950'lere kadar bu
"formal" yapı devam etmiştir. Bu yapıda doğrudan denetleme ve standar-
dizasyon hakimdir. Kurumda, otorite ile hiyerarşik düzen sağlamak amaç-
lanmaktadır. Diğer bir olgu ise, işlerin standardizasyonudur.

Bürokratik yapıda kuralların belirlenmesi ile işlerin standardizasyonu
gerçekleştirmeğe çalışıldığı dönem söz konusudur. 1950-1960 yılları ara-
sında 'insan ilişkileri' kavramı organizasyonlarda önem kazanmıştır. Yakın
dönemdeki yaklaşımlarda organizasyonlarda resmi ve gayriresmi ilişkilerin
yapısının, doğrudan "denetleme" ve "standardizasyon" yerine karşılıklı
uyarlama ile ilişkinin sürdürülmesi olarak görülmektedir. Bu şekilde
yeni kurumlarda 'karşılıklı uyum sağlama', mekanizmaları geliştirilmiştir.
Türkiye'de son otuz yılda planlamada etkin olmuş belli başlı kurumlar:

1. İmar ve İskan Bakanlığı:

1958 yılında 1051 Sayılı Yasa ile kurulmuştur. Türkiye'deki fiziki planla-
maya ilişkin araştırma, planlama ve programlama yetkileri Bakanlık bün-
yesindeki Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bakanlık her
ölçekteki planları onayan 'son karar mercii' olmuştur. Planlama ve İmar
Genel Müdürlüğü, Şehir Planlama, Metropoliten Planlama ve Bölge Plan-
lama Dairesi Başkanlıklarından oluşmuştur ve yaklaşık yüz kişilik bir
eleman kadrosu ile işlevlerini sürdürmüştür. Metropoliten planlama Dai-
resine bağlı Nazım Plan Büroları'nda yer alan sözleşmeli personelle, Ge-
nel Müdürlüğün merkez teşkilatından daha fazla eleman çalışmıştır.

.Bölge Planlama Dairesi:

Bakanlığın kuruluşunu takip eden yıllarda, Türkiye'yi bölgelere ve alt
bölgelere ayırarak; ülkedeki doğa, insan kaynağı ve altyapıyı, yerleş-
me birimlerinin fiziki, sosyal, potansiyellerini tanımlayan araştırmalara
yönelmiş, yayınlar yapmıştır. 1975 yılından sonra yeni imar yasasına ek-
lenen maddeleri ile belediye sınırları dışındaki yerleşmeleri de imar yasa-

si kapsamında denetlenmesi ortaya çıkınca, Bölge Planlama Dairesi Bakanlığın çıkardığı 82 Sayılı Genelge ile; ruhsat öncesi aşamada, parsel bazında planlama anlayışı, geliştirilmiştir. (2) Planlanmış alanlar dışında yapı yapacaklar için 'ön izin alma' adı verilen bir kavram geliştirilmiş ve bölge genelinde stratejik yatırım kararlarını hazırladığı planlar ile, mekansal olarak yönlendirmesi gereken Daire Başkanlığı parsel düzende her türlü yatırımcının dilekçesini sonuçlandırabilmek için teşkilatlanmış ve yaptığı işlemleri standartlaştırabilmek için '82 Sayılı Kararname' ile bir bürokrasi yaratmış ve işlevini kaybetmiştir. Bu genelgenin, yarattığı bürokratik işlemlere karşılık, planlamaya bir katkısı olmamıştır.

.Metropolitan Planlama Dairesi Başkanlığı çalışmalarını Nazım Plan Büroları ile yürütmüştür. Nazım Plan Büroları, planlamaya ilişkin bir çok çalışmanın ülkemizde öncülüğünü yapmışlardı. Bakanlıkta bulunmayan uzman eleman ve teknik imkanları ile çeşitli bilgilerin, derlenmesinde koordinasyon toplumun kurumları ve üniversiteleri ile olan ilişkilerde, bürokrasinin dışında bir ilişki kurarak ve üniversitelerin danışmanlık hizmetlerinden yararlanarak plancılar için bir eğitim kurumu görevi görmüşlerdir. Nazım planda bir çok sorun Bakanlık hiyerarşisine girmeden ve politik baskı olmadan tartışılmış ve görüşler Bakanlığa bir danışman tavrı ile sunulmuştur.

.Şehir Planlama Dairesi Başkanlığı:

Genel Müdürlüğün en yoğun çalışan dairesi olmuştur. Türkiye'nin bütün belediyelerinden gelen plan değişiklik istekleri bu dairenin oluşturduğu 'kurul' üyeleri tarafından sonuçlandırılmış, Türkiye'nin bütün nazım ve imar planları bu kurul üyeleri tarafından incelenmiştir. Burası ülkedeki planlama sisteminin karar organı olmuştur. Belediye meclis kararları, üç dört kişilik kurul üyeleri tarafından plana göre yorumlanıp, kurul üyelerinin kendi bilgi ve görgüleri yeterliliğinde, kabul veya reddolunmuştur.

Tüm ülkeyi ilgilendiren imar düzeninin, yasal yetkisinin karara bağlandığı bu mekanizmayı biraz daha derinlemesine incelemekte yarar vardır. Şehir Planlama Dairesi'nde bir mimar veya şehir plancısı birkaç vilayetten sorumlu olarak imar planı değişikliklerini incelerdi. Ancak, İstanbul dosyaları çok sayıda olduğundan, dosyalar beş-altı şehir plancısı veya mimar arasında bölüştürülürdü. Belediye Meclis Kararı ile gelen plan değişiklik isteği, raportör tarafından imar planı bütünü içinde incelenir, meclis kararı okunur ve raportör kendi geliştirdiği görüşü kısmen yazarak dosyayı değerlendirmiş olurdu.

Haftanın belirli günlerinde "Planlama İmar Genel Müdürlüğü Kurulu"nda bu dosyalar raportör ve birlikte çalıştığı şefi ile birlikte getirilirdi. Bir Genel Müdür Yardımcısı ve Daire Başkan Yardımcısı ile birlikte üç veya dört kişiden oluşan "kurul" dosyayı yeniden gözden geçirir, BMK'yı kabul veya reddederlerdi. Red halinde, yerel yönetimin meclislerinden büyük çaba göstererek geçirilen imar uygulama plan değişikliği isteği, merkezi yönetim tarafından kabul edilmemiş olurdu. Görüldüğü gibi Bakanlık ülke düzeyindeki fiziki mekanın şekillenmesinde mutlak bir otoriteye sahip olmuştur. Ancak buna rağmen kaçak yapılaşmayı denetleyecek güçlü bir mekanizma oluşmamıştır. Planlama İmar Genel Müdürlüğü, gecekondu bölgelerindeki gelişmeler için özel onama yapmış, imar planı onamasında '775 sayılı yasaya göre onanmıştır' ve '1605 sayılı yasanın 29. maddesine göre onanmıştır' mühürleri ile ülkedeki kentleşme yapısına ve yasalara uygun olarak, çifte standartlı kentsel gelişmeyi uygulamıştır.

Belediye başkanlarının önemli konularda plan değişikliğini etkileyebilmek amacıyla Ankara'ya Genel Müdürlüğe geldikleri ve Genel Müdür veya ilgili yardımcısı ile görüşerek 'plan değişikliği isteğini' kendi istekleri doğrultusunda çıkardıkları da görülmüştür. Bu durumda Başkanın o günkü politik görüşleri Bakanlık içinde etkili ise bir sorun olmamıştır. Bazı hallerde Genel Müdür ve diğer Daire Başkanlarının katıldığı bir 'yüksek kurul' toplanarak konuyu karara bağlamıştır. Görüldüğü gibi Yüksek Kurul politik ağırlıklı konuları çözümleyebilmek için yaratılmış bir mekanizmadır. Yüksek Kurul'da genelde alt kuruldan olumsuz çıkan dosyalar veya politik ağırlığı olan dosyalar incelenmiştir. Bu kurulda politik gücün, Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü üzerindeki etkisi açıkça hissedilmektedir. Belediye Meclis kararlı plan değişiklik istekleri, alt kurulda reddedilmiş bir çok dosya, Yüksek Kurulda olumlu olarak çözümlenmiştir.

İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurumsal yapısı ve fiziki planları yasa doğrultusunda çözümlene çabası; merkezi idarenin, idarecileri, uzmanları ve politikacıları arasında paylaşılan 'plan onama' yetkisinin nasıl ele alındığının bir bölümü yukarıda anlatılmıştır. Türkiye'de kentlerin fiziki planlarının oluşmasında en etkili kurum olarak, 1959 yılından 1985 yılına kadar yasal olarak görevlendirilmiş bu kurumun yetkileri, 3194 Sayılı Yasa ile yerel yönetimlere devredilmiştir. Böylece merkezi yönetimin plana müdahale devrine son verilmiş, Türkiye'de fiziki planlama sürecinde yeni bir dönem başlamıştır.

2. İller Bankası Planlama Daire Başkanlığı:

Yerel imar planlarını belediyeler adına kendisi yapan veya ihale ederek plancılara yaptıran ve yapım sürecince yapım biçimi ve sonuçlandırılmasında belli bir standart ile planın ortaya çıkarılmasında görev almış bir kurumdur. Banka plan yapımı için belediyelere finansman olanağı sağlayarak, belediyeleri kendine borçlandırmaktadır. İmar planı yapım sürecini takiben alt yapı projeleri, Banka tarafından koordine edilerek, teknik denetimi sağlandığı için, İller Bankası'nın yerel yönetimlere planlı gelişme modelinde katkısı büyük olmuştur. Planların ihalesinden, yapım ve sonuçlandırılmasında İller Bankası tarafından geliştirilmiş model, araştırma için gereken hususlar planın raporu, planın takdim tarzı, önceden tanımlanmış İller Bankası'nın standartları kapsamında incelenip; değerlendirilmiştir. Banka ihale ettiği planlarda bu standartları kesin olarak araştırmıştır.

Fiziki planların kurumsallaşmasında önemli görevler yüklenmiş İller Bankası, belediye başkanları ile olan iletişimde çok olumlu bir tavır almış, belediye başkanlarını kendi patronu, Bankaya plan yaptırtan müşteri, olarak değerlendirilmiş, bu nedenle yerel yönetim ile olan ilişkisini sıcak tutmuştur. Planlamada katılımı veya kurum içinde uyumlu ilişkiyi canlı tutan İller Bankası, Türkiye'de fiziki planın yerleşmesine katkıda bulunmuş önemli bir kurumdur. Bankaca standartlaştırılan araştırmaların, son yıllarda gelişen planlama yaklaşımları ile uyumlu olmadığı, bu araştırmaların ve anketlerin fiziki planlamayı genelde yansıtmadığı, plancılar ve plan müellifleri tarafından dönem dönem eleştirilmişse de, yeni değerlendirme yollarını ortaya koyacak kurumlar gelişmediğinden, Banka yöntemleri günümüzde de geçerli kalmıştır. Fiziki planlamada, ayrıca, yarışma yolu ile plan elde edilmesini deneyen Banka bazı önemli bulunduğu konularda yarışmalar için gayet kapsamlı yayınlar hazırlayarak ülke planlamasında yeni yaklaşımların denenmesine katkılarda bulunmuştur. Zonguldak planlaması, İzmit planlaması, Konya, Gaziantep planlaması bu türlü çalışmalar çerçevesinde elde edilmiştir.

Banka, yerel yönetim ile plan yapım sürecinde ilişki kurarak plancı ile onama kurumu olan Bakanlığın temsil edildiği ve bir tür katılımcı planlamanın ilk örneklerinden sayılan 'Danışma ve Denetleme Kurumları'nı da planlama sürecine katmıştır.

3. Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü:

Fiziki planların uygulama aşamasında önemli bir kurum olarak kendini gösterir. Toplu yapılan kamulaştırmalarda özel mülk ve kamu mülkünün

bulunduğu geniş alanlarda, toplu konut, sanayi ve depolama alanları ile turizm alanlarının gerçekleştirilebilmesi için Arsa Ofisi Yasası'ndan faydalanılmıştır. Yasa kamulaştırma sonucu elde edilen arsaların, elde tutularak kiralanmasını da kapsayan yasal maddeleri içermektedir (1164 sayılı, 29.4.1969 tarihli, Arsa Ofisi Kanunu). Bu nedenle Arsa Ofisi Yasası İstanbul'da, geniş alanların kamulaştırılmasında kullanılmış, Metropolitan alan içinde, Ümraniye Organize Sanayi, Gebze Organize Sanayi alanı, İki-telli Organize Sanayi Alanı, Halkalı Toplu Konut alanı gibi alanlar kamulaştırılarak, uygulamada mülkiyetin bir elde toplanması, alt yapı ve sosyal servisler için yeterli yer ayrılması olanağı doğmuştur.

4. Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Kurulu:

Planlama bölgelerinde sit alanlarını tanımlayarak, fiziki planı yapılacak alanlarda tarihi veya doğal değerlerin, belli ölçütler dikkate alınarak gelişmesini yönlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bir çok yerel yönetim, tarihi veya doğal değerlerin, belli ölçütler dikkate alınarak gelişmesini yönlendirmek amacıyla kurulmuştur. Bir çok yerel yönetim, tarihi dokunun kent içinde önemli yer tuttuğunu vurgulamış olmakla birlikte, Anıtlar Kurulunca ayrılan alanlar içindeki bölgelerin gelişmediğini, sit sınırlarının kısıtlı tutulması, kentlerin doğal gelişmesini engellediği savını politik olarak gündeme getirmiş ve uygulanamayan kararlardan veya rastgele elde edilen karşıt uzman raporları ile Kurulun yapısını ve kişiliğini etkilemeye çalışmışlardır. Kurulun kararlarının bağlayıcı ve tutucu yapısı üzerinde etkinlik sürdüremeyen politik yapı, Kurulun yapısını değiştirerek, politikacının gölgesinden etkilenmeyen bilim adamının çoğunlukta olduğu Kurul yerine, bürokrat elemanlardan meydana gelen bir Kurul oluşturulması yasal bir düzenleme ile sağlanmıştır. (Kurul oluşumunu bilim çevresinden bir dereceye kadar arındırılarak, bürokraside çalışan üst düzey elemanların Kurulda yer almasını ve bu yapısı ile Kurulun daha esnek kararlar almasını sağlamıştır.) Ancak bu önlemlerin de yeterli olmadığı ve Kurul kararlarının geciktiği belirtilerek, Bölge Kurulları oluşturulması ve yerel yönetimler de, tarihi, kentsel sit ve doğal sitlerin oluşmasında söz sahibi edilmiştir. Böylece ülkenin tarihi veya doğal nitelikli koruma bölgeleri, yerel etmenlerin etkisi altındaki Kurul kararları ile tartışılabilir sonuçlar ortaya çıkarmaya başlamıştır.

5. Üniversitelerin Şehircilik Enstitüleri:

Üniversitelerin dışa açıldıkları kurumlar olarak görülebilir. Şehircilik Enstitüleri yaptıkları araştırmalar, proje çalışmaları ve değişik kurumlara verdikleri bilimsel görüşlerle, planlamada, dikkate değer bir yapıya sahip-

tirler. Bu kurumlardan, özellikle bilimsel görüş olarak uygulamalarına gerekçe sağlamak isteyen kamu kurumları ve yerel yönetimler faydalanmıştır. Enstitülerin raporlarında, bu alanda isim yapmış bilim adamlarının imzalarının olması, gerekçe arayan kurumları etkilemiştir. Üniversitelerin Şehircilik Enstitüleri, bir danışma ve araştırma kurumu olarak, planlama sürecine dolaylı katkıda bulunmuş kurumlardır. Ancak üniversite içinde bu kurumsal yapının gittikçe güçlenmesi, Dekanlık ve üniversiteden bağımsız olarak yazışmalar yapması, eğitim hiyerarşisinin dikkatini çekmiş ve tüzel kişiliklerinin kaldırılmasına ve YÖK Yasasıyla kapatılmasına neden olmuştur.

6. Üniversite Döner Sermayeleri:

Bunlarda, Türkiye'de planlama sürecinde yer almış kurumlardır. Fiziki planlamanın uygulama sürecine, eğitim kadrosu ve öğrenci çalışmaları ile katkıda bulunacağı sanılan Döner Sermaye projelerinin, fiziki planların gelişme sürecinde, eğitim kurumları ile politik yapıları karşı karşıya getirmiştir. Ayrı rasyonel sistemler içinde çalışma yapan bu kurumların uyum içinde olmadıkları ve bu kurumların doğaları gereği sürdürmek zorunda oldukları rolleri, yıpratıcı tartışmalara neden olmuştur. Öğrencilerin plan yapım sürecinde politik kurumların plancı ile olan ilişkisini ve yaşanan karşılıklı diialogları takip edebildiklerinden, eğitim süreci için, önemli bir malzeme oluşmuştur.

7. Mimarlar Odası:

Bir kurum olarak plana etkileri yadsınamaz. Bu çalışmalarda Mimarlar Odası bir kurum olarak fiziki planda yer almamıştır. Ancak kurumsal katkıları ve ülke fiziki planlama sürecine katkıları oldukça fazladır. Örneğin, Mimarlar Odası son yıllarda, İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin İdari Mahkemede açtığı bir plan iptal davasının, İdari Mahkemece, değerlendirilmesi ve 22.11.1990 günü ve 1804 sayılı kararla 3194 Sayılı Yasa'nın 9. maddesine 20 Haziran 1987 de eklenen "İmar Planı hususunda belediyelere verilen tüm yetkilerin, Başbakanlık onayı ile geçici olarak Bayındırlık ve İskan Bakanlığına verilebileceğini" öngören fıkranın iptali için Anayasa Mahkemesine başvurması ve gerekçe olarak, Başbakanın böyle bir yetkisinin olmayacağı, hem de "Bakanın şahsına geçici, fakat belirsiz bir süre için parsel bazına kadar her ölçekte planlarda re'sen değişiklik yapma yetkisi verilemeyeceği" belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesi bu gerekçeyi haklı bularak 26 Eylül 1991 günlü kararı ile yasa fıkrasını iptal etmiştir. Burada kurum olarak Mimarlar Odası'nın plan süreci içinde aldığı tavırların,

demokratik düzen içinde fiziki planın kurumsallaşmasını köklü bir biçimde etkilediği görülebilir.

8. Güneydoğu Anadolu Projesi Yüksek Kurulu:

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin koordinasyonunu sağlamak üzere "Güneydoğu Anadolu Projesi Yüksek Kurulu" oluşturulmuştur. Ayrıca Başbakanlığa bağlı "GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı" da ilgili Devlet Bakanı'nın sorumluluğunda GAP Yüksek Kurul Kararları çerçevesinde Bölge kalkınma için planlama ve uygulama çalışmalarını yürütmektedir. Bu çalışma her iki ayda bir yapılan koordinasyon kurullarının çalışmalarıyla desteklenmektedir. 1991 Eylül ayında üçüncü yılını dolduran GAP Koordinasyon Toplantıları ile Türkiye'de ilk kez bir bölge planı kapsamlı bir biçimde ele alınmaktadır ve tüm kurumları bağlayıcı bir özellik taşımaktadır. Toplantının üyeleri ise tüm Bakanlıklar ve bağlı bulunduğu kurumların, üniversitelerin temsilcileri ve yöre belediye ve valileri oluşturmaktadır.

(1990 Ekim) ihale edilen Ulaşım ve Altyapı ihalesi de, bir bölge planı niteliğinde, Türkiye'de bugüne kadar ihale edilmiş en kapsamlı bölge planı çalışmasıdır.

9. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı:

Çevre değerleri bakımından önemli sorunları gündeme getiren turizm sektörünün yasal sorumlu kurumudur. Turizm planlamasının onaylanması geçmiş yıllarda birçok boyutları ile imar ve İskan Bakanlığının onayında bulunmakta idi. Yetki, Turizm Bakanlığına geçince bu durum fiziksel planlamayı makro düzeyde kaynak kullanımı olarak ele almış ve yatırım düzeyindeki fiziksel planlamayı da, alt yapı ile donatılmış arsa olarak görmüştür.

1980'lerde ise Bakanlık çalışmaları içinde daha önceki dönemlerde geçerli olan 1/25.000 ölçekli çalışmalardan vazgeçilerek 1/5000 ve 1/1000 ölçekli mevzi planların hazırlanması kabul edilmiştir. Aynı yıl imar ve İskan Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı arasında varılan anlaşmaya göre çok sektörlü fiziksel planlama yerine, sınırları onaylanmayan turizm yerleşme alanlarının uygulama planlarının Turizm ve Tanıtma Bakanlığınca hazırlanması kabul edilmiştir. Bu yasa ile Bakanlık turizm alanlarının planlaması, alt yapı ile donatılması ve geliştirilmesi görevini üstlenmiş oluyor.

Turizm ve Tanıtma Bakanlığının 1981 yılı programı içinde a) Yatırımcı ve işletmeci belirlenmeden proje hazırlanmayacağı, b) Resmi yapı dışında konaklama tesislerinin devletçe yapılamayacağı, c) Devletçe toplu turizm

yerleşmelerine olanak veren 1/5000 ve 1/1000 ölçekli imar planları hazırlanması, d) Yatırımcılara arsa sağlanması, e) İdari ve mali hususlarda yatırımcılara kolaylık sağlanması, gibi hususlara yer verilmiştir.

12 Mart 1982'de yürürlüğe giren 2684 Sayılı Turizm Teşvik Kanunu yukarıdaki program hedeflerinin gerçekleşmesine en önemli yasal etmen olmuştur. Bu yasa ile devletin hüküm ve tasarrufu altındaki çoğunluğu turistik yöre olan tarihsel ve doğal çevre arazileri turizme açılmıştır. Bu arazilerin Turizm amaçlı yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı şirketlere uzun süreli kiralamalar yolu ile verilmesi böylece başlamıştır. Yasada belirtilen ilke ve hükümlere göz atılacak olursa ilginç kavramlar ve beklentilerle karşılaşılır. "Turizm bölgelerinde ve Turizm Merkezlerinde devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerleşimin kamu yararına, korunmasına veya kamu yararına kullanılmasına katkıda bulunulacak yapı ve tesisleri özel teşebbüsler yapabilir ve işletebilirler ..."

Hazine ve ormana ait kamu arazilerinin turizm yatırım amacıyla özel kuruluşlara verilmesine konulan ilke kararları uygulamada aksine işlemektedir. Doğal veya tarihi çevredeki özel ya da kamu arazilerinde gözlenen yapılaşmalar "bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini bozmamak" ve "kamu yararına korunması veya kullanılmasına katkıda bulunmak ilkelerine uymadan gerçekleşmiştir.

Bu kurumsal çerçeve içindeki uygulamalar sürecinde turizm bölgeleri olumsuz yönde etkilenmiştir. Karşılaşılan sorunlar en çok kıyılarda kendisini göstermiştir. 1980 öncesi Bayındırlık ve Turizm Bakanlıkları tarafından üretilen 1./25.000 çevre düzeni planları zaman içinde güncellenememiş, ana plandaki ilkelerde belirlenen kullanım ve yapılaşma katsayıları sınırları aşılar, yerel imar planları onayına ya da görüş verme yoluna gidilmiştir. Sonuçta da aşağıdaki bir dizi sorun ortaya çıkmıştır: .Turizm yörelerinin iskan dışı kalan alanlarında yerel plan hazırlama ve onaylanmasıyla ilgili bölgedeki kamu kurumları arasında eşgüdümü amaçlayan "ön izin" koşulu hafife alınmış ve politik baskılar altında kalınmıştır.

.Yerel yönetimler planlardaki kullanımlara zıt, yerel imar planlarını onaylamıştır.

.Yerel yönetim ve komşu alanların sınırları içinde ya da dışında yasal olmayan yapılaşma artmıştır.

.Planda orman, tarım gibi kullanım öngörülen kamu arazileri tahsislerle yapılaşmaya açılmış, Bakanlık denetleyici niteliklerini yitirmiş, planlar uygulanamamıştır.

.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve Yerel Yönetimler arasında eşgüdüm yetersizliğinden ötürü üretilen planlarda birliktelik sağlanamamıştır.

Sonuçta aynı yer için farklı kurumlar farklı plan üretmişlerdir.

.Aynı olgu doğal, kültürel ve tarihsel özellikler taşıyan yerleşmelerde Bölge Kurulları, Bakanlıklar ve ilgili yerel yönetimler arasında de eşgüdüm olmayışı nedeniyle farklı kararlar ortaya çıkmıştır.

.Beş yıllık planlarla, yıllık planlar arasında amaç, hedef ve araçlar açısından farklılık olması, fiziksel planların ve projelerin uygulamasında olumsuz etkiler yaratılmıştır.

Turizm yatırımları belli yörelere toplandığından ülke için yaygın bir politika uygulanmamıştır.

Bazı yörelerde 1/1000 ölçekli imar uygulama planlarına ek detaylı mimari projeler oluşturulmakta iken, yatırımcılar çoğu kez bu projeleri yeniden hazırlamışlardır.Güney Antalya projesinde Çamyuva, Kızıltepe,Köyceğiz, İztuzu projeleri bunlara örnektir.

.Turizm yatırımları hükümetlerin politik görüşleri çerçevesinde yönlendirilmiş, kalıcı, doğru çözümleri öngören bir çizgi oluşamamıştır.

.1982 de yürürlüğe giren Turizm Teşvik Yasasıyla özellikle turistik potansiyel taşıyan kıyılarımız yağmalanmış, yoğunluk artmış, betonlaşmış bir çevre oluşmuştur.

.Mevcut planlama çalışmalarının dikkate alınmaması ya da uygulamadaki gecikmeler sağlıksız gelişmelere neden olmuştur.

.Yerel yönetimlere verilen yetkiler kısa vadede; uzman, denetim ve danışma eksikliği, sivil örgütlerin yetersizliği, yerel politik baskılar gibi nedenlerle hedeflenen sonuçları vermemiş, alınan kararlar orman, fundalık, doğal değerlerin yağmalanmasıyla sonuçlanmıştır.

.Turistik yerleşmelerin çoğunda entegre bir alt yapı olmayışı çevre kirlenmesi ve kaynak tüketimine yol açmıştır.

.Doğal ve tarihi verilere ilişkin ÇED araştırmaları yapılmadan yörenin yerleşmeye açılması, sonradan çevrenin denetlenmesini de güçleştirmiştir.

.Kıyıların salt turizm endüstrisine açılması, yörenin sosyal yapı değişim ve dönüşümünün göz ardı edilmesi, yörenin erken tüketimine yol açmıştır.Uzun vadeli sosyal planlamalar yapılmıştır.

10.Çevre Düzeni Planlaması ve Çevre Bakanlığı:

Çevrenin denetimine planlı bir bakış getirmeyi öngören konular, sektörlerarası bir integrasyonu hedeflemek zorundadır. Bu entegrasyonda çevre faktörü en kritik değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre ile ilgili ilk mevzuat düzenlemesi 1982 Anayasasında olmuştur. Bu anayasada "çevre hakkı" bir insan hakkı olarak kabul edilmiş ve anayasal güvence altına alınmıştır.

Anayasanın 56.maddesi ile "herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşın ödevidir" hükmü getirilmiştir.

Türkiye'de çok sayıda yasa çevre ile ilgili düzenleme getirmektedir. Mevzuatın çokluğu ve farklı Bakanlıklara çevre konusunda verilen değişik görev ve yetkinin yarattığı kargaşa, bu kurumsal yapıyı işlevini yerine getiremez konuma getirmiştir.

Oysa bir "çevre yönetimi" örgütlenme sorunu vardır. Ocak 1991 de yapılan OECD Çevre Bakanları Toplantısında, OECD'ye üye ülkelerin "çevre yönetimi" planları hazırlamaları tavsiye edilmiştir. Bu "çevre yönetimi planları; çevre kaynaklarının korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin temel prensiplerle çeşitli sektörlerde uygulamasında kullanılacak ana strateji ve esasları kapsamaktadır.

21 Ağustos 1991 tarihinde yürürlüğe giren Çevre Bakanlığı'nın kurulmasına ilişkin KHK-madde 2/C; "dengeli ve sürekli kalkınma amcına uygun olarak ekonomik kararlarla ekolojik kararların birarada düşünülmesine imkan veren, rasyonel doğal kaynak kullanımını sağlamak üzere kalkınma planları ve bölge planları temel alınarak "çevre düzeni planları" ha-

zırlamak veya hazırlamak, onaylatmak, uygulamasını sağlamak" şeklinde tanım getirilmiştir ki bu tanım, çevre planlamasına yaklaşımda, 3194'te yer alan "çevre Düzeni Planı" tanımından farklı içerik getirmiştir. Çevre yönetimine, planlı bakışta; çevre kaynakların korunmasına ve gelişmesinde ulaştırma-çevre, turizm-çevre, enerji-çevre, tarım-çevre gibi sektörlerarası etkileşimin koordinasyonunun bütüncül bir anlayışla ele alınması gerekmektedir. Esas amaç bu olmalıdır. Çevre Bakanlığı kurulandek "çevre düzeni planları" Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından imar planlarına yol gösterici mahiyette ve genel arazi kullanım kararlarını belirleyen planlar olarak yapılmıştır. Turizm sektörü ağırlıklı olarak yürütülen çevre düzeni planları daha çok turizm öncelikli yörelerde yoğunlaşmıştır.

Çevre düzeni planları hazırlanırken ilgili kuruluşların görüşleri alınarak yasal dayanaklara göre belirlenmiş koruma alanları, planlara işlenmekte ve planlama eşikleri olarak belirlenmektedir.

Yapılan planlama çalışmalarında karşılaşılan darboğazlar şöyle sıralanabilir:

1. Ulusal ana fiziki planının olmayışı, turizm ağırlıklı planları çıkmaza sokmaktadır.
2. Her sektör bağımsız karar verme eğiliminde olduğu için, kararlar arasında koordinasyon olmamaktadır.
3. Bir alan üzerinde birden fazla sektörün kullanım talebi olduğu için genelde, sektörler arasında uygun tercihi yapacak üst düzey kararları yoktur.
4. Onanan planlarda turizm benzeri kullanıma açılan alanlar yerine, koruma kararı getirilen alanlara talep doğmaktadır. Onanan planlar ise gelişmeyi yönlendirememektedirler.
5. Onanlı çevre düzeni planları gerekli uygulama programları ile birlikte ele alınmadığından altyapı, ulaşım vb. kararları ile bir bütün olarak uygulamaya geçilememektedir.

"Çevre yönetim planı" anlayışı ise, planlamanın ekonomik, sosyal ve fiziki plan ve programlarının tümünün birarada, bütüncül bir yaklaşımla ve koşullara göre ele alınmasıdır. Bu da çevre yönetimi için gerekli temel esasların belirlenmesi demektir. Bu tür çevre planı kısa, orta ve uzun dönemde ülkenin izleyeceği çevre politikalarının, ilgili stratejileri ve buna bağlı olarak temel esasları içeren bir plandır.

Bakanlar Kurulu kararı ile özel çevre koruma bölgesi olarak tespit ve ilan edilen çevre düzeni planları ile revizyonların yapılması ve değiştiril-

mesine karar vermek yetkisi 383 sayılı KHK'ye göre Özel Çevre Koruma Kurulu Başkanlığı'na verilmiştir.

Yapılan çevre düzeni planlarında Çevre Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, DSİ ve ilgili mahalli yönetimlerden planların onanması ve revizyonların aşamasında görüşler alınması gerekmektedir.

Henüz Çevre Bakanlığı'nın planlama çalışmalarının sonuçları için fikir yürütmek çok erkendir. Yeni bir bakanlık olarak, planlamanın çevresine getirdiği en önemli katkılar henüz kavramsal bazda kalmaktadır. Bunlar arasında yukarıda değinilen Ulusal Çevre Stratejisine bağlı olarak kaynakların rasyonel kullanımını, bozulmuş olan kaynakların geriye kazanımı sağlamayı amaçlayan "Kaynak Yönetim Planları" en önemli kavramı oluşturmaktadır.

11. Toplu Konut İdaresi ve Kamu Ortaklığı Fonu

1980'lerde eklenen yeni yasal düzenlemeler ve bunların sorumlu olduğu kurumsal yapılanmalar arasında bulunan *Toplu Konut Kanunu*, 1984 yılı başlarında uygulamaya konmuştur.

Bu yasa toplu konut sorununun arsa temininden, alt yapı, sosyal tesis ve konut üretim teknolojilerine ilişkin sistemler önermektedir.

Bu sistem içinde Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı ilke kararlarının almaktadır. Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı tüm uygulamayı yürütmek ve koordine etmekle sorumludur.

Bu sistem içinde Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı Kurulu ilkeleri kararlarını almakta, Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı tüm uygulamayı yürütmekte ve koordine etmektedir. Bu sistem içinde Toplu Konut Fonu finansman kaynağını oluşturmaktadır.

Toplu Konut Fonu'na işlemeye başladığı 1984 yılında 100 milyar TL'ye yakın 1987 yılında 520 milyar TL kaynak toplanmış ve giderek çok büyük rakamlara ulaşmıştır. Bu rakamlar ülke mevcut finansman kaynakları içerisinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bu fona herkes dolaylı-dolaysız katkıda bulunmaktadır. Petrol tüketenler, yerli yabancı içki ve sigara kullananlar, lüks ithal malı kullananlar, dış ülkelere seyahat edenler, kumar ve oyun oynayanlar fona para ödemektedirler.

Fonun amacı konut alanları için arsa temin etmek, altyapı, sosyal tesisler ve konut üretimine finansman sağlamaktır.

Fon kaynaklarının, gereksinimi olanlarına ve sahiplerine ulaşmasını mümkün kılan bir kredi mekanizması da oluşturulmuştur. Yarım kalmış konut

inşaatlarına kaynaktan para aktarılması amaçlar arasındadır. Proje ve arsaları hazır yeni kooperatiflere kredi açmak da hedefler arasındadır. 1986 sonuna kadar Toplu Konut Fonundan yaklaşık 400 bin konuta 920 milyon TL. kredi açılmış, 142 bin konut Fon desteği ile tamamlanmış bulunmaktadır.

Büyük toplu konut projelerinin gerçekleşmesinin desteklenmesi de amaçlar arasındadır.

Bu amaca yönelik olarak, bir taraftan mevcut imarlı alanlarda konut yapımı desteklenirken, diğer yandan da kentlerin konut ihtiyacına göre yeni yerleşim alanları açmak üzere girişimlerde bulunmaktadır.

Arsa Ofisi ve Belediyeler vasıtası ile Toplu Konut Alanları Fon'dan finanse edilerek kamulaştırılmaktadır. Bugüne kadar çok sayıda konutun yapımı sağlanmış 40 milyon m2 alan kamulaştırılmıştır.

Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Konya, Kırıkkale gibi toplu konut projeleri uygulama programları hazırlanmıştır. Bunlar arasında İzmir Belediyesi Buca'da 4475 konut, Ege Koop'a bağlı kooperatiflere ait 8616 konut, Mersin Belediyesinin örgütlediği 1164 konut, Adana Belediyesi'nin inşaa ettiği 2091 konut, Tarsus Belediyesi 406 konutu bu fon yoluyla gerçekleştirilmiş.

Fon yoluyla kamulaştırılan Halkalı'daki arazi üzerinde İstanbul Anakent Belediyesi ile ortak bir programla 70 bin kişilik bir toplu konut gerçekleştirilmektedir.

Toplu Konut İdaresi Fonu'nun amacına tam anlamıyla ulaştığı söylenemez. Fonlar başka kullanımlara yönlendirilmiş, kooperatiflere yaygınlaştırılmamış, arsa üretilemediği için konut sertifikası sistemi yürümemiştir.

BÖLÜM SONUCU

İncelediğimiz bu kurumsal yapılanmalar ne yazık ki sorunların kısa vadede çözümünü gerçekleştirmede yetersiz kalmaktadır.

Çıkan bir dizi yeni yasa kurum, kent ve çevre sorunları içinden çıkılması zor bir yetki kargaşası içine sokmuş bulunmaktadır. Dolayısıyla kentleşme ve çevre konularında yeni kurumsal yapının bir sistem bütünü içinde ele alınması ve çevre politika, program ve stratejilerinin uygulama araçlarının yaratılarak, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi faaliyetlerinin bir bütünlük içinde ele alınması gerekmektedir.

Turizm planlamasına gelince;

Herşeyden önce ülkesel turizm politikasını belirleyecek bir "Turizm Planlama Kurulu" gerekmektedir. Bu Kurul Bakanlıklararası işbirliğini sağlayabilmeli ve yapılan yapıların değerlendirilmesi, uygulaması ve denetlemesini sağlayabilmeli ve yapılan planların değerlendirilmesi, uygulaması ve denetlemesini sağlayabilecek yetkilere de sahip çıkmalıdır. (Çubuk, 1981)

.Oluşturulacak bu Kurulda ilgili Bakanlıklar ile Üniversite temsilcilerini biraraya getirmelidir.

.Mevcut imar planları; bütünlüğü sağlamak üzere yenilenmeli, yeni turizm planları elde edilmelidir. (Turizm Bakanlığı)

.Alt yapılar merkezi yönetimce yapılmalı (Çevre Bakanlığı)

.1/1000 ölçekli turizm planları, parseller, üzerine gelecek kapasite ve türleri belirlemeli her yöreye özgü tasarım rehberleri önermelidir.

.Yatırımcı alt yapı dışındaki projelerin, uzmanlarca hazırlanacak bölgesel turizm rehberleri aracılığıyla yaptırılmalıdır.

.Bakanlıca tesis, tür, sınıf ve kapasite konusunda çalışmalar yapılmalı, buna göre turizm vasıflar rehberi yeniden hazırlanmalıdır.

DİPNOTLAR:

(1) Akın Eryoldaş Aşağıda Belirtilen Kurumlarda Aldığı Görevlerdeki Gözlemlerini Aktarmaktadır.

1965 İller Bankası İmar Planlama Dairesinde Planlama Uzmanı

1972 İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü Şehircilik Planlama Dairesinde Uzman.

1975 İmar İskan Bakanlığı, Planlama İmar Genel Müdürlüğünde, Plan İnceleme Kurulu üyesi.

'Batı Antalya Master Planı'nında Turizm Koordinasyon Kurulunun 19.3.1975 günlü kararına göre İmar ve İskan Bakanlığını Temsil Etme Yetkisi.

1976 Bölge Planlama Dairesi Çevre Düzeni Planlama Baş Uzmanlığı, İznik ve Sapanca Gölü çevresi 1/25.000 planları yapımı ve onanması, Çanakkale 1/25.000 Çevre Düzeni Planları ve revizyonu ve onanması.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında 'Turizm ve Tanıtma' Özel İhtisas Komisyonunda İmar ve İskan Bakanlığı temsilcisi.

1977 Bölge Planlama Daire Başkan Yardımcılığı (16802 sayılı üçlü kararname, 1976) (Ek 7, Ek 8 sayılı yasa maddesinin yorumu, 82 sayılı genelge uygulaması, Güney Batı Antalya ortak projesinin hazırlanması onanması).

1978 Trakya Bölge Planlama Ünitesi Baş Uzmanlığı, (Kararname) (Marmara Belediyeler Birliği ile ortak çalışma, büyük karıştıran Tekirdağ yöresi plan klavuzu, geliştirilmesi).

1980 Büyük İstanbul Nazım Plan Başuzmanlığı (Planlama, araştırma koordinasyon görevleri, 1/25.000 Ayazağa Planı, 1/25.000 Çekmece Gölleri arası plan, 1/25.000 Kurtköy Aydınli yöresi çevre düzeni planlama çalışmalarının yürütücülüğü).

1984 İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Nazım Plan Müdürü, (Haliç 1/1000 ölçekli planların hazırlanması ve Belediye Meclisine sunulması, İki Telli 1/5000 ölçekli planının koordinasyonu).

1985 İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Mesken ve Gecekondu Müdür (775-2981 sayılı yasaların yorumu ve uygulaması, Tapu Tahsis Belgeleri işleminin İstanbul Büyük Şehir içinde organizasyonu, uygulamadan çıkan sorunların giderilmesi, 775 sayılı yasa ile Belediyede bulunan mülklerin Bilgisayar programlarına alınması).

(2) 82 Sayılı Genelge Hakkında Bilgi:

1605 sayılı yasanın Ek 7-8 maddelerine ilişkin yönetmelik ve buna göre düzenlenmiş 82 sayılı genelgeye göre İmar ve İskan Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile karşılıklı protokol imzalamıştır. Bu protokol 82 sayılı genelge olarak 16.9.1976 günü Resmi gazetede yayınlanmıştır. Burada amaç Türkiye Elektrik Kurumundan, tesislerine enerji alacak olan sanayicilerin tesislerine imar yasasına uygun olarak yapılıp yapılmadığını denetlemek ve imar mevzuatının uygun gördüğü alanlarda yapılaşmanın gerçekleşmesini sağlamaktır.

II. Bölüm

•Türkiye'de Son Otuz Yılda Şehirciliğin Hukuksal Açıdan Gelişimi:

Şehirleşmenin hızını ve biçiminin piyasa güçlerinin etkisine bırakmak belkide en kestirme yoldur. Ancak toplu yaşamın bir dizi medeni kuralı olması, sık sık gündeme geldiğinden yasa düzenleyici toplumda çıkan sorunları çözebilmek amacıyla çeşitli yasalar ortaya koymuştur. Bu yasaların bir kısmı; örgütsel düzenlemeye ilişkin yasalardır. 1930'larda Belediyeler Kanunu, toplu yaşamı örgütleyecek kurumun yapacağı işleri sıralamaktadır. Ancak bu işlerin hangi kaynaktan elde edilecek gelirlerle yapılacağı, belirtilmediği için, yıllar yılı Belediyeler kaynak yetersizliğinden yakınmış ve üstlerine yükledikleri görevlerin çoğunu ele bile alamamışlardır. Kaynakları yetersiz bir belediyeler yasası, belediyelerin baştan savma iş yapacak kurumlar olduğu savını güçlendirmiştir. 'Belediye İş'i' tümcesi ülkemizde doğru dürüst yapılmayan, baştan savma yapılan işleri tanıtan bir deyim olmuştur.

Devlet belediyelerin yetersiz kaynak ve yetersiz eleman ile bir çok teknik konunun içinden çıkamayacağı fikrini benimsemiş olmalı ki; 'İller Bankası Kuruluş Kanunu' ile (1945) yılında, yardım yapacağı belediyelere, teknik yardım, proje yardımı, gibi konularda yol göstermiştir. Burada gelişmekte olan ülkelerin diğer ülkelerden aldığı teknik yardım veya proje yardımına benzer şekilde, bir model adeta merkezi idare tarafından belediyelere uygulanmaktadır. Devlet benimsediği bir takım politikaları da, bu yolla empoze etme gücüne sahiptir. En azından politikasını beğenmediği belediyelere yapacağı teknik yardım geciktirebilme gücüne sahiptir.

İmar İskan Bakanlığı Kuruluş Yasası ise (1957/7116) doğrudan doğruya yerel yönetimlerin yerleşmeleri ile ilişkili her türlü yetkiyi merkezi idarenin elinde toplamıştır.

Örgütler ile ilgili olarak çıkarılan ve toplu yaşamı düzenleyici kurumların oluşmasını içeren bu yasalarda gözlediğimiz temel olgu, devletin yerel yönetimleri işlerle yüklediği, ancak yapılacak işler için kaynak göstermemiştir. Vergileri merkezi idare de toplamıştır. Yerel yönetime aktarmayı düşündüğünü, verdiğini, (proje ve teknik yardım olarak) geri almıştır. Yerel yönetimlerin finansman kaynağını elinde tutarak onlara "ebeveynlik" yapmış, hatta yerel yönetimleri, kendi yaşam çevrelerindeki yola, parka otopark genişliğine, küçük kasabaların her noktasındaki mülkün nasıl kullanılması gereğini tartışarak ve 'planlı düzenleme' yetkisi ve adı altında örgütlenme yasaları ile baskısı altında tutmuştur.

Örgütler üzerindeki denetleme davranışı, toplumun düzene ve plana olan sevgisini de kullanarak daha baskıcı bir hal almıştır. Çıkarılan imar yasaları ile yerleşmelerin her köşesindeki yatırımlar fiziki mekan üzerinde çok sıkı bir şekilde kontrol edilmeye çalışılmıştır. Belediye Meclislerinin Kararları:

Bakanlık değerlendirmelerinin karşısında çok güçsüz belgeler halini almıştır.

BMK bir gerek şarttır. Ama hiçbir zaman bir yeter şart yapılmamıştır. Merkezi İdare, imar yasaları ile belediye sınırları dışındaki yetkileri de, 1605 sayılı yasa ile eline geçirmiştir. Buralarda tamamen bürokratik bir yapıya sahip olan İl İdare Kurul Kararları, Belediye Meclis Kararı gibi bir tavır ile yasal sürecin içinde yer almıştır.

Merkezi idare, yerel yönetimleri çıkardığı örgütsel yasalar ve planlama yasaları ile kendine tabi kılmıştır. Ancak toplumsal dinamiklerin gücü Büyük Millet Meclisinin gözünden hiç bir zaman kaçmamıştır. Hükümetin eline yerel yönetimleri denetliyecek, merkezi kontrol ağırlıklı yasal güçler veren Büyük Meclis toplumsal güçlerin oluşturduğu, kentleşme hızı ve biçimine karşı tavır almamış, çıkardığı bir dizi af yasası ile bu tarihe kadar yapılmış kaçak ve uygun olmayan yapılar için süreli olarak af yasaları çıkarmış ve toplumsal dinamiğin gücünün, kentleri yönlendirdiğini kabul etmiş, bir araya gelen ve kentsel yaşamı tercih eden kırsal kesimin yarattığı kentlerin, yarattığı toplu yaşam biçiminin, toplumumuzda 20.yüzyılın kentleşme biçimi olduğunu bu af yasaları ile tescil etmiştir.

Sonuç olarak merkezi yönetim, meclisi, hükümeti ve bürokrasi ile, yerel yönetim alanları içindeki örgütlenme ve yerleşme düzenini kontrol altına alan yasal düzenlenmiştir. Belediyelere, görevler vermiş, ödevler ihdas etmiş kontrol ve denetimin Ankara'dan yapılmasına her dönemde özen gösterilmiştir. Çıkarılan İmar Yasaları; sınırları ve etki alanları daha da genişletilerek merkezi yönetimin etkinliğini arttırmıştır. Özelliği olan alanlarda ise doğrudan merkezi yönetimi görevlendiren yasalar çıkarılmış ve yerel yönetimlerin bu alanlardaki BMK'ları bile geçersiz kılınmıştır. Boğaziçi Yasası, Kıyı Yasası, Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yasası, Turizm Yasası gibi.

Yerel yönetimler merkezi otoritenin, otoriter tavrına karşılık, Belediyeler Birliği gibi örgütler kurarak kendi sorunlarını kendi meclislerinin yetki alanları içinde çözmek için çaba vermiş, ayrıca dünyada gelişen demokrasi rüzgarından da paylarını alarak önce İmar Yasasını Merkezi İdareden kurtarmışlardır.

Ancak bu aşamalar da toplu yerleşmelerin sorunlarını çözememişlerdir. Toplu yerleşmelerin 21.yüzyılda karşılaşacağı sorunları çözebilmek için bir başka yaklaşıma gereksinim vardır ve bilimin, rasyonelin kurallarının yanında demokrasinin ve ekonominin kurallarının da yer aldığı bir düzeni artık tanımlaması kaçınılmaz olmaktadır.

GEÇ GELİŞME SÜRECİNİN YAPISAL KOŞULLARINDA ÇARPIK KENTLEŞME VE ÇARESİZ KENT PLANLAMASI

Polat Sökmen
Mimar Sinan Üniversitesi
İstanbul

BİLDİRİ ÖZÜ

Türkiye'de son 30 yıl boyunca oluşmuş bulunan kentleşme tablosu geç gelişmenin yapısal koşulları içinde şehirciliğimizin fazla bir planlama etkinliği sağlayamamış olduğunu göstermektedir. Giderek oluşan çoğulcu toplum yapısı içinde gelişecek toplumsal içerikli ve daha politize bir planlama anlayışı şehirciliğimizin toplumsal gücünü göreceli bir ölçüde artıracak ve karar çevrelerinin seçmelerini etkileyecek bazı olanakları sağlayabilecektir. Mesleğin iç dinamiklerini olabildiğince iyi tanımak bu olanakları değerlendirebilme bağlamında plancıların toplumsal sorumlulukları ve işlevleri açısından önem taşımaktadır.

Son 30 Yılın Kentleşme Tablosu

30 yıllık şehirciliğimizin tarihi Türkiye'nin Dünya Ekonomik Sistemi içinde geç gelişen bir çevre ülkesi olarak yaşadığı sanayileşme ve kentleşmenin tarihidir. Bu 30 yıl içinde oluşmuş bulunan kentleşme tablosunun öndegelen özellikleri, hızlı nüfus artışı, öncelikle büyük kentlere yönelik yoğun göç, yaygın gecekondulaşma, köyleşen kentler, yüksek oranlı açık ve gizli işsizlik, sağlıksız bir hizmet sektörü büyümesi türünden bildiğimiz özelliklerdir. Birbirlerinden farklı tarihsel gelişmelerine rağmen geç gelişen ülkelerin hepsinde bu aynı ortak özellikler gözlenmektedir. Bu durum Dünya Ekonomik Sistemi içinde geç gelişmenin ve kentleşmenin bazı genel belirleyici dinamikleri olduğunu göstermektedir (Roberts;1978,s.13-18 ve 155-157;Hay,Jr.;1977,s.73-101;Timberlake;1987,s.37-60;London;1987,s.39-41).

Geç gelişme süreci içinde oluşmuş bu tablonun 30 yılın şehirciliğini değerlendirmek için kullanılabilecek gerçekçi ve tartışmasız bir ölçüt olacağı açıktır. Bu ölçüt ışığında böyle bir tabloyu belirleyen toplumsal dinamikler üzerinde şehirciliğimizin fazla bir planlama etkinliği sağlayamamış olduğu açıkça görülmektedir.

Geç gelişme koşulları içinde planlamanın gösterdiği bu başarısızlık bütün benzer ülkelerde giderek ortaya çıkan yukarıdaki görüntüde bir tablonun içerdiği yine ortak bir özelliktir. Bu durum, geç gelişmenin yapısal koşulları içinde plancıların gelişmeleri etkileyebilecek ölçüde bir güce sahip olmadıklarını göstermektedir (Eitlinger;1981,s.1396-1397).

Planlamanın Temel Sorunu

Kapitalist sistemin pazar ekonomisi içinde planlamanın temel bir sorunu vardır. Planlamanın özünden gelen bu sorun gelişmiş veya gelişmekte olan bütün ülkelerde aynıdır. Bu sorunla ilgili olarak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark bunun nasıl bir zaman süreci içinde ve hangi koşullarda aşılabileceği olmaktadır. Bu nedenle planlamanın geç gelişme koşullarındaki etkinsizliğinin nedenlerini ve bunların aşılabileme şanslarını görebilmek için önce planlamanın özünden gelen sorunun nereden kaynaklandığını, ardından gelişmiş Batı ülkelerinde bu konuda yaşanan gelişmeleri ve nihayet konunun geç gelişme süreci içindeki özelliklerini inceleyen 3 aşamalı bir yaklaşım izlenecektir.

Pazar ekonomisi içinde planlamanın bir toplumsal kurum olarak karşılaştığı temel sorunun nereden kaynaklandığını saptayabilmek için, kapitalist kentin bazı yapısal özelliklerini ve planlama olgusunun özünden kaynaklanan bazı özellikleri, belli bir basitleştirme içinde kalarak, karşılaştırmalı olarak görmeğe çalışalım.

Pazar ekonomisinin yapısı içinde kent kaynak dağıtıcı ve fırsat yaratıcı bir mekan olarak kapitalist birikimde büyük bir rol oynamaktadır. Geç gelişme sürecinin erken birikim aşamalarında bu rolün ağırlığı özellikle artmaktadır. Planlama kararları kentin böyle bir işlevi görmesinde büyük ölçüde belirleyici olduğundan söz konusu kararları kontrol ederek etkilemek kapitalist birikim açısından önem taşımaktadır (Badcock;1984,s.31-37;Roweis ve Scott;1981,s.137-144).

Kentin pazar ekonomisi açısından diğer önemli bir yanı kentsel toplu tüketim hizmetlerinin karşılanmasıyla ilgilidir. Ulusal kaynakların bu hizmetlerin karşılanmasıyla ilgili bölüşümü, kıt kaynakların kullanımına ilişkin öncelik açısından önem taşımaktadır. Pazar ekonomisinin bu bölüşüme yaklaşımı daima kentleşmenin toplumsal maliyetini olabildiğince ucuzlatma yönündedir (Preteceille;1918,s.1-15).

Pazar ekonomisinin, kendi doğasına uygun olarak, kente üretim ilişkileri öncelikli bakışına karşılık planlama kurumu kente temelde farklı bakmaktadır. Batı uygarlığının gelişme süreci içinde ortaya çıkmış bir kurum olan planlamanın idealist ve ütopyacı bir kökeni vardır (Scott ve Roweis;1977,s.1116). Toplumun geneli için sağlıklı bir çevre oluşturmak ve gelişmenin mekandaki olumsuz etkilerini olabildiğince azaltarak gelişme süreci içinde kentlerin etkin bir rol oynayabilmeleri için gerekli koşulları sağlamak planlamanın temel amacıdır (Albrechts;1991,s.124-125). Planlama anlayışındaki gelişmelere bağlı olarak bu amacın yorumlanışında zamanla değişimler olmuşsa da toplumsal refah ve sağlığa hizmet etmeye verilen öncelik ötedenberi planlamanın etik tabanını oluşturan başlıca öge olmuştur. Böylebir toplumsal rol anlayışı giderek bu mesleğe özgü elitist birmisyon duygusu geliştirmiştir (Dyckman;1971,s.166).

Planlamanın toplumun geneline sağlıklı yaşam ve çevre koşulları sağlamaya öncelik veren kente bakışı ile pazar ekonomisinin üretim ilişkileri öncelikli bakışı arasındaki fark temelde toplumun hangi önceliklere göre ve nasıl örgütleneceği ile ilgili bir farktır. Bu ise en geniş anlamıyla bir siyasal seçmellersorunudur. Toplumdaki siyasal seçmeleri belirleyerek uygulayan toplumsal güç yapısı olduğuna göre planlıların sorunu giderek bu güç yapısının oluşturduğu karar çevresini ve onun siyasal seçmelerini nasıl etkileyebileceklerine dönüşür. İşte bir meslek grubu olarak toplumdaki sınırlı güçleri nedeniyle, planlıların kendi amaçları doğrultusunda etkinlik gösterebilmeleri için aşmak zorunda kaldıkları temel sorun daima budur (Albrechts;1991,s.126).

Batı Ülkelerinde Yaşanan Gelişmeler

Pazar ekonomisinin koşulları içinde etkinlik gösterebilmek planlamanın doğup geliştiği Batının gelişmiş ülkelerinde de onun ana sorunu olmuştur. Toplumsal içerikli bu sorunun kavranabilmesi ve aşılması ancak toplumsal içerikli bir planlama anlayışı ile olanak kazanır. Planlamanın teknik içerikli bir kurum olarak doğup gelişmesi gelişmiş ülkelerde de söz konusu sorunun aşılabilmesini geciktiren önemli bir öge olmuştur.

Planlamanın toplumsal içerikli bir olgu olduğu ve hedef seçmenin politik niteliği özellikle çoğulcu yapıli toplumlarda yaşanan uygulamalar çerçevesinde giderek açıklıkla görülmüştür. Farklı kesimlerin yarışın ve çatışın çıkarlarının söz konusu olduğu çoğulcu toplumların demokratik siyasal sistemleri içinde soyutbir ortak kamu yararına dayalı otoriter anlayışli bir planlamaya karşı artarak duyulan tepkiler planlama mesleğinin toplumsal statüsünü giderek yıpratmış ve zamanla daha toplumsal içerikli bir planlama anlayışına geçişi zorunlu kılan toplumsal dinamikleri oluşturmuştur. Bu değişim çerçevesinde klasik teknik planlama anlayışının "hedeflere en etkin yolları kullanarak ulaşabilme" önceliği 70'li yıllardan itibaren yerini "hedeflerin seçimi" ve "planlamanın çıktıları" ile ilgili daha toplumsal içerikli önceliklere bırakmıştır (Albrechts;1991, s.132). Toplumun çoğulcu yapısına çok daha duyarlı

olan, daha esnek yapılı bir yeni anlayışta "kim ne kadar ödüyor, kim ne kadar yararlanıyor" gibi toplumsal içerikli ölçütler hedeflerin seçiminde öncelikli bir önem taşımaktadır.

Batı ülkelerinde planlamanın siyasal seçmeleri etkileyebilecek bir toplumsal güce kavuşabilme olanaklarını artıran ve planlama mesleğinin, anlayışının ve kurumlarının bunu sağlayabilecek yönde kendilerini yenileyebilme dinamizmi gösterebilmelerini olanaklı kılan bazı önemli toplumsal faktörler vardır. Bunların başında bu ülkelerde planlamanın daha başlangıcından itibaren bütün tarihi boyunca toplumsal gerçeklerle tutarlı bir çizgide gelişmesi ve önemli toplumsal ve ekonomik desteklere sahip olması gelir. Diğer yandan yine bu ülkelerdeki sivil toplum gelenekleri çerçevesinde gelişen örgütlü toplum kesimleri giderek planlıların toplumsal güçlerini artıracak müttefikleri oluşturmuş, açık toplum ve katılımcı demokrasi koşulları içinde bu ittifaklar yoluyla siyasal seçmeleri etkileyebilecek toplumsal baskı olanakları elde edilmiştir. Ve nihayet Batı ülkelerinde planlama Aydınlanma Çağı'ndan bu yana gelişen bütün düşün akımları tarafından beslenen zengin bir düşünsel tabana sahiptir. Bu taban planlamanın bilgi ile pratik arasında diyalektik bir etkileşim süreci içinde devamlı olarak kendini sorgulayabilme ve yenileme dinamizmi gösterebilmesini sağlayan önemli bir neden olmuştur (Sökmen;1984,s.70-71).

Geç Gelişen Ülkelerde ve Türkiye'de Durum

Bütün geç gelişen çevre ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de planlama dünya sistemine eklenme süreci içinde ortaya çıkansorunlara çözümbulmak için pratik amaçlara dönük olarak Batı'dan alınmış bir kurumdur (Tekeli;1980,s.36-49). Bu nedenle gerek özü ve gerekse toplumsal bir kurum olarak karşılaştığı uygulamada etkinlik sağlayabilme sorunu aynı olmakla beraber tarihsel gelişme koşullarının sonucu olarak Batı ülkelerindeki toplumsal ve ekonomik desteklere ve düşünsel tabana sahip değildir. Geç gelişmenin toplumsal çevresi ve sorunlarının ağırlığı planlamanın etkinlik sağlayabilmesini daha da güçleştirmektedir.

Dünya Ekonomik Sistemi içinde geç gelişmenin özellikleri ve nedenleri ile bunların kentleşme ve kentler üzerindeki etkileri yoğun bir araştırma alanıdır. Geç gelişmenin Kapitalist Dünya Ekonomik Sisteminin yapısından kaynaklanan temel özelliği gelişmiş merkez ülkelere olan bağımlılığdır (Kentor;1981,s.209;Chilcote;1977,s.128-139). Yeterli bir hızla sanayileşememe, kır-kent ikilemi, aşırı ve çarpık kentleşme gibi durumlar bu bağımlı gelişme çerçevesinde ortaya çıkmaktadır (Mingione;1981,s.134-144). Geç gelişme koşullarında sanayileşme hızının kentleşme hızından düşük olması giderek aşırı kentleşmeye yol açmakta, iç göç belli nedenlerle başta ülkenin en büyük kenti olmak üzere öncelikle büyük kentlere yönelmekte, sanayi ve örgütlenmenin gerekli hızla sağlanamaması kentlerin sağlıklı koşullarda gelişmesini engellemektedir (Timberlake ve Kentor;1983,s.489-496). Ayrıca geç gelişmenin hızlı kentleşme ve yüksek oranlı açık/gizli işsizlik koşullarında (ILO öngörülerine göre geç gelişen ülkelerdeki kentli işgücünün yaklaşık % 40'ı) kent toprağının kaynak dağıtıcı spekülasyon özelliği kentsel toplum kesimlerinin çıkarlarını birleştirmekte ve yaşanan çarpık kentleşmeyi değiştirmeye yönünde yeterlibir toplumsal istek oluşmasını engellemektedir (Mimarlar Odası Türkiye de Kentleşme Komisyonu;1971,s.151-152).

Türkiye'nin son 30 yılı, tarımda makineleşme ve topraktan kopma sürecinin yaklaşık ikinci 10 yılından itibaren başlamakta ve geç gelişmenin özelliklerinin yaşandığı bir dönem niteliği taşımaktadır. Bu 30 yılın başlarını oluşturan 60'lı yıllardan itibaren, o zamanki konuyla ilgili tek meslek odası olan Mimarlar Odası'nın çalışmaları ve bazı planlama kesimlerinin etkinlikleri çerçevesinde ülkemizde çarpık kentleşmeyle ilgili oldukça doğru değerlendirmeler yapılmış, öneriler geliştirilmiş ve yasal başvurulara kadar varan tavrı koyucu girişimlerde bulunmuş olması planlama tarihimizin önem taşıyan bir boyutudur (Mimarlık Dergisi;1967/6,s.7-8;1968/5,s.1;1968/8,s.9-11;1969/1,s.13-17;1970/3,s.55-68). Sonraki yıllarda planlamayla ilgili akademik kurumların gelişmesi ve Şehir Plancıları Odasının da kurulmasıyla giderek gelişip zenginleşen ve çeşitli etkinliklerden oluşan bu söylemin temel amacı planlamayı toplumsal gelişmenin temel dinamikleri içinde daha gerçekçi bir yere oturtmak ve ona toplumsal bir içerik kazandırmak olarak özetlenebilir (Mimarlar Odası Türkiye'de Kentleşme Komisyonu;1971,s.154).

Türkiye'de son 30 yılın başlarından itibaren, sınırlı bir planlama çevresi içinde de olsa, yürürlükteki planlama anlayışını ve kurumlarını eleştiren ve daha toplumsal içerikli bir anlayışın gerekliliğini savunan gerçekçi bir söylem ve somut güncel sorunlara dönük etkinlikler geliştirilmiş olmasına rağmen bunlar geniş çaplı bir toplumsal destek bulamamış ve olayların gelişmesi üzerinde etkinlik sağlayamamıştır. Bunun en tartışılmayacak kanıtı 30 yıl sonunda bugün kentlerimizle ilgili oluşmuş bulunan tablodur.

Son 30 yılın diğer çarpıcı bir özelliği, meslek çevresi içinde geliştirilmiş çeşitli etkinliklerle desteklenen böyle bir söylemin ülkedeki planlama kurumları ve bürokrasisi üzerinde de bir etkinlik sağlayamamış olmasıdır. Nitekim Türkiye'de imarla ilgili olarak geçmiş yıllarda çıkarılan çeşitli yasalarda ve yasa değişikliklerinde resmi planlama anlayışının özü hep aynı kalmış ve değişen ya da teknik nitelikli ayrıntılar ya da yetkinin nasıl paylaşılacağı olmuştur. Bu çarpıcı ataletin planlama bürokrasisinin prosedüral rasyonalliteye öncelik veren bilinen anlayışından daha derin toplumsal nedenleri vardır.

Geç gelişme sürecinin yapısal koşulları kuşkusuz ki yalnızca bir meslek grubunun kontrol edemeyeceği kadar geniş kapsamlı ve toplumsal gelişmenin genelikle ilgili koşullardır. Toplumun tarihsel gelişme süreci içinde oluşan bu koşulların belirlediği planlamanın toplumsal çevresi, toplumun genel gelişme dinamiklerine bağlı yapısal kökenli sorunlar, sınırlı özgürlükler sunan bir siyasal ortam ve planlamanın gerek duyduğu toplumsal ve ekonomik desteklerden ve düşünsel tabandan yoksun bir çevredir. Böyle bir çevre, planlamanın bir toplumsal olgu olarak etkinlik sağlayabilecek güce kavuşabilmesini olanaksız kılan nesnel yapısal sınırlamalar içermektedir. Türkiye'de son 30 yıl içinde geliştirilen planlama söylemine ve mücadelelerine rağmen ne olayların gelişmesi ve ne de planlama kurumları üzerinde bir etkinlik sağlanamamış olması bu yapısal sınırlamalardan kaynaklanmaktadır. Planlamanın pratikte etkili olabilmek için gerek duyduğu toplumsal güce kavuşabilmesini engelleyen söz konusu sınırlamaların büyük ölçüde planlıların kontrolü dışındaki faktörlerce belirleniyor olması ülkemiz planlama çevrelerinin bugüne kadarki gözlenen çaresizliğinin temel nedenidir.

Gelişme Süreci İçinde Ortaya Çıkan Olanaklar

Toplumsal yapının ve ilişkilerin genel evrim süreci içinde planlamanın nesnel çevre koşulları da değişmekte ve onun gücünü ve etkinliğini engelleyen yapısal sınırlamalar ya değişime uğramakta ya da bunları aşabilme olanaklarını sağlayacak yeni toplumsal fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Bunların başında, sanayileşmenin gelişmesine koşul olarak toplumsal yapının farklılaşması çerçevesinde giderek çoğulcu bir toplum yapısının oluşması gelmektedir. Böyle bir farklılaşma süreci içinde toplum monolitik bir güç yapısından çoğulcu bir güç yapısına doğru gelişmekte, planlıların güçlerini arttırıcı ittifaklar kurabilecekleri potansiyel müttefikler ortaya çıkmakta ve etkinlik sağlayabilmek için gerek duydukları toplumsal destekler oluşmaktadır.

Farklı çıkarların anlaşmazlığı ve çatışması çoğulcu toplumun kaçınılmaz ve temel bir özelliğidir (Heper;1989). Demokratik diyalog süreçleri içinde varılacak uzlaşmalarla aşılabildiği takdirde çıkarlar ve görüşler arası çatışmalar toplumsal gelişmenin itici gücü olmaktadır. Çoğulcu güç yapısına sahip bir toplumda toplumsal diyalogların özgürce gelişebilmesi ve çatışan çıkarların bu süreçler çerçevesinde aşılabileceği özgürlükçü bir siyasal ortamın varlığını gerektirmektedir. Toplumsal evrimin nesnel zorlamaları ile er veya geç giderek özgürleşen ve demokratikleşen bir ortam içinde planlılar da giderek güçlerini arttıracak toplumsal ittifakları kurabilecekleri siyasal koşullara kavuşmaktadırlar. Siyasal yapının daha özgürlükçü ve demokratik bir yönde gelişmesinde üretim ilişkilerinin kısmen dışında kalan yarı bağımsız kimliğiyle devlet kuşkusuz ki büyük ölçüde belirleyici olmaktadır (Castells;1978,s.18-21).

Geç gelişme koşullarında tırmanan çarpık kentleşmenin ulaştığı boyutlar kamuoyunun kentleşme sorunlarına duyarlılığını arttırmakta ve bu sorunlar giderek toplumsal gündemin üst sıralarına tırmanmaktadır. Bu durum kentleşme sorunlarının planlı yaklaşımlarla

kontrol edilmesini bekleyen ve destekleyen eğilimleri toplumda giderek artırmakta ve planlamanın etkinliğini kabule daha yatkın bir toplumsal ortam oluşturmaktadır.

Yine geç gelişme koşullarında da olsa toplumun zamanla artan ekonomik gücü kentsel hizmetlere ayrılabilir olanakları artırmakta, kentsel sorunların ulaştığı boyutların da baskısıyla planlamanın ekonomik destekleri göreceli olarak artmaktadır. Pazar ekonomisi içinde geliştirilen kamu-özel sektör işbirliği planlamanın ekonomik desteklerini artırabilecek diğer önemli bir olanak olmaktadır (Fosler;1984,s.86-88).

Geç gelişmenin tarihsel sürecinde planlamanın yaratıcılığını ve dinamizmini sınırlandıran önemli nedenlerden biri düşünsel taban sığılıdır. Gelişen ülkelerde planlamanın doğup geliştiği toplumlardaki düşün kökleri varolmasa da, önce meslek çevresi içinde başlayan ve sonra yaygınlaşan söylem ve etkinliklerin oluşturduğu bir düşünsel birikim süreciyle bu sığılık zamanla bir ölçüde aşılabilmektedir. Türkiye'de son 30 yıl içinde geliştirilen planlama söylemi bu açıdan önemlidir ve toplumsal bir işlevi vardır.

Yeni Bir Planlama Anlayışı Gerekliliği

Planlama soyut bir analitik kavram değil, somut bir sosyotarihsel pratiktir (Scott ve Roweis; 1977,s.1098). Bu nedenle içinde yer aldığı toplumsal çevre koşullarıyla yakından ilişkilidir ve etkinlik sağlayabilmek için toplumsal bir içeriğe sahip olması gerekir. Batı ülkelerinde planlamanın son çeyrek yüzyıl içinde bilincine varılan temel gerçeği bu olmuştur ve planlar ancak böyle bir bilinçlenme çerçevesinde toplumsal güçlerini artırabilecek olanakları ve fırsatları kullanabilme becerisini gösterebilmişlerdir.

Planlamanın toplumsal bir pratik olduğu gerçeği özellikle çoğulcu bir toplum yapısı çerçevesinde belirginleşmektedir. Çoğulcu bir yapının çatışan çıkarları ve beklentileri planlamanın politik doğasını giderek ortaya çıkarmaktadır. Geç gelişen ülkelerde de toplumsal farklılaşmanın artmasına bağlı olarak zamanla bu nitelikte bir çoğulcu yapı oluşmakta ve bu süreç beraberinde planlamanın o zamana kadarki etkinsizliğinin aşılabilmesi için kullanılabilir yukarıda açıkladığımız toplumsal olanakları ve fırsatları getirmektedir. Ne varki bu olanak ve fırsatların bilincine varılması ve kullanılabilmesi ancak toplumsal içerikli bir planlama anlayışı ile olabilir. bu nedenle çoğulcu bir topluma geçiş aşamasını yaşayan Türkiye gibi geç gelişen ülkelerde planlamanın oluşan yeni koşullarda giderek bir etkinlik kazanabilmesi için önce toplumsal içerikli bir anlayışa kavuşması ön koşuldur. Planlama kurumlarının ve mesleğinin böyle yeni bir anlayış çizgisinde yeniden yapılanması gerekir.

Türkiye'de yıllardır aynı kurumsallaşmış özülle uygulanan iyi tanıdığımız klasik teknik planlama anlayışı iç tutarlılığı olan güçlü bir düşün sistemi içerse de sosyotarihsel koşullara bağlı ampirik gerçeği yansıtmada yetersiz kalmakta ve giderek bu gerçeğin açıklanabilmesine engel oluşturmaktadır. Ashnda her planlama anlayışı bir toplumsal -giderek politik- görüşün karşılığıdır (Fainsteins;1971,s.341). Türkiye'deki resmi planlama anlayışı bu bağlamda, soyut bir ortak kamu yararı adına başka görüşe izin vermediği için baskıcı ve otoriter bir görüşün ürünüdür. Oysa planlama temel toplumsal ilişkilerin önüne geçemez, çünkü kendisi de bu ilişkilerin içindedir (Scott ve Roweis;1977,s.1118).

Türkiye'deki toplumsal içerikten yoksun bugünkü resmi planlama anlayışının giderek çoğulcu bir yapıya doğru gelişen Türk toplumunun yeni koşullarında etkinlik gösterebilmesi daha da olanaksızlaşacaktır. Böyle bir anlayış farklı toplum kesimlerinin birbirinden değişik çıkar ve beklentilerine duyarlı olmak, bunları tanımak ve bunlara çözümler üretmek için gerekli vizyona ve bilince sahip değildir. Teknik bir içerikle sınırlı bugünkü planlama anlayışının, örneğin, Dünya Ekonomik Sistemi içinde yaşanan yeniden yapılanmanın sanayileşme ve kentleşme üzerindeki etkilerini (Tekeli, Işık ve Koç;1991,s.34-38), bu çerçevede Fordist bir gelişme biçiminden coğrafi sınırlamalardan daha bağımsız ve daha pazara açık bir biçime doğru açılan pazar ekonomisinin kente fırsat yaratıcı ve yarışmacı bir anlayışla bakışını ve kentten beklediklerini (Council of Europe;1990,s.1-5;Ashworth ve Wood;1988,s.71-72), veya geç gelişme ve bağımlı kentleşme sürecinde kente göçedenlerin

gerçeklerini kavrayabilmesi ve beklentilerine uyan çözümler üretebilmesi olanak dışıdır (Nelson;1970,s.404-405;Portes;1972,s.285).

Türkiye'deki gibi normatif disiplinli bir planlama anlayışı çoğulcu bir toplum yapısının birbirinden farklı çıkarları karşısında gereken esneklik ve duyarlılığa da gösteremez (Cooper, Eastman,Johnson ve Kortanek;1971,s.402) ve bu farklılıkların uzlaşmalarla aşılabilmesi için demokratik toplumsal diyaloglar içinde görmesi gereken uzlaştırıcı işlevi yerine getiremez (Rider;1986,s.159;Forester;1987,s.312). Yine böyle toplumsal içeriği olmayan bir planlama anlayışı plancuların güçlerini arttırabilmeleri için yararlanmaları gereken toplumsal ittifak fırsatlarını kullanabilmelerine olanak tanımaz ve siyasal seçmelere yönelik toplumsal baskılar geliştirilmesinde etkili roller oynayabilmelerini engeller. Oysa bugün çoğulcu sivil toplumlarda mekan içerikli toplumsal hareketler çerçevesinde geliştirilen bu tür baskılar giderek planlama seçmelerini ve kararlarını etkileyen en ağırlıklı toplumsal öğelerden biri olma durumuna gelmiştir (Castells;1977,s.423-425;Dunleavy;1980,s.156-159;Smith ve Tardanico;1987,s.94-98).

Kapitalist kentin bir yandan pazar ekonomisi ve toplumsal yapı, diğer yandan devlet ile karmaşık ilişkileri vardır (Clark ve Dear;1981,s.59-60). Devlet daha özgürlükçü ve demokratik bir siyasal ortamın gelişmesinde olduğu kadar bu bağlamda da önemli bir belirleyicidir. Seçimle gelen siyasal iktidarın devletin bürokratik bir yapı içinde kurumsallaşmış işlevlerine yaklaşımı ve merkezi ve yerel yönetimler arası ilişkiler (Ersoy;1989,s.58-59) kentleşme ve planlama ile ilgili siyasal konjonktürü belirlemede özellikle etkili olmaktadır. Planlamanın etkinliğini artırıcı yönde bu tür siyasal konjonktür fırsatlarından yararlanabilmek de keza yine daha politize bir planlama anlayışını gerektirmektedir.

Planlama Mesleği ve Plancılar

Plancuların güçlerini arttırmalarına olanak sağlayacak toplumsal ortamın ve bunun siyasal koşullarının gelişmesi bir meslek grubu olarak plancuların kontrolü ötesinde bir genel toplumsal süreç, planlama pratiğinin ve bu pratik çerçevesinde planlama anlayışının giderek değişmesi ise daha mesleğe özgü bir alt süreçtir. Bu alt süreç toplumsal ilişkilerin evrimine olduğu kadar planlama mesleğinin iç dinamiklerine de bağli olarak gelişir. Toplumsal evrim kuşkusuz ki yalnızca en ağırlıklı dinamiklerin belirlediği tek yönlü determinist bir süreç değildir. Toplum yapısı içinde yeralan bütün grupların bu gelişme içinde belli işlevleri ve etkileri, dolayısıyla toplumsal sorumlulukları vardır. Toplumsal evrimin hız kazandığı dönemlerde bu işlev ve sorumluluklar özellikle belirginleşir ve önem kazanır. Bu nedenle çoğulcu ve daha demokratik bir toplumsal yapının gerekli kıldığı yeni bir planlama anlayışına geçme sürecinde etkili olabilecek planlama mesleğinin iç dinamiklerini tanımak plancılar için önem taşımaktadır.

Planlama mesleğinin, mesleki bilinç düzeyi, bilgi ve deneyim birikimi, toplumsal rol kavramları, mesleki değerleri, ahlak normları vb.. gibi iç dinamikleri vardır. Görüleceği gibi bunlar planlama eğitimi, planlama kurumları, planlama pratiği, mesleğin toplumsal statüsü vb.. gibi diğer bazı dinamiklerle karşılıklı ilişkiler içindedir. Bu çerçevede özellikle önemli olan, Türkiye'nin kurumsallaşmış resmi planlama anlayışı çizgisinde gelişen teknik içerikli bir planlama pratiğinin mesleğin iç dinamiklerini daha toplumsal içerikli yeni bir planlama anlayışına geçmeyi sağlayabilecek yönde besleyememesidir. Sağlam düşünsel köklerin olmayışı da bu konuda duyulan diğer önemli bir eksiklik olmaktadır.

Türkiye'de planlamanın etkili olamamasının nedenleri araştırılırken genellikle planlama kurumları ve toplumsal çevre üzerinde durulmuş, plancılar kendilerini ve mesleklerini çok az incelemişlerdir. Bu durum şehirciliğimizin bunca başarısızlığına rağmen planlama çevrelerinin geniş bir kesiminde hâlâ klasik rasyonel planlama anlayışına ve planlama mesleğinin bu anlayış çerçevesinde biçimlenmiş rolüne ve değerlerine yönelik bir eleştirel bakış endişesinin gelişmemiş olduğunu göstermektedir. Bu nedenle yeni değerlendirme ve arayışlar genellikle meslek dışına dönük olarak yapılmış, plancılar kendi değerlerini, rol kavramlarını, bilinç ve ahlak profillerini vb.. inceleyerek yeniden gözden geçirme gereği duymamışlardır.

Planlamanın sosyotarihsel bir pratik olarak göstereceği etkinlik büyük ölçüde toplumsal koşullar tarafından belirlenmekte ise de varolan planlama anlayışının ve planlama mesleği profiline de bu etkinlik üzerinde belli bir belirleyiciliği olmaktadır. Örneğin araştırmalara göre, gelişmiş ülke planıcısının genellikle toplumbilimler kökenli olmasına ve planlamanın toplumsal etkinliği konusunda kuşkular taşınmasına karşılık gelişen ülkeler planıcısı teknik anlayışlı bir planlamanın etkinliğine inanan ve daha çok yönetici işlevler gören bir mesleki tiptir (Knox ve Masilela;1980,s.76). Oysa çevre ülkelerinde planlamanın dağıtım işlevi çok daha kritik olduğundan planlıncının uzlaşma sağlayıcı ve örgütleyici nitelikler taşınmaları daha önemli olmaktadır. Gelişen ülkeler plancı tipinin diğer önemli bir özelliği, genellikle formel bilgiyi kullanacak biçimde eğitilmiş olması ve bilgiyi eylem içinde üretebilmede gösterdiği yetersizliktir (Schön;1983). Bu durum onların geç gelişmeye özgü sorunlar karşısında yaratıcı çözümler geliştirebilmelerini engelleyici önemli bir eksiklik olmaktadır. Diğer yandan planlıncının toplumsal rol kararsızlıklarının hem gelişmiş ve hem de geç gelişen ülkelerde ortak bir özellik olduğu görülmektedir (Tıps;1986,s.289-290). Oysa özellikle çoğulcu toplum koşullarında geliştirilecek diyaloglarda "taraf" mı yoksa "arabulucu" mu olacakları planlıncının toplumsal rol kabulleriyle yakından ilgilidir.

Buraya kadar görüldüğü gibi geç gelişmenin bütün yapısal güçlüklerine rağmen toplumsal evrimin gelişme sürecinde giderek oluşan bazı olanaklar bu güçlüklerin bir ölçüde aşılabileceği yararlanılabilecek toplumsal fırsatları ortaya çıkarıyor olmaktadır. Planlama pratikte etkinlik sağlayabilecek bir güce kavuşmadığı sürece olayların gerisinde kalmakta ve gerçek etkinliği olmayan biçimsel bir kuruma dönüşmektedir. Bu ise olayları yönlendiren karar çevreleri tarafından giderek dışlanması ve kullanılması sonuçlarına yol açmaktadır. Planlamanın işlevini yerine getirememesinin toplumsal pahası yüksek olmaktadır. Nitekim geç gelişen ülkelerde kentlerin sergilediği düşük etkinlik performanslarının büyük ölçüde yetersiz ve etkinlik sağlayamayan politikalarından kaynaklandığı saptanmıştır (Hope;1986; s.47; Linn;1982, s.644).

Öneriler

Türk toplumunun gelişme süreci içinde planlama kurumunu ve özellikle de pratiğini bugüne kadar sahip olamadığı bir etkinliğe kavuşturmak ve giderek oluşan fırsatları bu amaçla başarıyla kullanabilmek açısından planlıncılara yönelik şu öneriler getirilebilir:

- Meslek genelinde planlamanın toplumsal ilişkilerinin ve içeriğinin yaygın olarak bilincine varmak ve bu tabana oturan yeni bir planlama anlayışı geliştirmek
- Ülkedeki planlama karar çevresini iyi tanımak ve bu çevrenin değişme sürecini iyi izlemek
- Çoğulcu topluma geçiş sürecinde giderek ortaya çıkan potansiyel toplumsal müttefiklerin bilincinde olmak ve bunların özelliklerini tanımak
- Siyasal konjonktürü iyi izlemek ve çıkabilecek fırsatları planlama etkinliğini artıracak kurumsallaşmalar oluşturma yönünde kullanmak
- Çeşitli toplum kesimlerinin kente ve planlamaya ilişkin bakışları ve beklentileri konusunda gerçekçi bilgilere sahip olmak
- Çoğulcu katılımcı demokrasinin toplumsal çevre koşullarında başarılı olabilecek plancı tipinin özelliklerini iyi tanımak ve planlama eğitimini bu yönde düzenlemek
- Planlama mesleğinin toplumsal statüsünü yükseltmede etkili olabilecek olayları ve fırsatları değerlendirmek ve toplumun güvenini kazanacak bir plancı imajı geliştirmek.

Bitirirken

Şehirciliğimizin son 30 yılını değerlendirirken yalnızca geçmişte büyük ölçüde engelleyici yapısal koşullar içinde gösterebildiği çok sınırlı bir etkinliği ölçüt olarak kullanmak acaba ne ölçüde doğru olur? Toplumsal yaşam geçmişten geleceğe uzanan bir devamlılık içerdiğine

göre, geçmiş bir dönemi değerlendirirken bu dönemin geleceğe dönük olarak oluşturulabildiği birikimi de gözönüne alan daha geniş kapsamlı bir bakış belki de daha adil ve gerçekçi olacaktır. Böyle geniş kapsamlı bir değerlendirme çerçevesinde, geçmiş 30 yıl boyunca küçümsenemeyecek bir bilinçlenme ve birikimin oluşmuş bulunduğu yadsınmaz. Şehirciliğimiz gelecekte bugüne kadar olduğundan daha etkili ve başarılı olabilecekte bunda geçmişte oluşturduğu bu bilinçlenme ve birikimin kuşkusuz ki önemli bir payı olacaktır.

KAYNAKLAR

- ALBRECHTS, Louis (1991): "Changing Roles and Positions of Planners", Urban Studies, C.28 No: I, s.123-137.
- ASHWORTH, G.J., VOOGD, H. (1988): "Marketing the City", Town Planning Review, C.59 No: I, s.65-79.
- BADCOCK, Blair (1984): Unfairly Structured Cities, Oxford, Basil Blackwell.
- CASTELLS, Manuel (1977): The Urban Question, London, Edward, Arnold.
- CASTELLS, Manuel (1978): City, Class, and Power, London, The Macmillan Press Ltd.
- CHILCOTE, Ronald H. (1977): "Dependency: A Critical Synthesis of the Literature", Third World Urbanization, Editörler J.Abu-Lughod, R.Hay, Jr., New York, Methuen.
- CLARK, Gordon, DEAR, Michael (1981): "The State in Capitalism and the Capitalist State", Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society, Editörler M.Dear, A.J.Scott, New York, Methuen.
- COUNCIL OF EUROPE (1990): International Conference on: "European Towns: Strategies and Programmes", Recommendations, Strasbourg, 6-8 June 1990, s.1-5.
- COOPER, W.W. EASTMAN, C., JOHNSON, N., KONTANEK, K. (1971): "Systems Approaches to Urban Planning: Mixed, Conditional, Adaptive and Other Alternatives", Policy Sciences, C.2 No: 4, s.397-405.
- DUNLEAVY, Patrick (1980): Urban Political Analysis, London, The Macmillan Press Ltd.
- DYCKMAN, John W. (1971): "What Makes Planners Plan?", Journal of the American Institute of Planners, C.37 No:1, s.164,167.
- ERSOY, Melih (1989): "Türkiye'de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri", O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.9 No: 1, s.45-66.
- ETTLINGER, Nancy (1981): "Dependency and Urban Growth: A Critical Review and Reformulation of the Concepts of Primacy and Rank-size", Environment and Planning A, C.13, s.1389-1400.
- FAINSTEIN, Norman I., FAINSTEIN, Susan S. (1971): "City Planning and Political Values", Urban Affairs Quarterly, C.6, s.341-362.
- FORESTER, John (1987): "Planning in the Face of Conflict", Journal of the American Planning Association, C.53 No: 3, s.303-314.
- FOSLER, R.Scott (1984): "The Public-Private Connection: Clanging Roles and Relationships Among Government and Non-Government Institutions", O.E.C.D. tarafından 25-28 Haziran 1984 tarihinde İstanbul'da düzenlenen "Kentsel Gelişimde Kamu-Özel Sektör İşbirliği" Seminerine sunulan bildiri.

- HAY, Jr., Richard (1977): "Patterns of Urbanization and Socio-Economic Development in the Third World: An Overview", Third World Urbanization, Editörler J.Abu-Lughod, R.Hay, Jr., New York, Methuen.
- HEPER, Metin (1989): "Interest Groups in Turkey: A Theoretical Overview", Paper prepared for submission at the international conference "Government and Organized Interests", Zurich, Switzerland, 27-30 September.
- HOPE, Kempe Ronald (1986): "Urbanization and Economic Development in the Third World", Cities, C.3 No:1, s.41-57.
- KENTOR, Jeffrey (1981): "Structural Determinants of Peripheral Urbanization: The Effects of International Dependence", American Sociological Review, C.46 No: April, s.201-211.
- KNOX, Paul L., MASILELA, Calvin O. (1989): "Attitudes to Third World Urban Planning", Habitat International, C.13, No:3, s.67-79.
- LINN, Johannes F. (1982): "The Costs of Urbanization in Developing Countries", Economic Development and Cultural Change, C.30 No: 3, s.625-648.
- LONDON, Bruce (1987): "Structural Determinants of Third World Urban Change, An Ecological and Political Economic Analysis", American Sociological Review, C.52 No: February, s.28-43.
- MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ "TÜRKİYE'DE KENTLEŞME KOMİSYONU" (1971): Türkiye'de Kentleşme, Ankara, Mimarlar Odası Yayın.
- MİMARLIK Dergisi (1967/6): "İstanbul Bölge Kalkınma Kongresi Kararları", s.7,8.
(1968/5): "İstanbul Köprüsü Açık Oturumu", s.2.
(1968/8): "İstanbul İmar Faaliyetleri Hakkında Rapor ve Basın Toplantısı", s.9-11.
(1969/1): "Mimarlar Odasının Büyük İstanbul Planlaması ile İlgili Raporu", s.13-17.
(1970/3): "Kent Toprakları Sorunu", s.55-68.
- MINGIONE, Enzo (1981): Social Conflict and the City, New York, St.Martin's Press.
- NELSON, Joan (1970): "The Urban Poor", World Politics, C.22 No: 3, s.393-414.
- PORTES, Alejandro (1972): "Rationality in the Slum: An Essay on Interpretive Sociology", Comparative Studies in Society and History, C.14, s.268-286.
- PRETECEİLLE, Edmond (1981): "Collective Consumption, the State and the Crisis of Capitalist Society", City, Class and Capital, Editörler M.Harloe ve E.Lebas, New York, Holmes and Meier Publishers, Inc.
- RIDER, Robert (1986): "Planning as a Multicentric Process", Town Planning Review, C.57 No: 2, s.159-173.
- ROBERTS, Bryan (1978): Cities of Peasants, London, Edward Arnold.
- ROWEIS, Shoukry T., SCOTT, Allen J. (1981): "The Urban Land Question", Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society, Editörler M.Dear, A.J. Scott, New York, Methuen.

- SCHÖN, Donald A. (1983): *The Reflective Practitioner: How Professional Think in Action*, New York, Basic Books, Inc.
- SCOTT, Allen J., ROWEIS, Shoukry T. (1977): "Urban Planning in Theory and Practice: A Reappraisal", *Environment and Planning A*, C.9, s.1097-1119.
- SMITH, Michael Peter, TARDANICO, Richard (1987): "Urban Theory Reconsidered: Production, Reproduction and Collective Action", *The Capitalist City*, Oxford, Basil Blackwell.
- SÖKMEN, Polat (1984): "Türkiye'de Son 25 Yıllık Kent Planlamasının Dayandığı Kavramların ve Değerlerin Eleştirel Bir Yorumu", İ.T.Ü.Mimarlık Fakültesi "Şehirciliğin Son 25 Yılı" Semineri'ne sunulan bildiri.
- TEKELİ, İlhan (1980): "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri", O.D.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü "Türkiye'de İmar Planlaması" Semineri'ne sunulan bildiri.
- TEKELİ, İlhan, IŞIK, Yusuf, KOÇ, Yıldırım (1991): "Yeniden Yapılanma ve Türkiye" konulu Tartışma-Söyleşi, *Birikim*, No: 28/Ağustos, s.34-48.
- TIMBERLAKE, Michael (1987): "World-System Theory and the Study of Comparative Urbanization", *The Capitalist City*, Oxford, Basil Blackwell.
- TIMBEKLAKE, Michael, KENTOR, Jeffrey (1983): "Economic Dependence Overurbanization and Economic Growth: A Study of Less Developed Countries", *The Sociological Quarterly*, C.24 No: Autumn, s.489-507.
- TIPS, W.E.J. (1986): "On the Relationship Between the Uncertain Role Concepts of Third World Planners and the Substantive Versus the Procedural Argument in Planning Theory", *Environment and Planning B*, C.13, s.279-292.

TÜRKİYE'DE ŞEHİRCİLİĞİN GELİŞİMİNDEKİ SAKLI BOYUTLAR VE SOSYAL BİLİMCİLERİN SORUMLULUĞU

Ertürk M. İŞIKPINAR
İLLER BANKASI 1. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ
Cevizli, Kartal-Maltepe
İSTANBUL

BİLDİRİ ÖZÜ

Bildiri'de, Son Otuz Yıl'da Türkiye'de Şehirciliğin gelişiminde insanın yeri ve sosyal bilimcinin rolü irdelenmektedir. Öncelikle, kentlerin gelişimindeki olumsuz görünümün kökeninde insanın önemi vurgulanmaktadır. İnsan ile kent çevresi arasındaki ilişkinin dinamiği incelenmekte ve sosyal bilimcinin sorumluluğuna değinilmektedir. Sosyal bilimciler ve kent plancıları ve kentsel tasarımcılar tarafından benimsenecek bir kavramsal model önerilmektedir. Bu bağlamda, İller Bankası 1. Bölge Müdürlüğü İmar Planlama Şube Müdürlüğü tarafından geliştirilmiş olan sosyal araştırmalar açıklanmaktadır. Çevrenin psikolojik kirliliğinin önemi vurgulanarak konu ile ilgili önermeler getirilmektedir.

GİRİŞ

Türkiye'de 19'ncü Yüzyıl'ın ortalarında gelişmeye başlayan kente yönelik araştırmalar, son Otuz Yıl'da sosyal bilimlerin fiziksel bilimler ile bütünleşme çabalarına karşın, kentlerdeki kalabalıklık, gürültü, çevre kirliliği gibi sorunlara çözüm getiremediği gibi yerleşmeler arasındaki aşırı göç hareketliliğini de önleyememiştir. Ülkemiz'de 1927'de nüfusun % 16.4'ü kentlerde yaşarken bu oran 1990 da % 55.5'e yükselmiştir. Ülke ölçeğinde bu artış çok hızlıdır, beş yıllık devreler itibarıyla değişken ve izlenmesi zor bir görünüm belirlediği gibi kentler ölçeğinde nüfus değişim oranları da aşırı farklılıklar sergilemektedir. Bu tablo, ekonomik, sosyal ve politik nedenlere bağlanmaktadır, oysa temel nedenler insanın açıklanamayan kimliğinde odaklanmaktadır. Kent insanının saklı psikolojik boyutları vardır. Bu saklı boyutları irdeleyen sosyal bilimciler araştırma-planlama-tasarım sürecinde gereken etkinliği gösterememektedirler. En önemlisi, çok boyutlu, disiplinlerarası ve eklektik yaklaşımlara gerek gösteren planlama etkinliklerinin paralelinde bütüncü bir sosyal araştırma yaklaşımının geliştirilememiş olmasıdır.

İNSAN VE SOSYAL BİLİMCİ

Kentsel çevrenin oluşturulmasında etkili sosyal bilim dalları aşırı eklektik değerlendirmelere gerek göstermekte ve karmaşık nitelikte veri tablolarının sergilenmesine neden olmaktadır. Klasik planlama yaklaşımları bazında, insanı temel alarak tüm bu dalları bütünleştirecek yaklaşımlara, etkin bir araştırmacı modeline ve bu araştırmacının içerisinde etkin olacağı bir araştırma ortamına gerek vardır.

İnsanın Saklı Boyutları

Kent çevresinin sosyal ve ekonomik potansiyelini değerlendirmeye yönelik klasik yaklaşımlarla ilgili önemli iki husus bu yaklaşımların davranışçı ve deterministik nitelikte olmalarıdır (İŞIKPINAR, 1990). Günümüz insanının geleceğe yönelik davranışlarının sırf gözlenerek değerlendirilemeyeceği hususu

gibi, fiziksel çevrede geliştirilecek belli düzenlemelerin her zaman belli davranışları oluşturmadığı savı da kesinlik kazanmıştır (LEE, 1976).

Bunlara karşın, insan özgün bir bireydir, kendine özgü davranış kalıplarına sahiptir, ileriyeye dönük sürekli planlayan ve etkin şekilde çevresini düzenleyen bir kişilik ve kimlik belirler. İşte insanın çevresi ile etkileşimindeki "saklı boyutlar" burada ortaya çıkmaktadır. Psikolojide insanı bu özellikleri ile vurgulayarak inceleyen yaklaşımlar geliştirilmiştir (BANNISTER ET AL, 1977). Genelde insanın çevresi ile etkileşimini inceleyen psikoloji bilim dalı Çevresel Psikolojî'dir. Psikolog Lee'nin çevresel psikolojîyi tanımlarken belirlediği içerik ve kapsam, insanın çevresi ile etkileşimindeki saklı boyutların ne derecede çok boyutlu ve kapsamlı olduğunu da ortaya koymaktadır. Lee'nin tanımı ile (LEE, 1976) çevresel psikolojinin inceleme alanı, insanın bedenine en yakın mahrem mekanı kadar sosyal çevresini de, yapısal çevresi kadar doğal çevresini de kapsamaktadır. Dış çevreden edinilen bilgiler zihinde öğrenmeler ve düşünceler yoluyla değerlendirilirler. Dış çevrede yaşananların heyecanlara, inançlara, tercihlere ve değerlere yol açan, duygulara hitabeden deneyimlerle yüklü oldukları da bunlara eklenince çevresel psikolojinin ne derece kapsamlı olduğu ortaya çıkmaktadır (LEE, 1976). Tüm bu olgular bireylere ve toplumlara özgüdürler ve insanı odak alan yaklaşımlarla incelenip değerlendirilmedikçe saklı boyutlar olarak kalmaktadırlar.

Sorumlu Sosyal Bilimci ve Ortamı

Bu bölümde değinilecek ikinci konu olan sosyal bilimcinin rol ve sorumluluğu ile ilgili olarak Psikolog Uzzell'in araştırmacı modeline göz atılacaktır (UZZELL, 1978):

Etkin ve Eylemsel Yaklaşım'ın gündemde olduğu yıllarda Uzzell bir araştırmasında incelediği komünite ile bütünleşerek geliştirdiği araştırmacı rolü için ilginç bir model önermiştir. Uzzell'a göre iki araştırmacı modeli sözkonusudur: araştırmacının sosyal etkinliğin bir kayıtcısı olduğu klasik model ve araştırmacının sosyal değişimin etkin bir ajanı olduğu model. Uzzell, klasik modelde araştırmacının asalak olarak görüldüğünü tartışmanın mümkün olduğunu vurgulayarak bu bağlamdaki pozisyonunun kontamine olmamış bilgi ileten bir aracı olduğunu belirtmektedir. Bu durumda amaç, araştırmacının sosyal etkinliklerin tarafsız bir kayıtcısı olduğu, kısırlaştırılmış bir araştırmacının elde edilmesidir. Ancak, her ne kadar objektif olmaya çalışırsa çalışsın, araştırmacı, kendi değerleri, algılamaları ve müdahaleleri ile oradadır. Araştırmacı, bir tarafta kendi araştırma metodları ve diğer tarafta birey, komünite ve toplum arasında bir aracı olarak belirlenmektedir. Bu durumda ise, araştırmacı sosyal değişimin etkin bir ajanı olmaktadır. Bu rol komünite araştırmalarına yalnızca daha uygun bir metodolojik yaklaşım olmayıp, sosyal, moral, politik açılardan da istenen bir yaklaşımdır. Araştırmacı bu yolla, iki ayrı rol daha kazanmaktadır. Araştırmacı örneğin komünite ile yerel yönetim arasında bir uzlaştırıcı rolü oynayabilir, Uzzell bu rolü ise bir nevi simsarlık olarak adlandırmaktadır. Son rol olarak, araştırmacı, kamuyu kendi kararlarını geliştirmede cesaretlendirmeli ve eğitmelidir, burada da eğitici rolü ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de sosyal bilimcilerin sorumluluklarını irdeleyebilmek için içinde etkin olmaları öngörülen ortama göz atmak gerekmektedir. Ülkemiz'de kent araştırmalarının içinde bulunduğumuz durum ile ilgili olarak sosyal bilimcilerin görüşlerini aşağıdaki dört noktada toplamak olasıdır (KARTAL, 1986):

Araştırmacılar, uzmanlar, yetkili kurumlar kentsel sorunları tüm kökleriyle kavrayamamış durumdadırlar. Halkla iletişime geçmek ve gerçekçi çözümler bulmak gerekmektedir. Kent araştırmaları ithal aşamadan Ülkemiz'e özgün aşamaya geçmiştir. Ancak aynı paralelde gelişmekte olan ilgili kurumların geliştikçe kentlilerden kopmamasına özen gösterilmelidir.

Kentsel sorunlarla ilgili kurumlar ile üniversitedeki bilim adamları, uzmanlar ve araştırmacılar arasında iletişim yoktur. İlgili kurumlar araştırma talebi yaratmaktadırlar. Kurumlar arasında "düzey" farklılığı vardır. Araştırma talebi yaratılır ve düzey farklılığı kaldırılırsa, iletişim sağlanır ve araştırma ile uygulama arasındaki kopukluk da giderilir.

Ülkemiz'in özgül koşullarını anlamak için gerekli kuramlar, kavramlar, modeller ve yöntemler geliştirilmemiştir. Türkiye'de sosyal bilimciye düşen en önemli görev, Ülkemiz'in özgül koşullarını yansıtmaya çalışan araştırmalara ağırlık vermektir. Yeni varsayımların ortaya konması, bu gerçekleştiren herkesin kendi alanına sahip çıkması gerekmektedir.

Kent araştırmaları konusunda geleceğe yönelik araştırma, eğitim ve örgütlenme sağlanmalıdır. Geleceğe yönelik araştırma ve eğitim gündemleri saptanmalı, bu geręekleřtirirken eğitim kurumları ile araştırmacıların önceden ve işbirliği içinde bulunmaları sağlanmalıdır.

Kent plancısı ise planlamada geręekleřmesi gereken Niceliksel Devrim'i vurgulamaktadır (ATALIK, 1984). Atalık, sosyal bilim dalları üyelerinin,

Fiziksel bilim dalları üyeleri ile matematik ve istatistik bilgileri bakımından eşdeğer düzeye çıkarılması,

Sözkonusu bilim ve teknoloji alanlarındaki bilimsel yöntemi en genel haliyle anlayacak biçimde yetiştirilmesi,

gereğini ortaya koymaktadır.

KENTSEL BÜTÜNLEŞME

Yukarıda açıklananlar, sosyal bilimlerin kent planlaması ile bütünüleşmesini sağlayacak bir yaklaşım modelinin gereğini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu bölümde, gerek kent plancıları ve gerekse sosyal bilimciler tarafından benimsenmiş olan "kentsel bütünüleşme" kavramı bazında bir model önerisi getirilmektedir.

Kent sosyologu, dev kent yaşamında birlik duygusuna sahibolmayan insanların aynı toplumdan olma duygusundan da yoksun olduklarını vurgulamaktadır (KÜNTAY, 1984). Kent plancısı, kentsel bütünüleşmenin etkin biçimde geręekleřtirilmesinin sosyal gelişmenin yönü ve hızını etkileyebileceğini getirmektedir (TÜRKSOY, 1986). Kentsel tasarımcı, kentleri mekanların ve blokların bütünüleşmesinden oluşan, yaygın daha büyük oluşumlarla bütünüleşen bir doku olarak tanımlamakta, bu bütünüleşmenin tanımlanabilir bir parçaya dönüşmesi halinde ise bir "ambiance"ın, "kentsel hava"nın, "kentsel parça"nın oluşacağını anlatmaktadır (KARAMAN, 1988). Bu çerçevede en önemli husus, yaklaşımlar ve yorumlar ne olursa olsun, kent sosyal ve fiziksel çevresinin yalnızca insan zihninde bütünüleştiği gerçeğidir. Felsefi yaklaşımla, çevre bir objedir, her obje gibi yalnızca süje olan insanın zihninde oluştuğu zaman varolacaktır, süje ile obje arasındaki bağ demek olan algının (MENęÜŐOęLU, 1983) konumuzda obje olan kent çevresinden süje olan kent insanına ulaşmasını en duyarlı bir şekilde izleyebilmek için insan zihnini inceleyen psikolojik yaklaşımlara başvurmak gerekmektedir.

İnsan çevresinde algıladıklarını zihninde oluşturduğu bir harita sayesinde değerlendirir. Bu haritaya bilişsel harita denmektedir ve çevresinin bütünüleşmiş bir imajını sağlar (DOWNS ET AL, 1973). Bu nedenlerle kentsel bütünüleşmeyi çevresel biliş bazında irdelene olanağı sözkonusudur. Diğer taraftan Lee, mahremiyetin kentlerdeki önemini vurgulayarak, sosyal ve mekansal yönleri ile herhangi bir mekanlar hiyerarşisini mahremiyet açısından değerlendirmenin ve bu yolla bir "sosyo-mekansal Şema"nın oluşturulmasının olası olduğu görüşünü getirmektedir (LEE, 1976). Burada önerilecek olan ve daha önceki bir İmar Planlama Büromuz bildirisinde de açıklanan Kavramsal Model (İŞIKPINAR, 1983) bu iki yaklaşımın bir bileşkesi olarak ortaya çıkmaktadır. Kısaca, kentlerin mekansal hiyerarşisinin biliş haritası düzeyinde mahremiyet eşikleri dikkate alınarak incelenmesi, sözkonusu kavramsal modelin özünü belirlemektedir. Önerilen modelin gerek sosyal bilimciler, gerek fiziksel bilimciler ve gerekse kent plancıları ile kentsel tasarımcılar için "bütünüleştirici" bir model olduğu açıktır.

Uygulamada, herhangi bir mekanlar hiyerarşisinin mahremiyet eşikleri haritasının çıkarılması, hiyerarşik olarak bir beldenin kalitesinin irdelenmesi olasıdır. Burada ölçülebilen ve niceliksel olarak değerlendirilebilen psikolojik göstergeler sözkonusudur: ilki, çevrelerin his ve heyecanlara hitabetme kapasiteleri, ikincisi, kişilerin mekanlara karşı reaksiyonlarının nitelikleri ve üçüncüsü de çevrenin kişilere sağladığı kontrol düzeyi. Bu göstergelerin uygulamadaki yerleri Planlama Büromuz çalışmalarının açıklandığı bölümde özlü olarak belirtilecektir. Bu noktada, kentsel bütünüleşmeyi çevresel biliş bazında bilişsel haritalama yöntemi ile incelemiş ve araştırma konusu kentin ekonomik,

sosyal ve kültürel potansiyelini dikkate almış olan bir çalışmayı zikretmek de yararlı olacaktır (TÜRKSOY, 1986).

İLLER BANKASI I. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ SOSYAL ARAŞTIRMALARI

Yukarıda vurgulananlar dikkate alınarak, 1974 Yılı'ndan itibaren, İller Bankası 1. Bölge Müdürlüğü İmar Planlama Şube Müdürlüğü tarafından planlamaya yönelik sosyal araştırmalar geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmaların nitelikleri aşağıdadır:

- Araştırmaların kurumsallaşmasına özen gösterilmiştir. Esasen İller Bankası bünyesindeki devamlılığı nedeniyle kurumsal nitelik kazanmış olan çalışmaların gerektiğinde resmi kuruluşlar işbirliği ile gerçekleştirilmesine çalışılmıştır.
- Her çalışmada kentlinin katılımı sağlanmıştır.
- Sosyal değişim paralelinde kalınmaya çalışılmıştır. Her yerleşim için özgün çalışmalar hazırlanmıştır.
- Disiplinlerarası çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Psikolog, sosyolog, psikiyatr gibi sosyal bilimcilerin işbirliği sağlanmıştır.
- Gerek temel ve gerekse uygulamalı araştırmalar yapılmıştır ve sürdürülmektedir. Araştırmanın anlık kullanımının önemi yanında ilerdeki kullanımlara ve bilime veri sağlamanın önemi vurgulanmıştır.
- Bilimsel bilgi alışverişi sağlanmıştır. Çeşitli bilimsel çalışmalara bildiriler sunularak bilgi iletişimi sağlanmıştır ve halen de bu durum sürdürülmektedir. Bu yolla, yapılan çalışmaların bilimselliğinin korunmasına çalışılmaktadır.

Psikolojik yaklaşımla gerçekleştirilen sosyal araştırmalarda, çevresel psikoloji genelinde alt dallar olarak nitelenen kentsel psikoloji, kentsel kriminoloji, ekolojik psikoloji ve bu dalların birlikte kullanıldığı eklettik yaklaşımlar sözkonusu olmaktadır:

• Kentsel Psikoloji Yaklaşımı.

Çevresel Psikoloji Dalı'nda klasikleşmiş teknikler İmar Planlama Büromuz çalışmalarına uyarlanmış, gerekli yeni yöntemler geliştirilmiştir. Kentsel psikoloji yaklaşımı ile kentliye kendi ortamında erişilerek kent çevresi ile ilgili görüşlerinin alınması sağlanmaktadır. Temelde gözlem ve görüşme yöntemlerinden ve basılı anket ve zihinsel haritalama tekniklerinden yararlanılmaktadır. Kent ana fonksiyonlarının, belli ana konulara tepkilerin, yoğunluk tepkilerinin, kent imajının, kent çevresi fiziksel boyutlarının ve bir kısım diğer olguların değerlendirilmesi bu yaklaşımla mümkün olmaktadır.

• Kentsel Kriminoloji Yaklaşımı.

Kentsel çevrelerin suça duyarlılığını saptamada yararlanılmaktadır. Teknik ve yöntemleri A.B.D.'de gerçekleştirilmiş olan bir çalışmadan uyarlanmıştır (BEVIS ET AL, 1978).

• Ekolojik Psikoloji Yaklaşımı.

Yerleşmelerin kentleşme sürecindeki yerini saptamak için İmar Planlama Şube Müdürlüğümüz tarafından geliştirilmiş bulunan Sosyal Aktivite Yapısal Yaklaşımı paralelinde yararlanılmaktadır.

Bu yaklaşımlarla elde edilen data, planlama gereğine göre, demografik bazda, sosyal, ekonomik ve diğer girdilerle ve sosyo-ekonomik yaklaşımlarla birlikte değerlendirmeye alınarak öncelik ve kapsamlar saptandıktan sonra planlamaya yansıtılmaktadır. Kentsel psikoloji yaklaşımı, sosyal, ekonomik ve diğer girdileri ayrı ayrı psikolojik bazda ele alarak sonuca gitmeyi sağladığından

"bütünleştirici" olarak nitelendirilmesi gereken bir yaklaşımdır. Tüm bu girdileri bir arada ele almayı sağladığı için Sosyal Aktivite Yapısal Yaklaşımı ise "bütüncü" bir yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır. Aşağıda bu yaklaşımlarla ilgili açıklamalar yapılmaktadır.

Kentsel psikoloji ve kentsel kriminoloji yaklaşımları ile elde edilen data ve bu datanın kullanımına ait bazı örnekler aşağıdadır:

- Kent ana fonksiyonları ile ilgili olarak, kentlilerin varolan ve olası kent ana fonksiyonlarına isteklerinin şiddetinin ölçülmesinde yararlanılmaktadır. Örneğin, turizme % 80'lik istek şiddeti, konuta % 60'lık istek şiddeti gibi. Böylece sözkonusu fonksiyonların cins, kapsam ve önceliklerinin saptanması sağlanmaktadır.
- Belli ana konular ile ilgili olarak, halkın reaksiyonlarının ölçülmesinde kullanılmaktadır. Örneğin, beldeye turizmin önerilmesi halinde, turizmin sosyal düzene % 60, modernleşmeye % 90, doğal görünüme % 60, ekonomik kalkınmaya % 90'lık olumlu katkıda bulunacağı belirlenebilmektedir.
- Planlama sonunda önerilecek nüfus yoğunluğu ile ilgili olarak, sokak ölçeğinden belde ölçeğine kadar halkın yoğunluk tepkilerinin ölçülmesi olası kılınmaktadır. Örneğin, belli bir sokakta oturanlar çevrelerini % 60 şiddetinde ferah ve % 80 şiddetinde kalabalık buluyorlarsa, buradan hareket edilerek bulunan yoğunluk katsayısı 60/80-0.75'e göre sözkonusu sokakta önerilen T.A.K.S. ve K.A.K.S. değerlerinde ayarlamalar yapılması gerektiği ortaya konmaktadır.
- Kent imajı ile ilgili olarak, halkın imgesel ağırlıklı mekan ve öğeleri hatırlamalarındaki öncelik ve özellikleri saptanarak, örneğin, planlamanın programlanmasında sıralamalar getirilmektedir.
- Kent sokak, mekan ve alan çevrelerinin fiziksel niteliklerinin saptanması ile ilgili olarak, halkın fiziksel boyutları gerek niceliksel ve gerekse niteliksel olarak değerlendirmelerinde yararlanılmaktadır. Örneğin, bir sokak, çevresinde yaşayanlar tarafından % 50 şiddetinde dar bulunmuşsa ve bu nitelik aynı zamanda olumsuz olarak değerlendiriliyorsa ve sözkonusu sokak halen 10.00 metre genişliğinde ise, 15.00 metreye genişletilmesi önerilebilmektedir.
- Yerleşmelerin ulaşım şebekelerinin geçirgenliğinin saptanmasında kullanılmaktadır. 0.50 ile genellikle 2.50 arasında değişken olarak beliren geçirgenlik değerleri saptanmakta, suça duyarlı kent kesimlerinde aşırı geçirgen yol ve kavşakların motorize trafiğe kısıtlanması önerilmektedir.

Sosyal Aktivite Yapısal Yaklaşımı

Sosyal Aktivite Yapısal Yaklaşımı, 1985 Yılı'nda İmar Planlama Şube Müdürlüğümüz bünyesinde geliştirilmeye başlanmış olan ve belde genelinde, parsel, sokak, alan, mahalle, belde ve daha kapsamlı ölçeklere kadar hiyerarşik olarak çevrelerde sosyal aktiviteyi değerlendirmeye yönelik bir yaklaşımdır. Sözkonusu yaklaşım, geliştirilmesinin sonraki safhalarında, Ekolojik Psikoloji Kuramı'nın önerdiği ve uyguladığı kavram ve tekniklerin (WICKER, 1984) paraleline sokulmuş eklettik bir yaklaşımdır.

İlk başta, beşeri yerleşmelerin gelişim süreçlerinin hangi kademesinde olduğunu saptamaya yarayacak bir yaklaşım arayışı ile gündeme gelmiş ve böyle bir saptamanın yerleşmelerdeki "yaşayan" birimlerinin bulunduğu çevreye aktivite getireceğinden hareketle uygulamaya sokulmuştur. Burada yaşayan birimden kastedilen, içinde aktivite bulunan yapısal birimlerdir, boş olan herhangi bir yapı ya da çevre birimi için aktivite değeri doğal ki 0.00 olmaktadır. İkinci önemli husus, herhangi bir yapının kent bütününde üzerinde bulunduğu arazi parçası üzerindeki durumudur, yapı üzerinde bulunduğu arazi birimi ile değer kazanacaktır. Bu nedenle, ilk başta elde edilen "ham" yapı birimi sayımı parsel bazında ele alınmaya başlanmıştır. Şöyle ki, eğer büyüklüğü, kullanımı ne olursa olsun, bir parsel üzerinde 1 yapı varsa ve bu yapıda 6 birim yaşayan kullanım varsa, örneğin, 2 dükkan ve 4 konut gibi, bu parselin değeri 6.00'dir. İşte bu katsayıya Sosyal Aktivite Yapısal Katsayısı (S.A.Y.K.) adı verilmiştir. Bu çalışmaya ait bir tablo ve profil örneği ile araştırma paftası bildiri sonunda sunulmaktadır (İLLER BANKASI, 1985).

İkinci aşamada, yaklaşımın rafine hale getirilebilmesi için aktivite "yük"leri önerilmeye başlanmıştır. Örneğin, yukarıdaki örnekteki yapıdaki konutlara 1'er birim saptanırken dükkanlara 5'er birim değer önerilmiştir. Bu durumda aynı yapının SAYK değeri 14.00 olmaktadır. Buradaki yaklaşımda birimlerdeki aktiviteyi oluşturan insan sayıları, örneğin, 1 okul yapısı için 2500 gibi kriterler alınmıştır. Oysa, açıktır ki bir birimin aktivite değeri o değeri oluşturan ya da kullanan insan sayısı ile değil içinde yaşanıp yaşanmadığı ile saptanabilir. Burada, "yaşayan aktivite" kavramı ortaya çıkmıştır.

Yaşayan aktivite, gerek sosyal ve gerekse fiziksel çevresi ile etkileşimsel olarak vardır. Sosyal ve fiziksel çevre yok olduğunda aktivite de yok olur. Bu noktada, bir settingde canlı cansız herşeyin ahenkli bir şekilde etkileşim içinde bulunması halinde o settingin "varolduğu" ana fikrini öneren Barker'ın Ekolojik Psikoloji Kuramı devreye girmiştir. Bu kuramın getirdiklerini "yaşayan aktivite" kavramına uyguladığımızda ortaya çıkan en önemli husus şu olmuştur: yaşayan aktiviteler kendine özgü olan ve belli zaman süresinde kendini aynen tekrarlamayan aktiviteler olmalıdırlar. Yukarıdaki 6 birimlik yapı örneğine geri döndüğünde önemli bir gerçek ortaya çıkmaktadır. Konut birimlerinin bazılarında yaşanan aktivitelerin sayıları bu yeni yaklaşım ile 1'den fazla olabildiği gibi, dükkanlardaki aktivite sayısı çok daha az veya çok daha fazla da olabilir. Bazı aileler evlerinde ikinci bir iş yapabilirler, fazla sayıda dostları olabilir. Aynı şekilde bazı dükkanların sahiplerinin birçok dostları vardır, aynı günde 5'ten fazla farklı aktivitede bulunabilirler, diğer yanda bir dükkan günde birbirinin aynı 200 satış yapıyorsa, o zaman tek bir olay yaşanıyor demek olacaktır.

Barker, davranış settingi adını verdiği bu tür yaşayan aktivitelerin saptanması için çok detaylı teknikler getirmektedir. Büromuz'da ise gerek Ülkemiz koşullarına uymak ve gerekse uygulamada bir kısım fazla değerlendirmelerle yüzyüze kalmak endişesine rağmen, sadeleştirilmiş yöntem ve tekniklerle çeşitli konut ve dükkan gibi birimlerin aktivitelerin yüklerinin saptanmasına çalışılmaktadır.

Sosyal Aktivite Yapısal Yaklaşım'ının getirdiği özellikler şunlardır:

- Data toplama yöntemi olarak D.İ.E.'nin Bina Sayım Cetvelleri'nden yararlanılarak yapı ve parsel sayıları saptanmaktadır.
- Bütüncü bir yaklaşım önerdiği için planlama öncesi araştırmalarından yüklü bir bölümünün devre dışı bırakılmasını sağlamaktadır, elde edilen değerler içlerinde sosyal, ekonomik ve kültürel pekçok girdiyi karma olarak barındırdıklarından bu derlenmesi zor datayı gereksiz kılabilir.
- Yerleşmelerin yaşamlarının hangi noktasında bulunduğu, örneğin kentleşme sürecindeki yerlerini saptayabilmektedir.

SONUÇLAR

Bilinen anlamı ile çevre kirliliği ötesinde insanı uzun dönemde ve sessizce olumsuz yönde etkileşen "kent çevresi psikolojik kirliliği"nin önemi dikkate alınarak aşağıdaki önermeler sonuç olarak getirilmektedir:

1. Kent insanı, klasik yaklaşımlarla birlikte, insanı inceleyen Psikoloji Bilim Dalı Bazı'nda incelenmelidir,
2. Sosyal bilimciler, araştırma-planlama-tasarım etkinliğinde önemli role sahiptirler, sözkonusu süreçte "sosyal değişimin etkin ajanları" olarak yer almalıdırlar,
3. Kent plançıları ve kentsel tasarımcılar sosyal bilimcilerle yakın işbirliğine girmeli, aşırı teorik ve ampirik düzeydeki kent araştırmalarının aşırı pragmatik kent planlama aktiviteleri ile denge içine girmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- BANNISTER, D. ve FRANSELLA, F. (1977): *Inquiring Man, The Theory of Personal Constructs*, ed. B.M. Foss, Penguin Books, Cox and Wyman Ltd..
- BEVIS, C. ve JULIA, B.N. (1978): "Changing Street Layouts to Reduce Residential Burglary", Annual Meeting of the American Criminology Association, November 16-20, 1978, Minnesota Crime Prevention Center, bildiri.
- DOWNS R.M. ve STEA, D. (1973): "Cognitive Mapping and Spatial Behaviour: Process and Products", *Image and Environmental Cognitive Mapping and Spatial Behaviour*, Aldine, Chicago, ss. 9-26.
- İŞIKPINAR, E. M. (1990): "İller Bankası Planlamaya Katılım Çalışmalarında Psikolojik Yaklaşım", *Planlamaya Katılım konulu Türkiye 14. Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu*, İ.T.Ü., 6-7-8 Kasım 1990, bildiri.
- İŞIKPINAR, E. M. (1983): "Konut İhtiyacının Psikolojik Boyutları", *Türkiye'de Konut İhtiyacının Karşılmasında Uygulanan Yaklaşımların Değerlendirilmesi Sempozyumu*, İstanbul, 28-29 Nisan 1981, İller Bankası 1. Bölge Müdürlüğü Basımı, bildiri.
- İLLER BANKASI (1985): *İhsaniye İmar Planı Araştırması*, İller Bankası 1. Bölge Müdürlüğü İmar Planı Çalışması, İstanbul.
- KARAMAN, A. (1988): "Kentsel Tasarımda Biçimleme İlkeleri", *Yapı Dergisi*, S. 78, Haziran 1988, Tunç Matbaacılık, İstanbul, ss. 34-38.
- KARTAL, K. (1986): "Yorum, Türkiye'de Kent Araştırmaları", *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi Sempozyumu*, Ankara, 16-17-18 Ekim 1985, Olgaç Matbaası, ss. 311-319.
- KÜNTAY, E. (1984): *Son 25 Yılda Şehirciliğin Toplumsal Boyutları*, *Şehirciliğin Son 25 Yılı Semineri Kitabı*, ed. Fulin Bölen, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- LEE, T.R. (1976): *Psychology and the Environment, Essential Psychology*, the Chaucer Press Ltd., Suffolk.
- MENGÜŞOĞLU, T. (1983): *Felsefeye Giriş, Üçüncü Basım, Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- TÜRKSOY, Ö. (1986): "Çevresel Psikoloji, Planlama ve Kentleşme", *Planlama Dergisi*, No: 1, ss. 13-17.
- UZZELL, D. (1978): "Four Roles For the Community Researcher", the AVAS Seminar on Voluntary Groups in Modern Society; Current Transnational Issues, the Ninth World Congress of the International Sociological Association, Uppsala, 14-19th August, 1978, İsveç, bildiri.
- WICKER, A.W. (1984): *An Introduction to Ecological Psychology*, 2nd ed., Cambridge University Press, Cambridge, U.S.A.

ÜLKEMİZDE KENTSEL GELİŞMELER VE KENT PLANCISININ İŞLEVİ

A. Tuncay KARAÇORLU
TMMOB Şehir Plancıları Odası
İzmir Şube Başkanı

KENTSEL GELİŞMELER

21. Yüzyılın eşiğindeki dünyamızda, ülkemiz kentlerinde birbirine bağlı bir dizi sorunlar çözüm beklemektedir. Bugün, kentlerimizde toplam nüfusun yüzde 63'ü yaşamaktadır. 2000' li yıllara doğru bu oran daha da artacaktır. Nüfusumuzun büyük çoğunluğunun yaşadığı kentlerimize baktığımızda ise, doğa ve kültür mirasının korunduğu çağdaş ve sağlıklı yaşam çevrelerinin geliştirildiği kentsel ortamları görmek mümkün değildir. Ülkemiz genelinde ele aldığımızda bu ortamları oluşturan olumsuz gelişmeleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Kentlerimizde sağlıksız yapılaşmalara, yoğunlukların artmasına, yetersiz alt yapı oluşumlarına, tarihi ve yeşil alanların giderek yok olmasına yol açan yanlış ve haksız imar uygulamaları.

Farklı ulaşım türlerinin koordinasyonunu içeren ulaşım ana planı programlarının olmayışı ve yaşama geçirilemeyişi sonucu, çözümlenmesi gittikçe zorlaşan kent içi ulaşım sorunu.

Oluşum nedenleri, kente getirdikleri sağlıksız çevre ve yaşam koşulları ile gecekondü sorunları.

Yer seçimi yanlış yapılan arazi kullanım kararları ve beraberinde getirdiği sorunlar:

Kent içi açık alanların azlığı.

Her yıl 500.000 konut ve 25.000 hektar kentsel arazi ihtiyacı ile çözüm bekleyen konut ve kentsel arazi sorunu.

Doğal ve tarihi özellikler taşıyan yerleşim bölgelerinde veya dışında sit alanlarının ve kıyıların tahribine, yağmalanmasına yol açan turistik tesis,

ikincil konut vb. imar uygulamaları.

Ulaşım alt yapı sorunları, haksız kent rantı yaratan uygulamaları ile kentlerin oluşmuş dokularının bulunduğu bölgelerinde yükselen ve onların silüetlerini bozan gökdelenler.

Yoğun yapılaşmanın bulunduğu kent bölgelerinden geçen, mekansal olumsuzluklara neden olan, çevre ve gürültü kirliliğinin daha da yoğunlaşmasına yol açan kent içi oto yollar.

Kentin varolan nazım planı gözönüne alınmayarak getirilen (kazıklı yol, turizm bölgeleri vb.) dayatmacı uygulamalar.

Nazım plan kararlarının çeşitli nedenlerle değiştirilmesi, nazım plan olma özelliğini yitirmesi.

Sit alanlarına ilişkin kararların müdahaleler sonucu değiştirilmesi.

Sıraladığımız bu gelişmeler, kentleşme sistemimizin zayıflığını, yasal düzenlemenin yetersizliğini, katılım ve denetleme modellerinin eksikliğini ve bunlara bağlı olarak planlamanın kentsel alanın yöresel, kültürel ve doğal özelliklerini yansıtamayan, planlama bilimini uygulayamayan bir araca dönüştürüldüğüdür.

Bu durumun faturası ise iki kesime çıkmaktadır. Birincisi kentli, diğeri ise kent planlama bilimi ve kent plancılarıdır.

KENT PLANCISININ İŞLEVI

Hızla artan kentsel bozulma; kentlinin fizik ve moral sağlığını etkilemekte, günlük yaşamın yoğunluğunda tükettiği enerjiyi, kendisine döndürecek olan dinlenimi yaşadığı kentte bulamamaktadır.

Değişik alanlarda çalışan kent plancıları ise, mesleklerini uygulama olanaklarından yoksun kalmaktadır.

Bu noktaya ise 1950' lerden bu yana çağdaş bir kentleşme politikasının oluşturulmaması ve bu kentleşme politikasına uygun yapılanma olanaklarını sağlayan yasal düzenlemelere gidilmeyişi sonucunda gelinmiştir.

Bu olanakları sağlayamayan 3194 sayılı yasa ve bağılı yönetmelikler, 1580 ve 3030 sayılı yasalar, Korunma Kanunu, Kıyı Kanunu ve ilgili diğer yasalar ihtiyaca cevap vermemektedirler.

Bu ortam; planlamaya ilişkin konularda planlama biliminin öngördüklerinin uygulanamamasına, kent planlamanın işlevsiz bir yapıya sahip olmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde kentsel gelişmelerde, önemli bir yeri olması gereken kent plancıları ise, az önce değindiğimiz ortama bağılı olan bir dizi nedenlerden dolayı kentsel planlama kararlarına ilişkin gelişmelerde etkin olamamaktadırlar.

Bu nedenlerden en önemlisi ülkemiz kentleşme sisteminin planlama kararlarının oluşmasındaki ağırlığının kent plancısı dışındaki çevrelerde olmasına olanak tanınmasıdır. Kent plancısının uygulamadaki etkinliğini teknik kapsamda sınırlamasıdır.

Oysa kent plancılarının, planlama sürecinin karmaşıklığı ve kapsamında çeşitli konularda farklı işlevleri olması gerekmektedir.

Ancak ülkemizde, planlama sürecinin bilimsel işleyişinin sağlanması olanaklı olmadığı için, kent plancısı da bu önemli işlevlerini yerine getireceği ortam bulamamakta, bu çerçevede bilimini uygulayamama açısından işlevsiz kalmaktadır.

Az önce söylediğimiz açıdan kamuda çalışan kent plancılarını inceleyecek olursak, kent plancıları bünyesinde oldukları kurumun işlevine yönelik üretkenliklerini, idari yapının kısıtlayıcılığı nedeni ile yeteri kadar ortaya koyamamakta, değişen konumlarına göre sınırlı kararlar üretebilmektedir. Özellikle yerel yönetim birimlerinde, plancılar meclis kararlarının teknik aracı olarak görülmekte, plancının yaratıcılığı ve teknik gücü engellenmektedir.

Serbest çalışan kent plancılarını ele alacak olursak, bu kentleşme sistemi içindeki yeri, genellikle değişik kesimlerin "Meclis kanalı" ile ilettikleri değişik amaçlı talepleri doğrultusunda planını yönlendiren, yaratıcı ve teknik gücünü, planına aktarma olanağı kısıtlı bir teknik ressamdan öteye

gidememektedir.

Bu kentleşme sistemi içerisinde kent planıcısının gerek araştırma gerek planlama gerekse uygulama aşamalarında diğer bilim dallarını planlamaya entegre eden bir koordinatör olma, sosyo-ekonomik hedefleri mekansal politikalara dönüştürebilme ve toplum yararını önde tutma gibi özelliklerini ortaya koyabilmesi olanaklı olamamaktadır.

Bir diğer nedeni ele alacak olursak, ülkemizde kent planıcılarının henüz yeterince etkin bir örgütlenmeyi sağlayamaması, var olan olanakları kentsel gelişmeler ve kendi bireysel mesleki hakları için yeterince kullanamamasıdır.

Oysa kent planlamaya ilişkin tüm çözümsüzlüklerde mesleki örgütlenme olanaklarıyla sağlıklı bilimsel arayış ortamları yaratılabilir.

Mesleki örgütlenme olanaklarının yeterince kullanılamaması; mesleğin gelişim sürecinin ve geleneğinin uzun olmamasından kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak ülkemizde diğer mühendislik alanlarında uygulanmakta olan mesleki denetim, meslek alanımızda yeni uygulanmaktadır. Bu denetim olanağının bir taraftan yaygınlaştırılması gerekirken, diğer taraftan zayıf olan yasal bağlayıcılıklarının güçlendirilmesi gerekir.

Pratiğe dönük kuramsal girdilere zenginleştirilmiş bir planlama eğitiminin ülkemizde henüz oturtulmamış olması, ülkemizin reel koşullarına ve evrensel kentleşme normlarına uygun anlayışa sahip bir kent planıcısı kuşağının oluşmamasını getirmektedir.

Kentsel gelişmelere yanıt verecek olan mesleki çalışma alanlarının yaratılmaması kentsel gelişmelerin kent planıcıları tarafından kontrol edilmesini engellediği gibi kent planıcılarının yeni iş olanaklarının da önü kapatılmış olmaktadır.

Oysa, yapısal düzenlemeleri aşağıda sıralanan noktaları kapsayan bir planlama modelini de içeren bir kentleşme sistemi ile kentlerimizin gelişmelerinin sağlıklı olarak yönlendirilmesi ve kontrolü mümkün olabilecektir.

- * Planlamanın sürekliliğini sağlayabilme,

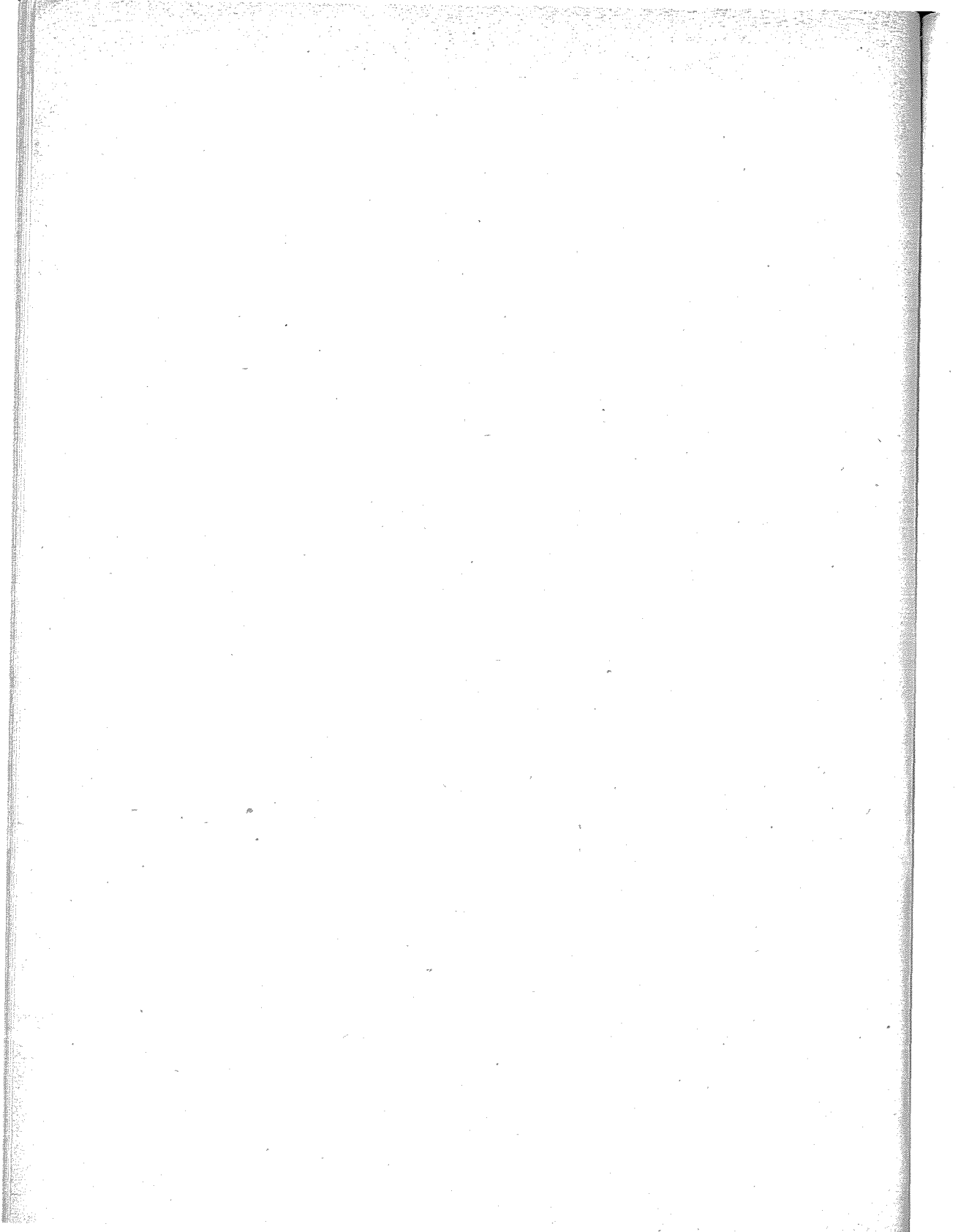
- * Sosyo - ekonomik ve kültürel hedefleri mekansal politikalara dönüştürebilme,
- * Önceden belirlenmiş yasal işlemlerden çok yaratıcı ve esnek çözüme yönelik yaklaşımı içermesi,
- * Tarihsel ve doğal çevreyi koruyabilme,
- * Toplum yararını en fazla kılabilme,
- * Bilim dalları arasındaki birlikteliği sağlayabilme. (1)

Böylesi bir kentleşme sisteminde ise katılım modeli planının ilkesel yapısını, denetleme modeli planının kalıcılığını, planlama modeli planının bilimsel yapısını, yetkinliği sağlanan kent plancısı ise planın bütünsel yapısını oluşturacaktır.

(1) Kentsel Sorunlar ve kent plancıları'nın Eğitim ile ilgili toplantı sonuç raporu "Mimarlık, Sayı: 155-78/2, S. 57-59

Sayın Ahmet Turgut'un

"Son Otuz Yılda Şehir Planlama ve Meslek Örgütümüz" başlıklı bildirisi basım tarihine kadar Düzenleme Komitesine ulaşmadığından yayımlanamamaktadır.

PLANLI DÖNEMDE İMAR PLANLARININ MÜLKİYET ÜZERİNE ETKİLERİ

Doç.Dr.Şule İnankul

Öğr.Gör.Akın Eryoldaş

MSÜ Mim.Fak.Şehir ve Bölge Plan. Böl.

İstanbul.

BİLDİRİ ÖZÜ

İmar planlarının hazırlanmasında en önemli konulardan biri mülkiyet deseninin bilinmesidir. Çeşitliliği ve karmaşıklığının bir düzene konulması, plancıya sorumluluklar yüklemektedir. Bununla birlikte planlı dönemde imar yasaları imar planlarının hazırlanmasında plancıya mülkiyetle ilgili bir zorunluluk getirmemektedir. Ayrıca, mülkiyetle ilgili konularda yasalar çifte standart yaratarak, mülkiyet deseninin çözümünü ve imar uygulamalarını da zorlaştırmaktadır. İmar planı yapım süreci ve uygulamaları aynı biçimde süregitmektedir. Özetle, bu bildiride, plan yapım ve uygulama sürecinin aynen devam edeceği varsayımıyla, planların özellikle şahıs mülkiyetini nasıl etkiledikleri ele alınıp, öneriler geliştirilecektir.

GİRİŞ

İmar planları daha iyi bir yaşam çevresi sunmayı ve estetik değerlere sahip çevreler oluşturmayı amaçlayan, aynı zamanda toplumun değişik gereksinimlerine cevap veren bir düzenleme aracıdır. Türkiye'de yaşam çevresinin daha sağlıklı gelişmesine yönelik fiziki düzenleme imar yasa ve yönetmelikleri ile, en etkin biçimde de imar planları ile gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de imar planlarının yapım ve uygulama süreçlerini etkileyen, değişik girdilerin eleştirileri yapılmıştır. Tekrar dile getirmek gerekirse, bugün kentlerde ortaya çıkan sonuç hem plancıları hem de toplumu memnun etmekten uzaktır. İmar planlarının etkisiz oluşu pek

çok nedene bağlanırken, kentsel toprak ve rant kavgaları da sıkça sorgulanmaktadır.

İmar planlarının hazırlanmasında en önemli konulardan biri mülkiyet deseninin bilinmesidir. Çeşitliliği ve karmaşıklılığının bir düzene konulması, plancıya sorumluluklar yüklemektedir. Bununla birlikte planlı dönemde imar yasaları planların hazırlanmasında plancıya mülkiyetle ilgili bir zorunluluk getirmemektedir. İlaveten yasalar çifte yasal mülkiyet standartları yaratarak; mülkiyet deseninin çözümünü ve imar uygulamalarını da zorlaştırmaktadır.

İmar planını belirleyen temel özellik kentsel arsa mülkiyetidir. Bir yandan mülkiyetin kurumsallaşma biçimi plancıların plan anlayışını ve bazen de plan dışı kalmayı gerektirirken; özellikle şahıs mülkiyeti üzerindeki kararlar bugünkü liberal mülkiyet anlayışında çok farklı, biri diğerine göre haksız tasarruflar doğuran bir sonucu ortaya çıkarmaktadır. Plancının bir mülkiyet üzerinde almış olduğu kararlar eğer eşitlik ilkesinin bir uygulama biçimi olsaydı, bürokrasiyi her geçen gün uğraştıran plan değişikliği ve mevzi plan süreci süregitmezdi. Burada söz konusu edilen konu kişisel rant elde etme savaşının savunması olmayıp, planlamanın gereği mülkiyet üzerinde verilen kararların ne denli titiz alınması gereğidir.

Planlama mülkiyet üzerinde kararlar alırken; bunu toplumdaki düzenin korunmasındaki çıkarlar doğrultusunda, kamu yararını gözetmek zorundadır. İmar planlarıyla arazinin kentsel arsaya dönüşüm sürecinde ortaya çıkan sorunlar kamu yararını gözetse dahi, arazinin arsaya dönüşüm sürecinde toplum tarafından yaratılan kentsel arsanın bugünkü liberal mülkiyet anlayışında topluma hiç bir bedel ödenmediği hususudur. Bu konuda mülkiyetin yeniden düzenlenmesi sorgulanmış ve mülkiyetin edinilme, el değiştirme, kullanım ve düzeltilme ilkeleri açısından iflas eden imar planlarına yol gösterici yeni bir mülkiyet anlayışı da zaman zaman önerilmiştir.

Bir taraftan iflas eden bir imar planı anlayışı, diğer taraftan da ıslah imar planlarıyla hediye edilen kentsel toprak, daha sonra çıkarılan af yasalarıyla bu yörelere ikinci kez hediye edilen rantlar, yine af yasalarıyla kentlerde imarlı alanlarda kaçak yapılaşmayla elde edilen haklar süregiderken; diğer taraftan plancının kamu yararını korumak çabasıyla verdiği mülkiyet üzerindeki kararlar sık sık idari yargı dosyalarında yer alan dava konularını ya da elinde bir kağıt parçasıyla planını değişikliğinin nasıl yapılabileceğinin yollarını arayan, gereksiz bir bürokratik mekanizmanın doğmasına neden olmaktadır. Çıkarılan yasalar da her geçen gün bu olguları daha karmaşık hale getirerek; haksız tasarruflara destekler niteliktedir.

Türkiye'de planlı dönemde; imar planı yapımı, yasalarla yaptırma ve onay mevkilerinin değişiklik göstermesine karşın; hazırlama biçimlerinde kayda değer bir değişiklik olmamıştır. Başlangıçta mülkiyet desenini gözönünde bulundurmazken; daha sonra planların kadastral haritaların üzerine çizimi şart koşulmuştur.

Otuz yıllık dönemde ülkemizde imar planı hazırlama işlemleri aynen devam etmektedir. Bu bildirisinin amacı, sürecin aynen devam edeceği varsayımıyla, özellikle kişi mülkiyeti üzerindeki kararlarda plançının tutumu sonucu ortaya çıkan sorunları inceleyip, öneriler geliştirmektir.

*

İmar Planları ve Kişi Mülkiyeti

Türkiye'de yaşam çevresinin daha sağlıklı gelişmesine yönelik fiziki düzenleme imar yasa ve yönetmelikleri, en etkili uygulama aracı olarak da imar planları ile yapılmaktadır. Liberal sistem içinde, toplumun gelecek güvencesi, hayat sigortası olan taşınmaz, kamu yararı adına plançının istekleri doğrultusunda, birden değer kazanmakta veya kaybetmektedir. Değer kaybeden güçlü ise, mülkünün üzerine getirilen kararda her tür değişiklik yolunu arayarak; mevzi plan uygulamalarıyla, başlangıçta yapılan imar planının hedeflerinden saptıran bir uygulamanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kimi plançı üzerinden bir kaç sene geçmiş imar planını tanıyamaz duruma gelmektedir. Sonuç toplumun ortak kullanım mekanlarının hazırlanan imar planından yavaş yavaş yok olmasıdır. Yalnızca konut alanına dönüşen bu uygulama sonucu yoğunlukların artmasına neden olmaktadır. Böylece, daha fazla gereksinim duyulan ortak alanların plandaki mevcutlarının da ortadan kalkmasıyla, bu alanlar, plansız alanlardaki gelişimlerin daha kötü uygulaması haline dönüşmektedir.

Planlama sonucunda, kısmen mevzi planlarla kısmen de af yasalarıyla yoğunluğun arttığı görülmektedir. Başlangıçta mülkiyeti ortak donatım alanlarında kalanlarda, hoşnutsuzluğun artmasıyla planlama ve uygulama yönteminde başka çarelerin aranmasına başlanmıştır. İmar planının yapımı, arazinin toplum tarafından kentsel arsaya dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm sonucu kişi mülkiyetindeki değer artışı bugünkü liberal mülkiyet anlayışıyla, topluma geri ödenmemektedir. Hal böyle iken, sürekli olarak yoğunluğun arttığı yörelerde kişi mülkiyetinden ortak donatı alanlarına ayrılan kentsel toprak sahibi cezalandırılmaktadır. Burada hemen belirtmek gerekirken; vurgulanmak istenen konu, daha iyi bir yaşam için bu tür alanların gereksizliği değil; plançının kalemi altında veya meclislerdeki plan değişiklikleriyle nasıl bir uygulamanın süre gittiğidir.

6785 Sayılı İmar Yasası'nda, imar planlarının haritalar üzerine çizilmesi zorunluluğu vardır. Ancak plançıya mülkiyetle ilgili bir zorunluluk getirmemiştir. Plançının tutumu, kadastro durumundan habersiz, araştırma safhasında mülkiyete de önem verdiğini gösterir biçimde, kısmen haritaların veya bilgi paftalarının üzerine mülkiyet durumunu işlemektir. Plançı böylece, plan inceleme safhasında hem Bakanlık'ta planı inceleyen teknik personeli, hem de imar komisyon üyelerinin etkisi altındaki belediye meclis kararına yardımcı olacak ve onları tatmin edecek bir çalışmayı gerçekleştirir. Yapılan plan, belediye meclis kararı alınıp onandıktan sonra, toplum yararına hazırlandığı için, yasaların koruması altındadır. Bu nedenle plançı her

tür donatıyı, kişilerin mülkleri üzerinde serpiştirmektedir. Doğaldır ki bu çalışmada Kent Planlama'da yer alan donatı yer seçimi kararlarının tamamıyla gözardı edildiği söylenemez. Ancak sonuçta plan tekniği gereği, toplum yararı baskısı altında, özel mülkiyet hakları tamamıyla reddedilmektedir.

Planın özel mülkiyet üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılması ve mülkiyetin başka hiç bir biçimde kontrol edilmemesi benimsenmiştir. Bu nedenle plan çizim, onay ve uygulama sürecinde taşınmaz malların değerini çoğaltan veya azaltan bir araç olarak kullanılmaya başlamıştır. Bugün bu özelliği süregitmektedir. Bütün bu işlemler de toplumsal yaşamı düzenleme amacına yönelik yapılmıştır.

Planlama sürecinde planın mülkiyet üzerindeki gücünü farkına varan ve sorumlulukları olan pek çok aktör vardır. Bu aktörlerin başında gelen plancının, kamulaştırmaya konu edilen mülklerin muhasebesini yapma zorunluluğu vardır. Hiç bir planda, plancı gereğinden fazla otopark, yeşil alan ayırmasından veya hiç bir nedene dayanmayan tutumla bir yolu genişletmesinden dolayı kınanmaz. Bu konuda yaşanan üzücü deneyimlerden biri, çok küçük bir belediye başkanının motorlu taşıt olmayan yerde, kişi mülkiyetleri üzerinde çok fazla otopark ayırması karşısındaki yakınmalarıdır. Bu örnekte, plancının mülkiyet üzerinde kararlar alırken; planın ölçüsünün dahi onu tedirgin etmediğidir. Plancı hiç bir zaman kaç tane çocuk bahçesini plana koyduğunun hesabını vermeye zorlanmamıştır. Bazen çok küçük bir kentte çıkmaz sokakların ortasına yerleştirilen bir cul-de-sack oradaki bir özel mülkiyeti yok ederken; plancının plan üzerine getirdiği kararın bedelini özel mülk sahibi kamu yararına bir fedakarlık olarak ödemektedir. Yeterli finans kaynağı olmayan belediye de plancının kararını savunmaktadır.

Bazı kişilerin kamu adına fedakarlıkları sözkonusu iken; diğer bazıları da toplum adına yapılan bu işlemde çok fazla yararlanıyorsa, mülkiyet üzerinde verilen kararların bugün yeniden gözden geçirmeye gereksinimi olduğu açıktır. Çünkü kararlarda iki aşırı uç vardır. Kişi ya aşırı rant elde etmekte ya da toplum adına fedakarlıkta bulunmaktadır. Her ikisinin de savunulacak yanı yoktur. Özellikle bireylerin en kutsal haklarından olan mülkün tasarrufu üzerinde plancının yapacağı çalışmaların bedeli önceden belirlenmelidir. Toplum yararı için yapılacak uygulamalarda tüm bireyler kendi yararları için atılacak adımların bedelini ödemelidir. Planın yapım sürecinde mülkiyetin dikkatle ele alınması, belediyenin bütçesi doğrultusunda planların uygulama programlarının hazırlanması, bu uygulamanın açık ve net bir şekilde mülk sahibine duyurulması, zorunlu hale getirilmelidir. Bugünkü planlama teknikleri; sunuş, ölçme ve değerlendirme artık değişmelidir. Böyle bir uygulama planlama alanındaki kişilerde planın getireceği ve götürüleceği endişesini ortadan kaldıracaktır.

Mülkiyet üzerine plan ile getirilen kullanışlar, bir piyango ürünü olmamalıdır. Getirilen her fonksiyonun, mülk üzerindeki tasarrufunun hesabı, iyi bir muhasebe sistemi ile kamuya aktarılmalıdır. Toplum bu yaşam çevresinin bedelini ödeyecek güçte olmalıdır. Eğer olamıyorsa, bu bedeli kişilere ödetmenin yararı yoktur. Bugünkü planlama düzeyinde mülk üzerindeki kullanışlarda politik sistemin, planlama komis-

yonunu, belediye meclis üyelerinin etkinliği görülmektedir. Yapılan araştırmalar, teknik bir konuyu tartışacak imar planı komisyonlarının belediye üyelerince çok önemli bir yer olarak görüldüğü ve seçilebilmek için büyük çaba ve uğraş verdiklerini göstermektedir. Böyle bir tutumun ana kaynağı, mülkiyet üzerinde kısıtlanmış veya arttırılmış olan tasarruf haklarının, yerel yönetimin imar komisyonu üyelerince yeniden değerlendirme olanağının bulunmasından kaynaklanmaktadır.

Yeterince Kent Bilim ilkelerinin mülkiyetle ilgili teknik temellerine ve toplumun benimsenen değer yargılarına oturtulmadan elde edilen planlar, bu süreçte rol alan aktörlerce, yeniden büyük bir istekle değerlendirilmektedir. Bu aktörler plandaki bir takım tutarsızlıkların tümünü planın teknik yaratıcısı plancıya yükleyerek; planın kendilerince daha adil ve uygulanabilir olması için uğraş vermektedirler. Ne yazık ki, toplum adına yapılan plan değişikliklerinde yanlış politik görüş ve davranışlar hakimdir. Eğer taşınmaz, planın öngördüğü fonksiyonlar ile değer kaybetmişse, taşınmaz sahibinin ve yerel yönetimin politik görüş birlikteliği, mülkün üzerinden "ipoteğin" hemen kaldırılmasına neden olmaktadır. Aktörlerin çözümde sergiledikleri bu tutum kuşkusuz, toplum tarafından uygun görülen bir çözüm değildir. Ancak problemin plancının teknik yetersizliğinden mi, liberal mülkiyet düzeninin çarpıklığından mı, yerel yönetimin finansal kaynaklarının az olmasından mı ortaya çıktığı, karmaşası yaşanmaktadır.

Planın uygulanmaya konması ile, planı onayan aktörlerin rolü tamamlanmış olmamaktadır. 6785 Sayılı Yasa gereği Bakanlık'ta onanan imar planı üzerindeki tasarruflar, belediye meclisince bakanlığa aktarılmaktadır. Güçlü ve sözü geçen yerel yönetimin politikacıları plan kararlarında Bakanlık bürokratlarını etki altında tutmaktadırlar. Güçlü politikacılar çeşitli güç devrelerini kontrol altına alarak, işlevlerini yerine getirmişlerdir. Kamu yararına yapılan düzenlemede, "güçlünün mülkiyeti" üzerindeki ipotekler onun lehine geliştirilmiştir. Hakkını aramayana vurmuş olan piyangolar ise, plancının hatası, planın hatası, teknik bilgi yetersizliği veya karşı politik görüşün yandaşı olmak gibi nedenlerle açıklanmaktadır. Mülkiyet üzerine, bedeli toplumca hiç bir zaman tam olarak ödenmeyen ve kişileri dolaylı dolaysız rahatsız eden karşılıksız kamu yararı kavramı oturtulmuş bulunmaktadır. 3194 Sayılı Yasa ile onay makamı aktör belediye olmuştur. Plan yapım süreci ve biçimi değişmediğinden bu yasayla da aktörlerin sorumluluklarının ve rollerinin değişmediği görülmektedir. 3194 Sayılı Yasa mülkiyet açısından plancıya yalnızca kadastroların harita üzerine işleme zorunluluğunu getirmiştir. Ancak üretilen planlarda herhangi bir taşınmaza getirilen kısıtlamanın bedeli toplum tarafından ödenmediği gibi, imar hakları yağıdaran taşınmaz sahibinin de kazançları, vergilendirilmemektedir.

İmar planı ile bazı taşınmazlar ödüllendirilirken; bir kısmı da cezalandırılmaktadır. Herhangi bir taşınmaz plan yapımından önce ve sonra aynı coğrafik mekanda yer almaktadır. Bu taşınmaz üzerinde kazanılmış haklar plan yapımıyla birlikte kaybolmamalıdır. Plan yapım sürecinde bu hakların neler olduğu belirlenmelidir.

Plan toplumun yaşamına olumlu yönler katmayı amaçlarken; bazı birey-

leri güç duruma düşüren araç olmamalıdır. Kişi mülkiyeti üzerine getirilen kararlar, kısıtlayıcı sonuçlar doğurmamalıdır. Kısıtlayıcı kararlar bankadaki bir tasarrufun kamu yararına bloke edilmesiyle, eşanlamlıdır. Kamunun böyle bir uygulamayı yapmaya hakkı olmamalıdır. Kamu yararı kavramının arkasına sığınmak, anlamsız bir davranıştır. Bu durum Kartacalılar devrinde toplum yararı için yakılarak tanrıya adanan bebeklere uygulanan davranışla eşdeğerdir. Toplum adına kurban edilen bu bebeklerin karşılığının ailelere nasıl ödedikleri bilinmemektedir. Ancak planlama ile yok edilen tasarrufların bedelini ödeyecek bir mekanizmanın kurulmasının zorunluluğu ortadadır. Geliştirilecek adil bir uygulama tekniği ile planın düzenleyici özelliği öne çıkartılarak; plan uyulan bir kamu aracı olarak görevini sürdürüp, saygınlığını koruyabilir. Böylece 6785 Sayılı Yasa'dan bu yana 3194 Sayılı Yasa'da da devam eden "kişi mülkiyetinin kullanım hakkının bedeli toplum tarafından ödenmeden sınırlandırılması", çözüme kavuşturulmalıdır.

Taşınmazın Yasalar Karşısında Durumu

1933 yılında yürürlüğe giren 2290 Sayılı Belediye ve Yollar Yasası'nda (1) "şehir umumim planına göre yola ve meydana tecavüz eden aksam yıktırılır" ibaresiyle, kentte bir düzen sağlanmaya çalışılmaktadır. Yıkım kararını belediye encümeni almaktadır. Yapı sahibinin idari heyete itiraz hakkı saklı olmakla birlikte, bu heyetin alacağı karar, kesindir.

11 Haziran 1949 tarihli Resmi Gazete'de 2290 Yasa'nın 13. maddesine değişiklik getirilmiştir. Bu değişikliğe göre "beldenin imar planına göre yola ve meydana veya amme hizmetlerinden buna tahsis edilmiş herhangi bir yere tecavüz eden kısımların ve arsanın imar planına uygun olmamasından dolayı yazı ile müsaade edilmediği halde devam eden yapıların yıktırılacağı" hükmü getirilmiştir. Yıkım kararını alan encümen kararını, idare heyeti onaylamaktadır. Değişiklik için idari heyetin kararına yedi gün içinde Danıştay'a başvurarak, temyiz hakkı istenebilir. İdare heyeti ve Danıştay otuzbir gün içinde davayı karara bağlamak zorundadır.

Taşınmaz üzerindeki imar düzenlemesine uymayanlara karşı alınan idarenin kesin kararının yargı yoluyla çözümlenmesi için, 1933 yılından 1949 yılına kadar onaltı yıl geçmesi gerekmiştir.

Türkiye'de kentleşme olgusuna paralel olarak, taşınmazlar üzerinde yapılaşmanın artması, yerel yönetimlerin teknik yetersizliklerinin yanı sıra toplumun baskısı, yeni yasaların çıkmasını zorlamıştır. Yeni yasalar o güne kadar çıkan yasaların devamı özelliğini taşımasına karşın, imar düzenine uymayan yapılar için bazı özel hakları da tanımladığı görülmektedir.

29 Temmuz 1953 tarihinde kabul edilen 6188 (2) Sayılı Yasa'nın 9. maddesinde "....belediyelerin ruhsatsız yapılmış binaların bulunduğu veya bu kanun gereğince yeniden kurulacak mahallerin imar planlarının

tanımında Yapı ve Yollar Kanunu hükümlerinin tatbiki mecburi değildir" , denmektedir.

Böylece 1953 yılından bu yana yürürlükte olan bir yasanın toplumsal baskı ve düzensiz kentleşme karşısında, taşınmazlar üzerindeki etkisinin azaldığı görülmektedir. Yeni yasa düzensiz yapılaşmaya ayrıcalıklı haklar getirmektedir.

6785 Sayılı Yasa 1956 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasada Yapı ve Yollar Yasası'nda izlenmekte olan otoriter tutumlar yerlerini daha esnek politikalara bırakmıştır. 5 Eylül 1963 gün ve 11503 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan bu yasa ile "Yapı sahibine veya vakıflar idaresinden başka kamu tüzel kişilerine veya özel kişilere ait olupta sahibinin yazılı muvafakatı bulunan yerler üzerinde 31.12.1962 gününe kadar yapılmış olan ve belediyelerce gecekondulu bölgesi olarak tesbit ve imar ve İskan Bakanlığınca kabul edilen bölgelerdeki izinsiz yapılar 18. maddedeki kullanma izni aranmaksızın belediye hizmetlerinden ve tesislerinden faydalanırlar" hükmünü getirmiştir.

1956 yılındaki yasa daha esnek imar politikalarını içerirken; 1963 yılında yasada yapılan değişikliklerle taşınmazlar üzerinde düzensiz gelişme korunmaktadır. Böylece ilk defa imar düzeninde bir "çift standartlı" dönem başlamış olmaktadır. Bugüne kadar devam eden bu oluşumdan yasaya saygı gösterenlere yasaların uygulandığı, yasayı tanımayanlara ise af yasalarının geçerli olduğu bir ortam gözlenmektedir. Kuşkusuz bu çift standardın ortaya çıkışı hızlı bir kentleşmeyle oluşan toplumsal baskıdır. 1956 yılında 775 Sayılı Yasa ile kentlerdeki kaçak yapı ve gecekondulaşma yasal olarak kendini kabul ettirmiştir. Bu yörelerin düzenlenmesinde planlama, onama ve taşınmaza ilişkin hizmetleri, hatta finansmanın devletçe ele alınıp, karşılandığı görülmektedir.

Gecekondulu olgusuyla birlikte taşınmazlar, 6785 ve 775 sayılı yasaların paralelindeki aynı politikaları içeren yine çifte standartlı yasaların yönetimi altındadır. Yasalara saygılı mülk sahibine taşınmaz için 6785, 1605, daha sonra da 3194 sayılı yasalar uygulanırken; bu yasaları yok sayan kişilerin taşınmazlarına da imar affı yasaları (775, 2805, 3290, 3366, 3414) uygulanmıştır ve uygulanmaktadır.

Yasalarda taşınmaz sahiplerine böyle ayrıcalıklı bir uygulama süregiderken; imar düzenlemeleri ile taşınmazın kullanım hakkını kaybedenler kamu yararı kavramı arasına sıkışıp kalmışlardır. Planı umursamayan ve yasaları hiçe sayanlar için gecekondulu islah alanı, islah imar alanı gibi yerleşme tanımlarıyla her tür hizmet götürülmeye başlanmıştır. Her tür olumsuz koşula ve altyapı yetersizliğine karşın, bu alanlarda yaşayanlar hayal dahi edemeyecekleri yapılaşma hakkına kavuşmuşlardır.

Bu bölümde kısaca, Türkiye'de gecekondulaşma olgusu ile birlikte mülkiyete ilişkin kararlarda 6785 ve 775 sayılı yasalardan günümüze kadar her zaman bir çift standardın hüküm sürdüğü açıklanmaya çalışıl-

mıştır. İmar planının düzen getireceği özelliğine inanan ve yasalara saygılı taşınmaz sahiplerinin, plan gereği mülklerini kolayca kaybedebileceği, buna karşın, bütün kuralların kendilerinin belirlediği geçekonu alanlarında ise sağlıklı her tür yapılaşma hakkının kolayca geçerli olduğu bir düzen, her tür politik görüş tarafından desteklenmiş ve desteklenmektedir.

Sonuç

İmar planı, imar yasaları ile kent toprağı üzerindeki mülkiyete ayrıcalıklı haklar getirerek; toplumsal düzenin sağlanmasındaki rolünü de yerine getirmemiş olmaktadır. Bu nedenle imar planlarının kendi geleceklerinde saygısız yargıların gelişmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Planların tutarlı ve inanılır bir hale gelmesini sağlamak için, bugünkü plan yapma yönteminin savunmasını bir kenara bırakarak; liberal ekonominin tasarruf vesikası olan 'arsa' ya kattığı artı değer veya kullanım hakkının elden alınışının muhasebesini yapıp; planla getirilecek yeni bir düzenin yöntemleri tartışılmalıdır. Planlamayla bir arsaya getirilen artı değeri sevunmediğimiz gibi, bu bildiride daha ayrıntılı biçimde ele alınan bir arsanın kullanım hakkının da tamamen ortadan kalkmasının bugünkü liberal mülkiyet düzeninde kamu yararı adına bazı kurbanların verilmesini de desteklemekteyiz. Bir de kentsel alanda arazinin imar planlarıyla arsaya dönüştürülmesi, afflarla bazı taşınmazlara imar planıyla verilmiş haklara kaçak olarak gerçekleştirilen ilaveleri için extra rantların hediye edilmesi, hazine, belediye, vakıf veya başkasının mülkü üzerine geçekonu yapanlara yine af yasalarıyla önce konut yapma izni, sonra da dört katlı apartman kullanımının getirilmesinin desteklendiği ortamda, güçsüz ve yalnızca tasarrufu olan bir arsanın kent plancısının kalemi ile veya belediye meclis kararıyla kullanım hakkının kısıtlanması, planın toplum düzeninden daha fazla karmaşayı doğurmasının bir işaretidir.

Bir planda yan yana iki arsadan biri yeşil alana ayrılırken; diğerine sekiz kat imar hakkı tanınması durumunda, yeşil alan sahibine toplumun ödeyeceği yıllık kullanım bedeli, sekiz katlı arsa mal sahibinin kazanacağı değerle eşdeğer olmalıdır. Böyle bir uygulamayla, toplum yararı için arsası yeşil alana ayrılmış kişinin pek fazla yakınmayacağı, plan tadilatı için yargı veya diğer yolları denemeyeceği de açıktır.

Plancı gerekli gördüğü yerlerde, eğer toplum ödemeyi kabul ediyorsa, bir özel mülkiyeti yeşil alan kullanımına açmalıdır. Bu bedeli yalnız başına yeşil alan kullanımına açılan arsanın sahibi ödememelidir. İşte bu koşullarda plancı bir hektarlık alana gayet rahat altı adet çocuk bahçesi yerleştirirken; bu arsa sahiplerine toplum bedelinin nasıl ödeneceğinin de bilincinde olarak, yerel yönetimin ve tüm o yöre halkının katılımıyla önerisinin muhasebesini yapmalıdır. Planlarda nasıl donatı alanı ayırmak plancıya yaptırımcı bir direktif oluyorsa, mülkiyetin kullanımının da planlanması zorunlu hale getirilmelidir. Böyle bir kapsamda plan geçerlilik kazanacağı gibi, politik baskı veya bazılarına ek haklar getiren özelliğinden de kurtulacaktır.

Planlamayla mülkiyetin kullanımının planlanabilmesi için mülkiyet kavramı geliştirilmelidir. Kat mülkiyeti yasası ve devre mülk kavramları artık toplumumuzda kabul görmüş bulunmaktadır. Aynı biçimde kamusal, yarı kamusal alanların ortak kullanımını için de bir mülkiyet tartışması sözkonusu edilebilir. Şu anda kişiler kendi taşınmazının dışında, kentlerdeki 'ortak kullanım' alanları için, kullanmaya ilişkin hiç bir vergi ödememektedirler. Halbuki, devre mülk tatili yapanlar düzenlenmiş ortak mekanlar için bakım ve servis ücretini ödeyerek; tüm alan için bir bedeli kabullenmişlerdir. Bu nedenle, örneğin Alman yasalarındaki gibi, süreli veya süresiz kullanım hakkı, oturma hakkı, kentlerimizdeki açık alanlara, başka deyişle toplum yararları için ayrılmış alanlara uygulanabilir. Yeni geliştirilecek çeşitli mülkiyet kavramları, imar düzenlemelerinde pek çok sorunu çözeceği, mülkiyet kavramı ile imar parseli kavramları arasında birlikteliği sağlayacağı, imar planlarını tapuda şerhle tapu müdürlüklerine gireceği, taşınmaz sahiplerinin imar düzenlemelerine korkulu rüya veya kazanç kaynağı olarak bakmayacağı, düzenlemenin herkes için yapıldığı ve tüm kazancın toplumun bütün fertlerince ortak paylaşıldığının görüleceği, kazananlar ve kaybedenlerin olmayacağı bir ürünün ortaya çıkacağı açıktır.

Tüm bu mülkiyet tartışmaları, plancıları ve planlamada rol oynayan tüm aktörleri artık imar planlarının yetersizliğine getirecektir. Bu bağlamda tasarım boyutu devreye girecektir. Belli bir boyuttaki kent parçalarında düzenlemenin, kamusal alan, yarı kamusal alan ve şahıs mülkünün daha optimum kullanımını, ortak alanlara herkesin katılımını ve daha iyi yaşanılır çevreler yaratmada etkin bir rol üstleneceği açıktır. İmar planlarında yer alacak kentsel tasarım projeleri ile kentlerdeki toplum yararına ayrılmış mekanların toplumsal işlevlerine saygı değer öğeler ekleyerek; estetik ve ekonomik boyutlar ile düzenlenmiş mekanlar üretilebilir. Böylece tüm taşınmaz sahibinin mutlu olacağı kentsel mekanlar ortaya çıkabilir. Bu tür zorunlu uygulama aracı ile kaybolan veya aşırı kazanç elde edilen haktan sözedilemeyeceği gibi, tasarım ölçeğindeki çözüm ortak mekanların daha iyi yaratılmasına da neden olacaktır. Böyle bir düzenlemenin, planlı bir çevrede yaşamının bedelini de herkes eşit ödeyecektir. Proje demokrasisi kavramı ile, topluma mal edilecek konularda, toplum görüşü olarak imar düzenlemesine yeni bir bakış açısı getirilecektir.

Kısaca, otuz yıldan bu yana Türkiye'de bir imar planı karmaşası yaşanmaktadır. Toplumun gereksinimleri ve istekleri gözönünde bulundurulmadan hazırlanan planlar, daha sonra planı yeni istekler doğrultusunda yeniden gözden geçirmeye yönelik mevzi imar planlarıyla kağıt üzerinde planı hazırlayan plancının tanıyamayacağı değişikliğe uğratılmaktadır. kentsel mekanda ise çıkan af yasalarıyla yoğunluğun hiç düşünülmeden arttırılmasıyla, hazırlanan plan geçersiz kalmaktadır. Böyle bir ortamda bazı taşınmazların cezalandırılması, bazılarının da ödüllendirilmesi gerçeği ile karşı karşıya kalınmaktadır. İşte bu nedenle;

* yeni bir mülkiyet tanımı ile süreli, süresiz kullanım, oturma hakkı kavramları tartışılmalıdır. Ayrıca Türkiye'deki imar planlarıyla mülkiyetteki rant artışlarını önleyici düzenlemeler getirilmelidir.

* Türkiye'deki imar yasaları yeniden gözden geçirilerek,

mülkiyet üzerindeki çifte standartlar kaldırılmalıdır.

* Yeni bir imar planı tekniği ve kentsel tasarım projeleri ile, kamusal, yarı kamusal alan kavramları benimsenmelidir.

* Mülkiyet üzerinde kararlar alan plancının, imar planının iyi bir boyamayla sunuşunun altında pek çok planlama kararlarının yattığının bilincine üniversite eğitiminde ulaşmasına çaba sarfedilmelidir.

Notlar

- 1- 21.6.1933 tarih ve 2433 Sayılı Resmi Gazete
- 2- 23 Temmuz 1953 tarih ve 8470 Sayılı Resmi Gazete.

Kaynaklar

- TEKELİ, İlhan (1988):"Mülkiyet Kurumu, Kamu Yararı Kavramı ve İmar Planları Üzerine", Türkiye 12.Dünya Şehircilik Günü Kollokyumu, Şehircilik Hukuk ve Yönetim, s. 37-46.
- UZEL, Ahmet (1985):İmara İlişkin Bağışlamaların Gelişimi ve değerlendirilmesi , Kentkoop, Ankara.
- YAVUZ, Fehmi. KELEŞ, Ruşen. GERAY,Cevat:(1981) Şehircilik, Sorunlar, Uygulama, Politika. Siyasal bilgiler Fak.Yay.1981.

PLANLAMADA YASALAR ARASI İLİŞKİLER-ÇELİŞKİLER BOYUTUNUN ARAŞTIRILMASI

Y.Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Maltepe/ANKARA

BİLDİRİ ÖZÜ

Gelişmiş ülkeler düzeyine erişebilmek için çabalayan gelişmekte olan ülkelerde planlama, düzenli bir gelişmenin gereği olduğu kadar kalkınmasında bir göstergesidir. Bu gerekliliğe karşın sanayileşme ve dolayısıyla oluşan nüfus hareketleri, hızlı kentleşme ile sorunların kaynağını oluşturmuştur. Bu sorunlar bilindiği gibi imar hareketlerine yönelik özellikler içerdiğinden, yasa ve yönetmelikler çerçevesinde düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Ancak bu yasal düzenlemeler, planlama sisteminde bütüncül bir yaklaşımı bozup planlamadaki özellikleri ayrı ayrı düzenleyen konuma dönüşmesiyle, planlamada kargaşa oluşturmasında yadsınamaz. Bu nedenle araştırmada, genel olarak planlama ile yasalar arası bütünlüğü oluşturulmasına çalışılmıştır.

1. PLANLAMA KAVRAMI VE AMACI

Planlama kavramı genel olarak, birey ile çevresi arasında düzenli ilişkiler kurulmasını sağlamaya yönelik çalışmalardır. İnsanlığın varoluşundan beri bireyin çevresi ile ilişkileri sürmüştür. İlk insan yaşam sürecini sürekli kılabilmek için doğanın nimetlerine yönelmiştir. Bu arada diğer canlılardan ve birbirlerinin etkilerinden korunma yönünde çaba harcamışlardır, bu zorunluluklar nedeniyle bireyler toplu yaşamaya yönelmişlerdir. Toplu yaşam dolayısıyla toplum büyüdü ve sorunları da gelişerek değişti, bu nedenle günümüz toplulukları şehir ve şehirleşmeyi oluşturdu. Bu gelişme de, günümüz topluluklarında sosyo-ekonomik, psikolojik, politik ve fiziki mekân sorunlarının (1) kaynağını oluşturmuştur.

Bu sorunlar da genelde yaşam biçimini oluşturan kentsel alanda hissedilir biçimde etkin olmuştur. Kentsel yerleşme alanında oluşan bu sorunlar planlama yöntemiyle çözümlenebilir. Bir kent yaşamında ise planlama, kenti oluşturan iki ögede;

A- Mekan,

B- Kent içinde cereyan eden ekonomik olaylarda,

oluşan sorunlar için çözüm oluşturmaktadır. Bu sorunlar genelde imar hareketlerine yönelik özellikler içerdiğinden, bu çözüm çabaları yasalar ve yasa hükmündeki kararnamelemlerle bir sisteme sokulmaya çalışılmış olup, genelde imar yasasının bütününde özel kullanımlar içeren düzenlemelemlerle, amaca uygun kentsel gelişmeler öngörülmüştür (2).

Öngörülen kentsel gelişmeler, ülkemizde yasalarla çizilmiş çerçevedeki bir süreç içinde işlerlik kazanabilmektedir. Bu işleyişte fiziki mekâna yansıyan uygulamalar Türkiye'de Şekil-1'deki gibi yasal çerçevesi çizilmiş bir planlama akışı içinde oluşturularak, genelde planlama ile tüm sorunların çözümü hedeflenmektedir.

2. PLANLAMANIN YASAL ÇERÇEVESİ

Bu doğrultuda planlama, topluma yönelik bir işlevi öngördüğünden, her ayrı planlama özelliği için (çevre, kıyı, turizm v.b.) planlama süreç ve aşamalarına yönelik yasal çerçeve oluşturulmuştur. Yasal çerçeve genelde imar hareketlerine yönelik olması, toplum yararına planlama olanaklarını oluşturmaktadır. Yasal çerçeve dolayısıyla oluşturulan yasaların, planlama sırasında toplum yararına planlama olanakları açısından değerlendirilmesi iki biçimde yapılabilir (3):

1. Olumlu yaklaşım,
2. Olumsuz yaklaşım.

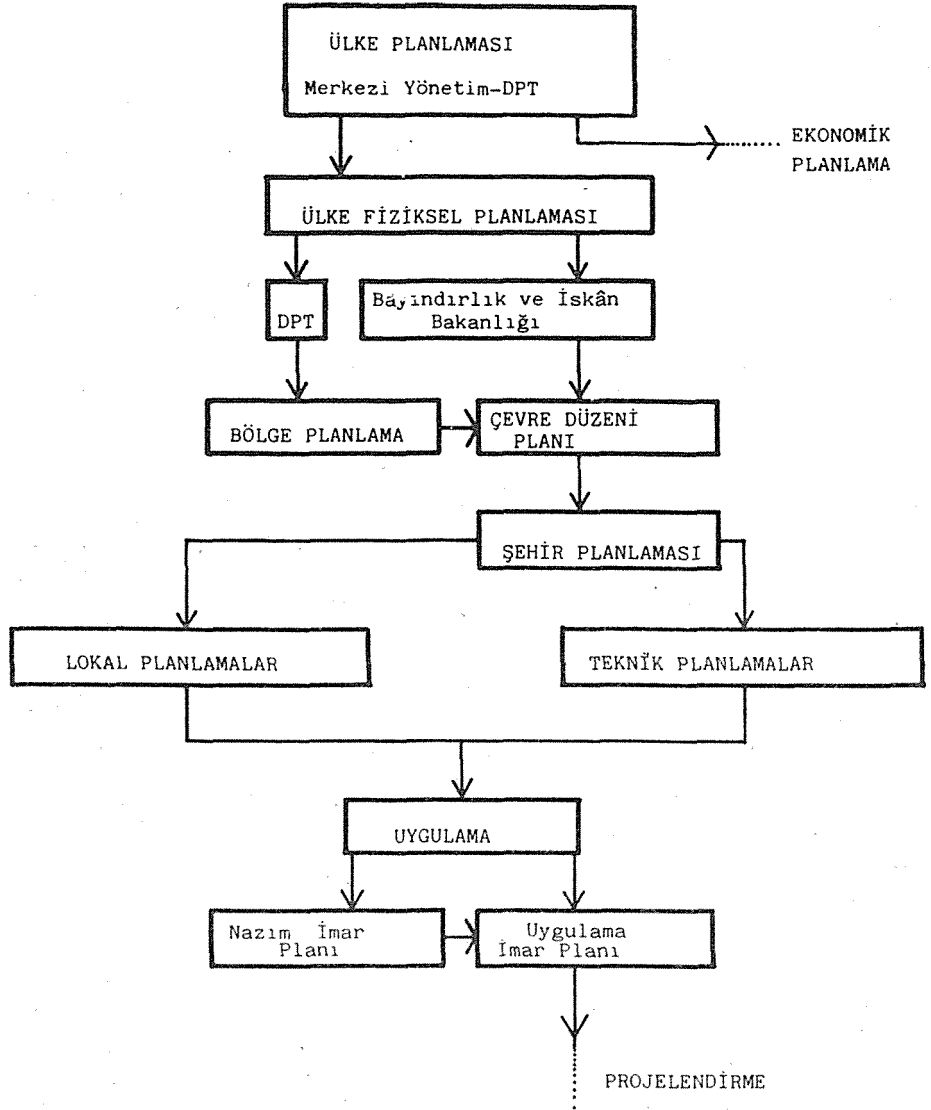
Planlamada, toplum yararını gözetmeyi öngören yasa hükümlerine kesinlikle uymak, bu arada toplum yararına kullanımı engellemeyen her olanaktan yararlanmak olumlu yaklaşımdır. Buna karşın toplum yararına kullanımı öngören hükümlerin -varsa- boşluklarından yararlanmaya çalışmak, bu hükümlerle başka yasalar arasında çelişki aramak, toplum yararı sözü edilmeyen yerde bu amacı varsaymak ise olumsuz yaklaşımdır.

Demek oluyor ki planlamada toplum yararı önkoşul olarak kabul edilmektedir ve yasal çerçeve de bu özgün nitelik doğrultusunda oluşturulmalıdır. Dolayısıyla mekansal planlamayla ilgili yasa ve yönetmelikleri her türlü arazi kullanımını hukuki yönden kurallara bağlayan, planlamaya geçmeden evvel bilinmesi gereken yasal veriler olarak tanımlayabiliriz (4). Bu tanımlamalar fiziksel planlama alanlarındaki özellikler içeriğinde çıkarılan yasalara bir bütünlük oluşturmalıdırki çelişkiler olmasın.

3. PLANLAMADA YASALAR ARASI İLİŞKİLER

Planlama, kamu yararı içeren düzenleme olduğundan, toplumun yararını ve düzenini koruyan yasalarla da fiziki mekanın şekillenmesi amaçlanır. Bu yasalar, genelde kamu yararı içerdiğinden temel yasa olan "Anayasa" ile çizilen çerçevede oluşturulur. Oluşturulan bu yasal çerçeve, planlanan fiziksel alanın kullanım özellikleri doğrultusunda imar konularını içeren yasalar ile detaylandırılır.

Bu planlama özellikleri ve fiziki mekânın işlevsel boyutu ise genelde

Şekil - 1

Türkiye'de Planlama Süreci ve Aşamaları

kamu yararı içerdiğinden "Anayasa" ile sınırlandırılan çerçevede, İmar yasası ve İmari ilgilendiren değişik özellik ve yetkideki kararnamelerle planlama yetkilerini değişik kurum ve kuruluşlara vermektedir. Genelde fiziki mekânı biçimlendiren yasaların ortak özellikleri, İmar konularına ve kentsel yerleşme alanlarına yönelik kamu yararı içermesidir. Bir kentin planlamasında bu yasalar:

- 1- 3194 Sayılı İmar Yasası,
- 2- 3621 Sayılı Kıyı Yasası,
- 3- 2981 Sayılı İmar Affı Yasası,
- 4- 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası,
- 5- 2634 Sayılı Turizm Teşvik Yasası,
- 6- 2872 Sayılı Çevre Yasası,
- 7- 2960 Sayılı Boğaziçi Yasası,

içeriklerinden de anlaşılacağı gibi fiziki mekânın planlanması yönüyle ortak bir nitelik oluşturur.

Yukarıdaki yasalar doğrultusunda planlanan fiziki mekân, zaman zaman birden fazla yasanın etki alanında olan özellikli kentsel alanlar olarak planlanır. Bu planlamada en önemli sorun, hangi yasa öncelikli yer almalıdır şeklinde oluşmaktadır. Oysaki ilişkilerde tüm yasalar İmar konularını içermektedir, bu nedenle nasılki tüm Türkiye Cumhuriyeti yasaları "Anayasa" ile çelişemez ise, bu yasalarda da ilişkilerde genel olarak uyulması gereken öncelikli yasa ile de çelişmemelidir.

4. PLANLAMADA YASALARIN OLUŞTURDUĞU ÇELİŞKİLER

Planlama bir bütünü oluşturmasına karşın bugüne kadar çıkarılan yasa, yasa hükmünde kararname ve yönetmelikler, kentin İmarına yönelik değişik özellikli ve denetimli olması nedeniyle bu planlama bütünlüğü bozulmaktadır, bu bir çelişkidir. Çünkü bir kent'te yapılan planlama çalışması, Anayasa'nın 43. maddesindeki kamu yararına ve 3194 sayılı İmar Yasası 1. maddesindeki (5) ilkelerin sağlanması için yapılır.

Kamu yararı olgusuna karşın yasalarda boşluk oluşturma ve bundan yararlanma, planlama olanakları açısından olumsuz yaklaşımı oluşturmaktadır. Dolayısıyla mülkiyet hakkının toplum yararına kullanılması hem çağdaş mülkiyet anlayışının, hem de Anayasa'mızın öngördüğü ilkeler gereğidir ki (6) yasalar arası çelişkiler nedeniyle bu ilkenin gözardı edilmemesi gereklidir. Bu nitelik planlamaya dayalı tek bir yasada aranırken, fiziki mekân planlaması yapılan bir alanda fazla yasa etkinliği ile oluşan çelişkilerde, bu boyut daha çok kargaşa yaratmaktadır.

Bu nedenle planlanan kentin bir kısmı Çevre Yasası özellikleri doğrultusunda, bir kısmı kıyı yasası doğrultusunda, bir kısmı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası Doğrultusunda, bir kısmı Turizm Teşvik Yasası doğrultusunda planlanıp ayrı ayrı denetlenir ise kentin geriye

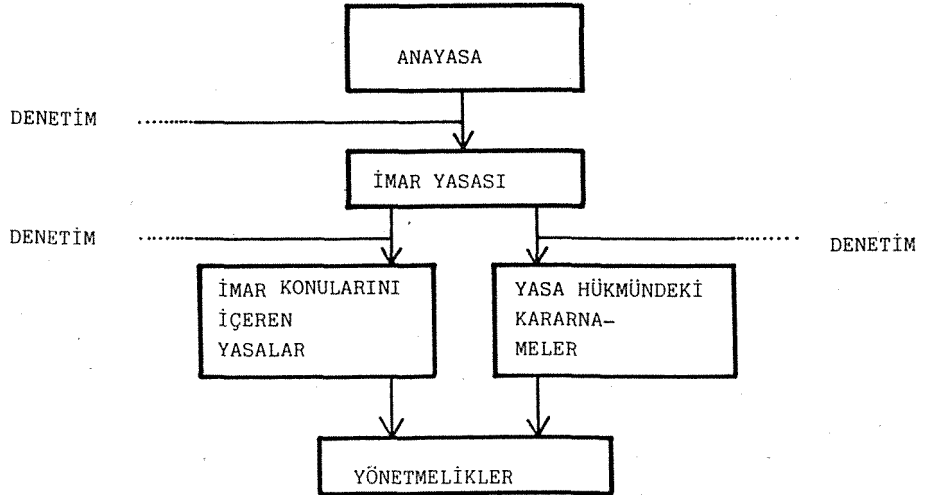
kalan kısmı da 3194 Sayılı İmar Yasası'na tabii ise planlama bütünlüğü ortadan kalkar (2).

Planlamada, fiziki mekânda birden çok yasanın mekânı düzenlemeye yönelik etkin olması bir çelişki oluşturur. Aynı zamanda bu çelişki İmar planı kararları arasında karmaşa oluşturacağı gibi, yasal açıdan bir üst plan kararlarına (Çevre Düzeni ve Bölge Planı) aykırı oluşumlar getirmektedir(2).

5. SONUÇ

Sonuç olarak kent planlama öncelikle, fiziki mekân boyutu içerdiğinden kentsel yerleşim alanı bir bütün olarak kabul edilmeli ve yasalar arası ilişkiler çelişmeyen bir hiyerarşiyi oluşturarak yerleşme alanında yaşayan tüm nüfusun, kent bütününden planlı bir şekilde yararlanması sağlanmalıdır.

Bu ilkeye göre planlama bir bütünü oluşturmaldır, yasalar, yasa hükmünde kararname ve yönetmelikler birbirleriyle bütünleşen sistem içinde oluşturmaldır. Dolayısıyla düzenlemeler arası ilişkiler;

Şemada belirtilen bir sistem içinde yasalar, yasa hükmünde kararname ve yönetmelikler birbirlerine göre sınırlarını çizer ise gerek çelişki ve gerekse denetim mekanizması oluşmuş olur. Dolayısıyla bu işleyişte;

- Tüm yasal düzenlemeler Anayasa ile çelişmemeli,
- Fiziki mekân planlamasını oluşturan imara dayalı yasal düzenlemeler, imar yasası esasları dikkate alınarak oluşturulmalı.
- Planlama özelliği bir bütünlük içermeli, yasal düzenlemelerde yetki

sınırları belirlenmeli.

Sonuç olarak yapılan araştırma doğrultusunda sistem oluşturulduğunda yasalar arası boşluk ve çelişki oluşamaz, dolayısıyla planlama amacına uygun gerçekleşir.

KAYNAKLAR

1. ERGEN, Yaşar Bahri, "Şehircilik", Y.T.Ö.O. Yayınları Yayın No:46, Ankara (1981), s.12
2. ERGEN, Yaşar Bahri, "İmar Konularını İçeren Yasal Düzenlemelerle Plansız Gelişmenin Oluşumu ve Sorunları", İmar Kanunu Değişikliği Teklifi Sempozyumu, Mimarlar Odası 20 Ekim 1990, Ankara, Mimarlık Sayı:90/5-6, Sa:73
3. UNARAN, Ergun, "Kıyı Planlamasında Yasal Çerçeve", Mimarlık, Mimarlar Odası Yayını, 1976 Ankara, Sayı:90/5-6, sa:70
4. KADIOĞLU, Kamil, "Demokratik Kent Planlaması", Düşünenlerin Düşünceleri Köşesi, Milliyet Gazetesi, 5 Mayıs 1990 İstanbul, sa:11
5. 3194 Sayılı İmar Kanunu Madde-1, 1985
6. GERAY, Cevat, "Kıyıların Toplum Yararına Kullanılmasına İlişkin Sorunlara Genel Bakış" Mimarlık, Mimarlar Odası Yayını, 1976, Ankara, Sayı:90/5-6, sa:69

YEREL YÖNETİMDEN, MERKEZİ YÖNETİME GEÇEN YETKİ KARMAŞASI.

Araş.Gör. Demet EROL
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Maltepe-ANKARA

Cemalettin EROL
Şehir Plancısı

BİLDİRİ ÖZÜ

Yerel yönetimlerin imar yetkilerini ellerinden alan yasa hükümleri yetki karmaşası yaratmaktadır. Özellikle 3194 sayılı İmar Yasasına 1987 yılında eklenen 3394 sayılı yasa, ve 1989 yılında 3542 sayılı yasa gibi planlama yetkisini yerel yönetimlerden alıp, merkeze kaydıran yasalar birbirini izlemiştir. Nokta ve bölge ölçeğindeki yetki devirleri içinde, 388 sayılı KHK'de bir diğer örneğidir. Anayasa Mahkemesine iptal davaları sonuçsuz kalmıştır. Önemli olan plan hiyerarşisinde yaşanan karmaşadır. Bu bildiri de, 3194 sayılı yasanın çıkışında vurgulanan özelliklerinin kısa sürede değerini yitirip, çelişkilerin irdelenmesi amaçlanmıştır.

TÜRKİYEDE İMAR YASASININ KISA GELİŞİMİ

Türkiyede kentleşme, yada yapı düzeninin biçimine karar verme cumhuriyetin ilk yıllarından beri yasalarda yerini almıştır. 1933 yılında çıkarılan ilk imar yasası diyebileceğimiz düzenleme, 2290 Sayılı Yapı ve Yolları Kanunudur. Ancak çok defa belirtildiği gibi, Yeni Cumhuriyetin imara bakış açısının boyutları açısından önemli bir açığda ortaya koymaktadır. (1)

1956 yılına kadar kapsamlı bir imar mevzuatına gerek duyulmadan Türkiye'nin büyük kentleri 'idare' etmiştir. Ancak 1950'lilerle birlikte, kırdan kente göçenlerin baskı yapılaşma taleplerini artırmıştır. Artık yönetimlerde, o tarihe kadar ellerinde bulunan yapı ve yollar kanunu ve 1948'de başlayan 'af' larla kentleşmenin denetim altına alınamayacağı- nı kavramışlardır. 1956 yılında yürürlüğe konan 6785 sayılı ilk kapsamlı imar yasası, 1985 yılına dek yürürlükte kalmıştır.

1985 yılı tarihli 3194 sayılı imar yasamız, bir seçim dönemi gibi kısa bir sürede, yeni imar yasası tasarısıyla değiştirilmeye çalışılmıştır. Ancak, 20 Ekim 1991 seçimleriyle, el değiştirmesi olasılığı olan yönetimin, tasarıya nasıl bakacağı şüphesiz belirsizdir.

3194 sayılı imar yasası bilindiği gibi, planlamanın merkeziyetçi yapısı,

yerel yönetimlere aktarması ile yenilikçidir. Merkezden yerel yönetimlere geçen yetkinin, 5 yıllık süreçteki geri dönüşleri önemlidir. 3194 sayılı imar yasasının, tümüyle değiştirip, merkezileştirilmesi şimdilik bir kenara bırakılmıştır. Ancak, bu süreçte parça parça merkeziyetçilik başarılmıştır.

Bu nedenle ilk olarak 3194 sayılı yasanın çıkışında, tanıtımının nasıl yapıldığını irdelemek gerekir.

2.5.1985 günü TBMM Tutanakları

3194 sayılı imar yasası, TBMM'nin, 2.5.1985 günü, 94 sayılı birleşimin 1. oturumunda, 291 sıra sayısı ile ele alınmıştır. 1985 yılının Mayıs'ında Tasarı halindeyken, dönemin iktidar partisi adına söz alan bir millet vekikili aşağıdaki gibi tanıtmıştır (2)

"Bilindiği gibi ülkemiz, İkinci Dünya Savaşından sonra, bugüne kadar kuvvetli denebilecek şehirleşme hareketine konu olmuştur. Şehirleşme, bir yapısal değişme biçime şeklinde ve hayat görüşünde bir değişme olayıdır. Bu haliyle iktisadi ve sosyal değişme ve gelişmeyi içinde taşımaktadır. Dolayısıyla nüfusun yanında iktisadi ve sosyal değişmeyi ifade eden göstergelere de dayalı olarak tanımlanması gerekir." (3)

"Türkiyede bu hızlı şehirleşme karşısında, şehirleşme politikalarının isabetli seçilmemesi, fiziki ve ekonomik planlamanın mekana yansımaya imkan sağlayacak entegre bir model geliştirilmemiş olması, mevcut 6785 ve 1605 sayılı İmar Kanununun yetersiz kalmasına sebep olmuştur." (4)

"Özellikle küçük belediyelerin, İller Bankası aracılığı ile yaptırdığı planların mahallinde yeterince çalışmadan, masa başında hazırlanması tatbiki mümkün olmayan plan olmakta ve uygulamada büyük sorunlar ortaya çıkartmaktadır." (5)

"Yasanın en önemli özelliklerinden biri, planlamaya verdiği önem ve ağırlıktır. Planlı yerleşmenin ve şehirleşmenin önemi dikkatle ele alınarak ilk defa planı sınıflandıran ve tarif eden bir imar kanunu amaçlanmıştır" (6)

"Ayrıca imar planları yapımında merkeziyetçilik azaltılarak mahalli idarelerin sorumluluğu ve katkısı artırılmıştır. Böylece 3030 sayılı Büyük Şehir Yönetimi hakkında Yasa ile başlayan ve desantralizasyon politikasına paralel imar planı yapımında mahalli idarelere gerek planlamada, gerekse uygulamada tam yetki verilmiştir. İmar planlarının ortaya çıkardığı kullanım kararlarının en çok etkilendiği kesimin, bu kararların verilmesinde kesin siz ve karar sahibi olması demokratik yönetimin başlıca hedefi olmalıdır. Bu teklifle hükümetin bu amaçladığını memnuniyetle karşılıyoruz. Bu açıdan mahalli idareleri ilgilendiren plan kararlarının o yöre halkının temsil edildiği belediye meclisi kararları ile kesinleşmesi ve sonuçlanması, netice olarak plan kararlarına halkın katılmasının sağlanması demokratik uygulamanın ta kendisidir" (7).

3194 sayılı yasanın bu tanıtım konuşması iki yönden önemlidir. Birinci 'katılım' fikrine bakış açısidir. İkincisi ise yerleşmenin ya da

planlamanın desantralizasyonunun özellikle vurgulanmasıdır.

Planlamaya katılım, bir beldede oturan kişilerin, plan tercihlerinin saptanmasında oy ve söz hakkı olması, en azından yapılacak işlerden önceden haberdar olması anlamına gelir. Ancak 3194'sa sunduğu katılım "Önce karar verilir, sonra varsa itirazlar dinlenir" şeklindedir. (8)

Merkeziyetçiliğe karşı olarak lansa edilen 3194 sayılı kanun, planların Ankarada yapılmasının sakıncaları da vurgulanarak yasallaştırılmıştır. Aynı gün, Ankara'da plan tadilatlarını etkileyen, aracı insanların tehlikeleride anlatılmış ve "Biz bu mahzuruda ortadan kaldırmış olduk" ifadesiyle pekiştirilmiştir (9).

1985 yılındaki TBMM gündeminde, 3194 sayılı kanun teklifinin, kentleşme sorunlarına çabuk, etkili ve doğru bir çözüm getirmeyi amaçladığı "memnuniyetle" vurgulanmıştır. Genelde işbitiricilik felsefesine uygun bir yöntem görünümündedir.

Ancak, 26.Mart.1989 tarihinde ki, yerel seçimler, 4 yıllık yeni yasanın özelliklerini etkileyen görüş değişimlerine neden olmuştur.

Yerel Yetkinin Merkeze Yaklaşımı

26.Mart.1989 Yerel Seçimleri, plan yetki ve denetiminin merkeze yaklaşımında bir dönüm noktası olmuştur.

Her ne kadar 1987 yılında merkeziyetçileştirme çabaları başlamışsada, Mart 1989'dan sonra daha da genişlemiştir.

5 Temmuz.1988 tarih, 19863 sayılı RG de Özel Çevre Koruma Bölgeleri, 1989 sonrası arttırılmış, noktasal yetki devirleri (13.9.1989 tarih, 14499 sayılı RG, Özel Turizm Alanları) başlamıştır.

Bölgesel ve noktasal yetki devirleri içinde 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasasına dayanarak ilan edilen Turizm bölge, alan ve merkezlerindeki imar yetkilerinin denetimi merkeziyetçiliğin baskısını elde tutmaktadır.

6.11.1989 yılında, 20334 sayılı R.G. yayımlanan 388 sayılı KHK bu yetki devirlerinin çok daha önemli bir başka boyutunu ortaya koymuştur.

Turizm, çevre, kıyı gibi belirli başlıklar altında toplanabilecek amaçlar yanında bir de Güneydoğu Anadolu projesi kapsamındaki iller ve çevreleride aynı uygulamaya maruz kalmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesindeki İmar Uygulaması

Bakanlar kurulunca 27.10.1989 tarihinde kararlaştırılarak, 6.10.1989 günü R.G'de yayımlanan ve 3268, 3347, 3479 ve 3569 sayılı yetki kanunlarına dayandırılarak düzenlenen 388 sayılı KHK ile, tüzel kişiliğe sahip, 15 yıl süreli, Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma İdaresi Teşkilatı, kısaca GAP idaresi adı altında bir teşkilat kurulmuştur (10).

Bu kanun amaç maddesinden de anlaşıldığı üzere, bu teşkilat "bir merkezi idare" tüzel kişisidir. GAP idaresi Yüksek kurulu, Başbakan veya görevlendireceği bir devlet bakanının başkanlığında, ve onun dışında

üç bakandan oluşmakta, ve bu yüksek kurul, GAP idaresince hazırlanacak her türlü plan, proje ve programları karara bağlamakla yetki bulunacaktır (11)

4.Ocak.1990 tarihinde, Anayasa Mahkemesine iptal başvurusunda bulunulmuştur. İptal talebine konu olan 388 sayılı KHK nin analizinde, 'GAP idaresinin, merkezi idarelerin hizmetleri yanında mahalli idarelerinde görev ve yetkilerini herhangi bir sınır tanımaksızın kullanacağı" belirtilmiştir (12)

İptal isteminin ana gerekçelerinden biri, GAP idaresinin bir kanunla kurulmamış olduğudur. Bu nedenle Anayasamıza aykırı olduğu belirtilmiştir. Ancak, GAP idaresinin planlama içindeki rolü konu açısından doğrudan ilgili olduğundan, diğer gerekçelerin üzerinde durulmamıştır.

GAP idaresinin görevleri arasında (Madde 2). 6 ilin araştırma ve uygulama projelerini yapmak ve yaptırmak yer almaktadır.

Ayrıca aynı maddenin 'f' fıkrasında, nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir kısmını plan değişikliği dahil ada ve parsel başına kadar yapmak veya yaptırmak" ifdesi yer almaktadır. Anayasamızın 127. maddesine göre açılan iptal davası, diğer tüm gerekçeleriyle birlikte oyçokluğu ile (13) red edilmiştir. (14)

Red edilme gerekçeleri 3194 sayılı kanunun 9. maddesi yorumlanarak açıklanmıştır. Emsal gösterilmiştir (15) 3194 sayılı kanunun 9. maddesi tekrar anayasa mahkemesinde iptal istemi ile dava konusu olmuştur. Bir gazete haberine gözde bu sefer 9. maddenin iptali kabul edilmiştir. (16)

3194 sayılı kanunun 9. maddesinin iptali, 388 sayılı THK'yı nasıl etkileyeceği ise bugün bilinmezler içindedir.

SONUÇ:

Merkezi yönetim, 1985 yılında, 3194 sayılı kanununun yerel yönetimlere verdiği yetki devrini abartılı bir biçimde sunarken, daha sonraları noktasal ve bölgesel olarak yavaş yavaş elinden almıştır. Birbiri ardına çıkarılan yönetmelikler ve KHK ler ile yetkilerin nerede, ne zaman kimde olacağı birbiriyle içiçe girmiştir.

Yeni yönetimlerin artık yeni bir imar yasası çelişkilere yer vermeden yasallaştırması gerekmektedir.

Meslek odaları ve üniversitelerin görüşleri yanında, aktif katılımları ile yeni yaşama sisteminde yer almaları artık zorunluluktur.

Notlar

- (1) Tekeli., İlhan. İmar Yasasının değişmesi yeniden gündeme gelirken, İmar Kanunu değişiklik Teklifi sempozyumu. 20.10.1990 . Ankara.
- (2) TBMM Tutanak Dergisi B. 94. 2.5.1985 G.1. S.5
- (3) Age s.9
- (4) Age s.9
- (5) Age s.9
- (6) Age s.9
- (7) Age s.12
- (8) Erol, D. 3194 Sayılı İmar Kanununun çıkış gerekçeleri, TBMM tutanakları, A.Ü. S.B.F. Doktora Programı Dönem raporu. 1991 Ocak.
- (9) TBMM Tutanak Dergisi s.20
- (10) Resmi Gazete 6.10.1989, tarih 20334 sayı
- (11) Resmi Gazete 16.7.1991, tarih, 20931 sayı,
- (12) Erol, D. Güney Doğu Anadolu Projesi Bölgesi, İdari Yapı, Ekonomik durum, A.Ü. SBF Doktora Programı Dönem Raporu 1991 Haziran.
- (13) Dava konusu KHK'nın 2. maddesinin f bendi ile 3. maddesinin üçüncü fıkrasında, nazım planları ve uygulama planları hakkındaki yetkinin GAP teşkilatına verilmesinde Karşıoyların gerekçeleri ise şu şekildedir.

"Anayasanın mahalli idarelerle ilgili 127. maddesinin birinci fıkrasında, mahalli idareler, il belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları kanunla gösterilen ve seçmenlerce seçilerek oluşturulan tüzel kişiler olarak tarif edilmişlerdir. Aynı maddenin beşinci fıkrasında ise, merkezi idarenin idareler üzerinde kanunla belirtilen usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahip olması öngörülmüştür.

İdari vesayet, merkezi yönetimin vesayet denetimine bağlı kamu tüzel kişilerinin icrai nitelikteki kararlarına onaylama, reddetme, vazgeçme, sınır ve istisnai olarakta belirli bazı konularda karar verme yetkisidir.

Anayasa, merkezi yönetime yerel yönetimler üzerinde Yasa'da belirtilen esas ve usuller içinde vesayet denetimi yetkisini vermiştir. Vesayet denetimi ile merkezi yönetimlere Yerel Yönetim yerine geçme ve onun yerini alma yetkisi verilmemiştir.

Nazım planlar, imar planları ve uygulama planları yapma ve değiştirme yetkisi, temel de belediyelerden başlayarak merkezi yönetimde tamamlanan çeşitli düzeyde bir karar verme sürecidir. Bu planlar, yerel ihtiyaçların ve çözümlerin ülke çapında ihtiyaç ve çözümlere uygun olarak merkezi yönetimin vesayet denetimi yetkilerini

kullanarak yerel yönetimlerle birlikte gerçekleştirdiği siyasal, hukuki ve teknik belgelerdir. Bu belgeler, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında anayasal, yasal ve teknik düzeyde işbirliğini ve uyumu gerektiren karmaşık bir yapıdır. Dava konusu KHK hükümleri ise bu yapıyı ve anayasa güvencesi altında bulunan yerel yöntemleri yok sayan bir anlayış içindedir. Belediyelere ait olan imarla ilgili yetkiler, Anayasanın 127. maddesine aykırı olarak merkezi yönetim birimlerinde verilmektedir.

Yukarıda açıklanan sebeplerle Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi hakkında 388 sayılı, KHK. 2. maddesinin (7) bendi ile, 3. maddesinin üçüncü fıkrasının iptali gerekeceğinden kararın bu bölümüne" karşı oldukları belirtilmiştir.

- (14) 388 sayılı KHK'nın, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının görevleri arasında bulunan nazım ve uygulama imar planı yapma yetkisinin iptali istemi şu şekilde yorumlanmıştır.

"Bu kuralın, yerel yönetimlerin görevine bir tür el atma sayılarak Anayasa'ya aykırılığı ileri sürülmektedir. Bu nedenlerle yukarıda belirtilen (f) bandının iptali istemiştir.

İmarplanlarında Bakanlığın yetkisini düzenleyen 3194 sayılı yasanın 9. maddesinde "...birden fazla belediyeyi ilgilendiren metropoliten imar planlarının veya içerisinden veya civarından demiryolu veya karayolu geçer, hava meydanı bulunan veya karayolu veya denizyolu bağlantısı bulunan yerlerdeki imar ve yerleşme planlarının tamamı veya bir kısmını, ilgili belediyelere veya diğer idarelere bu yolda bilgi vererek ve gerektiğinde işbirliği sağlayarak yapmaya, yaptırmaya, değiştirmeye ve re'sen onaylamaya" Bakanlığın yetkili olduğu vurgulanmış, 20.6.1987 tarih ve 3394 sayılı yasa'yla bu maddeye eklenen dördüncü fıkra ile de "Yukarıdaki fıkralarla öngörülenler dışında da gerekli görülen hallerde 3030 sayılı Kanuna tabi belediyeler dahil, imar planı hususunda belediyelere verilen bütün yetkiler Başbakanın onayı ile geçici olarak Bayındırlık ve İskan Bakanına verilebilir. Bu durumda Bakan, bölge çevre düzeni planları bulunan alanlar dahil mücavir alan, belediye ve imar hudutları içindeki çevre düzeni nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarını, tamamen veya kısmen plan değişiklikleri dahil ada ve parsel başına kadar re'sen yapmaya, yaptırmaya, değiştirmeye ve onaylamaya yetkilidir. Belediyeler bu şekilde onanan plan ve değişikliklerine uymak zorunda olup, bunlar üzerinde her türlü revizyon ve değişiklikler de aynı usulle yapılabilir." hükmü yürürlüğe konulmuştur. Görüldüğü ki, merkezi yönetime başka yasalarla da benzer yetkiler verilmiş bulunmaktadır.

Bu hizmetler, bölgedeki alt yapının gerçekleştirilmesini sağlayacak olan faal yetler kapsamındadır. Yukarıda da değinildiği üzere, yerel yönetimlere bir yük ve borç getirmeden yapılacak işler olup, o yöreyi kalkındırma faaliyetlerinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Her yönü ile kamu yararına uygun bulunduğu kuşkusuzdur.

Nazım ve uygulama imar planları ve bu planları tamamlayacak parselasyon planları yapılmadan inşaatlara başlanamayacağı, hedeflenen yatırımların gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Bu nedenle Anayasa aykırılığı yoktur. (16.7.1991 - 20931 R.G) Y.G-Özden, Y. Aliefendioğlu, M. Şahin, A. Sezer, G.Dinçer bu görüşe katılmamıştır.

(15) Resmi Gazete 16.7.1991 20931 sayı

(16) Cumhuriyet Gazetesi 9 Ekim 1991

KAYNAKLAR

1. Erol,D. 3194 Sayılı İmar kanunun çıkış gerekceleri, TEMM tutanakları, A.Ü. SBF Doktora Programı Dönem Raporu 1991 Ocak
2. Erol, D. Güney Doğu Anadolu Projesi Bölgesi İdari Yapısı, Ekonomik durum A.Ü. SBF. Doktora Programı Dönem Raporu 1991, Haziran
3. Tekeli, İ. İmar Yasasının değişmesi yeniden gündeme gelirken İmar Kanunu değişiklik Teklifi Sempozyumu 20.10.1990 Ankara
4. TBMM Tutanak Dergisi B. 94. 2.5.1985 G.1. s.5
5. Resmi Gazete 6.10.1989 tarih, 20334 sayı
6. Resmi Gazete 16.7.1991 tarih 20931 sayı
7. Cumhuriyet Gazetesi 9.Ekim.1991

YILDIZ UNİVERSİTESİ ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ
YILDIZ UNİVERSİTESİ
İSTANBUL

SON 30 YILDA TÜRKİYE'DE PLANLAMA PRATIĞI BAĞLAMINDA YILDIZ UNİVERSİTESİ
UYGULAMALARI

GENEL

Ülkemizde, 50'li yıllardan başlayarak özellikle son 30 yıl içinde sosyal, politik ve ekonomik devinimlere sahne olan kentlerimiz, bundan böylede geleceğe yönelik, boyutları kestirilemeyen, baskılar altında olacaktır. Bunun temelinde 1960'lı yıllardan başlayarak, devlet politikası olarak kabul edilen bölgesel kalkınma merkezleri ve kentsel kademelenme politikalarının başarılı olmaması yatmaktadır.

Kentsel sorunlar ülke boyutlarında genel olarak değerlendirildiğinde, temel problem olarak büyük şehir olgusu öne çıkar. Sosyal-ekonomik sorunlar bağlamında olaya bakıldığında, ölçek dışı gelişen büyük şehirlerin sorunları, 30 yılın iyileştirilemeyen-üstesinden gelinemeyen ve bundan böylede geleceği kestirilemeyen önemli sosyal-ekonomik-çevre sorunlarına gebe dir. Günümüzde planlama sorunları ağırlıklı olarak büyük şehirlerin sorunlarıdır. Çağımızda, ürkütücü sorunlarına karşın, büyük şehirler insan yerleşiminin odak noktalarını oluşturmaktadır. Bu olgu benzer koşulları yaşayan üçüncü dünya ülkeleri bağlamında evrensellik kazanmıştır.

1950-1985 yılları arasında Dünya'da, 1 milyondan fazla nüfusu barındıran kent sayısı 75'den 273'e çıkıyor. Bu değer, gelişmiş batı ülkelerinde 51'den 108'e çıkarken, gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık altı katı artarak, 24'ten 147'ye fırlıyor. 1980-2000 yılları arasında 10 milyondan fazla nüfusu barındıran üçüncü dünya kentlerinin sayısının 3'den 16'ya çıkacağı tahmin ediliyor. Gelişmiş ülkelerde ise bu sayı değişmeyecek. (Palmerand Patton) Yine 2000'li yıllarda bir milyon nüfusun üzerindeki şehirlerin dünya nüfusunun % 43.4'ünü oluşturacağı bekleniyor (Hall sh. 236). Ülkemizde bugünkü trentler izlendiğinde yakın değerleriyle 2000'li yıllar için benzer oranlar gözlenir.

Metropollerde, gelecekte beklenen nüfus yığılmalarında, plansız gelişmelerin bugünkü % 75 ağırlığı varsayıldığında, nasıl bir fenemoniyle karşı karşıya kalacağımızı anlamış oluruz.

lunan Levent, Ataköy gibi sınırlı örnekler dışında, çağdaş mahalle konseptini tanımlayan örneklerle hemen hemen rastlanamamıştır.

Özellikle son 30 yılda, plancılık mesleğine eğitim aşamasında verilen öneme karşın, uygulama aşamasında dramatik bir çelişki yaşanır. Oysa, çağdaş mahalle konsepti 50'li yıllardan beri hemen hemen bütün üniversitelerde, önce mimarlara daha sonra da plancılara, konut tipolojisi ve komşuluk grubundan başlayarak değişik boyutlarda verilmeye çalışılan önemli bir disiplindir. Bu eğitim sürecinde, mahallenin kentin fiziki bir alt bölgesi olmasından öte, kentin bir sosyal alt bölgesi olduğu özellikle vurgulanır. Yapay-doğal eşiklerle tanımlanan fiziki bütünlük, bir anlamda sosyal bir bütünlüğü de tanımlar.

Eğitimin temel aldığı çağdaş mahalle konsepti bağlamında, oryantasyon, peyzaj, silüet, estetik vb. kurallarına bağlı fiziki düzenlemeler; sağlık, dayanışma, sevgi, güven vb. sosyal değerlerin öne çıkmasında ve örgütlü bir toplum yaratılmasında temel bir planlama girdisi olarak tanımlanır.

Nevarkı, kuramda geliştirilen bu ilkelerin sadece metropol kaosunda değil, ülke genelinde de, kılığa (uygulama sürecine) yansıyan örneklerine ender olarak rastlanır. 1950'lerden bu yana, planlı alanlarda vardığımız bu noktada şüphesizki kent arsalarının (topraklarının) artan nüfusla dengeli ve üretilen donatı hizmetleri paralelinde aşamalı bir süreç içinde yerleşmeye açılması olanak veren araçların yokluğu sorunun temelini oluşturmaktadır. Belki de batı modeli ile en önemli fark bu noktadan kaynaklanmaktadır.

Üniversite makro ölçekte ve kökü derinlerde kalan planlama sorunlarındaki sınırlı etkinliklere karşın, özellikle bu konuda ısrarlı bir planlama-deneyim gayreti içine girmiştir. Bu anlamda, ilk planlama deneyimleri 70'li yılların sonlarında, Soğanlık, Tuzla ve Darıca imar-planlarında gerçekleştirilmiştir. Ülke koşulları ile uyum içinde ve çağdaş mahalle konseptinin tanımı üzerine geliştirilen bu planlama yaklaşımı bugün de önemini korumakta ve eğitim sürecinde ısrarla üzerinde durulmaktadır.

Tanımlanan bu planlama yaklaşımına göre, makro ölçekte belirlenen mahalle alt bölgesinde, uzun vadede korunacak plan kararlarının yanında süre içinde değişkenliği kabul edilen kriterler vardır.

Özetle; yoğunluklar, donatı standartları, alt yapı omurgaları, bundan böyle de korunması gereken plan kararları olarak kabul edilirken, yerleşme uzun vadede ada, parsel, yapı, boyutlarında bilinen kalıplar içindeki detaylardan arındırılmaktadır. Bu bağlamda imar adaları bölünmeleri, büyüklükleri, tali yollar, parselasyon boyutları, yoğunluğun parsellere dağılımı, konut tipolojisi, yaklaşma sınırları ve benzeri konular süreç içinde planlamanın değişken ilkeleri olarak yorumlanmaktadır. Bir anlamda tanımlanan konularda planlamanın süreç içindeki esnekliği esas alınırken bilinen yönetmelik koşulları göz ardı edilmektedir. Böylece mahalleyi oluşturan mülkiyet mozaiklerinde (bölünmemiş arsalar) yönelinen sosyal gruplara göre süreç içinde belirginleşecek konut tiplerinin, yeni mülkiyet bölünmeleri ve yapı üretim biçiminin gerçekleşmesinde, uygulayıcıya pek çok

PLANLAMADA MODEL ARAYIŞI

Ölkemizde, kentleşme sorunlarının, kentin sınırlarının ötesinde, ülke-bölge sorunlarının devamı olduğu üzerine tartışmalar planlı dönemin başladığı 60'lı yıllara rastlar. Bu anlamda 60'lı yıllar ülke boyutlarında, değişik ölçeklerde planlama modellerinin arayış yıllarıdır.

Nevarki; Bu modellerin gelişmekte olan ülke gerçeklerinden öte, gerek eğitim gerekse bürokrasi kademelerinde batının kültürel kurumlarını ve deneyimlerini esas alan modeller üzerine yapılandığı ve transfer etme gayreti içine girildiği söylenebilir (Hardoy and Sattertwate).

Batı ölçeğindeki kentleşme, sanayi işlevinden hizmet işlevine geçişi vurgulayan bir gösterge olmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerdeki büyükşehir yığılmaları için aynı yorum getirilemiyor. Aksine az gelişmiş ülkelerin büyük şehir modelinde sosyal dengesizlikler, toplumun katmanları arasındaki keskin uçurumlar, doğal ve tarihi değerlerin tahribi gibi olgular kent mekanında ekstern çizgilerle hissedilmektedir. Bir anlamda büyük kentler gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın bir göstergesi olarak tanımlanamıyor.

Diğer bir konu olarak demokratikleşme sürecindeki ivmelerin yavaşlığı, yerel yönetimlerin kurumsallaşmaması, kalkınmada özgür insan rolünün hala tartışılması, iki farklı yapıyı tanımlamada yukarıda sözü edilen işgücünün sektörel dağılımı kadar önemlidir. Bu aşamada batının planlama yaklaşımı ile gelişmekte olan ülke gerçeğinin tartışılmasında yarar vardır.

BATI'NIN PLANLAMA YAKLAŞIMI

Gelişmiş ülkelerde, büyükşehir formasyonunda belirginleşen problemlerin çözümü yolunda köklü planlama kuramlarının geliştirilmesi ondokuzuncu yüzyılın sonları ve yirminci yüzyılın başlarına rastlar. Kent problemlerinin ülke-bölge ölçeğinde, planlama kademelerinde ele alınması, kentin çevresi ile bir aglomerasyon olgusunda değerlendirilmesi, planlanması ve planların uygulanması bu yıllarda yoğunluk kazanır. Temel düşünce, büyükşehirlerde, özellikle endüstriyel gelişmelerden kaynaklanan yerleşme-ulaşım-çevre sorunlarına çözüm bulmak amacı ile, kentin çalışma-ikamet-dinlenme gibi ana işlevlerinin uyumlu gelişmesine esneklik, paralellik sağlayan planlama kavramlarının yerleştirilmesidir (KAPTAN Sh.4).

- . Tarım, endüstri, enerji entegrasyonu,
- . Radyokonsantrik gelişmelerin yeşil kuşaklarla sınırlandırılması, kentsele aglomerasyonun yeşil alanlarla parçalanması ve kademelenmesi,
- . Çalışma-ikamet-dinlenme işlevleri bakımından kendi kendine yeterli, yeni merkezlerin geliştirilmesi,
- . Eski kent mekanlarının sıhhileştirilmesi,
- . Merkezi iş alanlarının (MİA) yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalar temel kavramları özetlemektedir.

I.Dünya plancılarının sorunların çözümü için geliştirdikleri alternatif stratejilerin pek çoğu kağıt üzerinde kalmış ise de, bazı alternatifler uygulama şansı bulmuştur. Bunlar;

- . Kentsel aglomerasyon içinde,yakın mesafede desantrilizasyon (Satellite city),
- . Kentsel aglomerasyonun etki alanı dışında desantrilizasyon (Garden city),
- . Kentsel aglomerasyonu diğer kentlere bağlayan güzergahlarda aksiyel ve koridor gelişme alanları (Lineer city),
- . Kentsel aglomerasyonun uzağında endüstri ile bütünleşen yeni kutuplar (Growth Pole), modelleri ile özetlenebilir (Hall,sh:242).

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE GERÇEĞİ

Uydu şehir,çekim kutupları,gelişme koridorları,ara şehirler,optimum büyüklükteki şehirler gibi makro mekan stratejilerinin üçüncü dünya ülkeleri için etkisiz ve pahalı olduğu saptanmıştır. Makro stratejiler, kamu ve özel yatırımları biçimleyen merkezi ve bölgesel kararlara direnememiş, sosyal ve ekonomik aktivitelerin mekanda yoğunlaşmasına neden olan güçlü pazar eğilimlerini dengeleyememişlerdir. Daha da kötüsü bu tür planlar devletin kısıtlı kaynaklarının önemli etkiler yaratmayan ufak,dağınık merkezlere saçılmasını getirmiştir.

Bu arada şehirler büyümeye devam etmekte,büyüme mekanda doğal eşiklerin tanımladığı sınırlar içinde,merkezden dışarı yağ lekeleri yayılması biçimde olmaktadır. Arsa politikasının olmaması ve spontane gelişen imalatta ve konutta yeniden ve yeniden yapılanma,kentlere sürekli bir şantiye görünümünü kazandırmaktadır. Buna karşın salgın hastalık, yangın, sosyal kargaşa gibi kentsel ürküntülerden korkanları şaşırtmak pahasına, büyük kentler hemşerilerine hiçte azımsanmayacak ekonomik ve sosyal altyapı sunmakta, yaşam fırsatı tanımaktadır (Rodwin Sanyal sh: 7).

Temelde gerçek bir sanayileşmeye dayanmayan kentleşmenin kentlerde oluşturduğu hizmet sektörü büyümesi organize olmamış talepleri değerlendiren, iş gücünün birikimini meydana getirmektedir. Bu kesimin kendi özelliğinden gelen ve yaptığı işlerden kaynaklanan sıfatı "marjinal sektör"dür (Arslan sh: 83). Marjinal kesimin çeşitli mekanlarda işlevini tanımlayan en önemli özelliğın devinimlilik olduğunu görmekteyiz. Ekonomik mekandaki bu "devinim" fizik mekana "esneklik" biçiminde yansır (Şenyapılı sh.43). Bu kesimin genellikle informal alanlarda oturması veya bu alanları oluşturması, onun mekanda kalıplar aramasından, esnek olmasından gelmektedir. Informal alanlar mekanda esnek çözümlerdir (Arslan sh: 86).

Genel olarak tanımlanan bu yapı makrodan detaya her kademedeki planlamada göz ardı edilmemesi gereken büyük şehirlerimizin ortak özelliğini yansıtır.

Tarımsal ekonomiye dayalı Anadolu kentlerinde yerel yönetimlerin demokratikleşmesine bağlı olarak özellikle son 10 yılda bölge ölçeğinden gelen veriler göz ardı edilmiş olsa bile,belediyeler kendi ölçeklerindeki problemleri çözme yolunda önemli mesafe almışlardır.Ekonomisi tarıma dayalı

Anadolu kentlerinin en önemli problemleri, geleneksel tarihi çevrenin korunamaması ve kıyılarına karşı duyarsızlık olarak tanımlanabilir.

ÜNİVERSİTENİN PLANLAMA PRATIĞI

Bu genel tanımlamadan sonra, üniversitenin planlama pratiğinin özellikle içinde bulunduğu büyükşehir formasyonunda derinlik kazandığını vurgulamak gerekir. Yine üniversitede yapılan akademik tezlerin konuları ağırlıklı olarak İstanbul metropoliten alanı ile ilgilidir.

1960'dan bu yana ilk 15 yılı (bazı istisnalar dışında ağırlıklı olarak) eğitime yönelik akademik çalışmalar olarak tanımlarsak özellikle son 15 yıl üniversite eğitim kadrosu lisans ve lisansüstü öğrencileriyle metropoliten alan içinde kentsel işlevlerin hemen hemen her konusunda (İslah alanları planlaması, konut, sanayi, turizm alanları planlaması vb.) ve 1/25000 ölçekli plandan, 1/500 ölçekli detay planlara kadar planlama çalışmasının her kademesinde sorumluluklar üstlenmiştir. Üniversitenin metropoliten alan dışındaki pratikleri koruma ve turizm ağırlıklı planlama çalışmalarıdır (Trabzon, Diyarbakır, Bursa, Bodrum).

Üniversitede 1980'li ve 1990'lı yıllarda üretilen temel politikaların başlangıcı, 1977-78 yıllarındaki çalışmalara dayanmaktadır. Bugüne kadar geçen 15 yıl içinde üniversitenin deneyimle kazandığı planlamaya bakış açısında bu temel politikalar etkin olmuştur. Bazıları bugün tartışma konusu olan bu temel unsurları önem sırasına göre özetlersek;

- Üniversite-planlama-uygulama sürecinin (merkezi yönetim güdümünden öte), yerel yönetimlerin sorumluluğunda olması gerçeğini planlamada ana ilke olarak benimsemiştir. Bu amaçla yerel yönetimlerle ilişkilerini geliştirmiş, yerel yönetimlerin içinde planlama grupları örgütlemiş, planlama da taraf olan İmar İskan Bakanlığı ve kademeleri ile, yine planlamada taraf olan özel ve tüzel kişiliklerin bütünüyle katılımını düzenleyen organizasyonları sağlamayı amaçlamıştır. Üniversitenin bu yaklaşımı adı geçen kurumlardan geniş bir destek görmüş, bu çabalar kısa sürede sonuçlanarak çok sesli tartışmalara ortam hazırlamıştır. Bu bağlamda, klasik planlama modelinde araştırma-nazım plan-uygulama planı gibi birbirinin onayını bekleyen bir süreç yerine, makrodan detaya, her aşamada, feed-back'lerle birbirini kontrol eden bir süreç başlatılmıştır. Buradan hareketle, klasik biçimiyle projeksiyonlara dayanan, aşamalı (etaplı) bir planlama modeli yerine, kapasiteyi (doğruluk sınırlarını) hedefleyen, eşiklere dayalı planlama modeli seçilmiştir.
- Bu aşamada üniversitenin 2. önemli temel ilkesi kentin yasallaştırılması olgusudur. Mülkiyet faktörünün esas alınması bağlamında, plansız yerleşik alanların ağırlıklı olarak korunması, gecekonduların tescili, hisseli alanların basit işlemlerle önemli ölçüde korunması tanımlanabilen plan kararlarıdır.
- Diğerlerine göre daha sınırlı etkisi olduğu varsayılan bir olgu da: şehrin işlevlerini doğuracak olan, ana omurgaların operasyon alanla-

rı olarak seçilmesi ve 6785 nolu yasanın 42. maddesinin çok sınırlı alanlarda (kilit alanlarda) uygulanmasının ilke olarak benimsenmesidir.

- Kentin işlevlerinin tanımı, yoğunlukları, donatı standartları ana omurgalar, genelde planlamanın temel kararları olarak baz alınırken, tali yollar, ada boyutları gibi detaylar süreç içinde doğacak gereksinmelere göre değişken planlama ilkeleri olarak benimsenmiştir. (Gelişme alanlarına getirilen bu görüş daha o aşamada bakanlıktan destek görmemiştir.)

Bu modelin temelde eleştirilen yönü modern bir şehir konseptinden öte şantiye şehir modelini, ülke gerçeklerinin bir gereği olarak kabul edilmesi temelde yasa dışı kentleşmenin aşamalı biçimde önüne geçmeyi hedefleyen bir kriz modelinin seçilmiş olmasıdır.

1980 yılında demokratik sürece verilen ara yukarıda tanımlanan katılımçılık olayına da son vermiştir. Bu aşamada planlar, müellif konumundaki üniversiteyle, onay konumundaki bürokrasi arasında bir formalite prosedürüne girmiş, sürekliliği, iç dinamiklerinin esnekliği yitmiş, bilinen klasik sistem içinde onaylanmıştır.

Planlama sürecinde, üniversitenin ulaşmak istediği hedeflere varılmaması olmakla birlikte; Bu çalışmalara katılan plancı kadrolara ülke gerçeklerini kapsayan, önemli bir bilgi birikimini kazandırmıştır.

Demokratik sürece geçişte ve 3030 sayılı yasa bağlamında bu deneyimler yeniden başlatılan planlama çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

1980'LI YILLAR

Demokratikleşme sürecinin başlaması ile üniversitenin yukarıda tanımlanan planlama sürecinde temel olarak benimsediği iki olgu gerçekleşmiştir.

Bunlardan şüphesizki en önemlisi planlama sürecinde yerel yönetimlerin kazandığı yetkililerdir. Diğerleri ise kentin yasallaşmasını tanımlayan yasalardır. Bu iki önemli olguya ilave olarak kent topraklarına müdahaleyi amaçlayan toplu konut yasasından bahsedilebilir. Nevarki bu devre ülke-bölge-çevre kademelerinden kent sorunlarına yaklaşımda çok önemli bir boşluğu da beraberinde getirmiştir.

Üniversitenin yeni sorumluluklar üstlenerek katıldığı bu son 10 yıldaki gelişmeler, varılan-varılamayan ya da yanlış varılan planlama-uygulama hedefleri şöylece özetlenebilir.

YASALLAŞTIRMA SÜRECİNDE NAZIM PLAN DIŞLANIYOR

Metropoliten alan içinde, metropol mozaiklerinin işlevsel bütünlüğünden sorumlu nazım plan kademesinin boşluğu yanında, kentin yasallaştırılmasını amaçlayan 2981 sayılı yasanın yerel yönetimlerce bağımsız olarak uygulanması, makro ölçekte önemli sorunları birlikte getirmiştir. Metropol mozaiklerini oluşturan, yerel yönetimlerin sınırdan sınırı, eşiklere kadar sü-

reklilik kazandırdıkları bu uygulamada, mozaikler arasında devamlılığı gereken temel altyapı unsurları önemli ölçüde göz ardı edilirken, yasanın tanımladığı tavan yapı yoğunluklarındaki ıslah uygulamalarında vazgeçilmez donatı standartları önemli ölçüde ihmal edilmiştir.

Başta Bakırköy olmak üzere, pek çok belediye, yasaı yanlış bir yorum ile doğrudan mülkiyet tescilini amaçlayan bir harita mühendisliği hizmeti olarak görmüştür. Böylece donatı alanlarının yeniden aranmasında artık geri dönülemeyen bir çizgiye varılmıştır.

Yasallaştırma sürecinin vahim sonucu, nazım plan faktörünün büyük ölçüde dışlanması yanında, metropol mozaiklerinde birbirinden bağımsız olarak bu yolda onaylanan planlarda toplam metropol nüfusunun önceden kestirilemeyen boyutlara tırmanmasıdır. Bu bağlamda hedef nüfusun bugünden 15 milyon üzerine çıktığı bilinmektedir (Bu nüfus 1995 nazım plan hedef nüfusunun 2 katından fazladır).

Bu uygulamanın diğer sonucu ise; ıslah planı ile yasallaştırma modelinin (1980 öncesi af yasalarından farklı olarak) bir süreklilik kazanmış olmasıdır. Metropol saçaklarının, işgal altındaki orman ve mera alanlarının, hayati bir konu olarak baraj havzalarının, hatta (Anakent onayına sunulmakla birlikte) Boğaz sırtlarının, yeniden ve yeniden ıslah planları kapsamına alınması, metropolün planlama modeli olarak kesinlik ve süreklilik kazanmıştır.

İmar ıslah yasası, barınak gereksinmesinden de öte, örgütsüz marjinal kesimin, metropolün katlanan değerlerinden üleştiği pay ve bu yolda tasarrufu açısından sosyo-ekonomik bünyeye (kaybedilen değerler aleyhine) dramatik bir uyum sağlamıştır. Böylece, örgütsüz marjinal ağırlıklı toplumun bir odayla başlayan ve bilinmeyen bir sürede apartmanlaşan şantiye şehir modeli giderek pekişmektedir.

Bu sistemin alternatifini olarak ortaya konulan planlı konut alanlarının ve özellikle yeni yasa bağlamında ele alınan toplu konut alanlarının çok sınırlı etkinliklere sahip olduğu bilinmektedir. Hedef 20 milyon nüfusa doğru yönelen yasallaştırma sürecinin en önemli sonuçlarından biri, şantiye şehir modeli içinde, talebin çok üzerinde sunduğu yapı arzının, planlı alanlara ve özellikle örgütlenme sürecindeki toplu konut girişimlerine, yarışma kabul etmeyecek bir üstünlük kurmasıdır.

PLANLI ALANLAR

Yukarıda tanımlanan informal yerleşme ve devamı olan yasallaştırma sürecinin, dün olduğu gibi bugün de politik, ekonomik ve sosyal boyutları ile kısa vadede plancının üstesinden gelemeyeceği, kökü derinlerde bir ülke-metropol gereği olarak vurguladıktan sonra, teknisyen-uzman plancının planlama ve uygulama sürecinde ilk aşamada doğrudan katılımında bulunduğu, planlı alanlardaki gelişmeler bugün üzerinde tartışılması gereken diğer önemli bir konudur.

Yurt geneline varmadan, özellikle üniversitenin uygulama alanı olarak İstanbul metropolünde 30 yıldan öte, 1950'li yıllarda gerçekleştirilmiş bu-

esneklikler tanınmış olur.

Belediye, mahalleyi oluşturacak mozaiklerin bütünleştirilmesinde; mimari- de oryantasyon, peyzaj, estetik değerleri yaratılmasında ve alt yapı entegrasyonunun sağlanmasında yönlendiricidir.

Bu aşamada kesinlikle vurgulamak gerekir ki imar adalarının yeni mülkiyet desenine bölünmesi (parselasyon) son 30 yılda uygulandığı gibi bir harita mühendisliği hizmeti değildir. İmar adalarının boyutlarında olduğu gibi mülkiyetin kentsel amaçlar için yeniden bölünmesi, yöneleceği sosyal yapıdan başlayarak yukarıda değinilen kavramlar bütünüyle bir kentsel tasarım olayıdır. Tasarıma bağlı olarak sonuçlanan parselasyonun tescil edilmesi ve aplikasyon işi ise bir harita mühendisliği hizmetidir.

Gerçekçi bir yaklaşım olarak tanımlanmakla birlikte, bugün üniversitenin içinde ve dışında uygulama sürecindeki bazı handikaplar halen tartışılmaktadır.

Şüphesizki en önde gelen kritik, mahalle kurgusu içinde mülkiyete bağlı mozaiklerin (henüz bölünmemiş arsalar) süreç içinde inşaata açılmasından kaynaklanan şantiye şehir modelinin sürekliliğidir. Diğer bir kritik, donatı alanlarının parçacıl olarak gerçekleştirilmesi ve mahalle özünün kuramda tanımlanan bir bütünlük kuramamasıdır. Özellikle metropoliten alan içinde imar adalarının yeniden boyutlandırılmasının yasa gereği, anakent ve yerel belediye arasında uzun bir prosedürü gerektirdiği söylenebilir.

Nihayet yukarıda tanımlanan problemlerin çözümünde önemli bir aşama olarak, imar yasasının 18. madde kapsamındaki uygulamalar tartışılabilir.

YENİ BİR YASAL DAYANAK 18. MADDE

3194 sayılı imar yasasının 18. maddesi bilindiği gibi planlama alanında donatı alanlarının kamu eline geçmesinde ve özellikle kentin mülkiyet faktörüne bağlı olarak kilitlenen kanallarının altyapı sirkülasyonunun açılmasında önemli hukuki düzenlemelere olanak verir. 18. madde bağlamında yukarıda mahalle konseptinde tanımlandığı gibi mülkiyet dokusundan kaynaklanan parçacıl donatı alanları, daha bütüncül kompozisyonlarda ele alınabilir ve gerçekleştirilebilir.

Bu modelin bugün belirginleşen temeldeki sorunu, doygun nüfus bağlamında eşiklere kadar dayanan planlama modeli ile uyumsuzluğudur. Saçaklarla büyüyen bir kent makro formunda eşiklere kadar 18. madde uygulaması 30 ve daha sonraki yıllarda doygunluğu şüphe götürülen kent topraklarında donatı alanlarının bu günden kamu eline geçmesi gibi sosyal yapıyı temelden sarsan sonuçlara gebedir. Bu gerekçeden anlaşılmaktadır ki, Belediyeler 18. madde yerine mülkiyetle uyumlu plan modellerini tercih etmektedirler. Nevarki, 18. maddenin kısa vadede yerleşmeye açılması beklenen alanlarda uygulanması önemli yararlar sağlayacaktır.

Bugünkü uygulama biçimiyle, 18. maddenin diğer bir handikapı imar ıslah uygulamaları gibi bir harita mühendisliği hizmeti olarak yorumlanmasıdır. 18. madde paralelinde üretilen yeni mülkiyet dokusu bütünüyle bir tasarım

hizmeti olup, öncelikle plançı mimar, ancak kesin aplikasyon ve tescil işlemlerinde harita mühendisliği hizmetidir.

Bugünkü yapısıyla yalnızca alan geometrisi üzerine kurulan 18. madde uygulamasının, batı ülkelerinde uygulandığı biçimiyle modern bir mahalle konseptinin getirdiği değer farklılıklarına (farklı yoğunluklar, manzara, çevre faktörü ve başkaları) bir ölçüt getirmemiş olması ise en önemli handikabıdır.

PLANCI FORMASYONU

Üniversite çatısı altında 1960'lı yıllardan başlayarak, akademik çalışmalarla geçen ilk 15 yıl dışlanırsa, plançı bütün kadroların katılımıyla ve olaylarla yüzyüze geçen son 15 yılda varılan deneyimler, tanımlanmak istenen plançı formasyonunu netleştirmiştir. Bu bağlamda, plançının öncelikle hizmet vereceği alanların, diğer kamu kuruluşlarından ve özel girişimlerden çok daha önce belediyeler olduğu söylenebilir.

Demokratikleşme sürecini yaşayan belediyelerde en önemli sorun, katlanan kentsel rantın üleşilmesinde kamu yararının tanımlanmasıdır. Plançının aynı alanda çalışan teknik kadrodan (mimar, inşaat, harita vb. mühendislerden) farklı olarak, eğitim sürecinde amaçlanan politik, ekonomik, sosyal, peyzaj, estetik, mimari altyapı gibi çok yönlü disiplinleri özümsemiş olması, belediyenin demokratik yapısı içinde diğer teknisyen grubu oranla daha kapsamlı bir hizmet alanına yönelmesine olanak vermektedir. Plançı, yerel yönetimlerde kamu yararı kavramını en iyi tanımlayan kişidir. Bir anlamda makro ölçekten-detay ölçeğe kentin gelişmesini süreç içinde izlerken, edinmiş olduğu formasyona bağlı olarak kamu yararı kavramını en iyi tanımlayan kişidir.

Planlama bilim dalında uğraş veren pekçok kişi ve kurumlar, plançıcıyı, uygulama planından kitle boyutlandırma ölçeğine kadar, mekan tasarlayıcı olarak görmek ister. Bu plançının eğitim süreci içinde almış olduğu formasyon açısından yanlış bir yaklaşımdır. Plançının gerçek donanımı; tasarımdan öte, tasarıma yön veren kriterleri saptamak ve bunun devamı olarak mimari konseptten hareketle önerilen yerleşmelerin bütün içinde diğer yerleşmelerle uyumunu sağlamaktadır. Bir anlamda, uygulayıcıya, fonksiyonlara ve gereksinmelere bağlı estetik mekanları yaratmasında yön göstermek, çevre mozaiklere entegrasyonu sağlamak ve bunu süreç içinde izlemektir.

Bu anlamda tasarımcının geçiciliği yanında plançının devamlılığı vardır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Rıfıkı - Sosyo-Ekonomik Açıdan Kent
İDMMA Yerleşim Bilimleri ve Şehircilik
Enstitüsü Yayınları
İstanbul-1980
- ARSLAN, Rıfıkı - İstanbul Kentleşme Sürecinde Yapısal Değişme
Sosyolojisi Konferansı
12 Kitap 1974'den ayrı basım
İstanbul-1974
- AYSU, Emre
ÜNAL, Yalçın
GÖRGÜLÜ, Zekai - İmar Planlama ve yeni bir İmar Affı
Y.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları
İstanbul-1984.
- HALL, Peter - Metropolitan Settlement Strategies Shelter,
Settlement and Development
Allen and Unwin Boston-1987
- HARDOY, J.
SAHERTHWAITE, D - The Legal and Illegal City Shelter,
Settlement and Development
Allen and Unwin Boston-1987
- KAPTAN, Hüseyin - Metropolitan Alan İçinde Düşük Gelir Grubunun
Yerleşme Düzeni
İstanbul-1988
- KAPTAN, Hüseyin - E-5 Koridor Harem-Gebze Nazım İmar Planı Raporu
İstanbul-1989
- ANON - Planlama Süreci
İDMMA Mim.Fak. Yerleşme Bilimleri ve Şehircilik
Enstitüsü Yayınları
İstanbul-1980
- ANON - İstanbul Metropolitan Alanı İçinde Soğanlık
Yerleşiminin Toplumsal, Ekonomik ve Fiziki Çevre
Çözümleme Çalışması
İDMMA Mim.Fak., Şehircilik ve Proje Kürsüsü Döner
Sermaye İşletmeleri Çalışma Grubu
İstanbul-1978
- ANON - Zekeriyaköy-Uskumruköy İmar Planı Raporu
İstanbul-1987

- ANON - Kartal İmar Planı Analitik Çalışması
Değerlendirme Raporu
Y.Ü. Döner Sermaye İşletmeleri
Kartal İmar Planı Çalışma Grubu
İstanbul-1985
- ANON - Şişli İmar Planı Raporu
İstanbul-1985
- ANON - Tuzla İmar Planı Raporu
İstanbul-1979
- ANON - Darıca İmar Planı Raporu
İstanbul-1979
- PALMER, Elizabeth K- Evaluation of Third World Shelter Policies
PATTON, Carl V. Spontaneous Shelter, Temple University Press
Philadelphia-1988
- RODWIN, Lloyd
SANYAL, Bishwapriya- Shelter, Settlement and Development An Overview
Shelter, Settlement and Development Allen and Unwin
Boston-1987
- ŞENYAPILI, Tansı - Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu
ODTÜ Yayınları
Ankara-1987
- TEKELİ, İlhan - Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım
ODTÜ Mim. Fak. Yayınları
Ankara-1979

ÖNERİ PLANLAMA SÜRECİ MODELİ

Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

(Bildiri Özeti)

Ülkemizde yaşanan planlama sürecinin, ortaya koyduğu sorunsallar ve özellikle günümüz hızlı gelişimi gözönüne alındığında, uygulama açısından önemli açmazlarla karşı karşıya olduğu ortaya çıkmaktadır. Belirli dönemlerde Şehircilik camiasında gündeme getirilmiş olan yeni bir planlama süreci modelinin artık net olarak ortaya konması, üzerinde tartışılarak uzlaşılması ve ortak bir tanıma ve içeriğe kavuşturularak uygulamaya aktarılması zamanı gelmiş ve hatta geçmektedir. Bölümümüz son 30 yılın değerlendirmesinin yapılacağı 3.Türkiye Şehircilik Kongresi'ni bu anlamda önemli bir fırsat olarak görmektedir.

MODELİN İÇERMESİ GEREKLİ ESASLAR

Gerek eğitim ve teori üretme, gerekse uygulama açılarından kişisel ve bölüm olarak deneyim ve birikimimiz koşutunda saptadığımız, ülkemizde şehircilik konularında yaşanan sorunların çözümünde ve karşılaşılan açmazların aşılmasında gereksinim duyulan, yeni bir planlama süreci modelinin oluşturulmasına yönelik önerilerimizi kapsayan bildirimizde, tartışmaya açılacak konular özetle aşağıda açıklanmıştır:

1. Mevcut yasa ve yönetmeliklerin neleri mümkün kaldığı ve kent fizik mekanı üzerindeki etkileri,
2. Hızlı bir devinim içinde olan toplumsal yapımızın değişen ihtiyaç ve taleplerine yanıt verebilecek -esnek- bağlayıcı olmayan bir planlama metodolojisi,
3. Ülkemizde yerel yönetimler ile merkezi yönetimler arasında yetki sınırları ve ilgi alanlarına ilişkin kargaşanın ortadan kaldırılması, politikacının planlama modeli içinde yer almasının koşullarının ortaya konulması,
4. Plancının yönetmelik, standartlar ve çizim teknikleri gibi yapay sınırlamalardan kurtarılması, plancının yaratıcı ve koordine edici gücünün ön planda olacağı bir planlama modelinin oluşturulması.

Yukarıda özetle ortaya konulan konuların ve bu konuların ülkemizdeki yasal, yönetsel ve uygulamaya yönelik uzantılarının irdelendiği öneri planlama süreci modeli Bölümümüz adına kongreye sunulacak ve tartışmaya açılacaktır.

FİZİKSEL PLANLAMALAR DİZİSİNDE UYGULANAN-UYGULANMAYAN
PLANLAMA KADEMELERİ VE
KENTSEL MEKANDA ÖNCELİKLİ ALAN PLANLAMASI

A. Ayça BİLSEL
Yüksek Mimar
Kentsel Tasarımcı

Dr. S. Güven BİLSEL
Yüksek Mühendis-Mimar
Kent ve Bölge Plancısı

BİLDİRİ ÖZÜ

Ülkemizde, planlamalar dizisinde uygulanan ya da gereğince uygulanmayan planlama kademelerine, uygulanmama nedenlerine ilişkin kısa değerlendirme; hızlı değişim sürecinde kentsel mekanda gelişmenin önceden yönlendirilmesinde uygulamaya yönelik önemli bir araç olarak 'Öncelikli Alan Planlaması'-nın planlamalar dizisinde olması gereken yerinin tanımlanması.

GİRİŞ

1960'lı yıllar Ülkemizde hızlı kentleşme sürecinin fiziksel yansımalarıyla algılanmaya başlandığı; kentsel ve çevresel mekanda sınırlı kaynaklar üzerinde baskıların yoğunlaştığının izlendiği; bunlarla birlikte değişim olgusunun planla yönlendirilmesi doğrultusundaki gelişme stratejilerinin benimsendiği yıllardır.

Üst plan kararları ile getirilen, yatırımların ülke düzeyinde dengeli dağılımı, kaynak koruma, genel yerleşme, alan kullanımı ve altyapıya ilişkin politikaların, ayrıntıda üretilecek fiziksel planlama kararlarına dek yansıtılması ilkesinin benimsenmesi yine 60'lı ve 70'li yıllara rastlamaktadır.

Bu kapsamda yine bu yıllarda planlamaya geniş açılı bir bakış getirilerek farklı düzeylerde fiziksel yerleşme planlarının aralarındaki yatay ve dikey ilişkiler kurularak bunların amaç ve kapsamları ile yükümlenecekleri misyonlara açıklık getirilmesi istenmiştir. Böylece planlar dizisinde Ülke düzeyinden bölgesel ve yerel düzeylere kadar planlamaların bir bütünün parçaları olarak ele alınmaları; farklı düzeylerde fiziksel mekanlarda üretilecek yer seçimi, yerleşme, alan

koruma, kullanma ve altyapı kararları ile bunların gerçekleşmelerine ilişkin sıralama, öncelik, önlem ve politikaların planlamalar arası üst-alt ilişkileri içinde birlikte geliştirilmeleri amaçlanmıştır.

Ancak önceki yıllardaki alışkanlıklar sürdürülerek, 70'ler ve onları izleyen yıllarda da, tanımları yapılan farklı düzeylerdeki fiziksel planlamalardan yalnız, alan kullanım istemlerinin yoğunlaştığı kentsel ve çevresel mekanlarda düzenlenen, doğrudan uygulamayı ilgilendiren ayrıntılı-yerel ölçekte olanlar üretilip kullanılmışlardır. Buna karşın, istemlerin değişmesiyle sık sık değiştirilip yenilenen bu planlamalara karar ve politika aktarımı sağlayacak daha üst düzey planlamaların gerekliliğine bile inanılmaz duruma gelinmiştir.

80'li yılların ürünü yeni yasal düzenlemelerde, Bölge Planlama, Çevre Düzeni Planlaması, -Metropolitan alan- Kent Pütünü Planlaması gibi planlama kademelerinin bir bölümünden kavram olarak ilk kez söz edilmiş olmasına karşın, bunların da ne amaçla, nasıl üretilip kullanılacağına ilişkin açıklama bulunmaması sözünü ettiğimiz durumun bir göstergesidir.

Bunun yanı sıra, 'gelişmenin planla yönlendirilmesi' doğrultusunda ilke ve politikaların ilk kez uygulamaya konulmasından otuz yıl sonra günümüzde, ülkesel nüfus, arazi ve kültür politikalarının hala tartışılmakta oluşu izlenmektedir. Gerçekten de 90'lı yıllara gelindiğinde Ülke düzeyinde, artan nüfusun dağılımı, konut yerleşme, endüstriyel alan kullanma politikaları ile değerli kaynakların korunmasına ilişkin politikalar, ulaşım, enerji gibi altyapıların geliştirilmesine ilişkin politikalar, bunlar yanı sıra çevre ve yaşam biçimi oluşturulmasında uygulanacak kültür-egitim politikaları konusunda hala bir görüş ve anlayış birliğine varılamamış olması ilginçtir.

Türkiye'de kent planlama ve uygulamasının son otuz yılının değerlendirilmesini amaçlayan bu kongrede, bizim bu bildiri kapsamında yapmak istediğimiz, önce, planlamalar dizisinde uygulanan ya da gereğince uygulanmayan planlama kademelerine ve uygulanmama nedenlerine kısaca değinmek ve hızlı değişme sürecinde kentsel mekanda gelişmenin önceden yönlendirilmesinde uygulamaya yönelik önemli bir araç olarak nitelediğimiz 'Öncelikli Alan Planlaması'nın planlar dizisinde olması gereken yerini tanımlamaktır.

PLANLAMALAR DİZİSİNDE UYGULANAN-UYGULANMAYAN PLANLAMA KADEMELERİ

Geçtiğimiz son otuz yılda, zaman zaman gündeme gelerek üzerinde çokça düşün geliştirilmiş olmasına karşılık, ülke ölçeğinde kalkınma için verilecek kararlar ve politikalar bütününi kapsayan genel bir 'Ülke Yerleşme Düzeni'ne bir türlü varılamamış; yatırımlara zamanlama ve öncelikler yanı sıra bir de mekan boyutu getirilerek, Ülkenin sektör bazına dayalı ekonomik ve sosyal kalkınma planlarının bu önemli eksikliği giderilememiştir.

Gerçekten de, Ülkemizde planlı döneme geçildiğinden bu güne kadar uygulamaya konulan 'Kalkınma Planları'nın ortak tutumu, endüstrileşme ve ekonomik büyüme sorunlarına sektör yaklaşımı içinde çözüm getirme yöneliminde olmalarıdır. Getirilen plan modellerinde, Ülke ölçeğinde dengenin, sektörler arasında kaynakların optimum düzeyde dağılımı yoluyla sağlanması hedeflenmiş; kaynak dağılımının mekanda kalkınmayı optimize edecek bir yerleşme örüntüsü oluşturulması gerektiği dikkate alınmamıştır. Böylece kalkınma planlarında sürekli yer alan 'bölgeler arası dengesizliklerin giderilerek kalkınmanın mekanda dengeli dağılımının sağlanması' hedefine varılamamış; Ülke mekanında yatırımlar belirli gelişme odaklarına yığılmış, bölgeler arası gelir dağılımı dengesizliği giderilememiştir.

Bölgesel Planlama kademesinde, Ülkede planlı döneme geçilmesiyle başlatılan çalışmalar, daha alt düzeyde metropoliten ve kentsel planlamaya bilgi aktarımı sağlayacak bir dizi envanter çalışmasına yönelmiş; 'bölge kavramı', bilgi derleme amacıyla il bazında geliştirilmiştir.

Türkiye için ne tür bir Bölge Planlama gerektiği araştırması sürekli ertelenmiş; fiziksel ağırlıklı coğrafi bölge kavramından ekonomik ağırlıklı işlevsel bölge kavramına geçilememiştir. Bölgesel etki alanı (hinterland) değişimleri ile bölgeler arası nüfus, işgücü ve kaynak hareketliliklerini sergileyen bölgesel analizler yapılamamıştır.

Tamamlanan çalışmalardan, Zonguldak ve Çukurova planlamaları, bölge içi kentsel gelişmeler arası koordinasyon sağlamayı; Doğu Marmara metropoliten bölge planlaması, metropoliten alan kent bütünü planlamasına bölgesel yaklaşım geliştirmeyi; Antalya projesi, tek sektör ağırlıklı potansiyelin geliştirilmesini amaçlamıştır. 1960'lı yıllarda toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla yola çıkan Aşağı Fırat projesi de günümüzün çok amaçlı bölgesel gelişme projesi GAP -entegre bölge kalkınma projesi-ne dönüşmüştür.

Yürütülen planlama çalışmalarının hangi bölgesel politikalar ve uygulama araçları ile desteklenerek gerçekleştirileceklerini ve ne tür kararların daha alt düzeydeki planlamalara nasıl aktarılacağını henüz izleme ve değerlendirme olanağımız bulunmamaktadır.

Planlama ve uygulamanın denetimi açısından etkinlikleri belediye sınırlarında biten yerel yönetimlerin 'imar' yetkilerini 'mücvir alan' sınırlarına dek taşıma amacıyla ilk kez tanımlı yapılabir düzenlenmesine başlanılan Çevre Düzeni Planlaması daha sonra sağlanan yasal dayanaklarla daha geniş kapsamlı 'çevresel bütünlüğü olan alanlar' için düzenlenmeye başlanmıştır. Böylece bir ya da daha çok sayıda kentsel ya da kırsal yerleşmenin yerleşik ve olası gelişme alanları ile kentsel ve çevresel kaynakların yer aldığı alanlar topluca plan kapsamına alınmış olmaktadır.

Çoğunlukla uygulama yöntem ve politikalarını da birlikte getirmesine karşılık, bu planlama kademesi de günümüzde yeterince uygulama olanağından yoksun bulunmaktadır. Bunun görünen nedenleri, planla örtülen alanda yer alan farklı yerel yönetimlerin uygulamaları arasında uyumsuzluk, plan dışı politik bağımsız kararların sıklığı, bütüncül planlama yerine parçacı yaklaşımların, genel planlama yerine sektörel planlama ve uygulamaların seçilmesidir.

Kent bütünü ve Kent Planlamaları kademesinde, plan yapım-yaptırım yanısıra onaylama yetkisinin de 1980'li yıllarda merkezi yönetimden yerel yönetimlere devredilmesi son yılların en önemli değişikliği olarak gözükmektedir.

Planlama-onaylama yetkisinin doğrudan uygulayıcı yönetimin elinde toplanması uygulamaya hız kazandıran bir etken olarak görülmekle birlikte, bu planlama kademesinde de planlamanın uygulama olanağının yeterince bulunmadığı söylenmelidir. Bunun nedenleri arasında, planlamanın hedeflerine yeterince inanılmaması, hedeflere yönelik uygulama araçlarından yoksun olunması, bunların sonucu olarak sürekli değişen stratejiler ve politikalara göre plan kararlarının da sık sık değiştirilmesi sayılabilir. Gerçekte planlamanın hedeflerine ulaşması için uygulanacak bir dizi önemli araç da yerel yönetimlerin elinde ve denetiminde değildir.

Günümüzde uygulandığı yöntemle Kent Planlaması kademesinde bir planlama-uygulama bütünlüğünden de söz edilememektedir. Genelde plan uygulaması tek tek ve rastlantısaldır.

Kent planlaması kademesinde planlar üzerinde yapılan değişiklik, revizyon ve ilaveler ile planlama alanı dışında üretilen mevzii planlar, günümüzde planlama-uygulama sürecinin sürekliliğini sağlayan araçlar olarak kullanılmaktadır. Ancak, ortak bir amaca yönelmeyen, çoğu kez parçacı bu tür yaklaşımlar, gerçekte planlama bütünlüğünü zedeler nitelikte görülmektedir.

Kent planlaması, günümüzdeki nitelikleriyle (imar planları), kent mekanını belirli normlara uygun olarak, bir bölümü yönetmeliklere bırakılmış kararlarla, katı kalıplar içinde çözümsüz bırakmakta; imar planları, kentsel alanın çeşitli kullanımlara tahsis edilmesinin ötesinde, kentsel mekanın ayrıntıda düzenlenmesi-tasarımı görevini üstlenememektedir.

PLANLAMA-UYGULAMA BÜTÜNÜNDE ÖNCELİKLİ ALAN PLANLAMASI

Hızlı değişme sürecinde, yatırımların yer seçimlerinin geciktirilmeden toplum yararına en etkin biçimde gerçekleştirilmesi; bunu yaparken de, kentsel ve çevresel değerler yitirilmeden düzenli, dengeli bir gelişmenin sağlanması bu gün de anlamına yitirmeyen amaçtır.

Bu amaca erişmede, uygulamada hız sağlanması planlamanın yerini alacak bir dizi kurallar koyarak ya da salt programlama türü yaklaşımlarla gelişmeyi yönlendirmek ile planlamayı, uygulamada etkin kılarak gelişmeyi önceden yönlendirecek niteliğe kavuşturmak, iki alternatif strateji olarak görülmektedir. Bu noktada bizim seçmemiz 'planlama ile çözüm getirme'den yanadır. Yaptığımız bu seçmenin de kendi içinde iki farklı yorumu - iki farklı uygulama biçimi bulunmaktadır.

Bunlardan biri kısa süreli doğrudan uygulamaya yönelik ancak planlama bütününden bağımsız, kendi sınırları içinde başlayıp biten, dar kapsamlı, tek tek düzenlenip uygulanan planlamalara yönelme yaklaşımı; diğeri yine kısa süreli ve doğrudan uygulamaya yönelik, uygulamayı programlayan genel tutumu yanı sıra, planlama bütününde yerini bulan, yeri, kapsamı ve öncelikleri ile bir üst planın kararlarına bağlı olan 'Öncelikli Alan Planlaması' yaklaşımıdır.

Kentsel ve çevresel mekanda yaygın biçimde kullanılan 'mevzii imar planı' birinci tür yaklaşımın günümüz uygulamasında sık başvurulan örneğidir.

Bu yaklaşımın genelde planlama bütününden soyutlanmışlığı, düzenlemeler sonunda ortaya çıkan farklı uygulamaların birlikte oluşturacakları rastlantısal durum, neden olacakları çözümü zor sorunlar yanısıra 'stratejik öncelik' konusuna verilen önem nedeniyle de, ikinci yaklaşımdan yana bir seçme yapılmaktadır.

Seçilen bu yaklaşımda geniş kapsamlı ve iki kademeli bir planlama yönteminden söz edilir. Bu yöntemde, stratejik ilke kararlarının verildiği bir strüktür planı (nazım plan) ile bunu izleyen bir yerel plan kademesi bulunur.

Gelişmenin önceden yönlendirilmesinde planlamanın görevi, eğilimleri dikkate alan düzenlemelerle, kısa sürede uygulamaya geçilmesinin sağlanması; uygulamanın yönetiminin üstlenilmesidir. Bütün bunların hele kısıtlı olanaklarla kentsel alanın tümünde eşzamanlı olarak sürdürülmesi olanaksızdır. Bu durumda çözüm, nazım plan aşamasında belirlenen stratejik önceliklere göre davranışta bulunulmasıdır.

Seçilen yöntemde, kısa vadede problem çözücü, yol gösterici düzenlemeler yanısıra, uzun vadede esneklik sağlayan düzenlemelere yönelinmesi, planlama bütününde yer alan, stratejik önceliklere göre ele alınan Öncelikli Alan Planlaması ile olanaklıdır.

Bu yöntemde öncelikli alan planlaması, bir yerel planlama türü niteliği ile geleneksel imar planı yaklaşımındaki uygulama planlarına alternatif olarak değil, uygulama planları ile aynı model içinde birlikte yer almaktadır. Bu modelde bir yandan nazım plan ilke kararlarına göre kent bütününde uygulama planları sürdürülürken, öncelikleri ve sınırları belirlenen alanlarda öncelikli alan planlamaları daha hızlı biçimde toplu uygulamayı yönlendirmek üzere planlama-uygulama bütününde ele alınırlar.

Açıklanan modelde planlamaya getirilen 'stratejik öncelik verilmesi' yöntemi, nazım plan kademesine geleneksel planlama yaklaşımında olduğundan daha anlamlı bir görev tanımlanmaktadır.

KENTSEL MEKANDA ÖNCELİKLI ALAN PLANLAMASINDA
KARAR VERME MEKANİZMASI VE
BU PLANLAMA KADEMESİNDE KENTSEL TASARIM TEKNİĞİNİN
KULLANILMASI

A. Ayça BİLSEL

Dr. S. Güven BİLSEL

Yüksek Mimar
Kentsel Tasarımcı

Yüksek Mühendis-Mimar
Kent ve Bölge Plancısı

BİLDİRİ ÖZÜ

Türkiye'de hızlı değişme sürecine uyum sağlayacak, kentsel gelişmenin önceden yönlendirilmesi amacıyla kısa sürede üretilen, planlama bütününde geniş kapsamı yanısıra yaptırım gücü ve uygulanabilirliği de olan bir yöntemin tartışmaya açılması.

GİRİŞ

Ülkemiz bugün kentsel mekanda olagelen düzensiz oluşumların üstesinden gelme durumundadır. Kentsel mekanlarda karşılaşılan sorunların önemli bir nedeni, bugünkü nitelikleri ile kent planlamasının uygulamada yetersiz kalışı olarak belirlenmektedir.

Kentsel ve onunla bütünleşen çevresel alanlarda izlenen hızlı değişim sürecinde, bu günden daha hızlı işleyen bir 'Karar Verme Mekanizması'nın varlığına; daha kısa vadeli hedeflere yönelik, problem çözücü nitelikte düzenlemelere gereksinim vardır.

Günümüzde yatırımların yer seçimi kararlarının alınmasında, kısıtlayıcı, engelleyici yöntemleriyle bugünkü fiziksel planlamadan tümüyle vaz geçilmesi; ya da uygun görülen sektörel gelişmeler tamamlandıktan sonra planlamanın bu oluşumu geriden izlemesi doğrultusunda alternatif stratejiler önerilmektedir. Günümüzde-uygulamada-seçilen yöntem ise 'Tek sektör ağırlıklı fiziksel planlama'nın, çok yönlü, çok boyutlu planlamanın yerini almış olmasıdır. Sektörel öncelikleri politik-bağımsız kararlarla belirlenmiş alanlarda

endüstri, enerji, turizm ya da koruma ağırlıklı fiziksel düzenlemeler, yarışan alan kullanma istemleri arasından en uygun kompozisyonları belirleyecek, bunların birlikte gelişmelerini sağlayan uygulama politikalarını saptayacak kapsamlı fiziksel planlamalara yönelmektedir.

Şehirciliğin son otuz yılının değerlendirilmesinin yapılacağı bu kongrede, bizim bu bildirimizle yapılmak istenilen, hızlı değişme sürecine uyum sağlayacak, kentsel gelişmenin önceden yönlendirilmesi amacıyla, kısa sürede üretilen, planlama bütününde geniş kapsamı yanı sıra yaptırım gücü ve uygulanabilirliği de olan bir yöntemi tartışmaya açmaktır.

Bu yöntemde stratejik ilke kararlarının verildiği, gelişme önceliklerinin saptandığı bir üst plan ile, uygulamaya yönelik ayrıntılarda karar üreten, uygulamanın programlanması ve yönetimine ilişkin politikaları saptayan yerel düzenlemeler bulunmaktadır.

Kentsel Mekanda Öncelikli Alan Planlaması tanımına giren bu yerel düzenlemelerin, kentsel sorunların yoğunlaştığı ya da yatırım öncelikleri olan alanlarda, çevre düzeni, kent bütünü ya da kent (nazım) planlarında sınırları, kapsamları, öncelikleri belirlenerek kısa sürede üretilmeleri beklenmektedir. Öncelikli alan planlaması ile uygulamanın öncelikli hedefler doğrultusunda yönlendirilerek topluca gerçekleştirilmesi amaçlanmaktadır.

ÖNCELİKLİ ALAN PLANLAMASINDA KARAR VERME MEKANİZMASI

İster sorunlu yerleşik kentsel alanlarda yapılan düzenlemeler biçiminde, isterse çevresel alanlarda yeni yerleşme ve gelişmenin yönlendirilmesi amacıyla yapılan düzenlemeler biçiminde olsunlar, öncelikli alan planlamalarında karar verme sürecinde ilke düzeyinde şu karar seti tanımlanabilir :

- (1) Öncelikli planlama alanının büyüklüğü ve bütünlüğünün irdelenmesi;
- (2) Planlama alanında bir arada yer alacak en uygun işlevlere karar verilmesi;
- (3) Uygulanacak gelişmenin öncelik sıralaması ve aşamalarının belirlenmesi;
- (4) Finansman boyutu da katılmış bir programa göre, uygulamaya katılacaklar arasında görev bölümüne karar verilmesi, uygulama politikalarının saptanması.

(1) Planlama Alanının Büyüklük ve Bütünlüğü

Planlama alanının büyüklük ve bütünlüğünün irdelenmesi ile alanın kesin sınırlarının belirlenmesi, planlamaya geçilmeden alınması gereken önemli bir ilke kararı niteliğindedir. Nazım plan aşamasında önceliği belirlenen alan sınırlarının alanın potansiyeline ve burada yer alacak kentsel işlevlere bağlı olarak irdelenmesi yerel düzeydeki değerlendirmeler sonucunda yapılır. Burada, öncelik verilmesine neden olan 'sorun'un tanısı önemlidir.

Sınır belirlemede sıralanabilecek ölçütler arasında :

- (a) Uygulanabilir bütünlük ölçütü; buna göre,
  - . aşama-aşama gelişmeye olanak sağlayan tek bir program-plan bütünü, ya da
  - . bir stratejik program çerçevesinde birbirini izleyen, birinin sonuçlarına göre diğeri biçimlendirilen bölünebilir bir planlama alanı belirlenir.
- (b) Sorunlu alanın tüm ilişkileriyle kapsanması ölçütü;
- (c) Planlama alanının kesintisiz-tek düze bir doku içermesi ölçütü; ya da buna karşıt nitelikte,
- (d) Planlama alanında işlevsel çeşitlilik ölçütü sayılabilir.

(2) Planlama Alanında En Uygun İşlevler

En uygun işlevlere karar verilmesi konusunda, yine yerel düzeyde yapılan istem analizi ile alanın gelişme potansiyelinin belirlenmesi önemlidir. Planlamanın önceden belirlenen öncelikli hedeflerine, istem ve potansiyele ilişkin değerlendirmelere dayalı olarak, alanda yer alması düşünülen kentsel işlevler ve bunların oransal ağırlıkları, birden çok sayıda gelişme seçeneği tanımlar.

(3) Planlama-Uygulama Bütünlüğü, Gelişme Öncelikleri - Uygulama Aşamaları

Öncelikli alan planlamasında, planlamanın uygulamadaki başarısı, planlama-uygulama bütünlüğünün iyi kurulabilmesine bağlıdır. Bu açıdan planlama, uygulamayı programlayıp yönlendirecek kararları birlikte getirmek durumundadır. Bu kapsamda, planlama alanında gerçekleştirilecek uygulamalar arasında öncelik sıralamasına, gelişme aşamalarına karar vermek bulunmaktadır.

Burada planlama-uygulama bütünlüğünü, dönüşümlü bir süreç olarak tanımlamak; uygulama sırasında planda gerekli düzeltmelerin yapılabilmesine olanak sağlamak önemlidir.

(4) Uygulama Politikaları, Uygulamanın Yönetimi ve Denetimi

Öncelikli alan planlaması uygulamasında görev bölümüne ve uygulanacak politikalara önceden karar verilmesi de planlamanın uygulamadaki başarısı açısından önemlidir. Bunun için önce programı oluşturan yatırımın, uygulamanın aşamalarına göre olası maliyet boyutunun, bunun gibi yatırım sonrası sağlanması beklenen potansiyel değerlerin belirlenmesi gereklidir.

Öncelikle uygulamaya geçilmesi istenilen, uygulama şansı ve uygulanabilir olduğu kabul edilen öncelikli alanda uygulamanın topluca yürütülebilmesi için, sağlanacak özel hukuksal statünün getirdiği olanaklar çerçevesinde, bir dizi politika, önlem ve araçların kullanılması gereklidir.

Bu kapsamda,

- (a) Mentsel araziye ilişkin politika, önlem ve araçlar; (Kamunun önceden arsa piyasasına girmesi, 'hamur kuralı' gibi araçların kullanılması sayılabilir)
- (b) Projenin gerçekleştirilmesinde özendirici ve kaçındırıcı önlemler (Hak sahiplerinin bir program uyarınca plana uygun uygulamaya özendirilmesi; belirli işlevler dışında kullanımlara ön koşul, sınırlama, yasaklama getirilmesi)
- (c) Birlikte uygulamanın yürütülmesi konusunda da, hak sahiplerinin, kamu ile belirli ortaklıklara girerek projenin uygulanmasına etkin biçimde katılmaları; buna göre uygulama sonunda yayarlanma payının katılım oranında düzenlenmesi gibi politikalar izlenebilir.

Birlikte Uygulamanın Yönetiminde,

- . Kamunun planlama alanının tümünde uygulamayı tek başına yüklenerek yürütmesi;
- . Kamunun planlama aşamasından sonra uygulamayı yatırımcı kuruluşlara devretmesi;
- . Kamunun uygulama aşamasında etkin biçimde devrede kalarak uygulamaya katılacaklarla oluşturulan organizasyonun yönetiminde kalması gibi seçenekler düşünülebilir.

ÖNCELİKLİ ALAN PLANLAMASINDA
KENTSEL TASARIM TEKNİĞİNİN KULLANILMASI

Öncelikli alan planlamalarından,

(a) Karmaşık yapılı, sorunlu kentsel yerleşik alanlarda yer alanların, koruma-düzeltilme-yenileme stratejilerine uyan ayrıntılı düzenlemeleri ve toplu uygulama için politika ve önlemleri içermeleri; yine bunun gibi,

(b) Kentsel gelişme - yeni yerleşme alanlarında yer alanların, toplu uygulamaya olanak tanıyan ayrıntılı düzenlemeleri ve bunlara ilişkin uygulama politika ve önlemlerini içermeleri gerekmektedir.

Her iki tür planlamada da, kentsel tasarım tekniğinde, çok boyutlu, ayrıntılı düzenlemeler bulunacaktır. Bugünkü kentsel yerleşik alanlarda sağlıklılaştırma getirecek ya da yeni kentsel yaşam çevreleri oluşturacak bu düzenlemelerde iç-dış mekanın diğer deyimle açık ve örtülü kentsel mekanların bir bütün olarak algılanıp değerlendirilmesi ve topluca tasarlanması söz konusudur. Kentsel tasarım tekniğinin uygulandığı bu düzenlemelerde yürütülen gerçekçi çözümleme ve değerlendirmeler kent mekanının oluşumunda ve kentin sürekli biçimlenmesinde yetersiz kalan kısıtlayıcı, kural koyucu, ilke ve standart belirleyici güncel kent planlamasının başarısızlığının aşılmasında yararlı olacaktır.

Gerçekte 'Kentsel Tasarım'ın, kentin gelişme biçimine karar verilmesinde tek başına bir yükümlülüğü yoktur. Ancak, kent mekanlarının, kentte yaşayan insanlar için, insan ölçeğine ve gereksinmelerine uygun düzenlenmesinde kentsel tasarım tekniğinin kullanılması gereklidir.

Genel anlatımı ile kentsel tasarım, kentsel mekanda çok boyutlu ve ayrıntılı bir düzenleme yöntemi ve tekniğidir. Burada 'çok boyutluluk' ile anlatılmak istenilen, fiziksel üç boyuta maliyet-olabilirlik, programlama-zamanlama boyutlarının katılmış olması; 'ayrıntılı düzenleme' ile de, uygulama için gereken tüm ayrıntıları, bunlar yanısıra uygulama politika, araçlarını da düzenleme kapsamında tanımlamasıdır.

Kentsel tasarım, kentsel çevre ve insan ilişkilerini zaman ve mekan boyutu içinde ayrıntıda belirlemeyi öngören bir disiplin olması yanısıra, kentsel çevrenin algılanıp değerlendirilmesinde kültürel etkileşim sağlayarak kentli insanı eğiten bir özelliğe de sahiptir. Toplumun beğeni düzeyinin yükseltilmesi, giderek kent kültürünün geliştirilmesi, çevreye güzellikler katılması ile olanaklıdır.

UNİVERSİTELERİN REHBERLİK DANIŞMANLIK HİZMETLERİ - 30 YILIN DENEYİMİ.

PROF.DR. ORHAN KUNTAY
GAZİ UNİVERSİTESİ
MÜH.MİM.FAK.
ŞEHİR ve BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜ
ANKARA

BİLDİRİ ÖZÜ

Toplum tarafından gereksinme duyulmayan onun örgütlenmesini gerektirmeyen bir durumda neler ortaya konulabilir? Nasıl bir etkileşim yaratabilir? 30 yıllık meslek hayatımda geçen örnek olaylarla konu tartışılmaktadır.

UNİVERSİTELERİN ALDIĞI ROL

Şehir ve Bölge Planlama öğretimi yapan bir üniversitenin, Şehir Planlamada karar süreçlerine katılımında, toplumdaki etkinliklerde üniversitelerin aldığı rol ile orantılı olarak düşünmek kaçınılmaz olarak görülmektedir.

Özellikle toplum tarafından gereksinme duyulmayan onun örgütlenmesini gerektirmeyen bir durumda neler ortaya konulabilir? Nasıl bir etkileşim yaratılabilir?

İnsan sağlığı açısından bireyler için biliminin yardımını her an beklerken çevre sağlığı, çevre psikolojisi, çevre güvenliği konularında planlama karar süreçlerine neden katılım yeterli değildir?

30 yıllık meslek yaşamım içinde, geçen örnek olaylarla, konuyu değerlendirerek, tartışmalara yön vermek yararlı olacaktır kanısındayım.

Örnek Olay No 1: Kaçkar Dağları Milli Parkı Önerisi.

Yıl 1974 Trabzon - Maçka Sümela Manastırı tanınmaya ve turist çekmeye başlamıştır. Milli Parklar Genel Müdürlüğü manastır ve çevresini Milli Park ilan etmek için çalışmaktadır. 9000 ha bir alanın Milli Park ilan edilmesi söz konusudur. Güzel bir başlangıç, yalnız, bölgede tanıtılacak ve korunması gereken çok büyük bir alan vardır.

Deniz kıyısından 60 km uzaklıkta 3937 m yükselen görkemli Kaçkar Dağları doğal bir değerdir. Kaçkar tepesi ile Maçka arasında göller, yaylalar (yayla turizmi 90 lı yıllarda gündeme gelebiliyor), yerleşmeler (uzungöl) turizm ve koruma açısından önemli bir bölge oluşturmaktadır.

Sümelaya UNESCO'dan yardım isteme gündemdedir. Hazır, Uluslararası bir ortam varken Kaçkar Milli Parkı önerisini gündeme çıkarmak istedik. Toplantı düzenlendi, bildirimler sunuldu. Milli Parklar ilgililerine rehberlik yapılmak istendi. Sonuç alınamadı. 4800 ha lık Tarihi : Doğal karakterli milli park ilan edildi. 1991 yılında ise, televizyondan, Kaçkar Dağlarının korunmasıyla ilgili yayın yeni gündeme gelmektedir.

Yaklaşık 10 yıllık başarısız çalışmadan sonra aynı uzman eleman olarak Cezayir Turizm Planlamasında Kaçkar Dağları Milli Parkından daha büyük alanları altı yılda milli park ilan etme şansına sahip oldum.

Örnek Olay No 2: Trabzon - Zigana Tüneli Yeni Yol Güzergahı Düzenlemesi. Trabzon Limanı aktif hale gelmiştir. İran'a gidecek transit yolun geliştirilmesi güncel konudur. Sahil yolunu Anadolu'nun içlerine bağlayıcı alternatif yollar vardır. Konu günceldir aceledir. Fazla araştırılmadan karar verilir. Planlar yapılır ve Trabzonluların politik gücü ile Zigana tüneli açılmaya başlanır. Zigana ile Trabzon arasında yeni yol güzergahı ile eski güzergah arasında kamu arazileri yağma edilmektedir. Valiliğe yazı ile bilgi verilir. Bölgenin düzenleme projesinin yapılması istenir. Önlem alınmaz. Yeni açılan yol da, kazanılan araziler de 1989 yılındaki sel baskınında büyük zarara uğrar. Bu kez rehberliği doğa yapmıştır.

Örnek Olay No 3: Belediye başkan adayının danışmanlık isteği.

70 li yıllarda belediye başkanlığı seçimleri yapılmaktadır. Belediye başkan adayı, seçim kampanyası sırasında hangi konuları programına almasının yararlı olacağını sormaktadır. Toplumun bir takım isteklerini politikacılar bilmektedir. Bizden istenilen nedir? Toplum tarafından gereksinme duyulmayan konular mıdır? Yoksa şehirin ihtiyaçlarında önceliklerin neler olduğunun belirlenmesi midir?

Örnek Olay No 4: Doğanın Rehberlik Yapması.

Tezlerde, araştırmalarda dere yataklarının korunması, ıslahı, su kaynaklarının kirletilmemesi konusu bilgi olarak sık sık ortaya konmaktadır. Yayınlar bilgi iletişim noksanlığı olmasına rağmen plancılardan gözleri önündedir. 1989 yılında Trabzon ve yöresinde öyle bir sel baskını olur ki bilimsel konulara karşı koymanın cezası çekilir.

Benzer olayı Cezayir'de yaşadım. Çölde hayvanların yararlandığı ekolojik bir göletin (Guelta) korunması için önlem istenmektedir. Bence göletin koruma alanı 400 ha, bir başkasınca 14 ha dır. Fazla inanmamakla birlikte 400 ha koruma öneren rapora razı olurlar. Raporun yayınlanmasından 2 ay sonra 10 yılda bir yağan yağmur şiddetli yağar ve göleti sel basar.Üzülerek belirtmek isterim ki planlamanın haklılığı sonra anlaşılabilir. Bu tür rehberlik istenmez. Ancak, burada toplumun ve bireylerin kendi kendisiyle hesaplaşması ve kendisini uyarlaması söz konusudur.

Örnek olayları arttırmak mümkündür. Olaylarda başarısızlık nereden kaynaklanmaktadır?

Rehberlik ve danışmanlık ya kuramsal olabilir ya da uygulamaya dönük başka bir deyişle operasyonel olabilir. Örneklerde rehberlik operasyoneldir. Ancak, üniversitelerin konulara genelde kuramsal yaklaştığı görüşünde olanlar yine de üniversiteleri suçlayacaklardır. Olaylarla ilgili yaptığımız değerlendirmelerde özellikle örgütlenme biçiminin hizmetlerin yerine getirilmesinde önem taşıdığı kanısına varılmıştır.

NASIL BİR ÖRGÜTLENME

Rehberlik ve danışmanlık iki konuda belirlenmiştir. Birincisi bilgi toplama ve proje geliştirme konularında ikincisi seçeneklerin belirlenmesi ve değerlendirme, karar alma konularındadır.

Uzun tartışmalardan sonra iki görüşte anlaşma sağlanmıştır.

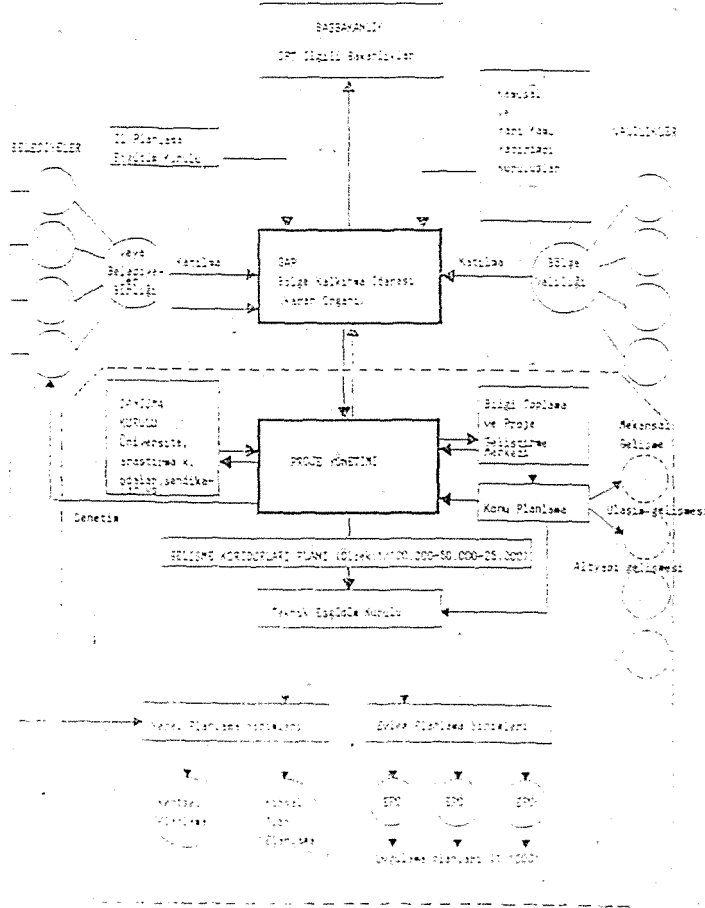
1. Rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinde başarı ve süreklilik ancak

Örgütlenmelerle sağlanabilecektir.

2. Eylem planlama birimleri ve bunlar arasındaki etkileşimi düzenleyen birimler örgütün uygulamaya yönelik konularını yönlendirmelidir.

Ekte Güneydoğu Anadolu Projesi Gelişme Koridorları için geliştirilen modeli görüyoruz. Planlama sürecinde halkın katılımıyla ilgili çalışmalar modelin gelişmesine yardımcı olacaktır. Modelde halkın katılımı için üç birim önerilmiştir:

- Bilgi toplama ve Proje Geliştirme Birimi.
- Tanıtma Birimi.
- Eğitim ve yayın birimi.

BAĞIMSIZLIK - BAĞIMSIZLIK VE BAĞIMSIZLIK ALINMASINDAKİ ORGANİZASYON

ODTÜ ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA BÖLÜMÜNÜN 30 YILLIK TARİHİ ÜZERİNDE GÖZLEM
VE DÜZELTMELER

Özcan Esmer

ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Ankara

(Bildiri Özeti)

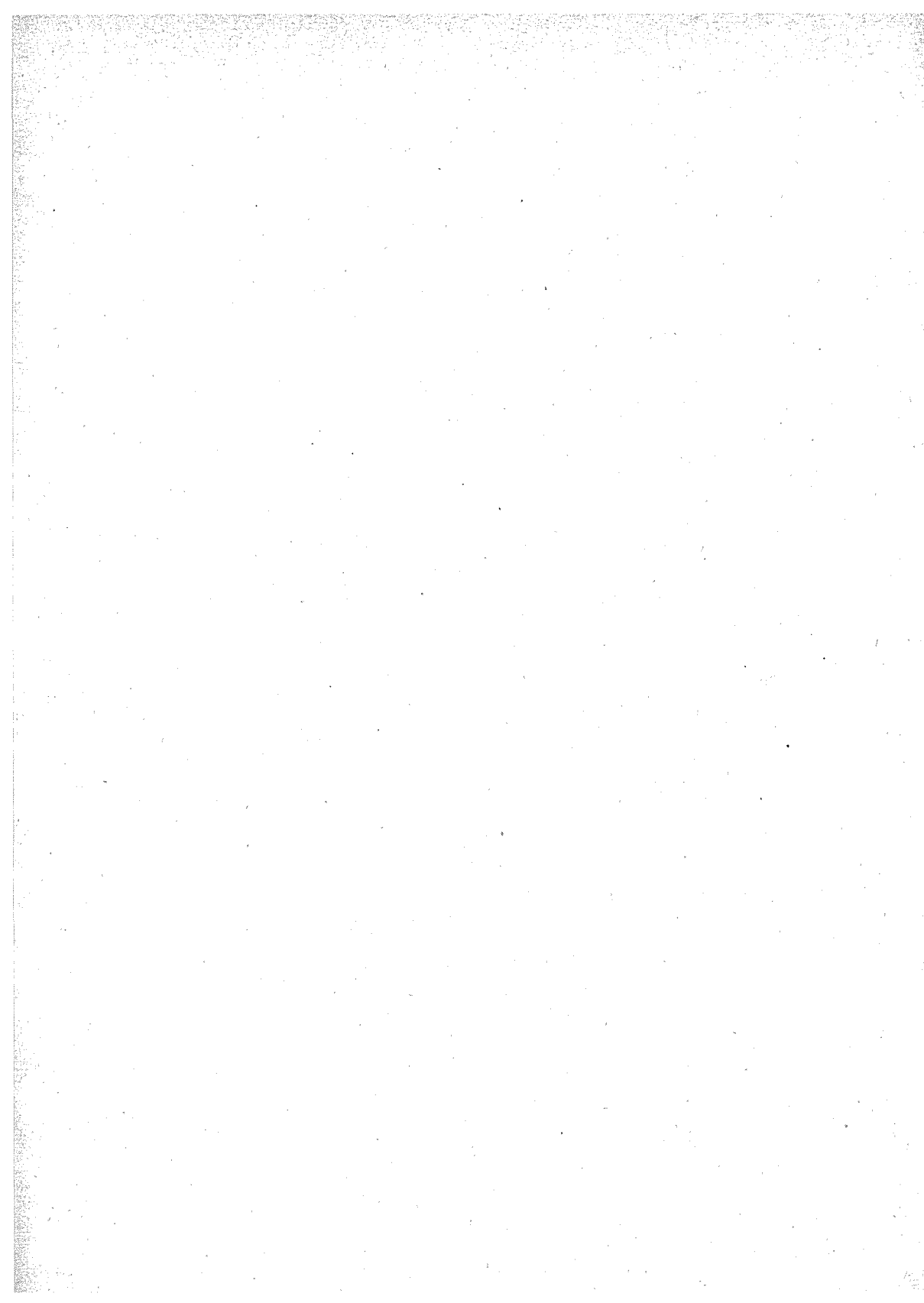
ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 1980 Haziranında, başkan tarafından önerilmiş eğitim programını onayladı (1). Yeni eğitim programı (PR-80), Tasarım, Nicel ve Sosyal olmak üzere üç kanaldan oluşmakta ve 58 lisans dersini içermektedir. Görünüşe göre PR-80, 1968'li yıllardan beri sürmekte olan bunalım ve çalkantıya artık bir son verecekti. PR-80'in getirdiği sorunlar yazarın daha önceki bir bildirisinde değerlendirilmiştir (2).

PR-80, aradan geçen 10 yıllık dönemde uygulanmamıştır. Bölüm PR-80'de onayladığı program ve düşüncelerin tersine bir tutum izlemiştir. Buna karşın, 3-kanallı programın Üniversite Genel Kataloglarında yayınlanması sürdürülmüştür. 1961-1985 yılları arasındaki 24 yıllık geçmişini tarihleyen Tekeli (1987), Bölümün, "Evrimleşen Bir Gelişme" değil, "Evrimleşemeyen Bir Değişme" gösterdiği savındadır (3). ODTÜ ise bugünlerde yeni "Stratejik Hedefler" arayışına girmiş gözükmektedir (4).

Bildiri, Bölümün özellikle 1980-1990 dönemindeki değişimlerini inceleyecektir. İkinci bölümde "Evrimleşemeyen Değişme" hipotezi irdelenecektir. Üçüncü bölüm, yazılmış olan Bölümün eğitim tarihi üzerinde kimi düzeltmeler yapmayı amaçlayacaktır.

- (1) Tekeli, İ.; ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün Programının Yeniden Düzenlenmesi Üzerine Düşünceler; ODTÜ Mimarlık Fakültesi Ara Yayınları No:2, Şubat, 1980.
- (2)* Esmer, Ö.; ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün 1980 Yılı Eğitim Programına İlişkin Siberetik ve Katastrofik Çözümler: Bir İlk Rapor; Tasarlama Birinci Ulusal Kongresinde sunulan bildiri, İTÜ, Mayıs, 1982, (28 sayfa teksir, yayınlanmamış); Türk-İnşaa Dergisi, No:76-82, Ankara.
- (3) Tekeli, İ.; ODTÜ'de Şehir ve Bölge Planlama Eğitimi, R.Keleş (Edit.), Türkiye'de Kentbilim Eğitimi; A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1987, (65-90).
- (4) Stratejik Planlama Çalışmaları Ön Raporu, 30 Mayıs 1991; Rektörlük Stratejik Planlama Komisyonu, ODTÜ, Ankara.

Sayın Orhan Ayber'in
"Ülkemizde Son Otuz Yılda Kentleşmenin
Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Olumsuz
Etkileri ve Yeni Öneriler" başlıklı
bildirisi basım tarihine kadar Düzenle-
me Komitesine ulaşmadığından yayımla-
namamaktadır.

MİZANSEL PLANLARA GÖRE İZLENİMİ BAZI İZLENİMLER

(Perişan DOKÜMAN - Başbakanlık ve İskan Bakanlığın

TAU-İmar Proje Dairesi Başkanı)

Cumhuriyet dönemi ilk yıllarından günümüze kadar geçen sürede, İmar planları tasarımı olarak yıllara göre şu gelişimi göstermişlerdir.

- 1930'lu yıllar : Sadece yol ve yapı adalarının hakim olduğu ve merkezde büyük bir kamu alanının (Meydan veya hükümet konağı gibi) yer aldığı bir tasarım gözlenmektedir.
- 1940'lu yıllar : Yeşil alanların ilave edildiği ve bahçeli ev parselasyon biçiminin yer aldığı görülür.
- 1950'li yıllar : Bölgeleme yapılmaya başlanıyor ; iskan, ticaret, sanayi gibi farklı bölge oluşumları yer alıyor ; yol (ulaşım) kademesi ve lejantlardaki gelişim önemli farklılıklardandır.
- 1960'lu yıllar : Kentsel tasarım çalışmaları görülmeye başlandı ve büyük blok etütleri büyük mahalle planlamalarında ele alındı.
- 1970'li yıllar : Taban alanı katsayısı (TAKS) ve kat alanı katsayısı (KAKS) kullanımı ağırlık kazandı ve plan notlarında, İmar yönetmeliğinden farklılıklar getirmek amacıyla, Bireysel özelliklere göre çözümler oldu. İmar planlarına yansıması da etkili.

./..

1980'li yıllar : Plan çalışmalarında "etaplama" biçimleri ve "öncelikli alan" planlaması gibi yaklaşımlar görülmeye başlandı. Plan kararlarında "seçenekli" arazi kullanımlar getirildi.

1990'lı yıllar : "Proje" yaklaşımı denilen plan çalışmaları ile, (gene mevzii plan yaklaşımı gibi) ancak kendi içinde tutarlılığı yüksek ve uygulama, idari ve mali önlemlerini de birlikte getiren yöntemlere girildi.

Cumhuriyet dönemi başlangıcında ilk yapılan planlarda çok belirgin olan durum, yapı adalarının belirlenmesi ve büyük bir kamu alanı oluşturulmasıydı. Bu arada Türkiye'de bulunan yabancı plancılar tarafından yapılan planlarda ise, farklı olarak, bölgeleme ulaşım kademelenmesi, lejant çeşitliliği gibi konular yer almıştır.

1940'lara gelindiğinde imar planlarında yeşil akslara ve bütçeli ev parselasyonu ile tanımlanan yapı adalarına rastlanmaya başlandı. 2290 Sayılı Yapı ve Yollar Kanunu "bölgeleme yaklaşımı getirmiş olmasına rağmen, imar planlarında "bölge çeşitleri" gözlenmemektedir. Çünkü 1933-1945 yılları arasındaki kent formunun tartışması, bir morfolojik kent formu kavramına dayanmamakta, daha çok "eski kent" ve "yeni kent" ikilemi içinde çözümlenmeye çalışılmaktadır. Yapı adaları ve yollar üzerinde hiçbir ölçü ve işaret bulunmamaktadır. Uygulama için gerekli ölçüler Yapı ve Yollar Kanunundaki maddelerden alınmaktadır ; ve buradaki ana fikir ise, yol genişliğine göre bina yüksekliğinin belirlenmesidir.

Bölgeleme yaklaşımı 1950'lerde gündeme gelirken, bununla birlikte ulaşım kademelenmesi (ana aks ve ikincil yol düzenlemeleri) oluşturulmuştur.

./..

Lezajmlardaki funksiyalğa ve geotilemetler dikate değerdir.

Özellikle 1960'tan sonra olan gelişmeler, tasarımı olarık, proje çizimi ve seçenekli denemeler yapıp çalışmaları içinde, imar planısının ele aldığı konular şunlar olmaktadır.

- 1- Diğ verileri (çevre koşullarını, sosyo-ekonomik durumu, mülkiyet yapısını vs.) değerlendirmek,
- 2- Plan kademelenmesinin, (1/5000 ölçekli nazım imar planı ve 1/1000 ölçekli uygulama imar planı) gereklerini yerine getirmek ; hangi ölçekte ne-ler tasarlanacak,
- 3- Nüfus projeksiyonları, nüfus dağılımı ve yoğunluk kararları ile ilgili gelişmeler yapmak,
- 4- Arazi kullanım kararlarında ölçelemenin seçimine getirilmesi ve seçenekli arazi kullanım kararı geliştirmek (Özellikle turizm ve konut kullanımının seçenekli kullanılması gibi),
- 5- Ölçeleme kararlarındaki intisariyaga, kademelenmenin detaylandırılması ve kavşak düzenlemeleri gibi konuları ele almak,
- 6- Ada ve parsel düzenlemesinde,
  - Tek parselde tek bina yapılmasını,
  - En geli ev parselatılmasına,
  - Ada etüdlerini,
  - Bina yüksekliğini ; (Sokak genişliğine göre verilen yükseklik pa-lanları ile uyumlu yapılması),
  - Çukuk ve kums ölçelerinin belirlenmesini,
  - İhtiyaçlar konusundaki kararları geliştirmeye ele almak,

- 7- İmar yönetmeliğinin kalıplarından kurtulmak amacıyla plan notlarında yerel özellikler nedeniyle veya özel çıkarlar amacıyla özgün çözümler getirmek ve lejandı çeşitlendirmek,
- 8- Kentsel tasarım detaylarını özetlemek ; (Neydan düzenlenmesi, kavşak düzenlemesi, toplu konut projelendirilmeleri, ticaret bölgelerindeki detaylandırılmalar, farklı yükseklik uygulamaları gibi),
- 9- Çizim normları geliştirmek.

Bu tür konular içinde plan tasarımı yönünde durulması gereken olumsuz gelişmeler nedeniyle bazı alt başlıklar şunlardır :

- a- Plan ölçeğine önem vermemek,
- b- Seçenek geliştirmemek,
- c- Kalıplaşmış tasarım.

a- PLAN ÖLÇEĞİNE ÖNEM VERMEK

Son 10 yılda çok benimsediğimiz bir konu bu plan ölçeğine önem vermiyoruz. Ölçeğe saygı göstermiyoruz.

1/5000 ölçekli planlar, 1/1000 ölçekli planlardan farksız. Nazım planlarında öyle detaylar var ki, 1/1000 ölçekli plan yapmak, artık foto rafik ağırlaşmadan yapmak gibi bir şey olmuş durumda. Üst plan kararlarında ölçeğin kabul edemeyeceği detay çizimler yer almaya başladı. Her plan ölçeğinin kendine özgü bir optimum kullanılabilirlik durumu üzerinde edilmeye bağlandı.

Bu durum ölçek ve tasarım arasındaki uyumluluğu kaldırırken, her üst plan bir altındaki planının varlığını yok edebilir hale geldi.

Nazım çeyitli sebepleri var :

- 1- Tasarım olarak genel (makro) düşünmeye fazla zaman ayırmadan ; hemen 1/1000 ölçekte düşünmeye başlıyoruz. Kentin makro formu ile ilgilenmek isteyen plançıların yaklaşımı bu. Önce 1/1000 ölçekli planlar üretiliyor, sonra formalite icabı (kanun gereği), 1/5000 planlar yapılıyor.
- 2- İkinci bir sebep, hukuki alanda ortaya çıkıyor. "Nazım planı uygun olarak uygulama planı yapma" konusu özellikle hukuk davalarında ve kararlarında ortaya çıkan bir sorun. Örneğin, 1/5000 nazım planda konut bölgesi olarak gösterilen bir alanda, 1/1000 ölçek ile getirilen otopark, yaya yolu veya çocuk bahçesi gibi kullanımların yer alması veya bazı kayınlıkların yapılması hukuk davalarında uygun bulunmuyor. Danıştay kararları içinde nazım planın ve uygulama planının aynı eği tasarımları bulunduğu durumlara ait hükümler mevcut. Doğaldır ki bu tür sonuçlar imarilik bilimi bilmeyen taraflarca oluşturulmuş işlemlerdir.
- 3- Bir diğer sebep ise hızlı iş bitirme amacıyla,
  - Örneğin kabulatın kararı vermek veya
  - Bir projenin hemen sonuçlandırılması içinbüyük ölçeklerde (1/25.000 veya 1/5000 ölçeklerinde) çok detaylı tasarımlar yapılması ve uygulama planı partularında sadece ağırlaşma çözümleridir.

Ölçekten ilk önce benimsediğimiz bir konu ölçeğe önem vermemek ve tasarım-güncelleme yaklaşımı her "paralel" konuların içinde de mevcut olacaktır. Plan tasarımlarında makro düşünme ve makro çözümleri benimsenmesi, ölçeğin gerektirdiği detaylar, farklılık, imar etimlilik gibi konuların uygulanmasıdır.

- Uygulamalar yapılmış ve "T1; apartman" hâkim olmuş,
- Yapılma taleplerinde de (imar ve jennetilerin müddetleri) mecburen, talep talepler oluşmuş ve yapılmıştır.

Farsellemedeki tek birim, yani dış açılı ve dört kenar jennetlerinin kabulü diğer mevzuat hükümleri ile de hiç değiştirilmez bir biçime sokulmuştur.

- "Farselin yola bakma mecburiyeti" konusu da bu kodun jennetlerine temel teşkil eden diğer bir önemli husustur.
- 1956'da Danışık Kararı : ".....ifraz şartı ile yola geçmesi olan parsel inşaat edilemez" hükmü ile,
- 1960 İmar yönetmeliği değişikliği ile getirilen, "Farselin yola bakma mecburiyeti, diğer kanunlar ile de desteklenmiştir.

- 1- Tapu Kanunu ve Tapu Sicil Tüzüğünde getirilen irifak hakları ve bu hakların şartları en ilkel hâlinde belirtilmesi (sahiplerinin jennetlerini geçerek bir yola ulaşma imkanını bulmaması),
- 2- 1943 tarihli 5257 sayılı Belediye Meclisleri Kanununda ".....yol ve lağımı ile ilgili masraflarda jennetlerinin cehe hâline göre işler" yapılacağına belirtilmesi,
- 3- 5735 Sayılı İmar Kanunu içinde getirilen, mevcut alana için "yol ve lağımının yapılması" ve "kanunların jennetleri" olması
- 4- İmar Kanununun 4. maddesinde, "Farselin yola bakma" hükmünün "Farselin jennetinde bulunduğu jennetleri geçerek bir yola geçmesi" olarak değiştirilmesi, jennetlerinin, "bir jennetinin jennetleri bir yola geçmesi" jennetini varlığı ve bu jennetlerin jennetleri ile jennetlerinin jennetleri,

- Düz yol geleneği,
- Dik açılı parselasyon ve sabun kalıba yapılaşma ağırlık kazanmıştır.

Bu tanımlamaların getirdiği olumsuzluklar 3194 Sayılı İmar Kanunu ile düzeltilmeye çalışılıp, bir parselle birden fazla bina yapabilmeye hükmü getirildiği halde, planlamada ve uygulamada bu gelenegimizi halen sürdürmekteyiz.

BAZI DEĞERLENDİRMELER

Tasarım çalışmalarında artık göz ardı edemeyeceğimiz önemli girdiler bulunmaktadır.

Teknolojik gelişme hem kent morfolojisi değiştirmekle, hem de tasarım aracı olarak bilgiişlem olanakları sunmaktadır.

Uzaklık faktörü kent mekanı içinde önemini kaybederken, yer seçimi kriterleri ve özel proje uygulamaları ile klasik tahmin metotlarının belirleyemeyeceği sonuçlar çıkmaktadır.

Post-modern yaklaşımlar ile, sanki teknolojik gelişmeleri red eder biçimde, insan ögesi ön plana çıkmış, geleneksel (eski) yaşam biçimleri de gündeme gelmiştir. Çeşitlilik ön plandadır. Standartlaşma aranırken artık bu kavramda önemini kaybetmekte ve "özel" uygulamalar çok sık görülmektedir.

Bu çerçeve içinde tasarım aktivitesi de kendini çok daha zor bir ortamda bulmaktadır. Geleceği tahmin etmek güçleşmiş ve tasarımcının eksojen verileri daha da çok artmıştır.

./..

Bu tür bir ortam artık :

- Aklı bilgi toplamasına,
- çok fazla yanlış görüşlerinin benimsenmesini,
- ve çoklu sonuçlar doğurabilmeği

gerekli kılmaktadır.

Tasarımcının elinde artık bir "sonuç" değil, çeşitli sonuçları
kavandıran bir "bilgi deposu" nun bulunması önem kazanmaktadır.

KENTLERİN GELECEĞİ BAKIMINDAN ENERJİ DÖNÜŞÜM ÖNERİLERİ

ALİ ÇELENER
MİMARLAR ODASI
İSTANBUL

PETROL İKAME SİSTEMLERİNDE GÜNEŞ ENERJİSİ İLE KURULACAK BAZI SİSTEMLER VE MİMARİ YAPILARDA DAHA FAZLA ENERJİ TUTABİLMEK İÇİN TASARIM

A- PETROL İKAMESİNDE HELİOSTAT

Şehrin Fiziksel Yapısındaki Dönüşümler

Türkiye genelinde koruma, geliştirme, hayatı kurma, gelecekte de fiziksel yapıdaki dönüşümlerle mümkün olabilecektir. Ancak Dünya İktisadi Konjonktürleri bakımından demografi trendlerini yavaşlatmak ve yönlendirmek oldukça güçtür(1).

Bu bakımdan ulaşım ve enerji sistemlerindeki dönüşümleri plânlamak, inkırazı ve vıranlaşmayı azaltarak kent hayatını sürdürmek için erken düşünülüp, ileride malyetleri daha hızlı artmadan ele alınması gereken meselelerdir(2).

Metropol ve kentlerin büyümesi kadar, geleneksel enerji kaynaklarının azalmakta oluşu da fiziksel dönüşümlerde altyapı plânlamasının önemini hatırlatmaktadır.

Kent plânlaması düşüncesinde, değişim sürecindeki bölge özellikleri kadar mikro bölgeleme amaçlarının zenginlik kazanabilmesi de dönüşümlerin sağlıklı olması ve yıkıcı olmaması bakımından değer taşıyabilir.

Öncelik bakımından metropollerde ulaşımı kolaylaştırıcı dönüşümlerle ilgili çalışmaların hemen, petrol ikame sistemlerinin ise tedricen uygulamaya konulması için zaman vardır.

7.4.1991 tarihli T.V. yayınından aldığımız kroki'de Türkiye'de şimilik 17 civarında yerleşmede nüfus yoğunluğu en fazladır. Bunlarla ilgili 6 alanda ise sanayi en fazla gelişmiş durumdadır. Tarımla ilgili gelir sabit kaldığı zaman bu yerleşmelerin gittikçe büyüyeceği ve sonunda fiziksel yapıda önemli dönüşümler gerekeceği hesaplanabilir(3)(4).

Petrol İkâme Sistemleri Bakımından Heliostat ve Kent

Yapılan hesaplara göre gelecek yirmi yıl içinde petrol enerjisi dünyada kentlerle ilgili sistemlerde de sürebilir. Diğer enerji takviyelerine daha hızlı geçiş, Türkiye'nin coğrafi

yeri ve jeopolitik etkiler gereği istenmemekle birlikte, ileride kentlerin yaşayabilmesi için heliostatlardan yararlanılması plânlanmalıdır.

Heliostatla enerji elde etme dünyada yaygınlaştıkça, atmosferde sera etkisi ve çevre kirlenme etkileri biraz fark edecektir. Ayrıca, yapıda edilgen sistemlerle % 60'a kadar korunabilen güneş enerjisi ve diğer ısı kışımındaki heliostatlardan alınabilecek sıcak su ve elektrik enerjisi ile desteklenerek klâsik yakıtların ikâmesi yavaş ta olsa başlatılabilir.

Kentleşme ve Enerji

Birkaç yıl içinde bölge ve kent plânlaması çalışmalarında kurulması düşünülebilecek heliostatların daha hassas yerlerinin belirlenmesi bakımından mikro bölge etüdüleri sırasında konuyu dikkate almak gerekecektir. Hassas zamanlama henüz bu tebliğ kapsamında değildir.

Çevre sorunları ile bahsedilebildiği ölçüde ve EKO TEKNOLOJİ yayıldığı sürece daha esnek bölgeleme (ZONING) ile iktisadi konjonktürlerde, mikro ekonomi dönüşümleri daha kolay gerçekleştirilebilir. Yine de kapasiteler büyüyünce çeşitli enerjilerden aynı anda yararlanma ilkesi öngörülebilir.

Enerji Dönüşümünde Kritik Zamanlar

Heliostatların takviye edici enerji kaynakları olarak kullanılması, bir enerji kaosu başlangıcında veya petrol kuyuları tükenirken düşünülebilir. Bu iş takriben 15-20 yıl sonra ciddi boyutlara ulaşabilir. Ancak mikro bölgeleme çalışmalarında muhtemel heliostatlar için yer arama etüdüleri özellikle yeni kurulacak kentlerde düşünülmelidir.

Jeotermal enerjiye gelince: Türkiye'de doğal kaynaklar sürer. Ancak çevre ve iklim değişiklikleri dikkate alınarak tedbir araştırmak gerekecektir(4).

Tektonik olarak su ısısı değişirse kent sanayiini ve ısınmayı etkileyebilir. Nitekim iklim değişiklikleri başlamıştır.

Yağış rejiminde farklılaşma, yeraltı suyu, sair jeolojik etkenlerle değişebilecek şartlarda, jeotermal enerji ile ısınan kentlerdeki yapılarda mikro ekolojinin iyileştirilmesi ve daha çok ısı tutar hale getirilerek restore edilmesi, heliostatlarla tekrar denge kurulması plânlanabilir.

Devridaim jeotermal ısı sistemleri kurulduğunda motorlara güneş enerjisinden elektrik verilebilir.

Ulaşımında hidrojenle petrol ikâmesi şimdilik pahalı ve biraz da tehlikeli olduğundan elektrik motorları ile dönüşüm olmadan gelecekte kent hayatının sürmesi, olası görülüyor. Taşıtlarda güneş enerjisinden yararlanma performansı şimdilik az artmaktadır(6).

İlîk Bölgelelerde Enerji Takviyesi

Genellikle Karadeniz kıyılarındâ ve sahil dolgularında kurulacak yeni tesislerde $\pm 10^{\circ}\text{C}$ 'den fazla Ocak Ayı izotermi itibarıyla güneş enerjisi ile ısıtmak kolaydır. Yine aynı izotermde Akdeniz sahilleriindeki rekreaktif tesislerde kışın ısıtarak turizm amacı, biraz da kullanım tayfı geliştirilerek fonksiyonları kurmak güneş tutucu sistemlerin özendirilmesi ile mümkün olur. Analya'da kışın bir ay süre ile 1°C olabiliyor. Örneklersek: piraindal kesitli bir terasmanın bir kısmına güney seraları kurularak, gelecekte helio sistemleri optimum tasarlanabilir.

Kışın $0-5^{\circ}\text{C}$ ısınan bölgelerde ise yapılarda batıda ikiden fazla, güney, doğu ve kuzey doğu'da ise birden fazla enerji desteği mümkün görünüyör.

Jeotermal enerji ile ısınma alanlarının marjında kentler güney'de güneş enerjisi, kuzeyde ise hidrojen vb. enerji sistemleri ile takviye edilebilir. Göl, dere ve denizlerden alınacak su elektrolizle hidrojen olur, sanayide yandıktan sonra tekrar devreye girebilir. Bu sistem az iktisadi oluyor. Yine jeotermal marjında hidrojen elde edilirse su ve nakliye maliyeti (0) olabiliyor.

İktisadî Heliostat Düzeni İçin Uygun Yerleşimi

Kentlerde ısı, ışık performansı ve ekonomik boyut belirleyebilme bakımından; çevre kirlenmesinde kabul edilebilir sınırları aşan yerleşmelerden başlamak ön fikir olabilir.

1985 sayımına göre 17 civarında yoğun yerleşme alanı vardır. 20 yıl içinde bu alanlarda ve yeni yoğun kentleşmelerde iskân için enerji takviyesine en fazla ihtiyaç olacaktır. Bu süre içinde kentleşme başka alanlarda da yoğunlaşacaktır. İlk intikallere göre heliostat verimi ile ilgili yerleşim kriteri belirleme bakımından yerleşimlerin;

- Yön karakteristikleri ve güney deklinasyonları değişimleri
- rıhtımlar, su kenarları
- denizle irtibatı
- gölle irtibatı, sudan yansıyan ışınlar
- akarsularla irtibatı
- iskân ve istimplâk konusu olmayan alanlar
- tepelerin güney yamaçları
- yakınında ısı etkilerinden korunma
- bazı gökdelenlerin çatıları

kriterleri düşünülebilir.

Sahilde Heliostatların Yerinin Aranması

Yeşil engelde veya limanda, liman uzantısında değişik manzara etkenlerine engel olmayacak ve peyzajı istenmeyen doğrultuda değiştirmeyecek bir konumda yerleştirilebilir. Güneye bakan tepelerde ağaçlık varsa, gerektiğinde suni bir yükselti üzerinde veya mendirek üzerinde masanın güneş ışığı alabilecek bir konum aranmalıdır.

"Coastal region with restricted urbanisation" derin seyrek yapılaşma bölgesinde iskân veya rekreasyon alanlarında aşırı gölge deymemesine dikkat ederek yerleştirilebilir(7).

"Genellikle Karadeniz, Doğu Karadeniz ve Akdeniz sahillerinde +10°C'den fazla Ocak izotermi T.S. durumda belirlenmiştir. 30.10.1981 tarihli ısı yakıtı yönetmeliğine göre ise İzmir sahillerinin sonuna kadar 1.Bölge sıcak kurak yanıtlıdır. Ayrıca İzmit körfezi de +10°C'dan sahillerinde +10°C'dan fazla ocak izotermi T.S. durumda belirlenmiştir. 30.10.1981 tarihli ısı yakıtı yönetmeliğine göre ise İzmir sahillerinin sonuna kadar 1.Bölge sıcak kuşak işaretlidir. Ayrıca İzmit Körfezi de +10°C'dan fazladır. Kışın.

Bu alanlarda sahil deklinasyon engeli alındığından hareketli heliostat için en uygun konumları verilebilir. Ancak sahil yapıları kışın edilgen devamlı restore edilince yoğun iskân zaten ısınabilir. bu alanlarda muhtemel heliostat için endüstriyel sıcak su ve elektrik verebilir. Şimdilik sadece İskenderun bölgesinde muhtemeldir.

Ayrıca göllerden heliostat olmadan güneş enerjisi ile ısı ka-bildir.

Rıhtımlar

Karadeniz sahillerinde güney deklinasyona uygun ışınım bakımından deniz içi ve rıhtım yapıları civarı uygun olabilir. İmit Körfezinde ve Ege'de güney yönlerinde mümkündür.

Kış ısıısının yüksek olduğu İzmit Körfezinde güneye bakan heliostat yaklaşık 7 km. deniz yüzeyinden de ısı alır ve bu bakımdan güney deklinasyonu performansı uygundur. Fakat tepelere sıcak su çıkarmak enerji kaybettireceğinden yine kent içinde mikro bölge etüdleri gerekecektir.

Sanayiye sıcak su girdisi petrol yakıt tüketiminde biraz tasarruf sağlar.

Heliostat Sanayii Dolayısı ile Dizayn ve Uygulamada Paralel Gelişmeler, Sanayi Üzerine İvme

Yüksek teknoloji ithali ve yerli patent üretimi, helio ve jeotermal girişimlerle de hızlı araştırmalara yol açacaktır.

- Sadece heliostatlarla beslenen enerjiyle kurulacak iskânda jeotermal ve diğer merkezi ısıtmaya benzer sıcak su boru ferşi,
- Güney enerjisi ile dolan akülerin imâl ve dağıtım sistemleri,
- Çatı vesair uygun yerlerde teleskopik odaklı kollektörler yapılabilmesi için proses geliştirilmesi,
- Sahillerde, dalgakıranlarda dalga enerjisi sistemleri imalât heliostat kurarken,

gibi hususlar akla gelmektedir.

Heliostat ve Aydınlatma Fonksiyonu

Helioform, iç bükey aynalardan oluşursa çevrede ışık yansıtan bir yüzey yapısı ile de kullanılabilir. Özellikle,

- Sivil savunma amacı ile odağında ışık verip ışıltak ve gece aydınlatma düzeni kurulabilir.
- Limanlarda gece vardiyaları kurulabilir.

Bayram ve Festivaller için özel yansıtma tasarlanabilir.

HELİOJEO

Geleceğin hassas sistemlerini hazırlamak ve kombinezon analizleri kurmak üzere kent enerjisinde denge metodu önerimizi geliştirdik.

Jeotermal enerjinin iskânda diğer enerjilerle desteklenebilmesi, kentlerin gelişmesi ile beraber düşünülebilir. Büyüyen kentlerde ehven ısıtma maliyetini yayabilmek üzere proje etüdüleri yapılabilir.

Gelecekte, petrol, doğal gaz veya kömür yakıt ile biraz da jeotermal su ile ısınabilen eski kent marjiniinden itibaren, bu marjini ve daha geniş yeni yerleşmeleri destekleyici tesisat ve altyapı ile, hidrojen enerjisi takviyesi de gündeme gelebilir.

Yeni yapılarda petrol ikâmesi bakımından jeotermal ısı takviyesinde güneş enerjisinden en fazla yararlanmak üzere, mimari kesitlerle yeni tavsiyeler bu tebliğ'de önerilecek. Ayrıca bodrum katların daha iyi kullanılıp, performansı arttırılarak, toprak içi ısısından yararlanma mekanığı ile diğer enerjilerin birleştirilmesi incelenebilir.

Kentsel Enerjide Denge Arayışı

Yurdumuzda şehirlerin ısıtılmasında doğal gaz, özellikle ithal edildiğinde yer altı suyu kadar iktisadi değildir. Jeotermal enerji ise yeryüzüne çıktığında 150°C'ta pek çok yerde mevcuttur. Özellikle kaynağına yakın depolanan sıcak su veya buharın ısısını güneş aynaları ile odaklayarak yükseltildikten sonra, bu enerji ile uzaktaki şehirlerin ısıtılması pekâlâ mümkün olabilir. Tabi bu şehirler eski metropollerin uydu kentleri olarak, sınıai ve ticari bakımdan tesislerle bütünlük gösteren yeni toplu konut alanları olabilir. O halde yeni toplu konutların gerek doğrudan doğruya güneş enerjisi, gerekse jeotermal enerji ve bunların kombinezonu ile başka hiç bir yakıt kullanmadan ısıtılması etüd edilmelidir.

Sistemin Amacı

Kentsel peyzajda makûl helioform büyüklükleri ile tasarım ve ölçülü jeotermal sondaj yatırımı bakımından bir enerji kombinezonu, nükleer enerji desteğı gereğinde azaltabilir.

Henüz dünyada uygulanmamış olan bu sistem jeolojik uygunluk kadar kent estetiğı bakımından önem kazanabilmektedir. Özel-

likle gökdelenlerde çift enerji sistemlerinde çatıda optimum, odaklıheliostatları mümkün kılar.

Gelecekte doğal jeotermal su bulunmayan mntıklalarda heliostat için ilk yatırım ve bakım masraflarını ölçülü tutmak üzere sondajla elde edilecek tüpte su ısıtıp helioformla yükseltmek, petrol ikamesi bakımından istenirse gerçekleştirilebilir.

Dünyada, doğal jeotermal kaynakların bulunmadığı bölgelerde kurulacak kentlerde sondajla enjekte edilecek suyun ısıtılarak kullanılması sırasında heliostatla kombine edilmesi tasarruf sağlayabilir.

Helio Jeotermal Sistem İçin Yerleşim Kriter Denemesi

- Jeotermal enerji takviyesi için bölge ve mikro-bölge etüdüleri yararlı olabilir.
- Tabii toprak ve su kotuna yakın yüksekliklerde dış mekânlarda jeotermal ısıyı yükseltecek heliostat uygulamaları bakımından yükselteç mevkileri belirlemek üzere,
- Doğal olmayan jeotermal ısı sistemini takviye etmek için,
- Bu tebliğ kapsamında bulunmayan meydanların enerji potansiyelinden en fazla değer elde etmek üzere kamulaştırma gereğini azaltarak esnek kat plastiği nitelikleri artırmak için.

Yapılaşma için az elverişli dik meyilli güney yamaçlarında korozyon ve erozyondan aynaları korumak ve tamir bakım optimize etmek üzere uygulanabilir.

Geo-helio Konbinazonu ve Enerji Dönüşüm Geçiş Süreci

Yapı iç teshin sistemlerinde;

Sıcak su ve buhar boruları, geo-helio merkezî ısıtmada üretilen sıcak su ile beslendiğinde kullanılabilir. Az miktarda tadilât olabilir.

Ulaşım sistemleri ise büyük ölçüde motor tadilât üretimleri gerektirecektir.

Jeotermal ile kurulu mevcut kentlerden geleceğin tesisat dönüşümü için tadilât miktarını saptamak kolaydır.

B- MİRARİ YAPILARDA DAHA FAZLA ENERJİ TUTMA

Plânda İslâhat, Restorasyon

1'den fazla balkonu olan iskân birimlerinde güney yönlerine bakan açık çıkımların camekânlanmasının iskân şartı haline getirilmesi (ılık bölgelerde yapıda enerji) gereklidir. Piramidal kesitli teraslı yapılarda güney teraslarının kısmen sera'ya dönüştürülmesi veya ilk tasarımda üstten de ısı alabilen seraların sektirilerek düzenlenmesi yapıya en fazla güneş enerjisi sunan bir sistem olabilir. Özellikle otel yapılarından kışın daha iktisadi ısıtılması bakımından böyle bir planlama gelecekte önem kazanacaktır.

Güneş kentlerinde bütün yaşam hacimlerinin güney yönlerinden ısı alması esastır. Üç kattan büyük yapılara iç bükey ayna tedbirleri almadan güneşten enerji sağlayarak ısıtmak zordur. Bu takdirde yüksek yapılara örneğin jeotermal enerji gibi ilâve enerji sağlanması gereklidir. Fakat bu tasarruf küçümsememeli ve eğer yapısal ekonomi nedenleri ile 4-5 katlı toplu konut projeleri öngörülecekse bunların 2-3 katının güneş evleri tarzında ve dubleksler şeklinde planlanması etüd edilmeli, diğer iki katın ısıtılması da güney seraları ve çiçek pencereleri gibi elemanlarla takviye edilmelidir.

Bir güneş yapısını kavramak için önce onun edilgen diye nitelendirilen biçimlenişi ve detaylandırılması ile ilgili ısı tutucu özellikleri araştırmak gerekir: Güneş yapısı, herhangi bir binaya kolektörler ilavesi ile gerçekleşmez. Güneş evi güney yönlerinden aldığı ısı masif depolayıp sonradan bu kitlelerle içeriği ısıtan bir düzendir.

Ana hatları ile güneş enerjisi-ekoloji bağıntısı, kent kültürünü ve bugünkü yerleşmelerle yeni yerleşmelerin ilişkisini yeniden belirlemede artan bir hızla önem kazanabilir.

SONUÇ

Türkiye'de nüfus çok hızlı artmakta, tarım toprağı Asya'daki süratten daha hızlı bir erozyonla azalmakta ve ormanlar yetmemektedir. Neticede su azalınca heliostatla enerji imdada yetişecek tarım alanlarına ön gerilimli taşıyıcı sistemlerle denizden arıtılan suyu pompalamak kabıl olacaktır.

NOTLAR

- (1) Erdoğan ALKİN, 5.6.1990 Milliyet Gazetesi, YİNE NÜFUS ARTIŞI. Nüfus yüzyılın sonunda da bu tempoyla 50 milyarı bulacak. Bu rakam dünya kaynaklarının, teknolojinin de zorlamasıyla besleyebileceği insan sayısının son sınırı.
- (2) Tankut ÜNAL, 24.5.1971, Güneş Gazetesi, BÜYÜK ŞEHİRLERİMİZİN GELECEĞİ. Türkiye'de nüfusu milyonu geçen kentlerin sayısı şimdilik üçtür. Bu üç kent, 1985 yılı nüfusu 5,5 milyon olan İzmir'dir. Türkiye'nin yıllık nüfus artış oranının bugünkü % 2.5'den, 2000 yılında % 1.5'e düşeceği tahmin edilmektedir. Bu orana rağmen 2000 yılında, örneğin İstanbul nüfusunun 11,9 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir.
- (3) Prof.Mübeccel KIRAY, 7.1.1985, KÖYLÜLÜK BİTİYOR.. "Genellikle topraktan yeni kopmuş bu insanların iş örgütlerinde, sanayide gelir ya da konum bakımından önemli yerlere gelebilmeleri, uzmanlaşmaları ve eğitimleri kısıtlı olduğundan, olanaksızdır. Bu durumda, kendi koşullarını kendileri koydukları, kendi iş yerlerinde daha iyi gelire ve itibar kazanmaya yönelmektedirler".

- (4) Prof. Ruşen KELEŞ, 31.9.1990. "57 milyonu bulduğu artış hızında az da olsa bir yavaşlama var: Yıllık ortalama hız binde 24.88'den binde 23.46'ya inmiş. Yine de Üçüncü Dünya'nın nüfusu en hızlı artan ülkelerinden olduğumuz açık. Okuryazarlık düzeyinin yükselmesi, kentlileşme ve genel olarak toplumsal değişme ailelerin çocuk sahibi olma eğilimlerini beklenen ölçülerde etkilemiyor.
- (5) Prof. Süreyya ONEY, 4.6.1991, Milliyet Gazetesi, Sera etkisine karşı herkesin görevleri var. Körfez yangını ve hava. "Sıcaklığın ortalama olarak 3°C artması halinde bugün bilinen iklim ve bitki örtüsü bölgelerinin değişeceğini Akdeniz Bölgesinin çölleşeceğini, Almanya'da subtropik koşulların mümkün olabileceğini. Amerika'daki tahıl alanlarının çoraklaşabileceğini öne sürmektedirler".
- (6) Prof. Dr. Tahsin TOKMANOĞLU, 17.8.1991, Orman Bakanlığı. Bir taşıt aracında bir litre benzin yakılırsa 2000 litre oksijen tüketilmektedir. Bu miktar yüz kişinin bir saatlik oksijen gereksinmesidir.
- (7) Y. Mim. Haydar KARABEY, Kıyı Mekânının Tanımı, Ülkesel Kıyı Mekânının Düzenlenmesi için Bir Yönetim Önerisi (Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Şekil 27₁ / 27₂.

KAYNAKLAR

- ALKİN, Erdoğan (1990): "Yine Nüfus Artışı", Hürriyet Gazetesi, s.3.
- ÇELENER, Ali (Nisan, 1984): "Toplu Konutlar ve Güneş Enerjisi", İnşaat Dünyası Dergisi, No:16, s.18.
- KARABEY, Haydar (1978): Kıyı Mekânının Tanımı, Ulkesel Mekânın Düzenlenmesi İçin Bir Yöntem Önerisi, Mimar Sinan (Şekil 27₁ / 27₂).
- KELEŞ, Ruşen (31.12.1990): Milliyet Gazetesi, s.
- KIRAY, Müceccel (7.1.1985): "Köylülük Bitiyor, Orta Tabakalar Glişiyor", Milliyet Gazetesi, s.
- ÖNEY, Süreyya (1991): "Sera Etkisine Karşı Herkesin Görevleri Var", Milliyet Gazetesi, s.
- TOKMANOĞLU, Tahsin (17.8.1991): "Orman Bakanlığı", Cumhuriyet Gazetesi, s.2.
- ÜNAL, Tankut (24.5.1987): "Büyük Şehirlerimizin Geleceği", Güneş Gazetesi, s.

ULAŞIM VE MAKROFORM : ÜLKEMİZDE SON 30 YILDA ULAŞIM TÜR VE AĞ DEĞİŞİMLERİNİN KENT FORMLARINA ETKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yazar Adı Soyadı : Hülagü KAPLAN, Yük.Şehir Plancısı
Bağlı Bulunduğu Kurum : G.Ü.M.M.F. ŞBP Bölümü Öğretim Görevlisi
Yer : Ankara

Ulaşımında türel değişim, ulaşım ağında, güzergahlarda değişimler kentlerimizi hem bütünsel anlamda makroformda etkilemekte, hem de kentsel bölümler arazi kullanımlarında değişikliklere yol açmaktadır. Bu bildiride özellikle ulaşım-makroform etkileşiminin ülkemizde son 30 yılda geçirdiği iki yönlü değişiklikler değerlendirilmiştir. Bildiri ana tema olarak karayolu sistemlerini incelemektedir.

BİR ANI VE GERÇEKLEŞEN

Gelecekteki İstanbul'u, korkunç ve gamlı haşmetiyle dünyanın en güler yüzlü şehrinin harabeleri üzerinde yükselecek Doğu'nun Londra'sını görür gibi oluyorum. Tepeler düzleştirilecek, korular yerle bir edilecek, rengarenk küçük evler yıkılacak; uzun, dümdüz, birbirine benzer sokaklar İstanbul'u birbirine paralel kocaman yollara ayıracak; telgraf telleri gürültülü şehrin damlarının üzerinde büyük bir örümcek ağı gibi iç içe geçecek; Galata Köprüsünün üstünde siyah bir silindir şapka ve beyaz selinden başka bir şey görülmeyecek, esrarlı Sarayburnu bir hayvanat bahçesi, Yedikule bir hapisane, Hobdemon bir tabiat tarihi müzesi olarak görülecek; herşey sağlam, geometrik, faydalı, kurşuni, kasvet verici olacak ve artık ne yana yakıla duaların, ne şarkıların yükseldiği, ne de sevdalı gözlerin dikildiği güzel Trakya göğünü kocaman kara bir bulut durmadan kaplayacak.

Amicis; 1874, s.141

Jules Verne'nin çağdaşı olan yazarın geçen yüzyılda bundan tam 117 yıl önce İstanbul'a yaptığı gezi sırasında kentin geleceği konusundaki öngörüşünün gerçekleşme derecesi hayret verici olduğu kadar, düşündürücüdür. Yazar bu gezi anılarının aynı sayfasında şöyle demektedir : "Ne yazık! Güzellik uygarlığa kurban gitmiş olacak."

İstanbul kent formunda Amicis'in sezgisini ve hayıflanmasını haklı çıkaracak değişim, ulaşım tür ve ağ değişimlerine de paralel oluşmuştur. 1960'lardan 1990'lara, İstanbul kentiçi ulaşım ağında önce tramvay hatları kaldırıldı. Tamamen kaldırılmadan az önce, 1960'da tramvay İETT taşımacılığının 1/4'e yakınına karşılıyordu. 1970'li yıllarda ise, Boğaziçinde ana ulaşım türü olan yolcu ve arabalı vapur servisleri azaltularak, bazı hatlar iptal edildi. Ulaşım ağındaki değişimlerin en önemlisi şüphesiz vapur hatları yerine, iki yakadaki karayolu ağlarını birbirine bağlayan Boğaziçi köprülerinin yapımı idi. I.'si 1973; II.'si 1988'de işletmeye açılan köprüler, bağlantı (çevre) yolları ile birlikte tamamen lastik tekerlekli ulaşım türlerine göre tasarlanmışlardır. Bu türler içinde de köprü yapımları dolayısı ile de özendirilen binek taşıtı (otomobil ve eşdeğeri)'dir. Montajından itibaren desteklenen otomotiv sanayiinin rekabet koşullarına dayanabilmesi, ayakta kalabilmesi için binek taşıtı sahipliğinin artması ve bu tür ile yapılan yolculuklara uygun ağ hazırlaması gerekmektedir. Gerçekten, 1960'dan 1990'a, kentte taşıtı yolculuklarda binek taşıtı payı 3 kat artmış, ancak binek taşıtı sahipliği 15 kat'a yakın artmıştır. Aynı

şekilde, ara-toplu taşıma (minibüs, taksi-dolmuş, servis taşıtı) yolculukları ile özel otobüs taşımacılığı (halk otobüsü) yolculukların payları artmışlardır. Aynı dönemde kentte raylı ulaşım (banliyo ve tünel) ve deniz ulaşımı, her ikisi de % 15'er dolaylarından, % 3'lere gerileyen yolculuk paylarına sahiptirler.

Konu İstanbul'a ilişkin bir anı ile başladığından, ilgili bazı açıklamaları yapmak gerekli olmuştur. Ancak, daha fazla devam etmeden konunun anahtar kavramlarını kısaca tanımlayalım.

KONU İLİŞKİN ANAHTAR KAVRAMLARIN TANIMLANMASI

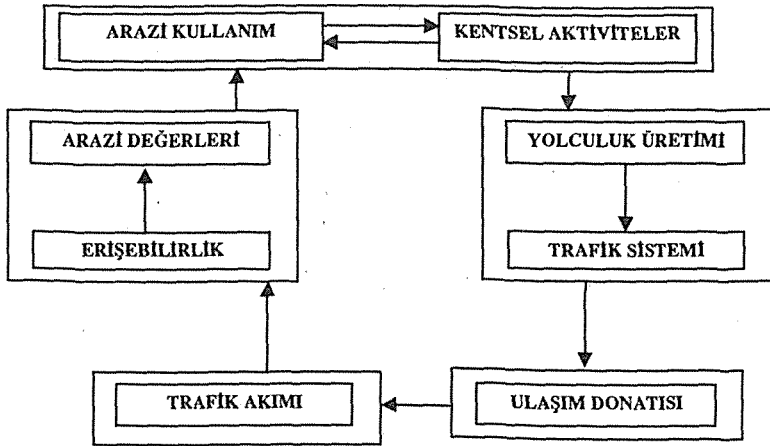
Bunlar, ulaşım, kent formu, tür ve ağ'dır.

Ulaşım

Arazi kullanım fiziksel ömrü ve yatırım süresi açılarından ulaşım, ulaşım alt yapısı ve ulaşım üst yapısı olarak iki öge gurubundan oluşan bir donatılar bütünüdür. Yollar(karayolu, demiryolu v.b.), durak ve terminal yapıları (yolcu terminalleri, mal akımı terminalleri, otopark yapıları vb.) ile ulaştırma araçları teknolojisi alt yapıyı, bu alt yapı aracılığı ile hareket ve bu hareketler için gerekli taşıtlar ve ilişkin düzenleme ve denetim önlemleri ise üst yapıyı oluştururlar. Trafik, bu tanıma göre, yaya, yolcu ve taşıt trafiği öğeleri ile üst yapı kapsamındadır.

Kent Formu

Bir zaman kesitinde ele alındığında, kentin o "anlık" ana biçimidir. Ancak kent, uzun bir dönem için sabit kabul edilebilecek yerleşme fizik coğrafyası etmeni dışında, fizik bo-

Şekil : 1 : Ulaşım donatısı-arazi kullanım arasındaki karşılıklı ilişki. Asano (1979)

yutlarını ve bu sınırlar içinde yapılaşmanın niteliği ve niceliğini belirleyen süreçlerin etkisi ile uzun dönemde makroform değişimleri gösterir. Ulaşım kent formunu belirleyen bu süreçlerden birisidir.

Lynch ve Rodwin (1958)'in "Bir Kent Formu Kuramı" çalışması kenti "uyarlı mekanlar" ve "akım sistemleri"nden yapılanmış olarak ele alır. Birinci kavram aktivitelerin yerleşmesi dolayısı ile arazi kullanımları, ikinci kavram ise yolcu ve yük hareketlerini tanımlar. Asano (1979) kentsel yapılanmayı benzer bir biçimde "aktiviteler" ve "uyarlı mekanlar" birlikteliği olarak ele alır. Bu kavramlaştırmada trafik akımı ulaşım donatısı içinde yer alan bir aktivitedir. Buna göre, ulaşım donatısı ile arazi kullanım arasındaki ilişki aşağıdaki gibi kavramlaştırmaktadır. (Şekil 1).

Ülkemizde, kent formu konusunda yeni bir çalışma Ankara Kentel Ulaşım Çalışması için İhan Tekeli başkanlığındaki ODTÜ-ŞBPB çalışma gurubunca yapılmıştır (EGO; Ankara- 1985'den 2015'e, 1987)

Tür

Yolculuğun yapıldığı veya mal akımının gerçekleştirildiği ulaşım türlerinden herbiri.

Ağ

Ulaşım alt yapısı ögesi yol ile, üst yapı ögesi taşıt veya yolculuk hareketinin birlikte adı : Karayolu ağı, otobüs güzergah ağı vb. Tür ve ağ değişimleri ulaşım donatısı içindeki değişimlerdir.

ÜLKEMİZDE TÜR VE AĞ DEĞİŞMELERİNİN İNCELENMESİ

Bu değişmelerin son 30 yılını dahaiyi anlayabilmek için incelemeye bir 10 yıl öncesinden başlamak gerekmektedir. Çünkü, tek parti dönemini izleyen 1950-60 döneminde ülke siyasal ve ekonomik değişimle birlikte ulaşım önlemlerinde de yeni bir dönem'e girmiştir. Bu dönemde sağlanan Marshall yardımının beraberinde getirdiği yeni düşüncelerle, ulaşım ülkesel ilke ve hedefleri de yeniden belirlenmiştir. 1950'lere kadar demiryolu ve denizyolu sistemlerinin etken olduğu ülkesel ulaşım, altyapı yatırımları ve motorlu taşıtlarının kolayca ithali ile karayolu ağırlıklı olmaya başlamıştır. 6085 sayılı ilk Karayolları Trafik Kanunu 18.5.1953 günlü Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.

Aynı dönemde, İstanbul'da olduğu gibi geleneksel kent dokusunu tahrip ederek, binlerce yapıyı kamulaştırarak, motorlu taşıtlar için geniş caddeler açmak bir yenilik olarak görülmüştür. İstanbul'da Vatan ve Millet caddelerinin güzergahı için yapılan kamulaştırmalara harcanan para, 1956 yılında, ülkedeki tüm belediyelerin gelirlerinden fazladır (Teke- li; 1981) Bu yapılaşma ile Eski İstanbul Yarımadasında form büyük ölçüde değişmiştir.

1960'lı yıllarda ise İstanbul'daki Tünel dışında yegane kentiçi raylı sistemlerimiz olan tramvay ağı, yolda trafik hızını engelledikleri, eskidikleri gibi gerekçeler ile sökülmüş, yerlerine otobüs alınmıştır. Ancak, binek taşıtı sahipliğini, dolayısı ile otomotiv sanayiini teşvik eden ilkelerin uygulanması sonucunda, yollarda binek taşıtın fazlalaşması, çoğu yol kesiminde otobüs hızlarını düşürmüştür.

Trafik sıkışıklığının özellikle İstanbul'da yaşanmaya başladığı 1970'li yıllarda daha etken toplu taşıma türleri ve mevcutun dahaverimli işletimi konuları ulaşım ve mevcutun daha verimli işletimi konuları ulaşım ve kent planlama gündemlerinde yer almaya başlamıştır. 1974'teki petrol darlığı ve 1980'lerin ilk yıllarındaki dünya ekonomik bunalımı otomotiv sanayiini ve bireylerin taşıt satın alma gücünü etkilemiş, ancak bu arada kentsel ulaşım yatırımları darafa kaldırılmış ve otobüs taşımacılığı özelleştirilmeye kanallanmıştır. Döviz darboğazları, dış ödeme güçlükleri, bütçelerin denkleştirilememesi en olumsuz sonuç-

larını kentsel aktivite-ulaşım donatısı ilişkilerine yeni boyut kazandıracak, kent formlarının planlama süreci içinde yeniden biçimlendirilmesine yardımcı olabilecek, kentsel raylı sistem projelerinde göstermiştir. İlk yatırım masraflarının diğer sistemlere göre daha büyük olması, bu dönemde ulaşım sorunlarına palyatif, sorun geçiştirici çözümlere yönelmiştir.

Yine 1980'lerin ilk yıllarında kent içinde katlı yollar, kent merkezlerinde katlı kavşaklar önerilmeye başlanmış, hatta bir hayli de taraftar bulmuştur. Ankara'da Kızılay'da, Hürriyet Meydanının katlı kavşağa çevrilebilmesi durumunda meydanın kente daha iyi hizmet vereceği dahi söylenmiş idi. 1970'li yılların başlarında gelişmiş, ülkelerde, kent merkezlerine uygulanması yönü ile terk edilen örneğin İngilizlerin ilk yapıldığı yıllarda bir mühendislik ve teknoloji harikası olarak değerlendirilen Birmingham merkezini çevreleyen, katlı kavşaklı halka yol'a "beton tasma" adını taktıkları, bu nedenle halkın merkezi sevimsiz bulduğu (Simpson; 1987, s.92) bu tip önerilerden bazıları İstanbul'da uygulanmış (Aksaray Meydanı) ve uygulandığı yerdeki tarihi anıtsal eser Valide Sultan Camii'de dahil olmak üzere çevresinde ölçek yitirilmiştir.

1983'ten itibaren ise ulaşımı sadece karayolu ve lastik tekerlekli taşıtlardan ibaret gören görüş yeniden ulaşım ilkeve hedeflerini belirlemeye, kaynak ve yatırımları buna göre yönlendirmeye başlamıştır. Kent içlerinde hız yolların yapımının hızlandırılarak, bütün kaynak ve olanaklar seferber edilerek sürdürülmesi içinde yaşadığımız yılların olgusudur. Büyük oranda dış kaynak kullanımı ile, zaman zaman da toplu konut yapımı için Toplu Konut ve Kamu Oraklığı Fonunda toplanan paranın aktarılması ile, yapımına devam edilen otoyollar, güvenilir bir fizibilite veya proje aranmaksızın, büyük parçalar olarak ihale edilmişlerdir. Mayıs 1990 rakamlarına göre, halen toplam keşif bedeli 4,952 Milyar ABD Doları olan 1400 km otoyolun inşaatı sürmekte idi (Karayolları eski Genel Müdürü A.Coşkunoğlu'nun konuşması, Karayolları Bülteni, 1990 s.9).

Otoyollar ücretli olup, bunun istisnası çevre yollardır. Çevre yollarının bu durumu ise, bu yolların, Ankara Çevre Otoyolu örneğinde olduğu gibi kentsel arası ulaşımın çok kentiçi ulaşım hizmet vereceği düşüncesini uyandırmaktadır. Böyle bir düşünce doğrultusunda takdirde ise, kentlerin, raylı sistemler yapılırsa bile, karayolu, dolayısı ile binek taşıtı yolculuğu etkenliğinin devam edeceği anlaşılmalıdır. Buradabir noktayı açıklamak gerekir. Binek taşıtı etkenliği ile söylenmek istenen bu tür ile yapılan yolculukların sayısal durumu değil, ağ'da kapsadıkları yüzey konumu anlamındadır.

10 yıllık bir dönem için yapılmış olan Ülkesel Ulaştırma Ana Planı'nda (1983-1993) otoyollara yer verilmemiştir. Planın bu tutumu, özellikle yük taşımacılığında demiryollarının karayollarına göre dahayüksek "sosyal net yarar" göstermesinin kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Bugün ise, bu plan, var olmasına rağmen uygulanmamakta, planın öngördüğünün tersine gelişmeler olmaktadır.(1)

Bölgesel demiryollarına 1960-1990 dönemi için bakıldığında, yeni demiryolu olarak sadece 210 km yapıldığı görülmektedir. 1950-1960 arasında 780 km, yapılmıştır. 1950 yılına kadar yapılmış olan ana işletme ağı ise 4.200 km'dir.

Ülkemizde son yüzyılın ilk yarısı içinde önce bölgesel demiryolları, daha sonra karayolları Anadolu için gelişme katalizörü işlevi görmüştür. Ancak, demiryoluna göre daha esnek ulaşım üst yapısına hizmet verebilen karayolları, topografya engellerini daha kolay aşması, yapımının aşamalandırılmasının dahakolay ve ekonomik bakımından etken olması, en küçük bireysel taşıta kadar geniş bir taşıt türü yelpazesine cevap vermesi nedenleri ile giderek ülkenin hem yolcu, hem yük ulaşımına egemen olmuştur.

Aşağıda Tablo 1'deki oranlara bakıldığında, 1950'lerden itibaren, özellikle binek taşıtı artış oranı çok büyüktür. Binek taşıtı bugün özellikle kentsel alanların yaygın ulaşım

araçlarından biri durumunu almıştır. Kentlerimizin bir yandan dışardan göç baskısı, kent içinden ise özellikle binek taşıtı artışının baskısı altında olduğu, ulaşım açısından bakıldığında, kentlerimizin dağınık yayılmasında ve anayollar kenarında toplanmasında bu ikisinin önemli etmenler olduğu söylenebilir.

Topoğrafik bakımdan düz veya az eğimli kentsel saçak ve kentlerarası alanlarda, kentlerarası karayolu güzergahlarının bu özellikteki alanlardan geçirilmesi ile yol kenarı düz alan yerleşmelerini özendirerek, yukarıdakine benzer bir süreç ile tüketilmektedir.

Taşıt Türü Yolcu Taşıtları	Yıllar ve Artış Oranları (%)							
	1950	1960	1975	1980	1985	1986	1987	1988
Binek Taşıtı								
(Otomobil)	3.5	11.9	100	193.6	256.5	283.6	323.6	
366.8								
Motorsiklet			100	155.4	325.7	368.8	399.0	
463.3								
Minibüs			100	162.1	220.3	245.2	282.4	
311.5								
Otobüs	16.4	47.9	100	142.9	205.5	221.6	267.6	
287.2								
Yük Taşıtları								
Kamyonet			100	178.2	228.4	241.5	229.2	
242.0								
Kamyon	14.2	52.9	100	151.8	189.2	199.9	319.6	
342.0								

Tablo 1 : Yıllara göre yolcu ve yük taşıtları artış oranları

KENTLERARASI KARAYOLU YERLEŞME GEÇİŞİ

Bu geçiş şu iki durumdan biri biçiminde olabilmektedir:

1. Kent içinden geçiş : Yerleşme içi alanları ilişkisi
2. Kent dışında geçiş : Yerleşme dış alanları ilişkisi.

Kent içinden geçişte uygulama genellikle sözkonusu yerleşmenin ana yolarından birisini bu geçiş için yeniden düzenliyerek, kullanmak biçiminde olmuştur. Bazı planlarda da, kent içinden yeni bir güzergah açıldığı izlenmektedir.

Bu seçenekte, sözkonusu geçiş bitişiğinde yerleşme yoğunluğunun arttığı gözlenmektedir. Yerleşme içi trafik ile doğrudan geçen (sapmayan) taşıt trafiği birbirine karışmakta, eğer bu durum yerleşme merkezi için sözkonusu ise, aktivite, kullanım, trafik yoğunluğu faktörlerine de bağlı olarak olumsuzluklar az veya çok olabilmektedir. Ancak, başlangıçta, özellikle küçük yerleşmeler böyle bir geçişi bir avantaj olarak görmüşler ve merkezden geçmesini önermişlerdir.

Özellikle deniz kıyısı yerleşmelerimizde böyle bir geçiş sonucunda yerleşme ile kıyının ilişkisinin zayıfladığı gözlenmiştir. Doğu Karadeniz kıyı yerleşmeleri bu duruma birer örnektir.

Kent dışından geçişte, geçişin yerleşmeye uzaklığı ile yerleşmenin büyüklüğü yerleşme formunun yeniden biçimlenme sürecini etkileyen iki faktördür. Genellikle, küçük bir yer-

leşmenin biraz dışından geçen bir kentlerarası karayolu yerleşmeyi yolun bitişiğine çekmektedir. Bunun için önlemler baştan alınmalı, ne amaçlandığına bakılarak imar planı yapımı öncesi araştırmasında özenle etüd edilmelidir.

PLANLAMA YÖNÜ İLE İRDELEME

Kent Planlama yönünden genellikle bugünün geleceği projeksiyonu kestirim temeline dayandırılan ve fizik düzenlemeler ile yetinen "imar planlama" yöntemlerine dayanan ve gerçek "şehir ve bölge planlama" anlayışını kapsamayan planlar ile, diğer konuların arasında, "edilgen" bir biçimde yerleşmelerimizin ve çevrelerinin ulaşım planlama sorunları çözülme-ye çalışılmaktadır. Bu "imar planlama" anlayışı ile ulaşım- arazi kullanım, ulaşım altyapı seçimi, ulaşım sistemleri, türel ayırım gibi, giderek planlanan yerleşmenin kent formunu belirleyecek ulaşım etmenleri hemen hiç irdelenmemekte, imar adaları belirlenerek geçirilen yollar ile ulaşım çözüme kavuşturulmuş olmaktadır.

Diğer yandan, makroformu belirleyici etkileri gözardı edilerek, ulaşım, imar planına genellikle sonradan eklenmeye çalışılan bir unsur olarak görülmektedir.

Sonuçta, hızlı ve düzensiz kentleşme sorunları imar planlama anlayışının insafına terk edilerek, yolcu ve yük toplu taşınması, ulaşım sistemleri değerlendirmesi, ulaşım altyapısı ve terminal, büyük toplu park vb. donatısı var olan ulaşım yapısının eğilimine bırakılmaktadır.

Bugün >100.000 nüfuslu bir kentte kentsel alanın ortalama 1/4'ünün yollar ve diğer ulaşım donatısına ayrıldığı, toplu taşıma ağırlıklı bir kentsel form belirlenişinde bunun altında, bireysel taşıma ağırlıklı form belirlendiğinde ise bunun üzerinde kentsel alan kullanımı oranlarına varıldığı düşünüldüğünde, ulaşım gibi etken bir arazi kullanımının imar planlarında edilgen durumu düşürülmesinin sonuçları anlaşılabilir. Bugün bu tür anlayışın belirgin bir sonucu kentlerimizin gelişigüzel yayılması, bunun getirdiği bireysel taşıma ve ara-toplutaşım- macılık ile, imar planını da aşarak, hızla çevre toprakları tüketmesidir.

NOT :

(1) Ulaştırma Ana Planı, yük taşımacılığının alt sistemlere dağılımını şöyle kararlaştırmıştır:

	ton x km (%)	
	1980	1993
Denizyolu taşıması	15.87	32.16
Demiryolu taşıması	10.41	27.45
Boruhattı taşıması	1.46	4.33
Karayolu taşıması	72.26	36.06
Havayolu taşıması	-	-

Bugün ise kara taşımacılığımızın % 93'ten fazlası karayolu ile yapılmaktadır (DPT, 1982).

KAYNAKLAR

AMICIS, E.D. (1874) : İstanbul. Çeviren : Akyavaş, B (1981), Kültür Bakanlığı yayınları no. 320, Ankara.

ASANO, M. (1979): "A Transportation-Activity Distribution Model in the UrbanArea", Transactions of Japan Society of Civil Engineers, no.11, s.245-246.

COŞKUNOĞLU, A.(1990) İzmir-Urla-Çeşme Otoyolunun temel atma konuşması, Karayolları Bülteni, no.474, s.9.

DPT (1982) Ulaştırma Ana Planı, Ankara.

LYNCH, K., RODWIN, L. (1958): "A Theory of Urban Form", Journal of the American Institute of Planners, no: 11, s.201-214.

ODTÜ ŞBPB (1987) Ankara-1985'den 2015'e, Ankara.

SIMPSON, B.J. (1987) Planning and Public Transport in Great Britain, France and West Germany, Longman.

TEKELİ, İ.(1981) "II.Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye'nin Kent Planlaması Pratiğindeki Gelişmeler", İmar Planları Yapım ve Uygulama Süreçleri, ŞPMMO, s.1-19.

PLANLAMA-UYGULAMA İLİŞKİLERİ İÇİNDE
"ÇUKUROVA METROPOLİTEN BÖLGESİ-KENTSEL
GELİŞME PROJESİ

Dr. Ahmet UZEL

BİLDİRİ ÖZÜ :

Şehirciliğimizin son 30 yılında, planlama pratiği ile hızlı kentleşme sürecine sağlıklı çözüm önerileri, hızlı ve gerçekçi uygulamalarla yaklaşılammamıştır. Hemen tüm denemeler başarısız kalmıştır. Çukurova Kentsel Gelişme Projesi (ÇKGP) bu başarısızlığı aşmada önemli sonuçlar verecek dış krediye dayalı bir proje idi. Planlama ve uygulama bütünlüğü içinde ve uygulama finansmanını geri döndürecek bir model ile kentsel alanları ıslah, yeni ve sağlıklı kentsel alanlar oluşturmak mevcut kentsel altyapıyı geliştirmek amaçlarına yönelikti. Yerel yönetimi ve personelini geliştirici öğeler taşıyordu.

Proje türlü nedenlerle işletilemedi ve küçültüldü. Oysa kapsamlı başlangıç sürdürülebilseydi, elde edilecek deneyimler ülke ölçeğinde yaygınlaştırılacak kentleşmenin dar boğazlarını aşmada çok önemli hamleler gerçekleştirilebilecekti. Bu nedenle projenin çeşitli açılardan incelenerek bu doğrultuda özgün bir model oluşturulması, mesleğimiz açısından çok önemli bir atılım olacaktır.

A. GİRİŞ

Türkiye'de şehirciliğin son otuz yılını, 1940'lı yılların ikinci yarısında filizlenen, 1950'li yıllarda serpilip gelişen ve 1960'lı yılların başından başlayarak denetlenemez hale gelen ve bugün de yaşadığımız kentleşme süreci ile birlikte ele almak gerekmektedir. Tümünü bir meslek adamı olarak yaşadığım bu süreçte zaman zaman ümitsizliğin egemen olduğu hizmet verme çabası içindeki gözlemlerime dayalı olarak öncelikle söyleyeceğim şudur : Bu süreçte, planlama ile uğraşan tüm kişi ve kuruluşlar, uzmanlar, üniversite mensupları, üniversiteler, bakanlıklar, bürokratlar, teknokratlar, yasama, yürütme giderek yargı organları konuyu önemine uygun olarak bütüncül bir yaklaşımla ele alamamışlar, hızlı çözümler geliştirip bunların uygulanmasını sağlayamamışlardır. Bu kesin yargıyı destekleyen somut ve güçlü kanıtlar, kentlerimizi fiziksel olarak kuşaklamış bulunmaktadır. Bu kuşaklar, sanırım gelecek yüzyılın meslek gündeminde de, ilgili kurum ve kuruluşların gündemlerinde de önemlerini koruyacaklardır. Planlama pratiği açısından bir kısır döngü dönemi sayılabilecek son 30 yıl içinde, bu kısır döngüyü kırmayı olası ve üzerinde çok durulmamış, meslek kamuoyunda tartışılmamış kimi projeleri gündeme getirmekte yarar vardır.

Bildiri bu doğrultuda Çukurova Metropoliten Bölgesi Kentsel Gelişme Projesi'ni (ÇKGP) ele almakta ve "ÇKGP Şehirciliğimizin kısır döngüsünü kıracak bir modele dönüşebilir mi?" sorusunu tartışmaya açmaktadır.

Bu proje çok önemli sonuçlar verebilecek, meslek pratiğinin ve kent mekanlarının geleceğini biçimlendirmesi olası bir proje idi. Günümüz meslek kuram ve kılgasını zorlayan özellikleri vardı.

Projenin bu özelliklerini sergilerken, projenin günümüz planlama ve uygulama süreçleri ile koşulluklarını, karşıtlıklarını rahatça ortaya koyabilmek için geçtiğimiz 30 yılın küçük bir özetini yapmakta yarar vardır.

B. SON OTUZ YILDA KENTLEŞME ve ŞEHİRCİLİK

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra Türkiye kırsal alanında başlayan yapısal dönüşümle birlikte kırsal alandan kentlere başlayan göç giderek artmış ve kentleşme tüm sosyal ve ekonomik etki ve sonuçlarıyla ülkeye egemen olmuştur. Bu süreç, büyük çoğunlukla kent mekanlarını ve bu mekanların oluşumunu yönlendiren, yönlendirmesi gereken kurallar bütününe dışlamış; imarlı kesimlerden çok daha büyük imarsız kesimler kentlere eklenmiş, bu kesimlerde oturanlar kent yaşamına katılmışlardır. Kentlerin dışındaki 2. konut ve çeşitli türdeki sanayi alanları da bu bağlamda gelişen alanlar olarak belirli yörelerde yoğunlaşmışlardır. Bu süreçte ortaya çıkan ve kısaca imarlı ve imarsız olarak adlandırılan kent kesimlerinin her iki yanı da, açıkça görülmektedir ki, sağlıksızdır. Bu süreçte varolan, özgün değerler taşıyan kent dokularının da çok büyük bir hızla yok edildikleri bilinmektedir. Sonuç olarak birbirinin doğurucusu olan kentleşme ve ekonomik kalkınma hemen hiç bütünleşememiş; ne sanayileşme kentleşmeyi yeterince desteklemiş ne de kentleşme sağlıklı bir sanayileşmenin işgücü isteminden kaynaklanmıştır. (Uzel; 1986 s.27-28)

Sürecin ilk on yılında, olgu ile doğrudan ilgili karar çevrelerinin belirgin bir davranış özelliği, ikili kentsel yapının doğuş nedenlerini ve varlığını dışlayarak, anlamazdan gelerek bu olguyu yasaklayıcı bir tavırla çözmeye çalışmak olmuştur. Bu dönemin ortasında, 1957 yılının başında 25 yaşını tamamlamış olan 2290 Sayılı Belediyeler ve Yapı Yollar Yasası, yerini 6785 Sayılı İmar Yasası'na bırakmış, İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur.

Kentleşmeyi, göç olgusunu çeşitli biçimlerde kavramaya çalışıp, çözüm önerileri getiren kişi ya da kurumların; karar çevrelerini hiç etkileyemediği, bu konuda ciddi çabaların harcanmadığı dönem 1960-65 dönemidir denilebilir.

775 Sayılı Gecekondu Yasası 1966 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu tarihe kadar yaklaşık 20 yıl tartışılacak Gecekondu sözcüğü, ilk kez bu yasaya girmiştir.

1972 yılında 6785 Sayılı İmar Yasası, anlayış ve kapsam açısından köklü bir değişikliğe uğramıştır. 1973 yılında 1710 Sayılı Eski Eserler Yasası yürürlük kazanmış, Sit kavramı yasada yerini almıştır.

6785/1685 Sayılı Yasa'yı tümü ile ortadan kaldıran ve yoğun tartışmalara neden olan yasa, 1985 doğumlu 3194 Sayılı Yasa'dır. Bu arada, Eski Eserler Yasası'nın da 1983 yılında köklü anlayış ve kapsam değişiklikleri ile yenilendiğini ifade etmek gerekir.

1980'li yılların politik ve ilgili teknik çevrelerde en çok tartışılan, gündemde tutulan imar konusu, birbirini değiştiren, eklentiler yapan ve kamuoyunda kısaca imar affı olarak adlandırılan bir dizi yasadır.(1)

Yukarıda özetle sunulan süreçte önemle vurgulanması gereken; 1960'lı yılların başlangıcındaki yasadışı tavrın giderek yumuşaması, 1980'lerde bağışlayıcı tavrın neden-sonuç ilişkilerini gözardı ederek yasallaştırmayı amaç haline getirmesi, bu yaklaşıma karşın kentleşmenin sürmesi, imarlı-imarsız ikileminin tescil edilmiş olmasıdır. Artık kentleşmeye yasaların desteğinde bir planlamayla değil, yasaların tanımladığı bir planlamayla yaklaşılmaktadır.

Süreçte vurgulanması gerekli ve bir önceki savda edilgen olarak yer almış bulunan bir başka olgu da şudur: Kentsel mekanların düzenlenmesinde en önemli araç olan fiziksel planlama eylemi, ülke gereksinimlerine, hızlı kentleşmeye yanıt olamamıştır, şimdi de olamamaktadır.

- . Mevcut yasal çerçeve ve plan elde etme teknik koşulları giderek yetersiz ve etkisiz kalmaktadır.
- . Kentleşme sürecinin dinamizmine ayak uyduramamaktadır, statik bir yapıya sahiptir.
- . Bir uygulama stratejisini beraberinde getirmemektedir.
- . Planların elde edilmiş ve onama düzeni, gerçekçi olmalarını engellemektedir.
- . Planlama ve imar uygulaması birbirinden bağımsız süreçler olarak algılanmakta ve böyle ele alınmaktadırlar.
- . Kent topraklarını etaplama, öncelik ve ivediliklere göre kullanışa açma yaklaşımları yoktur.
- . Yerel yönetimler kendilerine verilen planlama yetkilerini kullanacak biçimde örgütlenme olanağına sahip kılınmamışlardır.
- . Planlama eğitimi görmüş kişilerin ülkedeki dengesiz dağılımı, bu eğitimi almamışların egemenliğini sürdürmeye neden olmakta, bu egemenlik kırılmamaktadır.
- . Planlama eğitimi, planlama pratiği ile uyusmamakta, bu durum çok ciddi sonuçlar yaratmaktadır. (Türkoğlu, Uzel; 1991)
- . Ülkede süregelen kalkınma çabalarının sosyo-ekonomik etkileri; planlamayı bu arada fiziksel planlamayı çok hızlı karar üreten etkili bir süreç olmaya itmektedir. Ancak, planlamada kuram-kılgı ilişkilerinin verimsizliği bu süreci etkili olmak bir yana, itibarsızlaştırmaktadır.

. Planlama'nın anlamına uygun ve bütüncül yaklaşımları yaşama geçirmeyi amaçlayan bir kurumsallaşmanın gerçekleşmemiş olması gelecekte çok tartışılacak ve eleştirilecek önemli bir eksiklik olarak gündemdedir.

. Bir çok kuruma, eksiklikleri görülen, uygulama ile bütünlüşmemiş, bir süreç olarak algılanamamış ve sakinçaları bilinen fiziksel planlama yetkisi yasalarla dağıtılmıştır. Giderek artan bir çok başlılık (buna başbozukluk da denilebilir) gözlenmektedir.

Yukarıda sunulan 30 yılın özeti içinde genellikle olumsuzluklara değinildi. Oysa bu olumsuzlukları kırma doğrultusunda çok sayıda ürün verildi, çaba harcandı, kuramsal ve kılğısal girişimler başlatıldı. Ancak ne yazık ki bu çabalar kurumsallaşmadı. Kurumsallaşmadan; ülke ölçeğinde yaygın, etkili, gelişmiş bir planlama+uygulama sürecini başlatmak ve giderek köklendirmek anlaşılmalıdır.

İşte Çukurova Metropolitan Alanı Kentsel Gelişme Projesi bu doğrultuda atılmış çok önemli bir adımdı. Özellikleri ile yukarıda anılan olumsuzlukları gidermek üzere kurumsallaşmayı başlatacak bir deneme idi.

C. ÇUKUROVA METROPOLİTEN ALANI KENTSEL GELİŞME PROJESİ (ÇKGP)

1. Çukurova Bölgesi'nin Tanımı

Bilindiği gibi Çukurova'nın sosyo-ekonomik yapısı tarıma dayalıdır. Ülkemizin içinde bulunduğu kalkınma ve gelişme sürecinin en belirgin örnekleri bu bölgede sergilenmiştir. Bölge; tarıma dayalı ulaşım ve imalat endüstrilerinin gelişmesine, ülke ölçeğinde öncülük etmiştir. Doğaldır ki bu devinim Çukurova'yı kentleşmenin en belirgin olduğu bölgelerden biri haline getirmiştir. Örneğin bölgenin ÇKGP'ne konu edilen Adana, Mersin, Tarsus, İskenderun ve Ceyhan kentlerinde toplam nüfus 1955'te yaklaşık 328.000 iken bu nüfus 1990'da 1.8 milyona ulaşmıştır. Bu nüfusun 2005'te 3.6 milyona ulaşacağı beklenmektedir. Nüfusun anılan kentlerde yarıdan fazlası imarsız konut alanlarında yaşamaktadır. Bu alanlar adından da anlaşılacağı gibi plansızdırlar, plansız gelişmektedirler, gelişme alanlarında mülkiyet sorunları vardır. Altyapıları ya yoktur ya da yetersizdir. Hızlı gelişme belediyeler aracılığı ile kontrol edilememektedir. Belediyeler kendilerine yetki ve kaynak verilmeden önce de yetersiz kalıyorlardı, yasal düzenlemelerle yetki ve kaynak aktarıldığı ifade edilen son 7-8 yıllık dönemde de yetersiz kalmaktadırlar.

2. ÇKGP'nin Gündeme Gelişi

Proje'nin yürürlük kazanması için açılan uluslararası ihalenin sunuş belgesinde:

. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Çukurova Metropoliten Bölgesi Kentsel Gelişme Projesi için Dünya Bankası'ndan parasal yardım isteminde bulunduğu,

. Projenin uygulama aşamasında da destekleneceği konusunda da karşılıklı bir anlayışın bulunduğu ümidi ile var olan Proje Hazırlama Olanakları Fonu'na koşut olarak Dünya Bankası mühendislik kredisi için başvurulacağı ifade edilmektedir.

Sunus belgesinde, Türk Hükümeti'nin V. Beş Yıllık Kalkınma süresince uygulayacağı belirli bir politika doğrultusunda Projenin özü ve gereği yerellesmenin kentleşme ve modernleşme ilkeleri üzerine inşa edileceği vurgulanmıştır.

Bu belgeye göre; bölgenin hızla metropolitenleşme sürecini yaşıyor olması, ulusal ve uluslararası yatırımların bu bölgede yoğunlaşması, Türkiye'nin çok önemli bir gelişme alanında yer almış bulunması; konunun, proje içeriğinin ve uygulama alanının seçimindeki yaklaşımın doğruluğunun kanıtı sayılmalıdır.

Böyle bir sunuşla açılan ihalenin koşullarından birisi, yabancı firmalarla yerli firmaların ortaklığını öngörmektedir.

Ayrıca bu teklifte teknik yaklaşım, uzmanların mesleki yaşam öyküleri, uzmanlık düzeyleri, deneyimleri istenmiş, ayrıca adam/ay üzerinden proje bedelinin belirlenmesi koşulu getirilmiştir. Planlama hizmetlerinde alışlagelmiş "keşif bedeli" üzerinden indirim(!) yaklaşımı, ihale yasası koşulları devre dışı bırakılmıştır.

3. ÇKGP'nin Hedefleri

Projenin ana hedefleri Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Dünya Bankası arasında imzalanan ikraz anlaşmasında şöyle tanımlanmıştır :

. Belediyelere, hizmet eksikliklerinin üstesinden gelebilmeleri ve kentsel gelişmeyi yönetebilmeleri için yardımcı olmak.

. İller Bankası'nda belediye yatırım programlarının değerlendirmesini yapacak ve izleyecek bir kapasite oluşturmak.

. Planlama ve uygulama harcamalarının geri dönüşü ve yerel yönetimin ve personelinin geliştirilmesi için yapılacak uygun kurumsal düzenlemeler çerçevesinde kimi belediyelerin yatırımlarını finanse etmek.

Bu amaçlara bakıldığında ÇKGP'nin fiziksel planlamaya koşut olarak özellikle yönetim ve finansman yetersizliklerini gidermek ve bu konulara yeni bakış açıları kazandırmak gibi özelliklere sahip olduğu görülür. Bilinen, geçici ve kapsamlı olmayan önlemlerle, düzenlemelerle çözülmek istenen sorunları bir özel bölgede, özel koşullar ve parasal kaynaklarla çözme

denemesi ülkemiz için projenin özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Özellikle planlama ve uygulama harcamalarının geri dönüşünün, Belediye Gelirleri Yasası'nın dışında bir modele bağlanması, yerel yönetimin ve personelinin geliştirilmesi için yapılması amaçlanan kurumsal düzenlemelerin bir bütün içinde ele alınmaları, uygulama ile sonuçlarının kısa bir sürede test edilebilme olanaklarının doğmuş olması özgün ve önemli idi.

4. Projenin Bileşenleri

Proje bes ana bölümden oluşan bir paket proje olarak öngörülmüştür. Bu ana ve alt bölümler aşağıda sıralanmıştır.

- a. Bölgesel Kentsel Büyüme Yönetimi Planlaması.
- b. Metropolitan Bölge Planlaması Çerçevesinde Belediye Mali Yönetimi.
- c. Yerel Yönetim Personel Eğitimi.
- d. Kentsel Teknik Altyapı Geliştirme Projeleri ve Yönetimi
  - i. İçme suyu
  - ii. Kanalizasyon
  - iii. Drenaj
  - iv. Katı atıklar
  - v. Ulaşım
- e. Yerleşme Planlaması
  - i. Yasallaşma yolunda bulunan gecekondu bölgelerinin ıslahı
  - ii. Islah edilen gecekondu bölgelerinde oturanların, bu bölgelerdeki yeni gelişmelerin, bu bölgelerde yeni yerleşecek olanların desteklenmesine yönelik yeni yerleşim alanlarının oluşturulması.

Bu bölümler kapsam ve içerikleri açısından ayrıntılandırıldıklarında projenin önemi daha da belirginleşecektir. Bu bakımdan başlık olarak sunulan proje bileşenleri aşağıda ayrıntılandırılmıştır.

a. Bölgesel Kentsel Büyüme Yönetimi

Bölgesel etkiler gözönünde bulundurularak belli yörelerdeki önemli projelerin yer seçimi ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

Bölgesel gelişme desenleri tanımlanıp bu desenin gerçekleşmesi için yatırım programları yapılacaktır.

Belediyelere fiziksel planlama konularında yardımcı olunacaktır.

Bölgesel gelişmede karşılaşılabilecek dar boğazlar belirlenecek ve bu darboğazlarla ilgili kurumların önlem alması doğrultusunda öneriler geliştirilecektir.

Bölgedeki tüm kurum ve kuruluşların üniversitelerin bölge planlamasındaki olası etkinlikleri açısından kapasiteleri irdelenecek ve bu kapasitelerin kullanılması doğrultusunda özellikle Çukurova bağlamında öneriler geliştirilecektir.

b. M e t r o p o l i t e n B ö l g e P l a n l a m a s ı
Ç e r ç e v e s i n d e B e l e d i y e M a l i
Y ö n e t i m i

Bilindiği gibi 1980'li yılların ortalarında yapılan bir dizi yasal değişikliklerle merkezi yönetim tarafından yürütülen bir takım hizmetlerin yerel yönetimlere devri ile yerel yönetimler yeni işlevler kazanmışlar ya da varolan işlevleri açısından sorumlulukları artmıştır. Hızlı kentleşmenin getirdiği hizmet artışı ile yeni görevler, yerel yönetimleri parasal açıdan güçlendirmeyi zorunlu kılmıştır.

Bu nedenle, mevcut kaynakların en verimli biçimde kullandırılması ve artırılması; yeni gelir kaynaklarının yaratılması ve çeşitlendirilmesi kaçınılmaz görünmektedir. Hizmetlerin artması ve çeşitlenmesine koşut olarak gelir kaynaklarının çeşitlenmesi, Belediye parasal yönetiminin önemini artırmıştır.

Bu açıdan mevcut muhasebe ve mali yönetim düzenlerinin olabilir değişimlerini belirlemek, bu değişimler için öneriler geliştirerek, bu gelişmeler doğrultusunda doğacak/olusacak yeni sistemin oturmasını sağlamak, ilgili personeli eğitmek ÇKGP'nin belediye mali yönetimine ilişkin bileşenin genel amaçlarını ortaya koyan alt başlıklardır.

c. Y e r e l Y ö n e t i m P e r s o n e l E ğ i t i m i

Yerel yönetimler yeterli sayıda, uygun nitelikte eğitilmiş eleman bulmakta önemli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu güçlükte yerel yönetimlerin kendine özgü sorunları da etkili olmaktadır. Ülkedeki özgün eğitim programlarında belediye hizmet alanları yeterince yer almamıştır, hizmet içi eğitim programları yetersizdir. Bu açıdan yaygın bir yerel yönetim programının başlatılması zorunlu görülmektedir. Program kapsamında :

- . Her belediyede insan gücü planlama, eğitimi ve idaresinden sorumlu insangücü geliştirme bölümlerinin kurulması,
  - . Belediye personeli için eğitim bursları sağlanması ve Çukurova Belediyeleri Eğitim Birliği'nin eğitim kapasitesinin geliştirilmesi,
  - . Belediye çalışanlarına yönelik eğitim programlarının bu birlik tarafından uygulanmasını içeren bir insangücü geliştirme programının oluşturulması,
- ele alınacaktır.

d. K e n t s e l T e k n i k A l t y a p ı
G e l i ş t i r m e P r o j e l e r i v e
Y ö n e t i m i

Kısaca Belediye hizmetleri olarak tanımlanacak bu bileşende, ÇKGP kapsamında yer alan 5 yerleşmede içmesuyu, kanalizasyon, drenaj, katı atıklar, ulaşım alt başlıkları, kentsel teknik altyapının varolan durumu ile, gelişebilme olanakları araştırılacak ve altyapının yönetimine ilişkin hizmetlerin iyileştirilmesi sözkonusu edilecektir.

İçmesuyu sağlanması bileşeninde proje / kentlerinde su kaçaklarının azaltılması, hizmet verilmesinde ve tesislerin bakımında iyileştirmelere ilişkin uzmanlık hizmetlerinin yanısıra, ekipman, araç ve malzeme sağlanması ile belediyelerdeki belirli hizmetler ele alınmış olacaktır.

Kanalizasyon bileşeni, hizmetlerin yönetimi ve işletilmesine ilişkin teknik destek ile belediyelerdeki belirli hizmetleri kapsayacaktır.

Drenaj bileşeninde, bölge kentlerindeki mevcut sistemlerin iyileştirilmesi, yeni yağmursuyu drenaj sistemlerinin yapımı vb. konuları ele alınacaktır.

Katı atık bileşeninde ise genel olarak katı atık yönetiminin iyileştirilmesi ve boşaltma alanlarının tasarımı ile ilgili olarak verilecek uzmanlık hizmetleri; boşaltma alanlarının alımı ve donatılması, katı atık yönetimi ve sokak temizleme için uygun ekipman ve tesislerin sağlanması üzerinde durulmuş olacaktır.

Ulaşım bileşeninin konusu da belediyelerde yolların bakımına ilişkin esasların belirlenmesi ve iki yıllık bir yol bakım programının uygulamaya konulması, proje kapsamındaki büyük kentlerde ana yolların yapımı ve yol kavşaklarının, yaya geçitlerinin iyileştirilmesi olacaktır.

e. Yerleşme Planlaması

Bu bölümde, yerleşim alanlarında altyapının döşenmesi ve bayındırlık hizmetlerinin genişletilmesi amacıyla harcamaların geri dönüşü için uygun kriterlerin uygulanmaya konulması belediyelerdeki konut gelişmesinin planlanması ve yönetimine ilişkin yeni esasların belirlenmesi ele alınacaktır. Bu bağlamda imarsız konut alanları ıslahı ve yönetimi amacıyla belediyelerde varolan ve yeni konut alanlarında, arazi tapularının verilmesi, temel altyapı hizmetlerinin ve sosyal donatımın sağlanması ile imarsız konut alanlarının ıslahı ve yönetimi programlarının geliştirilmesi ve uygulamaya konulması sözkonusudur.

Kentsel gelişme alanlarında da, konut, sosyal donatım, ticaret ve küçük sanayi bölgeleri geliştirmek amacıyla arazi alımı, araziye hizmet götürme ve arazinin parseller şeklinde alt bölümlere ayrılması hizmetlerinin yapılması öngörülmüştür.

5. Çalışma Düzeni

Çalışmalar, ihale sonunda seçilen müşavirler tarafından ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) yerinde kurduğu Proje Koordinasyon Birimi ile eşgüdüm ve işbirliği içinde 1985 Nisan'ında başlamıştır.

Bu çalışmalar, proje kapsamında yer aldığı daha önce de ifade edilmiş bulunan Adana, Mersin, Tarsus, Ceyhan, Iskenderun belediyelerinin temsilcileri ve müşavirlerin yerli ortak firma elemanları ile birlikte ve çeşitli guruplar halinde sürdürülmüştür.

Çalışma fiziksel ve kurumsal olarak iki gurupta toplanmıştır. Bu guruplardan biri Kurumsal Programlar başlığı altında toplanan ve ana teması eğitim olan;

- . Bölgesel Yönetim
  - . Belediye Hizmetleri
  - . Özelleştirme-Katılım
  - . Toplumsal Katılım
- konularını kapsamaktaydı.

Fiziksel Projeler başlığı altında toplanan ve ana teması inşaat projeleri olan gurupta da;

- . Belediye Fen İşleri
- . Konut Islah
- . Gelişme Alanları
- . Kadastral ve Diğer Projeler yer almaktaydı.(2)

Çalışmanın ilk aşaması projenin amaçlarını gerçekleştirmek için yapılması gerekenlerin araştırıldığı ve Nisan 1985'te başlayıp, Ağustos 1985'te biten 4 aylık bir dönemdi. Bu dönemde özellikle öncelikli projeler belirlenmiştir.

İkinci aşama bölgede belirlenen projeleri, ana yatırım konularını ortaya koyarak bunların fizibilitelerinin yapılmasını kapsayan 8 aylık dönemdi.

Üçüncü aşama ise yatırım konularına ilişkin kesin projelerin ihale belgelerinin ve benzeri belgelerin hazırlandığı uygulamaya yönelik 8 aylık bir dönemdi. Bu dönem Proje Koordinasyon birimi ve Müşavir firma tarafından 1987 Haziran'ında tamamlanmıştır.

6.ÇKGP'ne Ait İKRAZ Anlaşması ve Diğer Anlaşmalar

Projenin üç aşamalı bölümü, yaklaşık 22 ayda tamamlandıktan hemen sonra uygulamaya yönelik çalışmalar için finansman anlaşmaları ardarda imzalanmıştır.

Önceki bölümlerde de değinildiği gibi ÇKGP; Dünya Bankası'nın desteklediği ve kent sektöründe kredi verdiği ilk ve büyük bir projedir. Tutarı 120.000.000 ABD Dolarıdır. 12.6.1987 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) Dünya Bankası arasında bir İKRAZ anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın ardından Dünya Bankası, İller Bankası ve Belediyeler arasında da PROJE anlaşması imzalanmıştır.

1.9.1987 tarihinde Hükümet adına Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ile İller Bankası arasında DEVİR anlaşması; bu anlaşmayı izleyen tarihlerde de İller Bankası ile proje kapsamında bulunan beş belediye arasında finansman anlaşmaları imzalanmıştır.

Yukarıda anılan İkraz Anlaşmasında, ÇKGP'nin İller Bankası bünyesinde kurulacak olan ve kısa adı PIUYB olan (Proje İnceleme, Uygulama ve Yönetim Birimi) bir birimin eşgüdümünde yürütüleceği belirtilmiştir. Bu nedenle de İller Bankası'nca PIUYB Direktörlüğü kurulmuştur.

PIUYB Direktörlüğü de üstlenmiş olduğu görevleri sürdürebilmek için Müşavirlik hizmetleri almak üzere bir uluslararası konsorsiyumla üç yıl süreli bir sözleşme imzalamıştır. (3)

Uygulamada kolaylıklar sağlamak üzere proje kapsamındaki işlere 2886 Sayılı Devlet İhale Yasası hükümlerinin uygulanmaması doğrultusundaki İçişleri Bakanlığı'nın oluru 8.9.1988 tarihinde sağlanmıştır.

Yukarıda anılan ve projenin parasal kaynağını ve işleyişini belirleyen anlaşmalar dizisine dayalı olarak Belediyeler müşavir firmalarla bir dizi anlaşma imzalamışlardır.

1988 yılında imzalanan altı sözleşmenin biri inşaat, bes tanesi müşavirlik sözleşmesidir. Bunlardan üçü Tarsus Belediyesi, ikisi Mersin Belediyesi, bir tanesi Iskenderun Belediyesi'nce imzalanmıştır.

1989 yılında da toplam dokuz sözleşme imzalanmıştır. Bunlardan yedi tanesi müşavirlik, iki tanesi inşaat sözleşmesidir; Üçü Tarsus, üçü Adana Büyükşehir, ikisi Iskenderun, biri de Mersin Belediyesi'ne aittir.

Belediye personelinin eğitimi hizmetini örgütleme ve eşgüdümü sağlamaya yönelik olarak kurulan **Çukurova Belediyeleri Eğitim Birliği**de uluslararası bir konsorsiyumla 29.9.1988 tarihinde bir müşavirlik sözleşmesi imzalamıştır. (4)

1990 yılında da; ikisi protokol, birisi ek sözleşme, birisi tali sözleşme, birisi feshedilen bir sözleşme yerine teklif vermede ikinci sırada bulunan bir firma ile yapılan sözleşme, üç tanesi de yeni sözleşme olmak üzere toplam sekiz sözleşme yürürlük kazanmıştır.

7. Proje ve Uygulama Süreci

Proje yukarıda sıralanan sözleşmelerle yürütülürken, bu arada da finansman akışının düzensizliğinden, eşgüdümsüzlüğe, müşavirlerin bekleneni vermediği savıyla Belediyelerin huzursuzluğuna, projenin özellikleri ile bürokrasinin uyumsuzluğuna, projenin ülke ölçeğinde vereceği atılımcı ipuçlarını kavrayamaktan kaynaklanan tutucu yorum ve yaklaşımlara değin çeşitli faktörler ilginç sonuçlar vermiştir.

Örneğin ÇKGP'nin önemli konularından birisi yeni bir muhasebe sisteminin geliştirilmesi ve uygulanmasıydı. Bu konuda İçişleri Bakanlığı 22.11.1988 tarihinde olur vermiştir. Ancak, yaklaşık 9 ay sonra 25.8.1989 tarihinde aynı bakanlık, yeni muhasebe sisteminin uygulanmasına ilişkin her türlü eğitim ve desteğin ilgili Bakanlık'ca verileceğini, bu bakımdan müşavir firmaların bu yeni uygulamaya karıştırılmaması gerektiğini taraflara duyurmuştur.

1989 yılının 26 Mart'ında Ülke ölçeğinde yapılan seçimler sonucunda proje kapsamında yer alan beş belediye de yönetim el değiştirmiştir. Yeni görev alan yöneticilerin projeye ısınmaları önemli zaman kayıplarına neden olmuş, bu arada Ceyhan, projeden çekilmiştir. Çukurova Belediyeleri Eğitim Birliği, müşavirlik hizmetleri almak üzere imzaladığı sözleşmeyi yaklaşık 15 ay sonra 26.2.1990 tarihinde feshetmiştir.

PIUYB; uyumlu ve verimli bir çalışma elde edilemediği gerekçesi ile yabancı ortaklı konsorsiyum ile yaptığı müşavirlik sözleşmesini, imzası tarihinden yaklaşık 2.5 yıl sonra, sözleşme süresinin dolmasından 6 ay önce feshetmiştir.

Görülüyor ki, bir taraftan sözleşmeler imza edilirken diğer taraftan da kimi sözleşmeler feshedilmektedir. Demek ki iyi işlemeyen bir düzen vardır.

Dünya Bankası'nın denetim heyeti de 1990 yılı ortalarında yaptığı incelemeler sırasında verdiği raporda : (5)

. Çukurova Kentsel Gelişme Projesi'nin orijinal hedef ve tasarlandığı şekliyle başarılı olarak uygulanamayacağı,

. Hükümet ve Belediyelerin ÇKGP için yeniden yapılanma planı üzerinde anlaşmaları,

. Yeniden yapılanmış projenin, 120 Milyon ABD dolarından 28 milyon ABD dolarına küçülmesine su, kanalizasyon ve katı atık yatırımlarına ve ilgili kuruluşların güçlendirilmelerine ve Belediyelerin yerel mali idarelerini güçlendirmek üzere teknik yardım sağlanmasına yönelmesinin gerektiği,

. Projeyi iptal etmeye veya yeniden yapılandırmaya karar verilinceye kadar, yeni anlaşmaların imzalanmaması tavsiyesinin devam ettiği,

. Belediyelerin İçişleri Bakanlığı'nın yeni muhasebe sisteminin uygulanmasına uzmanlar desteğinde devam etmeleri,

. Kentsel gelişme alanı işlerinden başlayanların tamamlanacağı fakat bu proje kapsamında başka bir yeni yerleşim alanı projesinin ele alınmayacağı,

. Geçekonu düzenleme ve imarlı arsa düzenleme alanları ile ilgili çalışmanın finanse edileceği tek Belediye'nin Tarsus olduğu,

. Projeden Çukurova Belediyeleri Eğitim Birliği'nin çıkarılması, görüşleri yer almıştır.

Böylece bir Yeniden Yapılanma gündeme gelmiştir.

İller Bankası bir yeniden yapılanma paketi hazırlamış ve bu hazırlığını ilgili kurum ve kuruluşlara duyurmuştur. Bu duyuruda yer alan görüşlere göre, PIUYB müşavirlerinin devreden çıkarılması ile kalan bütün işlerin İller Bankası ile yürütülebileceği, bu doğrultuda tüm önlemlerin alındığı, Belediyelerden kaynaklanan bir aksaklık olmadığı sürece ÇKGP'nin, İller Bankası denetiminde yürütüleceği belirtilmiştir.

Ancak, çeşitli kuruluşlar arasında bilgi akışının hızı, iletişim eksikliği vb. nedenler giderek İller Bankası'nın PIUYB aracılığı ile bu projeyi yürütemediği izlenimini güçlendirmiştir. İller Bankası ise kendi dışındaki faktörlerin etkisi ile karşılaştığı güçlüklerin giderilmesi gerektiğini düşünmekte ve hizmetini sürdürme çabası harcamaktadır.

Bir dizi görüşme ve incelemeden sonra projenin bu koşullarda yürütülemeyeceği sonucuna ulaşılmış ve proje taraflarca 28 milyon dolarlık bir kredi ile sınırlandırılmış, küçültülmüştür. Yeniden yapılanmanın verdiği sonuç budur. Bu hali ve kapsamı ve içeriği ile proje bir katı atık projesi'ne dönüşmüştür.

D. SONUÇ

Yukarıda olabildiğince özetle sunduğumuz projenin amacına, kapsamına, yaklaşım modellerine bakıldığında; bu projenin planlama+uygulama açısından bütüncül bakış açısının, uygulamaya dönüklüğünün, finansmanın geriye dönüşünü amaçlayan yaklaşımının, kaynak yaratmaya yönelik tavrının, personel eğitimine ilişkin örgütlenmesinin ülkemizde bilinen önemli eksiklikleri giderebileceği izlenimini vermektedir. Projenin özellikle bir bölgede uygulanmasının ülke ölçeğinde yaygın bir model oluşturmak için önemli bir deneme olacağı, bu denemeden alınacak sonuçların yaygınlaştırılması ile planlama pratiğinin ivme ve itibar kazanacağı umudu yaygındır.

Girişte de değinildiği gibi proje günümüzdeki pratiğin durağan idealist anlayışından farklı olarak; devingen, yerinde/bölgesinde çalışan uzmanların denetiminde sürdürülen, planlama+uygulama bütünlüğü olan, hayalci ve ulaşılması güç teknik ve sosyal donatım standartlarını dışlayarak mevcudu geliştirmeye yönelik bir anlayışı benimseyen bir yaklaşıma sahipti. Bu özellikleri ile meslekte önemli atılımların habercisi idi. Ülkemiz için bir yenilik, bir atılım başlangıcı, bir örnek olacaktı.

Ancak ülkenin genel yaşam çizgisinin düzeyi, giderek bürokratların, teknokratların, yerel yönetim sorumlularının, yeni yaklaşımlara uyum sağlamada yeterince istekli olmamaları, böyle özel bir projenin hızla yaşama geçirilmesini engellemiştir. Bu proje, öngörülen süre içinde kapsam değişikliğine uğramadan bugünlere gelebilseydi, şimdi önemli birikimleri tartışıyor olacaktık.

Oysa, artık projenin önüne çıkmış olan engelleri gün ışığına çıkarma çabası içindeyiz. Birgün proje ayrıntıları ile incelenir, aksayan yönleri açık yüreklilikle ortaya konursa, inanıyorum ki iç kaynaklı aksaklıkların yanısıra müşavirlere, başka müşavirlik firmalarının hizmet verdiği dışsal bir model yerine, yerli firmaların pilotajı üstlendiği bir yerli dinamik model oluşturulabilecektir. Kredi düzeneklerinin, olmazsa olmaz tavrıyla getirdiği modellerin, hantallığından yakındığımız bürokrasimizden daha hantal olduğu, Yabancı Uzmanların, ülkemiz koşullarına uzmanca yaklaşmadığı görülmüştür.

Bu büyüklükte projelerin ülke koşullarına uygulanması, yasal çerçeveye oturtulması, uzun zaman almaktadır. Böyle bir projede özellikle dış kaynaklı kredi düzeneklerinin ve dolayısıyla çeşitli uzmanların ve müşavirlerin devreye girmesi sonucunda konu teknik yönü ile alt basamaktaki ilgililerin (bürokratların/teknokratların); yasal ve finansal yönü de üst basamaklardaki ilgililerin çabasına terk edilmektedir. Bu durumda alt-üst ilişkisindeki gerekli hız ve yaklaşım farklılıkları, projeyi işlemeze hale getirmektedir. ÇKGP'nde böyle olmuştur.

Bu bakımdan dış kaynak kullanmadan, daha küçük bir projenin daha dinamik bir örgütlenme ile ve hızla gündeme getirilmesi olumlu, örnek sonuçlar verebilir. Ülke yüzeyinde böyle bir modelin uygulanabileceği yerleşmeler, bölgeler vardır. Böyle bir deneme için, (kıyılarda, sanayiın yaygınlaştığı bölgelerde, kentleşmenin egemen olduğu büyük kentlerde) oluşturulacak ve parasal, örgütsel ve teknik bağımsızlığı olabildiğince yüksek birimlerden önemli ve olumlu sonuçlar alınabileceğine ilişkin ipuçları ÇKGP'nden alınmıştır. Bu birimler, kuşkusuz, yerel yönetimlerle sıkı bir işbirliği ve eşgüdüm içinde çalışmalıdırlar.

Sadece eleştirerek bir yere varmanın da somut sonuçlar vermediğini geçtiğimiz otuz yıl açıkça göstermiştir. Bu yönden gelecek otuz yılın çağdaşlaşmak açısından önemini hiç gözardı etmeden ve zaman yitirmeden, çağdaş, atılımcı, gerçekçi modeller üretmek ve yaşama geçirmek için çok çaba harcamak, çok hızlı hareket etmek, güç odaklarını etkilemek ve sonuç almak zorundayız. Bu tavır genç kuşakların kaçınılmaz ödevidir.

Yukarıda taahhütlenen deneme ve bu denemeye yaslı öneri, bu ödevi gerçekleştirmek için yapılacak çalışmalarda bir ilk basamak olabilir.

NOTLAR

(1) Bu dizinin ilk yasası 1948'de çıkmış, 80'li yıllarda birbirini değiştiren 4 yasa yürürlük kazanmıştır. Toplamı 15 adedin üzerindedir.

(2) Bu ayırım **Proje Bileşenleri** bölümünde ele alınan ve ayrıntılandırılan konuların çalışma düzenine göre yapılmış bir ayırımdır. Temelde proje bileşenlerinden bir ayrıcalığı yoktur.

(3) Konsorsiyumu Güven ve Coopers and Lybrand Denetim ve Danışmanlık A.Ş.; Coopers and Lybrand Associates Ltd. ve Cowiconsult firmaları oluşturmuştur. Anlaşmanın bedeli 2.932.900.000.-TL. + 1.202.604 stg.'dir. İmza tarihi de 22.1.1988'dir.

(4) Konsorsiyum; İula, Teksis ve Setan firmalarından oluşuyordu. Sözleşmenin tutarı 1.175.500.000.- + 6.572.250.- Fin Markkası ve süresi 24 ay idi.

(5) İller Bankası Genel Müdürlüğü, 1990 YILLIK RAPORU, Çukurova Kentsel Gelişme Projesi PIUYB Direktörlüğü, Şubat 1991, S.12

KAYNAKLAR

Uzel, Ahmet (1986) : "İmara İlişkin Bağışlamaların Gelişimi ve Genel Değerlendirmesi", Kent-Koop Yayını, Ankara, S.27-28

Türkoglu, Kamutay; Uzel, Ahmet (12-13 Haziran 1991) : "Kent Planlama ile İmar Yasasının 18. Maddesi Arasındaki İlişkiler", Yayınlanmamış Bildiri, 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 18. Madde Uygulamaları, Kıyı Kanunu ve Otopark Yönetmeliği Semineri, İzmir.

İller Bankası Genel Müdürlüğü 1990 Yıllık Raporu, Çukurova Kentsel Gelişme Projesi PIUYB Direktörlüğü, Şubat 1991.

Project Completion Report, Turkey, Çukurova Region Urban Engineering Project, Loan 2537-TU, December 1987 Adana, Project Coordination Unit.

PIUYB Direktörü Nihat Sayınalp ile yapılan görüşme.

Tarsus Belediyesi ÇKGP Koordinatörü Esin Şener ile yapılan görüşme.

ÇKGP uzmanlarından Özmen Kendir ile yapılan görüşme

Yeşil Alan Donatımının Niceliksel Saptanması
- Yeni Bir Yöntem -

Doç. Dr.-Ing. Şenel ERGİN Ar. Gör. Semahat SEVİNÇ

Gamze ALPASLAN

D.E.Ü. Mühendislik - Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
İzmir

Bildiri Özü

Kentsel açık-yeşil alan donatılarının m^2 /kişi değerlerinin saptanmasına yönelik yeni bir yöntemin tanıtılması ve İzmir - Karşıyaka İlçesi'nde örneklenmesi

Oluşmuş/mevcut ve sağlıklı bir kentsel dokuya sahip olmayan, doğal/ekolojik dengesini yitirmiş çevre sorunlarının önemli boyutlara ulaştığı büyük kentlerimizde yaşanılabilir çevreyi oluşturmak kentsel yenileme çalışmalarını gerekli kılacaktır. Ancak günümüzde kentsel planlama pratiğinde zorunlu nedenlerle zaman zaman gündeme gelen kentsel yenileme çalışmaları, sadece mülkiyet dokusunun düzenlenmesi çerçevesinde bırakılmamalı, Batı'da örneklerini gördüğümüz gibi, nüfusa orantılı olarak kentsel/sosyal donatıları -ki açık-yeşil alan donatıları bunun önemli bir parçasıdır- getirerek kent dokusunda daha sağlıklı mekanlar oluşturma amacını taşımalıdır.

Açık-yeşil alanların ayrıcalıklı önemi, kentin doğal/ekolojik dengesine yönelen olumlu etkilerinden ötürüdür; örneğin, kütle yeşilinin kent iklimine etkisi, gürültüden arındırılmış doğala yakın kültürel mekanlarda spor yapma olanığının sağlanması gibi.

Kentsel yenileme çalışmalarının gündeme getirildiği kentsel bölgelerde öteki kentsel/sosyal donatıların yanında, daha ne kadar ve ne nitelikte açık-yeşil alan donatısının gerekli olduğu konusu, mevcudun sağlıklı olarak saptanmasını gerektirmektedir.

Mevcut açık-yeşil alanlar saptanırken dikkat edilmesi gereken iki önemli konu da, donatının nüfusa orantılı olması ve bu orantıyı kurarken açık-yeşil alanın niteliğine bağımlı olarak kullanıcıya uzaklığının hesaba katılmasıdır.

Çünkü niteliği belirli açık-yeşil alanların kullanımı, kullanıcıya olan uzaklığı ile doğru orantılı olarak artmaktadır.

Açık-yeşil alan donatımına ilişkin yetersizliği, bir yerdeki alan niteliğini kullanıcı ile ilişkilendirerek, donatı özelliklerine göre mevcut m^2 /kişi açık-yeşil alan donatımını saptamadan ve bunu yerel yönetimlerin planlama alışkanlıklarına net olarak gösterip bir bilimsel-sosyal baskı oluşturmada, gerçekleştirilmesi gereken açık-yeşil alan donatısının nitelik ve niceliğini söylemenin inandırıcı gücü olamayacaktır.

Ayrıca bu güne kadar kentsel yerleşimlerde mevcut m^2 /kişi açık-yeşil alan donatımını yukarıda verildiği biçimiyle hesaplayabilen bir yöntem bulunmadığından, yerel yönetimlerin konuya ilişkin spekülatif açıklamalarına karşı çakılamıyordu.

Peyzaj Planlama Bilim Dalı'nın konuya bakış açısı kapsamında, kentsel mekanda d i n l e n i m e (rekreasyona) özgülleşmiş açık-yeşil alanların m^2 /kişi değerlerini, uzaklığın bir fonksiyonu olarak yansıtabilecek bir hesaplama yöntemi geliştirilmiştir. 1)

Önerilen hesaplama yöntemiyle, gerçekte ilişkisi olmayan, ancak kentsel donatılara ilişkin politik ağırlıklı açıklamalar bilimsel olarak yanlıştır.

Ve hepsinden önemlisi önerilen hesaplama yöntemiyle kentsel yenileme çalışmalarına önemli ve doğru bir temel veri sağlanmış olacaktır.

$$Q = \sum_{i=1}^{n=4} \frac{k_i \cdot A_i \cdot c_i}{P}$$

- Q - m^2 /kişi açık-yeşil alan donatımı
 k_i - açık-yeşil alan donatımlı mevcut yerleşim sayısının tüm yerleşim sayısına oranı
 A_i - yerleşim yerindeki açık-yeşil alanların toplamı (m^2)
 c_i - birim zamandaki kullanım sıklığı (gün/365)
 P - yerleşim yerinin toplam nüfusu

Formülün kent ölçeğinde açılımı

$$Q = \frac{k_1 \cdot A_1 \cdot c_1 + k_2 \cdot A_2 \cdot c_2 + k_3 \cdot A_3 \cdot c_3 + k_4 \cdot A_4 \cdot c_4}{P}$$

yapı adası ölçeği	mahalle ölçeği	semt ölçeği	kent ölçeği
----------------------	-------------------	----------------	----------------

katsayılar:

- k_1 - yeşil alan donatımlı yapı adası sayısı/toplam yapı adası sayısı
 k_2 - yeşil al. dnt. mah. sayısı/toplam mah. sayısı
 k_3 - yeşil al. dnt. semt sayısı/toplam semt sayısı
 k_4 - 1
- c_1 - yeşil alanın kullanıcılarına uzaklığının (ulaşılabilirliğinin) kullanım sıklığı olarak anlatım kazandığı bir katsayıdır.
 Bilim Dalı'nda konuya ilişkin olarak yapılan pek çok araştırma mahalle ve semt ölçeklerinde açık-yeşil alanların kullanımı söz konusu olduğunda c katsayısının değişmez kabul edilebileceğini belgeler niteliktedir.
- c_1 - 1, (365/365) yapı adası ölçeği
 konut ve konut yakın çevresi açık-yeşil alan kullanımı
 max. yürüme uzaklığı 400m veya 5 dakika
- c_2 - 1, (365/365) mahalle ölçeği
 max. yürüme uzaklığı 800m veya 10 dakika
- c_3 - 0.284, (hafta sonu/yıl - 104/365) semt ölçeği
 uzaklık 1000 - 3000m arası
 max. yürüme uzaklığı 1500m veya 20 dakika
- c_4 - kent ölçeği, yöresel özel araştırma gereklidir
 araçlı ulaşım, toplu taşınım olanakları önem kazanır

- A₁ - yerleşim yerindeki açık/yeşil alanların çalışma ölçeklerine göre özgülleşmiş durumu
- A₁ - yapı adası ölçeği, konut ve konut yakın çevresi
- . oyun yerleri
  - . oyun alanları
- A₂ - mahalle ölçeği
- . mahalle parkı
  - . spor alanları, düzenlenmiş veya düzenlenmemiş olarak
- A₃ - semt ölçeği
- . oyun parkları
  - . semt parkı
  - . spor alanları, düzenlenmiş futbol, basketbol, voleybol ve tenis alanları
- A₄ - kent ölçeği
- . kent parkı ve kent ormanı
  - . botanik ve hayvanat bahçeleri
  - . fuar ve sergi alanları
  - . akan ve duran yüzey sularında kıyı düzenlemeleri
  - . oyun parkları, lûna parklar
  - . stadlar, olimpiyat normlarında kapalı ve açık spor tesisleri, vb.

Yukarıda açıklanan yöntem, İzmir - Karşıyaka İlçe Belediyesi sınırları içinde uygulamaya alınmıştır. 2)

Çalışma ile, izlenen yöntem gereği gelecekteki Karşıyaka'nın 2000'li yıllarda nasıl bir kentsel dokuya sahip olacağını yanıtı verilirken, aynı zamanda günümüz kentsel dokusunun analizine yönelik bilgi birikiminin oluşumuna katkı sağlanmıştır.

Çalışmada Karşıyaka örneğinde, hem dinlenime yönelik olarak gerçekleştirilmiş açık-yeşil alan dağılımı mevcut nüfus göz önüne alınarak irdelenmiş, hem de şu anda yürürlükte olan imar planı ve onun kapasite nüfusu ile bu nüfusa sağladığı açık-yeşil alan dağılımı göz önüne alınarak irdelenmiştir.

Çalışmanın ayrıntılı dökümü ekteki tabloda görülmektedir.

Tabloda görülen m²/kişi değerleri, toplam açık-yeşil alan miktarının yerleşim birimindeki toplam nüfusa bölünmesi sonucu

elde edilen bir değer olduğundan, söz konusu açık-yeşil alanın mekandaki dağılımına içermemektedir.

Getirilen modelde ise açık-yeşil alanın mekandaki dağılımı, uzaklığın bir fonksiyonu olarak ve yerleşim birimleri hiyerarşisi içinde ele alınmaktadır.

Karşiyaka İlçesi'ndeki açık-yeşil alan donanımının niteliği mahalle ve semt ölçeklerinin irdelenmesini gerektirdiğinden, araştırmada kullanılan yöntemin açılımı şöyledir.

$$Q = \sum_{i=2}^{n=2} \frac{k_i \cdot A_i \cdot c_i}{P}$$

k_{mahalle} : 18/33 - 0.55

k_{semt} : 4/7 - 0.571

c_{mahalle} : 365/365 - 1

c_{semt} : 104/365 - 0.284

A_{mahalle} : 320468 m²

A_{semt} : 38148 m² (lûnapark artı stadyum)

Q_{mevcut} : (0.55×320468×1/416187) (0.571×38148×0.284/416187)
: 0.44 m²/kişi

Görüldüğü gibi, alışılmış hesaplama sonucu m²/kişi değeri 0.77 m²/kişi (tablodaki değer) iken, Q değerinin karşılığı olan değer 0.44 m²/kişidir.

Bu azalmanın nedeni, araştırma alanındaki otuzüç mahalleden onbeşinde hiç yeşil alan olmaması ve bunun modelde içerişmesidir.

Karşiyaka İlçe Belediyesi sınırları içinde günümüzde 416187 kişi yaşamaktadır. Bu alanın tümüne yönelik olarak hazırlanmış ve uygulanmakta olan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı ile geleceğin Karşiyaka'sı kaç kişiyi barındıracaktır?

Bu sorunun yanıtını bulmak üzere çalışmada şu yol izlenmiştir. Uygulama imar planlarına mahalle sınırları aktarılmış ve bu sınırlar içinde kalan mevcut artı öneri konut alanları ölçülmüş ve her ada için planda öngörülen yapılanma nizamları saptanmıştır.

Bir sonraki aşamayı, her bir yapılanma nizamına karşılık gelen net nüfus yoğunluğu değerlerinin hesaplanması oluşturmuştur. Yoğunluğun hesaplanmasında, her nizamda geçerli olan yan ve arka bahçe mesafeleri yönetmeliğe göre belirlenmiştir. Hangi nizamların ön bahçeli veya ön bahçesiz olduğu plan üzerinden okunamadığından, iyimser bir yorumla tüm nizamlarda ön bahçe varsayımı ile hesaplar yapılmıştır.

Bir örnek vermek gerekirse:

(B-8) yapı nizamı verilen bir yapı adasında,

ön bahçe mesafesi - 5 m

arka bahçe mesafesi - 12.40 m

örnek birim konut cephesi - 7 m

örnek yapı cephesi - 14 m

örnek birim konut derinliği - 15 m

örnek birim konut büyüklüğü - 105 m²

örnek parsel büyüklüğü - 32.40 × 14 = 454 m²

örnek yapıda birim konut sayısı - 2×8 = 16 birim konut

ortalama aile büyüklüğü - 4 kişi

örnek yapıda yaşayan kişi sayısı - 4×16 = 64 kişi

örnek parselde net nüfus yoğunluğu - 64 / 0.0454 = 1409 ki/ha

örnek parselde katlar itibariyle toplam

inşaat alanı - 105×16 = 1680 m²

örnek parseldeki emsal (k.a.k.s.) değeri - 1680/454 = 3.70

Araştırma alanında görülen yapı nizamları ve bunlara karşılık gelen net yoğunluk değerleri şöyledir:

(B-8) : 1409 ki/ha	(B1-12) : 1340 ki/ha
(A1-8) : 988 ki/ha	(B1-5) : 860 ki/ha
(B1-8) : 1097 ki/ha	(B-5) : 1025 ki/ha
(B1-6) : 816 ki/ha	(B-6) : 1167 ki/ha
(A1-5) : 767 ki/ha	(A-5) : 651 ki/ha
(A-4) : 578 ki/ha	(A1-6) : 907 ki/ha
(B-4) : 866 ki/ha	(B1-4) : 853 ki/ha

(B-3) : 688 ki/ha	(B1-3) : 603 ki/ha
(B-2) : 476 ki/ha	(I-2) : 363 ki/ha
(A-12) : 1295 ki/ha	(A-13) : 1318 ki/ha
E - 1 : 400 ki/ha	E - 1.2 : 480 ki/ha
E - 1,4 : 560 ki/ha	E - 1.6 : 640 ki/ha
E - 1.8 : 720 ki/ha	E - 2 : 800 ki/ha
E - 2.5 : 1000 ki/ha	

Bu yoğunluk değerleri, karşılığı olan nizamın verildiği alan büyüklüğü ile çarpılarak, planın öngördüğü kapasite nüfus hesaplanmıştır; tablodaki "imar planı kapasite nüfusları" bölümünde bu değerler verilmiştir.

Kapasite/öneri nüfus değerleri ile imar planından yine ölçülecek elde edilen öneri açık-yeşil alan değerleri karşılaştırıldığında, tablodaki değer, geleceğin Karşıyaka'sında kişi başına 3.37 m^2 açık-yeşil alan düşmektedir.

Q Ölçütüne göre bu değer hesaplanırsa:

k_{mahalle} : 33/33 - 1
k_{semt} : 4/7 - 0.571
A_{mahalle} : 4109187 m^2
A_{semt} : 527194 + 16434 + 24545
: 568173 m^2
c_{mahalle} : 1
c_{semt} : 0.284

$$\begin{aligned}
Q_{\text{öneri}} &: (1 \times 4109187 \times 1 / 1218686) + (0.571 \times 568173 \times 0.284 / 1218686) \\
&: (4109187 / 1218686) + (92137 / 1218686) \\
&: 4201324 / 1218686 \\
&: 3.45 \text{ m}^2
\end{aligned}$$

Görüldüğü gibi bu kez Q değeri, alışılmış hesaplama yöntemi ile bulunan $\text{m}^2/\text{kişi}$ değerinden daha yüksek çıkmıştır. Çünkü her mahallede az veya çok açık-yeşil alan önerilmiş ve $k_{\text{mahalle}} : 1$ olmuştur.

Sahilde önerilen açık-yeşil alan değerleri ise mahalle ölçeğinin ötesinde farklı ölçekli kullanım olanağı sağlamaları nedeniyle (semt ölçeğinde) modelde bir kez daha içeriildiğinden değer artmıştır.

Notlar:

1) Yönteme ilişkin daha fazla bilgi için:

ERGİN, Şenel (1989) : Kentsel Açık-Yeşil Alan Donanımının Niceliksel Değerlendirilmesine Yönelik Matematiksel Bir Model Önerisi, D.E.Ü. Müh.-Mim. Fak., ISBN 975-441-044-5, İzmir.

ERGIN, Şenel (1990) : Yeşil Kütle ve Ekolojik Denge, Mimarlık (Ankara), TMMOB Mimarlar Odası, Sayı:241.

2) Yöntemin İzmir - Karşıyaka İlçesi'nde uygulamaya alınmasına ilişkin daha fazla bilgi için:

SEVİNÇ, Semahat ve ALPASLAN Gamze (1992) : Planlı Karşıyaka Bize Neler Sunuyor?, Egemimarlık (İzmir), TMMOB Mimarlar Odası, Sayı:4.

KENTSEL ALTYAPI PLANLAMA-UYGULAMA SÜRECİNİN NERESİNDEYİZ?

- KONYA ÖRNEĞİ -

Doç.Dr.Ahmet Alkan

(Bildiri Özeti)

Sosyo-ekonomik yapıda ortaya çıkan değişime paralel olarak, kentsel yapının fiziksel oluşum süreci de önemli değişimleri yaşamaktadır. Ancak bu iki değişim, hız olarak büyük farklılıklar gösterir. Bu bakımdan toplumsal değişim süreci ile, kentsel değişim süreci arasında -özellikle kentsel altyapı açısından- bir "gecikme" mevcuttur. Kert, bir yandan bu gecikmenin kapatılması için bir yandan dünür toplumu için altyapı üretmeye çalışırken, bir yandan da bugünün ve geleceğin toplumunun ihtiyacı olan altyapı kavramlarını tanımlamak ve üretmek ikilemini yaşamaktadır.

Bildiri bu ana fikir etrafında üç bölümden oluşmuştur:

- Birinci bölümde, son 30 yılın kentsel altyapı planlama-uygulama sürecinin geçirdiği evrim kısaca değerlendirilmiştir.
- İkinci bölümde, toplumsal değişime paralel olarak, altyapı planlama-uygulama faaliyetlerinin geleceğe dönük kavramsal çerçevesi tartışılmıştır.
- Üçüncü bölümde ise, bu tesbit ve değerlendirmelerin ışığında (özellikle örnek alan incelemesine dayanarak), planlama-uygulama sürecine ilişkin, yasal, yönetsel, kuramsal önerilere yer verilmiştir.

Semt/ Mahalle adı	Mevcut Açık - Yeşil Alan dağılımı (Temmuz 1991)(2)				Öneri Açık - Yeşil Alan dağılımı (3)				İmar Planı Kapasite nüfusları (5)									
	1990 yılı nüfus(1)	Park m ²	Çocuk oyun alanı m ²	Spor m ²	Toplam m ²	M ² /kişi	Park (Sabit) m ²	Çocuk oyun alanı m ²	Çocuk oyun alanı toplam m ²	Spor alanı m ²	Spor alanı (sabit) m ²	Spor alanı toplam m ²	Toplam m ²	m ² /kişi (4)	Mevcut + öneri konut alanı (ha)	Kapasite Nüfus	Ortama Her bir kişi için tahmini nüfus	Ortalama nüfus
Merkezli semtler	8.162.114.530	4.408	4.433	0,23	135.527	16,5	86.530	40.162	126.692	5.460	5.460	10.920	176.130	4,80	40.0783	36.733	748	1,9
Çarşılar ve Çarşılar	4.057.812	3.600	8.834	12.324	330.444	82,3	86.530	5.302	335.746	5.460	5.460	10.920	358.776	88,8	136.9884	116.916	868	2,2
Çarşılar	3.994	4.408	4.408	0,25	645	16,3	86.530	5.302	335.746	5.460	5.460	10.920	358.776	88,8	136.9884	116.916	868	2,2
Çarşılar	6.092.6913	3.990	4.408	0,27	37.932	6,2	86.530	45.914	132.844	5.460	5.460	10.920	143.764	3,6	39.0548	28.257	724	1,8
Çarşılar	54.933	3.990	22.328	25.828	504.949	92,3	86.530	45.914	132.844	5.460	5.460	10.920	143.764	3,6	39.0548	28.257	724	1,8
İkinci semtler	23.473.7479	127.793	13.364	140.551	641.446	27,3	341.133	115.594	456.727	5.750	5.750	11.500	880.577	37,6	169.4866	128.244	756	1,9
İkinci semtler	35.952	127.793	13.364	140.551	641.446	27,3	341.133	115.594	456.727	5.750	5.750	11.500	880.577	37,6	169.4866	128.244	756	1,9
İkinci semtler	7.392.8769	16.200	18.450	321	399.440	5,4	399.440	52.704	452.144	52.704	52.704	105.408	489.454	6,6	279.0035	167.010	599	1,5
İkinci semtler	7.509	16.200	18.450	321	399.440	5,4	399.440	52.704	452.144	52.704	52.704	105.408	489.454	6,6	279.0035	167.010	599	1,5
İkinci semtler	4.702	16.200	18.450	321	399.440	5,4	399.440	52.704	452.144	52.704	52.704	105.408	489.454	6,6	279.0035	167.010	599	1,5
İkinci semtler	4.105	16.200	18.450	321	399.440	5,4	399.440	52.704	452.144	52.704	52.704	105.408	489.454	6,6	279.0035	167.010	599	1,5
İkinci semtler	38.223	2.250	18.450	0,48	399.440	10,5	399.440	52.704	452.144	52.704	52.704	105.408	489.454	6,6	279.0035	167.010	599	1,5
İkinci semtler	18.436	2.250	18.450	0,48	399.440	10,5	399.440	52.704	452.144	52.704	52.704	105.408	489.454	6,6	279.0035	167.010	599	1,5
İkinci semtler	8.116	2.250	18.450	0,48	399.440	10,5	399.440	52.704	452.144	52.704	52.704	105.408	489.454	6,6	279.0035	167.010	599	1,5
Karşıyaka semti	12.267	10.500	24.285	36.285	64.617	5,3	41.951	3.478	45.429	3.478	3.478	7.026	91.845	7,4	20.2789	17.965	886	2,2
Karşıyaka semti	7.072.0984	10.500	24.285	36.285	64.617	5,3	41.951	3.478	45.429	3.478	3.478	7.026	91.845	7,4	20.2789	17.965	886	2,2
Karşıyaka semti	6.238	10.500	24.285	36.285	64.617	5,3	41.951	3.478	45.429	3.478	3.478	7.026	91.845	7,4	20.2789	17.965	886	2,2
Karşıyaka semti	19.370	10.500	24.285	36.285	64.617	5,3	41.951	3.478	45.429	3.478	3.478	7.026	91.845	7,4	20.2789	17.965	886	2,2
Karşıyaka semti	15.225.2457	6.000	8,05	10.995	9.880	0,65	14.847	2.538	17.379	2.538	2.538	5.076	46.346	3,1	24.0779	23.222	964	2,4
Karşıyaka semti	12.169	6.000	8,05	10.995	9.880	0,65	14.847	2.538	17.379	2.538	2.538	5.076	46.346	3,1	24.0779	23.222	964	2,4
Karşıyaka semti	10.742	6.000	8,05	10.995	9.880	0,65	14.847	2.538	17.379	2.538	2.538	5.076	46.346	3,1	24.0779	23.222	964	2,4
Karşıyaka semti	14.771.12.062	6.820	4.784	13.104	0,49	152.899	19.218	19.218	19.218	19.218	19.218	38.436	182.517	12,4	95.8923	66.672	695	1,7
Karşıyaka semti	26.090	15.655	5.452	21.107	0,81	61.151	2.000	2.000	2.000	2.000	2.000	4.000	76.959	5,8	57.2308	44.189	772	1,9
Karşıyaka semti	1.313	300	5.394	7.994	0,58	13.036	4.000	4.000	4.000	4.000	4.000	8.000	15.096	0,97	100.8467	86.589	859	2,1
Karşıyaka semti	13.046	800	8.100	8.100	0,54	208.982	5.439	5.439	5.439	5.439	5.439	10.878	111.982	2,64	40.6410	42.422	1.044	2,6
Karşıyaka semti	14.553.7.968	1.650	1.000	1.000	11	0,00	178.157	11.505	11.505	11.505	11.505	23.010	201.422	5,08	78.0993	39.630	507	1,3
Karşıyaka semti	3.239	1.650	1.000	1.000	11	0,00	178.157	11.505	11.505	11.505	11.505	23.010	201.422	5,08	78.0993	39.630	507	1,3
Karşıyaka semti	8.715	1.650	1.000	1.000	11	0,00	178.157	11.505	11.505	11.505	11.505	23.010	201.422	5,08	78.0993	39.630	507	1,3
Karşıyaka semti	3.156	1.650	1.000	1.000	11	0,00	178.157	11.505	11.505	11.505	11.505	23.010	201.422	5,08	78.0993	39.630	507	1,3
Karşıyaka semti	4.450	1.650	1.000	1.000	11	0,00	178.157	11.505	11.505	11.505	11.505	23.010	201.422	5,08	78.0993	39.630	507	1,3
Karşıyaka semti	6.398	1.650	1.000	1.000	11	0,00	178.157	11.505	11.505	11.505	11.505	23.010	201.422	5,08	78.0993	39.630	507	1,3
Karşıyaka semti	4.933	1.650	1.000	1.000	11	0,00	178.157	11.505	11.505	11.505	11.505	23.010	201.422	5,08	78.0993	39.630	507	1,3
Karşıyaka semti	13.022.2.079	60.875	10.550	55.201	126.626	0,54	78.126	5.405	70.040	3.335	3.335	6.670	144.026	2,04	852.9451	638.188	748	1,9
Karşıyaka semti	232.494	60.875	10.550	55.201	126.626	0,54	78.126	5.405	70.040	3.335	3.335	6.670	144.026	2,04	852.9451	638.188	748	1,9
Karşıyaka semti	19.829	19.050	107.093	320.468	0,77	527.194	2.755.579	16.434	2.069.952	24.545	24.545	49.090	48.952	0,85	44.7809	42.002	938	2,3
Karşıyaka semti	8.554	19.050	107.093	320.468	0,77	527.194	2.755.579	16.434	2.069.952	24.545	24.545	49.090	48.952	0,85	44.7809	42.002	938	2,3
Karşıyaka semti	416.187	194.325	19.050	107.093	320.468	0,77	527.194	2.755.579	16.434	2.069.952	24.545	49.090	48.952	0,85	44.7809	42.002	938	2,3
TOPLAM	416.187	194.325	19.050	107.093	320.468	0,77	527.194	2.755.579	16.434	2.069.952	24.545	49.090	48.952	0,85	44.7809	42.002	938	2,3

1) 1990 yılı nüfus verileri, 2) Temmuz 1991 yılı verileri, 3) Temmuz 1991 yılı verileri, 4) 1990 yılı nüfus verileri, 5) 1990 yılı nüfus verileri. Her hücredeki veriler, ilgili semtin imar planı kapsamındaki alanlar için geçerlidir. Her hücredeki veriler, ilgili semtin imar planı kapsamındaki alanlar için geçerlidir. Her hücredeki veriler, ilgili semtin imar planı kapsamındaki alanlar için geçerlidir.

MAHALLE ÖLÇEŞİNDE İMAR PLANI UYGULAMALARI - TRABZON KEMERKAYA MAHALLESİ

Y.Doç.Dr. Nermin Ükten
KTÜ Mimarlık Bölümü
Trabzon

BİLDİRİ ÖZÜ

Bu çalışmada Trabzon'da kent merkezine bitişik konumda bulunan ve Kunduracılar, Gazipaşa ve Cumhuriyet Caddeleri ile Samsun-Hopa Devlet Karayolu arasında yer alan Kemer kaya Mahallesi'nin son 30 yılda geçirdiği değişiklikler incelenecek ve bunun fiziksel yaşam koşullarına etkisi irdelenecektir.

TRABZON'DA İMAR PLAN VE UYGULAMALARI

Trabzon'da bugüne kadar 3 imar planı uygulamaya konmuştur. Bunlardan ilki 1938 yılında uygulamaya konulan Lambert planıdır. Bu plan döneminde bazı yol açma faaliyetleri olmuştur. Fakat mahalle içlerindeki mevcut dokuyu değiştirecek kadar bir yapılaşma olmamıştır (1). Samsun-Hopa Devlet Karayolunun 1965 yılında tamamlanmasından sonra kentte imar faaliyetleri hızlanmaya başlamış ve yeni bir imar planına ihtiyaç duyulmuştur.

1970 yılında uygulamaya konulan ikinci imar planı döneminde giderek artan yapılaşma, eski kent dokusunu bozarak mahalle içlerindeki yeşil alanları yok etmeye başlamıştır. Çok sayıda imar değişikliği sonucunda planda 4 kere revizyon yapılmış (1971, 1977, 1984, 1989), yoğunluklar öngörülenin çok üstüne çıkmıştır (2). Kentin eski-yeni bütün mahallelerinde TAKS 0.40 üzerinde bulunmaktadır.

1990 yılında yürürlüğe konulan ilave imar planı kente az yoğun konut alanları eklemekte, mevcut mahallelerdeki yoğunluğu artırmamaktadır.

Mahallenin eski dokusunda mevcut olan yolların hiçbirisi 5 metrenin üzerinde genişlikte değildir. Büyük yapı adalarının iç kısımlarına bir kısmı merdivenli olan çıkmaz sokaklarla ulaşılabilir. Yalnızca Kunduracılar Caddesi üzerinde ve Şeker Fabrikası sokağının iki ucunda bitişik nizam bir yapılaşma vardır. Mahallenin diğer kısımları ayrı nizam iki katlı, bahçeli yapılardan oluşmaktadır. Konutlar birbirlerinin güneşini ve manzarasını engellemeyecek şekilde eğime yerleşmişlerdir (Üzbilen, Okman 1990).

Bahçe duvarları 1 kat yüksekliğinde olup avlular evin bir odası gibi kullanılmaktadır. Birçok konutun mutfağına avludan erişilmektedir. Avlularda çeşitli ağaçlar bulunmaktadır. Trabzon iklimine ve topoğrafyaya şimdiki yapılaşmadan çok daha uygun, fakat modern kent yaşamının ulaşım ihtiyaçlarını ve apartman yaşamının kolaylıklarını sağlamayan bir yapılaşma biçimi vardır. 1970 imar planında bu dar yollar 7-12 m'ye genişletilerek çıkmaz sokaklarla birleştirilmiş, bitişik nizam çok katlı bir yapılaşma önerilmiştir. 20 yıllık uygulama sonucunda yollar önerilen genişliğe ancak yer yer ulaşabilmiş, büyük yapı adaları parçalanarak birçok yerde 500-700 m² nin altında küçük yapı adaları oluşmuştur (Şekil 1).

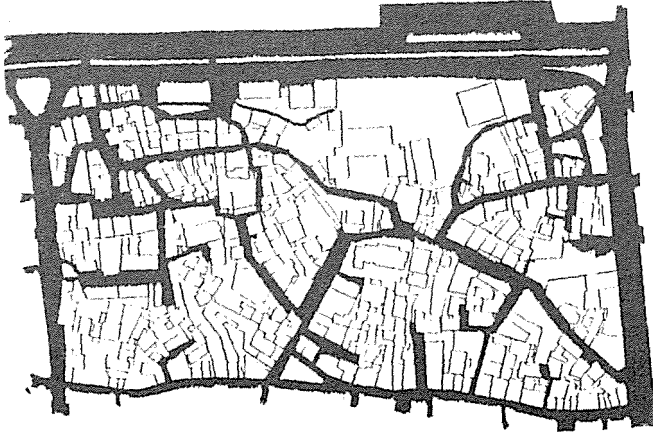
Mahalle, eski dokusunda da oldukça yoğun bir yapılaşmaya sahiptir. TAKS: 0,37 olup nüfus yoğunluğu 531-750 kişidir (İ.B.1967). Planda önerilen TAKS 0.53, yoğunluk 550 kişidir. Plan süresi dolmasına karşın henüz bu TAKS düzeyine ulaşamamıştır (Şekil 2). Ancak, mahallede henüz yenileşmemiş alanlar vardır ve yapılaşma sürmektedir. Eski binalardan 17 tanesi (Bunlardan 11'i Kunduracılar Caddesi üzerinde) koruma kapsamına alınmıştır. Kalan eski binalardan bir kısmı da planda yol olarak gösterilen alanlar üzerinde bulunmaktadır. Diğerlerinin yenileneceği düşünülürse TAKS bu sayının da üzerine çıkabilir.

1990 imar planında gerçekte yer yer planda isteneni aşmasına rağmen 1970' te verilen kat yükseklikleri değiştirilmemiş, bazı yollar daraltılarak okul bahçesi olarak gösterilen 2000 m² lik bir alan konuta çevrilmiştir. Son yıllarda yapılan inşaatlarda parsel birleştirme işlemi daha sık görülmektedir. Binaların boyutları büyümüş fakat bahçe alanı ayrılmamıştır.

— Mevcut yol
 .... Öneri yol
 (1970 Planına göre)

Yol oranı 0,10
 1965

Yol oranı 0,16
 1983

— Mevcut yol
 .... Öneri yol
 (1990 planına göre)

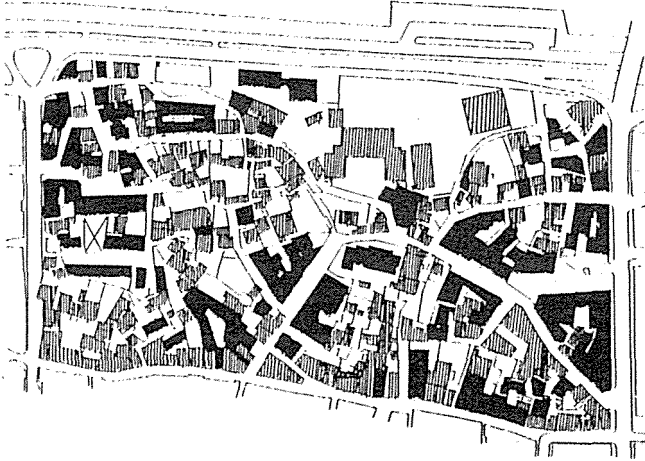
Yol oranı 0,17
 1991

0 20 40 60 80 100 m.

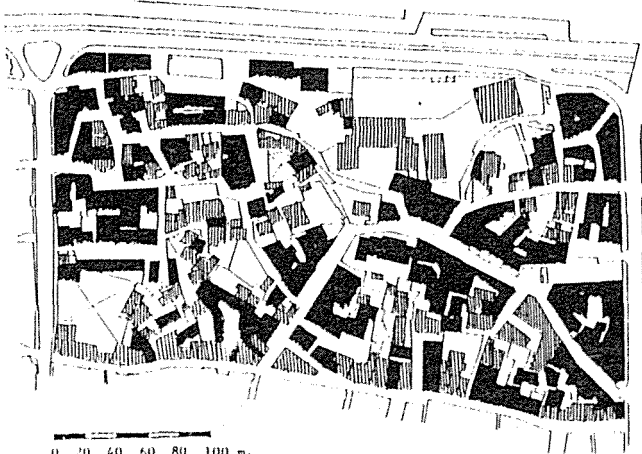
Sekil 1. Mevcut ve Öneri Yol

TAKS : 0.37
1965

TAKS : 0.46
1983

 Eski Yapı
 Yeni Yapı
 Hafriyat

TAKS : 0.47
1991

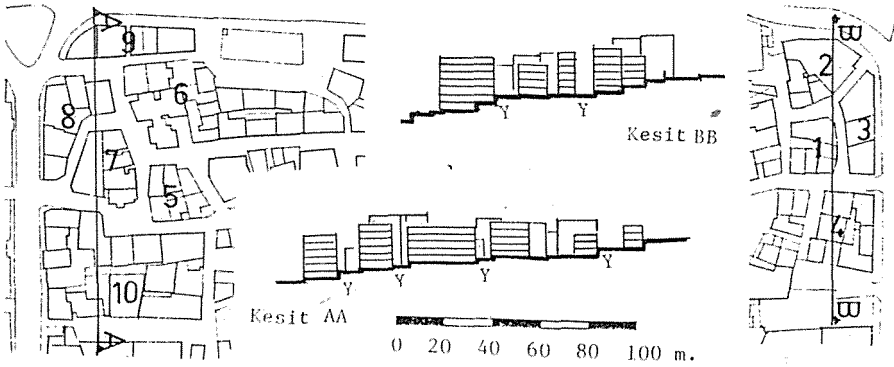
0 20 40 60 80 100 m.

Şekil 2. Yapılaşma Durumu

Yenilenen adalarda, ada ölçeğinde yapı yoğunluklarına baktığımızda çok daha yüksek yoğunluklarla karşılaşmaktayız. Bu durum ada büyüklüklerinin çok küçük oluşu (Şekil 3) ve birçok yerde imar planına aykırı davranışlar, kaçak ve eğimden kazanılan katlarla açıklanabilir (3)(Şekil 4).

Çizelge 1.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ada Alanı	424	660	496	747	474	1575	613	688	2508	568 m ²
TAKS	0.79	0.97	1.	0.86	0.91	0.70	0.95	1.	0.76	1.
KAKS	3.14	5.27	5.24	4.43	2.72	4.61	3.89	5.70	3.18	4.90

Şekil 3. Ada Ölçeğinde Yapılaşma

Şekil 4. Seker Fabrikası Sokak Silueti

Özellikle yenilenen alanlarda yeşilin çok azaldığını (Şekil 5), arka bahçe mesafelerinin aydınlık boyutlarına indiği görülmektedir. Bu durum konutlarda güneşlenme, doğal ışık alma, manzara gibi konularda sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Ükten 1979).

1965 yılında yalnızca Kunduracılar Caddesinin zemin katında ticaret alanları bulunurken (İ.B.1967) 1970 planında ticaret, okul alanları hariç tüm zemine yayılmıştır. Öncelikle Şeker fabrikası sokak ve Gazi-paşa Caddeleri, bu arada Kunduracılar Caddesinde tüm katlar ticarete açılmış daha sonra diğer alanlara kaymıştır (Şekil 6). Mahallede okul, kültür, sağlık ve resmi yapıların alanı 20 yılda % 2 oranında artış göstermiştir.

SONUÇ

20 yıllık imar planı uygulamalarından sonra yolların önerilen genişliklere ulaşamamasına karşın, yapı yoğunluklarının planın çok üstüne çıktığı, yenilenen alanlarda ifrazlarla yapı adalarının parçalanarak küçük boyutlara indiği ve bahçelerin giderek yokolduğu gözlenmektedir. Otopark ve çocuk oyun alanı ihtiyacı ise zaten dar olan yollar üzerinde karşılanmaktadır.

Bu tip eski dokularda dik açılı olmayan şekillenme ve ifrazlardan dolayı çıkmaz sokaklarla ulaşılan parseller oluşmakta, imar planında önerilenden çok daha farklı bir yapılaşma ortaya çıkmaktadır. Gabari artırmaları nedeniyle de, yolların genişletilmesi ihtiyacı eski dokuyu aşırı zorlamaktadır. Özellikle bu tür alanlarda, imar değişiklikleri yolu ile arazi kullanımının aşırı yüklenmesi yöntemi terkedilmelidir.

Yeşil oranı 0.46
1965

Yeşil oranı 0.21
1983

Yeşil oranı 0.12
1991

0 20 40 60 80 100 m.

Sekil 5. Yeşil Alanlar

Ticaret 0.6
Diğer 0.13
1965

Ticaret 0.13
Diğer 0.14
1983

□ Konut
▨ Zemin ticaret
■ Tüm ticaret
▤ Diğer
(Eğt.Kült.Sağl.Resmî)

Ticaret 0.19
Diğer 0.15
1991

0 20 40 60 80 100 m.

Şekil 6. Arazi Kullanımı

NOTLAR

1. Samsun-Hopa Devlet Karayolu tamamlanmadan önceki bir hava fotoğrafında kentin bahçeler içindeki ayırık nizamdan oluşan eski tarihi dokusu görülmektedir.
2. Trabzon nüfusunun henüz imar planındaki hedefe ulaşamamasına rağmen kentte yapılan araştırmalarda yoğunluğun planda istenenlerin çok üstüne çıktığı görülmüştür (Aydemir, Erkonak, Ükten 1982)
3. Bu mahallede eğimden kazanılan katlar %5.3 oranında hesaplanmıştır (Ükten 1989). Kemer kaya mahallesinde 2981, 3290, 2805 sayılı yasadan faydalanmak için 98 imar affı başvurusu yapılmıştır (Üksüz 1988)

KAYNAKLAR

Aydemir Ş, Erkonak S, Ükten N. "Yapı Kooperatiflerinin Kentleşme Aracı Olarak Kullanılabilirliği", Mimarlık, 1982

İller Bankası, Trabzon Analitik Etütleri, 1967

Ükten N. İmar Planlı Alanlarda Konut Bölgelerinin Gelişimi: Trabzon İçin Bir Çözümleme (Doktora Tezi), İTÜ. 1989

Üksüz, A.M., İmar Bağışlamalarının Kent Planları Üzerine Getirdiği İmar Yükleri (Yüksek Lisans Tezi) KTÜ. 1988 Trabzon

Üzbilen, A., "Kent İçi Açık Alanlarının ve Tarihi Dokunun Değişiminde Trabzon Örneği" II. Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun 1990

TÜRKİYE'DE VE BİRİNCİL METROPOLİTEN ŞEHİR İSTANBUL'DA ORTA-BÜYÜK ÖLÇEKTEKİ İMALAT SANAYİİNİN GELİŞİM ÇİZGİSİ VE BİLEŞİMİNDEKİ DEĞİŞİMLER

Y.Doç.Dr. Mehmet OCAKCI
İTÜ Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
Taşkışla-Taksim 80191
İstanbul

Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan, şehirlerde yoğunlaşma ve metropolitenleşme süreci Dünya şehirlerinin ekonomik, sosyal, fiziksel yapılarını değiştiren bir olgu olarak mekansal boyutunu dahada genişleterek sürdürmektedir. Bu süreçte imalat sanayii zenginlik üreten, istihdam yaratan ve gerekli servisleri gerçekleştiren niteliğiyle metropoliten alan-metropoliten şehirde etkin bir rol almakta ve yer seçim davranışı ile bu mekanların dokusal oluşum ve değişiminde temel yönlendiricilerden önde geleni olmaktadır. Türkiye'de ve onun birincil metropoliten şehri İstanbul'da imalat sanayiinin sektörel istihdamının % 80'ini sağlayan egemen ve sürükleyici orta-büyük ölçekteki kesiminin gelişimi ve bileşimindeki değişim son otuz yılda önemli boyutlar kazanmıştır. Ancak imalat sanayiinin bu kesimlerinin % 46.1 (1986)inin İstanbul'da yoğunlaşması,ülkesel ölçekte, sanayi aracılığıyla "Gelişmenin mekanda dengeli dağılımı" hedefiyle gelişmiştir.

1. GİRİŞ

İnsan yerleşmeleri evriminde, insanın doğaya egemen olma çabası ile gücünü, emeğini doğaya katarak, sadece tüketen ilkel insandan farklı olarak, üretken hale gelmesi ve yerleşik düzene geçişi Neolitik çağda mümkün olmuş ve tarım ekonomisi düzeyine erişilmiştir. (Geruson; 1977.) Geliştirilen üretim araçları ile toprakla sürekli ilişkiler kurulmuş ve emeğin verimliliği önemli ölçülerde artmıştır. İş gücünün kendi gereksinimlerinin üstünde bir üretimde bulunmasıyla artık ürün ortaya çıkmış, şehirler toplumsal olarak yaratılan artık ürünün belirli coğrafi alanlarda çökeltilmesiyle oluşmuştur (Harvey; 1973).. Tarihi gelişim sürecinde bu oluşumun değişim-dönüşümünde Tarım Devrimi ve Sanayi Devrimi olguları temel belirleyiciler olmuşlardır.

Üretim ve ulaşım-iletişim tekniklerindeki buluş ve gelişmelerle gerçekleşen Sanayi Devrimi; bu süreci yaşayan ya da yaşamayan bütün ülkelerin şehirselsel-kırsal dokusunda birbirinden farklı ama önemli değişimlere yol açmıştır.

İmalat sanayiinin şehirlerde yoğunlaşması sanayiler arası doğan

maliyet yararları, yığılma ekonomileri (Agglomeration Economies) nedeniyle daha da artmıştır. Sanayinin gelişmesi o bölgede nüfusun ve gelirin artmasına neden olmuş bu artış ticaret ve servis sektörlerinde daha fazla büyümeyi getirmiştir. Bu birleşik gelişme yeni gelişmelerin başlangıcını oluşturmuştur. İmalat sanayinin gelişmesi yenilik ve buluşlara neden olmuş bunlarda yeni büyümeler doğurmak üzere sanayiye tekrar girdi oluşturmuşlardır. Bu beslenme büyük üretim faaliyetleri, büyük emek, beyin gücü yoğunlaşması doğurarak büyük şehirler ve büyük metropoliten alanları ortaya çıkarmıştır (Pred; 1966).

Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan, şehirlerde yoğunlaşma ve metropolitenleşme süreci dünya şehirlerinin ekonomik, sosyal, fiziksel yapılarını değiştiren bir olgu olarak etkisini mekansal boyutunu daha da genişleterek sürdürmektedir. Bu süreçte "İmalat Sanayii, zenginlik üreten, istihdam yaratan ve gerekli servisleri gerçekleştiren" (Hañçerliođlu; 1977) niteliğiyle metropoliten şehir-metropoliten alanda etkin bir rol almakta ve yer seçim davranışı ile bu mekanların dokusal oluşum ve değişiminde temel yönlendiricilerden önde geleni olmaktadır.

Bu bildirin amacı ülkemizde ve ülkemizin birincil metropoliten şehri İstanbul'da mekansal değişim ve dönüşümde önemli rolü olan imalat sanayinin, sektörel istihdamının % 80'ini sağlayan egemen ve sürükleyici orta-büyük ölçekteki kesiminin ele alınıp bileşimindeki değişimler kıyaslamalı olarak değerlendirilerek gelişim çizgisinin saptanmasına yardımcı olmaktadır.

2. İMALAT SANAYİİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

2.1. İmalat Sanayii Sınıflaması

"Birçok şeyler arasında birbirine daha çok benzeyenleri küme küme ayırmak, tasnif etmek, bölümlenmek" (TDK; 1977) demek olan sınıflama, gerçekte bir ayırımlar ve benzerlikler kavramıdır. İnsan eylemlerinin tüm alanlarında girişilen araştırmaların bütünlüycü ögesidir (Yeğenoğlu, 1974).

Sanayi sınıflaması, sanayilerin çeşitli amaçlarla değerlendirilebilmeleri açısından önemlidir. Sanayi faaliyetleri çoğunlukla birbirleriyle yakından ilişkili hatta birbirine bağımlıdırlar. Üretim yönünden ele alındığında herhangi bir ürünün üretilmesi, sanayi bütününde bir zincirin bir halkasını oluşturur. Bu şekilde her ürün bir başka üretim için başlangıç maddesi görevini yapar. Zincirin ilk halkalarını oluşturan hammaddelerde yine bir sanayi faaliyeti sonucunda elde edilir veya elde edilebilmeleri için sanayi ürünleri gerekir. Bu karmaşık yapı içerisinde sanayilerin, çeşitli amaçlarla değerlendirilebilmesi için sınıflama yararlı ve gerekli bir kullanım yoludur (Karpuzcu;1984).

Farklı amaçlar doğrultusunda sanayiye yönelik farklı sınıflamalar yapmak kabildir ancak bu sınıflamalarda gerek ülke içi gerekse ülkelerarası ortak kullanımlara ulaşabilmek için ölçütlerin konulması ve bu ölçütler doğrultusunda tanımlamalar getirilmesi kuşkusuz sağlıklı bir yol olacaktır.

Sanayi sınıflaması

o Üretim faaliyet türleri,

- o Yer seçimi yönlendiricilerine olan bağımlılık, hareketlilik,
  - o Çevre kirliliği,
  - o Ölçek
  - o Üretim araçları kullanım biçimi açılarından yapılabilir (Ocakçı; 1989).
- Ancak bu bildiri de sadece kullanılacak olan bazı sınıflamalar üzerinde kısaca durulacaktır.

Ölçek açısından sanayi sınıflamasında Büyük-Orta-Küçük sanayi kavramları söz konusu olmaktadır. Büyük-Orta-Küçük sanayi ayırımında; günümüzde uluslararası düzeyde ağırlıklı olarak kullanılan ölçüt işçi sayısıdır. Gelişmiş ülkelerde ortalama 200'den az işçi çalıştıran tesisler küçük sanayi kabul edilirken, gelişmekte olan ülkelerde bu rakam üst sınır olarak 50 dir (Staley; 1965). Ülkemizde Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) sanayiye yönelik sağlıklı bilgilerin düzenli olarak elde edilmeye başladığı 1963 yılında sanayi işyerinde çalışan 10 kişi kriterini küçük - büyük sanayi ayırımında kullanmaya başlamış 1983 yılında ise bir kapsam değişikliğine giderek ayırım için kullanılan bu rakamı 25 olarak kabul etmiştir. Orta büyüklükteki sanayi ise İstanbul Sanayi Odası tarafından gelişmekte olan ve ekonomik benzerlikler görülen ülkelerdeki ölçütler göz önünde tutularak 25-100 işçi çalıştıran sanayi tesisleri olarak belirlenmektedir (ISO; 1987).

Üretim faaliyet türlerine göre yapılan sanayi sınıflaması, Birleşmiş Milletler İstatistik Kurulunun, bu alanda değişik ülkelerin istatistiklerinde, karşılaştırılabilirlik olmaması sorununun önemini belirtmesi ile gündeme gelerek 1948 yılında uluslararası katılım ile hazırlanmıştır (Yeğenoğlu; 1984). Türkiye'de kullanılan sınıflama yaklaşımı; Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından Uluslararası Standart Sanayi Sınıflaması (ISIC)'nin ülkeye uyarlanmış şeklidir (DİE; 1982) ve üst başlıklar olarak aşağıda özetlendiği biçimdedir.

	3. İmalat Sanayii
Tüketim Malı	31 Gıda, İçki, Tütün Sanayii
Üreten Sanayiler	32 Dokuma, Giyim Eşyası, Deri Sanayii
Ara Malı	33 Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii
Üreten Sanayiler	34 Kağıt, Kağıt Ürünleri ve Basım Sanayii
	35 Kimya Sanayii-Petrol, Kömür, Kauçuk ve Plastik Mamülleri Sanayii
	36 Taş ve Toprağa Dayalı Sanayii
	37 Metal Ana Sanayii
Yatırım Malı	38 Metal Eşya, Makina ve Teçhizat, Ulaşım Araçları, Elektrik Makineleri, Bilimsel
Üreten Sanayiler	Mesleki Ölçme Aletleri Sanayii
	39 Diğer İmalat Sanayii

Tüketim malı üreten sanayiler; çoğunlukla tarımsal kaynaklı hammadde kullanan üretim kollarından oluşur. Ara malı üreten sanayiler; üretim faaliyeti sırasında, son işlenmiş malı elde etmek üzere kullanılan yarı mamul ya da mamülleri üretirler. Yatırım malı üreten sanayiler; yeni bir imalatta bulunmak veya yeniden imal edilmek üzere imalatçılara sunulan malzeme, donatım ve makineler yapan üretim kollarıdır (Öney; 1978).

2.2. İmalat Sanayiinin Yer Seçimi

2.2.1. Yer Seçimi Kavramı

Sanayinin yer seçimi kavramını oluşturan temel ögeler;
o Sanayi faaliyeti,
o Sanayi faaliyetinin sürdürüldüğü mekan ve mekanın konumu,
o Bu mekan ve konumun seçimi, seçimdeki yönlendiricilerdir.

Klasik yer seçim kuramları kısaca verilen hammadde kaynakları ve bir pazar yeri varken belirli bir üretim maliyetinin en ucuz nerede gerçekleşeceği sorusunu çözmeye yönelik olarak ele alınmıştır. Önceleri mikro ekonomi anlayışı çerçevesinde ele alınan kuramlar giderek sanayi faaliyetlerinin ülke, bölge ölçeğinde yerleşmenin bir aracı niteliğine bürünmüş, kuramın temel ilkeleri aynı kalmakla birlikte amaç bireysel ölçekte karın maksimizasyonu yerine toplumsal faydanın maksimizasyonu şekline dönüşmüştür.

Sanayide yer seçimi, ülke yüzeyinde gelişmenin doğal, beşeri ve yapma kaynaklara bağlı bir şekilde dengeli dağılımını sağlayan ve bölgelerarası farklılıkları şiddetlendirmemek amacıyla, belirli bir süre sonra belirtilen hedeflere ulaşabilmek için bir kuvvettir (Suher; 1972).

2.2.2. İmalat Sanayiinin Şehirselleşme Alanında Yeri

Sanayi Devrimi ile birlikte şehirler, merkeze yönelik strüktürlerini merkez alanlarında yaşanan büyük bir patlamayla değiştirme sürecine girdiler. Bu yeni olgu merkeziliğin erozyonudur, merkeze bağımlı şehir modelinin çözülmeye başlamasıdır. İmalat sanayii, sanayi şehri modelinde olduğu gibi üretim birimlerini merkezi bir yerde toplayıp yığılma ekonomileri oluşturmak eğilimi yerine metropoliten şehir aşamasında genellikle karar birimlerini merkez şehirde bırakıp üretim birimlerini çevrede oluşturma eğilimine yönelmiştir (Slater; 1975). Bu oluşumun nedenleri kısaca şöyle özetlenebilir.

- o Ulaşım-iletişim araçlarında, tekniklerinde görülen hızlı ve sürekli değişim, elektronik alanında yaşanan büyük patlama,
- o Merkez şehirlerde özellikle merkez şehrin MİA sında mekanın yatayda ve düzeyde yoğunlaşması, tıkanması, arazi değerlerindeki büyük artış,
- o Merkezi İş Alanını niteleyen kolay iletişim kurma, yığılma ekonomileri ve dışsal ekonomilerin, alt şehirleşme ve teknolojik gelişme ile, alt şehirlerde, çevrede sağlanır hale gelmesi,
- o Çalışma-barınma alanlarının tamamen ayrılarak şehirselleşme fonksiyon alanlarının belirginleşmesi ayrışması (Radford;1981).

İmalat sanayiinin şehirselleşme alanında yer seçimi konusu; Colby'nin merkeze siken ve merkezden iten güçler etkisi değerlendirmesi (Colby; 1959) temelinden hareketle merkezde yerleşen sanayiler ve merkez şehir dışında yerleşen sanayiler olarak iki grupta incelenebilir.

Merkezde Yerleşen Sanayiler;

Çoğunlukla küçük ölçekte olmak, merkezde gittikçe artan arazi fiyatlarına uyum gösterebilmek, trafik yoğunluğuna, çevre kirliliğine yol açmamak gibi ortak özellikler taşırlar ve üç başlık altında incelenebilirler.

- A. Emek-yoğun üretim yapıldığı için nitelikli ve istenilen sayıda işgücü sağlama etkeninin, üretim işleminde ya da yer seçiminde yönlendirici (Labour oriented) olduğu sanayilerden;
- o Yatayda büyük alan gereksinimi olmayan ya da parçalanmış mekanda veya düzeyde üretimini sürdürebilecek olan sanayiler (giyim eşyaları ve onlarla ilgili malzeme üreten sanayiler),
  - o Küçük ölçekte imalat sanayii özellikleri taşıyan, az sayıda işgücünün ya da işyeri sahibinin emek-yoğun üretim yaptığı sanayiler (değerli maden işleme, müzik aletleri, oyuncak yapımı...vb. gibi) (Nelson; 1976).
- B. Pazar yerine yakınlık etkeninin ve dağıtım kolaylıklarının yer seçiminde yönlendirici (Market Oriented) olduğu sanayilerden;
- o Sadece lokal pazara üretim yapanlar; (ekmek, pasta, şekerleme gibi tüketim malları sanayii ...vb.gibi).
- C. Şehir merkezinin sunduğu iletişim kolaylıkları, yüz-yüze kontak ve dışsal ekonomi-yığılma ekonomileri etkenlerinin yer seçiminde yönlendirici (CBD Oriented) olduğu sanayiler (basım-yayın sanayii ...vb. gibi), (Hoover, 1959).

Merkez şehir dışında yer seçen sanayiler ise:

- A. Su kenarında yerleşen sanayiler,
- B. Ana yerleşim aksları boyunca yerleşen sanayiler,
- C. Alt şehir sanayileri ve
- D. Rastgele yer seçen sanayiler olarak 4 başlık altında gruplanabilirler (Bale; 1976).

3. TÜRKİYE'DE VE BİRİNCİL METROPOLİTEN ŞEHİR İSTANBUL'DA ORTA-BÜYÜK ÖLÇEKTEKİ İMALAT SANAYİİNİN GELİŞİM ÇİZGİSİ

3.1. Türkiye'de İmalat Sanayiinin Gelişim Çizgisi

Türkiye'de sanayinin gelişimi ve ülke mekanındaki dağılımı, Cumhuriyetin kuruluşundan ve öncesinden itibaren yaşanan çeşitli sosyal, politik evrelerin ve uygulanan ekonomik politikaların etkisi altında oluşmuş, biçimlenmiştir. Osmanlı İmparatorluğundan bir tarım ülkesi devralan Türkiye'nin Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ve giderek temel kalkınma tercihi sanayileşme yönünde yapılmış ve uygulanan politikalarda genellikle bu amaca dönük olarak geliştirilmiştir (Yücel, 1984).

Cumhuriyetin ilanında sonra uygulanan politika ile sermaye birikimi oluşturulmaya ve oluşturulan birikim sanayi kesimine aktarılmaya çalışılmıştır. Bu birikimin özel kesime devredilmesi ve teşvik politikalarında kullanılması 1950'yi izleyen yıllarda olmuştur. Bir yandan tüketim malları üreten sanayi kolları gelişirken diğer yandan özel kesime minimum maliyetle dışsal ekonomiler sağlayan altyapı yatırımları gerçekleştirilmiştir (Tayanç; 1973).

Aynı dönemde Türkiye statik toplum yapısını terketme yoluna girmiştir. Tarımda makinalaşma ve modernleşme ile kırsal alanlarda oluşan işgücü fazlası şehirlere itilmeye başlanmıştır.

Sanayinin gelişmesiyle artan çalışma olanakları, daha iyi bir yaşama çevresi bulma umudu ve çeşitli hizmetlerin yüksek standartta sunulması kırdaki nüfusu şehire göçe özendirmiştir. Türkiye'deki şehirleşme eğilimi az nüfuslu çok sayıda şehire yönelme yerine belli büyüklük üstündeki şehirlerde yoğunlaşma olarak gerçekleşmiş ve "1960'lardan itibaren metropoliten alan, metropoliten şehir olgusu ağırlığını hissettirmeye başlamıştır" (Erdumlu; 1982). 1960 sonrası karma ekonominin egemen olduğu ve planlı kalkınma içinde sanayileşme çabalarının görüldüğü dönemdir. Piyasa ekonomisi ile kalkınmaya çalışan gelişmekte olan ülkelerde görülen tüketim malları üretimine yönelik imalat sanayii; bu dönemde ara malları ve giderek yatırım malları üretimindeki ilerlemeleri de getirmiştir (Yavuz; 1978). Ekonominin büyümesine yönelik hedefler yanında sanayinin dengeli dağılımı, desantralizasyonu dolayısıyla dengeli kalkınmanın sağlanabilmesi bu dönemde hazırlanan planlarda önerilmiştir (Ayan; 1977). Türkiye'de 1980'lerin sonunda o döneme kadar ağırlıklı olarak uygulanan içe dönük sanayileşme (ithal ikamesi) stratejisinden dışa açık sanayileşme (ihracata yönelik) stratejisine yöneldiği izlenir (Türkkan; 1984).

3.1.1. Sayısal Değerlendirmeler

Ülkemizde orta ve büyük ölçekte imalat sanayiine yönelik Devlet İstatistik Enstitüsünün yayınladığı; sağlıklı ve kıyaslanabilir verilerin bulunabildiği 1964-1986 yılları arasındaki durum kişi sayısı ve çalışanlar sayısı olarak aşağıdaki tablolarda verilmiştir. Orta ve büyük ölçekteki imalat sanayi kapsamı 10 işçi ve daha fazlasına çalıştıran tesisler olarak değerlendirmeye alınmıştır.

Tablo 3.1. Türkiye'de Orta ve Büyük Ölçekte İmalat Sanayiinde Tesis Sayısının İmalat Sanayii Gruplarına Göre Değişimi

İmalat Sanayii Grupları	1964		1966		1968		1970		1972		1974		1976		1978		1980		1982		1984		1986	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Tüketim Mali Üreticiler	1934	57.5	1816	55.5	1799	52.6	2394	49.6	2550	46.6	2648	44.6	2687	43.7	2998	40.2	3612	40.1	4168	41.3	3746	42.6	4310	44.1
Ara Mali Üreticiler	830	26.1	847	25.9	900	26.2	1365	28.3	1562	28.6	1929	32.5	2022	32.9	2534	34.1	2908	32.2	3521	34.9	2695	30.7	2941	30.1
Yatırım Mali Üreticiler	529	16.5	608	18.6	724	21.2	1061	22.1	1357	24.8	1375	22.9	1434	23.4	1919	25.8	2469	27.7	2397	23.8	2338	26.7	2512	25.8
Toplam	3193	100	3271	100	3423	100	4820	100	5469	100	5952	100	6143	100	7450	100	9009	100	10080	100	8779	100	9763	100

Tablo 3.2. Türkiye'de Orta ve Büyük Ölçekte İmalat Sanayiinde Çalışanlar Sayısının İmalat Sanayii Gruplarına Göre Değişimi

İmalat Sanayii Grupları	1964		1966		1968		1970		1972		1974		1976		1978		1980		1982		1984		1986	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Tüketim Mali Üreticiler	267368	60.1	219365	56.2	238993	53.6	357906	53.4	287005	49.9	306970	46.5	332348	45.8	390213	45.1	369502	46.3	378679	45.4	417571	46.8	42720	45.3
Ara Mali Üreticiler	8211	23.8	100175	25.6	117125	25.4	156452	28.1	162802	28.1	203771	31.1	230180	32.6	262440	32.9	274863	32.1	266205	32.1	278918	31.2	305102	32.3
Yatırım Mali Üreticiler	56995	16.1	70802	19.2	99918	20.4	140003	25.3	126430	21.1	140032	22.4	156319	22.4	186992	22.1	179572	21.4	187494	22.4	159236	22.1	210966	22.4
Toplam	443474	100	392343	100	448036	100	664361	100	576237	100	647773	100	718857	100	848205	100	799546	100	832873	100	849707	100	942287	100

Tablo 1 ve Tablo 2 incelendiğinde; 1964-1986 yılları arasında Orta ve Büyük Ölçekte imalat sanayii tesis sayılarının tüketim malı üretenlerde % 57.5'dan % 44.1'e düştüğü buna karşın ara malı üretenlerde % 26'dan % 30.1 yatırım malı üretenlerde ise % 16.5'dan % 25.8'e yükseldiği izlenmektedir. İmalat sanayiinin bileşiminde tesis sayısı olarak ara malı özellikle yatırım malı üretenler lehinde bir değişim söz konusudur. Bu değişim çalışanlar sayısında da benzer eğilimi göstermekte, ara malı üreten imalat sanayii tesislerinde çalışanlar sayısındaki artış tesis sayısındaki artışla kıyaslandığında dikkat çekmektedir.

3.2. İstanbul'da İmalat Sanayiinin Gelişim Çizgisi

Tarihte çeşitli imparatorlukların başkenti olan İstanbul, siyasal ve ekonomik gücü bünyesinde bulunduran bir dünya şehri olma niteliğine sahip olmuştur. Bu yüzyılın başında, tarımsal üretimde henüz ilkel teknoloji kullanılırken İstanbul, limanları, dışarıyla ilişkili yoğun ticareti, yüksek gelir düzeyi ve milyonu aşan nüfusuyla ülkenin tek büyük hakim şehri (Primate City) olarak belirmektedir (Kılınçaslan; 1981). Sanayiden önce ticaretle gelişmiş bu tek hakim şehir; ulaşım, iletişim ve üretime ileri teknolojinin girmeye başlamasıyla geleneksel yapısından ayrılmaya başlamıştır (Kıray; 1982). Sanayi, şehirselleşme ve sosyal yapısı en üst düzeyde olan ticaret ve toplama-dağıtma fonksiyonunun merkezi, en çok nüfusa sahip İstanbul'da toplanarak kendisi için önemli olan yığılma ekonomileri ve dışsal ekonomileri oluşturup onlardan yararlanarak yoğunlaşmıştır. Sanayiinin istihdam yaratan, hizmet sektörünün gelişimine yardım eden özellikleriyle nüfus birikimi hızla artmıştır. Şehir büyüklüğü-sanayileşme ilişkisi birbirini büyüten iki olgu olarak gelişmiştir.

İstanbul'da imalat sanayiinin gelişimi ve yoğunlaşması, klasik yer seçim kuramlarında belirtilen sanayiinin kârını maksimize edeceği yeri seçmesi gerçeğinin yanısıra, kuşkusuz, Türkiye genelinde Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren izlenen politikaların ve yer seçimini yönlendirici kararların araçların etkisi altında olmuştur. Ancak bu etkiler şehirleşme, metropolitenleşme ve sanayileşme sürecinde İstanbul metropoliten alan mekanına, ülke ölçeğinde, başka hiçbir şehirselleşme alanında rastlanmayan boyutlarda yansımıştır. "Gelişmekte olan ülkelerde şehirselleşme yerleşmelerin sayıca azlığı ve sanayiinin; yer seçiminde şehirlerin sağladığı dışsal ekonomilere daha çok gereksinim duyması, sayısı merkezlerde ve aşırı biçimde yoğunlaşmasına yol açmaktadır" (Kılınçaslan; 1981).

- o Kalkınma planlarında imalat sanayiinin; ülke mekanında dengeli dağılımını sağlamak, büyük şehirlerde yoğunlaşmasına karşı caydırıcı politikaların uygulanması ve bu yönde teşvik tedbirlerinin alınmasına yönelik ilk kararlarına; (DPT; 1967, 1972, 1984),
- o İstanbul metropoliten şehrinde imalat sanayiinin yer seçimini yönlendirici planlama çalışmalarına,
- o İstanbul'un pazara yakınlık nedeniyle bazı tüketim malları üreten sanayiye bünyesinde bulunduracağı, geri kalan ara malı ve yatırım malı üreten sanayilerin, İstanbul dışında başka illere kayacağı tahmin ve beklentilerine (Kazgan; 1975);

- o Dünya metropoliten alanında izlenen, sanayiinin belirli kesimleri dışında (başlık 2.2.2.de incelenmiştir) büyük ölçüde metropoliten şehir-merkez şehiri terketmesi ya da o yölda olması çerçeğine rağmen İstanbul metropoliten şehrinde orta ve büyük ölçekte imalat sanayii tüketim, ara, yatırım malı üreten tüm kesimleri ile yer almaya devam etmektedir (Tablo 3.3, 3.4, 3.5, 3.6).

3.2.1. Sayısal Değerlendirmeler

Tablo 3.3. Kuruluş Yıllarına Göre İstanbul'da Orta ve Büyük Ölçekte İmalat Sanayii Tesislerinin Gruplara Göre Dağılımı

İmalat Sanayii Grupları	-1940	1940-54	1955-69	1970-84	Bilinmeyen
Tüketim Malı Üretenler	% 6.4	% 15.1	% 29.3	% 46.9	% 2.3
Ara Malı Üretenler	% 3	% 7.5	% 28.4	% 60.1	% 1
Yatırım Malı Üretenler	% 1	% 5.5	% 30.2	% 61.9	% 0.8
Toplam	% 3.6	9.3	% 29.3	% 56.5	% 1.3

Tablo 3.4. İstanbul'da Orta ve Büyük Ölçekte İmalat Sanayiinde Tesis Sayısının İmalat Sanayii Gruplarına Göre Değişimi

İmalat Sanayii Grupları	1964		1966		1968		1970		1972		1974		1976		1978		1980		1982		1984		1986	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Tüketim Malı Üretenler	634	45.7	621	44.3	638	42.2	775	37.3	822	34.9	840	34.4	854	34.	1073	32	1247	30.9	1357	30.2	1463	31.9	1476	32.8
Ara Malı Üretenler	389	28.-	379	27.-	398	26.4	610	29.3	681	28.8	828	33.9	884	35.2	1231	36.7	1383	34.2	1555	34.7	1527	33.4	1530	34.-
Yatırım Malı Üretenler	365	26.7	403	28.7	474	31.4	693	33.4	854	36.3	777	31.7	771	30.8	1045	31.3	1415	35.-	1577	35.1	1591	34.7	1496	33.2
Toplam	1388	100	1403	100	1510	100	2078	100	2357	100	2445	100	2509	100	3349	100	4045	100	4489	100	4580	100	4502	100

Tablo 3.5. İstanbul'da Orta ve Büyük Ölçekte İmalat Sanayiinde Çalışanlar Sayısının İmalat Sanayii Gruplarına Göre Değişimi

İmalat Sanayii Grupları	1964		1966		1968		1970		1972		1974		1976		1978		1980		1982		1984		1986	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
Tüketim Malı Üretenler	98210	47.5	61653	44.8	68716	42.5	80730	41.-	86881	37.3	98128	39.7	96155	38.9	98938	28	91293	37.6	117978	35.4	121546	35.5	139405	37.9
Ara Malı Üretenler	3667	27	39117	26.3	4478	27.8	54092	27.8	70292	30.6	7882	28.7	6932	28.3	71265	28.8	66438	27.4	105516	31.7	106934	30.7	11768	30.5
Yatırım Malı Üretenler	3106	25.5	39853	28.9	58307	31.3	61580	31.2	73692	32.1	78574	31.6	81378	32.8	86599	33.2	84954	35	100847	32.9	117230	33.3	115465	31.6
Toplam	122683	100	137620	100	161079	100	197492	100	222668	100	247984	100	247405	100	260484	100	242065	100	331841	100	346410	100	367332	100

Tablo 3.6. İstanbul'da Orta ve Büyük Ölçekte İmalat Sanayiinde Tesis Sayısının Türkiye Toplam Orta ve Büyük Ölçekte İmalat Sanayii İçindeki Paylarının Gruplara Göre Değişimi

İmalat Sanayii Grupları	1964	1966	1968	1970	1972	1974	1976	1978	1980	1982	1984	1986
	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı	Tesis Sayısı Oranı
Tüketim Mali Üretenler	34.6	34.2	35.5	32.4	32.2	31.7	31.8	35.8	34.5	32.5	39.-	34.2
Ara Mali Üretenler	46.9	44.7	44.2	44.7	43.6	42.9	43.7	48.6	47.6	44.2	56.7	52
Yatırım Mali Üretenler	69.-	66.3	65.5	65.3	62.9	56.5	53.8	54.5	56.9	65.8	68.-	60.-
Toplam	43.5	42.9	44.1	43.1	43.1	41.1	40.8	45.-	44.9	44.5	52.2	46.1

Orta ve Büyük ölçekte imalat sanayiinin İstanbul'da yoğunlaşması % 56.5 ile en yüksek oranda 1970-84 yılları arasındaki 15 yılda olmuştur (Tablo 3.3). Tesis sayısının imalat sanayii gruplarına göre dağılımı incelendiğinde önceleri tüketim malı üreten tesisler lehine olan fazlalık, 1986 yılında ara ve yatırım malı üreten tesis sayısındaki artışla dengelenmiş, tüketim malı üretenler en düşük olmak üzere her üç grup birbirine yakın oranlarda yer almıştır (Tablo 3.4). İstanbul'da yatırım ve ara malı üreten tesis sayısı ülke ortalamasının da üzerindedir (Tablo 3.1). İstanbul'da yer alan orta ve büyük ölçekteki imalat sanayiinin Türkiye'de bulunan aynı kesim içindeki payı yıllar itibarıyla azalma göstermemekte ve belirli bir oranda artış söz konusu olmaktadır. 1986 yılı itibarıyla Türkiye'de bulunan orta ve büyük ölçekteki imalat sanayii tesislerinin % 46.1'i İstanbul'da yer almaktadır.

4. SONUÇ

Sanayi şehri ve sanayi toplumu evrimi yaşamamış şehrsel yapı üzerinde, kır kökenli bir topluluğun ağırlıklı olarak rol aldığı, metropolitenleşme sürecinden geçen Türkiye'nin, sanayiden önce ticaretle gelişerek tek ememen şehir (Primate City) niteliği kazanan, şehrsel ve sosyal yapısı en üst düzeyde, ticaret ve dağıtım-toplama fonksiyonunun merkezi birincil metropoliten şehir İstanbul'da, imalat sanayii yığılma ve dışsal ekonomiler oluşturarak ve onlardan yararlanmak üzere önemli yoğunlaşmalar oluşturagelmıştır.

Bu süreçte uygulanan, imalat sanayiinin ülke mekanında dengeli dağılımı ile gelişmenin yaygınlaştırılması amacına yönelik politikalara ve kullanılan fiziki ve mali teşvik tedbirlerine ayrıca yer seçimini yönlendirici planlama çalışmalarına rağmen imalat sanayii büyük ölçüde İstanbul metropoliten alanında kalmak eğilimini sürdürmektedir.

Türkiye'de ve onun birincil metropoliten şehri İstanbul'da orta ve büyük ölçekte imalat sanayiinin bileşiminde önemli değişiklikler olmuştur; tüketim malı üreten tesisler sayısı azalırken ara malı ve yatırım malı üreten tesisler sayısındaki artışlar dikkat çekicidir. Bu değişime rağmen Türkiye'de 1986 yılı itibarıyla tüketim malı üreten tesisler sayısı en yüksek oranda olmak üzere % 44.1'dir. İstanbul'da ise bu durum daha

farklıdır. Tüketim malı üreten tesisler % 32.8 ile en düşük oranda iken yatırım malı üretenler % 33.2, ara malı üretenler ise en yüksek oranda olmak üzere % 34 oranındadır.

Türkiye'de bulunan toplam orta ve büyük ölçekteki imalat sanayi tesislerinin 1986 yılı itibarıyla % 46.1'inin İstanbul'da bulunması ve İstanbul metropoliten alanında sanayiye yönelik yapılan planlama çalışmalarında imalat sanayinin, yerleşmesi öngörülen alanların dışında metropoliten şehirde yağılmalar oluşturabilmesi plan kararlarının değil imalat sanayinin kendi gerçeklerini uygulamasının göstergesidir.

Gelişmenin mekanda yaygınlaştırılmasında en önemli araçlardan birisi olan imalat sanayinin metropoliten alanda rasyonelliğe kavuşması; bu alanın dinamik karakteri göz önünde tutulup metropoliten alan ve metropoliten şehir tanımlarının ve metropoliten alan mekanını oluşturan parçalarda yer almak eğiliminde olan imalat sanayinin karakteristiklerinin belirlenmesi yanısıra kuşkusuz Sanayileşme, Şehirleşme, Şehirlileşme, Alt Şehirleşme, yeni şehir politikalarıyla teşvik politikaları çerçevesinde mekana indirgenerek yapılacak planlama çalışmalarıyla mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- AYAN, M., (1977) Sanayinin Kentleşmeye Etkisi; Seydişehir Örneği, İzmir: E.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- BALE, J., (1977), The Location of Manufacturing Industry, Edinburgh: Oliver and Boyd.
- COLBY, C.C., (1959) Centrifugal and Centripetal Forces in Urban Geography, s.287-298, Mayer, H.M., Kohn, C.F. (Derleyen), Readings in Urban Geography, Chicago: The University of Chicago Press.
- D.İ.E., (1964-1982) Yıllık İmalat Sanayii İstatistikleri, Ankara: DİE Matbaası.
- DPT, 2.,3.,4.,5., Beş Yıllık Kalkınma Planları, Ankara: DPT Yayınları.
- ERDUMLU, G., (1982) Türkiye'de Metropoliten Yönetim Sorunları ve Bir Sistem Önerisi Ankara: DPT Yayınları.
- GERUSON, R.T., DENNIS, M.G., (1977), Cities and Urbanization New York: Praeger Publishers.
- HANCERLIOĞLU, O., (1977), Ekonomi Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HARVEY, D., (1973), Social Justice and the City, London: Edward Arnold.
- HOOVER, F.M., (1948) The Location of Economic Activity, New York: Mc Graw-Hill.
- I.S.O. (1987), Küçük ve Orta Boy Sanayi Kuruluşlarında Ekonomik ve Finansal Yönden Değerlendirmeler, İstanbul: İSO Avcıol Matbaası.

- KARPUZCU, M., KINACI, C., ŞENEŞ, S., (1984), Endüstriyel Akarsuların Kontrol ve Kısıtlama Esasları, İstanbul: İTÜ Çevre ve Şehircilik UYG-AR Merkezi.
- KAZGAN, H. (1975), 2000 Yılında İstanbul Ekonomisi, s.204-239 2000 Yılında İstanbul, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Enstitüsü.
- KILINÇASLAN, İ. (1981), İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- KIRAY, M., (1982), Toplum Bilim Yazıları, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu, başımevi.
- NELSON, H. (1976), The Form and Structure of Cities: Urban Growth Patterns, s.75-83, Bourne L.S. (Derleyen) Internal Structure of the City, New York: Oxford University Press,
- OCAKCI, M. (1989), Metropolitanleşme Sürecinde İmalat Sanayii ve Metropolitan Şehir İlişkileri, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü.
- ÖNEY, A. (1978), İktisadi ve Ticari Terimler Sözlüğü, Ankara: Turhan Kitabevi.
- PRED, A.R. (1966), The Spatial Dynamics of U.S. Urban Industrial Growth 1800-1914, Cambridge Mass: The MIT Press.
- RADFORD, J., (1981), The Social Geography of the Nineteenth Century City, s.257-294. Hubert, D., Johnston, R.J. (Derleyenler) Geography and The Urban Environment, New York: John Wiley.
- SLATER, D. (1975), Underdevelopment and Spatial Inequality, Oxford: Pergamon Press,
- STALEY, F., MORSE, R. (1965), Modern Small Industries For Developing Countries New York: Mc Graw-Hill.
- SUHER, H., (1972), Şehirleşme Süreci İçinde Sanayide Yer Seçimi, s.3-11, Şehircilik Enstitüsü Dergisi 72/2 İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi,
- TAYANÇ, T., (1973), Sanayileşme Sürecinde 50. Yıl, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- T.D.K. (1977), Resimli Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- TÜRKKAN, E., (1984) Sanayide Yer Seçimi ve Sanayileşme Stratejileri: Türkiye Örneği, Kenttsel Gelişmede Kamu ve Özel Sektör İlişkileri Uluslararası Seminer, Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- YAVUZ, F., KELEŞ, R., GERAY, C., (1978) Şehircilik, Ankara: AÜSBF Yayınları.

YEĞENOĞLU, Ö., (1974), Türkiye Ekonomisi 1968 Sanayilerarası İşlemler Çizelgesi Temel Sanayilerarası Kesim Sınıflandırılması ve İlgili Sınıflandırmalar, s.1-12 Milli Gelir Mal ve Hizmet Alımları Projesi, Ankara: DİE Yayınları .

YÜCEL, A., (1984), Türkiye'de Sanayi Yer Seçim Politikalarının Uygulanmasında Kamu-Özel Sektör İlişkileri: Uluslararası Seminer Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği .

ANKARA'DA TEKSTİL SANAYİ VE KENTSEL FORMUN OLUŞUMU

Serap ERDOĞAN
ODTU Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Ankara

BİLDİRİ UZU

Çalışma kapsamında dünya ölçeğinde sanayinin yeniden yapılanma sürecinin Türkiye'deki tekstil ve hazır giyim sanayileri ve bunlara yönelik olarak oluşan marjinal işçi pazarı üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bu çerçevede gerek sanayinin içsel örgütlenme biçimlerinin gerekse marjinal işçi pazarının dinamikleri ve bunların mekana yansımaları ele alınmaktadır. Bu olgular Ankara'daki tüm tekstil ve hazır giyim firmalarını içeren bir saha çalışması kapsamında araştırılmıştır.

1. GİRİŞ

Uluslararası ekonomik işbölümü yeni bir döneme girmekte, varolan yapılan hızla değişmektedir. Gelişmiş ülkelerin merkez olma konumunu giderek güçlendirdikleri bu süreç boyunca sanayi yeniden yapılanmakta ve yeniden yerleşmektedir. Yeniden yapılanma sürecinin içsel dinamikleri üzerine tartışmalar halen sürmekte ve bu sürecin gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından sonuçları henüz bilinmemektedir. Ancak sanayinin uluslararası ve ulkesel ölçeklerde ortaya çıkmakta olan örgütlenme ve yerleşme dokuları oluşacak yeni işbölümünün niteliklerini anlamaya yönelik ipuçları vermektedir. Bu bağlamda, ülkelerin yeni uluslararası ekonomik işbölümünde alacakları roller farklı bir alanın sorunsalı olmakla birlikte, sanayinin gerçekleştireceği yeni örgütlenmeler ve bunların mekandaki yansımaları kent coğrafyacıları ve kent plancılarının ilgi alanına girmektedir.

1970'li yılların başından bu yana süregelen ve yeniden yapılanma sürecinin yeni gelişmelerle birleşerek Türkiye'nin gelecekte yıllarda benimseyeceği makro ölçekli sanayileşme politikalarını nasıl etkileyeceği spekülasyona açık bir konudur. Ancak bu süre boyunca sanayinin içsel örgütlenmesi ve bununla bağlantılı olarak işgücünün yapısı önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu çok boyutlu konuyu tüm yönleriyle incelemek bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakla birlikte, belirli bir sektörde sınırları tanımlanmış bir işgücü yapısının boyutlarını araştırmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Böylelikle genel süreci anlamaya yönelik birkaç önemli soru ortaya atılabilir.

Birincisi dünyadaki yeniden yapılanma sürecine paralel olarak gelişen Türkiye'nin dışa açık ve ihracata dayalı sanayileşme politikaları kapsamında büyük önem kazanan tekstil ve hazır giyim sanayilerinin içsel örgütlenmesindeki değişimler öncelikle incelenmelidir. Bu aşamada araştırılacak olan olgu bu örgütlenmenin adı geçen sektörlerin mekanda yerleşim ve yer değiştirme kararlarını nasıl belirlediğidir.

İkinci olarak karşımıza çıkan soru Türkiye'deki işçi pazarlarının yeniden yapılanma süreçlerinden nasıl etkilendiğidir. Ancak bu sorunun kapsamlı olarak yanıtlanmasını sağlayacak veriler olmadığı için, bu olgunun tanımlanmış bir işgücü pazarı üzerinde araştırılmasında yarar vardır. Bu noktada araştırılması anlamlı olan kesim tekstil ve hazır giyim sanayilerine yönelik olarak oluşan marjinal kadın işçi pazarıdır.

Üçüncü olarak incelenmesi gereken konu ise sanayinin içsel örgütlenmesinde ve marjinal işçi pazarında oluşan

değişikliklerin konut-işyeri ilişkisini etkileme biçimleridir. Bu noktada konutun yeni işlevlerinin yanısıra, ucuz işgücü rezervlerinin sanayinin örgütlenme ve yerleşme süreçlerini nasıl etkilediği incelenmelidir.

2. YENİDEN YAPILANMA VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Gelişmiş ülkelerin ekonomileri 1970'li yılların başında karlılık oranlarında önemli düşmeler kaydetti. Bunun nedenleri bir taraftan üretkenlikteki büyümenin azalması, diğer yandan uluslararası rekabetin yoğunlaşması idi. Sanayinin bu krize çözüm getirmek amacıyla geliştirdiği stratejiler ise geniş ölçekli yeniden yapılanma ve yeniden yerleşme süreçlerini başlatmak oldu. Başka bir deyişle, iki farklı ancak birbirleriyle bağlantılı strateji bu süreci belirledi. Bunlardan birincisi yeni üretim örgütlenme biçimleri ve teknolojilerin geliştirilmesi, ikincisi ise üretimin uluslararasılaştırılması idi.

Bundan önceki dönemde Fordist üretim biçimini belirleyen büyük, sermaye yoğun, geniş çaplı ve standart üretim veren, belirli işler üzerinde ihtisaslaşmış işgücünün kullanıldığı firmalar yerine küçük, işgücü yoğun, tasarım ağırlıklı ve farklılaşmış üretim veren, üretimin çeşitli aşamaları üzerine ihtisaslaşmış işgücü kullanan, yeni teknolojilere dayalı ve talepteki dalgalanmalara cevap verebilecek esnek yapıdaki firmalar yeni üretim biçimini belirledi.

Gelişmiş ülke ekonomilerini yeniden yapılanmaya zorunlu kılan nedenlerin başında dünya çapında ekonomik gelişmenin yavaşlaması ve bunun sonucunda pazarlarda büyük dalgalanmaların oluşumu geliyor. İkinci neden karlılık oranlarında ve sermaye birikimindeki azalma nedeniyle işletmelerin dışardan yüksek raiz oranlarıyla sermaye ödünç almaya zorunlu kalmaları ve bunun büyümelerine, dolayısıyla rekabete katılmalarına belirli sınırlamalar getirdiği gerçeğidir. Bu süreç küçükten pazarlarla birleşince işletmeler kapanma veya birleşme stratejileri doğrultusunda rasyonelizasyona gitmek zorunda kaldılar. Bu noktada yaşanan krizin ardında uluslararası para sorununun yattığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. 1973 sonrası yaşanan petrol krizinin de OPEC ülkeleri dışındaki ülkelerin gelirlerini düşürdüğü gerçeği göz önüne alınmalıdır (Lirikcan, 1984). Ekonomilerindeki durgunluk gelişmiş ülkelerin araştırma ve tasarımı yönelmelerine sınırlama getirse de, uluslararası rekabette yer alabilmek amacıyla maliyetleri düşürmek gerekli olduğu için sanayi yeni teknolojilerin geliştirilmesine ve artan işgücü maliyetlerine karşı otomasyona geçmek durumundaydı. Bunun sonucunda sanayi yeni buluşlara ve esnek üretim sistemlerine yönelmeye zorunlu kaldı.

Tüm bu süreçler sermayenin ve üretim süreçlerinin uluslararası düzeyde yeniden yapılanmasına yol açtı. Bu noktada önemli olan olgu gerek sorunlar gerekse de bulunan çözümler konusunda gelişmekte olan ülkelere konularının gelişmiş ülkelere benzerlikleri olduğudur. 1970 sonrası yaşanan krizin ve uygulanan yeniden yapılanma stratejilerinin en önemli özelliği uluslararası rekabetin almakta olduğu yeni biçimdir. Bu çerçevede endüstriyel üretimin enternasyonalleşmesinin geçmiş dönemde gösterdiği dokuların değişmesi beklenmelidir. Halihazırda endüstriyel üretim ve tüketim dokularında dünya çapında önemli yapısal değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu süreç uluslararası işbölümünde köklü değişimlere yol açacaktır.

1960'li yılların ortalarından bu yana belirli sektörler, özellikle otomobil ve elektronik sanayileri, enternasyonalleşti. Bu süreçte üretimin merkez ülkeler tarafından belirlenen bir bölüme gelişmekte olan ülkelere aktarıldı ve gelişmekte olan ülkeler bazı sektörlerde bağımsız üreticiler olarak uluslararası işbölümünde yerlerini aldılar. Bu süreç 1970'li yıllar boyunca ve 1980'li yılların başında belirli sektörlerde veya üretimin belirli aşamalarında ihracata yönelik sanayilerini geliştirdiler. Sanayinin yeniden yerleşimi ve üretimin belirli aşamalarını geliştirmekte olan ülkelere aktarımı anlamına gelen bu işbölümü yeni Uluslararası İşbölümü olarak tanımlanmaktadır (Frederick et al,

1980. Bu işbölümünü anlamlı kılan faktörlerin başında gelişmekte olan ülkelerdeki ucuz işgücü rezervlerinin varlığı gelirleri, görece ucuz enerji ve hammadde kaynaklarına ve yeni pazarlara ulaşım da önemli etkenler olmaktadır.

Türkiye'nin 1980'li yılların başından bu yana uyguladığı dışa açık ve ihracata dayalı sanayileşme politikası çerçevesinde tekstil ve hazır giyim sanayileri büyük önem taşımaktadır. 1988 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 15.1'ini oluşturan tekstil ve hazır giyim sektörlerinde yapılan ihracat 1986 ve 1987 yılları arasında yüzde 67.6 oranında yükselirken, pamuklu tekstil altsektöründeki ihracat yüzde 381.4 oranında artış göstermektedir (İCİ, 1988:109). Bu oranların 1990'lı yılların başında görece azaldığı gözlemlenmekle birlikte, bu sektörler ülkenin toplam ihracatında halen önemli bir yer tutmaktadır. Bu noktada iki önemli faktör, hammadde ve ucuz işgücünün varlığı, bu sektörlerin dünya pazarlarında rekabet edebilmesini sağlamaktadır.

3. TEKSTİL VE HAZIR GIYIM SANAYİLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Tekstil ve hazır giyim sanayileri kendilerine özgü belirgin özellikler göstermektedirler. Bu sektörlerdeki firmalar sürekli devinim içinde olan pazarlama ve talebe karşılık verebilmek için ürünlerinde sürekli değişim yapabilmelerine olanak sağlayan stratejiler uygulamak zorundadırlar. Bunun sonucunda, bu sektörlerde faaliyet gösteren firmaların büyük bir çoğunluğu emek-yoğun işletmeler olmak ve üretimlerini talebin yönlendirdiği miktarlarla sınırlamak durumundadırlar. Emek-yoğun olmalarının yanı sıra, küçük ve orta ölçekli birçok firma kullandıkları teknolojilerde önemli değişiklikler yapmamaktadırlar. Ayrıca, hazır giyim sanayiinde faaliyet gösteren firmalar ürünlerini mevsimlere göre değişen talebe yönelik olarak hazırlamaktadırlar. Bununla birlikte tekstil ve hazır giyim sanayilerindeki firmalar ölçek, üretimin örgütlenmesi, istihdam yapısı ve ürün çeşitlenmesi konularında önemli farklılıklar göstermekte ve sonuç olarak kentsel mekanda yerleşim dokuları da değişmektedir.

Merkezde yer alan firmalar mevsimlik ve yıllık değişimlere en fazla duyarlı, moda ile birlikte değişen çizgileri izlemek durumunda olan, üretim süreleri kısa ve ihtisaslaşmış işgücüne gereksinim duyan görece küçük ölçekli emek-yoğun işletmelerdir. Talepteki düzensizlik ve belirsizlik üretim sürecine de yansımakta, dolayısıyla büyümeyi güçleştirmektedir. Bu firmalar mekanda birarada toplanmanın yanı sıra kentin merkezinde olmayı yüksek maliyetine karşın seçmişlerdir. Bunun başlıca nedenleri olarak kendi aralarında sürdürmek durumunda oldukları ileri ve geri bağlantılar, ulaşım ve haberleşme maliyetlerini düşürme, müşteri ile yüz-yüze ilişki gerekliliği ve ihtisaslaşmış işgücüne ulaşım kolaylığı sayılabilir.

Firmalar üretim kapasiteleri yüksek, ürünleri standartlaşmış, firma içi entegrasyonu gerçekleştirmiş, sermaye-yoğun işletmeler durumuna geçtikleri zaman kentin dışında yer seçme eğilimi göstermektedirler. Büyük ölçekli entegre firmaların geniş alan gereksinimi ve ayrıca ihtisaslaşmamış veya yarı ihtisaslaşmış ucuz işgücü rezervlerine yakın olmak gerekliliği bu firmaların kent dışında ve taşımada kolaylık sağlayan ana ulaşım arterleri üzerinde yer seçmelerine neden olmaktadır.

4. ANKARA'DA TEKSTİL VE HAZIR GIYIM SANAYİLERİ

Ankara'da tekstil ve hazır giyim sanayilerinde faaliyet gösteren tüm firmaları kapsayan saha araştırmasında toplam 156 firma ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Firmaların mekandaki dağılımına bakıldığı zaman firmaların büyük çoğunluğunun kentin iki merkezi ve civarında yer seçtiği görülmektedir. Firmaların yüzde 65'i Kızılay ve çevresinde yer seçerken, yüzde 14'u Ulus'ta yer almaktadır. kuruluş yılları itibarı ile bakıldığı zaman ise firmaların ancak yüzde 11'inin 1970 öncesi kurulmuş olduğunu, yüzde 25'inin 1970-1980 yılları arasında, geriye kalan yüzde 64'unun ise 1980-1990 yılları arasında kurulmuş olduğunu

görmekteyiz. 1970 sonrası kurulan firmaların yüzde 53'unun Kızılay'da yer seçtiği düşünülürse, kentin yeni merkezinde yer almak ve birbirlerine yakın olmak eğilimi gösterdiği ortaya çıkmaktadır.

Ankara'daki tekstil ve hazır giyim işletmelerinin büyük çoğunluğu küçük ölçekli firmalardır. Bu firmaların yer seçim kararlarını etkileyen birinci derecedeki faktör merkezi yakınlık iken, ikinci derecede diğer firmalara yakın olmak isteği gelmektedir. Büyük ölçekli firmalar ise şehir dışında yer seçmiş olmalarının nedeni olarak üretimi arttırmak kararını göstermişlerdir. Bir başka önemli olgu ise, merkezde yer seçmiş olan küçük ölçekli firmaların tercihlerini belirtirken sent olarak değil, kendi içinde bir önem sırası olan ve diğer firmaların yoğunlaştığı cadde veya sokakları belirtmeleridir.

Ankara'daki firmalar arasında büyük ölçekli işletmelerin sayısı çok kısıtlıdır ve bunlar ana ulaşım arterleri üzerinde yer seçmişlerdir. Bu işletmeler ve merkezde yer alan yoğunluktaki küçük ölçekli firmalar dışında, geri kalan işletmelerin Balgat, Yenimahalle, Mamak, Etlik vb. gibi düşük gelir gruplarının yer aldığı semtlere dağıldığı gözlemlenmektedir. Bu tür semtlere dağılmış olan firmaların sayısı toplam firma sayısının yüzde 16'sını oluşturmaktadır. Bu firmalar yer seçim kararlarının nedeni olarak ucuz işgücüne yakınlık, diğer firmalara yakın olmak ve merkezin rantını karşılayamamayı göstermişlerdir.

Ankara ölçeğinde tekstil ve hazır giyim sanayilerinin genel yapısını bu şekilde inceledikten sonra karşımıza çıkan olgu firmaların ancak yüzde 15'inin ihracata yönelik üretim yaptığıdır. Bunların içinde büyük ölçekli firmalar çoğunluğu oluşturmaktadır. Diğerleri ağırlıklı olarak ulkesele pazarlara yönelik üretmekte, küçük ölçekli ve merkezde yerleşmiş olan firmaların çoğunluğu ise yine merkezdeki mağazalara yönelik çalışmaktadır. Bu son kategoriye dahil olan firmalar arasında tasan çalışma çok yoğun olarak gözlemlenmektedir.

Burada karşımıza çıkan önemli olgu modadan mevsimlere kadar uzanan birçok faktöre dayalı olarak değişen talebe cevap vermek durumunda olan küçük ölçekli firmaların oldukça esnek yapılar benimsemiş olmalarıdır. Emek-yoğun küçük firmalar mekanizasyona geçmeye gerek duymamakla birlikte, işgücü pazarının hareketli yapısı sayesinde işçilerini sık sık değiştirebilmektedirler. Firmalar arasında varolan tasan iş ilişkileri bunların mekanda birarada yerleşmesini zorunlu kılmakta, müşteriler ile yüzyüze ilişki gerekliliği merkezin yüksek rantlarını ödemelerini sağlamaktadır.

Dünya ölçeğinde sanayinin yeniden yapılanma ve yeniden yerleşme sürecinde işletmelerin giderek esnek ve ihtisaslaşmış işgücüne dayalı yapıya geliştirdikleri daha önce belirtilmişti. Buna paralel olarak gelişmiş ülkelerdeki büyük ölçekli Fordist firmaların üretim sercinin bir bölümünü veya belli sektörlerde üretimin tamamını geliştirmekte olan ülkelere aktardıklarını da değinilmişti. Bu süreci, sanayinin ihtisaslaşmamış işgücüne dayalı, yeknesak üretim süreçlerini ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere aktarma eğilimi ile birlikte düşünmek gerekmektedir (Lyberaki, 1990). Bu tür firmaların, uluslararası veya ulusal sermayeye dayalı olarak, ağırlıklı olarak İstanbul gibi tekstil sanayinin merkezi olan bir kentte yer almasına rağmen, Ankara'nın dışında yer alan birkaç büyük ölçekli firma da bu özellikleri göstermektedir. İhracata yönelik üretim yapan bu firmalar talebin belirlediği şekilde tasarım ağırlıklı, farklılaşmış ürünler geliştirmekle birlikte, büyük ölçekli iki firma tamamen el emeğine bağlı ürünlere yönelik olarak çalışmaktadır.

5. TEKSTİL VE HAZIR GIYİM SANAYİLERİNE YÖNELİK MARGİNAL KADIN İŞÇİ PAZARI

Sanayi üretim maliyetlerini mümkün olan en düşük düzeye indirebilmek için ucuz işgücünden daha fazlasına, kendi içinde en verimli örgütlenme ve işbölümü yapılarını gerçekleştirme gereksinim duymaktadır. Düşük ölçekteki

firmaların kendi aralarında gerçekleştirdikleri fason iş ilişkilerinin yanı sıra, Türkiye'deki tekstil ve hazır giyim sanayileri özellikle el emeğine dayalı üretimin gerçekleştirilmesinde evlerdeki kadın işgücüne dayalı bir üretim yapısı oluşturmuştur. Kapitalist ev sanayii (Ayata, 1987) olarak da adlandırılan bu üretim biçiminin ihracata yönelik üretim yapan tekstil ve hazır giyim firmalarının sayısıyla birlikte geliştiği 1988 yılında İstanbul'da yapılan bir ön araştırmayla saptanmıştır.

Uluslararası pazarlara yönelik olarak evlerde gerçekleştirilen üretim yapısının sadece Türkiye'ye özgü olmayıp, pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde var olduğu bir gerçektir (Mies, 1986). Bunun yanı sıra gelişmiş ülkelerdeki sanayinin yeniden yapılanma sürecinde bu üretim biçiminin yüklendiği işlevler de tartışılmaktadır (Allen and Wolkowitz, 1990). Burada önemli olan olgu Türkiye'de 1980 sonrası gelişen tekstil ve hazır giyim sanayilerinin evlerdeki kadın işçi rezervlerini kendine özgü bir biçimde harekete geçirmesidir.

Bu üretim biçiminin tanımı parça başı ücret karşılığı evlerde gerçekleştirilen üretim olarak alınmakta ve işin türü iplik sökme vb. gibi ihtisaslaşmamış görevlerden, yoğun beceri gerektiren ve ürünün tümünün tamamlandığı örgü, nakış vb. gibi görevlere kadar uzanmaktadır. Tekstil ve hazır giyim sektörlerine yönelik olarak evlerinde çalışan marjinal kadın işçiler bu sektörler için çok gerekli olan bir yedek işçi ordusu oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda oluşan marjinal işçi pazarı sanayinin üretimini belirleyen talepteki dalgalanmalardan direkt olarak etkilenmekte ve sanayinin pazarlardaki belirsizliğe dayanmasına olanak tanımaktadırlar. Marjinal kadın işçi pazarının genişliği yalnızca işgücünün mümkün olan en düşük ücretlerle çalıştırılmasını değil, bunun yanı sıra pazara giriş ve çıkışların da kolaylaştırılmasını sağlamaktadır.

Ankara'daki tekstil ve hazır giyim firmalarının yüzde 12'si bu üretim biçimine yönelmiştir. 10'dan fazla ev işçisi kullanan firma sayısı ise sadece 5'dir. Bunun nedeni olarak Ankara'daki tekstil ve hazır giyim işletmelerinin ağırlıklı olarak ülkesel dahası şehir içindeki pazarlara yönelik üretim yapmaları görülmektedir. İhracata yönelik üretim yapan ve el emeğine dayalı kazak vb. gibi ürünler üreten üç büyük firmadan ikisinin 20'ser ve birinin de 100'den fazla ev işçisi çalıştırıyor olması bu görüşü desteklemektedir. Sözün geçeni bu firmalar Yenimahalle ve Demetevler gibi düşük gelir gruplarının yaşadığı konut alanlarında yerleşmişlerdir.

Merkezde yerleşmiş küçük ölçekli firmalar ve şehir dışında yerleşmiş büyük işletmeler dışında, şehrin çeşitli düşük gelir gruplarının bulunduğu alanlarına dağılmış ve toplam firmaların yüzde 16'sını oluşturan diğer grup ise kendilerine özgü farklı özellikler göstermektedirler. Bu işletmeler daha az sayıda ev işçisine daha mekanik ve beceri gerektirmeyen işler vermektedirler. Bu firmalar ayrıca yerleşim kararlarını belirleyen en önemli etken olarak ucuz işgücüne yakınlığı göstermişlerdir.

İstanbul'daki yapıya bakıldığı zaman ise, bu sektörlerle yönelik olarak evlerde gerçekleştirilen üretimin tekstil sanayinin yerleştiği Çağlayan, Kağıthane, Merter, Zeytinburnu, Pangaltı, Gültepe, Çeliktepe, Kuşköy, Şirinevler gibi semtlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Üte yandan bu üretim biçiminin tekstil firmalarının yoğun olmadığı, şehrin eteklerindeki bazı geçekodu alanlarında da odaklandığı gözlemlenmektedir. Bunlara örnek olarak Çamlıca, Urnek Mahallesi, Büyük Çekmece, Kananya Mahallesi gibi konut alanları verilebilir.

Bu noktada belirtilmesi gereken olgu iş yapısındaki örgütlenmesini gerek sanayinin yerleşiminde gerekse üretimin dağıtılacağı alanları belirlemede önemli rol oynadığıdır. Gerek İstanbul'da gerekse Ankara'da gözlemlenen yapı büyük ölçekli ve evlerde gerçekleştirilen üretim biçimine yönelik firmaların çevrelerindeki konut alanlarında yer alan marjinal kadın işçi pazarı hızla hareketlenmekte ve talep devam ettiği

sürece bu firmalar için üretmektedirler. Üte yandan evlerdeki işgücünü kullananı amaçlayan küçük ölçekli ve büyük firmalarla fason iş ilişkileri içinde olan atelyeler ise bu tür işgücünü en yoğun olarak barındıran, alt gelir gruplarının bulunduğu konut alanlarında yer seçmektedirler.

Marjinal kadın işçi pazarının 'formel' sanayi ile eklemlenme dokuları sanayinin içsel örgütlenmesi tarafından belirlenmektedir. Bu noktada uç değişik doku ortaya çıkmaktadır. Birincisi, ihracata yönelik büyük ölçekli firmaların direkt olarak ev işçileri ile bire-bir temasta olması; ikincisi, büyük firmalara fason iş yapan ve kendisi ihracatla doğrudan ilgilenmeyen küçük ölçekli atelyelerin ev işçilerine ulaşması; üçüncüsü ile büyük veya küçük ölçekli firmaların ev işçileriyle otis veya şahıs bazında aracılar kanalı ile diyalog kurması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Sanayinin içsel örgütlenmesinde var olan değişik dokuların mekandaki yansımaları süreçler açısından değişiklik gösterse de sonuçlar açısından aynıdır. büyük işletmelerin çevresindeki düşük gelir grubu konut ve veya geçekodu alanlarındaki marjinal işçi pazarları bu sanayilere yönelik olarak hareketlenirken, küçük atelyeler bu işçi pazarlarının bulunduğu konut/geçekodu alanlarında yer seçmektedirler. Sonuç olarak sanayi talebe göre belirlediği esnek yapısına uyum göstermek özelliklerine sahip olan marjinal işgücüne konutunda ulaşmaktadır.

İşveri ile konutun içiçe geçmesi anlamına gelen bu sürecin konuta ilişkin boyutlarına bakıldığı zaman, bu tür üretimin görece gelişmiş geçekodu alanları ve düşük gelir gruplarının bulunduğu düzenli konut alanlarında yer aldığı ortaya çıkmaktadır. Bu noktada beklenebilecek bir önemli sonuç evlerde gerçekleştirilen üretimin sağladığı kaynaklarla geçekodudan apartmanlaşmaya geçişi hızlandıracağıdır.

6. SONUÇ

Dünyada sanayinin yeniden yapılanma süreçlerinin gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkileri henüz tüm boyutlarıyla görünmemekte birlikte, 1970'lerden bu yana belirli sektörler veya üretimin belirli aşamaları bu ülkelerde yoğun olarak yer seçmektedirler. Uluslararası ölçekte endüstriyel üretimin etkin kapasyonu ülkelerin makro ekonomi-politikalarında değişimlere yol açarken, sanayinin içsel örgütlenme biçimleri ve bunların mekandaki yansımaları değişik ölçeklerde incelenmelidir. Bu süreçlerin işçi pazarları üzerindeki etkileri de ayrıca önem taşımaktadır.

Türkiye 1980'li yılların başından itibaren tekstil ve hazır giyim sanayilerinde dışa açık ve ihracata yönelik büyüme politikasını benimsemiştir. Bu sanayilerin içsel örgütlenmelerinin ve bunlara yönelik olarak oluşan özel bir marjinal işçi pazarının mekandaki yansımaları bu çalışmanın odak noktalarını oluşturmaktadır. Çalışmada bu sanayilerin içsel dinamiklerinin yerleşim kararlarını etkileme biçimleri incelenmiş ve bununla marjinal işçi pazarının mekanda yer alıs dokuları arasındaki ilişkiler araştırılmıştır.

KAYNAKLAR

- Allen, S. and Wolkowitz, C. (1990): Homeworking-Myths and Realities, MacMillan Education.
- Ayata, S. (1987): Kapitalizm ve Küçük Üreticilik -Türkiye'de Halî Dokumacılığı-, Ankara, Yurt Yayınları.
- Fröbel, F.; Heinrichs, J. and Kreye, O. (1980): The New International Division of Labor, Cambridge, Cambridge University Press.
- The Istanbul Chamber of Industry (1988): The Turkish Economy at the Beginning of 1988, Publication No: 1988/5.
- Lyberaki, A. (1990): "Crisis and Restructuring Patterns in the Greek Clothing Industry: Implications related to size and space", Unpublished Paper Presented at the RSA 30th European Congress, Istanbul, Turkey.
- Mies, M. (1986): Patriarchy and Accumulation on a World Scale-Women in the International Division of Labor, London, Zed Books.
- Turkcan, E. (1984): "Dünya Krizi mi, Petrol Krizi mi?" Keyder, Ç.; Turkcan, E., Yalman, G.; Ekzen, N.; Türel, O.; Tekeli, İ., ve Boratav, K., Türkiye'de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım, Ankara: Yurt Yayınları.

PLANLAMA HEDEFLERİNİN GERÇEKLEŞMESİNDE TASARIM İLKELERİ ve
FİNANSMAN PARAMETRELERİ
(Türkiye' de Şehirciliğin Son 30 Yılında Boğaziçi Planlaması
Örneğinde Bir Araştırma)

Gülşen ÖZAYDIN - Levent ÖZAYDIN
Mimar Sinan Üniversitesi - Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Fındıklı - İSTANBUL

BİLDİRİ ÖZÜ

Türkiye'de kentsel planlama hedeflerinin çoğu kez beklenen düzeyde kentsel gelişmeyi sağlayamadığı bilinmektedir. Bu olgunun nedenlerinden biri de "tasarım ilkeleri ve finansman parametreleri" nin, planlama hedefleri içindeki yerinin gerekli ve yeterli ölçüde belirlenememesidir. Konu şu çerçevede incelenmiştir: Giriş bölümünde problem tanımlanmakta olup daha sonra planlama hedeflerine ulaşılmasında tasarım ilkeleri ve kentsel planlama sisteminde estetikle ilgili sorunlar belirlendikten sonra planlama sürecinde kentsel tasarımın gerekliliği vurgulanmıştır. Kentsel tasarım projelerinin finansmanı konusu ekonomik bazda incelendikten sonra, son 30 yılın Boğaziçi planlaması örneğinde, hedeflenen tasarım ilkeleri ve gerçekleşme düzeyleriyle, finansman parametrelerinin ele alınışı açıklanarak bir sonuca varılmıştır.

GİRİŞ

Kentlerin gelişmesini kontrol altında tutarak geleceğe hazırlamak için planlama eylemi yapılagelmektedir. Türkiye' de son 30 yılda yaşanan planlama sürecinin, hedeflenen kentsel gelişmeleri sağlayamadığı bilinmektedir. Planlamada bir araç niteliğindeki kent imar planları, çoğu kez gelişmelerin gerisinde kalarak geçersiz olmakta, bu nedenle planın revizyonu veya yeniden üretimi gerekmektedir.

Kentlerimizde yaşanan bu olguya dayanarak planlama hedeflerine kısa vadede bile neden ulaşılamadığı sorusu sorulabilir? Konuya sıralanabilecek nedenlerden bazıları; Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra hızlı yaşanan kentleşme olgusunun kontrol edilemez boyutu, siyasi istikrarsızlıkların planlama kurumları üzerindeki olumsuz etkileri, bölgelerarası dengesizliğin planlamayı zorlaştırması, farklı özellikli kentler için tip planlama anlayışı, planlamada organizasyon bozukluğudur. Problemler içinde pek irdeelenilmeyen bir diğer konu da; tasarım ilkeleri ve finansman sorunlarının planlama hedeflerine ulaşılmasındaki yerinin gerekli ve yeterli ölçüde belirlenememesidir.

Tasarım ilkeleriyle, kentsel planlamanın fizik mekanı tanımlayan boyutunda yer alan düzenleyici ilkeler; finansman sorunlarıyla da, tasarım ilkelerinin yönlendirdiği projelerin gerçekleşmesi için yapılacak harcamaların nasıl finanse edilebileceği kastedilmektedir. Böyle bir konu, genel anlamda estetik ve iktisatın bir arada ele alınamamasından kaynaklanan sorunlar nedeniyle seçilmiştir.

1. PLANLAMA HEDEFLERİNE ULAŞILMASINDA TASARIM İLKELERİ

Çağdaş uygırlığı yaşıyan kentlerdeki planlama anlayışı; kentsel işlevleri fizik mekanda dengeli dağıtmak, insan yaşama için gerekli her türlü düzeni kurmak ve aynı zamanda doğal çevreyle uyumlu olmak gibi bir dizi gereksiniminin organizasyonundan oluşur. Uzun yıllar benzer biçimde devam eden planlama anlayışında, özellikle gelişmiş Ülkelerde yeni eğilimler gözlenmektedir. Planlamayla kentsel sorunlar çözülmüş, modern yaşamın gereksinimleri karşılanmış olsa bile; insanların kenti estetik açıdan algılamasıyla ilgili gereksinmesinde planlama yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda kentsel çevrenin görsel nitelikleriyle ilgili ayrıntılı çalışmalarını gerektiren bir anlayış doğmuştur (1).

Son 30 yılda Ülkemizdeki planlama olgusu, gitgide çoğalan kentsel sorunları çözümlmek için uğraş verirken, kentsel estetiği oluşturan görsel niteliklerin bir kısmı kaybedilmiş, var olanlar da kentsel baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Ülkemizde uygulanmakta olan planlama sisteminin uygulamada kendisinden beklenenleri gerçekleştirememesi, planlama anlayışının yenilenmesini zorunlu kılmaktadır. 30 yıl öncesinin planlama ilkeleriyle bugünküler arasında büyük farklar görülmezken, hedeflenenlerin her iki durumda da gerçekleşmemesi, planlamada yenilenme isteğini haklı çıkarmaktadır.

1.1. Kentsel Planlama Sisteminde Estetikle İlgili Sorunlar

Kentsel çevrenin görsel nitelikleri; gerek kentte yaşayanlar, gerek kenti ziyaret edenlerin görüş alanına girerek kentsel imaj ve estetiğın doğmasına neden olurlar, ki bu imaj yaratan herşey kamu mekanlarında yer alır. Ayrıca yaşamın dört ana işlevinin içinde geçtiği yapılanmış mekanların kamu mekanlarına bakan dış yüzlerinin de kentsel imaja doğrudan katkısı vardır.

Ülkemizde kullanıcı belli bir grup olan özel mekanlarla, eşitlik ilkesine dayalı kullanıcı tüm kentliler olan kamusal mekanlar arasında kalite açısından bir denge kurulamamıştır. Bir özel mekan kendi sınırları içinde çağdaş koşullarda her türlü donanımıyla gerçekleştirilebilirken, kent imajına katacağı estetik değerler için aynı duyarlılık gösterilememektedir. Diğer taraftandan da hemen kendisini kuşatan çevre, çoğu kez teknik donanımıyla yetersiz kalmakta, sonuçta karşılıklı olumsuz etkileşimlerle kentsel estetik elde edilememektedir.

Ülkemizde şehirciliğın son 30 yılında karşımıza; tarihi dokunun ve doğanın hızla çirkin beton bloklarla kemirildiği ve özgün yapısından uzaklaşan kentlerle sonuçta kentsel estetik adına çok kayıp verildiği bir tablo çıkar.

Söz konusu problemin temelinde yatan; planlama sürecinde ve kent bütününde estetik birliği sağlayacak tasarım ilkelerinin yer alması ve bunların gerçekleşme olasılıklarıyla ilgili finansman konusunun belirlenemeyişidir.

1.2. Planlamada Kentsel Tasarım Gerekliliği

Kentsel çevrenin görsel nitelikleriyle ilgili tasarım ilkeleri, planlamayla mimari ölçeği birbirine bağlayan bir ara mekanizma olarak kentsel tasarımla elde edilebilir.

Türkiye'de bu süreç, son yıllarda açılan yarışmalarda yada küçük çaplı projelerde adını duyurmuş olsa bile, kent imar planlamasını belirleyen yasal ve kurumsal yapıda henüz yer alamamıştır. Yürürlükteki planlama prosedürün-

de, kentin mekan oluşumuyla ilgili analiz çalışmaları yapılmakla birlikte projelendirme aşamasına katkısı olamamaktadır.(2).

Kent planlama sürecinin bir uzantısı niteliğinde olan kentsel tasarım değerlendirmeleri; her yörenin varolan koşullarından hareketle hazırlanacak tasarım ilkelerini kapsar. Bu ilkeler, kalıplaşmış imar yönetmeliklerinin yerine, tasarım rehberlerine geçerve oluşturur. Planlama kararları doğrultusunda geliştirilecek tasarım rehberleri;

- . Kamunun görsel ilgi alanında estetik değerler oluşturmak,
  - . Konfor koşullarını sağlamak,
  - . Fizik mekanı tanımlayıcı ölçüler getirmek,
  - . Kentsel bütünlüğü sağlayacak çeşitlilik ve zıtlıkları oluşturabilmek,
  - . Çevresel değerlerle (tarihi, doğal ve diğerleri) uyumlu ve tutarlı ilişkiler sağlayabilmek,
  - . Kentsel imajı gerçekleştirebilmek,
- gibi amaçları taşır.

Söz konusu ilkelerin, detaylandırılmış kentsel tasarım projeleri ve rehberleriyle birlikte uygulamaya aktarılabilmesi için;

- . Yasal ve kurumsal yapıda kentsel tasarım değerlendirmelerinin yerinin belirlenmesi,
- . Bu konuyu halka bir gereksinim olarak duyumsatabilecek araçların devreye girmesi,
- . Tasarım ürünü herşeyin bir bedeli olarak finansman kaynaklarının belirlenmesi gerekmektedir.

2. KENTSEL TASARIM PROJELERİNİN FİNANSMANI

Tasarım projelerinde kentsel ölçekte alınan kararların; sosyal çevreye olan duyarlılığı arttırdığı bilinmektedir. Bu duyarlılık; piyasa ekonomisinde mekanların ve donatıların oluşturulmasında yeterli olmamaktadır. Kentlerde çoğunlukla mekan ve donatılar, birlikte ve eşitlik ilkesi içinde yararlanmaya açıktır. Bununla birlikte "dışsal ekonomiler" de bireysel girişimlerle bu mekan ve donatıların sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Dışsal ekonomiler, kentlilerin isteklerine bağlı olmaksızın katlanmak ve yararlanmak durumunda kaldıkları ekonomilerdir ve projenin gerçekleşmesini pozitif veya negatif yönde etkileyebilirler. Ancak bundan mekanların ve donatıların tamamıyla kamu sektörüne karşılanacağı anlamı çıkarılmamalıdır. Kentsel tasarım projesine uygun bireysel girişimlere de rastlanabilmektedir. İşte bu sorunlar finansmanın nasıl, kimler için yapılacağı sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Finanse edilecek bu mekanların, ne ölçüde sosyal nitelik taşıdığı belirlenirse finansmanda kimlerin rolü olacağı açığa çıkmış olur.

Bu nedenle mekanların ekonomik açıdan ayrımı yapılmalıdır. Bu tür ayrımlar; gerek yabancı ülkelerde gerekse Türkiye'de öğretilde görüş farklılıklarına yol açmıştır. ve yasal bir tanıma da yoktur. (Kırbaç; 1988,s.16) Ayrımda mekanların sosyal olması diğer deyişle, birlikte ve eşitlik ilkesi içinde kullanma niteliğinin göz önünde tutulması ekonomi çalışmalarında daha yararlı olur. Ayrıca kentsel tasarım projelerinde buna benzer yaklaşımlar daha çok kullanılmaktadır.

Mekanların ayrımı ; salt kişisel mekanlar, salt sosyal mekanlar, kullanımı engellenemeyen karma mekanlar, kullanımı engellenebilen mekanlar ve kamu destekli kişisel mekanlar biçiminde yapılabilir.(Akalin; 1981,s.46)

Salt kişisel mekanlar; bölünebilen, bireysel tüketime konu olan pazarlanabilir mekanlardır. Ödeme arzusu en yüksek olan kimselerin diğer istekli olanların kullanımını engelleyerek mekanı kullanmaları sonucu doğar, böylece finansmanı kimlerin nasıl yapacağı sorusu açıklanmış olur.

Salt sosyal mekanlar da, mekanı kullanmak isteyenlerin aralarında çekişme yoktur ve birbirlerini engelleyemezler. Bu tür mekanlarda ancak birlikte eşit olarak kullanım söz konusudur. Bu tanımda görüldüğü gibi salt sosyal mekanlar için; büyük ölçüde kamu finansmanının gerekli olması tartışmasız bir gerçektir.

Kullanımı engellenebilen karma mekanlarda, istekliler arasında öncelikle sahiplenme girişimi yoktur, ama ekonomik gücü yüksek olanlar diğerlerini engelleyebilirler. Kentlerde sıkça rastlanan paralı otoparklarda kullanma isteğinde bulunanların sayısı kapasitenin altında ise, otopark yerini kullananlar arasında öncelikle yer kapma sorunu doğmaz ama otopark ücretini ödeyemeyenler bu hizmetten dışlanmış olurlar. Bu kullanımın aksine tüm istekliler mekanı kullanabilir ve aralarında öncelikle mekanı edinme girişimi vardır. Bu tür karma mekanlara örnek olarak parasız otopark alanları gösterilebilir. Kullanıcılar arasında öncelikle edinme girişimi vardır ve sonuçta büyük düzensizliklere yol açar. Ama hiç kimse ekonomik koşullarda dışlanamaz. Her iki türdeki karma mekanlar; kişisel ve sosyal niteliği içerir ve karma mekanın tümü için birlikte ve eşit olarak kullanım söz konusu değildir. Bu yüzden bu tür mekanlar için sadece kamu finansından söz edilemez. Kamu finansmanı ile özel sektör finansmanı karışımının ne ölçüde tutulacağı önemli bir sorundur ve daha çok politik kararların projenin gerçekleşmesi için önemi ortaya çıkar.

Kamu destekli kişisel mekanlar; bölünebilen, pazarlanabilir kişisel mekanlar olduğu halde, kamu politikaları sonucu kamu desteği ile sağlanabilen mekanlardır.

Kentsel tasarım projelerinin gerçekleşmesi, üretilecek mekanların formasyonuna bağlı olarak üretim kaynaklarının değerlendirilmesiyle gerçekleşir. Bu kaynaklardan birisi parasal imkanlardır. Finansman da, birtakım ödemeleri yapabilmek için nasıl parasal imkanlar artırılabilir sorunu ile ilgili bir çalışma alanıdır. Finansmanın iki türü vardır: Üzerinde mülkiyet hakkı bulunan yaratılmış ve saklanmış parasal varlıklar, diğeri de borçlanmadır. Borçlanma; uzun dönem, orta dönem, kısa dönem ve "leasing" gibi niteliği değişebilen borçlanma biçiminde olabilir. Hakedilmiş finansmanın iki kaynağı vardır. Ortaklık payları ve tasarruflardır.

Genelde finansmanın olabilecek karışımı; gelirlerin yarattığı risk ve gelir seviyesini gösteren pastanın finansman için, değişik yollarla dilimlenmesi ve dilimlerin dağıtılması ile ilgilidir. Finansman parametreleri karışımın düzeyini önemli ölçüde etkiler. Bu parametreler finansmanın dönemi, risk ve geri ödeme bedelleridir. Gerek duyulan finansman miktarını ne kadar süre için finansmanın gerekli olacağı sorunu etkiler. Bu sürelerde kısa dönem genelde bir yıldan az, orta ve uzun dönem ise bir yıldan fazla süre kapsar. Sürekli finansman ise asla geriye ödenmeyen finansdır.

Finans miktarını risk düzeyi de etkiler. Bir bütün olarak gelirler belirli oranda risk taşır. İşletme gelirleri söz konusu ise risk her bir projeden sağlanan gelirlerin toplamında vardır. Nisbeten düşük riskli gelirler oluşturmak için nasıl proje bölümlere ayrılabilir ve uygunluk sağlanabilir sorunu belirir. Finansal risk; toplam finans

içindeki borç oranını fonksiyonudur. Mülkiyet hakkı sağlayan finans kazanılmış hak olarak bilinir. Diğer bütün finanslar borçtur . Bunun yanında ekonomik ve politik faktörlerin ortaya çıkardığı risk de vardır.

Finans miktarını yönlendiren diğer parametre; faiz gibi maliyetlerle finansın geri ödeme koşuludur (Higson;1986,s.243).

Salt kişisel mekanlar için finansmanı,tasarım projelerini benimseyen kullanıcılar isteyebilir. Finansmanı sağlayan kurumla, mekan kullanıcıları arasında sözleşme ile koşullar belirlenir. Kısa süre içinde finansmanın gerçekleşmesini isteyen kullanıcılar, sürekli gelirleri ile risk dengesini kurmaya çalışırlar. Finansmanı kendi öz kaynaklarından sağlayanlar için risk,projeyi pek etkilemez. Ancak finansmanın geri ödenmesi sözkonusu ise vade , faiz,vb. gibi maliyetler finansmanı yönlendirir.

Salt sosyal mekanlar için bu parametreler daha çok kamu politikalarına bağlıdır. Burada finans dönemi asla geri dönmeyen bütçe gelirleri anlamında kullanılmaktadır. Risk ise kamu gelirlerinin ekonomik ve politik faktörleri nedeniyle ortaya çıkar ve bu faktörler, bütçe programının gerçekleşmemesine yolaçabilir. Kentsel tasarım projelerinde yerel yönetimlerin kararları önemli bir yer tutar. Bütçe kararlarında, belediye gelirleri olan; 1-devlet gelirlerinden alınan paylar,2-belediye öz gelirleri 3-devlet yardımları 4-olağan üstü gelir türleri, tasarım projesinin finansmanı ile ilgili riski etkiler. Yerel yönetimler bütçe programını gerçekleştirememeleri halinde, politik risk ortaya çıkar ve yerel yönetimdeki siyasi temsilcilerin siyasi kurumlarına ait oy potansiyelinin azalması ile bu risk artar. Yerel yönetimler için finans maliyetin bütçe gelirlerini toplamak için yapılan giderler oluşturur. Bu parametreler, zaman zaman projenin gerçekleşmesini engelleyebilir. (Kaleş, Yavuz ; 1989,S.183)

Karma mekanlarda kamu ve özel finansman karışımının belirlenmesi gereklidir. Kamu finansmanı için karar; proje maliyetleri yatırım değerinin sağlanan yıllık gelire göre bugünkü değere indirgenmiş düzeyinden azsa kesinlik kazanır. Ancak burada yıllık gelir kavramı hangi standartla ölçülebilir ve indirgeme kriterinin belirlenmesi sorunu ortaya çıkarır (Fitzgerald;1988 s.10). Yerel yönetimler oluşturdukları birlik ve işletmelerle kamu ve özel finansmanının birleştirebilirler. Ancak gelirleri sınırlı yerel yönetimler için bu tür finansmanı yapmaları zordur.

Kamu destekli kişisel mekanların gerçekleşmesi de sözü edilen bütçe sorunlarını ortaya çıkarır.

3. BOĞAZIÇI KENTSEL PLANLAMA SİSTEMİNDE TASARIM SÜRECİNİN ELE ALINIŞI

Boğaziçi yerleşim alanı, sahip olduğu doğal ve tarihi değerler,nedeniy-le ülkesel ve uluslararası düzeyde tanınan, ancak son 30 yılın kentsel değişimlerinin olumsuz yönde yaşandığı en canlı bir yer olması itibariyle bu çalışmada örnek alan olarak kabul edilmiştir.

3.1. Son 30 Yılda Boğaziçi Planlamasına Bakış

" Boğaziçi yaslı gönüllüler yatağ:",

" Güzelim Boğaziçi boğazımıza dizildi",

" Boğaziçi vadileri kooperatif eliyle beton bloklara kurban gitti".

" Boğaziçi'nde kondu avı, gecekonduyla villalar birbirine karıştı",
" Boğaziçi'nde kırmızı alarm",
" Boğaz'a bir beton ur daha",
" Boğaziçi yasasının süprizi".

Son yıllarda sık sık basın organlarında karşılaşılan manşetler, Boğaziçi'nde yaşanan sorunları dile getirmektedir.(3) Buna karşılık planlama kurumları ve araçları sorunlara nasıl yaklaşıyor sorusunun yanıtı arandığında, son 30 yılda yapılmış çalışma raporlarından yapılan incelemeler şu tabloyu karşımıza çıkarır. (4)

1960 - 1970 Dönemi:

1960 yılında İstanbul'un mücavir alanlarıyla birlikte kentin bütünü için bir nazım planı hazırlanır ve Boğaziçi bu planda özel bir bölge olarak ele alınır. Bundan önce Boğaziçi köyleri için prof.Prost tarafından hazırlanmış ve Anadolu yakası için 1949 tasdik, Rumeli yakası için ise 1950 tasdik tarihli ve 1/2000 ölçekli mevzii imar planları bulunuyordu.

1964 yılında Marmara Bölge Planlama Grubu hazırladığı nazım planda Boğaziçi'ni korunacak alanlar kapsamına alır, nüfus ve yapı baskısının azaltılması konusunda alternatifler hazırlar.

1967 yılında ise Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosuna danışman olarak katılan Piccinato, nazım planının açıklama raporunu hazırlar. Kentin bütünü için öngördüğü ilkeler arasında Boğaziçi'ni ilgilendirenlerden bazıları şunlardır: Güzel doğa parçalarının korunması ve tahrip edilmemesi koşuluyla turizm tesislerinin yapılabileceği, panoramik noktalardan maksimum yararlanabilmesi, tarihi dokunun korunabilmesi için denetim mekanizmasının cezai müeyyideler ve "imar polisi" ile işletilmesi gereğidir. Bu tür önlemlere gerek duyulması, Boğaziçi'nin o yıllarda bozulmaya başladığını gösteren örneklerdir. (5)

1971 - 1980 Dönemi:

1971 tasdik tarihli ve 1/5.000 ölçekli Boğaziçi sahil şeridi planı,Boğaziçi'nde yalı karakterini korumayı amaçlayan bir plan olarak 1977 planına kadar uygulanmıştır. Sahil şeridi planı ile birlikte Gayrimenkul Eşerler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun tesbit haritaları ve kararlarıyla belirlenen koruyucu önlemler de uygulamaları bir ölçüde yönlendirmiş ya da kısıtlamıştır.

1977 tasdik tarihli plan,Boğaziçi'ni bölgesel anlamda ele alan ilk nazım planıdır. Bu planda metropoliten alan planlama genel kararları,Boğaziçi mekanının bütünlüğü ve bölgesel verilerden elde edilen sonuçlara göre, en uygun arazi kullanım türleri ile koruma ilkelerine bağımlı ve mekana dönük nitelikte ele alınmıştır.

Boğaziçi nazım planı,belediyenin plana itirazı ile 1978 ve 1979 da revizyon geçirmiştir.

1981 - 1991 Dönemi:

1982 yılında Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Doğal ve Tarihi Sit değerleri içeren 1/5.000 ölçekli nazım plan hazırlanmıştır. Bu plan, bir önceki planın açıklama ve uygulamasında rapor değişikliği getirirken bir sonraki plana da baz oluşturmıştır.

1983 yılında Boğaziçi alanını sahil şerhidi, öngörünüm, gerigörünüm ve etkilenme bölgelerine ayıran bir nazım plan hazırlanmıştır. Daha sonra yine aynı yıl çıkan 2960 sayılı Boğaziçiyasasıyla bölgede bundan sonra yapılacak düzenlemelerde gözönüne alınacak ilkeler ve güdülecek amaçlar benimsenmiştir. Nazım planda belirtilen ve planlama stratejileri farklı olan alt bölgeler, bu yasanın içinde yer almıştır. daha sonra bölgeleri birbirinden ayıran çizgileri yeterince etüd yapılmadığı ve Boğaziçi'nin silüetinde yoğun ve çirkin yapılaşmalara neden olduğu gerekçeleriyle yanlış belirlendiği konusunda eleştiriler olacaktır. Yine 1983 yılında öngörünüm bölgesindeki her türlü yetki ve sorumluluğu taşıyan Boğaziçi İmar Müdürlüğü kurulmuştur, geri görünüm ve etkilenme bölgelerindeki yetki ve sorumluluklar ise nazım plana uygun kalma koşuluyla yerel belediyelere aittir.

1984 yılında 1/1.000 ölçekli planlar ilçe belediyelerince hazırlanmakla birlikte, 1983 nazım planına uyulmadığı gerekçesiyle yürütmeyi durdurma kararı alınmıştır.

1985 yılında çıkan 3030 sayılı yasa, İstanbul Büyük Şehir Belediyesiyle ilçe belediyelerine, geri görünüm ve etkilenme bölgelerinde yeniden planlama yapmak hakkını vererek af yasalarıyla birçok alanın yasal durumunda değişiklikler olmuştur.

1986 yılında İstanbul Büyük Şehir Belediyesi geri görünüm ve etkilenme bölgelerini tekrar ele almış, 1/5.000 ölçekli nazım imar planını hazırlamıştır.

1988 yılında bu plan da revizyon görmüş, yeni plana göre ilçe belediyeleri (Sarıyer, Beşiktaş, Üsküdar ve Beykoz) 1/1.000 imar uygulama planları yaptırmışlar ve 1/5.000 nazım planda revizyon talebinde bulunmuşlardır, ancak anakent belediyesi tüm ilçelerin planını onaylamadığından 1991 yılındaki kentsel gelişmelerin çoğu plansız olmaktadır.

3.2. Boğaziçi Planlamasında Hedeflenen Tasarım İlkeleri ve Gerçekleşme Düzeyleri

Son 30 yılda incelenen Boğaziçi planlarını, planlama ilkeleri düzeyinde karşılaştırıldığında şu ortak noktalara rastlanılabilir:

- 1) Tarihi ve doğal değerlerin korunup geliştirilmesi,
- 2) Kültürel yapıyı oluşturan geleneksel yaşam biçiminin canlandırılması için olanaklar hazırlanması,
- 3) Nüfus ve yoğunluk artışlarının kontrol edilerek konut gelişme alanlarının sınırlı tutulması ve rekreasyon - turizm amaçlı alanların geliştirilmesine öncelik tanınması,
- 4) Boğaziçi peyzajında etkin olan ve silüete giren yerlerde yapı yüksekliklerinin kontrol edilmesi,
- 5) Boğaziçi imajını etkileyen konut alanlarında çevreyle uyumlu yapılanma koşullarının sağlanmasıdır.

Bu ilkelerin son 30 yıldaki gerçekleşme düzeyleri şöyle olmuştur:

- 1) Boğaziçi'nin tarihi özellikleri içindeki eski eserlerin kısmen korunmasına karşın, doğal değerlerin korunamayıp kentleşme olgusunun baskılarıyla tahrip olduğu,
- 2) Boğaziçi'nin geçmişteki kültürel özelliklerini oluşturan sosyal yapısının değiştiği ve geleneksel yaşam biçiminin günümüzde canlandırılması hedefine ulaşmak için herhangi bir eylemin gerçekleşmediği,

- 3) Nüfus ve yoğunluk artışlarının kontrol edilemeyerek, doğal alanların konut alanlarına dönüştüğünü ve rekreasyon turizm amaçlı alanların geliştirilemediği,
- 4) Boğaziçi'nin özgün peyzaj ve silüet özelliklerinin 2960 sayılı yasayla, Boğaziçi sit alanının gerçek yapısına uymadan getirilen sahil şeridi, öngörünüm, geri görünüm ve etkilenme bölgelerindeki yapısal gelişmelerle tahrip olduğu,
- 5) Bir önceki maddede belirtilen silüet alanına girmediği zannedilen bölgelerin gerçekte Boğaziçi imajını etkileyen konut alanları olarak geliştiğini ve buralardaki yapılanma koşullarının çevresiyle uyumlu ilişkiler içinde sağlanmadığı,
- gerçekleriyle üzüntü verici bir tablo karşımıza çıkar.

Boğaziçi alanının fiziki yapısındaki gelişmeleri belirleyen tasarım ilkeleri konut zonları için; coğrafi ve fiziksel özellikler, yoğunluklar, tarihi ve doğal değerlere göre belirlenmiş bölgelerde farklı yapılanma koşulları olarak ele alınmıştır. (Tablo 1) Sözü edilen tasarım ilkeleri; binanın doğal zeminle ve ufukla olan ilişkisini (kot verilmesi), binanın ana bölümlerini (çatı, çıkmalar), binanın genel boyutlarını (derinlik ve cephe boyu), arsa kullanım oranını (Taks ve Kaks), ve arsa içindeki konumunu (bahçe mesafeleri) belirleyici boyutsal kısıtlamalar düzeyinde ele alınmıştır.

Oysa Boğaziçi gibi özellikli bir alanda, özellikli tasarım ilkelerinden oluşmuş bir rehber gereksinim duyulmaktadır. Bu rehber Boğaziçi'ni önce bir bütün olarak ele alıp, silüette varolan değerleri etüt ederek olması gereken gelişmeleri, daha sonra ise bütün içinde yer alan farklı nitelikli bölgeler için detaylandırılmış tasarım ilkelerini belirlemeyi amaçlayacaktır. Rehber; yörenin özgün yapısından çıkan verileri çağdaş koşullarda kullanarak, mimari oluşumlardaki renk, malzeme, biçim, ölçü, çevresel ilişkiler açısından geliştirmeye yöneliktir. Söz konusu rehber, aslında İmar Yasasında ve yönetmeliklerde yer alan belediyelerin "dış görünüm sağlama konusundaki yetkilerine" bir araç olarak kullanılabilir. (6)

Coğrafi ve fiziksel Özelliklerine Göre		KONUT ZONLARINDA MAKSİMUM YAPI YOĞUNLUKLARI VE İRTIFATI				Gelişme alanlarında	Tarihi ve doğal değerleri itibarıyla 1. derece önemli köyü alanlarında
		Yoğunluklara göre belirlenmiş alanlarda					
		Silüet Alanında	Az Yoğun Alanda	Orta Yoğun Alanda	Yoğun Alanda		
Sahil Şeridi	I	Kaks 0.30 H:6,5m					
Öngörünüm	II	Kaks 0.30 H:6,5m					6 m.den geniş yollarda H maks:9.50m
Gerigörünüm	III		Kaks 0.75 H:15,5m			Taks 0.15 H maks: 12,50m 4 KAT	6 m.den dar yollarda
Etkilenme	IV			Kaks 0.75 H:15.5m		Taks 0.15 Hmaks: 15.50m 5 KAT	Hmaks:6.50m

Tablo: 1
Boğaziçi Konut Zonlarında Maksimum Yapı Yoğunlukları ve İrtifası (1988 tasdik tarihli 1/5000 ölçekli nazım imar planı revizyonu plan notlarına göre düzenlenmiştir.)

3.3. Boğaziçi Planlamasında Finansman Yaklaşımları

İncelenen Boğaziçi nazım plan raporlarında planlamanın tanıtımı, teknik çalışmaları, finansman, fayda-maliyet analizi, projenin gerçekleşmesinde kamu yönetimi ve plan sonuçlarının bir bütün olarak yer almadığını görüyoruz. Bu eksiklik özellikle finansman, fayda-maliyet analizi, kamu yönetimi kavramlarında gözükmemektedir. Raporlarda puanlama yöntemiyle çok basit fayda-maliyet karşılaştırmaları yapılmasına karşın, finansman konusuna değinilmediğini ve basit işletme gelirlerinin çok kısa açıklamalarını görüyoruz. İşletme geliri her zaman finansman değildir. Ancak finansman bu gelirlerden ayrılan bölümlerle gerçekleştirilir. Kentsel planlama çalışmalarında, yoğunluğu oluşturan özel mülkiyet ve diğer mülkiyetin arazi düzenlemeleri, Boğaziçi imar planlarında da önemli bir yer tutmaktadır. Tablo 2'de görüldüğü gibi özel mülkiyet alanlarının Üsküdar toplam mülkiyet alanı içindeki payı % 96, Beşiktaş'ta bu oran % 75,5, Beykoz'da % 29,5, Sarıyer'de % 22,8'dir.

Tablo 2 Arazi Mülkiyetinin Belediyelere Göre Dağılımı

Kamu Mülkiyeti:	Beşiktaş		Sarıyer		Üsküdar		Beykoz	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Belediye	6	0.7	255	12.2	19	1.4	123	5.9
Hazine	17	2.1	175	8.4	32	2.3	111	5.4
Askeri	158	19.4	144	6.9	-	-	73	3.5
Diğer Kamu Kuruluşları	9	1.1	197	9.4	1	0.1	1	-
Vakıflar	9	1.2	21	4.0	3	0.2	16	0.8
Özel Mülkiyet	614	75.5	478	24.8	1302	96.0	610	29.5
Orman Alanı	-	-	824	39.3	-	-	1136	54.9
Toplam	+							+
	813	100	2094	100	1357	100	2070	100

(Kaynak: Boğaziçi planlama etüdü çerçevesinde ve etkilenme bölgeleri Cilt 1 Temel Mühendislik AŞ, 1986, İstanbul)

Kentsel tasarım projesi, yerleşmenin bütünü kapsadığında bu oranlara göre özel mülkiyetle ilgili finansman, projenin gerçekleşmesi için belirgin olmalıdır. Finansmanın süresi, riski ve geri ödeme koşullarının detaylı biçimde ele alınması gerekirken, planlama çalışmalarında bu konuya önem verilmemiştir. Finansmanı gerçekleştirebilecek birimler için borçlanma/tamamlanmış mekanın değeri oranı tahmin edilebilseydi, proje doğrultusunda yatırımın gerçekleşmesi belirgin olabilirdi.

Finans parametreleri, düşük gelir düzeyli kullanıcıların plana katılımlarını zorlaştırabilir. Bu sorun özellikle yasadışı yerleşmelerde ortaya çıkmaktadır. Ancak tasarım ilkelerini benimseyen, daha doğrusu faydasının maliyetinden daha fazla olduğuna kanaat getiren mekan kullanıcıları, proje için finansman konusuna ilgiyle bakabilirler. Bu konuda planlama raporlarında görülebileceği gibi, araştırma yapılmadığı için projeye katılımların nasıl

çekici hale getireleceği belirlenmemiştir.

SONUÇ :

Kentsel planlamada işlevlere olan gereksinimler belirlendikten sonra, sosyal çevreye uyumlu plan hedefleri aynı zamanda fiziki çevreye de uyumlu olmak zorundadır.

Bu konu Kentsel tasarımın ilgi alanına da girer ve görsel çevrenin estetik kalitesini arttırmayı amaçlar. Projenin kentliler tarafından benimsenebilmesi için, tasarım ilkelerinin açık ve kamunun yapısına uygun olması gerekir. Bununla birlikte projenin gerçekleşmesine olan güveni arttırmak için, finansmanın da net biçimde ortaya konması kaçınılmazdır. Aksi durumda proje, kamuoyu desteğini alamadığı için politik çevrede karar verilmesini zorlaştırır. Burada kamu politikalarının önemli rolü , projeye konu olan yanlışların düzeltilmesi ve mekan kullanımında olanakların arttırılarak yeniden dağıtılmasıdır.

Bu konuda yürürlükteki imar yasasının 21. maddesine göre Belediyelere "dışgörünüm düzenlemesi" konusunda yetki verilmesine karşın; gerekli teknik araçlarla, finansmanın belirlenmeyişi, bu mekanizmaya işlerlik kazandırmakta, kent estetiği gitgide kaybolmaktadır. Bu olumsuzluğun, örnek alan olarak seçilen ülkesel ve uluslararası düzeyde önemli bir yer tutan Boğaziçi'nde de yaşandığı maalesef ortaya konulmuştur.

Son 30 yılın planlama deneyimleri, kentsel tasarım tekniklerinin ve bunu destekleyecek yasal düzenlemelerin yetersizliği yanında, kamu yararı ilkesinin zaman zaman yitirildiğini ve bazı grupların yararına düzenlemelerin yapıldığını göstermektedir.

Notlar:

- (1) H.Shirvani (1980), eserinde San Francisco kenti için yapılan kentsel tasarım çalışmalarından bahseder. Monoton sokak cepheleri, ölçekdışı binalar, büyük otopark alanlarıyla gitgide kimliksizleşen kentsel çevre için kamu ve yönetim, bir kentsel tasarım projesinin yapılmasına gereksinim duymuş ve büyük bir organizasyon yapılmıştır. Şehir Planlama Komisyonu, önerilen projeyi kamunun çıkarları doğrultusunda değerlendirme yetkisine sahiptir. Kentsel tasarım projesi, mahalle ve semt ölçeğinde daha detaylı tasarım ilkelerine baz oluşturan rehberlerle desteklenmektedir.
- (2) İmar planlarının düzenlenmesiyle ilgili teknik şartlaşmada araştırma çalışmalarında kentin mekan oluşumu başlığı altında kent estetiği ve kent imajının sürdürülmesi için, kentin karakterini oluşturan merkez-odak, meydan-yapı, doğal ve simgesel değerlerin tanımlanması istenmektedir. Ancak planlama aşamasında bu tanımlamalar yeterince değerlendirilmeyip, kent bütününde kaybolmaktadır.
- (3) Metinde örnek olarak gösterilen manşetler sırasıyla şu gazetelerden alınmıştır. Cumhuriyet Gazetesi (15.07.1991), Mimarlar'a Mektup (Eylül 1991), Milliyet Gazetesi (24.11.1991), (13.10.1991), (18.10.1991), (10.08.1991), Ölçü (Haziran 1991)
- (4) Çalışmadan yararlanılan Boğaziçi nazım imar planı raporları şunlardır:
- . 3.6.1977 tasdik tarihli, İstanbul ve Ümraniye Belediye Sınırları içinde kalan İstanbul Boğazı ve çevresinin doğal ve sit değerlerini içeren 1/5000 ölçekli nazım plan ve raporu
  - . 3.3.1978 t.t. 1/5000 ölçekli Nazım Plan İzah ve Uygulama Raporu
  - . 15.12.1978 " " " " " " " " "
  - . 21.09.1979 " " " " " " " " "
  - . 13.12.1982 " Boğaziçi Öngörünüm Bölgesi Doğal ve Tarihi Sit Değerlerini içeren 1/5000 ölçekli Nazım Plan Raporu
  - . 22.17.1983 t.t. Boğaziçi Doğal ve Tarihi Sit Değerlerini İçeren 1/5000 ölçekli nazım planı açıklama ve uygulama raporu
- (5) Prof.Luigi Piccinato; Büyük Nazım Plan Bürosu çalışmalarına danışman olarak katıldığından, 1967 yılında hazırladığı rapor, tarihi belge niteliğinde tam metin olarak Mimarlık Dergisinde (1970/7) yayınlanmıştır.
- (6) 3194 nolu imar yasasında 21.madde dış görünüm konusunda ilçe Belediyelerini mahallin ve çevrenin özelliklerine göre yapılar arasında uyum sağlama ve peyzaj yönünden gerekli görünümü elde etmek için mevcut ve yeni yapılacak binalarda cephe şeklini, boya ve kaplama rengi ve çatı şeklinin ve malzemenin, tayinini ve bunların uygulanmasını sağlamakla yükümlü kılmiştir.

Kaynaklar:

- AKALIN, Güneri (1981): "Kamu Ekonomisi" A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak.Yayını, S. 46
- FITZGERALD, E.V.K. "Public Sector Investment Planning for Developing Countries", S.10
- HIGSON, C.S. (1986): "Business Finance", Butter Worths, S. 243
- KELEŞ, R.-Yavuz, F. (1989): "Yerel Yönetimler" Turhan Kitabevi, S.183
- KIRBAŞ, Sadık (1988): "Devlet Malları" Adım Yayıncılık S.16
- SHIRVANI, Hamid (1980): An Evaluation Of The Urban Design Review Process, Princeton University

TÜRKİYE'DE TURİZM PLANLAMASI
VE KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Gürkan ERTAŞ
TURİZM BAKANLIĞI
ANKARA

Birçok medeniyete sahne olan Anadolu toprakları doğal, kültürel ve folklorik zenginlikleri ile turizm için büyük bir potansiyel arz etmektedir. Bu potansiyel değerleri, belirlenen Turizmin Genel Politikası Amaçları doğrultusunda planlayarak turizmin hizmetine sokmak biz plancıların ana uğraş dallarından birisi haline gelmiştir. Bu bildiri, özetle ülkemizdeki turizm planlamasının sürecini tanımlamaya ve bu süreç içinde karşılaşılan darboğazları ortaya koymaya çalışacaktır.

1- Turizm Planlamasına Geçiş Süreci

- Türkiye, giderek Avrupada bir turizm ülkesi olarak yerini almaktadır. Hele son yıllarda Türk Turizminde büyük çapta gelişme ve büyüme gözlenmektedir.

. Bu gelişme 1963 ten beri alınan bir takım organizasyonel ve yasal önlemler sonucu olmuştur.

. Turizmden sorumlu olan Turizm Bakanlığı 1963 yılında kurulmuştur. Görevi "DPT'ca turizm ile ilgili alınan genel tedbirleri yürütmek; turizm potansiyelini belirlemek-değerlendirmek; ülke turizm gelişme planlarını hazırlamak; kamu ve özel turizm yatırımlarını yönlendirmek; turizm aktivitelerini teşvik, koordine ve kontrol etmek; turizm sektörünü diğer sektörler arasında yükseltmek için gerekli önlemleri almak".

. 1969'a kadar turizm yatırım ve politikaları yalnız iki boyutlu yapılmakta idi. Sadece sosyal ve ekonomik boyutu olan bu planlamalar fiziki boyuttan yoksundu.

- Halbuki üç tarafında 8000 Km.'lik kıyı şeridinde ve 12000 yıllık tarihi bir geçmişe, birçok medeniyetten bize kalan kültürel mirasa ve zengin doğal güzelliklere sahip bu ülkede turizm ancak şumullü ve entegre fiziki planların yapılması ile kalkındırılabilirdi.

./..

- Bu nedenle 1969'da çıkarılan bir kararname ile Çanakkale il sınırından Mersin il sınırına kadar olan sahil bandı 3 Km. derinliğe kadar Turizm Bölgesi ilan edildi. Aynı yıl buna Kapadokya da eklendi.

. Aynı kararname ile DPT bünyesinde bir Proje Müdürlüğü kuruldu. Amacı bu turizm bölgelerinin "turizm amaçlı fiziki planlarını" yapmaktı.

- 1972 de bu Müdürlüğün turizm ile ilgili görevleri Turizm Bakanlığı'na devredildi.

- Dolayısı ile 1972 Türk Turizm Planlamasının kilometre taşıdır diyebiliriz.

2- Turizm Genel Politikası Amaçları :

- 1972 den itibaren Bakanlık bir yandan turizm bölgelerinin fiziki planlarını yaptı, bir yandan da Turizm Genel Politikası Amaçlarını belirledi.

Bunlar 3 ana başlıkta toplanır:

- a- Rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi.
- b- Yerel halk ve turistler için mümkün olan en iyi sosyal ortamın yaratılması.
- c- Doğal ve kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanması.

3- Turizm Planlamasının Araçları :

3.1. Turizm Alanı ve Turizm Merkezi İlanı

Turizm potansiyeli arzeden bazı alanların belirlenerek tek elden planlamasını sağlamak ve bazı teşviklerden yararlandırmak amacı ile, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu uyarınca yapılan bir uygulamadır.

Turizm Alanı ve Turizm Merkezi ilanı oldukça uzun bir süreyi kapsamaktadır. Bu ilanlar tek tek değil, belli sayıda bir paket oluştuğunda yapılmaktadır. Yerlerin belirlenmesinde Bakanlığın bizzat yaptığı çalışmalar dışında Valiliklerden yada Belediyelerden gelen öneriler de etkili olmaktadır.

Tesbit edilen alanlar öncelikle Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile birlikte görüşülerek sınırları kesinleştirilmekte, daha sonra ilgili tüm kamu kuruluşlarının-ki bunların sayısı 13'ü bulmaktadır-yetkili temsilcilerinin katılımı ile oluşan Bakanlıklararası komisyonda görüşülerek karara bağlanmaktadır. Daha sonra Bakanlar Kurulu Kararına bağlanarak Resmi Gazete'de ilan edilmek üzere Başbakanlığa gönderilmektedir.

İlan edilen Turizm Alan ve Merkezlerinde yapılan Nazım Planlar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca, turizm amaçlı uygulama imar planları da Turizm Bakanlığı'nca onaylanmaktadır.

Turizm alan ve merkezlerinde ki altyapı uygulamaları kamu eliyle öncelikle yapılmaktadır. Altyapı uygulamalarının zaman kaybedilmeden üstyapılar ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmesi ve bunun için finansal kaynak yaratılması ise ayrı bir planlama olgusudur.

3.2. Çevre Düzeni ve Nazım Planların Yapımı

Bu planlar tamamen İmar Mevzuatının tanımladığı norm ve ölçeklerde hazırlanan planlardır. Bu planlar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Turizm Bakanlığı'nın koordineli çalışmaları ile üretilmekte daha sonra ilgili yerel idarelerin Belediye Meclisleri ya da İl İdare Kurullarının kararlarına bağlandıktan sonra Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca onaylanarak yürürlüğe sokulmaktadır.

3.3. Uygulama İmar Planlarının Yapımı

Bu planlar da yine İmar Mevzuatı çerçevesinde hazırlanan ve uygulamayı yönlendirmek amacı ile yapılan planlardır. Bu planlar büyük ölçüde Turizm Bakanlığı'nca yapılmakla birlikte yerel idarelerce ve özel sektörce de yaptırılmakta ve ilgili yerel idarelerin Belediye Meclisi ya da İl İdare Kurulu Kararlarına bağlandıktan sonra nazım planlara uygun olarak Turizm Bakanlığı'nca onaylanmaktadır.

Bu şekilde hazırlanarak yerel idarelerin tasvibine sunulan planlar daha önce aylar, hatta yıllar geçmesine rağmen karara bağlanıp Turizm Bakanlığı'na gönderilmezdi. Bu darboğaz yönetmelikte yapılan bir değişiklikle ilgili idareye 1 aylık süre tanıması ve bu süre içinde karara bağlanmayan planlar için olumlu görüş verildiği esası getirilmiştir. Bu suretle uygulamada karşılaşılan gecikmeler önlenmiştir.

3.4. Vaziyet Planları Yapımı

Turizm Yatırım Belgesi verilmesi aşamasında, Turizm Alan ve Merkezleri içinde veya dışında, Bakanlıkça tahsisli veya özel mülke konu arazilerde yatırımcılara hazırlattırılan planlardır. Bu planlar ilgili yerel idarelerin tastikini takiben Turizm Bakanlığı'na gönderilir. Bakanlık bu planları; uygulama imar planlarına, tahsisli arazi ise tahsis sınırlarına ve tesisin ihtiva etmesi gereken fonksiyonlar ve ilişkileri yönünden Turizm Tesisleri ve Nitelikleri Yönetmeliği'ne uygunluğu açısından inceler ve onaylar. Arazinin özelliğine göre ağaç röleve planlarında istenerek vaziyet planları ile birlikte değerlendirmeye tabi tutulur. Tabiki bunlardan amaç doğaya ve çevreye saygılı projeleri elde etmektir.

4- Yapılan Planlama Çalışmaları-Önemli Bazı Turizm Gelişim Projeleri

Turizm planlamasının en önemli araçlarından birinin Çevre Düzeni Planları olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu kapsamda Ege ve Akdeniz kıyılarımızın tamamına yakın bir kısmının Çevre Düzeni Planları Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile koordineli bir şekilde yapılmıştır. Bu planlar yapılırken çevrenin korunmasına, doğal ve kültürel varlıkların bir koruma-kullanma dengesi içinde turizme kazandırılmasına çalışılmıştır. Yapılan bu planlama ile turizm sektörü için yaklaşık 1 Milyon yataklık bir kapasite yaratılmıştır.

. Ana kararların belirlendiği bu nazım planların kapsamında öncelikleri belirlenen alanlarda turizm gelişim projeleri gerçekleştirilmiştir. Alt ölçekli uygulama planları yapılmak suretiyle tatbikata geçilmiştir.

. Bu kapsamda 4 önemli projeden kısaca bahsetmek istiyorum :

4.1. Side Turistik Düzenleme Projesi :

1968 yılında uluslararası bir yarışma sonucunda elde edilmiştir. Çeşitli planlama etaplamalarının sonucu, uygulama imar planları 1972 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Projenin ana çekim noktası olan Antik Side yerleşmesi ve antik limanının doğu ve batısında uzanan yaklaşık 13 Km.lik kıyı kesiminin planlanmasıdır. Altyapısı Bakanlığımız tarafından gerçekleştirilen ve kamuya ait arazilerin ilanı yoluyla yatırımcılara tahsis edildiği, proje alanındaki uygulamalar tamamlanmıştır. Yatak kapasitesi 18.000 civarındadır.

4.2. Güneybatı Antalya Turizm Gelişim Projesi :

Planlama çalışmalarına 1969 yılında DPT tarafından başlanılan proje, Dünya Bankası tarafından finanse edilen az sayıdaki turizm gelişim projelerinden birisidir.

Proje alanı kapsamında küçük kırsal yerleşmeler, doğal ve arkeolojik sit alanları, orman alanları, milli park ve yüksek vasıflı tarım alanları gibi unsurların yer alıyor olması nedeniyle, mahallinde proje uygulama bürosu kurulması gerekmiştir. Çeşitli revizyonlarla 65.000 yatak kapasitesine ulaşan proje kapsamında 25.000 yatak ve 120 yat kapasiteli marina işletmeye açılmıştır.

4.3. Köyceğiz Turizm Gelişim Projesi :

Muğla İli kıyı bandında yeralan bu proje, gerçekleşme açısından diğer iki proje kadar şanslı olmayan ancak Bakanlığımızın "çevre koruma" konusundaki duyarlı yaklaşımına örnek oluşturan bir projedir.

6000 yatak kapasitesi içeren söz konusu projeye ilişkin olarak çeşitli ölçeklerde planlar hazırlanmış, kamu arazileri üzerinde yatırım yapılmak üzere ilan edilmiş, bir kısmı ise yatırımcılara tahsis edilmiş iken, proje alanının Akdeniz Kaplumbağaları üreme alanı olduğu saptanmış ve Bakanlığımız açısından ciddi boyutlarda yükümlülük içermesine rağmen, projedeki yatırım alanları iptal edilmiştir. Bu bölge, daha sonra 1988 yılında "Özel Çevre Koruma" alanı olarak ilan edilmiştir.

4.4. Belek Turizm Merkezi :

Tümüyle kamu arazileri üzerinde planlanan ve 4 ayrı noktada, 25 tesis parselinde toplam 17.000 yatak kapasitesi öngören planlama kapsamında, yüksek nitelikli bir sağlık tesisi, golf alanları, kıyı gerisinde yeralan yerleşmelerin deniz kullanımını temin etmek amacıyla, günübirlik kullanım alanları, turistik tesislerin hizmet personeline ait lojman alanları yer almaktadır.

Proje alanı üzerinde inşaatlar başlamış olup, tesisler 1992 yılından itibaren kısmen işletmeye açılacaktır. Söz konusu alanın en önemli özelliği, kıyılarının Akdeniz Kaplumbağaları üreme alanı olarak saptanmış olmasıdır. Bakanlığımız, üreme alanları koruma tedbirlerinin alınması ve uygulaması konusunda, Uzmanlar, Çevre Müsteşarlığı ve yatırımcılar ile yakın temasını ve yönlendirme çalışmalarını sürdürmektedir.

./..

5- Turizm Planlamasında Son Gelişmeler

Ülkemizde bugüne kadar kum-güneş-deniz ağırlıklı olarak kıyı turizmi gelişmiş ve bu gelişme de çok uzun sezona sahip Akdeniz ve Ege sahillerimizde olmuştur. Bunun sonucu olarak da bu yörelerimizde büyük yığılmalar gözlenmektedir. Bu durum Turizm Bakanlığı'nda son birkaç yılda bazı politika değişikliklerine sebep olmuş ve "turizmin çeşitlendirilmesi ve ülke sathına yaygınlaştırılması" ilkesi benimsenmiştir.

Bu ilke çerçevesinde başlatılan planlama çalışmaları ise şunlardır:

5.1. Termal Turizm

Kaplıca ve şifalı su kaynakları açısından zengin bir potansiyele sahip ülkemizde, ilgili kuruluşlarla işbirliği yapılarak, ülke genelinde termal su kaynakları öncelik sıralamaları belirlenerek, 1. 2. ve 3. derece öncelikli olmak üzere toplam 80 adet termal su kaynağı tasnif edilmiştir. Bu kaynaklardan 16 adedi Turizm Merkezi olarak ilan edilmiş, 21 adet kaplıca merkezinin ise imar planları yapılmış ve onaylanmıştır. Bu planlar kapsamında toplam 44.642 adet yatak önerilmektedir.

5.2. Kış ve Kayak Merkezleri

Bu kapsamda da ülkemizin büyük potansiyele sahip olduğu bilinmektedir. Kış ve Kayak Merkezi olarak daha evvelce planlanmış ve etkin bir faaliyet gösteren Uludağ kayak merkezine ilaveten Bolu-Köroğlu Dağı, Kastamonu-İlgaz, Kayseri-Erciyes, Erzurum-Palandöken ve Kars-Sarıkamış-Cıbiltepe kayak merkezleri planlanmıştır. Bu planlar ile yaklaşık 25.000 adet yatak kapasitesi yaratılmıştır.

Planlanması 1990 yılında tamamlanan Sarıkamış kayak merkezinde telesiyej tesislerinin yapım faaliyetleri şu anda sürdürülmektedir.

5.3. Yayla Turizmi

Yine hem turizmin çeşitlendirilmesi ve hem de yaygınlaştırılması amacıyla sürdürdüğümüz bir çalışmada Yayla Turizmi'dir.

. Bu çerçevede yaylaları ile ünlü Doğu-Karadeniz Bölgemiz öncelikle seçilmiş ve buradaki yaylalar tesbit edilmiştir.

. Öncelikle yaylaları;
mevcut yol durumları, belli merkezlere uzaklıkları ve ulaşım imkanları,
Bulunabilecek PTT ve sağlık hizmetlerinin yerleri,
Yaylalardaki etkinlikler ve tarihleri,
Konaklama imkanları,
Yaylaları birbirine bağlayan yaya ve trafik aksları gibi mevcut özellikleri ile tanıtıcı bir yayın hazırlanmış ve tercüme ve basım aşamasına getirilmiştir.

Daha sonra kamu eliyle yapılması gereken altyapı ihtiyaçları belirlenerek bunların belli bir program dahilinde yapılmasını gösteren Gerçekleşme Programları hazırlanmıştır. Bu programlar ilgili Valiliklere gönderilerek uygulanması başlatılmıştır. Turizm Bakanlığı bu uygulamaları finansal kaynaklarla desteklemektedir.

Yine bu yaylaların fiziksel planlamalarının yapım çalışmaları da İller Bankası ile yapılan bir protokol çerçevesinde bu kuruluşumuzca sürdürülmektedir.

5.4. Golf Alanları

Turizm arzımızı çeşitlendirmek, değişik pazarlara yönelmek ve mevsimi uzatmak amacıyla, Bakanlığımızca başlatılan bir diğer çalışma "golf alanları" planlamasıdır. Bu kapsamda yürütülen çalışmalar çerçevesinde Ege ve Akdeniz kıyılarında toplam 13 adet golf alanı planlanmıştır.

Pamucak'ta 3 adet 18 delikli, Güneybatı Antalya'da 2 adet 18 delikli, Belek'te 4 adet 18 delikli 1 adet 36 delikli, Perakende Köyünde 1 adet 18 delikli, Köprüçayı Doğusu 1 adet 18 delikli, Side Titreyengöl'de 1 adet 18 delikli.

Golf Alanları içinde yer alacak konaklama üniteleri, golf alanlarının konumlarına bağlı olarak düzenlenmektedir.

Örneğin Belek ve Güneybatı Antalya'daki golf alanları, bu mevkilerde "golf" müşterisinin konfor beklentilerine cevap verebilecek yeterli sayıda nitelikli yatağa sahip tesis mevcut olduğundan "konaklama ünitesi" olmadan planlanmıştır.

5.5. Eğlence Merkezleri

Eğlence merkezleri özellikle turizmin yoğun olarak geliştiği yörelerde bir çeşitlilik ve animasyon yaratmak amacı ile geliştirilmesi öngörülen merkezlerdir. Bu tür merkezlerin sahil yerine biraz daha içerilerde yer alması yer seçimi kriterlerinden en önemlisi olmuştur. Bu alanlarda; deve güreşi alanları, go-cart pistleri, manejler, ticaret üniteleri, lokantalar, kır kahveleri, aqua-parklar vb. kullanımların yapımı öngörülmektedir.

Güney Antalya Proje Alanı içinde 11, Belek Turizm Merkezi içinde de 1 olmak üzere toplam 12 alan eğlence merkezi olarak planlanmış bulunmaktadır.

5.6. Kamp ve Karavan Alanları

Başlıbaşına bir turizm çeşidi olan kamp ve karavancılık ülkemizde oldukça geri düzeydedir. Avrupa'da, Kamp ve Karavancılar Birliğinin 15.000.000 üyesi olduğunu göz önüne alırsak bunun hiç de yabana atılır bir pazar olmadığını görürüz. İşte gerek bu pazara hitap edebilmek ve gerekse iç turizme hizmet edebilmek için kamp ve karavancılık konusu ele alınmıştır. Henüz araştırma safhasında olan bu çalışma ile kamp ve karavan alanlarının yer seçim kriterleri ve standartları geliştirilecek ve sonra gerekli planlama çalışmalarına geçilecektir.

5.7. Mola Noktaları

Bunların dışında yürüttüğümüz bir çalışma ise tur güzergahları üzerinde mola noktalarının tesbitidir.

Bilindiği üzere ülkemiz doğal değerlerinin yanında bir çok kültürel değere de sahiptir. Anadolunun değişik yörelerinde, ama hemen hemen her yörede, tarihi kent kalıntıları, ören yerleri, hanlar, hamamlar, kervansaraylar vb. değerler bulunmaktadır. Tarihi mirasımız olan bu değerleri hem yehiden kazanmak ve hem de onları, ziyaretçilerin görmesini temin etmek amacıyla başlattığımız bu çalışmada öncelikle ana ve tali tur güzergahları belirlenmiştir. Ayrıntıda yapılan ilave çalışmalar ile de bu güzergahlar üzerinde turistlerin konaklayabilecekleri, yada dinlenebilecekleri mola noktaları belirlenmiştir. Bu noktalar özellikle yukarıda sıraladığım kültür varlıklarımızdan birinin yakınında seçilmektedir.

Bu çerçevede ilk çalışması tamamlanan ve Orta Anadoludan Ege'ye kadar uzanan bir tur güzergahı üzerinde belirlenen 8 mola noktasından 5 tanesi, üzerinde tesis yapılmak üzere turizm yatırımcılarına tahsis edilmiştir.

İkinci çalışma ise Doğu Anadoluda yapılmış ve Doğu Anadolu Tur Güzergahı üzerinde belirlenen 8 mola noktası da yatırımcılara tahsis edilecek aşamaya gelmiştir.

Bu şekilde yeni mola noktalarının tesbiti, belirlenen diğer tur güzergahları üzerinde de yapılacak ve turizmin ülke genelinde yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

6- İllerin Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planları

Bu çalışma 1990 yılında başlatılmış olup, 2-3 yıl içerisinde tüm illerimizin il bazında turizm envanterinin tesbiti ve bu tesbitler doğrultusunda turizmi geliştirme planlarının elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu şekilde elde edilen planlar çok küçük ölçekli haritalar üzerinde hazırlanmakta ve bugünkü mevzuat çerçevesinde herhangi bir onayı gerektirmemektedir. Makro düzeyde yol gösterici olan bu planlar birer fotoğraf albümü ve video kaseti ile de desteklenmektedir. Bu planların elde edilmesinde asıl amaç :

- . Yerel yöneticilere, gerek kamu ve gerekse özel sektör yatırımlarını yönlendirmede yardımcı olmak,
- . Kamu yatırımlarında öncelikleri belirlemek, Özel İdare ve Belediyelerin yatırım bütçelerini hazırlamalarında yönlendirici olmak,
- . Aynı zamanda Turizm Bakanlığı olarak kendi yatırım bütçemizi hazırlarken bu planların belirlediği önceliklere göre yatırımları yönlendirmek,
- . Yerel yöneticilerce alınması gereken tedbirleri belirlemek,
- . Yerel idarelerin merkeze bağımlılığını azaltmak ve onlara doğru adımlar atmaları konusunda yardımcı olmak,
- . Giderek "Ülke Turizm Master Planını" oluşturmak.

./..

Bu planlama çalışmalarına öncelikle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu gibi, bugüne kadar Turizm Bakanlığı'nca üzerinde fazla çalışma ya da araştırma yapılamamış olan bölgelerimizdeki illerden başlanmıştır. Bakanlıktan İl Özel İdarelerine aktarılan para ve gönderilen Teknik Şartname ve sözleşme örnekleri çerçevesinde Valiliklerce yapılan ihale yöntemi ile bu planların elde edilmesi amaçlanmıştır. Şu ana kadar 29 il için işlem yapılmış ve bunlardan 16 ilin "İl Turizm Envanteri ve Turizmi Geliştirme Planları" tamamlanmıştır.

7- Turizm Planlamasında Karşılaşılan Sorunlar

7.1. Turizm Planlamasında kullanılan en önemli araçlardan bir tanesinin fiziksel planlar olduğunu daha önce belirtmiştik. Ülkemizde fiziksel planların yapımında ve plan kararı üretiminde çokbaşlılık yaşandığı hepimizin malumudur. İşte bu çok başlılık turizm planlamasında da kendini göstermektedir. Toplamı 22 yi bulan bu kamu kurum ve kuruluşlarından en önemli ve etkin olanlarını şöyle sıralayabiliriz.

- . Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
- . Çevre Bakanlığı
- . Özel Çevre Koruma Kurumu
- . Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulları
- . Turizm Bakanlığı
- . Valilikler
- . Büyükşehir Belediyeleri
- . Belediyeler
- . Orman Bakanlığı

Burada saydığım her kuruluş belli alanlarda, belli ölçeklerdeki planları yapmak, yaptırmak ve onaylamakla yetkilidir. Ama bu iş o kadar karmaşık bir hale geldiki kimin yetkisi nerede başlıyor, nerede bitiyor bilen yok. Bu söylediğime ilgili kamu kuruluşları da dahildir. Örneğin hiç yetkisinde olmamasına rağmen bir turizm merkezi içerisinde bir belediyenin mevzii planlar yaparak onayladığı ve buna göre ruhsat verdiğine şahit olduk. Bu şekilde uygulama yapılan bir turizm merkezinde Turizm Bakanlığı olarak planlama çalışmasına başladığınızda ne tür sorunlarla karşılaşılacağını tahmin edebilirsiniz.

Resmi olmamakla birlikte oluşturdukları kamu oyu ile plan kararı üretiminde etkin olan bir diğer unsur da Gayri Resmi Kuruluşlar, Derneklerdir. Özellikle kaplumbağa koruma alanları ile ilgili kararların alınmasında bunlar oldukça etkili olmuşlardır.

Planlama süreci içerisinde karşılaştığımız önemli sorunlardan bir tanesi de hergün yeni bir turizm türünün ortaya çıkması ve bu yeni turizm türlerinin değerlendirilip planlanmasındaki yetmezliğimizdir. Örneğin; eğlence merkezleri ve golf konularında gerek adet, gerek yer seçimi ve gerekse bunların planlanmasında bizlere, yani Türkiye'ye yeni olmaları nedeni ile epeyce zorlanıyoruz. Bu ve benzeri yeni kullanışlar için daha önce yapılmış imar planlarında gerekli revizyonların yapılması gerekiyor. Bu da zaman yönünden işlerin uzamasına neden oluyor.

7.2. Turizm planlamasında hukuksal açıdan karşılaşılan sorunlar da var. Bunların başında yine fiziksel plan yapımı ve yer seçimi kararlarını dolaylı ya da doğrudan etkileyen 22 Kanunun mevcudiyetini sayabiliriz. Bu kadar çok kanunun varlığı biraz önce değindiğim gibi kurumlar arasındaki yetki karmaşasını gündeme getirmektedir. Fılan kanun falan kanundan sonra çıktığı için bu geçerlidir, hayır o kanun bu kanunu istisna kılmıştır gibi iddialar kurum ve kuruluşlar arasında sürüp gitmektedir. Birde buna yerel idare-merkezi idare çekişmeleri ve bu nedenle açılan idari davaları eklersek hukuki açıdan oldukça hareketli bir dönem yaşadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

. Turizm Planlamasının ülkemizde özellikle kıyılarda yoğunlaşması nedeni ile kıyı mevzuatının yarattığı boşluğa da değinmeden geçemeyeceğim. 1982 Anayasasının 43. maddesi uyarınca çıkarılan 3086 sayılı Kıyı Kanunu Anayasa Mahkemesince iptal edilmiş ve 10 Ocak 1987 de yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni kıyı kanunu Nisan 1990 da çıkmıştır. Yani tam 3 yıl 3 ay sonra. Bu süre içinde kıyı içeren planlar yerel idarelerce yine onaylandı. Peki hangi mevzuata istinaden ve hangi yetki ile? İşte bunun cevabını vermek pek kolay değil. Bu süre içerisinde Turizm Bakanlığı marina ve yat çekek yerleri ile ilgili herhangi bir planlama yapamamıştır. İşte bu hukuksal boşluk planlamayı doğrudan menfi yönde etkilemiştir.

. Hukuksal açıdan karşılaşılan bir diğer konu da son dönemlerde sık sık telaffuz edilen ve nihayet Çevre Bakanlığı'nın Kuruluşu Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnemeye konan Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) uygulamasının, halen imar mevzuatı içine monte edilmemiş olmasıdır. Yapılan planlarda ÇED uygulanmadığı için bazı yatırımlar, hatalı yer seçimi nedeni ile haklı olarak eleştirilmekte ve boy hedefi olmaktadır. Bu nedenle ÇED uygulamasının biran önce imar mevzuatı içine alınarak mecburi hale getirilmesinde büyük yarar görüyorum.

7.3. Turizm Planlamasında yerel yönetimlerin fazla etkin olmaması, herşeyin merkezden bekleniyor olması, ülke sathında turizm potansiyeli arz eden doğal ve kültürel değerlerin fazlalığı nedeni ile planlamasında geç kalınması ve atılan her yanlış adımın sebep olduğu olumsuzlukların turizm sektörüne fatura edilmesi karşılaşılan diğer sorunlar olarak sayılabilir.

Ülke ekonomisine büyük katkısı olan turizm sektörünün daha da geliştirilmesi için tüm sorunların bertaraf edilmesi, yoluna çıkan tüm taşların teker teker kaldırılması gerektiğine inanıyor hepinize saygılar sunuyorum.

TÜRKİYE'DE TURİZM KONAKLAMA TESİSLERİNİN MEKANSAL DAĞILIMI VE ÇEVRESEL ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Perver Korça, Dr.
İTÜ Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
İstanbul

BİLDİRİ ÖZÜ

Günümüzde kitlesel özellik gösteren turizmin en önemli özellikleri, turizm hareketlerinin turizm mevsimi olan yaz aylarında yoğunlaşması ve dinlenmek ve eğlenmek amacı ile yapılan gezilerin çoğunlukta deniz kıyılarındaki alanlarda gerçekleşmesidir. Bu bildiride, Türkiye'nin Akdeniz, Ege ve Marmara kıyılarında yoğunlaşan turizm etkinliklerinin mekan içindeki dağılımının, bu alanlarda doğal ve yapma çevre elemanlarının korunmasını güçleştirecek bir gelişme gösterdiği vurgulanmaktadır.

TURİZM OLGUSUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

Turizm olgusu, günümüzde büyük boyutlara ulaşan kitlesel bir özelliğe sahiptir. Bu özellik, hem dış hem de iç turizm hareketlerinde görülmektedir. 1950 yılında dünyada dış turizm hareketlerine ortalama 25 milyon kişi katılırken, 1980 yılında ortalama 285 milyon kişinin katıldığı bilinmektedir (Olalı, 1982). Toplam iç turizm hareketlerine katılanlar için kesin bir kayıt olmamakla, her dış turizme katılan bir kişiye karşı 3 veya 4 kişinin iç turizme katıldığı tahmin edilmektedir (Toskay, 1983).

Böyle büyük boyutlara ulaşan turizm hareketlerinin en önemli özelliklerinden biri, turizm isteminin aydan aya büyük farklılıklar göstermesi ve belirli dönemlerde yoğunlaşmasıdır. Turizm isteminin en yoğun olduğu dönem turizm mevsimini oluşturmaktadır (Baron, 1978). Dower (1975) tüm turizm hareketlerinin en büyük bölümünün "yüksek yaz mevsimi" olan Haziran - Eylül ayları arasında gerçekleştiğini belirtmektedir.

Gözlenen ikinci önemli özellik de, dinlenmek ve eğlenmek amacı ile yapılan gezilerin birinci derecede deniz ve göl kıyılarında yoğunlaşmasıdır. Turistlerin dinlenme ve eğlenme amacı ile çoğunlukta deniz kıyılarına yöneldikleri birçok araştırma ile kanıtlanmıştır (Dower, 1975; Nejkov, 1975; Ozankaya, 1979; Altan ve Önsöy, 1983; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983; Korça, 1989). Türkiye'de de, 1989 verilerine

göre (TB, 1990), turizm işletmesi belgeli yatak kapasitesinin %83'ü, inşaat halinde olan turizm yatırım belgeli yatak kapasitesinin % 84'ü ve inşaatla başlamamış turizm yatırım belgeli yatak kapasitesinin %90'ı denize sınırı olan illerde yer almaktadır.

Zaman içindeki turistik yoğunlaşmanın en büyük oranda kıyı alanlarında oluşması, bu alanların büyük baskılar altında kalmasına neden olmakta, buna bağlı olarak da, bu alanlardaki "miras kaynak" (UNEP, 1985) niteliğini taşıyan doğal ve yapma çevre elemanlarının gelecek kuşaklara iletilmeleri güçleşmektedir.

KIYI ALANLARINDA TURİZM ETKİNLİKLERİNİN MEKANSAL ORGANİZASYONU

Tatil ve dinlenme amacı ile kıyı alanlarına gelen turistlerin gereksinmelerini karşılamak için planlama çalışmalarında konaklanan yer açısından yapılacak etkinlikler mevcut yerleşmelerin turizm amaçlı değişimi ve yeni yerlerin turizm kullanış amaçlarına açılması ve organize edilmesi şeklinde iki kategoriye ayrılmaktadır. Ancak, düzenleme ve organizasyon açısından farklılıklar gösteren bu iki konaklama türünü bir bütün olarak ele almak kaçınılmazdır.

Mevcut Yerleşmelerin Turizm Amaçlı Değişimi

Genelde, turizm etkinliklerinin kıyı alanlarında gelişimi mevcut yerleşmelerin turizm amaçlı değişimi ile başlar. Bu süreçte, yerleşmelerin fiziksel ve sosyal dokusunda hızlı bir değişim sözkonusudur. Yerleşmelerin tarım ve sanayi alanları rekreasyon ve turizm alanlarına dönüşmekte, yerel nüfus işlev değiştirerek doğrudan veya dolaylı olarak turizm sektörüne katkıda bulunmaktadır (Çetiner, 1980).

Turizm etkinliklerinin gelişmesiyle yerleşme üzerinde ilk aşamada olumlu etkiler gözlenmektedir. Yeni iş olanaklarının yaratılması, yeni meslek türlerinin oluşumu ve ticaret hacminin büyük boyutlara ulaşması bu olumlu etkilerden bazılarıdır.

Bir yerin turizm yerleşmesi niteliğini kazanması, büyük ölçüde konaklama tesislerinin kapasitesi ile ilişkilidir. Yerleşmede yer alan toplam konaklama kapasitesi, sürekli nüfusun yarısı kadarsa yerleşmenin turizm yerleşmesi niteliğini gösterdiği kabul edilmektedir (Baud-Bovy; Lawson, 1977). Bu durumda, turizm mevsiminde, yerleşme nüfusu %50 oranında bir artış gösterecektir. Konaklayan turistler dışında, yerleşmeye gelen günübirlik ve transit turistler de gözönüne alındığında yerleşmenin sürekli nüfusunda %100, hatta daha büyük artışların olacağı düşünülmektedir.

Yaz-kış nüfusunun böyle büyük farklılıklar göstermesi, kıyı yerleşmelerinde büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunlar başlıca, ulaşım, su, kanalizasyon, elektrik gibi altyapı sistemlerinin boyutlandırılması; ticaret, sosyal ve kültürel donatım alanlarının belirlenmesi; yerel yönetimin sağladığı

yönetim, sosyal, danışma, fiyat denetimi, temizlik gibi hizmetlerin karşılanması; yerel yönetimlerin personel ve mali kaynaklarının belirlenmesi; ve turizm etkinliklerinde çalışanların turizm mevsimi dışında istihdamı konularını kapsamaktadır (Kartal, 1980).

Yerleşmelerde görülen değişikliklerin ve olumlu ve olumsuz etkilerin boyutlarını, yerleşmeye gelen ziyaretçi sayısından çok, ziyaretçi yoğunluğu etkilemektedir. Yerleşmenin ziyaretçi yoğunluğu en basit şekilde, yerleşmeye gelen toplam ziyaretçi sayısının sürekli nüfusa oranı ile ifade edilebilir. Bu oran ne kadar büyükse turizmin yerleşme üzerinde neden olduğu değişiklikler ve etkiler o ölçüde büyük olacaktır (UY and LP, 1988).

Yeni Yerlerin Turizm Amaçlı Kullanışlara Açılmaları

Turizm etkinliklerinin mevcut yerleşmeler dışında yer almaları, turistlerin tüm ya da bir kısım gereksinmelerini karşılayacak nitelikte olan yeni merkezlerin organizasyonunu gerektirmektedir. Bu amaç için düzenlenen en küçük mekansal birim turizm kompleksidir. Bir veya birkaç turizm kompleksi turizm merkezini oluşturmaktadır. (Gunn, 1988)

Yeni yerlerin turizm amaçlı kullanışlara açılmasında turizm kompleksleri ve merkezlerinin kıyı alanlarında dağılımı ve büyüklüklerinin belirlenmesi, kıyı kaynağının korunması açısından özellikle önemli olan konulardır.

Turizm komplekslerinin yaygın ve düzensiz dağılımı, doğal alanların zedelenmesine yol açtığı bilinmektedir. Bu nedenle, doğal ve peyzaj elemanlarının korunması sadece, turizm tesislerinin belirli alanlarda yoğunlaştırılması ve böyle oluşturulacak turizm komplekslerinin doğru boyutlandırılmaları ile sağlanacağı savunulmaktadır (UI SR Hrvatske; UI SR Sloveniye, 1972).

Turizm tesislerinin belirli alanlarda yoğunlaşması, doğal çevrenin korunması yanısıra, altyapıdan en üst düzeyde yararlanma; çeşitli etkinliklerin birarada olması, bu nedenle de, birçok etkinliğe kolay erişme olanağı; turizm etkinliklerini entegre planlama olanağı; uygulamayı daha kolay denetleme olanağı; ve turizmin yarattığı olumsuz etkilerin belli alanlarla sınırlı kalması gibi yararlar sağlamaktadır. (Inskoop, 1988)

KIYI ALANLARINDA GÖRÜLEN GELİŞMELER

Turizm Tesis Alanlarının Doğrusal Gelişimi

Artan turizm istemi, kıyıda yer alan yerleşmelerde turizm etkinlikleri ile yapı ve nüfus yoğunluğunun artmasına neden olmaktadır. Yapı ve nüfus yoğunlukları, belirli bir düzeye ulaştıklarında turizm etkinlikleri, yerleşme sınırları dışında yer aramaya başlamaktadır. Eğer planlı bir gelişme sözkonusu değilse, turizm tesis alanları mevcut yerleşmelerin çevresine yayılma eğiliminde olacaklardır. Kıyı ile doğrudan

bir ilişkide bulunmak amacı ile bu yayılma genelde doğrusal bir gelişme göstermektedir.

Turizm tesis alanlarının, kıyıda doğrusal ve sürekli bir gelişim göstermelerinin önemli nedenlerinden biri, kıyıya yakın uzaklıklarda geçirilen paralel karayollarıdır. Bu tür bir gelişme, kıyı alanını turizm dışı kullanışlara kapamakta, kıyı arkasındaki alanların deniz ile fiziksel ve görsel ilişkilerini engellemektedir. Süreklilik gösterdiği için bu gelişim, özellikle doğal dengenin korunması açısından olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Turizm Tesis Alanlarının Büyük Kitleler Şeklinde Gelişimi

Bu tür bir gelişme, kitlesel turizm gereksinmelerini karşılamak amacı ile yeni planlanan turizm tesis alanlarında görülmektedir. Organize turların ve hava yolu taşımacılığının hızlı gelişimi, büyük turizm kapasitelerinin yapımını gerektirmektedir. Bu gereksinmeleri karşılamak amacı ile, özellikle tanınmış ve büyük plaj yörelerinde yer alan turizm tesislerinin yoğun kümeler şeklinde geliştirilmelerine gidilmektedir (Şparac, 1967).

Turizm tesis alanlarının büyük kitleler şeklinde gelişimi, karayolunun kıyıdan belirli bir uzaklıkta geçirilmesi, kıyı arkasındaki alanların kıyı ile fiziksel ve görsel ilişkilerinin sağlanması açısından doğrusal bir gelişmeye göre daha olumlu bir gelişmedir. Ancak, konaklama ve diğer tesislerin oldukça yüksek ve yoğun bir dokuya sahip olmaları, bu tür turizm tesis alanlarının kentsel görünüm kazanmalarına neden olmakta, bu ise dinlenmek için farklı bir çevre arayan kentsel nüfus istekleri açısından olumsuz bir nitelik taşımaktadır.

Turizm Tesis Alanlarının Modüler Gelişimi

Kıyı alanlarında gözlenen üçüncü bir gelişme türü, turizm tesis alanlarının modüler düzenidir. Yaygın, fakat, ilk ikisine göre daha iyi niteliklere sahip olan bu gelişme düzeninde, karayolu kıyıdan oldukça uzakta yer almaktadır. Turizm tesis alanları, karayoluna kıyı arkasından gelen bağlantı akslarıyla bağlanmakta, aralarında da modüler bir düzen göstermektedirler. (Gunn, 1988)

Kıyı alanlarının korunması açısından en olumlu bir gelişme olan bu düzende, turizm tesis alanları tek tek konaklama tesislerinden, çok çeşitli konaklama ve yan tesislerin bir bütün oluşturdukları mekan birimlerine kadar farklı büyüklüklerde olabilirler.

Kıyı Alanlarında İkinci Konut Alanlarının Gelişimi

Turizm tesis alanları yanısıra kıyı alanlarında görülen gelişmelerden biri de ikinci konut alanlarıdır. "Dinlenme fırsatlarını kullanmak için, tatil zamanlarında yararlanılan ve kentsel yaşam koşulları dışında yer alan bir özel emlak yatırımı" (Çubuk, 1981) olarak tanımlanan ikinci konutun, sürekli oturulan yerleşmenin yapı ve nüfus yoğunluğuna bağlı

olarak mutlak bir sükunetin bulunduğu bölgelerde yer alması istenmektedir.

Özellikle yıllık tatil sürelerinde kullanılmak istenen ikinci konutlar, iklim faktörlerinin etkisi ile kıyı yerleşmelerinin yakın çevresinde yer almaya başlamaktadırlar. İkinci konut sahiplerinin deniz ile yakın bir ilişki içinde olma isteği, bu tür alanların kıyıya paralel bir gelişme göstermelerine neden olmaktadır. Ancak ikinci konutların, yerleşmelerin çevresinde büyük alanları kaplamaları, turizm gelişimi ve doğal kaynakları koruma açısından olumsuz nitelik taşımaktadır. Tek tek planlanıp gelişen bu alanlar, kıyı kaynağından yararlanma olanaklarını kısıtlamakta, yörede geliştirilecek yatak kapasitesini önemli ölçüde sınırlamaktadır.

İkinci konutlar, her ne kadar iç turizmin bir parçası ise de, yarattıkları istihdam olanakları ve toplumsal yararların düşüklüğü nedeniyle, kitlesel iç turizme hizmet ettikleri söylenemez (Özcan, 1983). Sınırlı sayıda ailenin kullandığı ikinci konutlar, daha geniş kitlelerin yararlanacağı ve ekonomik açıdan yararlı olacak organize turizm tesislerinin yapımı için uygun olan alanların yok olmasına neden olmaktadır.

Bu tür alanların kullanım süreleri gözönüne alındığında, turistik potansiyel kaybının daha da büyük olduğu görülmektedir. Sınırlı bir sürede kullanılan bu yatırımlar, turizm mevsimi dışında boş kalmaktadır. Dolayısıyla, bu alanlara yapılan tüm kamu ve özel girişim yatırımları ölü yatırım niteliğini taşımaktadır. Böyle dağınık yerleşmelerin altyapı maliyetlerinin yüksekliği, kaybedilen tarım ve orman toprakları, doğal ve tarihi değerlerin zeddenmesi bu tür gelişmelerin olumsuz etkileri arasında gösterilebilir (Özcan, 1983; Türkoğlu et al. 1989).

TÜRKİYE'DE TURİZM POLİTİKALARI

Türkiye'de turizm sektörü ile ilgili hedefler ve politikalar en genel bir çerçevede Kalkınma Planlarında belirtilmiştir. Kalkınma Planlarında, turizm için belirtilen ilkeler ve hedeflerin tümü, üç ana amaç başlığı altında toplanabilir.

1. Dış turizm gelirleriyle, ülkenin gereksinimi olan dövizin bir bölümünün, kısa dönemde sağlanması;
2. Ülkenin çalışan ve üreten insanların tatil ve dinlenme gereksinmelerinin karşılanması; ve
3. Turizm sektöründe, diğer sektörlerle uyumlu, planlı bir gelişmenin sağlanması, kültürel ve doğal çevrenin korunması.

Kalkınma planları makro düzeyde, tüm sosyal ve kültürel gelişim yönlerini ve kaynakların sektörel dağılımını içerirken, mekansal dağılım konusunda bilgi içermemektedir. Ancak, II. Beş Yıllık Kalkınma Planında kitle turizminin geliştirilmesi ve turizm yatırımlarının yüksek turizm

potansiyeli gösteren bölgelerde yoğunlaştırılmaları ilkeleri benimsenmiştir.

İklim koşulları ve uzun turizm mevsimi; Avrupa pazarına yakın bir konum; kitle turizminin ulaşım istemini karşılayabilecek olanakların varlığı; ve mevcut yerleşmeler ve altyapı durumunu gözönüne alarak Batı Akdeniz ve Ege Bölgesi'nin büyük bir bölümünün yatırımların yoğunlaştırılması ve kitle turizminin gelişimi açısından en uygun koşullara sahip olduğu saptanmıştır. Yapılan değerlendirmeler neticesi, Bakanlar Kurulunun 25.7.1969 tarih ve 6/12209 sayılı kararı ile Balıkesir-Çanakkale il sınırından Antalya-İçel il sınırına kadar olan 3km derinliğindeki kıyı bandı, Turizm Gelişme Bölgesi Olarak tanımlanmış ve fiziksel planlama çalışmalarının yapılması öngörülmüştür.

Turizm yatırımlarının yüksek turizm potansiyeline sahip bölgelerde yoğunlaştırılması stratejisinin mekana yansımaları, belgeli konaklama tesislerindeki yatak kapasitesinin en büyük oranda Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgelerinde yoğunlaşması şeklinde olmuştur. (Çizelge 1)

Çizelge 1. Türkiye'de Belgeli Konaklama Tesislerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı / 31.12.1989 (TB, 1990)

Coğrafi Bölgeler	Turizm Yatırımı Belgeli Tesisler		Turizm İşletmesi Belgeli Tesisler
	İnşaata Başlamamış	İnşa Halinde	
	Tesis/Yatak Sayısı	Tesis/Yatak Sayısı	Tesis/Yatak Sayısı
Marmara	117 20.783	118 15.887	319 40.654
Ege	475 87.351	228 34.546	296 38.387
Akdeniz	303 66.745	167 32.011	257 41.430
İç Anadolu	65 9.797	58 9.225	123 16.141
Karadeniz	38 4.215	29 2.161	53 4.710
Doğu Anadolu	16 1.620	17 2.062	27 2.632
G.Doğu Anadolu	15 1.306	16 1.187	27 2.132
Toplam	1.029/191.817	633/ 97.079	1.102/146.086

Bildirinin bundan sonraki bölümünde, belgeli konaklama tesislerinin yoğunlaştığı Akdeniz, Ege ve Marmara kıyı bölgelerindeki gelişmeleri ortaya koymak amacı ile yapılan bir araştırmanın (Korça, 1989) sonuçlarına yer verilecektir.

AKDENİZ, EGE VE MARMARA KIYI ALANLARINDA TURİZM GELİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Akdeniz, Ege ve Marmara kıyı bölgelerindeki alanlarda turizm gelişimini ve bu gelişimin etkilerini saptamak amacı ile bu alanda denize kıyı veren tüm 73 ilçe belediyesine 1988 yılında bir anket soruşturması uygulanmıştır. Posta aracılığı ile yapılan araştırmaya 34'ü (%71) deniz kıyısında yer alan ve 14'ü (%29) kıyıdan belirli uzaklıkta bulunan, toplam 48

belediye geçerli yanıt vermiştir. Bu bildiride araştırma bulgularından sadece konu ile ilgili bölüme yer verilmiştir.

Mevcut Yerleşmelerin Turizm İçin Gelişimi

Kıyı alanlarında, turizm etkinlikleri ilk önce mevcut yerleşmelerde gelişmeye başlamaktadır. Turizm etkinlikleri geliştikçe yerleşmelerde belirli değişimler oluşmaktadır. Bu bölümde, bu değişimin etkileri ve ortaya çıkardığı sorunlar belediyelerden alınan yanıtlar doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Turizmin yerleşmelerde geleneksel hizmet ve etkinliklerin gelişimini teşvik ettiği bilinmektedir. Akdeniz, Ege ve Marmara kıyılarındaki yerleşmelerde, halıcılığın, elişçiliğinin, turistik eşya yapımının, deri işçiliğinin, ahşap işçiliğinin, yemek yapımının, mücevher işçiliğinin, balıkçılığın ve yat sanayinin turizme bağlı olarak geliştikleri belirtilmiştir. Bu etkinliklerin yöre için ekonomik canlılık getirdiği tartışılmaz bir gerçektir.

Turizmin etkisi ile mevcut yerleşmelerde görülen bir diğer belirgin değişiklik, turizm mevsiminde artan nüfus büyüklüğü ve ona bağlı olarak ortaya çıkan sorunlardır. Kıyıda yer alan yerleşmelerin %81'inde, diğer yerleşmelerin %50'sinde yaz aylarında nüfus artışı görüldüğü belirtilmiştir (Çizelge 2). Turizm tesislerinin, denize kıyısı olan yerleşmelerin çevresinde yoğunlaşmalarına bağlı olarak (Çizelge 7), yaz aylarında nüfus artışının da daha çok kıyı yerleşmelerinde gözlenmesi doğal bir sonuçtur.

Çizelge 2. Kıyıda Yer Alan ve Kıyıda Yer Almayan Yerleşmelerde Yaz Aylarında Nüfus Artışının Olup Olmadığı

	Nüfus Artışı Var	Nüfus Artışı Yok	Toplam
Kıyıda Yer Alan	25 %81	6 %19	31 %100
Kıyıda Yer Almayan	7 %50	7 %50	14 %100
Toplam	32 %71	13 %29	45 %100

Yaz aylarında yaşanan bu nüfus artışı, yerleşmelerde bazı hizmetlerin ve tesislerin turizm mevsiminde yetersiz olmasına neden olmaktadır (Çizelge 3). Yetersiz olan tesisler ile ilgili verilen yanıtlara göre, yerleşmelerin %74'ünde konaklama, %64'ünde eğlence, %57'sinde spor, %28'inde sağlık ve %11'inde ticaret ve yönetim tesislerinin yetersiz olduğu saptanmıştır. Belediye hizmetlerinden ise en çok su (%60) ve kanalizasyon sistemlerinin (%51) eksikliği hissedildiği vurgulanmıştır.

Çizelge 3. Yaz Aylarında Yetersiz Olan Tesisler ve Belediye Hizmetleri

Tesisler	Yeterli		Yetersiz		Belediye Hizmetleri	Yeterli		Yetersiz	
	Adet	%	Adet	%		Adet	%	Adet	%
Konaklama	12	%26	35	%74	Su Sistemi	19	%40	28	%60
Eğlence	17	%36	30	%64	Kanalizasyon	23	%49	24	%51
Spor	20	%43	27	%57	Ulaşım	35	%74	12	%26
Sağlık	34	%72	13	%28	PTT	38	%81	9	%19
Yönetim	42	%89	5	%11	Elektrik S.	42	%89	5	%11
Ticaret	42	%89	5	%11	Diğer	40	%85	7	%15

Yerleşmelerin Çevrelerinde Gözlenen Gelişmeler

Belediyelerden alınan yanıtlar, yerleşmelerin %40'ının her yönde geliştiğini, %60'ının ise kıyıya paralel geliştiğini ortaya koymuştur. Ancak kıyıda yer alan ve kıyıda yer almayan yerleşmelerin fiziksel yayılma şekilleri farklılık göstermektedir (Çizelge 4). Kıyıda yer almayan yerleşmelerden %85'i merkezden her yönde gelişirken, %15'i deniz kıyısına paralel gelişme göstermektedir. Ancak, kıyı yerleşmelerinden %24'ü her yönde bir gelişme, %76'sı kıyıya paralel ve doğrusal gelişme gösterdiği saptanmıştır.

Çizelge 4. Kıyıda Yer Alan ve Kıyıda Yer Almayan Yerleşmelerin Gelişme Şekilleri

	Her Yönde'	Kıyıya Paralel	Toplam
Kıyıda Yer Alan	8 %24	26 %76	34 %100
Kıyıda Yer Almayan	11 %85	2 %15	13 %100
Toplam	19 %40	28 %60	47 %100

Bu değerlendirmelere bağlı olarak yerleşmelerin gelişme düzeninde deniz faktörünün büyük bir etken olduğu söylenebilir. Zira, değişik etkinliklerin deniz ile ilişkide olma isteği, kıyıda yer alan yerleşmelerin büyük bir çoğunluğunun (%76) deniz kıyısına paralel gelişme göstermesine neden olmuştur.

Kıyı yerleşmelerinin çevresinde ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri ikinci konut alanlarının olduğu saptanmıştır. Turizm gelişimini etkileyen ikinci konut alanlarının, yerleşmelerin %67'sinde var olduğu belirtilmiştir. Ancak, ikinci konut alanlarının varlığı da yerleşmelerin deniz ile ilişkilerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Yanıtlar, ikinci konut yapılaşmasının, kıyıda yer alan yerleşmelerin %72'sinde, kıyıdan belirli uzaklıktaki yerleşmelerin %55'inde bulunduğunu ortaya koymuştur. (Çizelge 5)

Değerlendirmeler, yerleşmelerin %59'unda ikinci konut alanlarının yöre için hazırlanan Nazım ve İmar Planlarında

Çizelge 5. Kıyıda Yer Alan ve Kıyıda Yer Almayan Yerleşmelerde İkinci Konut Alanlarının Varlığı

	Var	Yok	Toplam
Kıyıda Yer Alan	23 %72	9 %28	32 %100
Kıyıda Yer Almayan	6 %55	5 %45	11 %100
Toplam	29 %67	14 %32	43 %100

öngörüldüğü, yerleşmelerin %46'sında ise ikinci konut alanlarının plan kararları dışında geliştiğini ortaya koymuştur. İkinci konut alanlarının kapladığı alan büyüklüğü konusunda kesin veriler olmasa da, bu alanların denize göre konumlarına bağlı olarak, bazı yerleşmelerde turizm gelişimini engelleyeceği doğrultusunda endişelerin olduğu ortaya çıkmıştır. Zira, belediyelerin %46'sı ikinci konut yapışmasının turizm gelişimini engelleyecek kadar yaygın olduğunu vurgulamışlardır.

Konaklama Tesislerinin Türleri ve Yerseşimi

Araştırmaya dahil edilen ilçelerde geliştirilen konaklama tesislerinin türlerine bakıldığında (Çizelge 6) birinci sırada iki yıldızlı otellerin (%29), ikinci sırada bir yıldızlı otellerin (%22) ve üçüncü sırada pansiyonların (%17) yer aldığı görülmektedir. Ancak, değişik turizm tesisleri değişik kapasitelere sahip olduklarından, yatak kapasitesinin dağılımında tesis sayısındaki düzen görülmemektedir. Turizm işletmesi belgeli konaklama tesis yatak kapasitesinin dağılımında birinci sırada %26 ile yine en çok iki yıldızlı oteller bulunmakta, ikinci sırada tatil köyleri (%24) ve üçüncü sırada üç yıldızlı oteller (%13) yer almaktadır (Çizelge 6). Tesis sayısına göre üçüncü sırada (%17) yer alan pansiyonların, yatak kapasitelerine göre yedinci sırada (%4) yer almaları, bu tür tesislerin küçük kapasitelere sahip olduklarından kaynaklanmaktadır. Tatil köylerinin ise yatak kapasitelerine göre ikinci sırada bulunmaları, bu tesislerin büyük kapasiteli tesisler olarak geliştirildiklerini göstermektedir.

Turizm tesislerinin kıyıda yoğunlaştıkları alanların, ilçe merkezinin kıyıda ya da kıyıdan belirli bir uzaklıkta olmalarına bağlı olarak farklılık gösterdiği saptanmıştır (Çizelge 7). Turizm işletmesi belgeli konaklama tesislerinin %80'i kıyıda yer alan yerleşmelerin yönetim sınırları içinde yer alırken, sadece %20'si kıyıdan belirli uzaklıkta yer alan yerleşmelerin yönetim sınırları içinde yer almaktadır. Benzer bir dağılım turizm tesislerinin yatak kapasitelerinde de görülmektedir. İnşaat halinde olan ya da inşaat başlanmamış turizm yatırımı belgeli turizm tesislerinin %84'ü kıyıda yer alan yerleşmelerin yönetim sınırları içinde yer alırken, bu tesislerin yatak kapasitelerinin %73'ü kıyıda yer alan yerleşmelerin yönetim sınırları içinde bulunmaktadır.

Çizelge 6. Turizm işletmesi Belgeli Konaklama Tesis Sayıları ve Yatak Kapasitelerinin Tesis Türlerine Göre Dağılımı

	Tesis Sayısı	% Dağılım	Yatak Kapasitesi	% Dağılım
1 Y. Oteller	71	22 *****	5.214	12 *****
2 Y. Oteller	93	29 *****	11.478	26 *****
3 Y. Oteller	39	12 *****	5.903	13 *****
4 Y. Oteller	6	2 *	1.779	4 ***
5 Y. Oteller	6	2 *	2.393	5 ****
Hoteller	12	4 ***	1.326	3 **
Tatil Köyleri	19	6 ****	10.408	24 *****
Pansiyonlar	55	17 *****	1.648	4 ***
Kampingler	11	4 ***	3.123	7 *****
Apart Oteller	0	0	0	0
Özel Belgeli T.	4	1 *	355	1 *
Oberjler	3	1 *	528	1 *
Toplam	319	100	44.155	100

Çizelge 7. Turizm İşletmesi ve Yatırımı Belgeli Konaklama Tesis Sayıları ve Yatak Kapasitelerinin Kıyıda Yer Alan ve Kıyıda Yer Almayan Yerleşmelere Göre Dağılımı

	Turizm İşletmesi Belgeli		Turizm Yatırımı Belgeli	
	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı	Tesis Sayısı	Yatak Sayısı
Kıyıda Yer Alan	255 %80	31.986 %72	300 %84	51.495 %73
Kıyıda Yer Almayan	64 %20	12.169 %28	56 %16	19.236 %27
Toplam	319 %100	44.155 %100	356 %100	70.731 %100

Sınırları kıyıya kadar uzamasına rağmen, merkezleri kıyıda bulunmayan ilçelerde, hem mevcut , hem de inşaat ya da inşaatla başlamamış yatırım belgeli konaklama tesislerinden çok az bir oranın bulunması, konaklama tesislerinin mevcut yerleşmelere daha yakın olan alanlarda geliştiklerini göstermektedir.

SONUÇLAR

Birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de turizm etkinlikleri uygun iklim koşullarına sahip Akdeniz, Ege ve Marmara kıyı alanlarında yoğunlaşmaktadır. Mevcut yerleşmelerin turizm amaçlı değişim sürecinde, yerleşmenin ekonomik yapısında bir canlılık yaşanırken, yaz aylarında gözlenen büyük nüfus artışı, yerleşmelerde bazı tesislerin, özellikle de, su ve

kanalizasyon gibi belediye hizmetlerinin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Kıyı ile doğrudan ilişkide olma gerekçesi ile kıyıda yer alan turizm konaklama tesisleri, özellikle bir kentsel mekanın çevresinde yoğunlaşmaktadır. Kıyı yerleşmelerinin çevresinde doğrusal bir gelişme gösteren bir diğer olgu ikinci konut alanlarıdır. Bu tür gelişmelerin kıyıdaki doğal ve yapma çevre elemanlarının korunması ve gelecek kuşaklara iletilmesi açısından olumsuz bir nitelik taşıdığı tartışılmaz. Bu nedenle kıyı alanlarının özelliklerini gözeten bir planlama ve gelişimin gerekliliği önem kazanmaktadır.

Öncelikle denizden yararlanmaya ve deniz sporlarına yönelik geliştirilen turizm etkinlikleri, kıyıdaki yoğunlaşmanın temel etkeni olarak gösterilebilir. Bunun sonucunda, deniz kıyılarının iç alanlara oranla daha yoğun kullanılması ve daha çok zedelenmesi sözkonusudur. Ancak, bu kıyılarıdaki yörelerde turizm için kaynak oluşturacak birçok diğer kültürel ve doğal değerlerin varlığı bilinmektedir. Bu potansiyelden yararlanan ve tüm turizm kaynaklarını bir bütün olarak ele alan bir planlama yaklaşımı deniz kıyılarına olan baskıların azaltılmasını ve bu alanların gelecek kuşaklara iletilmesini kolaylaştırabilir.

KAYNAKLAR

- ALTAN, Türker; ÖNSOY, Celal (1983) : "Fiziksel Planlama Çalışmalarında Kıyı Rekreasyonunda Uygun Alan Seçimi Yönteminin Araştırılması", Ülkesel Kıyıların Korunması Planlanması Düzenlenmesi Kollokyumu, Trabzon, KÜ Mimarlık Fakültesi, s.66-82.
- BARON, Raphael R.V. (1978) : "Information Systems for Tourism" New Perspectives and Policies - International Tourism Congress, Marmaris, Journal of the Muğla School of Business Administration, Special Issue, s.29-56.
- BAUD-BOVY, Manuel; LAWSON, F. (1977): Tourism and Recreation Development, London, Architectural Press.
- ÇETİNER, Ayten (1980) : "Kuşadası'nda Fiziksel - Sosyal Yapı Değişimi ve Donatım Gereksinimi", Kartal, K. ve Cankaya, Ö. (Derl.) Kıyı Kentlerimizin Temel Sorunları -Sempozyum Bildirileri, Ankara, Kuşadası Belediyesi Yayınları.
- ÇUBUK, Mehmet (1981) : Turizmin, Dinlenme-Eğlenme ve Boş Zamanları Değerlendirme ile Bütünleşmesi, Yeniden Tanım Denemesi ve Turizm Planlamasında Sistemli Bir Yaklaşım, Doktora Tezi, İstanbul, MSÜ.
- DOWER, Michael (1975) : "Tourism and Conservation in Europe", Ekistics, C.39 No:232, s.192-195.
- GUNN, Clare A. (1988) : Vacationscape - Designing Tourist Regions, Second Edition, New York, Van Nostrand.

- INSKEEP, Eward (1988) : "Tourism Planning: An Emerging Specialization", Journal of the American Planning Association, C.54 No.3, s.360-372.
- KARTAL, Kemal (1980) : "Sunuş", Kartal, K. ve Cankaya, Ö. (Derl.) Kıyı Kentlerimizin Temel Sorunları - Sempozyum Bildirileri, Ankara, Kuşadası Belediyesi Yayınları.
- KORÇA, Perver (1989) : Kıyı Alanlarında Turizm Planlamasına Yönelik Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İTÜ.
- KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI, (1983) : Turistik Düzenleme, Ankara, KTB Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- NEJKOV, Dušan (1975) : "Turizam u Privrednom i Društvenom Razvoju Jugoslavije", Simpozijum: Izgradnja Turističkih Objekata u Jugoslaviji, Dubrovnik.
- OLALI, Hasan (1982) : Turizm Politikası ve Planlaması, İzmir, Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayınları.
- OZANKAYA, Özer (1979) : "Turizm ve Toplumsal Kültür", Alican, C. (Derl.) Turizm ve Sanat Semineri Notları, Antalya, TTB, s.59-86.
- ÖZCAN, Ümit (1983) : "Kıyılarda Yanlış Kullanımların Çevresel Etkileri ve Sosyal Maliyetler", Ülkesel Kıyıların Korunması Planlanması Düzenlenmesi Kollokyumu, Trabzon, KÜ Mimarlık Fakültesi, s.36-42.
- SPARAC, Josip (1967) : Kako Maksimalno Razviti Kupališni Turizam na Jadranu?, Split.
- TB (1990) : Belgeli Turizm Tesisleri Raporu 1989, Ankara, TB İşletmeler Genel Müdürlüğü - Tesisler Dairesi Başkanlığı
- TOSKAY, Tunca (1983) : Turizm - Turizm Olayına Genel Bir Yaklaşım, İstanbul, Der Yayınlar.
- TÜRKOĞLU, Handan; KORÇA, Perver; KÖKSÜZ, Bennur (1989) : "İkinci Konut Gelişiminin Çevresel Etkileri", 2. Ulusal Bölge Planlama Kongresi Bildirileri, İstanbul, İTÜ Mimarlık Fakültesi, s.83-91.
- UI SR HRVATSKE, UI SR SLOVENIJE (1972) : Koordinacioni Regionalni Prostorni Plan Gornjeg Jadrana - Završni Izveštaj Rijeka.
- UNEP (1985) : Development of Mediterranean Tourism Harmonized With the Environment - a Project Outline, Split, Mediterranean Action Plan.
- UY and LP (1988) : Tourism and Regional Development, Leeds, Institute of social and Economic, University of York and Leeds Polytechnic, Study for the Directorate General for Transport of the European Commission.

TÜRKİYE'DE KIŞ TURİZMİNİN GİDEREK ARTAN ÖNEMİ, ERZURUM
PALANDÖKEN DAĞLARI KIŞ SPORLARI VE TURİZM GELİŞTİRME
PLANLAMA ÇALIŞMALARI

Yrd. Doç. Dr. Ilgar KIRZIOĞLU
Şehir ve Peyzaj Plancısı
Atatürk Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi
Çevre Mühendisliği Bölümü, 25240 ERZURUM

BİLDİRİ ÖZÜ

Erzurum Palandöken Dağları üzerinde yapılan kış sporları ve turizmi geliştirme planlama çalışmaları, Türkiye'de ilk olarak bu sahada ayrıntılı araştırma raporları ve bilgisayar destekli planlama tasarımları ile diğer kış turizm merkezleri için örnek olabilecek verileri içermektedir.

GİRİŞ

Turizmin pek çok türünün zengin kaynaklarına sahip bulunan yurdumuzda kış sporlarının da giderek yaygınlaşmasının paralelinde kış turizmi de gelişmektedir. Önceleri, Türkiye'de kış sporları ve turizmi denilince akla ilk olarak Bursa-Uludağ yöresi gelmekte idi, genellikle Bursa ve İstanbul kenti halkından kış sporları sevenlerinin uğrak yeri durumundaydı. Nitekim güzel doğası ve çekiciliği ile plansız ve kontrolsüz gelişimi sonucu, çok daha iyi değerlendirilebilecek, ileriki kullanımlara daha iyi hizmet verebilecek doğa harikası Uludağ ve yöresi, birkaç kamu kuruluşu dışında, sadece maddi kazanç sağlama amacına yönelik olarak gelişigüzel kullanılmagelmıştır. Plansız alan kullanımı nedeni ile birçok kayak pisti üzerinde otel, restoran kompleksleri yer almaktadır.

Zamanında gerekli olan alan kullanımı planlamasının önemi kabul edilip gerçekleştirilse idi, arazi kullanımının kontrol ve denetimi ile mevcut spekülatif eylemler önlenebilecek, bugün belki de 3-4 misli daha fazla turizm potansiyeline sahip, hizmet verebilen bir belde olabilecekti. En azından kayak yapabilecek alanlar üzerinde konaklama tesisleri yerleştirilmeyip, kenarlarda yer aldırılacak, kamu mülkiyetinde, halkın genel kullanımına açık bulundurulacak geniş kayak pistlerinden daha fazla kış sporu sevenleri yararlandırılabilirdi.

Uludağ kış turizmi ile kazanılan tecrübeler konunun uzmanlarına ders olmuş, diğer kış turizmi ve sporu alanlarında, bu alanlara artan ilgi ve

talep nedeni ile, bir an önce alan kullanımı planlamaları ve arazi mülkiyeti denetimleri oluşturularak büyük kullanımlara açılmaları uygun görülmüştür. Böylelikle uzun yıllar birçok yerli ve yabancı spor severlere, turistlere, turizmcilere hizmet verebilecek beldeler ve tesisleri oluşturulabilecektir.

Mevcut durumda Türkiye'de 10 adet önde gelen kış turizmi ve spor alanları merkezi bulunmaktadır (Şekil:1). Ancak yakın bir gelecekte bu sayının artacağından şüphe yoktur, zira Anadolu'nun iklim ve topografya koşulları birçok yerleşim birimi yakınında bu imkanların geliştirilmesine olanak sağlayabilecek özelliklere sahip durumdadır. Bu yöreler, zamanla ulaşım sorunlarının giderilmesi, alan kullanımı planlamalarının oluşturulmaları ve gerekli tesislerin kurulmaları ile ortaya çıkıp gelişebileceklerdir.

Bugün Avrupa'da birçok devlet, örn. İsviçre, Avusturya, Almanya, Yugoslavya, İtalya, Fransa milli gelirlerinin önemli kısımlarını kış turizmi ve sporları tesislerinden, endüstrisinden sağlayabilmektedir. Türkiye'de bu doğal imkanlarını yerinde ve zamanında değerlendirerek yakın bir gelecekte kış turizmi ve sporlarında uluslararası düzeyde hakettiği yere erişebilecektir.

Türkiye'de ilk olarak, Erzurum-Palandöken Dağları üzerinde kış turizmi ve sporları alan kullanımı planlaması uluslararası düzeyde ihale yarışması açılmış olup, alan kullanımı ve planlamaları üst düzeyde teknoloji ile, bilgisayar programlamaları ile gerçekleştirilmiştir.

1985 yılında Erzurum Valiliği bünyesinde Erzurum Kış Turizmi Geliştirme Komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon üyeleri, konu ile ilgili çeşitli yerel kuruluşların uzmanlarından oluşmuş olup fahri çalışmaları ve girişimleri ile çalışmalarını sürdürülmüştür. Uzun zaman süresi içerisinde yapılan araştırmalar ve verilerin toplanması, değerlendirilmesi vilayet yetkilileri ve kent politikacılarının girişimleri ile Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlarına aktarılmıştır. DPT'de Müsteşarlık Araştırma Grubu Başkanlığının konu ile ilgili uzmanlarının gösterdiği ilgi, yakınlık ve maddi destekleri ile, Türkiye'de ilk olarak bu konuda yapılacak planlama çalışmalarının, bundan sonra bu sahada yer alacak planlama çalışmalarına örnek olabilmesi düşüncesi ile, sahasında uluslararası deneyimlere sahip bir firma tarafından yaptırılmak üzere uluslararası ihaleye çıkarılmıştır.

İhale ilanı sonrası yerli yabancı birçok uzmanlar grubu planlama alanında gerekli araştırmalar ve incelemelerde bulunmuştur. Bu arada merkezi İsviçre'de bulunan FIS (Fédération Internationale de Ski-Uluslararası Kayak Federasyonu) uzmanları davet edilerek yapılacak planlama çalışmalarını yönlendirecek görüşleri, istenmiş, konu ile ilgili raporları hazırlattırılmıştır.

İhaleye katılan 34 firma başvurusundan 6 adedi ihale şartnamesine uygun şekilde teklifte bulunmuştur. Yapılan incelemeler ile planlama işi iha-

lesi, kış turizmi ve sporları planlamasında en fazla deneyime sahip bulunan Kanada-Amerikan ortaklığı bir firmaya verilmiştir. Söz konusu firmanın Kuzey Amerika ve Avrupa'da 1000 den fazla planlama çalışmaları yanı sıra bu konuda yetişmiş uzmanlara sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca firmanın Avrupa kış turizm firmaları ile pazar araştırmaları sağlayabilecek girişimci bir yan firması ve Türkiye'de büyük yatırımları gerçekleştirebilen Türk firma ortağı ve konuda uzman planlıcıları da bulunmaktadır.

Bu arada yerli, yabancı birçok yatırımcı firmanın Palandöken Dağları üzerinde yapmak istediği turizm ve spor tesisleri girişimleri planlama çalışmaları sona erip onaylanmalarına kadar tehir edilerek bekletilmektedir. İleride bu tesislerin hepsi alan kullanımı planlarında, genel kayak pistleri dışında, gösterildikleri yerlerde kademe kademe yer aldırılacak, yerli ve yabancı turistlerin, sporcuların hizmetine sunulacaklardır.

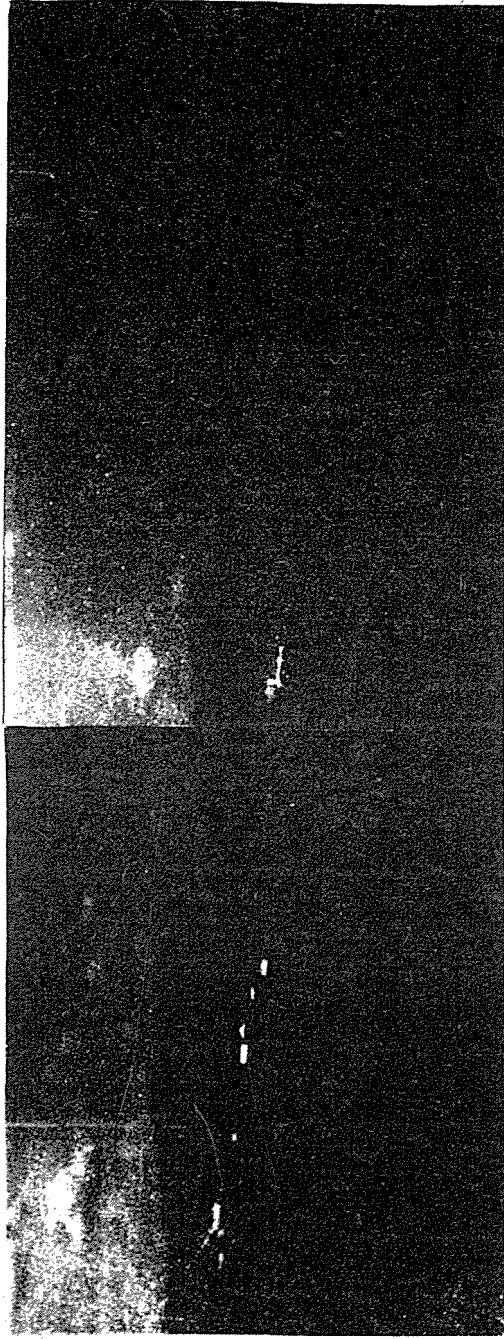
PLANLAMA ALANI VE ÖZELLİKLERİ

Erzurum-Palandöken Dağları Kış Sporları ve Turizmi Planlaması çalışma alanı Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey doğusunda yer almaktadır. Erzurum'un kentsel nüfusu 250.000 kişi civarındadır. Kent, 1869 m. rakımında kurulmuş olup Palandöken Dağları kentin güneyinde yer alıp, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Planlama alanı dağların kuzey kesiminde kent yönüne doğru yer almaktadır. Dağın yükseklikleri tabanda 2000 m. den başlayarak 3176 m. ye kadar çıkmaktadır. Tüm dağ sırası, korunaklı vadiler ve ağaçlandırma alanları dışında çoraktır. Bitki örtüsünü genelde bozkır ve çallılar oluşturmaktadır. Hayvancılığın ve aşırı otlatmanın sonucu oluşan toprak erozyonu; çatlaklar, göçükler ve heyelanlarla kendini göstermektedir. Erozyonun yüksek olması sonucu dik yamaçların aniden beliren düzlüklerle karıştığı bir topoğrafik yapı ortaya çıkmıştır. Daha da yukarılara çıktıkça topoğrafya, geniş çanaklar ve koni şekilli doruklarla nitelik değiştirmektedir (Şekil:2).

Planlama alanı üzerinde küçük dağ köyleri, başta Konaklı, Tekederesi ve Dutçusolak, sıra dağlar üzerinde yer alırlar. Temel geçim kaynağı hayvancılık, özellikle koyun yetiştiriciliğidir. Dağlar aynı zamanda kuzey ve alp disiplinleri tarzında kayak yapanlar veya tırmanma gibi sporlarla ilgilenenler tarafından sıkça ziyaret edilirler.

Planlama alanında, üç alan uluslararası kayak merkezi geliştirmek üzere potansiyeli belirlenecek alanlar olarak tanımlanmıştır. Bunlar Gez Yaylası (Gez), Hınıs Boğazı (Hınıs) ve Konaklı alt bölgesi (Konaklı)dır (Şekil:3) (Turizm Bankası, 1987).

Gez, Erzurum'un 7 km. doğusundadır ve 540 hektarlık bir kayak alanı var-

Şekil: 2

Erzurum - Palandöken Dağlarının genel görünümü

dır. Çalışma alanında uygun kayak merkezi yüksekliği 2200 m., doruk yüksekliği 2770 m.dir. Topoğrafyası ise geniş eğimler ve geniş sığ çanaklarla özellik kazanmaktadır.

Hınıs,Erzurum'un 6 km. güneyinde,Palandöken Dağı'nın eteklerinde yer alır. Arazi halen bir kayak merkezi olarak işlev görmekte ve 2 mekanik tesis ve bir restoran/pansiyonla sınırlı hizmet sunmaktadır. Seçilen çalışma arazisi 1020 ha.lık bir kayak alanını kapsamakta olup,2100 ile 3170 m. yükseklikleri arasında 1070 m.lik bir kot farkına sahiptir. Kayak alanının en belirgin topoğrafik özelliği koni biçimli bir dağ,bunun iki yanında da giderek birleşen ve huni biçimi oluşturan iki geniş çanaktır.

Konaklı,çalışma kapsamına alınan alanların arasında en uzak olanıdır ve Erzurum'un 18 km. güney-batısında yer almaktadır. Konaklı Köyü arazisinin altında 2200 m. yükseklikte yer alır. Bu noktadan sonra 970 m.lik bir kot farkıyla rakım 3170 m.ye yükselir. Kayak alanı birkaç geniş çanak ve bunların oluşturduğu boğazla belirginleşir. Vadi,Tekederesi Köyünde düz bir merayla sona erer (Delcan,1991).

İklimsel veriler olarak; Erzurum'da 42 yıldan beri,Hınıs Boğazında 2 yıldan beri gözlem ve ölçümler yapılmaktadır. İklim verileri ile çeşitli tablolar geliştirilmiştir (Şekil:4)(Alptekin,1977).

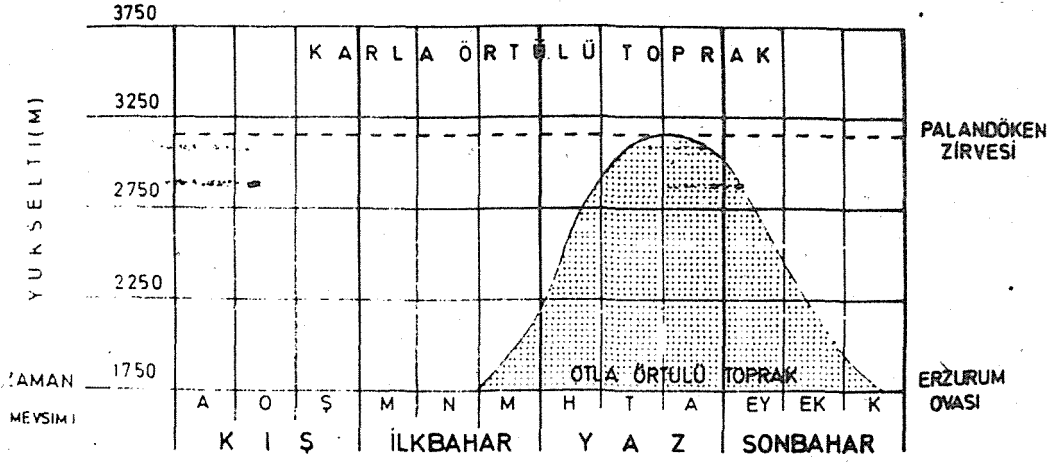
Yıllık ortalama sıcaklıklar,kapalı-açık gün sayıları,karla kaplı gün sayıları ,kar kalınlıkları,rüzgarlı,fırtınalı,sisli günler hakkında veriler değerlendirilmiştir. İklimsel verilere göre,yılın geniş bir zaman diliminde,Aralık-Haziran ayları arası Türkiye'de en uzun kayak yapabileme süresi olarak görülmektedir. Ayrıca yörede bulunan kar kalitesi,konu uzmanlarının belirttiği üzere "toz kar" niteliğinde olup kayak sporu için en elverişli kar türüdür.

Her üç kayak merkezinde de arazinin çoraklığı ve hemen hemen hiç ağaç bulunmadığı göz önüne alındığında güçlü rüzgarlar kayak merkezleri için önemli bir kısıtlayıcı olduğu gibi,çığ oluşması açısından da ciddi sorunlar yaratabilmektedir.

Yöreyi planlayacak uzmanlara kolaylık sağlaması amacı ile yörenin 1/10.000 ölçekli arazi maketi hazırlanmış olup,ayrıca Harita Genel Komutanlığı'nca sürdürülen çalışmalar ile 1/25.000 ve 1/5.000 ölçekli hava fotoğrafları ve haritaları hazırlanmıştır.

PLANLAMA ÇALIŞMALARI, ELESTRİLERİ

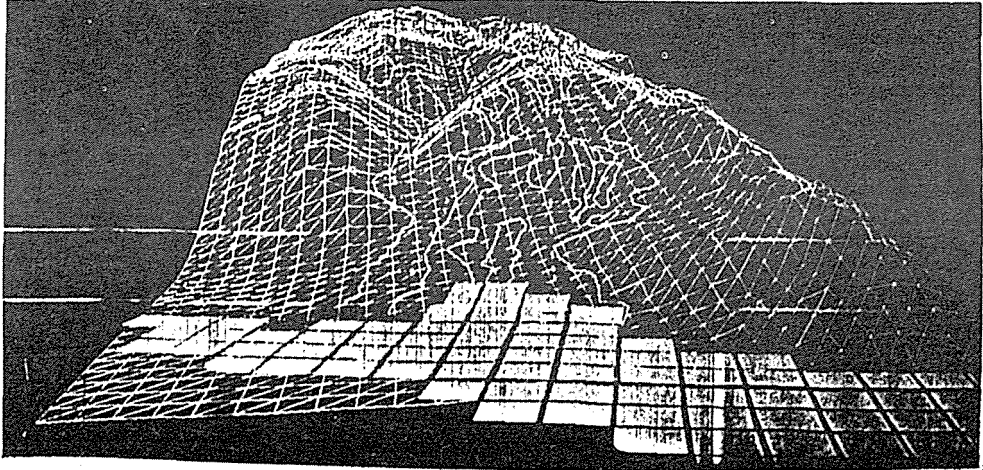
Erzurum-Palandöken Dağları Kış Sporları ve Turizmi Planlaması çalışmaları ihalesini üstlenmiş bulunan Delcan International Corp. firmasının işbirli-

Şekil: 4

Erzurum Kenti ve çevresi yükseltilerinin, Palandöken Dağları asal olmak üzere, yıl içerisindeki karla örtülülük durumu

(Alptekin, 1977)

Şekil: 5

Bilgisayar kullanımı ile kış sporları ve turizm tesisleri alan kullanımı tasarım çalışmaları

(Delcan, 1991)

ği yaptığı şirketlerden Sno-engineering Inc. tarafından mevcut alan kullanımını verileri bilgisayar programlamaları ile değerlendirilerek her üç planlama alanı üzerinde ayrı ayrı alan kullanımını planlamaları geliştirilmiştir. Çeşitli harita, topoğrafya verilerinin değerlendirildiği bilgisayar destekli tasarımlarda bilgisayar hafızasında bilya yuvarlayarak öneri kayak pistleri güzergahları, uzunlukları, alan büyüklükleri, yer alabilecek mekanik tesis türleri, taşıma kapasiteleri belirlenmiştir (Şekil:5). Ayrıca pistler üzerinde, pistin cinsine göre: yeni başlayanlar, acemiler, düşük orta seviyedekiler, orta seviyedekiler, üst orta seviyedekiler, ileri durumda olanlar, çok tecrübeli olanların kayakçı adedi, kayak sporu çeşitleri gerekli bütün ayrıntıları ile şemalar ve planlar şeklinde gösterilmiştir.

.Diğer taraftan söz konusu firmanın işbirliği yaptığı Peat Marwick Stevenson & Kellogg firmasınınca çeşitli sosyo-ekonomik araştırmalar yapılmıştır. Türkiye'deki turizmin içeriği, kış sporları ve turizminin yeri, gelen turistlerin özellikleri, Erzurum-Palandöken Dağları'nın bu pazar içerisindeki yeri ayrıntılı bir şekilde istatistiksel ifade şekilleri ile gösterilmiştir (Şekil:6). Ayrıca, Palandöken kayak merkezi dahil Türkiye'deki diğer kayak merkezlerinde yapılan anketleme ve sonuçları benzer yöntemlerle ifade edilmiştir. Diğer kayak merkezleri ile veriler bazında karşılaştırmaları yapılmıştır. Çalışma alanı için fizibilite etüdü ortaya konulmuştur.

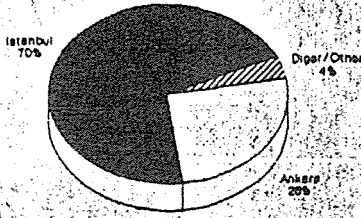
Hazırlanan projelerin, rapor ve şemalarının sunuş ve takdimi işlemleri firmanın Türkiye ortağı Temel Mühendislik A.Ş. nin uzman planlıları tarafından tercüme edilerek yapılmıştır.

Firma tarafından evvelce sunmuş oldukları iş zamanlama programları ve faz raporlarına göre, kısa, orta ve uzun vadede oluşabilecek işler, programlamaları, alan kullanımları oluşturulmuştur. Öncelikle 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Plan Revizyonu ve raporu, daha sonra 1/5.000 ölçekli Alan Kullanımı Nazım İmar Planı çalışmaları sunulmuş, projeleri hazırlanmış, gerekli açıklamalarda bulunulmuştur. DPT'de oluşturulan inceleme kurulları DPT'nin ilgili birim uzmanları, Turizm Bakanlığı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Erzurum Valiliği, Türkiye Kayak Federasyonunun konu ile ilgili uzmanlarından oluşmuş olup yapılan çalışmaları ayrıntıları ile incelemiş, gerekli eleştirileri, eksik yönleri belirtmişlerdir.

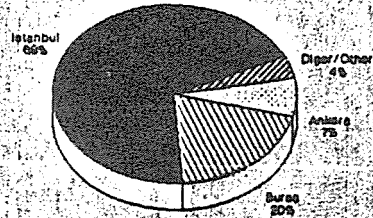
Özellikle yapılan planlama çalışmalarının Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı norm ve esaslarına göre ele alınması gerektiği belirtilmiştir. Firma uzmanlarınca gerekli eksik yönler giderilmeye çalışılmıştır. Bu arada çalışma alanının 1/1.000 ölçekli harita alımı tamamlandıktan sonra, 1/1.000 ölçekli Alan Kullanımı Uygulama İmar Planları hazırlanarak onaylanmaya sunulacaktır.

Çalışma alanında, her üç merkez üzerinde yer alacak tesisler kış mevsimi kullanımlarının yanı sıra yılın diğer zamanlarında da çeşitli fonksiyonları ile farklı kullanımlara yönelik olabileceklerdir. Planlanan alanda uzun vadede yapılacak yatırımların birbirini tamamlayıcı, fonksiyonel ve

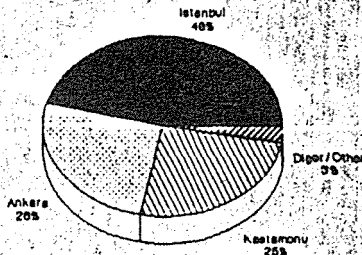
İkamet Yeri
Place of Residence

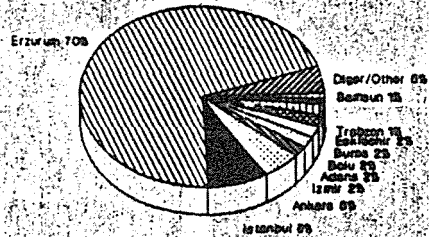
BOLU KARTALKAYA RESORT

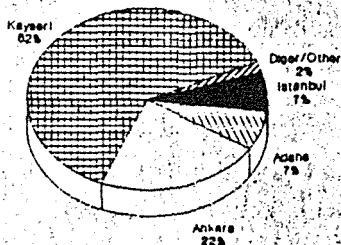
BURSA ULUDAĞ RESORT

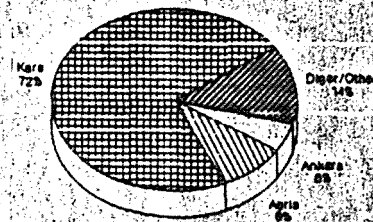
KASTAMONU ILGAZ RESORT

ERZURUM PALANDOKEN RESORT

KAYSERİ ERCİYES RESORT

SARIKAMIS RESORT

Türkiye Kayakçı Anketi Sonuçları

Skier Survey Results Turkey 1991

Şekil: 6

Türkiye Kayakçı Anketi Sonuçlarına göre kayak sporu yapanların ikamet yerleri

(Delcan, 1991)

ekonomik olması,uluslararası normlara uyması sağlanmaya çalışılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmalarda öncelikle mevcut kış sporu tesislerinin yer aldığı Hınıs Boğazı ve Gez Yaylasının geliştirilmesi,özellikle Hınıs Boğazı mevkiinin bir retroplan dahilinde yenilenerek ileri alan kullanımlarınayöneltilmesi önerilmiştir. Çalışma alanının tamamı üzerinde kayak pistleri:yeni başlayanlar,acemiler,düşük orta seviyedekiler,üst orta seviyedekiler,ileri durumda olarlar ,çok becerikli olanlar için bilgisayar tasarımları ile ayrı ayrı yer aldırılmış,her pistin özelliğine göre öneri kayakçı kapasitesi,çeşitli türden mekanik tesisler (gondol lift-teleferik,telesiyej-askılı sandalye,teleski-askılı olarak kayakçıyı çekebilen araç),çevrelerinde çeşitli dinlenme ve sosyal tesisler yer aldırılmıştır. Hangi tesislerin hangi zaman dilimlerinde (kısa,orta,uzun) yer alabilecekleri ayrıntılıları ile açıklanarak belirtilmiştir.

Çalışma alanı üzerinde,Konaklı Yöresi, firma yetkililerinin de belirttiği üzere,topoğrafik yapısı ile,şimdiye kadar gerek Avrupa'da gerek kuzey Amerika'da planlanmış buldukları 1000 den fazla yöre içerisinde,çeşitli disiplinlerdeki kayak sporlarının hepsinin bir arada yapılabileceği nadir bir doğa harikası alan olarak değerlendirilmiş olup,uzun vadede (20 yılda) çok iyi ve sistemli bir şekilde geliştirilerek kullanıma sunulması önerilmiştir. Yöredeki Konaklı ve Tekederesi köyleri için Turistik Örnek Dağ Köyü projeleri ile bütünleştirilmiş alan kullanımı planlaması sunulmuştur.

Doğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik ve kültürel merkezi konumunda bulunan Erzurum kenti birçok yönden gelişme mücadelesi vermektedir. Coğrafik konumu itibariyle kış sporları ve turizmi için doğal potansiyele sahip Palandöken Dağlarının bu amaç ile ,Türkiye'de ilk olarak Uluslararası Kayak Federasyonu (FIS) standartlarına uygun şekilde planlanarak uluslararası düzeyde değer kazandırılıp hizmete sokulabiliyor olması,planlanan sahada her türlü FIS yarışlarının (Avrupa Şampiyonası,Dünya Şampiyonası ve Kış Olimpiyadı) yapımına uygun ölçü ve standartlarda olması nedeni ile yakın bir gelecekte gündeme gelecek olan Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Projesi'nin önemli bir kısmını oluşturacaktır. Yörenin sosyo-ekonomik,kültürel yönden kalkınmasında büyük katkısı olacağı şüphesizdir.

Ortaya konan raporlar ve planlama çalışmaları aynı zamanda Türkiye'deki diğer kış turizm merkezleri için örnek bir araştırma ve planlama uğraşı bütünüdür.

KAYNAKLAR

ALPTEKİN, İsmet Vildan (1977) : Doğu Anadolu Bölgesi Kuzey Kesiminin Kış Sporları Yönünden Rekreasyon Potansiyeli İle Rekreasyonel Sistemine İlişkin İlkelerin Saptanması, Doçentlik Tezi, Ata. Üni. Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mim. Ana Bilim Dalı,Erzurum

DELCAN International Corporation and Temel Mühendislik A.Ş. "Erzurum-Palandöken Kış Sporları Merkezi ve Turizm Master Plan Çalışması" Raporları, 1991, D.P.T.,Ankara

T.C. TURİZM BANKASI A.Ş. Fiziksel Planlama Grup Başkanlığı, "Kış Sporları Merkezleri Turizm Yatırım Alanları",1987, Ankara

EDİRNE'NİN KENTSEL GELİŞİMİ İŞİĞİNDA YENİ YERLEŞİM ALANLARI İLE TARİHSEL DOKU İLİŞKİSİ

Yrd.Doç.Dr.İlter BÜYÜKDİĞAN
Trakya Üniversitesi Müh.Mim.Fakültesi
Mimarlık Bölümü
EDİRNE

Bildiride, Edirne'nin çoğu kent merkezinde yoğunlaşan değeri tartışılmaz tarihi dokusunun bugünkü kentsel gelişim içindeki yeri irdelenmekte; kente bütünsel bir yaklaşımda yeni yerleşim alanları, onların düzenlenmesindeki ilkeler, yaya-motorlu trafik sorunu, sanayileşme ile üniversitenin geleneksel yaşam ve onun fiziki mekanı arasındaki ilişkileri tartışılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğuna 1362 tarihinden başlayarak İstanbul'un alınışına kadar başkentlik yapmış olan Edirne kentinin kuruluşu Türk hakimiyetinden çok önceki devirlere rastlamaktadır. Avrupa kıtasını ve Akdeniz ülkelerini Asya'ya bağlayan karayolu ve aynı zamanda demiryolu üzerinde bulunmasıyla kentin, tarihin eski devirlerinden beri önemli bir konumu vardır.Coğrafi durumu itibariyle Ergene Havzası denilen düzlüklerin ve basık tepelerin yayıldığı, kuzeydoğudan ve batıdan dağlarla sınırlanan düz bir alan içinde kurulmuş olan Edirne'nin en önemli özelliklerinden biri kenti bir yay içine alan Tunca ve güneyindeki Meriç nehirleridir.

Eski çağlarda Traklar tarafından kurulan Edirne sonradan Makedonyalılara, Romalılara ve nihayet Bizans'a geçti. Roma çağında İmparator Hadrianus tarafından M.S. II.Yüzyılda inşa edilen kalenin içindeki ızgara planlı İlkçağ yerleşmesi kurucusundan dolayı "Hadrianopolis" adını aldı ve Ortaçağda da aynı sınırlar içinde varlığını sürdürdü. O dönemlerden günümüze çok az eser kalmıştır.

Edirne, Osmanlılar tarafından I.Murat'ın tahta geçmesinin ilk aylarında, 1362 Temmuzunda Bizans'tan alındı. Bundan sonra, kent, Osmanlı devletine Bursa ile beraber çifte başkent ödevini gördü. İkinci Murat çağında ise olağanüstü gelişme göstererek, tek başına başkentliğinin en görkemli ve yoğun yapılaşma dönemini yaşadı. Ayrıca O, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u almak için son hazırlıkları yaptığı yer olması açısından da önemlidir. Türk hakimiyeti kurulduktan sonra, çok kısa bir zaman dilimi içinde kent, surların dışına taşmış ve sur dışındaki geniş alanlara yeni mahalleler kurulmuştur. Kentin yerleşmiş olduğu hafif meyil-

li alanın ortasında şehir tacı Selimiye Camisi'nin bulunduğu yaklaşık 75 metre yüksekliğinde basık bir tepe yükselir. Sur dışında kurulan, daha çok Türk nüfusun yaşadığı geleneksel mahalleler bu tepenin etrafında gelişmiştir.

Başkentin Fetih'ten sonra İstanbul'a alınmasıyla Edirne, eski önemini bir ölçüde yitirmişse de, konumundan ve padişahların özel nedenlerle ilgisinden dolayı, imparatorluk içinde önemli bir kent olma ve anıtsal yapılaşma özelliğini hemen hemen sonraki bütün yüzyıllarda da sürdürmüştür. Anadolu ve Trakya'nın Avrupa'ya açılan kapısı olması, gerek ticari kervanların, gerekse askeri orduların çeşitli gereksinimlerini karşıladıkları önemli bir konaklama merkezi olmasını gerektirmiştir. Bu nedenlerle, anıtkent Edirne'de çeşitli dönem özellikleri ve işlevsel farklılaşma gösteren yapıları birbirine yakın, hatta yanyana görmek mümkündür.

Son nüfus sayımına göre, bugün Edirne'nin nüfusu 102.300'dür. Oysaki 1700 yıllarında 350.000 kadar olan nüfusu ile İstanbul, Paris ve Londra'dan sonra Avrupa'nın dördüncü büyük şehri idi. 1800'lerde 300.000'e inen nüfusunda sonra önemli ölçüde düşme olmuş, 1908'de tekrar 140.000'e yükselmiş, daha sonra da nüfus kaybetmeye devam etmiştir. Araştırmacılar tarihi coğrafya biliminde bu derece gerileyen bir kent göstermenin güç olduğunu belirtmektedirler. Buna neden yangın, deprem ve çeşitli tarihlerdeki savaş ve işgaller gösterilebilir. Edirne 22 Temmuz 1913'de kenti kısa süre işgal eden Bulgarlardan geri alındı. Bundan sonra bir sınır kenti niteliğine büründü. 1920-22 yılları arasında Yunan işgalinde kaldı. Sınır kenti olmasının engelleyici etkisi, köyden kente olan göçün azlığı ve tarıma dayalı kendi kendine yeten ekonomik yapısıyla Edirne 1950'li yıllara kadar nüfus açısından gelişme gösterememiştir. 1969 yılında kentin kalkınmada öncelikli yöreler kapsamına alınması ve sanayi teşvikleri ile İstanbul'daki sıkışma nedeniyle bir kısım yatırımların buraya kayması sayesinde önemli yatırımlar gerçekleştirilmiş ve bu da kent nüfusuna yeni bir ivme kazandırmıştır. Ayrıca kent üzerinde Balkanlardaki karşılıklı göç olgusunun önemli etkileri olmuştur. Bunun en yoğun örneği yakın zamanda gerçekleşmiştir. Ve nihayet 1970'li yılların sonunda Akademi'nin kurulması ve onun 1980'li yılların başında Üniversite'ye dönüşmesiyle gerçekleşen, giderek üniversite kenti olma kimliği, kentin son yıllardaki gelişiminin bir diğer boyutunu göstermektedir.

Edirne'nin tarihi boyunca yapılan önemli anıtlar II.Bayezid Külliyesi ve Yeni Saray gibi birkaç istisna dışında, çapı çok geniş olmayan bir alan içinde yoğunlaşmıştır. Böylece Kaleiçi yerleşimi ve sur dışındaki geleneksel konut alanlarıyla da bütünleşen bir doku elde edilmiştir. Günümüzde de Edirne'nin merkezi iş bölgesi bu alanda yer almakta, kuzey-güney doğrultusundaki Saraçlar Caddesi ile onu dik kesen ve kentin ana caddesi niteliğinde olan Talat Paşa Bulvarında parakende ticaret işlevinin yoğunlaştığı gözlenmektedir. İdari birimler bu alanın hemen yakınında ve dağınık bir biçimdedir. Hükümet alanı, Belediye Meydana gibi diğer pekçok benzer Anadolu kentinde merkezi konumda olan alanlar, Edirne'de varlığını hissettirememektedir.

Bu durum büyük ölçüde tarihi dokunun yoğunluğundan ve hala merkez niteliğini korumasından kaynaklanan yer darlığının sonucudur. Edirne'de çok katlı büyük mağazalar görülmez. Ticaret aktivitesi günlük ve dönemsel gereksinmelere yöneliktir. Son yıllarda Balkan ülkelerinden günübirlik gelen turistlerin yarattığı bir ticari canlılık gözlenmektedir. Hatta son iki yıldır semt pazarlarının ve kentin belli bölgelerinin sınır ticareti aktivitesinin tüm canlılığını yaşadığı söylenebilir. Gereki merkezi ticaret bölgesinin küçüklüğü ve yoğunluğu, gerekse tarihi çekirdekte konut alanlarının merkeze yakınlığı ve bu bölgede aynı zamanda dinlenme ve eğlence yerlerinin olması, ticari merkezi gece gündüz canlı, hareketli bir konumda tutmaktadır. Bu nedenle, büyük kentlerde gözlenen benzer mekanlar için geçerli gece ve gündüz nüfusu arasındaki farklar Edirne için söz konusu değildir.

Günübirlik sınır ticareti dolayısıyla gelen yabancı turistlerin yanısıra Edirne turizminin en canlı olduğu dönemler, iç turizme yönelik, Tunca Nehrinin iki kolu arasındaki Sarayıçi bölgesinde gerçekleşen geleneksel Kırkpınar Güreşleri ile Ramazan ayındaki günübirlik Cami ziyaretleridir. Kentteki pekçok konaklama tesisinin varlığına karşın, onun kendi tarihsel ve doğal değerlerine yakışır uzun süreli ziyaret ve dinlenme turizmi hala istenilen düzeye ulaşamamıştır. Karayolu ile gelen turistler için İstanbul'a biran önce kavuşma isteği, kenti transit bir geçiş yeri konumunda tutmakta, tüm niteliklerinin algılanmasını önlemektedir.

Edirne'nin tarım topraklarının büyük bir kısmı tahıla ayrılmıştır. Bunların başında buğday gelir. Ayrıca pirinç, mısır ve pamuk ekimi de yapılmaktadır. Kentte un fabrikalarının dışında yağhaneler ve yağ fabrikaları önemli bir yer tutar. Peynir imalatı da gelişmiştir. Eskiden ileri bir aşama gösteren el sanatları bugün önemini kaybetmiş durumdadır. Sanayi Kuruluşları E-5 Karayolu üzerinde, kentin Kapıkule ve İstanbul çıkışlarında yoğunlaşmıştır. Organize Sanayi bölgesi de İstanbul çıkışındadır. Küçük Sanayi birimleri E-5 Karayolunun yine İstanbul yönündeki küçük sanayi sitesinde toplanmıştır. 1979'da faaliyete geçen buradaki işyerlerinin yanısıra kent merkezinde de yer yer dağınık şekilde küçük imalathaneler varlıklarını sürdürmektedir.

Hala işlevini sürdüren geleneksel konut dokusunun yanısıra, yeni yerleşim alanları İstanbul yönüne doğru hızla gelişmektedir. Geleneksel konutlar genelde iki ya da üç katlı ve ahşaptır. Yer yer tek katlı ya da kagir olanları da vardır. Betonarme yapılar 1950 sonrasında görülmeye başlamıştır. Giderek artan bu eğilimin sonucunda, tarihi konut bölgelerinde kat adedi, konum ve biçim açısından oradaki değerlere saygılı ve planlı bir yapılaşmanın olmaması nedeniyle, yöresel mimariyi yok edici bir gelişim süregelmektedir. Kentsel Sit Alanı Koruma Planı bunu bir ölçüde önlemişse de uygulamada yeterli düzeye ve desteğe ulaşıldığı söylenemez.

Kentin yeni gelişen yerleşim alanlarında bireysel yapılaşmanın yanısıra en yaygın olanı kooperatif konutları ve sosyal konut niteliğindeki lojmanlardır. Kent halkının

tercihinin yeni yerleşim bölgelerine kayması, buradan uzak olan tarihi dokunun yıkılıp yenilenme tehlikesini bir ölçüde önlemesi açısından olumlu olsa da, bu defa işlevsizlik ya da o yapıların ticarî işleve hizmet eder hale gelmesi sorunlar yaratmaktadır. Yeni konut alanlarının mimari kimliği ve yerleşim dokusu ayrı ve kanunca önemli bir tartışma konusudur. Bu bölge, başka pekçok kentte de gözleendiği gibi kimliksiz; onun Edirne'ye ait olduğunu gösteren herhangi bir belirti yok. Tarihsel süreklilik ve gelenekselden yararlanma kavramlarının reddinin sürekli gündemde olduğu bir bölge burası; gelenekselle bağlantısı tümüyle kopmuş, her iklimde, her yörede aynı olma özelliğine sahip apartmanlaşma olgusu tarihi doku ile kesin bir ayırım getirmektedir. Bunun bir ölçüdeki istisnası Binevler birinci kısmıdır. Tasarım aşamasındaki titiz ön çalışmaların tümü gerçekleşmeye de uygulamaya hissedilebilir yansımaları olmuştur. Diğerleriyle kıyaslama bunu daha da pekiştirmektedir.

Nehirler ve rekreasyon alanlarıyla kentten ayrılan Karaağaç ve Yıldırım Mahallesi bu hızlı gelişimden şimdilik uzak gibi görünüyorlar ve geleneksel dokuları muhafaza ediyorlar. Ancak burada belirtmekte yarar var; Edirne bazı çay bahçesi, gazino ve piknik alanları dışında çevresindeki nehirlerle birlikte yaşamıyor. Oysa geçmiş çağlarda bunun böyle olmadığını biliyoruz. Bugün için pekçok açılardan iskana açılmayı engelleyen geçerli nedenler sayılabilirse bile, nehirlerle içiçe yaşayan başka kentler gibi, burada da daha sıkı bir ilişki kurulması arzu edilen bir durum olsa gerektir.

Ulaşım konusuna gelince, kenti boydan boya doğu batı istikametinde geçen E-5 Karayolunun kentin dışına kuzeye alınması ile Talatpaşa Bulvarında büyük ölçüde rahatlama olmuşsa da, büyüklü küçüklü diğer bütün yolların motorlu trafiğe açık olması sorun yaratmaktadır. Eski kent mimarisinin ana felsefesi olan, bazı modern tasarımcılar tarafından da geçerli bir çözüm olarak görülen kentin bazı bölümlerinin yayalaştırılması hareketi Edirne'de henüz gerçekleşmemiştir. Yeni yerleşim alanlarında da böyle bir düzenleme yoktur. Bunun yanısıra kent merkezinde dolmuş ve otobüs durakları tarihi anıtların ilişkisini kesmekte ve onların bütün olarak algılanmasını engellemektedir. Son imar planında merkezde kısmı yayalaştırma öngörülmüş, fakat henüz uygulamaya konmamıştır. Trafik yükünü arttıran bir etken de belediye otobüslerinin yanısıra, taşımacılığın büyük bir kısmının özel minibüs ve taksilerle sağlanması, toplu taşımacılığın henüz istenilen düzeye ulaşmamış olmasıdır. Bu nedenle küçük bir kente oranla uygun bir trafik gözlenmektedir.

Bütün bu değerlendirmelerin yanısıra Edirne'nin tarihsel kimliğine yakışır bir kültürel boyutu olup olmadığı sorusu akla geliyor. Kültürel gereksinimlere cevap verecek aktiviteler üniversitenin kurulması ve gelişmesiyle bir ölçüde artmış gibi görünse de, onlar, hala geçici mekanlarda gerçekleştirilen küçük çabalar olarak süregelmektedir. Üniversitenin kendi mekanlarında ve iç bünyesinde gerçekleştirilen aktivitelerin Edirne halkına çok fazla ulaşabildiği söylenemez. Edirne halkı için, tıpkı alışverişte olduğu gibi kültürel olaylarda da yakınlığı dolayısıyla

İstanbul'un yeğlendiği düşünülebilir. Sinema, tiyatro, sanat galerisi.... vb. gibi kültürel aktivitelerin varlığı ve yoğunluğunun, kentin uygarlık düzeyi ile koşut olmamasının, ilk bakışta şaşırtıcı gelse de, olumlu tek yanıtı bu gibi görünüyor. Ancak tarihsel yapı potansiyelininde, değerlendirilerek daha kalıcı ve yerleşik çözümler bulunması, kültürel aktivitelerin yaygınlaşması, halk için olduğu kadar, üniversite gençliğinin de sporun yanısıra en büyük gereksinimini oluşturuyor. Kampüs için kent dışında geniş bir alan ayrılmasına ve kentten kopuk olarak planlanmasına karşın, başından beri üniversite bu konuda önemli adımlar atmaktadır. Şimdilik kampüs alanı içinde Tıp Fakültesi ile Hastahane binaları faaliyettedir. Çok yakında Mimarlık Fakültesinin de temeli atılmıştır. Bunu kentin farklı yerlerinde bulunan diğer birimler izleyecektir. Ancak Karaağaç Tren İstasyonu, II.Bayezid Külliyesi gibi yapılar üniversite tarafından restore edilerek kullanılmaktadır. Bu yaklaşımın kent merkezindeki tarihi yapı stokunu da değerlendirerek yaygınlaştırılması, üniversitelerin toplum içinde lokomotif gücü gördüğü ve kent yaşamından soyutlanmaması gerektiğini kanıtlayacaktır. Bunun yanısıra günü kampüs içinde geçen üniversitelinin kentle ilişki kurmasını sağlayacak; bilim ve sanatı da kent halkının daha kolay ve rahat ulaşabileceği bir mekana taşıyacaktır.

Sonuç olarak denilebilir ki, birkaç olumlu yaklaşıma rağmen Edirne, çağımızda gözlenen tarihsel ve kentsel sorunların tümünü yaşamaktadır. Düzenli gelişen yeni yerleşim alanlarının varlığı bu sorunları göz ardı edemez. Gerek tasarımı ve gerekse uygulama ve işlevlendirmede geleceğin Edirne'sinin geçmişteki kültürel kimliğine yakışır bir gelişim göstermesi zorunludur.

KAYNAKLAR

DARKOT, Besim (1965) : "Edirne Coğrafi Giriş", Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK Yayını, Seri-Sa.43, Ankara, s.1-12.

EDİRNE REHBERİ (1987), Edirne Belediyesi, İstanbul.

EYİCE, Simavi (1965) : "Bizans Devrinde Edirne ve Eserleri", Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK Yayını, Seri-Sa.43, Ankara, s.39-76.

KUBAN, Doğan (1973) : "Edirne Eski ve Yeni", Turing Bülteni, Temmuz-Eylül 1973, s.2-4.

PEREMECİ, O.Nuri (1939) : Edirne Tarihi, İstanbul.

TARİHSEL ÇEVRE KORUMASINDA EKONOMİK PROBLEMLER

Rahmi ERDEM
Selçuk Üniversitesi Müh.-Mim.Fakültesi
Konya

TARİHSEL ÇEVRENİN SORUNU

Mimari mirası, tarihi çevremizi korumak bir gereklilik olarak artık tartışılmayacak derecede bir kabul gördüğü halde mimari mirasın korunması sağlanamamaktadır. Bunun çeşitli sebepleri olmakla birlikte en önemlileri, halkın korumanın gerekliliğini benimsememesi ve ekonomik problemlerdir. Tabii ki, planlamanın, koruma politikasının olmaması düşünülemez. Ancak, yukarıda belirtilen iki sorunun çözülmemesi durumunda, yapılan planların; alınan kararların, bilindiği gibi uygulama şansından da söz etmek mümkün değildir. Ülkemizdeki koruma uygulamasında finansman açısından asıl yük ise, devlettir. Başka kaynaklar devreye sokulmazsa böyle devam edecektir. Mali yük devlette olunca aksaklıklar da devlette aranmak gerekir.

1. TARİHSEL ÇEVRE KORUMASINA DEVLETİN MALİ KATKISI

Anayasa'nın 63. maddesinde dayanağını bulan kültür ve tabiat varlıklarını koruma düşüncesi, devletin bu amaçla destek ve teşviki yönündeki anayasa direktiflerine de sahiptir. Bu hususta çıkarılan 2863 sayılı kanunla, korumada yetkili resmi kuruluşların (bütçeye konan ödenekler nisbetinde) idare, denetim ve mülklerinde (devletin mülkiyetinde) bulunan eski eserlerin onarımı ile görevlendirildikleri (m.10), özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişi mülkiyetinde bulunan diğer kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile ilgili olarak da bir katkı fonu kurulması (m.12) hususlarında getirilen hükümler açıktır.

2863 sayılı kanunun, 17.6.1987 tarih ve 3386 sayılı kanun ile değişik 10. maddesine göre, kültür ve tabiat varlıklarını koruma ve değerlendirme konusunda yetkili kuruluşlar sırası ile, Kültür ve Turizm Bakanlığı (yeni adıyla Kültür Bakanlığı), TBMM, Milli Savunma Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Buna göre ilgili kuruluşları ve korumaya mali katkılarını detaylı olarak incelemekte yarar vardır.

1.1. Kültür Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlar

"Kültürel varlıkların tahribini ve yok edilmesini önlemek" (1) Kültür Bakanlığı'nın görevleri arasındadır. Bakanlık bu görevini bünyesinde bulunan iki genel müdürlük ile korumada en aktif rolü üstlenmiş olarak yerine getirmektedir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü

KTKV Genel Müdürlüğü'nün kuruluşundan (faaliyet gösterdiği ilk yıl 1990 yılından) bu yana yaptığı harcamalar incelendiğinde şu özellikler dikkati çekmektedir (Çizelge 1):

- Yapılan yatırım harcamaları iki başlık altında gruplanabilmektedir. Bunlar,Proje başlığı

altında çoğunlukla koruma amaçlı imar planları yapım ve revizyonları olmak üzere, anıt koruma projeleri ile fotogrametrik belgeleme projeleri ve Anadolu'da Türk dönemi bir bölgede (Hasankeyf) araştırma ve kazı çalışmaları olarak görmek; onarım başlığı altında ise, çoğunlukla sivil mimari yapılar olmak üzere, anıtsal yapı onarımları olarak incelemek mümkündür.

- 1990 yatırım programında 923 milyon TL. Proje harcaması planlanmışken Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nın serbest bırakma oranlarına göre 825 milyon TL'lik bir harcama gerçekleşmiştir.

- Yine 1990 yılında 10 adet sivil mimarlık eserinin onarımı için 1.277 milyon TL. planlanmış, bu da aynı sebepten (2) dokuz adet yapı ve 1.113 milyon TL'lik onarım şeklinde gerçekleşmiştir.

- Anıtsal yapı onarımlarında ise aynı yıl beş adet yapı için 492 milyon TL. harcaması planlanmış, gerçekleşme ise 399 milyon TL. olmuştur.

ONARIM

YIL	PROJE	Sivil Mimarî		Anıtsal Yapı		Toplam		GENEL TOPLAM
		Adet	Miktar	Adet	Miktar	Adet	Miktar	
1990	Plan (% 12)	10	1.277	05	492	15	1.769	2.692
	Gerçekleşme	09	1.113	05	399	14	1.513	
1991	Plan (% 11,5)	07	6.286	05	1.993	11	8.279	12.124

Çizelge 1: K.T.A.K. Genel Müdürlüğü Harcamaları (Milyon TL.)(3).

Sonuç olarak 1990 yılında toplam harcama, 14 yapı onarımı için 1.513 milyon TL. ve proje hazırlanması için de 825 milyon TL. olmak üzere, 2.338 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bunun % 35'lik bölümü projeler için, % 65'lik kısmı ise, onarım için harcanmıştır. Onarım harcamalarının da % 74'ü sivil mimarlık örneği yapıların onarımında, kalan % 26'lık bölümü ise anıtsal yapıların onarımında kullanılmıştır.

Genel Müdürlüğün ilk faaliyet yılı olması nedeniyle planlanan harcamalar da, gerçekleşme seviyesi de düşük olmuştur. Ancak 1991 yılı yatırım programına bakıldığında, bir önceki yıla göre 5 kat bir artış gözlenmektedir (Çizelge 1).

Buna göre ise, 3.845 milyon TL'lik bir Proje harcaması, 7 adet sivil mimarlık örneği yapı için 6.286 milyon TL., 4 adet anıtsal yapı için 1.993 milyon TL. olmak üzere toplam 11 adet yapı için 8.279 milyon TL'lik harcama planlanmış, koruma amacıyla yapılacak harcamalar 12.124 milyon TL. ile 1990'a oranla beş katının üzerine çıkarılmıştır. Tahmini olarak, bu tutarın % 80'inin serbest bırakılacağı düşünülürse toplam yapılacak harcama 9.699 milyon TL'yi bulur ki, bu da bir önceki yıla göre % 415, başka bir deyişle dört katı aşan bir artış ifade etmektedir.

Yalnız burada göz ardı edilmemesi gereken bir husus da şu olmaktadır: Yıllara göre yatırım planlarında yer alan harcamaların büyük çoğunluğunu önceki yıllarda başlayan projelerin devamı niteliğindedir. Bu durum, bundan sonraki kuruluşların harcamalarını incelenirken de dikkate alınmalıdır. Ancak K.T.V.K. Genel Müdürlüğünün "Proje" başlığı altında ele alınan 1991 yılı yatırım miktarının hemen tamamı bir önceki yıldan farklıdır.

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 1990 yılı yatırım harcamalarına bakıldığında aşağıdaki dağılımı görmek mümkündür (4)(Tablo 2):

ONARIM

YILI	PROJE	Sivil Mimarî		Anıtsal Yapı		Toplam		GENEL TOPLAM
		Adet	Miktar	Adet	Miktar	Adet	Miktar	
1990 Plan (-%12)	440	18	3.016	93	18.642	111	21.658	22.098
	Gerçekleşme	427	15	1.568	76	15.850	91	17.418
1991 Plan (-%11,5)	443	09	2.670	109	23.458	118	26.128	26.571

Çizelge 2: Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Harcamaları (5)

- Yapılan yatırımın Proje başlığı altında, anıtların rölöve, restorasyon-restitüsyon projeleri, bahçe ve çevre düzenlemeleri için yapılan harcamalar; onarım başlığı altında ise sivil mimarlık örneği yapıların onarımı ile kale ve sur onarımı başta olmak üzere anıt yapıların onarımına ayrılan harcama tutarları incelenmiştir.

- 1990 Yılı Revize Yatırım Planında, Proje harcamaları 440 milyon TL. görünürken, gerçekleşme 427 milyon TL. seviyesinde kalmıştır.

- 18 adet sivil mimarlık örneği eserin onarımı için 3.016 milyon TL. harcama planlanmış, gerçekleşme seviyesi 15 yapı için 1.568 milyon TL.'sına adet anıtsal yapı için 18.642 milyon TL. yatırım harcaması planlanmışken, yıl sonu itibarıyla harcama tutarı da 76 adet yapı için 15.850 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir.

- Sonuç olarak 1990 yılında toplam harcama, 91 adet yapı onarımı için 17.418 milyon TL. ve proje hazırlanması için de 427 milyon TL. olmak üzere, 17.845 milyon TL. olarak gerçekleşmiştir. Bunun %02,4'lük bölümü projeler için ve kalan %97,6'lık kısmı ise fiili onarım için harcanmıştır. Onarım harcamalarının da sivil mimarlık örnekleri yapı onarımları için % 09'u, anıtsal yapılar içinde kalan % 91'lik bölümü kullanılmıştır. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ayrıca 472 milyon TL.'si üç adet sivil mimarlık örneği eski eserin koruma alanı için olmak üzere, toplam 1.712 milyon TL.'lik kamulaştırma harcaması yapmıştır.

Genel Müdürlüğün 1991 Revize Yatırım Planına bakıldığında 1990 yılına göre % 49'luk bir artış söz konusu. İyimser bir tahminle, bir önceki yılda olduğu gibi bunun %80'inin serbest bırakılacağı düşünülecek olursa 21.257 milyon TL.'lik bir harcama gerçekleşmiş olur. Bu da 1990 yılına göre % 19'luk bir artışı ifade eder.

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 1991 bütçesinde yurt dışındaki Türk eserlerinin onarımı için de 2.212 milyon TL.'lik bir yatırım yer almıştır. Bu da, mali imkanların yeterli olması durumunda var olan ileri görüşlülüğün bir ifadesi sayılmak gerekir.

1991 yılı yatırım planında öngörülen onarım harcamalarına, anıtsal yapılardan olmak üzere bir önceki yıla göre 33 yeni yapı dahil edilmiştir. Diğer harcamalar 1990 yılındaki projelerin devamı niteliğindedir.

Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından RİD (Restore Et-İşlet-Devret) modeli üzerinde çalışmalar da yapılmakta. Bu konuda başta Erdemli Kız Kalesi ve Anamur Kalesi olmak üzere 15 anıt eserle ilgili RİD teklif modeli hazırlanmış. Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na sunulmuştur.

Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu

2863 sayılı kanununun 12. maddesi uyarınca kurulan Özel Hukuka Tabi Gerçek ve Tüzel Kişi Mülkiyetinde Bulunan Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu, bilindiği gibi 1979'da kurulmuş olan fonun devamı niteliğinde olup, ödeneklerini devralmıştır. Fonun kuruluş amacı, adından anlaşılacağı gibi Özel Hukuka Tabi Gerçek ve Tüzel Kişilerin Mülkiyetinde bulunan ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümlerine göre tescilli yapılmış olan taşınmaz kültür varlıklarının bakım ve onarımları için aynı, nakdi ve teknik yardım yapılmasıdır.

Fonun gelir kaynakları, diğer iki genel müdürlük gibi Bakanlık bütçesinden ayrılan ödenekler ile buna ek olarak; Fondan verilecek kredilerin faizleri ile birlikte geri ödenmelerinden oluşmaktadır.

Verilecek kredi ve yapılacak yardımların toplam miktarı, başvuruda belirtilen ve Fon idaresince kontrol edilen onarım keşif tutarının % 70'ini kesinlikle geçemez (6). Yardım ve kredilerin öncelik esas ve şartları, fon imkanları gözönünde tutularak her yıl Ocak ayı sonuna kadar Bakanlıkça belirlenerek Resmî Gazete'de ilan edilir. Yardımlar karşılıksız yapılmakta, krediler ise % 25 faiz ve 10 yıl vade ile verilmektedir.

Fon, ilk kurulduğu 1979 yılından 1987 yılına kadar hiç bir faaliyet göstermemiş, 1987'den itibaren diğer yıllardan aktarılan 778 milyon TL. ile uygulamaya başlamıştır. 1987 yılında altı adet yapı için 639 milyon TL. kredi verilmiş ve yardım yapılmıştır. 1988'de sadece bir adet yapıya 18 milyon TL. kredi verilmiştir. 1989 yılında ise beş adet tescilli geleneksel ev onarımı için 265 milyon TL. kredi verilmiş ve yardım yapılmıştır. 1990'a gelindiğinde ise 7 adet sivil mimarlık örneği eski eser onarımı için 635 milyon TL. kredi verilmiş ve yardım yapılmıştır (Çizelge 3).

Bütün bunların yanı sıra, Katkı Fonu İdaresi sadece kredi vermek ve yardım yapmak görevini yerine getirmekle kalmamakta, teknik yardım kapsamında maliklerinin gücü yetmediği durumlarda bazı yapıların rölöve ve restorasyon projelerini yapmakta; maliyet keşiflerini de hazırlamaktadır (7).

1990 mali yılı sonu itibarıyla, kuruluşundan bu yana, yedi adet yapının onarımı için Fon'dan 705 milyon TL. karşılıksız yardım yapılmış ve bu yapılardan beşinin onarımı tamamlanmış, ikisinin onarımları ise devam etmektedir. Kredi olarak da 12 adet yapı onarımı için Fon'dan toplam 935 milyon TL. müracaat sahiplerine verilmiş, bunlardan üç adedinin onarımları tamamlanmıştır. Yine 1990 sonu itibarıyla verilen kredi ve yapılan yardım miktarı toplam 1.640 milyon TL. dir. Kredi ve yardıma konu olan 19 yapı onarımı için bugüne kadar 1.640 milyon TL.'nin 1.003 milyon TL.'si ödenmiş, onarımı devam eden yapılar için ise 637 milyon TL. ödeme yapılacaktır. 1991'de ödeme planına alınan yeni 9 adet yapı ve verilecek 694 milyon TL. ile birlikte, Fon'dan onarımı desteklenen yapı adedi 28'e, onarım için verilen kredi ve yapılan yardım miktarı da 2.333 milyon TL.'ye çıkmış olacaktır.

YIL	ONARIM KREDİ VE YARDIMLARI			
	Ödenek	Serbesti	Yapı Adedi	Verilen
1979-1989	1.945	1.231	12	1.004
1990	6.350	1.778	07	635
1991	1.000	180	09	694
TOPLAM	9.295	3.189	28	2.330

Çizelge 3: Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarının Onarımına Katkı Fonu Harcamaları (Milyon TL.) (8).

Fondan talep edilen kredi ve yardım miktarları, Fonun imkanlarına ve şartlara göre karşılanmaya çalışılmakta, ne var ki gerçekleşme düzeyi oldukça düşük olmaktadır. Söz gelişi

1991 yılında kredi açılan konut onarımlarında münferit olarak % 11 ile % 67 arasında değişen talebi karşılama oranı, ortalama olarak % 22'de kalmıştır. Bu da, Fon'un ihtiyacı karşılama oranını öte, sembolik bir fonksiyonu yerine getirdiğini açıkça göstermektedir.

Fona ayrılan ödeneklerde, başlangıçtan bugüne kadar yapılan kesintilere bakıldığında (Tablo 4). Fonun 1987'ye kadar neden atıl kaldığı kolayca anlaşılabilir ve tabii 1987'den bu yana bir atılım yapamaması da... Maliye ve Gümrük Bakanlığının, diğer resmi daire bütçelerinde % 80 serbesti oranlarını uygularken, Katkı Fonu için 1987 ve '88'de % 62 olarak gerçekleşmiş, 1989'de ise % 58.5'a düşmüştür. Dikkat edilecek olursa Katkı Fonu kurulduğundan (1979) tam sekiz sene sonra faaliyete geçmekte (1987) ve ödenek kesintilerine baktığımızda ise kredi vermeye başladığı ilk yıldan itibaren fonun aleyhine bir gelişme gözlenmektedir (Bkz. Tablo 3.4). 1990 yılında yapılan kesintiler o yılki ödeneğin yarısını geçmiştir. 1991 için gerçekleştirilecek olan kesinti oranlarına bakıldığında ise, Katkı Fonunun ömrünün pek uzun olmayacağı veya ömrü olsa bile güdük kalacağı kolayca kestirilebilmektedir. Katkı Fonunun Sosyal ve kültürel yönü ağır basan özelliğine karşın, 1990'dan itibaren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonuna her yıl mahsup edilen % 10 kesinti de maalesef bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

YIL	KESİNTİ (%)	TOPLAM (%)
1987	30+08	38
1988	30+08	38
1989	30+11.5	41.5
1990	50+12+10	72
1991	60+12+10	82

Çizelge 4: T.K.T.V.Onarımına Katkı Fonu Ödeneklerinde Yapılan Kesintiler (9).

Kültür Bakanlığı'na Bağlı Diğer Kuruluşlar

Bu başlık altında Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü ve Kültür Merkezleri Daire Başkanlığından söz edilebilir. Bu kuruluşlar, idare ve denetimlerinde bulunan tescilli eski eser yapıların onarımına bütçelerinden ayrılan paylarla ve bu yöndeki icraatları ile korumaya katkıda bulunmaktadır. Her iki kuruluş 1990 mali yılında koruma amaçlı toplam 2.903 milyon TL harcama yapmıştır. 1991 yılı yatırım planında ise, kesinti (-% 11,5) de hesaba katılarak, aynı amaçla harcanmak üzere 6.266 milyon TL ayrıldığı tesbit edilmiştir (10).

1.2. Vakıflar Genel Müdürlüğü

Onarımdan başka teşebbüsleri de bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün öncelikli faaliyet alanı eski eser restorasyonu ile ilgili onarımlardır. Vakıflar Genel Müdürlüğü bu restorasyon faaliyetlerini bütçe imkanları ile yerine getirmektedir. Belli başlı üç geliri vardır (11):

- Elindeki gayrimenkullerin kiraya verilmesi suretiyle elde ettiği kira geliri.
  - 903 sayılı kanunla kurulan yeni vakıfların denetim payları.
  - İştiraklerinden elde ettiği gelirler (en önemli iştiraki Vakıflar Bankası).
  - 1989 yılı içinde kabul edilen bir kanunla, petrol tüketim vergisinin binde yarımı, eski eserleri restore etmek üzere vakıflara ayrılmıştır.
- Bu, cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne tanınmış en önemli imkandır. Vakıfların eski eser restore etmek üzere ayrılan bütçe imkanları bu kanunla iki katına çıkarılmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün 1990 yılı onarım harcamalarına bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır (Çizelge 5):

ONARIM

YILI	PROJE	Sivil Mimari		Anıtsal Yapı		Toplam		GENEL TOPLAM
		Adet	Miktar	Adet	Miktar	Adet	Miktar	
1990 Plan (-%12)	352	-	-	-	18.392	-	18.392	18.744
Gerçekleşme	282	-	-	365	25.424	365	25.424	25.706
1991 Plan (-%11,5)	664	-	-	-	30.311	-	30.311	30.975

Tablo 5: Vakıflar Genel Müdürlüğü Harcamaları (12).

- 1990 Yatırım Planında projelendirme harcamaları 352 milyon TL. olarak görünürken, gerçekleşme 282 milyon TL. seviyesinde kalmıştır.

- Onarım harcamalarında sivil mimari örneği yapılar için hiç bir harcama görünmemektedir (idare ve denetiminde sivil yapı örneği olmadığı için.). Bunun yanı sıra adeti belirtilmeyen anıtsal yapılar için 18.392 milyon TL. yatırım harcaması planlanmışken, gerçekleşme bunun çok üzerinde olmuş; 365 adet anıtsal yapı onarımı için 25.424 milyon TL. seviyesine ulaşmıştır. 1990 yılı için serbest bırakma oranları toplam % 80 olduğuna göre planlanan yatırımın (18.392 milyon TL.), 14.714 milyon TL. olarak gerçekleşmesi gerekirdi. Gerçekleşme (25.424 milyon TL.) ile aradaki 10.710 milyon TL.'lik farkın, yatırım bütçesi dışından bir kaynakla (akaryakıt tüketim vergisinden binde yarım ve Sosyal Yard. ve Day. Teşvik Fonundan aktarılan paylarla) karşılandığı ortadadır. Bu ilave kaynaklarla ilgili olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğünden somut rakamlar alınmadığı ise de, 1990'da bir önceki yıla göre, onarım harcamalarının iki katına yakın gerçekleşen reel artışı bu görüşü kuvvetlendirmektedir (13).

Vakıfların 1991 yılı yatırım programına bakıldığında ise, 664 milyon TL. nin proje çalışmalarına, 30.311 milyon TL.'nin de onarım harcamalarına ayrıldığı görülmektedir. Koruma amaçlı toplam yatırımın (proje + onarım) % 02'si proje, % 98'i onarım için planlanmıştır. Bu da, 1990 yılı yatırım planındaki aynı oranların korunması demektir. Ancak, onarım harcamaları için sağlanan kaynak artışı proje harcamalarına yansımadağı için, 1990 yılındaki gerçekleşme oranları proje için % 01, onarımlar için de % 99 olmuştur.

Tarihi Çevre Koruması eyleminde, parasal yönden aktif rol üstlenmiş, KTKV Genel Müdürlüğü, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü ile daha aktif olması gereken KTKV Fonundan başka, sınırlı da olsa katkıları olan ve olması gereken diğer resmi kuruluşlardan da kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

1.3. Diğer Resmi Kuruluşlar

Bu başlık altında ise, Milli Savunma Bakanlığı ile Bayındırlık ve İskan Bakanlığına bağlı Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü ve Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü ve TBMM Milli Saraylar Genel Müdürlüğü incelenmiştir.

Bu kuruluşların koruma amaçlı toplam harcaması 1990 mali yılında 9.835 milyon TL. mertebesinde gerçekleşmiştir. 1991 yılı yatırım planında ise aynı amaçlı harcanmak üzere (fazlası önceki yıl projeleri için ve % 11,5 kesiri dahil) 22.065 milyon TL. ayrıldığı tesbit edilmiştir (14).

Bütün bu devlet kuruluşlarını yanı sıra koruma ile yakından ilgilenen, bu alanda faaliyet gösteren özel kuruluşlar da yok değildir. Devletin, korunması gerekli bütün yapıları kamulaştırarak korumasının mümkün olmadığı bilinmektedir. Devletin yanı sıra özel kuruluşların da hem kamuoyu oluşturma, hem de bilfiil uygulamada, kendi imkanlarıyla etkin rol üstlenmelerine ihtiyaç vardır. Bu konuda, ülkemiz etkin girişimlere sahne olmuyor ancak,

hiç faaliyet yoktur da denemez. 1976'da Türkiye Tarihi Evleri Koruma Derneği kurulmuş (15): Bakanlar Kurulu kararıyla 1978 yılında EUROPA NOSTRA'ya ("Avrupa Kültürel ve Tarihi Kalıtımını Koruma Dernekleri Uluslararası Federasyonu") girmiş, 1979'da da "kamu yararına" dernek olarak kabul edilmiştir. Her Yıl Düzenlenen kermes ve yemeklerden elde edilen gelirlerle, dernek fonksiyonunu yerine getirmeye çalışmaktadır. Dernek, amacına uygun, çeşitli faaliyetlerde bulunmuş (her yıl düzenlenen "Tarihi Türk Evleri Haftası" gibi), ancak bilfiil uygulamanın içinde yer almamıştır.

Taşınmaz kültür varlığı korumasında uygulamanın içinde yer alan ve önemli çalışmaları olan dört özel kuruluş vardır (Çeçener;1984, s.8): Bursa Eski Eserleri Koruma Derneği, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, Türkiye Anıt, Çevre, Turizm Değerlerini Koruma Vakfı (TAÇ VAKFI) ve İstanbul Kapalı Çarşısı Koruma Derneği. Bunlardan Bursa Eski Eserleri Koruma Derneği ile Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, tarihi çevreyi koruma çalışmalarını, kendi maddi imkanları ve gerçekleştirdiği organizasyonlardan elde ettikleri gelirlerle sürdürmektedirler. Yalnız TTOK (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu), yakın zamana kadar devletten önemli yardımları alan bir kuruluş olmuştur.

TAÇ Vakfı, 2863 s. Kanun ile kaldırılan Gayri menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun önerisi üzerine Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca, her yıl 10 milyon TL. vermek kaydıyla kurulmuştur. Bu para sonraki yıllarda 100 milyonlara çıkarılmıştır. Korunması gerekli eski evlerin, sahiplerinin maddi imkansızlıkları nedeniyle onarım yapamaması ve doğal etkilere yok olması tehlikesine karşı, bu tür yapıların onarımına mali katkıda bulunmak amacı ile kurulan TAÇ Vakfı, faaliyetlerini tümüyle devletin yaptığı yardımlarla finanse etmektedir.

İstanbul Kapalı Çarşısı Koruma Derneği ise yine devlet desteği ile ayakta durmakta, devletten aldığı uzun vadeli ve düşük faizli krediler ile faaliyetini devam ettirmektedir.

Görüldüğü gibi, tarihi çevreyi koruma çalışmalarında katkısı bulunan özel kuruluşlar da, büyük ölçüde devlet yardımına muhtaç bir durum arz etmektedirler. Bu da, ülkemizde koruma faaliyetlerinin finansında özel teşebbüsün etkin bir rolü olmadığını göstermektedir.

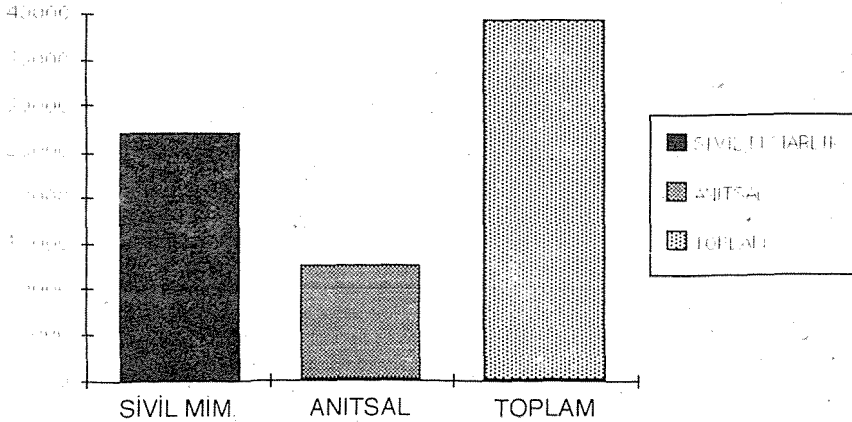
2. MEVCUT MALİ KATKININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yurdumuz, taşınmaz kültür varlığı yönünden, hiçbir ülkeyle kıyaslanamayacak kadar zengindir. Ancak sahip olduğumuz bu değerlerin, belki yine hiç bir ülkeyle kıyaslanamayacak bir hızla tahribini izlemekten de mahzunuz. "İşleyen demir işildar". İnsanla birlikte hayata atılan bu yapılar insansız ne yapar? İşte kullanılmamanın, birlikte yaşanılmamanın getirdiği acı sonuç: Tahrip!.. Ancak biliyoruz ki, kullanıldığı, insanla iç içe olduğu halde bilinen sonuna doğru hızla yol alan eserler de azımsanmayacak miktarlarda. Elbette bu tahribin, bu yok oluşun sebepleri, hem de önemli sebepleri çok ve çeşitli. Kullanıldığı halde hızla eskimenin, en başta gelen sebebi maddi desteklerden yoksun oluşturu. Maddi destek denilince, faydacı (pragmatik) özellikleri ağır basan topluluklarda, akla hemen kendinden başkası: devlet gelir! Maalesef bizim toplumumuzda da bu tür özellikler, korumayı sabote edecek boyutlara ulaşmış, ulaştırılmıştır. Elbette bu hususta devlete de, hem de önemli ölçüde görev düşmektedir. Şurası da gözden uzak tutulmamalıdır ki, mali kaynaklar devlette sınırlı kalmamakta, uluslararası kuruluşlara, derneklere ve kişilere kadar uzanan çok geniş bir alanı kaplamaktadır. Bizim ülkemizde, hemen her sahada olduğu gibi, bu konuda, koruma konusunda da aslan payı devlete düşmektedir.

Koruma eyleminde en aktif rolü devlet üstlenmektedir de, gereği kadar katkıda bulunabilmekte midir? Gereği, ne kadardır? Bu sorulara cevap verebilmek için devletin bütçesinde korumanın payı nedir, ihtiyaç ne kadardır sorularının da cevaplanabilmesi gerekir. Koruma uygulamalarına, çeşitli kuruluşların bütçelerine bu amaçla konan ödeneklerle, katkıda bulunan devletin, sadece bir yıllık onarım harcamalarına bakılarak bir hüküm vermek

elbette isabetli olmaz ancak, bir fikir edinilebilir.

Yukarıda verilen bilgilere göre 1990 yılında devletin koruma amaçlı yatırımı (60.405 milyon TL.), toplam yatırım bütçesinin (28 Trilyon TL.) yaklaşık % 0.22'sini (binde 2.2'sini) teşkil etmiştir. 1984'te yapılan bir araştırmada da (Madran:1984, s.77), devletin doğrudan korumaya ayırdığı payın yine buna yakın bir seviyede (% 0,2 -binde iki) gerçekleştiğini, o zamanki fiyatlarla 7.000 milyon TL.'ye yaklaştığını görüyoruz. Yalnız, 1984'e göre, gerçekleşen onbinde ikilik bir artış azımsanmayacak bir miktar. 1990 harcamaları ölçü alındığında bu miktar 5.500 milyon TL.'lik bir artışa karşılık gelmekte bu da, aynı yıl korumaya ayrılan ödeneklerin % 9'unu teşkil etmektedir. Koruma amacıyla tek yapıların onarımı için yapılan bu yatırım harcamalarının ihtiyaca göre ne seviyede gerçekleştiğini tesbit edebilmek için, sahip olduğumuz onanma muhtaç yapı potansiyeli hakkında bilgilenmek ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bugüne kadar (1991) yapılan tesbitlere göre (Şekil 1), ülkemizde toplam 39496 adet korunması gerekli tek yapı bulunmaktadır. Bunun 27039 adedi sivil mimarlık eseri yapılar, 12457 adedi de anıtsal yapılar olmaktadır. Resmi kuruluşların, onarımı için yatırım yapıları yapı türlerine ve harcama miktarlarına bakıldığında, her iki tür yapı için de ortalama bir onarım maliyeti bulmak mümkündür.

Şekil 1: Türkiye genelinde tek yapıların dağılımı

Yapılan hesaplamalara göre KTVK Genel Müdürlüğü (1990-91 yıllarında) toplam 10 adet sivil mimarlık eseri onarımına ortalama 740 milyon TL., anıtsal yapı onarımına da toplam beş adet eser için 478 milyon TL.'lik yatırım harcaması yapmıştır. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü 15 adet sivil mimarlık eseri onarımına ortalama 282 milyon TL., anıtsal yapıların onarımı için de, toplam 109 yapı onarımına ortalama 361 milyon TL. harcamıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 365 adet anıtsal yapı onarımına ortalama 153 milyon TL. harcama yapmış, Katkı Fonu ise, toplam 28 sivil yapı onarımına ortalama 85 milyon TL. tutarında kredi ve yardım desteğinde bulunmuştur.

Kültür ve Ebat Varlıklarını Koruma ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüklerinin, tek yapı onarımlarına harcadıkları meblağın diğer kuruluşlara göre çok farklı çıkmasının nedeni, anılan idarelerin onarımlarında telhisat ve çevre düzenlemelerinin büyük yer tutmasıdır. Dolayısıyla yapılacak ihtiyaç tesbitinde anıtsal yapı onarımları için Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait ortalama harcama (153 milyon TL.), sivil mimarlık eseri tek yapıların onarımı için de Katkı Fonu'na ait ortalama harcama (85 milyon TL.) tutarları esas alınacaktır. Bir başka husus da, ülkemizde envanteri yapılmamış önemli miktarda korunması gerekli taşınmaz kültür varlığının (özellikle tek yapıları) mevcudiyeti gözönüne alınarak,

tesbiti yapılmış olan yapıların (Şekil 1) tümünün ortalama onarım harcamasına ihtiyaç olduğunun kabul edilmesidir.

Buna göre, mevcut 27039 sivil mimarlık eseri yapı onarımı için toplam 2.298.315 milyon TL., başka bir deyişle yaklaşık ikibuçuk trilyon TL. ye ihtiyaç vardır. Anıtsal yapıların onarımı için ise, tesbiti yapılmış 12457 adet eser için, 1.905.921 milyon TL.'ye, başka bir ifadeyle, iki trilyon TL.'ye ihtiyaç vardır. Tesbiti yapılabilmemiş, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarımızdan 39496 adet tek yapının onarımı için bu rakam yaklaşık 4,5 trilyon'u bulmaktadır. Ortaya çıkan bu meblağ çok ürkütücü olmamalı. Basit bir karşılaştırma yapılacak olursa ortaya çıkan bu rakam, 1991 yılı yatırım bütçesinin (yaklaşık 44 trilyon TL.) % 10'u, hükümetin ücretlilere Temmuz ayında verdiği sadece altı aylık maaş farkının (yaklaşık 7,5 trilyon TL.) % 60'ı, seçim atmosferine girdiğimiz şu günlerde, seçim maliyetinin (10 trilyon TL.) % 45'i, 1991 yılı Fon yatırımlarının (8,3 trilyon TL.) ise % 52'si tutarındadır. Gerekli harcama maliyetinin bir yılda karşılanması değil ama, yıllara yayarak ve başka kaynakları zorlayarak, 2000'li yıllara tarihi çevre korumasında ekonomik problemlerini büyük ölçüde halletmiş bir Türkiye olarak girmek ütöpik bir düşünce olmasa gerek.

Bu kaynakların başında halkın katılımı gelmektedir. Demokrasilerde bu şarttır. Halkın benimsemediği, maddi ve manevi destek vermediği her icraatın kısır kalmaya mahkum olduğu açıktır. Buna çarpıcı bir örnek vermek mümkün: zamanın Devlet Bakanı, 1989'da VII. Vakıf Haftasını Açış konuşmasında (16), bankaların karlarından bir kısmını (söz gelişi 300 milyarlık karın 1 milyarını) bir kültür faaliyeti olarak eski eserlerin restorasyonu için ayırmasını teklif etmesine bankalardan hiç bir olumlu cevap gelmemiştir. Bu konuyla ilgili olarak vakıf eski eserlerin restorasyonu için bankaların gelirlerinden pay ayrılması hususunda bir kanun teklifi hazırlanması 1990 sonlarında kamuoyu gündemine gelmiş, bankalar tarafından tasvip görmemiştir. Bu konu toplumun hiç bir kesiminden, aydınları da dahil, ses getirecek olumlu bir tepkiyle karşılanmadığı gibi, bazı basın-yayın organlarında da, aleyhte yayınlara maruz kalmıştır. Sonuç, yeşertilmesi gereken bir kaynağın kurutulması oldu. Halbuki, devlet sırtındaki restorasyon maliyetlerini azaltacak bu düzenleme, sorumluluğun ve mali külfetin toplumun her kesimine yayılmasının başlatılması açısından, gerekli idi ve bu gereklilik devam etmektedir.

3. SONUÇ

KTVK Genel Müdürlüğünün 1990 yılında belirlediği Koruma Amaçlı İmar Planları yapımına ilişkin temel ilkelere plancıya, planın uygulanabilmesi için "parasal kaynakların oluşturulması ve finans modelinin oluşturulması" gibi bir yükümlülüğü getirmesi, sorunun çözümü yolunda olumlu bir gelişmedir. Ancak bununla ilgili olarak henüz raporu ile birlikte hiç bir proje ilgili idareye teslim edilmiş değil (Temmuz 1991).

Avrupa ülkelerindeki koruma politikaları hakkında ise, yapmış olduğumuz incelemelere (17) zaman darlığı nedeniyle yer verilemedi ancak, bu ülkelerde de oturmuş bir ekonomik destek politikası olmadığı görülmektedir. Avrupa Konseyi'nin 1990'da 18 Avrupa ülkesini içeren raporunda da bu belirtilmekte (Report.: 1990, s.14). Korumada her yönden en ileri seviyede denilebilecek, incelediğimiz üç ülkede (Fransa, İtalya ve İngiltere'de) de, adı geçen rapora göre bir arayış mevcut. Yasal açıdan değil ama, uygulamada pratik bir destek (kaynakları fazla zorlamayacak şekilde bir destek) türü aranmakta. Bazı ülkelerde pilot uygulamaları yapılan, döner fon-etkin bir geri ödemeyi de içeren bir sistem, ülkelerin genel kanaatine göre en çıkar yol (Report.: 1990, s.15). Ancak bu da, hiç bir ülkede uygulanmamış, nasıl işletileceği konusunda da tereddütler mevcut.

Bu incelenen ülkelerin, bizim ülkemizden farkları, yasama ve organizasyonla birlikte, hatta ondan önce, halklarının bilinçlenmiş olmaları, çeşitli önyargılarla korumanın karşısına

çıkma devrini çoktan doldurmuş olmaları. Kolay olmadı elbette.. ancak bizim sorunumuz ne yasal düzenlemeler, ne de örgütlenme yapısı. Gerçekten de ülkemizdeki yasal ve örgütsel gelişme, Avrupa ülkeleri ile kıyaslanacak seviyede. Bizim ülkemizin sorunu halkın katılımını sağlayacak, eğitim, propaganda ve Avrupa ülkelerinden daha ileri götürmemiz gereken ekonomik destekler. Çünkü o ülkelerin önünde kamuoyu engeli yok, üstelik anıtların korunmasını gerçekleştirip, tahribini önlemek yolunda hayli mesafe katetmiş oldukları ortadadır. Yukarıda da temas edildiği gibi, korumanın temel sorunlarının başında gelen ve birbirini birinci derecede etkileyen halk katılımı ve ekonomik destekler ülkemizin en önemli sorunudur. Bu problemler, yasal durum ve örgütlenme yapısındaki gelişmeleri perdelemekte ve uygulanma şansını azaltmaktadır. Dolayısıyla, tekrar vurgulamak gerekir ki, ülkemizde gerçekleştirilmesi için hemen bütün şartların mevcut olduğu "koruma uygulaması"na işlerlik kazandırmak için halkın karşı tepkisini en aza indirmek, bunun için de, "uygulanabilir ekonomik çözüm" yollarının bulunması ve hayata geçirilmesi öncelikle gereklidir.

NOTLAR

- 1..... 24.1.1989 tarih ve 354 sayılı Kültür Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, m.10/a, 2.3.1989 tarih ve 20096 sayılı Resmi Gazete.
- 2..... Maliye ve Gümrük Bakanlığınca 1990 yılı yatırım ödeneklerinin hepsinden %20 kesinti yapılarak, serbest bırakma oranı yıl sonuna kadar %80 olarak gerçekleştirilmiştir.
- 3..... 1990 yılı Yatırım Programı (24.12.1989 tarih ve 20382 sayılı mükerrer nüshası), KTVK Gn. Md. 1990 yılı Revize Y. Plan 1990 yılı Faaliyet Programı ile 1991 Yılı Yatırım Programı (23.12.1990 tarih ve 20734 sayılı Resmi Gazete).
- 4..... Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün Revize Yatırım Planından onarım ve proje konulu harcama tutarları alınmıştır.
- 5..... 1990 ve 1991 Yılları Yatırım Programları, 24.12.1989 tarih ve 20382 sayılı, 23.12.1990 tarih ve 20734 sayılı Resmi Gazetelerin mükerrer nüshaları, 1990 ve 1991 yılları Revize Planları ile 1990 Yılı Faaliyet Programı.
- 6..... İlgili Yönetmelik, M. 4
- 7..... Diyarbakır merkezinde yer alan Bahri Kaygısız Evi'ni buna örnek gösterebiliriz.
- 8..... Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1991), Katkı Fonu Faaliyet Dökümü, Fon İdaresi-Sözlü Bilgi
- 9..... Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu (1991), Katkı Fonu Faaliyet Dökümü, Fon İdaresi-Sözlü Bilgi
- 10..... DPT, 1990 ve 1991 Yatırım Programları (24.12.1989 tarih, 20382 sayılı ve 23.12.1990 tarih ve 20734 sayılı Resmi Gazeteler).
11. MACUN, Ş., 1990, "VII. Vakıf Haftası Açış Konuşması", VII. Vakıf Haftası-Vakıf Mevzuatının Aksayan Yönleri Semineri v.d., Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, s. 11-12
- 12..... 24.12.1989 tarih ve 20382 sayılı, 23.12.1990 tarih ve 20734 sayılı Resmi Gazetelerin mükerrer nüshaları, Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Daire Başkanlığı.
- 13..... 1989 yılı onarım harcamaları (1990 yılı birim fiyatlarına göre), 152 yapı için 13.840 milyon TL. olmuştur (Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Daire Bşk.).
- 14..... DPT 1990 Yılı Yatırım Programı, 24.12.1989 tarih ve 20382 sayılı Resmi Gazete, s.106,137-138,140,205,242
- 15..... 1984, İstanbul'dan Göreme'ye Kültür Mirasımız, Milliyet-Unesco Organizasyonu, İstanbul, s. 11
16. ÇİÇEK, C., 1990, "VII. Vakıf Haftası'nı Açış Konuşması", VII. Vakıf Haftası-Vakıf Mevzuatının Aksayan Yönleri Semineri v.d., Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, s. 13-17
17. ERDEM, R., 1991, "Yabancı Ülkelerde Tarihi çevre Koruması ve Ekonomik Politikalar", Seminer, S.Ü. Müh.-Mim. Fak., Konya.

KAYNAKLAR

- ÇEÇENER, B., 1984, "Taşınmaz Kültür Varlıkları Koruma Uygulaması yapan Kuruluşlar",
Mimarlık '84/3-4. S. 201. s. 7-8
- MADRAN, E., 1984, "Korumada Devletin Parasal Kaynakları ve Kullanımlarına İlişkin
Gözlemler", Milliyet Kültür Mirasımızı Koruma Semineri, İstanbul, s. 77-79
- ..... Report On The Architectural Heritage Situation In Europe, Council of Europe,
CDPH(90)18, Strasbourg, 1990, s.14-15
- ..... Report On The Architectural Heritage Situation In Europe, Council of Europe,
CDPH(90)18, Strasbourg, 1990, s.14-15

KENTSEL SİT ALANLARININ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLAMALARI İLE TURİZME AÇILMASI, UYGULAMA SONUÇ ve SORUNLARI -ANKARA KALESİ KALEİÇİ, ANTALYA KALEİÇİ KORUMA İMAR PLANLARI ÖRNEKLEMESİ-

Nevin GÜLTEKİN
G.Ü.Müh.Mim.Fak.
ŞBP Bl.
Ankara

Tanju GÜLTEKİN
Serbest Mimar
Bilkent Ü.Güzel Sanat.Fak.
İç Mim. Bl.
Ankara

Nilgün GÖRER
G.Ü.Müh.Mim.Fak.
ŞBP Bl.
Ankara

BİLDİRİ ÖZÜ

Türkiye'de Kentsel Sit Alanlarına yeni işlev kazandırmada turizmi hedeflemek 80'li yılların planlama alışkanlığı haline gelmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planlamaları kararlarıyla-Antalya Kaleiçi ve Ankara Kaleiçi örneklemelerinde- Kentsel Sit Alanlarının turizme açılmasında, planlama süreci, turizmin olumlu-olumsuz katılım ve sonuçlarının irdelenmesi, kültürel mirasın korunmasında gelecek için şans olabilir.

TÜRKİYE'DE SON 30 YILDA KENTSEL SİT ALANLARININ KORUNMASI

Türkiye'de sosyal ve ekonomik hareketlilik ile koruma çalışmalarını çarkıştırmak olasıdır. Politik değişimler ile koruma etkinlikleri, yasal çerçevenin geliştirilmesi, sınırlamaların arttırılması ve/veya sınırlamalara tepkiler oluşmuştur. (Uzel; 1988,s:7) Kentsel Sit Alanlarının korunmasında yasal süreç, son otuz yılda bu türden değişimlere koşut gelişmiştir. Bu çakışma esas alınarak,Çizelgel'de belirtildiği gibi, Türkiye'de korumaya ilişkin yasal ve kurumsal değişim ve gelişim süreci üç dönemde irdelenmektedir.

1960 İhtilâli sonrası 1961 Anayasası ile devletin korumada yükümlü olması ile başlayan ilk dönem;

1971 harekatı sonrası partiler üstü hükümetler döneminde 1973 tarihli Eski Eserler Kanunu ile Cumhuriyet tarihinde korumaya ilk yasal düzenlemenin, SİT kavramının ve planlama boyutunun getirilmesiyle başlayan ikinci dönem;

1980, 12.Eylül harekâtı sonrası 1983'e kadar yasal-kurumsal boşluğun ardından,Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu ile korumada sistemli ve düzenli kurumsallaşmanın başlamasıyla süregelen dönemdir.

1960'lara kadar koruma, "istimlakçi-imarçı-müzeci" tutumla eski eser ve vakıf eserlerinin yoğun biçimde bakım ve onarımının yapılması şeklinde. Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu 1973'e değin koruma konusunda -tek yapı ölçeğinde- çaba veren bilimsel bir kuruluştu. 1960'lardan sonra kentsel çevre kapsamında koruma "planlamacı"

Koruma planlamasında, geçmişe yönelik, turizm girdisi süreci irdelendiğinde; ilk aşama; 1973'de, Eski Eserler Kanunu ile getirilen, tespit işlemlerinde turizm uzmanı bulunması zorunluluğudur. 1983'e kadar devam eden, eski eserin turizmle ilişkili değerlendirilmesi düşündürücüdür. Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu, tespit ve tescil işlemlerinde Kültür ve Turizm Bakanlığının başka kurum ve kuruluşlardan yararlanmasını sağlama gibi konuya esneklik getirmiştir; ancak turizm olgusu yine devrededir.

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, eski eserlerin yaşatılmasında turizm sektörü ile bağlantı isteği ile korumada turizm etkileşimi kurumsal olarak yinelenmektedir. Bu dönemde, "1975 Avrupa Mimarî Miras Yılı Kampanyası"; Türkiye'de seminer toplantı ve proje tanıtımı şeklinde etkinlikler boyutunda kalmıştır. Ancak korumada ayrı imar planı gerekliliği, koruma amaçlı imar planı adı altında olsa da gündeme gelmiştir. Aynı dönemde, 1973-74'de çalışmalarına başlanan, 1979'da onanan, Antalya Kaleiçi Koruma Geliştirme İmar Planı, Türkiye'de resmi sektör eliyle gerçekleştirilen ilk ve en kapsamlı tarihi çevre koruma çalışmasıdır. Antalya'daki bu koruma-geliştirme uygulaması, turistik yatırımla koruma kavramını bütünleştiren başarılı bir çalışma olmuştur. Planlama sonunda, gerek kent, gerek bölge, gerekse ülke açısından önem taşıyan canlı bir turizm merkezi yaratılmasıyla turizmin korumanın önüne çıkması yaşanan gelişmelerden biridir.

PLANLAMA İLE TURİZME AÇILAN, ANKARA KALEİÇİ ve ANTALYA KALEİÇİ ÖRNEKLEMESİNDE, TURİZM GİRDİLİ KORUMANIN UYGULAMA SONUÇ VE SORUNLARI

Türkiye'de, planlama ile turizme açılan kentsel sit alanlarının uygulama sonuç ve sorunlarının irdelenmesinde Ankara Kaleiçi ile Antalya Kaleiçi'nin örnek seçilmesinin nedeni, kendi türlerinde ilk olma özellikleridir.

1937'de 'Jansen'in Ankara İmar Planı'nda, Ankara Kalesi ve Yakın Çevresi-ni, 'Protokol Alanı' olarak ayrılması, korumanın adı anılmadan 'SİT' kavramının Türkiye'ye ilk gelişi'dir. (Uzel; 1988, s:8) Korumanın, kentsel çevre ölçeği, 1973 öncesi, 'protokol alanı statüsü'nde olduğuna göre (Tankut; 1979, s:10) Ankara Kaleiçi, tarihi çevre korunmasının ilk örneği kabul edilebilir. 1987'de yapılan 'Ankara Kalesi Koruma-Geliştirme İmar Planı Proje Yarışması' da kendi türünde ilk yarışmadır.

Antalya Yat Limanı ve Kaleiçi Restorasyon Uygulaması, bu güne dek resmi sektör eliyle tek elden gerçekleştirilen kentsel sit alanı koruma-yaşatma çalışmalarının ilk ve tek örneğidir.

Ankara Kaleiçi ile Antalya Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planlarında, turizm yan amaç kabul edilmiştir. Ancak uygulamada ve sonrasında turizm tek ya da birincil amaç şeklindedir. Planlamada her iki kaleinin turistik işlevlerle donatılması, uygulamada planlamanın ana hedefini-koruma ve geliştirmeyi- gözetmeyen turizm ağırlıklı olanım ve yapılaşma, tarihi çevreyi sosyal içeriğinden soyutlanmış bir çevreye dönüştürmektedir. Bu dönüşümü engellemede, sonuç ve sorunların tespiti ve tartışılarak paket proje ve programların ivedilikle hazırlanması, en azından konuşulur olması umut verici olacaktır.

ANKARA KALESİ KALEİÇİ KORUMA-GELİŞTİRME ÇALIŞMALARI VE PLANLANMASI

24.Mart.1925 gün 583 sayılı yasa ile Eski Ankara'nın yerine yeni bir Ankara kurulması kararı ile, Eski Ankara kaderine terk edilmiştir.

1937 Jansen'in Ankara İmar Planı'nda kale ve yakın çevresi 'protokol alanı' olarak dokunulmazlık kazanmış, bu kararın tarihi çevre çürüme-ye bırakılmıştır.

1950 YÜCEL-UYBADİN planı ile kentte yoğun konut mahallelerinin oluşumuna yetişmede geçekonu tercihi, kalenin çevresinde olduğu kadar kendi dokusunda da değişimlere ivme vermiştir. (Asatekin; 1984, s:27)

1964 yılında Ankara'da tescil çalışmaları başlamış, 1972'de tekrar gözden geçirilmiş, koruma çabaları 1979'a kadar yalnızca akademik çalışmalara konu olmuştur.

1979'da, Ankara Kalesi'nin Koruma-Geliştirme Projesi'nin ilk aşaması Kültür Bakanlığınca ODTÜ'ne yaptırılmıştır. Bu aşama, belgeleme, genel değerlendirme ve ön kararlardan oluşmuştur.

1980 yılında, Eski Ankara Evleri ve Anıtsal nitelikteki tek yapılar saptanmış, tescilleri yapılmış, hazırlanan 'Geçiş Dönemi Koruma Geliştirme Planı' Anıtlar Yüksek Kurulu'na onaylanmıştır.

1981 yılında Atatürk'ün Doğumunun 100.yılı kutlama çalışmalarında yer alan korumaya yönelik, ODTÜ, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Belediye'nin birlikte hazırladığı projede amaç; ucuz, pratik, kolay ve hemen uygulanabilir çözümlerle yaşanabilir bir tarihi çevre yaratmaktır. Proje ile pilot bölge seçilen dış kale girişindeki üç sokakta 1991 Ekim ayında yapılan yerinde tespitte henüz yapıların restorasyonunun bile bitmediği görüldü.

Ankara Kalesi'nde bakım-onarım çalışmaları; 1980'den 1985 yılına değin süren kale surları ve burçlarının onarımı şeklindedir.

1986'da 'Ulus Tarihi Kent Merkezi Çevre Düzenleme Yarışması'nda kale ve çevresi yarışma dışı bırakılmış, ancak ertesi yıl, 'Ankara Kalesi Koruma-Geliştirme İmar Planı Proje Yarışması' yapılmıştır. Yarışmada, kale ve yakın çevresini ele alan çağdaş şehircilik, ulaşım, peyzaj ve restorasyon ilkeleri açısından günümüz ve geleceğin gereksinimlerini karşılayacak biçimde şekillenmesini sağlayacak tasarımların elde edilmesi hedeflenmiştir. Yarışma kendi türünde ilktir. Koruma planı elde etmede 'yarışma yönteminin kullanılması, mesleki katılım ve en iyiyi bulma çabasında doğru bir karardır. Ancak yarışmanın ana teması, Ankara Kalesi ve yakın çevresinin bugün içerdiği tarihi ve kültürel değerleriyle geleneksel dokusuyla turistik çekiciliğiyle korunması ve geliştirilmesidir yani Ankara Kaleiçi'nin planlama ile turizme açılmasıdır.

Yarışma süresince başarılı bir organizasyonu gerçekleştiren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Altındağ Belediyesi, Eski Eserler Müzeler Genel Müdürlüğü, yarışma sonrasında plan elde etme, uygulamaya başlamada eşgüdüm, işbirliği, sahip çıkma, akçalı kaynak sağlamayı gerçekleştirememişlerdir. Yarışmadan günümüze geçen 4 sene gibi uzun zaman diliminde, plan elde edilememiştir. Kamu yararı ve ortak katılım ve kullanımın amaçlandığı l.ödüle değer projenin ardından günümüze artan spekülasyon, zamanla-

manın ve boşluğun getirdiği sonuçtur. Spekülatörlerin pay kapma savaşı, geleneksel konutların turizm amaçlı ticarete açılmasıyla sürmektedir.

ANTALYA KALEİÇİ KORUMA-GELİŞTİRME ÇALIŞMALARI

1967'de Antalya Kaleiçi Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nca koruma kapsamına alınmıştır. 1973'de Antalya Kaleiçi SİT alanı ilan edilmiş, aynı yıl eski liman etrafından başlanmak üzere kamulaştırmaya 1974'de de Kaleiçi ve Yat Limanı'nda restorasyon işlerine başlanmıştır. (Mercanöz; 1986, s:3)

1977 yılında ODTÜ'nin Koruma Planı'na göre liman ve çevresi Turizm Bankası'na ele alınıp, mevcut yapıların röleveleri çıkartılarak turizm amaçlı kullanımlar verilerek, planlaması yapılmıştır.

1979 yılında Turizm Tanıtma Bakanlığınca ODTÜ'ne hazırlatılan KALEİÇİ KORUMA-GELİŞTİRME İMAR PLANI onaylanmıştır. İmar Planı iki aşamalıdır, 1. aşama eski limanın yat limanı olması, 2. aşama kaleiçi ve yakın çevresinin turizm amaçlı konaklama ve eğlence yerleri şeklinde projelendirilmesidir.

İmar planı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Turizm Bankası 1980 yılında kontrollü olarak inşaata başlamıştır. Uygulamanın bir bölümünün bitirildiği 1984 yılında tarihi çevre turizme açılmıştır.

1984 yılında projeye hizmet veren mimarlar, Sedat Simavi Vakfı 'Mimarlık ve Kentsel Tasarım Ödülü'ne layık görülmüşlerdir. 1985'de bu çalışma FİYET(Uluslararası Turizm Yazarları Federasyonu) tarafından Altın Elma ile ödüllendirilmiştir.

Çalışma yönteminin iki aşamalı olmasından kaynaklanan kaleiçi geleneksel konutların uzun yıllar boş bekletilmesi sosyal ve nitelik açısından kayıptır. Planlama ile kaleiçi sakinlerinin bu alanı terketmeye zorlanması, tarihi çevreye ve turizme halkın sahip çıkmasını engelleyen bir tutumdur. Çağdaş korumacılık anlayışı ile bağdaşmamaktadır.

SONUÇ

Kentsel Sit Alanlarının, koruma amaçlı imar planlamaları ile turizme açılmasının sonuç ve sorunları çizelge 2'de farklı araçlarla elde edilen ve farklı planlama aşamasında olan Ankara Kaleiçi, Antalya Kaleiçi örnekleri ile sergilenmektedir. Yapılacak koruma amaçlı planlama ve uygulamada turizmin getireceği sorunların çözümüne yönelik önerilerin belirlenmesi, zorunlu bir planlama girdisi olmalıdır.

Turizmin, tarihi çevreye getirdiği olumsuzluklar örnek seçilen uygulamalarda görüldüğü gibi, kültürel mirasda, kullanıcının (yöre halkı) sosyo-kültürel yapısında, giderek kentin sosyo-ekonomik-fiziksel yapısında görülmektedir.

Turizmin tarihi çevrelerde yarattığı olumsuz etkilerinin kaynağı salt fiziksel planlama değildir. Üst ölçek planlama politikaları (turizm politikası, koruma politika ve yaklaşımları), uygulamaya geçişte onay ve yasal boşluklar, örgütlenme-organizasyon, halkın katılımı, turizm ve koruma konusunda eğitimsizliği de içeren geniş bir yelpazenin ürünüdür.

GÖRÜNGÜLER	TURİZM ETKİLERİ Mİ	TARİHİ ÇEVREDE TURİZM GİRDİLİ KORUMA PLANLAMA MASININ SOSYAL VE MEKANSAL ÇEVREYE GETİRECEĞİ DEĞİŞİMLER VE GELİŞMELER.	ANKARA KALEİÇİ			ANTALYA KALEİÇİ		
			Kısa Ög. İstem	Oran Ög. İstem	Oran Ög. İstem	Kısa Ög. İstem	Oran Ög. İstem	Oran Ög. İstem
KENTİN SOSYO - EKONOMİK FİZİKSEL GÖRÜNGÜSÜ	TURİZMİN OLUMLU ETKİSİ	- Kentsel çevrenin sıkılaşmaması.			○		○	
		- Kentsel arazinin (tarhi çevrenin) etkin kullanımı.		○			○	
		- Turizm gelirleriyle kent ekonomisinin büyümesi, iş olanaklarının ve çeşitliliğinin artması.			●		●	
		- Belediye gelirlerinin artması.			○			○
		- Fiziki kaynakların, altyapının, sosyal donatının gelişmesi, kentsel yaşam çeşitliliği.		○				○
	TURİZMİN OLUMSUZ ETKİSİ	- Spekülsyonun artması.		○			●	
		- Olumsuz çevresel etkiler ve önleyici tedbirlerin maliyeti.			●		●	
		- Yeni rant dağılımlarının oluşması.			○			○
		- Kentsel kalabalık.		○			●	
		- Turist gettolarının oluşması.			○		●	
		- Konut alanlarının turizme açılmasıyla konut stokunda azalma, konut sıkıntısı.		○			○	
		- Öncelikli turizm alanı tahsisıyla sit alanının delinmesi.						
		- Sosyal ve teknik altyapı olanaklarının turistle paylaşılması.			○		●	
KÜLTÜREL MİRAS GÖRÜNGÜSÜ	TURİZMİN OLUMLU ETKİSİ	- Doğal ve kültürel miras bilincinin oluşması.			○		●	
		- Tarihi yapıların ve/veya çevrenin doğal veya yıkılarak yok olmaktan korunması.			○		○	
		- Kent hayatında yeni etkinlik ve aktiviteler. (Geleneksel yaşama sahiplilik, kültürel gelişme vb..)			○		○	
		- Tarihi çevrenin eklektiklerden temizlenmesi, rehabilitasyonun gerçekleştirilmesi.		○			○	
		- Tarihi çevrenin giderek ülke tanıtımında en iyi ve sempatik yöntem olması.			○		○	
	TURİZMİN OLUMSUZ ETKİSİ	- Özgün kullanımı dışında turizme açılan yapı veya grubunun kültürel değer yitmesi.		○			●	
		- Tarihi çevrenin ticari aktivitelerle açılmasıyla çevre kalitesinin düşmesi.		○			●	
		- Turist çekmek için suni çevrelerin yaratılması.		○			●	
		- Doğal ve tarihi çevrenin tahribi / yok olması.			○		○	
		- Yerel kültürü zedeleme, yok etme, homojenize etme, standartlaştırma.			○		○	
KULLANICI (YÖRE HALKI) SOSYO-KÜLTÜREL YAPı GÖRÜNGÜSÜ	TURİZMİN OLUMLU ETKİSİ	- Turizm girdili ekonomik kalkınma ile yaşam standartlarının yükselmesi.			○		○	
		- Turizmle gelen altyapı ve sosyal altyapı olanaklarınının faydalanma.			○		○	
		- Turizm aktivitelerine katılım.			○		○	
		- Bilgi, görgü, kültür gibi sosyal yapının değişim ve gelişimi.			○		○	
	TURİZMİN OLUMSUZ ETKİSİ	- Yaşam felsefesine olumlu katkı ve/veya değişim. (hümanizm, banş, kentleşme vb..)			○		○	
		- Turistle birlikte yaşam sıkıntısı, stresli yaşam mahremiyetinin zedelenmesi.		○			○	
		- Gerçek kullanıcının konutunu terk etme zorunluluğu, mülksüzlük, nostalji.		○			○	
		- Tarihi çevrede kullanıcı dönüşümü, soyulaştırma hareketi.		○			○	

Planlar: İle ○

Uygulama İle ●

Uygulamadan sonra, ●

Çizelge 2- Kentsel Sit Alanlarında Turizm Girdili Koruma Planlaması Sürecinin Sosyal ve Mekansal Çevreye Getirdiği Değişmeler ve Gelişmeler

Bugüne dek bilinen tarihi çevreye turizmle gelen baskıların dışında, yeni bir olgu 'sit alanlarında öncelikli turizm alanı ilan edilmesi'dir. Bu serüvenin tarihi çevreye getireceği olumsuz sonuçlarının değerlendirilmesi gelecekte yapılacaktır.

Türkiye'de Kentsel Sit Alanlarının, Koruma Amaçlı İmar Planlamalarında, geleneksel dokuya yeni işlev kazandırmada 'turizm'in hedeflenmesinde uygulamada sonuç ve sorunları henüz genelleme yapılacak sayıda değildir. Bu nedenle bu türden çalışmaların örnekleri olan Ankara Kaleiçi ile Antalya Kaleiçi'nde yaşanan, Çizelge 2'de belirlenen sorunların irdelenmesi, öneri ve planlama paketlerinin ivedilikle oluşturulması, sorunları ve tahribatı minimize ederek tarihi çevrenin geleceğe özgün aktarımında şans olacaktır.

NOTLAR

1. Etkin koruma anlayışı, hedeflenen koruma çevrelerinin tarihi, estetik, kültürel boyutlarıyla değerlendirilirken, bu alanlara ekonomik işlevlilik kazandırma şeklindedir.
2. Tarihi Çevre-Kentsel Sit Alanları, Geleneksel Konut Dokusu eş anlamlı kullanılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. AKIN, Nur (1988): "Türkiye'de Tarihi Çevre Koruma, Örnekler ve Sorunlar", TMMOB Mim.Odası, Mimarlık Dergisi, No.2, s:30-43
2. ALSAÇ, Orhan (1984): "Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu Üzerine", TMMOB Mim.Odası, Mimarlık Dergisi, No.3-4, s:8-10
3. ALSAÇ, Orhan (1985): "Son 25 Yılda Bizdeki Kentsel Sit Koruması Çalışmaları", Yapı Dergisi, No.59, s:35-36
4. ASATEKİN, Güli (1984): "Ankara Kalesi Koruma Geliştirme Çalışmaları Hakkında", TMMOB Mim Odası, No.3-4, s:27-27
5. GÜLTEKİN, Nevin (1989): "Ankara Kalesi Koruma Geliştirme İmar Planı Proje Yarışması Ardından", G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Programı, Mimari Kriterler ve Uygulama Sonuçları, Dönem Semineri, s:1-40
6. MERCANÖZ, Sadık (1986): "Tarihi Çevre İçinde Bir Turizm Merkezi Uygulaması, Antalya Kaleiçi Örneği", Uluslararası İstanbul Unesco Haftası'na sunulan bildiri, s:3-4
7. ÖZKAYA, Bülent (1989): "Antalya Tehdit Altında", TMMOB Mim.Odası, Mimarlık Dergisi, No.1, s:48
8. SUBAŞI Hasan (1990): "Yerel Yönetimlerin Koruma Etkinliklerinde Rolü ve Önemi, Yerel Ölçekte Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri" Kültür Bakanlığı, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, s:60

9. TANKUT, Gönül (1979): "Antalya Kaleiçi Sit Planlaması" TMMOB Mim. Odası, Mimarlık Dergisi, No.1, s:9-11
10. UZEL, Ahmet (1988): "Cumhuriyet Döneminde Koruma Etkinlikleri", TMMOB Mim Odası Ank.Şubesi Bülten, No.12, s:6-12
14. ZEREN, Nuran(1990): "Koruma Amaçlı İmar Planı Yapım Süreci İlkeler, Yöntemler, Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, s:35-39

TURİZM GİRDİLİ KORUMA AMAÇLI İMAR PLANLAMASINA YÖNELİK İLKELER VE YÖNTEM ÖNERİLERİ

Nilgün GÖRER
G.Ü. Müh.Mim.Fak.
Şehir ve Bölge Pl.Böl.
Ankara

Nevin CÜLTEKİN
G.Ü.Müh.Mim.Fak.
Şehir ve Bölge Pl. Böl.
Ankara

BİLDİRİ ÖZÜ

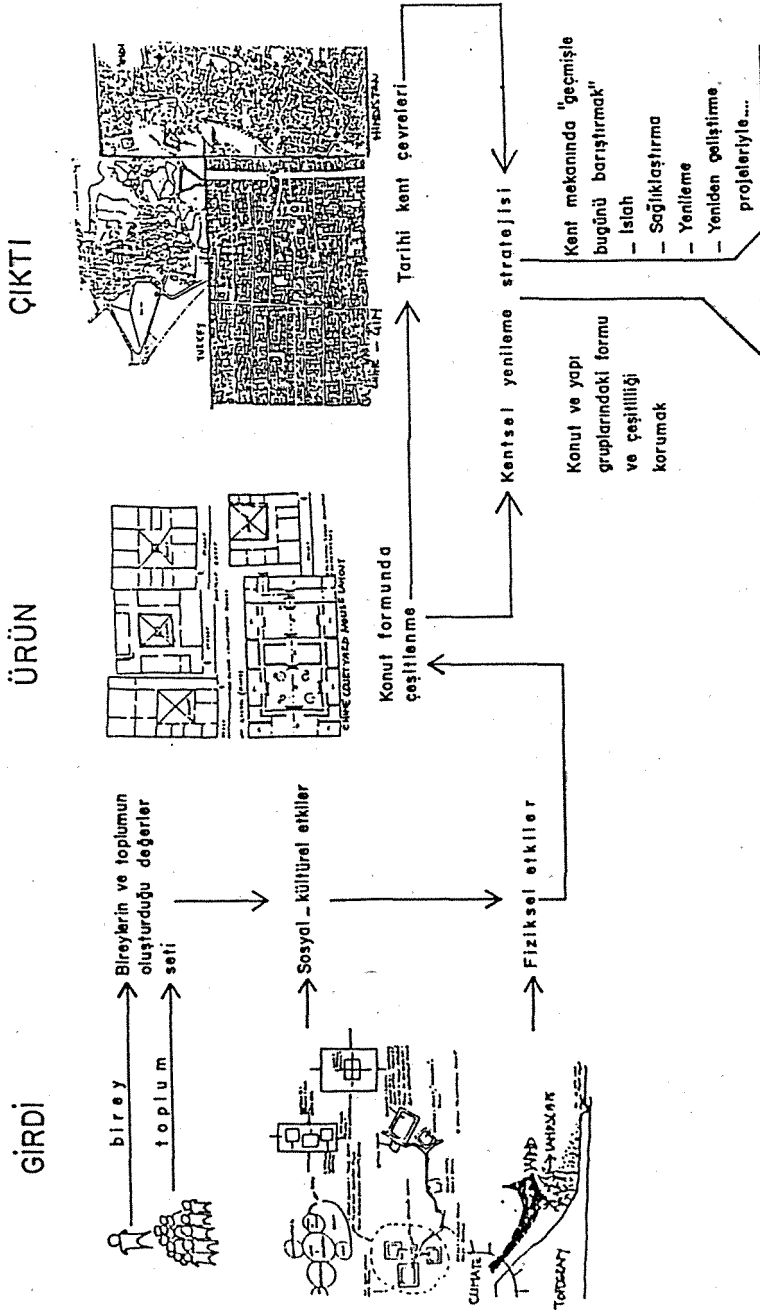
Kentlerin tarihi çekirdeklerindeki koruma ve geliştirme projelerinin gerçekleştirilmesinde turizm hem yararlı hemde üretici bir araçtır. Bu aracın yarattığı akçalı kaynak potansiyeline karşın, tarihi dokuyu ve yapıları kendi talebi doğrultusunda şekillendirmesi ile uygulamada tarihi çevrenin özgünlüğünde de büyük ölçüde değişim ve dönüşümlere aracı olduğu yadsınamaz. Bildirinin konusu, turizm ve koruma olgusu arasındaki çatışmadan doğan olumsuz fiziksel ve sosyo-ekonomik etkileri minimize edecek, kültürel mirasın devamlılığını sağlayabilecek ve aynı zamanda turizmin getirdiği işlevleride kapsayacak bir planlama yaklaşımının irdelenmesidir.

Tarihi çevrelerin içerdiği mekansal değerleri geçmişten günümüze ve geleceği yönelik olarak üç ayrı zaman diliminde; geçmişin sergilendiği, geçmişin sürekliliği içinde bugünkü yerleşim kültürümüze girdi oluşturmaya bağlamında ve öncelikle tekrar üretilmeyen çevreler olduğu için korumamız, modern kente ve ihtiyaçlarına entegre etmemiz gerekir. Bunun yanısıra, konut stoğu ve ekonomik açıdan korumanın gerekliliği de söz konusudur.

Şekilleri ve formları ne kadar farklı olsada tarihi dokular aynı yapısal süreç içerisinde olduğundan, hepsi dünya yerleşim tarihinin ve kültürünün sergilendiği çevrelerdir.(Şekil,1) Bu çevreler dünyanın ortak mirasıdır. Turizmin son yıllarda dünyada popüler hale gelen kültürel turizm hareketi ile tarihi kent merkezleri ve tarihi kent dokularına olan ilgi artmıştır.

Bir çok yatırım, bu ilgi doğrultusunda ülkenin ve kentlerin turizm girdisini yükseltmek amacı ile tarihi çevrelere kaydırılmış; koruma yaklaşımının bu çevrelerde ticari bir amaçla ele alınmaya başlanması ile tarihi dokularda hızlı bir işlevsel ve ekonomik dönüşüm ivme kazanmıştır.

Turizm bir bakıma tarihi çevrelerin salaşarak yok olmasını önleyen, yenilemede kaynak yaratıcı olarak rol almaya başlamışsa da, kısa sürede turizmin bu çevreler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler görülmeye başlanmıştır. Turizmin eski dokuyu ve yapıları kendi talebine göre şekillendirmesi, tarihi çevrenin özgünlüğünde büyük ölçüde değişim ve dönüşümlere aracı olması sorununun kaynağını oluşturmaktadır. Sonuçta, turizm olgusu ile koruma arasında bir çatışma gündeme gelmektedir.

ŞEKİL 1- Tarihi Çevrenin Oluşum Süreci

Koruma imar planlarıyla birlikte tarihi dokuda turizmi geliştirme amacına yönelik planlama çalışmalarının, çatışmadan kaynaklanan sorunları minimize edebilecek, iyi tanımlanmış planlama politikalarına, hedeflerine ve stratejilerine gereksinimi vardır. Bunlar şu şekilde kurgulanabilir:

TURİZM GİRDİLİ KORUMA AMAÇLI PLANLAMA POLİTİKALARI

- Toplumsal değerlerin tarihi ve kültürel mirasın korunması
- Kentlerin tarihi çevrelerinin geliştirilerek kentleşme süreci içinde kentin modern parçasına entegre edilmesi
- Tarihi kent dokularının turizm potansiyelinin kullanılması (Tarihi çevrelere turizm kullanımına yer veren planlama yaklaşımlarında, turizmin rolü ancak koruma proje maliyetinin geriye ödenmesi mekanizmasının bir uzantısından öteye gitmemelidir.)

Tarihi çevrelerin korunmasında, sağlıklılaştırılmasında turizm girdilerinin uygulamada olumsuz yönlerini azaltmaya yönelik planlama hedeflerini aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

KORUMA KONUSUNDA HEDEFLER

- Fiziksel ve çevresel kimliğini kaybettirmeden-azaltmadan tarihi yapıları restore etmek.
- Tarihi dokunun, insan ölçeğini, perspektifini ve imgesel özelliklerini bozmadan korumak.
- Tarihi kent dokularında çevre kalitesini korumak; yeni yapılaşmalarda ölçeği eski dokuya göre oranlamak.

TARİHİ YAPI-ÇEVRENİN KULLANIMI VE GELİŞTİRİLMESİ HEDEFLERİ

- Turistik kullanıma ve yöre halkının kullanımına yönelik mekanların ayrılması.
- Alanda yeni iş olanaklarının yaratılması.
- Sosyal donatı ve servis alanlarının ayrılması.
- Alana ulaşılabilirliği arttırmak.

TURİZMİ GELİŞTİRME HEDEFLERİ

- Alanda turiste yönelik servislerin düzenlenmesi
- Alanda turizme yönelik konaklama olanaklarının yaratılması
- El sanatlarının tanıtımı, sergilenmesi ve satışına yönelik mekanların düzenlenmesi.
- Tur otobüsleri ve özel araçlar için alanda otopark olanakları yaratacak mekansal düzenlemelere gitmek.
- Turist ve kent halkının ortak kullanımına yönelik rekreasyon alanları düzenlemek.

Planlama hedefleri belirlenirken planlamaya konu olan hedef grupların gereksinim ve istekleri de göz önüne alınmalıdır. Turizm girdili koruma imar planı yaklaşımlarının hedef aldığı gruplar ve istekleri üç başlık altında irdelenebilir.

1. ÇEVRE SAKINLERİNİN PLANLAMADAN BEKLENTİLERİ

- Evlerinin onarımı

- Konut yaşam çevrelerinde kalitenin yükselmesi
- Sosyal servisler ve alt yapıda konforun artışı
- Mahallelerinde yeni iş olanakları
- Ticaret aktivitelerinin gelişmesi
- Taşınmazlarındaki değer artışı

2. TURİSTLER

- Konaklama olanakları
- Dinlenme, eğlenme ve gastronomiye yönelik hizmetler
- Alışveriş merkezleri
- Müze, sergi gibi kültürel aktarımı sağlayacak etkinlik alanları
- İyi korunmuş tarihi çevre ve eserler
- Alana kolay ulaşmak ve otopark olanakları
- Turiste yönelik genel servis hizmetleri
(turizm danışma bürosu, araba kiralama, postane v.b.)

3. TOPLUM

- Dolaylı turizm geliri
- Kentin sosyal yaşamı için yeni rekreasyon ve boş zaman aktiviteleri için olanaklar.

Yukarıda belirtilen ve planlamaya girdi olan grupların istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda planlama stratejilerinin tesbiti yapılmalıdır.

PLANLAMA STRATEJİLERİ

- Bölgenin konut işlevini sürdürmek
- Tarihi yapıları ve alanları uygun olmayan kullanımlara açmamak
- Tarihi çevrenin yapısının özelliklerine ve kapasitesine uygun kullanım aktiviteleri planlayarak yerleştirmek.
- Tarihi çevrenin bir bölümünde turiste yönelik bir merkez oluşturarak, alanın genelini sakin kullanımlara ayırmak
- Alanda gereksinim duyulan sosyal servislere yer bulmak-düzenlemek
- Yöre halkını pansiyonculuğa özendirmek
- Boş zaman aktivitelerine yönelik kültürel etkinlikleri geliştirmek ve canlandırmak(müze-sergi-tiyatro-kütüphane vb. türde aktivitelere olanak verecek mekansal düzenlemeler yapmak)
- Parklar, meydanlar gibi düzenlenecek açık alanlarla kenti güzelleştirmek (Bu aynı zamanda turist için çekici bir unsur da olacaktır.)

Turizm girdili koruma amaçlı imar planlarının tarihi çevrelerde yaratıldığı olumsuz uygulama sonuçlarını minimize etmek için planlamaya girdi oluşturan değişik konu ve alanlarda paket proje ve programların oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen planlama stratejilerine dayanan öneri sektörel projeler ve programlar aşağıdaki gibi sıralanabilir.

1. Aktivitelerin Programlanması

"Tarihi yapıların özelliklerine ve çevrenin kapasitesine uygun olarak alan içinde yer verilecek aktiviteleri dört grupta sınıflayabiliriz.

- Yayılma için uygun dinamik aktiviteler (Turiste yönelik genel servisler, sergi, müze vb.)
  - Kısıtlı yayılma için uygun dinamik aktiviteler (Konaklama, alışveriş merkezleri-el sanatları , gastronomiye yönelik(restoran, lokanta...) aktiviteler)
  - Aynı düzeyde süren aktiviteler (Tiyatro-sinema, kütüphane gibi kültürel faaliyetler.)
  - A altılması gerekli aktiviteler "(set of works of the Federal German Ministry of Regional Planning, building and town planning; 1975, p.210)
2. Arazi kullanım kontrolü ve bölgeleme:
İşlevsel olarak proje alanı alt parçalarına ayrılarak,turizm faaliyetlerinin kontrollü gelişimi sağlanabilir(yoğun kullanımlar belirli akslarda toplanarak bölgenin diğer parçalarının sakin günlük yaşantısı ve konut çevresi özelliği korunabilir)
  3. Tarihi yapıların ve arkeolojik değerlerin korunmasına yönelik restorasyon ve koruma projelerinin elde edilmesi
  4. Sağlıklaştırma projeleri:
Çevre kalitesini yükseltmek amacı ile altyapı ve sosyal servisleri geliştirme projesi.
  5. Ölçülendirme projeleri:
"Korunacak olan tarihi yapının değeri ve formu açısından içerdiği objelerin değerlendirilmesi ve mutlak korunacak yapı eleman ve öğelerinin tesbit edilmesi gerekir(1)" (Rapoport; 1981, pp 249-268)
  6. Yeniden yerleştirme Projeleri:
Kiraçılar ve ev sahipleri proje süresince geçici veya sürekli olarak yer değiştirmek zorunda kalabilirler; bu yüzden yerleştirme projelerinin yapılması gerekir.
  7. Proje alanı içinde yeni iş olanaklarının yaratılması
- Çizelge 1'de önerilen paket proje ve programların hangi düzeyde ne tür bir olumsuz etkileşimi minimize edebileceği özetlenmiştir.

NOTLAR

1. "ÖLÇÜLENDİRME (Measures) Projeleri: Yapıya yeni bir işlev verilirken Ölçülendirme projesi önemli ölçüde belirleyici olacaktır. Çünkü yapının çekirdek elemanları olarak tesbit edilecek objeleri bizim açımızdan mümkün olduğu kadar form vedağerlerin korunması açısından zorunlu öğeleri içeren kısmını oluşturur. Çevresel elemanlar ise modern şartlara uyartlanabilir."(Rapoport; 1981,pp.249-268)

KAYNAKLAR

1. GÖRER, Nilgün(1989): Directed Study For Workshop Housing renewal," The Role of Tourism in Housing Renewal of Historical Urban Center, Report no:1580, 54th ICHPB, Rotterdam.

2. RAPOPORT, Amos (1981): "Development, Culture Change and Supportive Design", Habitat INT., Vol. 7, no. 56 pp:249-268
3. Set of Works of the Federal German Ministry of Regional Planning, Building and town Planning(1975): The Renewal of Historic Town Centers in nine European countries-poland,CACOW, pp.210)

KIYI BÖLGELERİNDE PLANLANA SORUNLARI

Güner GEZİN - Perihan ZİPER
İller Bankası İmar Planlama Dairesi
Ankara

Türkiye'de kıyı bölgelerinde yaşanan sorunlar ve bunların nedenleri tebliğin temel konusudur. Bu bağlamda kıyı alanlarına ilişkin olarak geliştirilen politikalar yasalar ve oluşturulan kurumsal yapı ile bu yapıdan kaynaklanan sorunlar açıklanmaya çalışılacaktır.

I. GİRİŞ

"Eski çağlarda, ülkelerin karalar ülkesi günlerde; deniz korku verici korsanların, ya da romantik bir yaklaşımla, efsanelere konu olan balıkçıların, deniz aşırı fatihlerin bölgesi" (Karabey; 1976;s.90) iken kıyılarda bugün yaşanan sorunlar gündemde değildi. Oysa, günümüzde, kara ile suyun arasında bir geçiş şeridi durumunda olan kıyılar çok yönlü bir ekonomik kaynak olarak türlü baskılara hedef olmaktadır.

Toplumların, yaşayış biçimlerinde gelişmelere paralel olarak kıyılar, önce su ürünlerinden yararlanma ve ulaşım amacıyla kullanılırken, özellikle kentleşme ve sanayileşmenin artmasıyla dinlenme ve eğlence için de çekici alanlar olmuştur. Giderek, sınırlı kıyı alanları üzerinde farklı kullanışlar arasındaki yarış, spekülatif eylemleri de körükleyerek; bazı kıyıların, sanayi atıkları ve arsa spekülasyonunun yönlendirdiği düzensiz kentsel gelişmelerle yaşanamaz hale gelmesine neden olmuştur.

Türkiye, toplam 8333 km.lik deniz kıyısı uzunluğu ile (adalar dahil) Akdeniz'deki en uzun kıyı şeridine sahiptir. Sayıları elliye geçen göller ile 30 kadar büyükçe nehir de dikkate alınırsa, ülkemizde kıyı kullanışları açısından önemli bir potansiyelin olduğu açıktır.

Ancak, özellikle son 35-40 yıldır içinde yaşadığımız kentleşme ve sanayileşme sorunları ile birlikte, ulaşılabilirliğe paralel olarak turizm hareketlerinin artması, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler, kıyılar üzerinde çeşitli talep ve baskıların doğmasına neden olmuştur. Sonuçta, ülkenin diğer bölgelerinde yaşanan sorunlar, konuları gereği kıyı bölgelerinde daha da yoğunlaşarak süregelmiştir.

Gittikçe ağırlaşan, buna karşın çözümü güçleşen bu sorunlar ve nedenleri tebliğin ana konusu olup, kıyı alanlarına ilişkin geliştirilen politikalar ve yasalar açıklandıktan sonra temel sorunlar tartışmaya açılacaktır. Ancak, önce kıyı kavramının açılmasında yarar görülmektedir.

I. KIYI ALANI TANIMI

En genel tanımı ile kıyı : "deniz, göl, akarsu gibi her türlü doğal su kütlelerini çevreleyen toprak şerididir." (Kuntalp;1976,s.76) Bir başka deyişle kıyı alanları; örne bir kara parçasıdır ancak, suya gerek gösterirler.

Yerbilimciler kıyıyı; bin yılların sonunda, dalgaların biriktirme, aşındırma etkileri ile oluşan jeomorfolojik öğelerin, şekillerin bulunduğu, ya da dalgaların kara yönünde en çok erişebildiği düzeyde iken kapladığı alanlar olarak tariflenmişlerdir. (Geray;1976,s.67)

Yürürlükteki Kıyı Kanununa göre kıyı: "deniz, tabii ve suni göl ve akarsularda, kıyı çizgisinden sonraki kara yönünde su hareketlerinin oluşturduğu kumluk, çakıllık, kayalık, taşlık, sazlık, bataklık vb. alanlardır."

Ancak, burada kıyı kavramında asıl vurgulanmak istenilen bu bölgelerin kaynak olma özelliğidir. Kıyıları, su ve kara yaşantılarının iç içeliğinin getirdiği, çeşit ve zenginliğin yarattığı, doğal bir kaynak olarak farklı kullanışları çekmektedir. Kısaca, suyun, karanın, havanın birleştiği bir alan olarak kıyı alanları, bir yandan konut, dinlenme, turizm için en elverişli konumu oluştururken, diğer yandan da sudan, denizden, kırsal vb. doğal oluşumlardan, güneş ışığından, teniz havadan ve doğal peyzajın yarattığı görünümünden yararlanmak için olanak da tanımaktadırlar.

Kıyıları, günümüze kadar aşağıda belirtilen kullanışlara kaynaklık etmiştir. Kıyıları,

1. Su ürünlerinden yararlanmayı gerektiren kullanışlar,
(Bir araştırmaya denizdeki canlı varlıkların, kıyıda 1000 g/m² iken derin sularda 20 g/m² yoğunluğunda bulunduğunu belirlenmiştir. (Karabay;1976,s.90)
2. Savunmaya yönelik kullanışlar
3. Deniz ile kara arasında bir kırılma noktasında olduğu için kara ulaşımı ile deniz ulaşımı arasında geçişi sağlayan limanlar
4. Deniz taşımacılığına yönelik deniz taşıtları üretimi
5. Ulaşılabilirlikten dolayı ticaret (ithalat-ihracat), depolama ve sanayi kullanışları
(Artıkların kolayca atılabilmesi, sanayinin kıyılarda yer seçmesinin bir diğer nedenidir.)
6. Liman, ticaret, sanayi vb. fonksiyonların getireceği konut vb. kentsel kullanışlar.
7. Ve son olarak doğal özellikleri (kırsal, kayalık vb. oluşumlar, özgün mikroikliması) ile de dinlenme-eglenme ve genel olarak yerleşme için üstünlüğü olan alanlardır.

Sonuçta, kıyı (yasalarda getirildiği şekli ile) ne basit bir çizgi, ne de değişken bir bant olarak değil, üzerinde farklı eylemlerin yer aldığı, ikinci ve üçüncü boyutta belirli derinliği ve ekolojik-doğal özellikleri olan bir alan olarak kabul edilmelidir. (Karabay;1976,s.91)

Yeryüzünde mevcut kıyı alanlarının sınırlı oluşuna karşın çektiği işlevler nedeniyle, bu alanlar üzerinde sürekli bir baskı oluşmuştur ve izlenen yanlış politikalar-uygulamalar sonucunda, kıyılarda geri dönüşü giderek olanaksızlaşan kıyı sorunları ortaya çıkmıştır. Oysa, doğal ve ekonomik bir kaynak olarak bu alanların sonraki kuşakların kullanımına da sunulması bir görevdir.

Kıyıların bir kaynak olarak korunması, geliştirilmesi ve kullanılması, genelde tüm doğal kaynakların toplum yararına kullanılması sorunsalının bir parçası olarak görülmelidir. Bugüne kadar, kıyıların, halkın ortaklaşa-çesit, serbestçe yararlanmasına ayrılan, üzerinde özel mülkiyete izin verilmeyen bir kamu malı (orta mali) niteliğinde olduğunu vurgulayan çeşitli kanunlar çıkarılmıştır.

II. TÜRKİYE'DE KİYI ALANLARININ KULLANIMINA İLİŞKİN GELİŞTİRİLEN YASAL DÜZENLEMELER VE POLİTİKALAR

Ülkemizde de, geçmişten günümüze kadar çıkartılan farklı yasal düzenlemelerde, kıyıların bir kamu malı sayılması zorunluluğu ve toplum yararına kullanılması gereğinin altı çizilmiştir.

En gerilere gidildiğinde, devletin çıplak mülkiyetine dayalı Osmanlı toprak düzeninde, kıyıları da devlet malı sayılıyordu. 1876 yılında yürürlüğe giren Mecelle'nin 1234,1237 ve 1264. maddeleri ile deniz ve göllerin, hava ve ışık gibi, başkalarına zarar vermeksizin, herkesin yararlanacağı, bir anlamda orta mali olduğu belirtiliyordu. (Geray;1976,s.65) (Ancak, bu dönemlerde, İstanbul gibi şehirlerdeki yalılar dışında kıyıları pek de fazla talebin bulunmadığını hatırlamakta yarar vardır.)

Cumhuriyet döneminde çıkartılan Medeni Kanunun 641 ve 912. maddeleri ile, 'menfaati umumia ait sular', devletin hüküm ve tasarrufunda görülerek, bu alanların özel mülkiyete konu olamayacağı ve kamu kullanımına tahsis edilen bu taşınmazların tescile konu olamayacağı vurgulanmaktadır.

Görüldüğü ki, mülkiyete ilişkin yaklaşımlar çok eskilere dayanmaktadır. Ancak, kıyı alanı tanımlı genellikle denizden itibaren "şu kadar" metrelik bir bant olarak algılanagelmıştır.

1933 tarihli Yapı ve Yollar Kanunu'nun 4. maddesi: deniz ve göl kenarlarından 10 m. genişliğindeki bir bantın kanunun yararlanaşına ayrılmış bir yer olarak serbest bırakılmasını öngörüyor, 1957 yılında yayınlanan İmar Nizamnamesinin 40. maddesi, (su kenarı tanımını vermesizin) su kenarından itibaren en az 30 m. derinliğindeki bir bantta özel yapılaşmaya izin vermiyordu.

Diğer yandan, 1950'ler öncesi Türkiye'sinde, kentleşme ve sanayileşme oldukça geri ve coğrafi hareketlilik de sınırlı olduğu için önemli bir kıyı sorunu bulunmamakta idi. 1955'lerden sonra hızlanan kentleşme, ulaşılabilirliğin artması, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler, kıyıları üzerinde taleplerin yoğunlaşmasına neden olmuştur ve giderek kıyıların yağmalanması konusu 1960'lı yılların sonlarında kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır.

Bu arada, 1966 yılında, "Milli Kıyıları Kanunu" hazırlanmış ancak yasalaşmamıştır. Bu yasa önerisinde, su kıyısında en az 10 m.'lik kuşak "Ulusal Kıyı" olarak bırakılıyordu. Artan turizm talepleri karşısında, 1969 yılında onaylanan "Turistik Gelişme Politika Esasları" ile, Çanakkale-Balıkesir il sınırları ve Antalya-İçel il sınırları arasındaki sahil şeridinin 3 km. derinliği içinde kalan alan Turistik Gelişme Bölgesi olarak saptanmış ve 20 yıl için bu bölgede 500.000 yatak öngörülmüştür. (Geray;1976,s.65)

Ancak, kıyılarda düzenli bir yerleşmenin sağlanması amacıyla, kullanım koşulları ve yapılanmaya ilişkin kapsamlı ilk yasal düzenleme, 6785 sayılı İmar Kanununa 1605 sayılı kanunla eklenen Ek 7. madde ile 1972 yılında getirilmiştir. Bu yasanın uygulanma yönetmeliği ise 1975 yılında çıkartılabılmıştır. Yönetmeliğe göre kıyının doğal sürekliliğini sağlamak üzere 30 m.'lik şeritte hiçbir yapı yaptırılmıyordu. 1984 yılına kadar kıyı alanlarının düzenlenmesinde bu kanun ve ilgili yönetmeliği esas alınmıştır.

Mülkiyet hakkının ösüne dokunduğu gerekçesi ile anılan yasa aleyhine açılan davada, Danıştay 1975 yıllarında, mülkiyet hakkının çağdaş yorumunu getirerek, bireyin yararı ile toplum yararının karşılaştığı durumlarda toplum yararını üstün tutmuştur.

Kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu, kıyıları ve sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetilmesi hükmü 1982 Anayasasında da güvence altına alınmıştır. (34 ve 43. maddeler)

Planlama konusunda yetkilerin merkeze mahalli idarelere kaydırıldığı dönemlerde; 3194 sayılı İmar Kanunu ile birlikte 1984 yılında 3086 sayılı Kıyı Kanunu çıkartılmıştır. Ancak, bu yasanın ömrü oldukça kısa sürmüştür. Anayasa Mahkemesi 1986 tarihli kararı ile bazı maddeleri Anayasaya aykırı bularak kanunun tümünü iptal etmiştir. Burada, iptal gerekçeleri genellikle tanıma ve kamu yararı yorumuna yöneliktir.

Aradaki 4 yıllık yasal boşluk döneminden sonra Nisan 1990 tarihinde şu anda yürürlükte bulunan Kıyı Kanunu çıkartılmıştır. 3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun amacı, "deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin ethisinde olan ve devanı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esaslarını tesbit etmektir" şeklinde belirtilmiştir. Bu amaçla yönelik olarak, kıyıda ve sahil şeritlerinde planlama ve uygulama yapılabilmesi için öncelikle kıyı kenar çizgisinin belirlenmesi ve genel olarak kıyıda hiçbir yapı yapılmayacağı, sahil şeritlerinde ise, kıyı kenar çizgisinden itibaren kara yönünde en az 20 m.'lik bantın toplum yararlanmasına ayrılmış tesislerin yanısıra gününbirlik kullanışlara ayrılması gerektiği belirtilmektedir.

Ösünde, bu son yasal düzenlemede de kıyı ve sahil şeritlerinden yararlanmada toplum yararının altı çizilmektedir. Ancak, yine kıyı yaklaşımında, yalnızca belirli bir bantın korunmasını, ya da çok sınırlı bir bantın denetin altına alınmasını yeterli görme anlayışı sürdürülmektedir.

Kıyı alanlarının düzenlenmesi ve korunmasına yönelik olarak Kıyı Kanunu dışında pek çok sayıda kanun, yönetmelik vb. yasal düzenleme söz konusudur. 2872 sayılı Çevre Kanunu ve ilgili yönetmelikleri, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, ayrıca, kıyı kullanıcılarını da içerecek şekilde çeşitli yasalarla tanımlanmış kuruluşlara ilişkin yasalar gibi.

Anılan düzenlenelerle kıyıların topluma açık, kamu yararına kullanımını sağlamak üzere sürdürülegelen çabalar, genellikle sonuçsuz kalmıştır. Türkiye'de, kıyı alanlarının düzenlenmesinde ya da yönetimindeki en büyük zorluk, düzenleme ve yönetim konularındaki yetkilerin çeşitli kurular (merkezi+mahalli

yoneticileri arasında dağıtılmış olmasından kaynaklanan yetki ve sorumluluk kargaşasıdır. Herbir yetkili kuruluş, kıyı bölgelerini bir bütün olarak ele alması için, yalnızca kendi sektörlerinin doğrultusunda politikalar üretmekle yetinmemektedir. Bu tek yönlü sektörel yaklaşım ise, kıyıların bir bütün olarak kapsamlı ve tutarlı bir çerçevede ele alınmasını engellemektedir.

III. KİTİ ALANLARININ YÖNETİMİNDE KURUMSAL YAPIDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR

Kıyı bölgelerinin düzenlenmesinde söz sahibi olan yerel ve merkezi yönetin kuruluşlarının sayıları oldukça fazladır.

- Yerel Yönetimler:

1985 yılında yürürlüğe giren 3194 sayılı İmar Kanunu ile plan yapmanın yanı sıra onama ve uygulama yetkisi, belediye ve mücavir alan sınırları içinde Belediyelere, dışında ise Valiliklere verilmiştir. Kıyılardaki yoğun yapılaşma talepleri ile birlikte alt-yapı hizmetlerine olan aşırı yük karşısında, zaten yetersiz durumda bulunan teknik ve ekonomik güçleri ile kıyı belediyeleri, sorunların çözümünde zor durumda kalmışlardır. Bunun nedeni daha çok, son yıllarda; turistik tesislerin yanı sıra, tatil siteleri ve II. konut kooperatifleri inşaatlarında görülen patlamadır. Yılın belirli dönemlerinde kullanımları sözkonusu olan bu sitelerin güney ve batı kıyıları boyunca alanın yaklaşık yüzde otuzaltısını kapsadığı ve sayılarının da 100-150.000'i bulduğu tahmin edilmektedir. (Metap Raporu;1991,s.9)

Yazlık sitelerin oluşumunda, deniz kıyısının yarattığı çekicilik ve tatil yapma isteğinin yanı sıra süregelen yüksek enflasyon oranının da etkisi olmuştur. Ayrıca, bir dönem Toplu Konut Fonundan, II. konut içinde kredi verilmesi sayısal artışta bir diğer etmendir. (Yaklaşık 50000 adet yazlık konuta kredi sağlanmıştır. (Metap Raporu, 1991, s.9))

Genellikle, sonradan garip bir mozaik oluşturan "nevzi planlar" biçiminde parça parça oluşturulan kooperatif gelişmeleri-ya da yazlık siteler, daha sonra planın bir bütün olarak ele alınmasında karşımıza en büyük güçlük olarak çıkmaktadır.

- Turizm Bakanlığı:

1982 yılında yürürlüğe giriş olan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile, turizm bölgesi, alanı ya da merkezi ilan edilen yerlerde, Bakanlığa, bu yerleri planlama, düzenleme, yönetme ve mali teşvikler sağlama yetkileri verilmiştir. Turizmi tek kalkınma yolu inmiş gibi gören sektörel bir anlayış sonucu, hazineden devredilen ya da kamulaştırılan şahıs arazileri turizmcilere uzun sürelerle, çok ucuza kiralanmakta, tahsis edilmekte ya da satılmaktadır.

Daha çok yatak daha çok turist anlayışı ile teşvik edilen turistik tesisler, giderek çevre açısından doğal dengesi bozarken tesislerin doluluk oranında düşmelere neden olmaktadır. Turizm Bakanlığınca yapılan çalışmada 1987-1990 yılları arasında Antalya, Aydın, İzmir, Muğla illerinde belgeli yatak sayısının 40.000'lerden 90.000'lere çıkmasına karşılık doluluk oranının % 35'lerden % 27'lere düştüğü saptanmıştır. (Annex;1991)

Diğer yandan, kanunda öngörülen mali teşvikler de (5 yıl emlak vergisinden muaf tutulma, alt yapı hizmetlerinden en düşük bedellerle yararlanma vb.) yerel yönetimlere artı külfet yüklemektedir. Akdeniz Çevre Teknik Yardım Programı çerçevesinde yapılan tesbitte güney ve batı kıyı şeridinde altyapıyı iyileştirmeye yönelik yatırımların tutarının 1.5 milyar dolar civarında olacağı hesaplanmıştır.

- Orman Bakanlığı:

6831 sayılı Orman Kanununa göre, devlet mülkü olarak, kanunun ekonomik ve toplumsal yararı doğrultusunda korunarak yönetilmesi gereken ormanlar, Turizmi Teşvik Kanunu ile turistik tesis yapımı amacıyla kullanılabilirler. Kaldı ki; turizm alanı veya merkezi dışında kalan devlet ormanları da, 1967 yılında Orman Kanununda yapılan değişiklikle ve 7.2.1988 tarihli yönetmelikle, turistik tesislere tahsis edilebilmektedir. Bazı hallerde harita ve plan çalışmaları yapılmadan gerçekleşen bu tahsislerde problemler doğmaktadır.

Benzer uygulamalar, Vakıflar Genel Müdürlüğü arazilerinde ve vakıf zeytinliklerinde de son yıllarda yaygınlaşmıştır.

- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı:

1989 yılında yürürlüğe giren "Tarım Alanlarının Tarım Dışı Gaye ile Kullanılmasına Dair Yönetmelik" ile; tarımsal faaliyetleri olumsuz yönde etkilene pahasına da olsa, kıyı bölgelerindeki verimli tarım alanları kooperatif, turizm, sanayi vb. tarımdışı kullanışlara verilebilmektedir.

- Karayolları Genel Müdürlüğü, Devlet Limanlar Hava Meydanları Genel Müdürlüğü gibi kuruluşlar, karayolu güzergahı, liman, havaalanı yerseçimi vb. ulaşım kararlarının alınmasında kıyı bölgeleri içinde söz sahibi durumundadır. Ve bu kuruluşların aldıkları kararlar, buralara getirilen planlamalar için de bağlayıcı olurken gelişmelere de potansiyel zemin yaratmaktadır.

- Kültür Bakanlığı:

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile doğal, tarihsel, kentsel ve arkeolojik sit alanlarının korunması yetkisi adı geçen Bakanlığa verilmiştir. Kıyı bölgelerinin doğal cazibesi nedeniyle tarih boyunca birçok medeniyet buralarda yer seçmiştir. Bu nedenle de kıyılarda çok sayıda sit alanı bulunmaktadır. Türkiye'deki doğal ve tarihsel mirasın, turizm sektörü açısından önemi açıktır. Ancak, yoğun yapılaşma baskıları karşısında doğal ve tarihsel öneme sahip bu alanların Kültür Bakanlığına korunmasında güçlükler doğmaktadır.

- Çevre Bakanlığı:

21.8.1991 gün ve 443 sayılı K.H.K. ile kurulan bu en yeni bakanlıktan tüm çevre sorunlarının çözümü beklenmektedir. Kıyılardaki çevre konuları ile ilgili olarak, Çevre Bakanlığı da diğer kurumlarla birlikte söz sahibidir.

Görüldüğü gibi, kıyı bölgeleri ile ilgili olarak oldukça fazla sayıda kurum ve kuruluş devrededir. Türkiye'de yaşanan sorunların da zaten pek çoğu, yasalarla tanımlanan yetki ve sorumlulukların birbiriyle çakışması, kurumların sektörel yapısı ve yasalardaki boşluktan kaynaklanmaktadır. Bu kaos ortamında yetki boşlukları bulunması kaçınılmazdır. Farklı amaçlarla kurulan merkezi ve yerel kurumların denetim altındaki bölgelerin sayısındaki artış, ulusal kıyı şeridinin toplum yararına korunmasına ilişkin yetki ve görev kargaşasına yol açmaktadır.

IV. SONUÇ

Sonuç olarak, hızlı ve düzensiz kentleşme sonucunda plansız ve sağlıklı kentsel alanlar, doğal değere sahip alanlar üzerinde parça parça oluşmuş dağınık yapılaşmalar, önemli arkeolojik, tarihsel ve kentsel sit alanları ile birlikte orman ve tarım alanlarının yok olma tehlikesi, su kaynakları üzerine aşırı talep ve kirlenmenin getirdiği sonuçlar, ilgili yasalar ve kurumsal yapıdaki dağınıklık ile de birleşince, kıyı bölgelerinin çekiciliğinde temel verilerden biri durumunda olan doğal ve çevresel değerler yerini kirlilik ve uyumsuz yapılaşmalara bırakmıştır. Çevrenin giderek bozulmasının, kıyı bölgelerindeki ekonomik gelişme ve turizm üzerinde de olumsuz etkileri olacağı açıktır.

Ülkemizde yaşanan kıyı sorunlarının birçoğu, ekolojik açıdan duyarlı kıyı bölgelerinde benzer gelişmelere hedef olan diğer ülkelerle ortak özellikler göstermektedir.

ABD, Fransa ve İspanya'daki kıyı sorunları ve son zamanlarda izlenen kıyı alanları yönetim modelleri incelendiğinde, ülkemiz açısından da yararlanılabileceğine inanılan bazı sonuçlar şu şekilde sıralanabilir.

- Kıyı, bir çizgi, bir bant olarak değil, iç bölgeleri de içeren geniş kapsamlı ele alınmalı, (Fransa'daki "derinlemesine düzenleme" kavramı bu yaklaşımın uzantısıdır.)

- Ülkenin yönetim programlarının temel hedefi doğal ve tarihi sit alanlarının korunması olmalıdır. (Çünkü, biliniyor ki anılan sit alanları bir kez tahrip olduğunda ya tüneyle yok olmakta, ya da restorasyonu çok pahalı olabilmektedir.)

- Çevresel açıdan kritik önem taşıyan alanların kamunun mülkiyetinde olması esas alınarak, bu bölgelerin devletçe denetlenip yönetilmesi,

- Devletin kıyı bölgelerinde özel sektöre gerçekleştirilecek turistik tesislere, 'bu bölgeler zaten yeterince caziptir' düşüncesinden hareketle, herhangi bir teşvik sağlanması,

- Koruma-gelişme arasında bir denge kurulması, bu bağlamda bölgede programlanan yatırımlardan önce çevresel etki değerlendirilmesi yapılması.

- Ve bir bütün olarak tüm kıyı bölgeleri için kapsamlı ve tutarlı bir kurumsal çerçeve geliştirilmesi,

Türkiye'de üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olarak kıyı alanlarına özel önem vermemelidir. Çünkü, nüfusun yaklaşık % 50'si kıyısı olan illerde yaşamakta ve doğal, tarihsel vb. öğeler de bu bölgelerde yoğunlaşmıştır.

Diğer yandan, kıyı bölgelerinde yaşanan sorunlar ve gelinen nokta, ülkenin diğer sorunlarından bağımsız olarak ele alınmaz. Kıyıların kullanılması, korunması, geliştirilmesi konuları tüm ülke topraklarının doğal kaynakların, toplumsal ereklere ve toplum yararına kullanılması sorununun bir parçasıdır. Ancak, şu da bir gerçek ki, kıyıları yönelik olarak, yasal mevzuattan başlayarak, kurumsal yapının, planlama ve uygulama süreçlerinin yeniden tanımlanması gereklidir. Kıyılarımızın hemen hepsi farklı ölçeklerde planlanmış ve hatta uygulanmış inar planı bile varken (Yoğurtçuoğlu,1990), kıyılarımızın hali neydendir. (Geride kalan 27 adedi de yeni kurulmuş olan Belediye'lerdir.)

Kanımızca, konuya, bütüncül kıyı bölgeleri sorunsalı içinde bakılmalıdır.

Temelde, kıyı alanlarının düzenlenmesinde, 2 temel ilke grubundan söz edilebilir.

1. Kaynak koruma-geliştirme ya da düzenlenmede ekolojik dengenin sağlanması.

2. Toplum yararı, eşitlik, serbestlik-açıklık.

İkinci ilke grubu, bugüne kadar geliştirilen yasa ve politikalarda yer almasına rağmen, pratikte ne derece gerçekleştirilebildiği bu tebliğ çerçevesinde tartışılmıştır. Bugünkü işleyişi ile de sağlanabileceği tartışma götürür. Bu nedenle yeniden yapılana gereği açıktır.

Belirtilen ilkelerin sağlanmasına yönelik olarak Türkiye'de yeni bir model araştırılmalıdır. Kıyı bölgelerini kapsayacak model, planlamadan başlayarak, arazi yönetimi ve uygulamaya kadar tüm aşamaları içermelidir. Ve bu daha çok bölgesel yerel yönetim modelleri ile çözümlenmelidir. Bu model içerisinde planlamadan başlayarak arazi yönetimi ve çevre tanzimine kadar her aşamada tan yetkili bir kurul ve o yöre yaşa yanları ile birlikte tüm ilgili grupların katılımı öngörülmektedir.

Diğer yandan, kıyıda nasıl yararlanılacağına ilişkin tutarlı, ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde politikalar geliştirilip, planlamalar yapılmalıdır. Yerel ölçekte gerçekleştirilecek planlama eylemi, o yörede oluşturulacak yerel yönetim modeli içinde düşünülmelidir. Ancak, unutulmamalıdır ki, sorunlar yalnızca planlar, yatırım programları yapmak ya da inar denetimlerini etkili kılmakla çözülemez. Sorunlara, yeterli bir bilinçlenme düzeyi ile toplumun da sahip çıkması gerekir.

Son söz:

21. yüzyıla, doğal ve tarihi değerleri korunmuş, gelişme ile ekoloji arasında denge sağlanmış, gerçek anlamıyla toplumların yararlanmasına açık kıyı düzenlenmeleri ile girebilecek üyüdüpla.

KAYNAKÇA

- GERAY, Cevat (1976) : "Kıyıların Toplum Yararına Kullanılmasına İlişkin Sorunlara Genel Bakış", Mimarlık 76/2, s.64-69.
- GEZİK, Güner; KİPER Perihan (1991) : "3621 Sayılı Kıyı Kanunu ve Uygulama Yönetmeliği", İmar Planlama Dairesi Başkanlığı Semineri Kitapçığı
- KARABEY, Haydar (1976) : "Fransa'nın Yönetim ve Planlama Düzeyinde Kıyıların Düzenleme ve Koruma Çabaları", Mimarlık 76/2, s.90-96.
- KUNTALP, Erden (1976) : "Kıyıların Hukuksal Düzeni", Mimarlık 76/2, s.76-79.
- TEKELİ, İlhan (1976) : "Kıyı Planlamasının Değişik Boyutları", Mimarlık 76/2, s.41-47.
- YOĞURTÇUOĞLU, Tülin (1990) : "OECD National Context of Coastal Zone Management" Yayınlanmamış rapor.
- METAP Danışman Raporu (1991): "Türkiye'de Kıyı Alanları Yönetimi". Yayınlanmamış rapor.
- ANNEX (1991) : "Coastal Zone Management (CZM) in Turkey". Yayınlanmamış rapor.

KIYI YERLEŞİMLERİNDE PLANLAMA VE BELEDİYELERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR,ÇEŞME BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Doç.Dr.Zerrin Toprak Karaman
D. E.Ü. İk.İd.Bil.Fak
Kamu Yönetimi Bölümü
Buca-İZMİR

KIYI YERLEŞİMLERİNDE PLANLAMA VE BELEDİYELERİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR,ÇEŞME BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Aşırı kullanma, ekonomik kaynaklarımızın çoğunu tehdit etmektedir. Bir ülke çok zengin doğal kaynaklara sahip olabilir. Ancak bu zengin doğal kaynaklarını değerlendirememiş, bir başka ifadeyle ekonomisine girdi olarak yansıtamamış ise imkân ve araçlarını kalkınma sürecini hızlandırmada yeterince kullanamamış demektir.Doğal kaynaklarımız arasında yer alan önemli bir ekonomik potansiyel güç de kıyılarıdır. Kıyı ve deniz kaynaklarına olan baskının 2000 yıllarına doğru daha da artacağı bilinmektedir. Yol açtığı sosyo-ekonomik ve politik sorunların ağırlığı itibarıyla iç ve dış turizm hareketleriyle de iç içe bulunan kıyı alanlarının kullanımı bu değişimden tamamen etkilenmektedir.Bütün kıyı devletlerinin mevcut doğal zenginliklerinin envanterini hazırlama ve politika belirleme çalışmalarını yoğunlaştırdığı bu dönemde 8272 km ye ulaşan kıyıları ve küçümsemeyecek miktarda iç sulara sahip bir ülke olarak bu konu şüphesiz büyük bir önem taşımaktadır. Aşağıda bu konu incelenmektedir.

1.KIYILAR VE KAMU MALLARI İÇİNDEKİ YERİ

Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde yönetim için gerekli unsurların yanısıra taşınır ve taşınmaz mallara da gerek vardır. Kamu hizmetlerinde kullanılan mallar hukuki bakımdan özel mülkiyetteki mallardan farklı olduğu gibi, kendi aralarında da farklılıklar göstermektedir. Bir kısım kamu malları, il özel idaresi ve belediyelerin sahip olduğu dükkan ve işhanları gibi sadece gelir getirmek amacıyla kullanılmaktadır. Bir kısım kamu malları da hal ve pazar yerleri gibi, gelir yaratmanın yanısıra kamu hizmetlerini de gerçekleştirmektedir. Bir kısım kamu malları ise sokaklar,parklar ve kıyıları gibi sadece kamu hizmetlerinin yürütülmesi amacıyla kullanılmaktadır(Güran;1987, s. 68,79).

Kamu hizmetlerine dolaylı ya da dolaysız hizmet eden bu mallar konusunda Türk hukukunda belirsizlik görülmektedir. İdare Hukuku'nun diğer konularında olduğu gibi kamu malları konusunda da hukuki yapıyı düzenleyen genel bir kanun bulunmamaktadır. Bu bağlamda Yargısal kararlar ve bilimsel öğretilerde tam bir uyum bulunmadığı(Duran;1982, s.62-83),belirtilmektedir.

Türkiye'de bilimsel öğreti, Fransız hukukunun da etkisiyle devlet mallarının kamu malları ve devletin özel malları olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya tabi tutul-

masında genellikle birleşmektedir(Düren;1975, s.39).Kamu malları ise sahipsiz mallar, orta malları ve hizmet malları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu konuda temel kanun hükmü olarak Medeni Kanununun 641 .nci maddesi örnek gösterilmektedir.Kanunun adı geçen maddesi ve diğer ilgili kanunlara göre Türk Hukukunda,"tarıma elverişli olmayan yerler","ormanlar ve doğal kaynaklar","kıyılar ve genel sular" ile "kültür ve tabiat varlıkları" sahipsiz sayılmaktadır. Başka bir ifadeyle, kamu mallarının doğal kamu grubunu oluşturan ve en tartışmasız örneği sayılan doğal varlıklar, Devletin "devlet" olma özelliğine dayanarak koruduğu nesnel sistemi içinde yer almaktadır. Bu malların işletilmesi ve kullanılmasında kamu yararı gözetilmektedir.

2.KIYIYA İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELERİN GELİŞİMİ

Kıyı yerleşimlerdeki imar hareketlerinin belirli bir sisteme oturtulması isteği, ülkeleri kıyıların ekolojik dengesini korumak için birtakım önlemler arama ve alma çalışmalarına yönelmiştir.Türk Hukukunda kıyı ve kıyıya bağlı hukuki rejim, 1970'li yıllardan bu yana geliştirilmeye çalışılmış (İspir;1986, s.91-108;Toprak;1987,s.340-42;Toprak;1990,s.37-40),ancak olumsuz toplumsal alışkanlıklar genelde, mevzuatı aşabilmiştir.Son olarak 1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu ve ilgili Yönetmelik,kıyıya ilişkin yeni düzenlemelere yer vermiştir. Şüphesiz kıyılarımızın bugüne kadar tamamen yasal düzenlemeden yoksun bulunduğu da söylenemez.

Kıyılara ilişkin mevzuat düzenlemeleriyle, kıyıların toplum yararına kullanılması ve devlet kontrolüne alınmasına çalışılmaktadır.1961 Anayasa'sında (md.38 ve 130) olduğu gibi 1982 Anayasa'sı da "Kıyılar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir"(md.43) hükmüyle kıyıları ve sahil şeridinde kamu yararı kavramını ölçüt vermiştir.Ayrıca Medeni Kanununun 641.nci maddesi ve yürürlükte olmayan 6785 sayılı İmar Kanunu'nun ek 7 ve 8.nci maddeleri ve bu maddelere dayanılarak çıkarılan yönetmelikler kıyı ve kıyılara ilişkin düzenlemelere yer almıştır.

Nihayet 1984 tarihli ve 3086 sayılı Kıyı Kanunu ilk defa tamamen kıyıya ilişkin bir düzenleme olarak yürürlüğe girmiştir . Kanununun 4.üncü maddesinde; kıyı çizgisi, kıyı-kenar çizgisi,kıyı ve sahil şeridi gibi kavramlara yer verilmiş ancak kıyı-kenar çizgisi tanımı yapılırken "kayalık" tabiri unutulmuştur. Ayrıca kanunun 6.nci maddesinde,(... faaliyetlerinin özellikleri gereği, tersane, fabrika, santral, su ürünlerine dayalı tesisler, gemi sökme yeri vesair kıyıda zorunlu tesisler ile eğitim, spor veya turizm amaçlı tesisler yapılabilir" denilmektedir. Bu ifade yer alan "faaliyetlerinin özellikleri gereği" deyimini her anlama veya gayeye çekilecek bir ifade olarak görülmüştür. Örneğin, turizm amaçlı tesislerin kıyının dibinde yapılması gerekmektedir. Öte yandan 9.uncu maddede belirtilen imar planlı yerlerde en az 10 metre ve diğer yerlerde en az 30 metre esası yeterli görülmemektedir. Son olarak da 13.üncü maddede, "sahil şeridinde toplum yararlanmasında ayrılan yerlerde yapılanma izni verilebilmesi için bu niteliğin tapu kütüğünün beyanlar hanesine işlenmesi mecburidir "denilmektedir.Bu ifade yer alan "toplum yararlanmasına ayrılan yerlerde yapılanma" anlatımı belirsiz ve Anayasa'nın 43.ncü maddesiyle de "uyumsuz" olarak değerlendirilmiştir. Geçici 2.nci maddenin birinci fıkrasında yer alan "1972 yılından önce kıyıda doğmuş özel mülkiyete konu yapılar için imar affı " uygulaması da Anayasa'ya aykırı bulunmuştur.

Kısaca değerlendirildiğinde 3086 sayılı Kıyı Kanunu , yukarıda belirtilen ek 7 ve 8.nci madde hükümlerine genelde farklı bir yorum getiremediği gibi 1982 Anayasa'sına ters düşen esasa ilişkin bazı hükümlerin iptali ile Kanunun diğer hükümlerinin de bir anlamı kalmamış ve yürürlükten kaldırılmıştır . 1987 yılında 6785/1605 sayılı İmar Kanunu'nun ek 7 ve 8.nci maddelerini esas alan bir genelge yayınlanmış ancak 1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu yürürlüğe girinceye kadar olan ve "belirsizlikle" değerlendirilen bu dönemde (?), genelde kıyı çizgisinden başlamak üzere yapılaşma az çok devam etmiş ve kamu yararı lehine bir gelişme ortaya çıkmamıştır.

Anayasamızda,Devletin temel amaç ve görevlerine ilişkin olarak"... kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surlerde sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır"(md.5) hükmüne yer verilmiştir.Buna bağlı olarak toplumun güneşten, deniz ve göl ile bunların kıyılarından yararlanılmasını sağlamak, bu gibi yerleri toplumun faydalanmasına ve hizmetine tahsis etmek, korumak için gerekli tedbirleri almak Devletin görevidir.Bu genel değerlendirmeye dayanarak 1990 tarihli Kıyı Kanunu aşağıda temel özellikleri itibariyle incelenmektedir.

1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu ve Uygulama Yönetmeliği

1990 tarihli Kıyı Kanunu deniz tabii ve sunî göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkişinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözetenek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esaslarını belirtmektedir.

Kıyı Kanunu ve Uygulama Yönetmeliğinde: kıyı,kıyı-kenar ve kıyı çizgisi,sahil şeridi ile dar kıyı kavramlarını belirlemektedir.Buna göre;

Kıyı çizgisi: Deniz, tabii ve sunî göl ve akarsularda, taşkın durumları dışında, suyun kara parçasına değdiği noktaların birleşmesinden oluşan meteoro-lojik olaylara göre değışen doğal çizgidir (yönetmelik.md.4).

Kıyı-Kenar çizgisi: Deniz,tabii ve sunî göl ve akarsularda, kıyı çizgisinden sonraki kara yönünde su hareketlerinin oluşturduğu kumluk,çakıllık,kayalık, taşlık,sazlık, bataklık ve benzeri alanların doğal sınırır (3621 Sayılı Kanun . md.4).Bu sınır,doldurma suretiyle arazi elde edilmesi halinde de değıştirilemez (yönetmelik.md.4).

Kıyı: Kıyı çizgisi ve kıyı-kenar çizgisi arasındaki alandır (3621 Sayılı Kanun.md.4).Bu alan deniz,tabii ve sunî göllerde, taşkın durumları dışında kara yönünde en çok ilerlediği anda suların belirlediği kıyı çizgisi ile bu çizgiden sonra da devam eden, kıyı hareketlerinin oluşturduğu kumluk,çakıllık, taşlık,kayalık, sazlık,bataklık alanının kara yönündeki doğal sınır çizgisi arasında kalan alandır (yönetmelik.md.4).

Sahil Şeridi: Kıyı-kenar çizgisinden itibaren kara yönünde,
(a) 17 Nisan 1990 tarihinden sonra Uygulama İmar planı yapılan veya yapılacak alanlarda sahil şeridi ,kıyı-kenar çizgisinden itibaren kara yönünde ya-

tay olarak en az 20 metre genişliğindeki alanı (yönetmelik, md. 16/a), (**)

(b) Uygulama imar planı bulunmayan belediye ve mücavir alan sınırları içinde veya dışındaki yerleşik alanlarda, çevre düzeni ve/veya nazım imar planı bulunsun veya bulunmasın, yatay olarak en az 50 metre genişliğindeki alanı,

(c) Belediye ve mücavir alan sınırları içinde ve dışındaki iskân dışı alanlarda, çevre düzeni ve/veya nazım imar planı bulunsun veya bulunmasın yatay olarak en az 100 metre genişliğindeki alanı göstermektedir.

3621 sayılı kanun, ilk defa "dar kıyı" anlatımına yer vermiştir. Buna göre; **Dar Kıyı, Kıyı -kenar çizgisinin kıyı çizgisi ile çakışmasını, ifade etmektedir.**

Yasada istisna olarak gösterilmemekle beraber, Belediye ve mücavir alan sınırları içinde veya dışındaki, nazım imar planı bulunsun veya bulunmasın uygulama imar planı bulunmayan alanlarda yatay olarak en az 50 metre genişliğindeki sahil şeridi, belediye ve mücavir alan sınırları dışında ve köy yerleşim alanı içinde ise ve ayrıca daha önce yürürlükte bulunan mevzuat hükümlerine uygun yapıların bulunduğu meskûn alanlarda, 10.11.1985 tarihinden önce köy nüfusuna kayıtlı ve köyde sürekli oturanlar tarafından konut olarak yapılacak yapılar için mevcut teşekkül de dikkate alınarak sahil şeridi yatay olarak en az 10 metreye düşürülebilmektedir.(3621 sayılı kanun md.4/3.b) (**)

Kanaatimizce istisna olarak değerlendirebileceğimiz bu hükümde, belirtilen 10 metreye düşürülebilme tasarrufundaki kamu yararını anlamak mümkün görülmektedir. Ayrıca bu hüküm Yönetmelikte genişletilerek, "...sahil şeridi 1.3.1995 tarihinden sonra mevcut teşekkül de dikkate alınarak yatay olarak en az 10 metreye kadar indirilebilir" hükmüne yer verilmiştir.(yönetmelik,md.16/d).Bu hüküm de köy yerleşimlerinde imar planı uygulamasının yetersizliği göz önüne alındığında kamusal menfaatler açısından anlamlı değildir.

Ayrıca, kıyıda uygulama imar planı kararı ile iskele, liman, barınak, yavaşma yeri, rıhtım, dalgakıran köprü gibi kıyının kamu yararına kullanımı ve kıyıyı korumak amacıyla yönelik alt yapı tesislerinin yapımına (3621 sayılı kanun, md.6/a) izin verilmektedir. Uygulama imar planı yapılacak alanlarda yatay olarak 20 metre genişliği, hatta daha önceki uygulama imar planındaki ölçütler dikkate alınarak en az 10 metre den itibaren sahil şeridinde yapılaşma kabul edilmektedir (3621 sayılı kanun Geçici Mad).Toplum yararına açık olmak şartıyla konaklanmayan ancak günü birlik turizme yönelik yapı ve tesisler yoluyla da bu alanların kullanılabilmesi belirtilmektedir (3621 sayılı kanun md.8/2).Kıyıda ayrıca, ancak faaliyetlerinin özelliği gereği kıyıdan başka yerde yapılması mümkün olmayan tersane, gemi söküm yeri ve su ürünlerini üretim ve yetiştirme tesisleri gibi özelliğe sahip yapı ve tesislere yapım izni verilmekte ve yapım amaçları dışında kullanılmayacakları hükmüne bağlanmaktadır.(3621 sayılı kanun md.6/b).Uygulamada, sahil şeridi ile kıyı çizgisi karıştırıldığı (?) ,ayrıca özel şahısların yaptığı iskelelerin diğer kişilerce kullanımının kısıtlandığı ve özel yararların önem kazandığı bilinmektedir.

Yukarıda belirtilen mevzuat düzenlemeleri genelde kıyının serbest kullanımı amaçlanmaktadır. Bununla beraber , 17 Nisan 1990 tarihinden sonra uygulama imar planı "yapılacak" alanlarda yatay olarak en az 20 metre genişliğinde alan, sahil şeridi olarak bırakılabilmektedir.Bu durumda uygulama imar planı bulunmayan

alanlardaki 50 metre genişliğinde öngörülen sahil şeridini daraltmayı kolaylaştıran tasarruflara yer verilebilecektir. Benzer şekilde, Kıyı Kanununun yürürlüğe girdiği 17 Nisan 1990 tarihinden önce mevzuat hükümlerine uygun olarak onaylanmış uygulama imar planlarının kısmi yapılaşma oluşmamış imar adalarında sahil şeridi, kıyı-kenar çizgisinden itibaren yatay olarak en az 20 metre genişliğinde belirleneceği hükmüne bağlanmıştır (Yönetmelik md.16/c). Bu durumda yapılaşma olmasa da "uygulama imar planı" kalkını ile yapılaşmaya hazır hale getirilmiş alanlarda taviz verilmektedir. Başka bir ifadeyle kamu yararının gözetildiğini söylemek mümkün görülmemektedir. (3621 sayılı kanun md.4/1.a) (*)

Ayrıca, kısmi yapılaşmanın gerçekleştiği, 17.Nisan.1990 tarihinden önce yürürlükteki mevzuata uygun yapılmış alanlarda en az su basman seviyesine kadar inşaatı tamamlanmış yapılar için kazanılmış haklar hükmüne yer verilerek bir anlamda "olumsuz" olarak düşünülen eski imar uygulamalarının devamına izin verilmektedir. Yukarıda belirtilen bu tasarruflar kıyı kullanımında kamu yararında sağlanacak etkinliğe dar anlamda yaklaşmış ve bütünü içinde bir bakıma kıyı yerleşimlerinde betonlaşmayı kolaylaştıracak bir sistem yarattığı yönüyle değerlendirilebilir.

Uygulama imar planı hazırlanarak doldurma ve kurutma yolu ile arazi kazanmak mümkündür, ancak tamamen yerel yönetimin taktir yetkisi içinde bırakılmamıştır. Bu gibi yerlerde doldurma ve kurutmayı yapacak ilgili idare, teklifini Valiliğe bildirmekte ve Valilik bu teklifi kendi görüşü ile birlikte Bayındırlık ve İskan Bakanlığına göndermektedir. Teklif için ayrıca konuyla ilgili bulunan diğer kuruluşların da görüşü alınmaktadır. Teklifin uygunluğu kabul edildiğinde, ilgili idarece uygulama imar planı hazırlanmakta ve başkaca bir makarın onayına gerek kalmadan plan yürürlüğe girmektedir.

Genelde yerel yönetimlerin özerkliğinin korunduğu mevzuat düzenlemelerinde son olarak, Anayasa Mahkemesinin belediyelere ait imar yetkisinin gerektiğinde Başbakanın onayıyla Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca geçici olarak kullanılmasına (3194 sayılı kanun,md.9) imkan sağlayan hükmü iptal etmesiyle, sağlanan başarı yanında, doldurma ve kurutma ile ilgili bu uygulama yerinde değildir. Bununla beraber, "yerel yönetimlerin çok sık başvurdukları ilave imar planı, mevzii imar planı veya imar planı değişikliği ile getirdikleri düzenlemelerin çevresel değerlerin birçok yerde yok olmasına veya önemli ölçüde tahrip edilmesine yol açtığı da" (Arkon;1989, s.56) belirtilmektedir. Bu gelişimin, 2634 sayılı Turizm Teşvik Kanununa göre belirlenen turizm bölge, alan ve merkezlerindeki turizme yönelik kullanımlara ait uygulama imar planlarının Turizm Bakanlığınca, turizm dışı kullanım kararlarına ilişkin uygulama imar planlarının ise Bayındırlık ve İskan Bakanlığının tasdikine (Yönetmelik.md.17) bırakılmasını, kolaylaştırdığı söylenebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde yeni kıyı mevzuatı, sahil şeridi tanımlamasında kıyı-kenar çizgisinden itibaren en az 10 metre koşulunu 20 metreye çıkarmış -bu mesafenin yeterliliği de tartışılabilir-, ayrıca yer yer istisna hükümleriyle eski düzenlemelerdeki eleştirilen olumsuz yapıyı devam ettirecek gelişimi kolaylaştıracak özellik yaratmıştır. Başka bir ifadeyle, olumsuzlukların sürdürülmesi aleyhine bir değişim bulunmamakta ve tavizler sürdürülmektedir. Bazı konularda özerklik anlayışı zedelenmeye çalışılmakta ancak haber verme sorumluluğu genişletilmekte bununla beraber genelde ilişkin imar düzenlemeler merkezi yönetimin sorumluluğunda gerçekleştirilmektedir.

3. TARIM TOPRAKLARININ KORUNMASI VE ARSA SPEKÜLASYONUNUN ÖNLENMESİ

Kıyıların kullanımı ve korunması isteği gerek merkezi, gerekse yerel yönetimin işbirliğini mümkün kılacak bir düzenlemeye gidilmesini gerektirmektedir. Aslında bu düzenleme yalnız kıyı arazisi için değil, aynı zamanda toprakların alternatif kullanımını ilgilendiren daha geniş kapsamlı bir işlem niteliğindedir. Bu da bir arazi parçasının tarım ya da tarım dışı kullanımı konusundaki tercihe önem kazandırmaktadır.

1961 Anayasa'sında olduğu gibi (md.52), 1982 Anayasa'sında da Toprak Mülkiyeti başlığı altında, en geniş anlamıyla, topraklardan yararlanmayı sağlamak görevi Devlete verilmiştir (md.44). Bu bağlamda, değerli tarım topraklarının yalnızca doğal kaybı değil, her türlü imar ve kentleşme hareketleri içinde, kısmen de olsa tarımsal faaliyetlerin dışına itilmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bakımdan kent yönetiminde etkili organ durumundaki belediyelerin ve merkezi yönetimin imar planı uygulamalarında, arazi kullanım kararlarına gereken önem ve özeni göstermeleri gerekmektedir.

Aslında gerek Belediye Kanununda (1580 sayılı kanun md.15/68), gerekse Arsa Ofisinin kuruluşunda arsa piyasasını düzenlemek ve arsa stoklarını artırmak gibi fonksiyonlar yer almaktaysa da bütün bu mevzuat düzenlemeleri özellikle kıyı yerleşimlerinde tarım arazisinin spekülasyon ve tarım dışı amaçlarla kullanılmasını engellememiştir. Tarım arazisinin ikincil konut ve turistik amaçlı yapılanmalar nedeniyle tarım dışı kullanımlara ayrılması, önceleri tarım, balıkçılık ve ticaret ile uğraşan kıyı halkının sonraları tarımdan giderek uzaklaşması sonucunu doğurmuştur (Kartal; 1980, s.3). Başka bir ifadeyle göç ile ortaya çıkan iktisadi erozyon büyük kentlere olan nüfus akımlarının bir bakıma nedeni görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, turistik tesislerin yanısıra ikinci konutlar da tarla rantının kent rantına dönüşmesini büyük ölçüde kolaylaştırmakta ve çevre sorunlarına zemin hazırlamaktadır. Esasen mevzuat düzenlemeleri sosyal ve ekonomik gelişmelerle birlikte değerlendirilmemekte bu gelişim de sorunlara yol açmaktadır.

Belirtilen politik gelişimi örneklendirmek gerekirse; 1984 tarihli ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nun 30 Mayıs 1989 tarihli Uygulama Yönetmeliğine göre, "Arsası, yerleşme yerinin nazım imar planı sınırları dışında ve imar planı mevzi... onanmış ve ikinci konut (yazlık konut) niteliğinde konutlar için konut ihtiyacının yüksek olduğu yerleşme yerlerindeki konut açığı giderilinceye kadar kredi açılmayacağı" (md.3/3) hükmü, ülkemiz kıyı yerleşimlerinin sosyo-ekonomik yapısı ve kendine yeterli yerleşim düzeni hatırlanmışında pek anlamlı görülmemektedir (Toprak; 1987, s.345-346). Nitekim Türkiye'nin turizm merkezi ve hızla ikinci konut yapılaşmalarına sahne olan Çeşme'de 1985 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre nüfus yaklaşık 10.000 dir. Yazın ise belediye 200.000 i aşan nüfusa hizmet götürmeye çalışmaktadır. Genel olarak bakıldığında, yerleşik nüfusun konut ihtiyacı karşılanmış görülmemekte, ancak ikinci konut ve turizm amaçlı yapılaşmalar çevre sorunlarına yol açmaktadır. Ayrıca, bu maddede yer alan "ikinci konut niteliği" anlatımı üzerinde durarak "niteliğin" hangi ayrıma dayandığı belirsizdir. Bu belirsizlik aslında ikinci konut olarak kullanıldığı halde, sürekli konut değerlendirilmesine alınması nedeniyle reel konut miktarında artışa yol açmaktadır.

Kıyıda yapılaşmanın yol açtığı çevresel değişim bugün yalnız ülkemiz değil, diğer ülkeler tarafından da farkedilmektedir. Nitekim, Akdeniz kıyılarının korunmasına yönelik çalışmalarda çevre sorunlarına yol açan iki temel faktör üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki kirlilik, diğeri ise turizmin getirdiği yapılaşmadır. Avrupa'da 10 milyon kişiye iş temini ile turizmin kârlılığı yanında olumsuzlukları da dikkati çekmektedir (Albanese;1989,s.3 - 4). Turizmin yerel yaşantıyı ve kültürel gelenekleri bozduğu, flora ve faunayı tahrip ettiği, su kirliliği ve yapılaşmayı hızlandırarak, toprağın yanlış kullanımı ve doğal yapının bozulmasına etki yaptığı bilinmektedir.

Turizmden elde edilen gelirin iktisadi büyüme için araç olarak kullanılması çalışmalarının yoğunlaştığı günümüzde aslında fayda-maliyet analizlerine gidilmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. İktisat bilimi artık gelişme sorunlarına yalnızca büyüme oranları, kalkınma plan ve hedefleri açısından bakmamaktadır. Kıyı beldeleri için üretimin çevre maliyetleri/sosyal maliyetler dikkate alınmaktadır. Esas itibarıyla ancak belli bir kapasiteyle verimli hizmet yürütebilen yerel yönetimler yazın artan nüfusa yeterli hizmet sunamamakta,gerek belde halkı gerekse diğerleri eziyet çekmektedir.

Kıyıların kamu malı olması keyfi davranışı önleyici faktör kabul edilmektedir. Bununla beraber özel kullanımlar kadar kamu daçevreye zararlı tasarruflara/mevzuata aykırı faaliyetlere girişebilmektedir .Buna bağlı olarak yönetimin etkin önlemler ve gerekirse cezaî tedbirler almasının yanısıra, vatandaşlar da "kıyıların ekolojik denge yönüyle korunmasını" görev kabul etmeli ve kendisinde doğayı tahrip edecek bir hak görememelidir. Bu noktada bir yönüyle de kendini ve diğerlerini kontrol etmek ve bu tutumu doğal kabul etmek önem kazanmaktadır.Aşağıda bu konu bir kıyı beldesi olan Çeşme için incelenmektedir.

4.ÇEŞME'DE NÜFUS HAREKETLERİ VE BELEDİYE HİZMETLERİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Bugünkü idari bölünüşe göre Çeşme,ilçedir .Çeşme ilçesinde; belediye hizmetleri, Çeşme Belediyesi ve Alaçatı Belediyesince yerine getirilmektedir.Ancak bu hizmetlerin gerçekleştirilmesinde Çeşme Belediyesi, Alaçatı Belediyesine nazaran daha büyük ölçekli sorunlarla karşı karşıyadır.Bununla beraber Alaçatı Belediyesi Çeşme'nin karşılaştığı sorunlarla yapısal değişiklik yaratılmadığından kısa dönemde karşılaşacaktır.

1. Nüfus Hareketleri

Kıyı beldesi olan Çeşme önemli bir turizm merkezi niteliği taşımaktadır.Çeşme,en fazla 10 yıl önce tarım topraklarının büyük çoğunlukta olduğu bir yerleşim birimi görüntüsündeydi.Ancak, son yıllarda Çeşme'de ikincil konut ve diğer yapılaşmalar için yer kalmadığı söylenebilir.Bu değişimden etkilenen Alaçatı da turizm amaçlı kullanımlar için yeni hedef durumuna gelmiştir.Başka bir ifadeyle bu değişim ile bir süre sonra Alaçatı Belediyesi de diğer kıyı beldelerinin karşılaştıkları sorunlarla tanışacaktır.Aşağıdaki tablo bu konuda bir fikir vermektedir.

TABLO.1 ÇEŞME ve ALAÇATI YERLEŞİM MERKEZLERİNDE NÜFUS (1975-1990)

Çeşme İlçesi/Yıllar	1975	1985	1990*
Değişme yüzdesi			
Çeşme(1882)**	6.974	10.574	20.619
merkez ilçe	-	51.62	94.99
Alaçatı(1873)**	4.606	5.756	8.819
bucak+köyler	-	24.96	53.21
GENEL TOPLAM	11.580	16.330	29.438
	-	41.01	80.26

Kaynak; D.İ.E.1975 yılı ve 1985 yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

* 1990 yılı Nüfus Sayımı Sonuçları Çeşme Kaymakamlığı

** Belediye Kuruluş Tarihi

Tablodan da görüldüğü gibi, belediye olarak Alaçatı, Çeşme'den daha önce kurulmuştur. Aslında gerek 1975 gerekse 1985 nüfus sayımlarına göre, Türkiye'nin hemen hemen en küçük belediyelerinden sayılabilirler. 1990 yılının genel sonuçları değerlendirildiğinde Çeşme Belediyesi idari alanında nüfusun 5 yılda yüzde 94.99 ile büyük bir sıçrama kaydettiği göze çarpmaktadır. Benzer gelişme Alaçatı için de yüzde 53.21 ile görülmektedir. Nüfus artışının tamamen sürekli oturlan konutlardan kaynaklandığını söylemek mümkün değildir, tablo 2 de bu husus açıkça görülmektedir.

TABLO. 2. ÇEŞME ve ALAÇATI YERLEŞİM MERKEZLERİNDE NÜFUSUN KIRSAL VE KENTSEL ALANDA DAĞILIMI(1975-1990)

YILLAR	ÇEŞME İLÇESİ				Alaçatı Bucacı			
	Merkez	Mahalle	Köy	TOPLAM	Merkez	Mahalle	Köy	TOPLAM
1975	5.284	-	1.690	6.974	3.466	-	1.140	4.606
1985	10.574	-	-	10.574	4.412	-	1.344	5.756
1990	12.103	8.516	-	20.619	7.195	-	1.624	8.819

Kaynak; D.İ.E.1975 yılı ve 1985 yılı Genel Nüfus Sayımı Sonuçları

* 1990 yılı Nüfus Sayımı Sonuçları Çeşme Kaymakamlığı

Çeşme ilçesi çok uzun bir süre kararlı bir nüfusa sahip bir yerleşim merkezi olarak görülmektedir. Öyle ki; gerek Cumhuriyetten önce gerekse, nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılından 1975 yılına kadar Çeşme nüfusunun hemen hemen aynı düzeyde kaldığı, 1990 yılında ise büyük bir artış kaydettiği görülmektedir. Bu rakamın ise daimi konutlardan kaynaklandığını söylemek güçtür. Buna karşılık tatil beldesi olarak nüfusu yaz aylarında önemli oranlarda artış göstermektedir.

Mevsimlik nüfus hareketleri, mevsim koşullarına bağlı olarak iş kollarında çalışmaktan ve turizm hareketlerinden kaynaklanır. Bunlardan ikincisi, Çeşme İlçesinde görülen nüfus hareketlerinin hemen tek kaynağını oluşturmaktadır. Belde yazın nüfus artışı meydana getiren ve planlamayı önemli ölçüde etkileyen gruplardan birisi de ikinci konut sahipleridir. Aşağıdaki tabloda Çeşme Belediyesi

yönetim alanındaki konutlara göre nüfus dağılımı yer almaktadır.

TABLO.3.ÇEŞME BELEDİYESİNDE DAİMI KONUT ve İKİNCİ KONUT SAYISINDAKİ ARTIŞ (1970-1990)

YILLAR	DAİMI KONUT SAYISI	MUTLAK ARTIŞ	DEĞİŞME YÜZDESİ	İKİNCİ KONUT SAYISI	MUTLAK ARTIŞ	DEĞİŞME YÜZDESİ
1970	976	-	-	674	-	-
1975	1.186	210	21.51	1.589	915	135.75
1980	1.314	128	10.79	2.455	866	54.49
1985	1.433	119	9.05	4.099	1.664	66.96
1990	3.170	1737	121.21	6.822	2.723	66.43

Kaynak,Çeşme Belediyesi;

1970,1975 ve 1980 yılları Genel Nüfus sayımları için hazırlanmış Binalar Cetvellerinden,1985 ve 1990 yılı Dİ .E. istatistik sonuçlarından yararlanılarak, hazırlanmıştır.(ülkemizdeki yetersiz bilgi birikimi koşullarında 1970 yılından önceki rakkamları elde etmek mümkün olmamıştır).

Tablodan da görüldüğü gibi, 1970-1980 yılları arasında gerek daimi, gerekse ikinci konut sayısında önemli bir artış olmuştur. Ancak ikinci konut sayısındaki artış, daimi konut sayısındaki artıştan 1985 yılına kadar daha fazladır. 1970-1975 yılları arasında daimi konut sayısında değişme yüzdesi , yüzde 21.51, buna karşılık ikinci konut sayısındaki değişme yüzdesi ise yaklaşık yüzde 136'dır.1975-1980 dönemi içinde daimi konut sayısında yüzde 10.79 ile bir azalma görülmektedir.1980-1985 döneminde ise daimi konutlarda değişme yüzdesi 9.05 iken, ikinci konutlarda yüzde 66.96 değerine sahiptir.

Bu dönem genel olarak değerlendirildiğinde; daimi nüfusun artmadığı buna karşılık turizm yapılanmalarının getirdiği nüfus artışına bağlı olarak siyasi iktidara yönelilen taleplerin beldeye önem kazandığı görülmektedir.1990 yılı imar istatistik sonuçları genel nüfus sayımı sonuçları ile karşılaştırıldığında değerlendirme şartırcı boyut kazanmaktadır.Buna göre daimi konut sayısı 3.170, ikinci konut sayısı ise 6.822 dir.

Öte yandan beldeye nüfus; merkezde 12.103 iken mahallelerinde(çevre) 8.516 dir.Buna göre merkezdeki nüfusun ve çevrenin, ikinci konutlarda sayılanlardan kaynaklandığı görülmektedir .Başka bir ifadeyle,belde nüfusu sürekli yaşayanların rakkamlarını yansıtmamaktadır. Beldenin nüfusunu artırma eğilimi, yalnızca çalışma konusu olarak seçilen Çeşme Belediyesinde değil, diğer belediyelerde de ortaya çıkmıştır.

Beldelerinde nüfus artışı olduğunu gösterebilmek amacıyla, belediyelerin ikinci konut sahiplerinin,o mekanda sürekli yaşamadıkları halde, gelip sayılmalarını sağlayarak, bir anlamda idareyi yanıltma yolunu tercih etmelerinin nedenlerine inmek gerekmektedir.Belediyeler emlak ve diğer yerel vergilerden elde ettikleri gelirlerin yansısıra genel bütçe vergi gelirlerinden nüfuslarına göre pay almaktadırlar. Ancak bu pay diyelim 10.000 kişi nüfusunu esas aldığından belediyenin yerine getirmek zorunda kaldığı hizmetleri karşılayamamaktadır. Bu bağlamda,merkezi yönetimin kaynak aktarımlarında beldeye sürekli yaşayanlar yanında, ister ikinci konut isterse diğer turistik yapılanmalar olsun hizmet götürmek zorunda kalan kıyı belediyelerini

dikkate alması gerekmektedir. Kaldı ki, turistik alanlardaki yapılanmalarda bazen belediyenin iradesine de bakılmadan merkezi yönetimin kararlarıyla(Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ve/veya Turizm Bakanlığı,Kıyı Kanunu Yönetmeliği md.17) yapılasmaya gidilerek belediyelerin yükünün artırıldığı da bilinmektedir.

İkinci konutları turizm amaçlı kullanan vatandaşların belde nüfusuna dahil edilmesinin ekonomik sonuçlarının yanı sıra söz etmeden geçemeyeceğimiz önemli politik sonuçları da bulunmaktadır.En basit bir anlatımla beldenin hemşehrisi, vergi veren ve çalışan olmakla beraber oy kullanırken o belde için karar verici konumdan çeşitli boyutlarıyla uzaklaştırılmaktadır. Beldedeki genel karar organları dikkatlerini yabancı turistlere ve özellikle ikinci konutlarda yaşayanlara çevirmekte küçük ölçekli yerleşimlerde lider tercihi özelliği kaybolarak genelde lideri tanımayan ikinci konut sahiplerinin seçtiği parti önem kazanmaktadır.Başka bir ifadeyle belde halkı istediği liderini seçmemektedir.

2. Kent Planlaması ve İmar

Belediyelerin görevleri içerisinde yer alan imar faaliyetleri,mevsimlik nüfus hareketleri nedeniyle kıyı beldeleri için çok önemli boyutlara ulaşmaktadır. Mevsimlik nüfus hareketlerinin Çeşme'de zorladığı imar faaliyetleri, gerek kıyı bandını gerekse iş kesimleri tamamen kapsıyacak biçimde ikinci konut ve diğer turizm yapılanmalarına yönelik bulunmaktadır.

İkinci konut yapımı daha çok yapı kooperatifleri eliyle gerçekleştirilmekte, buna kamu ve özel kuruluşların kendi personeli için yaptıkları tatil siteleri de eklenmektedir. Bu gelişmeden en çok etkilenen kıyı bandı, Çeşme çevresinde Çeşme-İlca kıyı bandıdır. Bu kıyılarda hemen hemen mevsimlik nüfus hareketlerine yol açacak amaçlar için kullanılacak veya boş kalmış arazi görülmemektedir. Öyleki, fizikî planlama şalışması yapılmış ve yapılması sürdürülen bu yörelerde sürekli ikinci konut yapımına gidildiği görülmektedir. Bugün için,üzerinde herhangi bir yapı görülmeyen boş arazi parçaları da hisseli tapulu arazilerdir.

Bu tür gelişmeler, arsa sahipleri tarafından âdeta desteklenmektedir.Bunun sonucu olarak,tarım işletmelerinin büyük bir çoğunluğu aile işletmeleri karakterinde bulunan Ege Bölgesinde, köylünün çoğu zaman toprağının tamamını elden çıkarması olgusuyla karşılaşmaktadır. Son yıllarda gelişme hızı artan bu yapılaşma altyapı yetersizliği, örnek seçilen Çeşme kadar diğer kıyı yerleşim birimleri için de geçerlidir.Marmara Denizi kıyılarında, Silivri,Tekirdağ, Çanakkale bölgelerinde ayçiçeği tarlalarına yayılan ikinci konut yerleşmeleri Marmara Denizindeki kirlenmenin küçümsenmeyecek nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Örnekler Bodrum, Kuşadası, Marmaris gibi yerleşimlerle artırılabilir.Kıyıların makro ölçekte düzenlenmesi amacı ile 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Nazım Planları hazırlanmakla birlikte bu planlar ile ülkenin tüm kıyılarının kapsama alınmadığı bilinmektedir.

Yukarıda belirtilen gelişmeler, işgücünün daha ileri bir teknolojiye geçmeden tarımdan çekilmesi ile tarımsal üretimde beklenmeyen bir azalış ile, fiyat artışlarına ve diğer kesimlerde işsizlik sorunlarına yol açmaktadır.

Belde halkı açısından dikkate alınması gereken bir durum da toplu ulaşım ve diğer yatırımların hızla belirli bölgelerde kutuplaşma noktalarında üst gelir gruplarının belirli yörelerde yoğunlaşmasıdır. Bu da,beldenin ve belde halkının öncelikle yerine

getirilmesi gereken konut gibi ihtiyaçları yeterince karşılanmadan, ulusal finansal kaynakların büyük ölçüde en fazla iki-üç aylık bir kullanıma ayrılmasına neden olmaktadır.Böyle bir gelişme, toplumda farklı şekilde yaşantısını sürdürmekte olanları yan yana getirerek kültürel rahatsızlıklara da yol açabilmektedir.Ayrıca,kıyı arazisinin yüksek gelir grupları tarafından ikinci konut şeklinde mülk edinilerek kullanılması,düşük gelirli kimselerin daha pahallı bir yaşam sürmelerini zorunlu kılmaktadır.

Bugün,nüfus gelişmeleriyle birlikte, "Çeşme İmar Planı" ihtiyaçları karşılamıyacak hale gelmiştir.Çevre yerleşimlerinin belediyeye bağlanması ile ilgili hukukî düzenlemelerden Çeşme İlçesi de etkilenmiş Çiftlik, Dalyan köyleri mahalle statüsüne kavuşmuştur.Bugün Çeşme Belediyesinin 7 mahallesi bulunmaktadır.Buna bağlı olarak daha uygun kent planlaması koşulları yaratılması beklenirken,tarım toprakları korunamamıştır. Aslında, bugüne kadar yapılan uygulamalar gözönünde tutulursa, genelde Çeşme için akılcı bir imar planı gerçekleştirildiği söylenemez.

Kıyıya ilişkin hukukî düzenlemelerle kıyıların toplum yararına açık tutulması ilke olarak kabul edilmekle birlikte uygulamada bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır.Kıyılarda bazı bölgeler daha önceden kamu ve özel kurumların kullanımına ayrılmış bulunmakta, bu kurum elemanı olmayanlar bu bölgelere girememektedir.Böylece, sahil şeridinin kullanımında toplum kesimleri arasında ayrıcalık ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kamp şeklinde işletilen kıyı kesimlerine ,ancak ücret ödenerek girilebilmektedir.Ücret alma, kıyı kullanımında ilave bir hizmet sunulmadığı halde belediye tarafından da gerçekleştirilebilmektedir.

V.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çağdaş toplum düzeninde yer alan yerel yönetim birimleri içinde belediyeler, siyasinin önemli bir ögesi olmak yanında, ayrıca yerel nitelikte sosyal, kültürel ve ekonomik birçok görevi de üstlenmişlerdir. Bu görevlerin başarı ile yürütülmesi, toplum kalkınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak toplumsal ve ekonomik gelişmenin yarattığı yeni hizmet ve sorunlar karşısında belediyeler günümüzde, beldeye ve belde halkına yeterli düzeyde hizmet götürmemeye durumuyla karşılaşmaktadırlar. Bu durum, son yıllarda önemli artışlar gösteren mevsimlik nüfus hareketleri nedeniyle, kıyı belediyeleri için daha fazla söz konusu olmaktadır.

Kıyı yerleşim birimlerinin hızla büyümesi,konutların yapımında ticari amaçların ağırlık kazanmasına yol açmaktadır. Bu da enflasyon ve mevsimlik nüfus hareketleri nedeniyle,bu konutların değerlerinde görülen aşırı artışın kıyı bantlarında rant gelirlerini yükselterek, ikincil konut yapımının ve kıyı kullanımının düzensiz bir biçimde gelişmesine neden olmakta, kamu kesiminin altyapı ve enerji yatırımlarının önemli bir bölümününün kıyı bantlarına yönelmektedir.

Barınma olanakları bakımından koşulları zorlanan Türkiye'nin yıllık konut ihtiyacı her yıl daha büyük rakkamlara ulaşırken,yılda en fazla 2-3 aylık bir kullanım süresi için ikinci konut yapımı, hem kıyıların düzensiz kullanımına, hem de belediye hizmetlerinin asgari standartlarda bile yerine getirilememesine yol açmaktadır.Bu değişim yalnızca Çeşme ilçesi ve çevresi için değil, ülkemizin hemen hemen bütün kıyı yerleşimleri için de söz konusudur.

Turizm kesimini, diğ er kesimlerle karşı laştırarak, kaynak tahsisinde sosyal maliyetleri dikkate almak, böylece turizmde kaynak israfını önlemek yararlı olacaktır.

Kıyı yerleşimlerinin bir kısmı köy statüsündedir. Bugün kır planlaması, kent planlaması kadar geliştirilmeye muhtaç ve en az onun kadar önemlidir. Turizm kırdan kente göçü sürükleyen bir faaliyet niteliği göstermektedir. Bu nedenle, turizmin göçleri önleyebilecek bir planlama içinde ele alınması gerekmektedir. Böylece kırsal alanın sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelecek olumlu değişim ve gelişim ile kırsal kesimlerin büyük kentlere olan baskısı hafifletilebilecektir.

Planlarda ve mevzuat düzenlemelerinde kıyı yerleşimlerinde yerel-müşterek hizmetler ve hemşehri ilişkisinin dikkate alınmadığı bilinmektedir. Aslında belde -hemşehri ilişkilerinin dikkate alınarak kişinin beldede ne kadar süre yaşadığı, vergi verdiği ve çalıştığıının belirlenmesi gerekmektedir. Kanaatimize göre, bireylerin değil 1-2 ay, 6 ay süre için bile bir beldede oturması "hemşehri statüsüne girmesi" ve kendisini o beldeye karşı sorumlu hissetmesi için yeterli değildir. Buna bağlı olarak ikinci konut sahiplerinin mülklerinin bulunduğu kıyı yerleşimlerinde oy kullanmaları veya seçimlerin "yazın yapılması" yerel demokrasi ilkeleri açısından anlamlı görülmemektedir. Ayrıca, ikinci konut nüfusunun sürekli nüfusa katılması da yerinde değildir. Bize göre, kıyı belediyelerinin sorunları birkaç bin fazla nüfus gösterilerek çözümlenebilecek türden değildir. Günümüzde kıyı yerleşimlerinde ortaya çıkan sorunlar gelecekte dağ, göl gibi diğ er doğal kaynakların kullanımına ilişkin alanlara yönelebilecektir. Bu bakımdan sorunların bilimsel tanımlaması yapılarak daha gerçekçi ilkelerin belirlenmesi gerekmektedir.

Türkiye'de gerçekleştirilmesi istenen bir kent planlaması, imar ve yapı düzeninin yaratılması ve doğal kaynakların korunması yalnızca bir hukukî düzenleme sorunu değildir. Mevzuat düzenlemeleri sırasında pek çok açıdan ideal hükümler taşımaktadır. Önemli olan yasaların uygulanması ve bunu gerçekleştirmeye elverişli her türlü ortamın, araç ve gereçlerin sağlanmasıdır. Bu amaçla uygulanacak siyasalar, planlar, işletme yöntemleri ve teknikleri konularındaki yeniliklerin başında halkın tutum ve davranışlarıyla destekleyici katılımı gelmektedir. Başarıda bu tutumun önemi büyüktür.

KAYNAKLAR

ALBANESE,F.(1989): "The Mediterranean Coasts and the Protection of the Environment" Avrupa Konseyi.2. Uluslararası Kollegyum,ATN 911,s.3-4.

ARKON,C.(1989):"Turizm ve İkincil Konut Politikalarının Çevresel Etkileri" 2.Ulusal Bölge Planlaması Kongresi, İstanbul,s.56.

DURAN, L. (1982): **İdare Hukuku**, İ.Ü.Yayımları,İstanbul,.

DÜREN, A. (1975): **İdare Malları**,A.Ü.Hukuk Fakültesi Yayını,Ankara.

GÜRAN, S. (1987):"Anayasa Mahkesinin Kamu Malına Bakışı" **İdare Hukuku İlimleri Dergisi**, Yıl.6,Sayı.1-3, İstanbul, s.68,79-86.Bununla beraber değişen kamu hizmeti anlayışına bağlı olarak geliştirilen özelleştirme hareketleri kamu mallarının akarından yararlanmayı doğal bulma eğilimini artırmıştır.

İSPİR, E.(1986):**Şehirleşme ve Meseleleri**,Ocak Yayınları, Ankara.

KARTAL,Kemal,S.(1980):"Türkiye Kentlerinde ve Kıyılarında Toprak Kullanım Düzeni ve Çözümler" **Kıyı Kentlerimizin Temel Sorunları** ,(Der).S.Kemal Kartal-Özden Çankaya Kartal,Kuşadası Belediyesi Yayınları, Ankara, s.3.

TOPRAK,Z.(1987):"Mevsimlik Nüfus Hareketleri Nedeniyle Kıyı Belediyelerinin Karşılaştıkları Sorunlar,Çeşme Belediyesi Örneği",**Dokuz Eylül Üniv.-İk.İd.Bil.Fak. Dergisi**,Cilt.2,Sayı.1, s.345-346.

TOPRAK,Z.(1990):"Kıyı Yerleşimlerinde Turizm Faaliyetleri ve Çevre Değerlerimiz" **İdarecinin Sesi Dergisi**, Cilt.IV,Sayı.5.,s.37

-) 4.4.1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu Md.4/1.a ve Md.4/3.b hükümleri metinde de bahsedildiği gibi, Anayasaya aykırı bulunarak iptal edilmiştir:bkz.AYM: E.1990/23, K.1991/29 (23 Ocak 1992 tarihli ve 21120 sayılı R.G)

KIYI YASASI-TURİZMİ TEŞVİK YASASI İLİŞKİSİ VE PLANLAMA

A.Sedat SERT
TURİZM BAKANLIĞI
Yatırımlar Genel Müdürlüğü
Planlama Dairesi Başkanlığı
ANKARA

Ülke sınırlarımızın büyük bir bölümünün kıyılardan oluştuğu, Anayasa ve Medeni Kanun'un kıyılarla ilgili hükümlerinde, kıyıların özel mülkiyete konu olamayacağı, bu alanların devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerden olduğunun ve kıyılardan ve onların tamamlayıcısı olan sahil şeritlerinden yararlanmada kamu yararının esas alındığı bilinmektedir.

Ayrıca ülkemizde turizm politikalarını saptamak ve teşvik etmek Turizm Bakanlığı'nın görevidir. Buna göre ülke kıyılarının korunması ve planlanması öncelikle Turizm Bakanlığı'nın görevleri arasındadır.

Konuya genel olarak, bu çerçeveden yaklaşıldığında kıyıların planlanması, Kıyı Yasası ve Turizmi Teşvik arasında bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu bildirinin amacı da bu ilişkiyi irdelemek ve günümüzdeki uygulamayı ortaya sermektir.

1. KIYI MEVZUATININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Konuyu günümüzde sağlıklı bir şekilde irdelemek ve kavramak yakın geçmişten günümüze kadar olan gelişim sürecinin tüm evreleriyle birlikte bilinmesiyle olanaklıdır. Bu amaçla kıyılarla ilgili yasal düzenlemelerin gelişim süreci, 6785/1605 sayılı yürürlükten kalkan İmar Yasası'nda yer alan hükümlerden başlayarak incelenmektedir.

1.1. 6785/1605 Sayılı İmar Yasası :

Türkiye'de sanayileşme olgusu ile birlikte "tatil yapma" kavramı gelişmiş ve kıyılarından yararlanma talepleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak bu yararlanma talebi öncelikle; gerek yatırımcılar (turizm olgusundan kar uman kişi ve gruplar) gerekse kullanıcılar (dinlenme yoluyla yarar uman kişi ve gruplar) açısından orta ve üst gelir grubundan oluşmaktadır. Bunun sonucu olarak kıyılarda düzensiz ve plansız bir yapılaşma olgusu görülmeye başlamıştır. 1970'lerden itibaren bu talep kitlesi genişlemeye başlamıştır.

Mekanın kullanılması taleplerine paralel olarak kıyılarla ilgili ilk somut yasal düzenleme 6785 sayılı İmar Yasasınının 20.7.1972 tarihinde yasalanan 1605 sayılı yasa ile eklenen Ek 7 ve Ek 8. maddeler ile ortaya çıkmaktadır.

Bu maddelerin nasıl uygulanacağını açıklayan yönetmelik ise 1975 yılı başlarında yürürlüğe konmuştur. Söz konusu "İmar Kanunu'nun Ek 7 ve 8. Maddelerine İlişkin Yönetmelik"te "kıyı", "kıyı çizgisi", "kenar", "toplumun yararlanmasına ayrılan yapı" gibi çeşitli kavramlar tanımlanmıştır.

Söz konusu yönetmelik temelde kıyılarıdaki yapılaşmayı denetlemeyi ve kullanımın yeniden düzenlenmesini amaçlamakta, ayrıca kıyıların herkese açık olması gerektiği görüşünden/ilkesinden ortaya çıkmakta ve bunlara yönelik önlemler getirmektedir. Bu denetimin yöneldiği en önemli unsurlardan birisi de ikinci konutların kıyı üzerinde baskısı olmuştur. Ancak bu yönetmelikte değinilen "Köy Yerleşik Alanı" tanımı ve buna dayanılarak çıkarılan yönetmelik bu denetimin saptırılmasına neden olmuştur.

Bu dönemde mekanın kullanılması talepleri yasal düzenlemelerin yanısıra, "fiziksel planlama" eylemlerini de başlatmıştır.

Bu dönemde gerek Turizm Bakanlığı, gerekse İmar ve İskan Bakanlığı tarafından ülkenin önemli turizm kaynaklarının yoğunlaştığı bölgelerde 1/25.000 ölçekli Çevre Düzeni Planları gerçekleştirilmiştir. Bu planların amacı, turizm lekelerinin yanısıra, özellikle kıyı kesimlerinde yoğunlaşan ikinci konut ve sanayi taleplerinin, çevre bozucu etkilerini azaltmak, bu kullanışlar ile turizm kullanışları arasında bir denge sağlamak şeklinde özetlenebilir.

1.2. 3086 Sayılı Kıyı Yasası

Deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile ilgili hükümlerin bir yasa ile düzenlenmesi gerektiğini öngören Anayasa'nın 43. maddesi uyarınca hazırlanan 3086 sayılı Kıyı Yasası 26.11.1984 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

3086 sayılı Yasanın en çarpıcı maddelerinden 6. maddede "kıyı"da yapılabilecek yapılar tanımlanmaktadır. Buna göre kıyıda yer alması zorunlu tesislerin yanısıra eğitim, spor ve turizm amaçlı tesislerin yapılabileceği, kamu önceliği olan yerler dışında plan kararları ile özel yapılanmalara da izin verilebileceği hükme bağlanmıştır.

9. maddede, sahil şeridinin kıyı kenar çizgisinden itibaren kara yönünde imar planı olan yerlerde 10 m.den, diğer yerlerde 30 m. den az olamayacağı belirtilmektedir.

13. madde de ise, sahil şeridinde yapılanma izni verilebilmesi için, bu niteliğin tapu kütüğünün beyanlar hanesine işlenmesi zorunluluğu getirilmektedir.

Bunlar dışında; tanımlar, planlama, kıyı kenar çizgisinin tespiti, cezalar gibi maddeler yer almaktadır.

3086 sayılı Yasanın yürürlüğe girmesi ile özellikle turistik tesisler ve ikinci konutların kıyı üzerinde baskısı yoğunlaşmış, yasanın öngördüğü olanaklar çerçevesinde kıyılarda yapılan planlamalar sonucu önemli ölçüde uygulama gerçekleştirilmiştir.

Ancak 3086 sayılı Kıyı Yasası Anayasa Mahkemesinin 10.7.1986 gün ve 19160 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Kararı ile iptal edilmiştir. Söz konusu Kararda iptal hükmünün 6 ay sonra yürürlüğe gireceği belirtildiğinden yasa 10.1.1987 tarihinde fiilen yürürlükten kalkmış bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesinin önemli gördüğümüz maddelere ilişkin iptal gerekçelerinin bir bölümünün bildirimizde yer almasında yarar görülmektedir.

"Kıyı"da yapılabilecek yapılara ilişkin 6. maddenin iptali gerekçesinde;

....faaliyetlerinin özelliği gereği tersane, fabrika, santral, su ürünlerine dayalı sanayi tesisleri, gemi sökme yeri ve sair kıyıda yapılması zorunlu tesislerdir.... Ancak bu maddede sayılan koşullardan hiçbirine bağlı tutulmadan eğitim, spor veya turizm amaçlı tesisler yapılmasına olanak tanıyan hüküm Anayasanın 43. maddesine aykırı görülmüştür..... 3086 sayılı Kanunun 6. maddesinin son fıkrasında ise; kıyılarda "kamu önceliği bulunan yerler dışında" kalan alanlardan da söz edilerek bu yerlerde özel yapılaşmalara izin verilebileceğine işaret olunmaktadır.

Anayasanın 43. maddesinin ikinci fıkrasında kıyılarla sahil şeritlerinden yararlanmada "öncelikle kamu yararı gözetilir" denildiğine göre, kıyılardan yararlanmada, kimi kıyı kesimlerini "kamu yararı önceliği" dışında bırakacak şekilde kamu önceliği olan, olmayan yer ayrımı yapılması olanaksızdır. Kaldığı sözü edilen maddenin 1. fıkrasında "devletin hüküm ve tasarrufu altında" olduğu belirtilen kıyıda özel yapılanmalara izin verilmesi, doğal niteliği bakımından herkesin ortak kullanımına açık bulundurulması gereken bir alanda, Anayasal ilkenin de ortadan kaldırılması sonucunu doğurur.

denilmektedir.

Sahil şeridiyle ilgili 9. maddenin iptal gerekçesinde;

....sahil şeritlerinin özel mülkiyete konu olabilmesine karşın, bu yerlerde de kıyılardan yararlanılmasını ve tabii servet ve kaynak değerinin korunmasını sağlayıcı ve özel yapılanmaları sınırlayıcı önlemlerin belirlenmesi gerekmektedir. Nitekim daha önce yürürlükte olan yönetmelikte (İmar Kanunu'nun Ek 7 ve 8. Maddelerine İlişkin Yönetmelik kastedilmektedir), bu husus açıkça "Deniz ve göl kenarlarında kara yönünde enaz 100 m. genişlikteki kuşak (şerit) içinde toplumun yararlanmasına ayrılmayan yapı yapılamaz" biçimindeki kuralla düzenlenmiştir. Yasa koyucu ise sadece bu yerlerin derinliğini belirtmekte yetinmiş, bu yerlerden yararlanmada öncelikle kamu yararının nasıl gözetileceği ve kişilerin sahil şeritlerinden yararlanma imkan ve şartlarını saptamamıştır

denilmektedir.

13. maddenin iptal gerekçesinde ise;

....Bu hükümden sahil şeridinde toplumun yararlanması için bazı yerlerin ayrılacağı ve bu niteliği tapu kütüğüne işlenmek koşuluyla anılan yerlerde yapılanmaya izin verilebileceği anlaşılmaktadır. Anayasanın 43. maddesi ise derinliği yasa koyucu tarafından saptanacak sahil şeridinin tümünde, kıyı alanında olduğu gibi kamuya öncelik tanılmaktadır. Bu düzenleme Anayasa ile uyum içinde bulunmamaktadır

denilmektedir.

1.3. Yasal Boşluk Dönemi (Denetlenemeyen Dönem)

Yukarıda değinilen Anayasa Mahkemesi Kararının son bölümünde;

Anayasa'nın 43. maddesine göre deniz, göl ve akarsu kıyılarından ve kıyıları çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanma, ayrıca tabii servet ve kaynak değerlerinin korunması ile ilgili önlem ve koşullar ancak kanunla gösterilebilir. 3086 sayılı Kanun tümüyle iptal edilince, ancak yasama yoluyla oluşturulabilecek bir boşluk oluşacaktır. İptal hükmünün bu kanun yönünden Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihte yürürlüğe girmesi halinde kanun o tarihte yürürlükten kalkacak ve yeni kanun çıkıncaya dek "Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan" kıyılarla, bu kıyıları çevreleyen sahil şeritlerinde kamu yararının gözetilmesi sorunu ortada ve açıkta kalacaktır..... İşin bu niteliği ve özelliği itibariyle iptal hükmünün, kararın Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihten başlayarak altı ay sonra yürürlüğe girmesi uygun olacaktır

denilmektedir.

Ancak bu dönemde yeni bir yasa çıkarılmadığından kıyılarla ilgili düzenlemelere ilişkin yasal bir boşluk oluşmuştur. Çünkü bu dönemde 3194 sayılı İmar Yasasının yürürlüğe girmesiyle 6785/1605 sayılı yasa da yürürlükten kalkmıştır. Bu dönemde Anayasanın kıyılarla ilgili 43. maddesi özüne aykırı olarak, 3194 sayılı İmar Yasasına (yeni) dayanılarak yerel yönetimlerce yapılan imar planı onamaları ve imar uygulamaları sonucu kıyılarda ve sahillerimizde geriye dönüşü olanaksız yapılaşmaların oluştuğu yadsınamaz bir gerçektir.

Ayrıca bu dönem, Turizm Bakanlığı ve İmar İskan Bakanlığı işbirliği ile hazırlanan muhtelif çevre düzeni planı kararlarının ikinci konut lehine yerel yönetimlerce değiştirilmesinin en yoğun yaşandığı dönemlerden birisi olarak gözlenmektedir.

1.4. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 15.7.1987 gün ve 110 sayılı Genelgesi ile işlem yapılan Dönem.

Bir önceki bölümde değinildiği gibi kıyıdaki uygulama ve yapılaşmaların denetlenememesi sonucu olarak Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca bir Genelge yayınlanmıştır. Bu genelgede; Anayasa Mahkemesinin 3086 sayılı Kıyı Yasası'nın iptaline değinilmekte ve yeni kıyı yasası yürürlüğe girene kadar uygulamadaki tereddütleri gidermek amacıyla; Anayasa Mahkemesinin karar ve gerekçesinde Anayasaya aykırı bulunmayan hususlar, daha önceki mevzuat ve uygulamalarda yerleşmiş prensipler çerçevesinde yapılması gerekli işlemler anlatılmaktadır.

Ancak bu genelgeye ne kadar uyulduğu konusunda ciddi kuşkular bulunmaktadır. Her ne kadar bazı kavram ve işlemler tanımlanmaya çalışılmışsada; bu dönemde yapılan uygulamaların ne denli denetlenebildiği, ya da ilgili genelge çerçevesinde yapılan işlemlerin ne denli yasal olduğu tartışmalıdır.

1.5.2. Yasal Boşluk Dönemi

Bir önceki bölüm de değinilen Genelge, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın 7.2.1989 günlü yeni bir genelgesiyle, yeni kıyı yasasının düzenlenerek Başbakanlığa sunulmuş olduğu gerekçesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

Bunun sonucu olarak bu tarihten itibaren 3621 sayılı Kıyı Yasası'nın yürürlüğe girdiği 17.4.1990 tarihine kadar kıyılarda ve sahil şeritlerinde yapılaşmanın denetlenemediği yeni bir yasal boşluk dönemi yaşanmıştır. Bölüm 1.3.te değinildiği gibi bu dönemde de yapılan uygulamalar sonucu büyük olumsuzluk ve çarpıklıkların oluştuğu bilinmektedir.

1.6. 3621 sayılı Kıyı Yasası

Yeni kıyı yasasının 17.4.1990 gün ve 20495 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yasal boşluk dönemi sona ermiş bulunmaktadır.

./..

2. 3621 SAYILI KIYI YASASI VE İLGİLİ YÖNETMELİĞİ

Önceki bölümlerde değinilen Anayasa Mahkemesi Kararı ile iptal edilen 3086 sayılı Kıyı Yasası yerine, Anayasanın 43. maddesi ve Anayasa Mahkemesinin iptal kararı gerekçeleri doğrultusunda hazırlanan yeni Kıyı Yasası 4.4.1990 tarihinde kabul edilmiş ve 17.4.1990 gün ve 20495 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yasalasmıştır.

Bu Yasada; kıyının tanımı, kıyılarda yapılacak uygulamalara ait düzenlemelerin esasları, kıyının doğal yapısının nasıl korunacağı, kıyı ve sahil şeridinde hangi yapıların yapılabileceği, deniz göl ve akarsularda doldurma ve kurutmanın hangi şart ve şekillerde yapılabileceği, kullanma tarzları, kıyı ve sahil şeridinde planların yapılması ve onaylanması yasa kapsamına giren alanlardaki faaliyetlerin denetimi ve yaptırımları gibi hususlar belirtilmektedir.

3621 sayılı Kıyı Yasası hükümleri gereği "kıyıda" uygulama imar planı kararı ile iskele, liman, barınak, yanışma yeri, rıhtım, dalgakıran, köprü, menfez istinat duvarı, fener, çekek yeri, kayıkhanesi, tuzla, dalyan, tasfiye ve pompaj istasyonları gibi, kıyının kamu yararına kullanımı ve kıyıyı korumak amacıyla yönelik altyapı ve tesisler ile faaliyetlerinin özelliği gereği kıyıda başka yerde yapılmaları mümkün olmayan tersane, gemi söküm yeri ve su ürünlerini üretim ve yetiştirme tesisleri gibi özelliği olan yapı ve tesisler yapılabilmektedir.

Kıyı Yasası, kamu yararının gerektirdiği hallerde uygulama imar planı kararı ile ekolojik özellikler dikkate alınarak doldurma ve kurutma suretiyle arazi elde edilebileceğini hükme bağlamıştır. Bu alanlar üzerinde yukarıda belirtilen "kıyıda" yapılabilecek yapılar ile yol, açık otopark, park, yeşil alan ve çocuk bahçesi gibi teknik ve sosyal altyapı alanları düzenlenebilmektedir. Görüldüğü gibi mülga 3086 sayılı Kıyı Yasasında yer alan eğitim ve turizm tesisleri bu alanlar üzerinde yer almamaktadır.

Sahil şeridinde ise ancak uygulama imar planı kararıyla yukarıda belirtilen yapı ve tesislerle birlikte toplumun yararına açık olmak koşuluyla konaklama hariç günübirlik turizm yapı ve tesisleri yapılabilmektedir.

Bugüne kadar pratikte görülen aksaklıklar ve yanlış uygulamaların giderilmesi amacıyla "kıyı"da yapılacak yapılanmada izlenecek yol hakkında bilgi verilmesinde yarar görülmektedir.

1. Yatırımcı, genel olarak yapılacak yapının tüm boyutlarını ve özelliklerini gösteren teklif vaziyet planı ile gerekçe raporunu ilgili Valiliğe iletilerek ilk başvurusunu yapar.

./..

2. Valilik, öneriyle ilgili gerekçeli görüşünü, gerekli belge ve bilgileri öneriyle birlikte Bakanlığa (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı) iletir.
3. Bakanlık Ulaştırma Bakanlığı görüşüyle birlikte ilgili diğer kuruluşların görüşüne başvurur.
4. Görüşlerin olumlu olması halinde, Bakanlık yapılacak yapıyı içeren imar planının yaptırılmasını Valilikten ister.
5. Valilik ilgili kurum ve kuruluşların konuya ilişkin görüşleri çerçevesinde 3621 sayılı Kıyı Yasası ve ilgili yönetmeliği hükümleri uyarınca imar planını hazırlattırır.
6. Bakanlık 3621 sayılı Kıyı Yasası gereğince bu imar planını onaylar ve imar planı yürürlüğe girer.
7. Yapılacak yatırım Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilen Turizm Alanı veya Turizm Merkezi içinde ve turizm amaçlı ise yukarıda belirtilen yol izlenerek öncelikle nazım imar planı onaylanır. Bunu takiben uygulama imar planları 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası uyarınca Turizm Bakanlığı'nca onaylanır.
8. Yatırımcı onaylı uygulama imar planı ile bu plana uygun olarak hazırlanan kıyı yapısına ait uygulama projelerini, hertürlü hesabı (statik, stabilite vs.), geoteknik raporu, gerekiyorsa model deney raporunu ve istenecek diğer dokümanları Ulaştırma Bakanlığı, Demiryolları Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğüne (DLH) onay için verir. DLH Genel Müdürlüğü bu projeleri inceler ve onaylar.
9. Yatırımla ilgili olarak Yasanın 11. maddesi uyarınca yapı ruhsatına esas olacak izni temin amacıyla yatırımcı onaylı uygulama imar planı, DLH Genel Müdürlüğü'ne onaylı uygulama projeleri, Turizm Alan ve Merkezlerinde yer alan Turizm amaçlı yapılar için Turizm Bakanlığı'ndan alınacak yatırım belgesi ile birlikte Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na (Milli Emlak Genel Müdürlüğü) başvurur.
10. Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nca verilecek izin belgesiyle birlikte, yatırımcı, ilgili idareden (Belediye veya Valilik) yapı ruhsatı alır.
11. Yapılacak olan yapı DLH Genel Müdürlüğü denetiminde gerçekleştirilecektir.
12. İnşaatın bitiminde yatırımcı, Ulaştırma Bakanlığı, Deniz Ulaştırması Genel Müdürlüğü'nden alacağı işletmeye açılabilirlik yazısı ile ilgili idareye başvurarak işletme ruhsatı alacak ve bu yazının bir örneğini Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na iletacaktır.
13. Turizm Yatırım Belgesi alınmış olan yapılarda, Turizm Bakanlığı'na başvurularak "Turizm İşletme Belgesi" alınacaktır.

./..

Özetlemeye çalıştığımız izlenecek yol karmaşık gibi görünmesine karşın, üst ölçekteki plan kararlarına aykırı uygulama yapılmaması ve geriye dönüşü zor uygulamalara neden olmaması açısından gerekli görülmektedir. Kıyı Yasasının; kıyıda ve sahil şeridinde ancak uygulama imar planı kararı ile tesis ve düzenleme yapılabileceğine ve bunun yöntemine ilişkin hükümleri açıldığında işin mühendislik boyutuyla birlikte izlenecek yol bu şekilde ortaya çıkmaktadır.

3. 2634 SAYILI TURİZMİ TEŞVİK KANUNU VE PLANLAMA

Turizm Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında 355, 364 ve 411 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler incelendiğinde mekanın düzenlenmesiyle ilgili olarak;

a. Ülkenin turizme tahsis edilebilecek kaynaklarını araştırmak, önceliklerini belirlemek,

b. Turizm talep ve türlerinde meydana gelen değişme ve gelişmelerle ilgili araştırma yapmak,

c. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası ile turizm bölge, alan ve merkezlerinin tespiti, ilanı ve bu yerlerin planları konusunda Bakanlığa verilen görev ve yetkileri yürütmek,

d. Sektörün yararlanmasına sunulacak taşınmazların kamulaştırma da dahil olmak üzere, temini ile yatırımcılara tahsisi işlemlerini yürütmek görevleri hemen saptanabilenler olarak ortaya çıkmaktadır.

2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası da; turizm bölge, alan ve merkezlerinin tespiti, planlama, taşınmaz malların turizm amaçlı kullanımı ve tahsisi, teşvikler ve yat turizmine ilişkin esasları belirlemektedir.

Dünyada turizm hareketlerinin birinci derecede yoğunlaştığı alanları genellikle deniz kıyılarının oluşturduğu, kıyı ya da deniz turizminde kaynak değerini ise kıyı kesiminin kullanılabilirliği olduğu bilinmektedir.

Turizm Bakanlığı'na Yasalarla verilmiş görevlerden ve bu saptamadan hareket edecek olunursa ülke kıyılarının korunması ve planlanması Turizm Bakanlığı'nın ana görevleri arasında yer almaktadır.

Ancak pratikte olaya bakıldığında Turizm Bakanlığı'nın öncelikli turizm bölgeleri olarak belirlenen ülke kıyılarının planlanması işini yürüten tek kuruluş olmadığı görülmektedir. Bugünkü mevzuat incelendiğinde, arazi kullanım kararı verilmesini sağlayan 22 yasa ve arazi kullanım kararı veren 22 kurul ve kuruluş bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak Turizm Bakanlığı dışında hazırlanan değişik ölçekte planlama çalışmalarının büyük bölümünde katkı sağlanamamaktadır.

Bunun da ötesinde 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasasının 7. maddesi uyarınca Turizm Bakanlığı, ancak, Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilen Turizm Alan ve Merkezlerinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nca onaylı nazım planlara uygun olarak turizm amaçlı uygulama imar planlarını onaylamaya yetkilidir.

./..

3621 sayılı Kıyı Yasası kapsamında kalan alanlarda da Turizm Bakanlığı'nın plan onay yetkisi yukarıda belirtildiği şekilde Turizm Alan ve Merkezleri ile sınırlıdır.

Sonuç olarak ülke kıyılarının planlanması öncelikle Turizm Bakanlığı görevleri arasında olması gerektiğinin belirtilmesine karşın, yasal mevzuatın karmaşıklığı, kıyı yasası örneklerinde olduğu gibi yasal boşlukların belirli dönemlerde de olsa varlığı, planlama ve onaylama süreçlerinde birden fazla kurum ve kuruluşun varlığı kıyıları boyunca sağlıklı gelişmelerin oluşmasını engelleyici etkenler olarak görülmektedir.

4. SORUNLAR

Bu bölümde planlamada ve uygulamada karşılaşılan sorunlara değinilecektir.

4.1. Eski mevzuata göre yapılmış uygulamalardan ortaya çıkan sorunlar.

3621 sayılı Kıyı Yasasının Uygulanmasına Dair Yönetmeliğin 16. maddesinde;

a. 17 Nisan 1990 tarihinden sonra uygulama imar planı yapılan veya yapılacak olan alanlarda sahil şeridi, kıyı kenar çizgisinden itibaren kara yönünde yatay olarak en az 20 m. genişliğinde olmak üzere belirlenir.

b. 17 Nisan 1990 tarihinden önce mevzuat hükümlerine uygun olarak onanmış ve kısmen veya tamamen yapılaşmış 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarının sahil şeritleri ile ilgili hükümleri geçerlidir.

c. 17 Nisan 1990 tarihinden önce, mevzuat hükümlerine uygun olarak onaylanmış uygulama imar planlarının kısmi yapılaşma oluşmamış imar adalarında sahil şeridi, kıyı kenar çizgisinden itibaren yatay olarak en az 20 m. genişliğinde olmak üzere belirlenir.

Bu alanları içeren uygulama imar planlarında gerekli revizyonlar en çok altı ay içinde Kanun ve Yönetmelik hükümlerine göre yapılır. Bu işlemler yapılmadan yapı ruhsatı verilmez denilmektedir.

Bu maddenin "b" bendi incelendiğinde eski mevzuata uygun olarak onanmış ve "kısmen" yapılaşmış imar planlarının sahil şeritleri geçerli olacağı belirtilmekte ancak "kısmen" tanımına açıklık getirmemektedir. Kabaca "kısmen" diye belirlenen ölçüt nedir? Uygulayıcılar söz konusu alanlarda en az ne kadar alanın yapılaşmış olacağını gözönünde bulundurmalıydılar? Bu belirsizlik sonucu sorunlar oluşacağı açıktır.

Ayrıca "c" bendinde; yapılaşma oluşmamış imar adalarında gerekli revizyonların en çok altı ay içinde yapılacağı belirtilmektedir. Bu süre 2.2.1991 tarihinde dolmuştur. Bu alanlarda bu tarihten sonra yasaya aykırı olarak yapılan uygulamalara karşı alınacak önlemler hakkında belirsizlik bulunmaktadır.

./..

Bu arada; kıyı içeren tüm turizm alan ve merkezlerinde sözü edilen revizyon Turizm Bakanlığı'nca ihale yoluyla yaptırılmakta olduğunun belirtilmesinde yarar görülmektedir. "a" bendinde değinilen "kısmen" ölçütü bu revizyonda "en az % 50'si yapılaşmış alanlar" olarak benimsenmekte, yapılaşmış alanların fotoğrafları istenilmekte ve 17 Nisan 1990 tarihinden önce yapıldıklarına ilişkin belge istenilmektedir.

Eski mevzuata göre tüm işlemleri tamamlanmış ancak uygulama aşamasına geçememiş yada yarım kalmış bugün ise yasa karşısında uygulanma yeteneği kalmamış yatırımların da bir sorun oluşturduğu gözlenmektedir. Anayasaya aykırı olduğu saptanan bir yasa hükümleri çerçevesinde; yasa yürürlükte iken başlanmış ancak tamamlanmamış işlemlerin kazanılmış hak oluşturup oluşturmayacağı konusunun hukuki boyutunun incelenmesi gerekmektedir.

4.2. Onanlı plan hükümleri ve bunlara göre yapılmış uygulamaların getirdiği sorunlar: Mülga 3086 sayılı Kıyı Yasası hükümleri çerçevesinde hazırlanan imar planlarına göre uygulama yapılmış alanlar bulunmaktadır. Örneğin onanlı imar planı kararlarına uygun olarak turizm yatırımı gerçekleştirmek amacıyla kıyı tanımı içindeki alanlarda turizm yatırımı amacıyla tahsis edilen kamu arazileri bulunmaktadır. Bunların bir bölümünde yatırım gerçekleştirilmiş, bir bölümünde kısmen gerçekleştirilmiş, bazıları henüz yatırıma başlanmamıştır. 3086 sayılı yasanın iptal edilmesiyle, onanlı imar planlarının yasal dayanaklarının ortadan kalkmış olması, bu alanlarda yapılan ve yapılmakta olan işlemlerin yasallığı konusu sorunlar yaratmaktadır.

4.3. Kıyı Yasasının ve ilgili yönetmeliğinin yorumundan kaynaklanan bazı sorunlar:

Doldurma ve Kurutma Yoluyla Arazi kazanma ve bu araziler üzerinde yapılabilecek yapılara ilişkin 3621 sayılı Kıyı Yasasının 7. maddesinde ".....Bu gibi yerlerde doldurma ve kurutmayı yapacak ilgili idarenin Valiliğe iletilen teklifi....." hükmü yer almaktadır. Bu ifadede ilgili kamu kurum ve kuruluşları dışında özel ve tüzel kişilerin dolgu yapılabileceği gibi bir yorum çıkmaktadır. Örneğin herhangi bir turistik yörede, bir yatırımcı yat limanı yapılmak amacıyla dolgu yapılabilecektir.

Kanununun 11. maddesinde "..... yapı ve tesislerin yapılabilmesi için, Maliye ve Gümrük Bakanlığından gerekli izin alınması zorunludur. Yapı ruhsatı verilmesinde bu izin belgesi yeterlidir." denilmesine karşın, ilgili yönetmeliğin 15. maddesi son bölümünde; "inşaat ruhsatı verilmesi için Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nca kiralama, irtifak hakkı tesisi veya tahsis işleminin yapılmış olması şarttır." denilmektedir. Yasa ile yönetmelik arasında farklı yorumlara yol açabilecek ifade farklılıkları olduğu açıktır.

./..

Yine yönetmeliğin 13. maddesi c bendinde; "Kıyılarda ayrıca uygulama imar planı yapılmadan sabit olmayan duş, gölgelik, soyunma kabini, 6 m2.yi geçmeyen büfe.....yapılabilir." denilmektedir. Bu 6 m2.lik büfelerin ne kadar sıklıkta yapılabileceği belirtilmediğinden abartılı bir yorumla kıyıda 6 şar m2.lik onlarca büfenin yan yana hem de imar planı kararı olmaksızın yapılması olanaklıdır.

4.4. Diğer Yasaların Kıyı Yasası ile Çelişen Durumları :

Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair 383 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 10/e maddesinde; "Bölgede her ölçekteki planlarla günbirlik alan olarak ilan edilen özel mülkiyet dışındaki alanların ve kumsalların irtifak hakkı Başkanlığa geçer, Başkanlık bu yerleri işletir veya işletilmesini sağlar" denilmektedir.

Devletin "hüküm ve tasarrufu altında" bulunan kıyı ve kumsalların 3. kişilere irtifak hakkı ile devri bu ilke ile gelişmektedir. Bu da Özel Çevre Koruma Alanlarında "Kıyı Yasası"nın uygulanamaması sonucunu doğurmaktadır.

4.5. Kıyı Kenar Çizgisinin Kıyı Yasasının Özüne Uygun olarak tespit edilmemiş olmasından kaynaklanan sorunlar.

Türkiye'nin özellikle güney sahilleri; son yıllarda gerek turizm yatırımları gerekse ikinci konut yapılaşmalarına yoğun olarak sahne olmaktadır. Olay çok hızlı gelişmekte, kıyı dinamiği yeterince incelenmeden projeler uygulanmakta, bunun sonucu olarak ta kıyı dengesi bozulmaktadır.

Tüm olumsuz uygulamaların en önemli nedenlerinden birisi kıyı yasasında tanımlanan kıyı kenar çizgisinin yasanın özüne uygun olarak tespit edilmemiş olması, tespit edilen yerlerde de yeterince korunamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Kıyı Yasasının uygulanmasına ilişkin yönetmeliğin 6. maddesinde kıyı kenar çizgisi tesbit komisyonunun Valiliklerce kamu görevlilerinden en az beş kişiden oluşturulacağı belirtilmekte ve bunların

- a. Jeoloji Mühendisi ve/veya Jeolog, bulunmaması halinde Jeomorfolog
- b. Harita ve Kadastro Mühendisi
- c. Ziraat Mühendisi
- d. Mimar ve/veya Şehir Plancısı
- e. İnşaat Mühendisi olduğu belirtilmektedir.

Kıyı ile ilgili sınırlamaların doğru bir şekilde tespitinin ancak kıyıları etkileyen güncel dış etken ve süreçlerin iyi bilinip yorumlanması ile olanaklıdır. Bu konular ise Jeomorfoloğların çalışma alanlarına girmektedir. Jeomorfoloğlar ise ilgili kıyı kenar tespit komisyonlarında ancak "yedek üye" konumundadırlar.

./..

5. ÖNERİLER

a. İmar ve Kıyı Mevzuatı ülkemizde henüz tam anlamı ile anlaşılmamış, oturmamış ve karmaşık bir haldedir. Önceki bölümlerde de değinildiği gibi Türkiye'de halen yerleşme kararları ile ilgili 22 yasa ve bu yasalara göre dolaylı ya da doğrudan yerleşme kararı veren 22 adet kurul ve kuruluş bulunmaktadır. Bu çok başlılık sonuç olarak başsızlık ve dolayısı ile karmaşıklık doğurmaktadır.

3194 sayılı İmar Yasası ile planlama yetkileri yerel yönetimlere verilirken bu yetkilerin nasıl kullanılacağına ilişkin 7 adet yönetmelik çıkarılmıştır. Ancak yerel yönetimler yetkilerini yönetmelikleri dikkate almadan kullanmışlar ancak hiçbir yaptırım ve denetim ile karşılaşmamışlardır.

Bunun en önemli sonuçlarından biri olarak turizm sektörünü de olumsuz yönde etkileyen kıyıların betonlaşması olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Bu amaçla;

- Çok başlılığı tek başlılığa indiren,
  - Karmaşık mevzuatı sadeleştiren,
  - Plan yapma, yaptırma, onaylama sürecini yeniden tanımlayan ve yetkileri belirleyen,
  - Etkin bir denetim sistemi getiren
  - İmar suçlarını, savcılıkların doğrudan el koyabilecekleri kamu suçları sayan bir yasal düzenlemenin yapılması gereklidir.
- b. Akdeniz kıyı kuşağında kıyı kenar çizgisi henüz tespit edilmemiş tüm kıyı kesimlerinin kıyı kenar çizgileri ivedilikle tespit edilmelidir. Kıyı yasasının tanımına uygun olmayacak ölçüde dar tespit edilmiş, henüz yapılaşmanın başlamadığı bölgelerdeki kıyı kenar çizgilerinin uygun bir genişlikte yeniden tespiti sağlanmalıdır.
- c. Turizm amaçlı alanlarda henüz yapımına başlanmamış projeler kıyı dinamiği hesaba katılarak yeniden gözden geçirilmeli, yeni kurulacak tatil sitelerinin sabit kumullar arkasına yerleşmesi sağlanmalıdır.
- d. Akdeniz kıyı kuşağının tipik kumul sistemlerini üzerindeki flora ve fauna ile birlikte koruyan önlemler alınmalıdır.
- e. Kıyı kuşağında gerçekleştirilecek uygulamalarda Jeomorfoloğların kullanılması sağlanmalıdır.
- f. Kıyı Yasasının diğer özel Yasalarla çelişen hususları gözden geçirilmelidir.

KENT KÜLTÜRÜ, KENTLİLEŞME

Ali SÖZER
BELEDİYE BAŞKANI
BORNOVA

Çevreden, standartlaşmadan, kaliteden ve sağlıklı yapıdan sorumlu yeni yurttaş tipi yaratmada yerel yöneticiler ısrarlı olmalıdır. Çünkü kentlerin çevre düzeni ve kalitesi onun kimliğini belirleyecektir. Kent insanını eğiten, yönlendiren ve bu oluşumlara alt yapı sağlayan yerel yönetimler kalitenin kalitesizliğe egemenliği konusunda heyecanla yeni adımlar atmalıdır.

KENT KÜLTÜRÜNÜN BİÇİMLENMESİNDE VE YENİ YURTTAŞ TİPİNİN YARATILMASINDA UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Genç Türkiye'mizde son otuz yılda çok hızlı bir kentleşme süreci yaşandı. Yüzde yirmüç olan kent nüfusu yüzde 52'yi aştı. Yani yirmi milyona yakın insan başka yörelerden kasaba, köy ve mezralardan göçetti. Gelirken kendi doğal ve yöresel kültürlerini, yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını, yaşam mekan tiplerini de birlikte getirdiler. Bu hızlı çarpık kentleşme ile birlikte kentlerde sosyal ve kültürel altyapı olumsuzluklarıyla bir kargasa dönemi yaşandı. Bu kültür farklılaşması kent birliğinin yaratılmasında güçlükler doğurdu.

Türk insanının geleneğinde doğa ve hayvan sevgisi yatar. Hızlı ve çarpık kentleşme göçü bu üçlüyü ayıramamıştır. Kedisi, köpeği ve geçmiştense gelen alışkanlık, davranış biçimleri ile kente gelmişlerdir. Yerel yönetimler bu panikle doğabilecek hayvansal hastalıklar konusunda çağdışı tedbirler almışlar ve isin kolayını bularak hayvanları itlaf etme yolunu seçmişlerdir. Oysa Belediyemiz ilk günden bu yana sokak hayvanlarını toplayıp, sağlık kontrolünden geçirip kısırlaştırarak, sahiplendirerek çağdaş bir yöntem uygulamıştır. Bu uygulamamız AT Türkiye Raporu'nda örnek olarak gösterilmiştir.

Oysa kent toplumu olmanın gerektirdiği büyük sorumluluklar vardır. Yasal olmasa da fiili mecburiyet halinde bütün bu sorumluluklar yerel yönetime yüklenmiştir. Çünkü dinamik kent toplumu yasal engeli gerekçe kabul etmemekte ve tüm bu görevlerin yerel yönetimlerce yerine getirilmesini istemektedir.

1580 Sayılı Belediye Yasası 1930'lu yıllardaki kentleşme standardının çizgisinde yapılmış ve dinamik kent toplumunun düşünce ve eyleminin çok gerisinde kalmıştır. Oysa bu yasanın günümüz ve ileriki yılların kent kalite ve standardını asabilecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir.

Mart 1990 tarihinde Türk Standartları Enstitüsü ile Belediyemiz arasında inşaatlarda standart içi malzeme kullanımı zorunluluğu getiren protokol imzalanmıştır. Kent standardı Türkiye'de ilk kez Bornova Belediyesi'nde protokola bağlanmıştır. Böylece hem çevre ve tüketiciyi koruma birimleri

oluşmuş, hem de kentleşme kalitesi ve can güvenliği ön plana alınmıştır.

Standart içi malzeme kullanımının amaçları şöyle özetlenebilir :

- 1-) Ekonominin korunması
- 2-) Kullanıcının korunması
- 3-) Sağlık ve insan güvenliğinin korunması
- 4-) Çevrenin korunması
- 5-) Yapı kalitesinin ve kent kalitesinin ve estetiğinin üste çekilmesi
- 6-) Böylece ulusal estetiğe ve ulusal kaliteye katkı sağlanması

TSE ile Belediyemiz arasında yapılan protokolün gereği, projeden, ruhsata ve uygulamaya uzanan sürede kurumların uyarıcı ve denetleme gücü ile şu aşamalar öngörülmüştür :

- 1-) Mimari ve diğer projelerde önerilen malzemelerin Türk Standartlarına uygun olması gerektiğinin hükme bağlanması ve projelerin- ruhsatların bu şartlarla tasdik edilmesi.
- 2-) inşaatlarda ilgili kurum ve kuruluşlarla (Belediye, TSE, ilgili meslek Odası, Üniversite, Bakanlık) ortak malzeme denetimlerinin yapılarak standartlara uygunluğunun tespiti.
- 3-) Daha önce yapılan inşaatlardan numuneler alınarak Türk Standartlarına uygun olup olmadığının araştırılması olarak özetlenebilir.

Anlaşıyor ki, Yerel Yönetimimizce kurulan "Çevre ve Tüketiciyi Koruma Büroları" giderek "Kalite ve Standart Malzeme Üretim ve Tüketimi Değerlendirme, Araştırma ve Geliştirme Birimi" oluşumuna uzanacaktır. Bu oluşacak birim kentin tüm yaşayan kesimine hizmet edecek, 21.Asıra uzanan çizgide kalitesizliğin bir daha dünyaya geri gelmeyeceği şekilde yok edilmesini sağlayacaktır. Ülkeler arasında alışveriş her maldan emin olunarak yapılacaktır.

İnsan davranışlarını denetleyen, yönlendiren ve bu oluşumlara altyapı sağlayan yerel yönetimler kalitenin kalitesizliğe egemenliği konusunda heyecanla yeni adımlar atmalıdır.

Çevreden sorumlu, standartlaşmadan sorumlu, kaliteden ve sağlıklı yapıdan sorumlu yeni yurttaş tipi yaratmada yerel yöneticiler ısrarlı olmalıdır. Çünkü kentlerin çevre düzeni ve kalitesi onun kimliğini belirleyecektir. Dil birliği, kültür birliği, sevgi ve davranış biçim benzerliği yaratılması gelenekselleşecektir.

Kent halkının sivil toplum örgütleri ile kurumlaşması yerel yönetimin yeni ve çağdaş katılımçılığını getirecektir. Her meslek gurubu kendilerini ilgilendiren alanlarda araştırmalarını ve düşüncelerini kendi meslek gurubunun mutluluğu için hayata geçirme olanağı bulacaklardır.

Bornova'da uyguladığımız yeni çevre düzeni uygulaması, standartlaşma, çevre pilot bölge uygulamaları (Türkiye'de ilk çevre pilot bölgedir.) ve kent kalitesinin diğer kentlere göre üste çekilmesi konuları üniversite bazında gözlenmelidir.

Yapılan "Bornova kent ağaç haritası", kültürel ve tarihi çevrenin korunması, 2000'li yıllarda çevre tahribatının önlenmesini sağlamaya yardımcı olacaktır. Ve çevre düzeni planlaması, ağaç dokusunun halihazır planlara işlenerek, bina kitlelerinin buna göre seçilmesi doğal çevrenin

korunmasını da sağlayacaktır.

Özet olarak Yerel Yönetimler standartı malzemenin tüketimini sağlamak, tüketici bilinci ve çevreye duyarlı insan tipini yaratarak uluslararası barış ortamının sağlanmasında öncülük yapacaklardır.

Sayın Ahmet Sarışın'ın

"Konut Sorununa Alternatif Çözüm Önerisi-Gecekondü Bölgelerinde Yenileme Yaklaşımı" başlıklı bildirisini basım tarihine kadar Düzenleme Komitesine ulaşmadığından yayımlanamamaktadır.

Sayın Senihi Kitapçı'nın sunduğu "Siyasal Karar Süreci ve Kent Planlama" başlıklı bildiri, basım tarihine kadar Düzenleme Komitesine ulaşmadığından yayımlanamamaktadır.

PLANLAMA KARAR SÜREÇLERİ YEREL YÖNETİM MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİLERİ-ÇELİŞKİLERİ

BAHAR ERDİCAN
BORNOVA BELEDİYESİ
BORNOVA

BİLDİRİ ÖZÜ

Yerel yönetim demokratikleşme sürecinde üzerine çok fazla görev düşen bir kurumdur. Bu görevin yerine ve yeterince yapılabilmesi için sistemin doğru noktasında kararlı ve dengeli ilişkiler kurulması zorunludur. Bu da bize göstermektedir ki yerel yönetimlerin bu gunku örgüt şeması içindeki yeri ve kendi örgüt yapısı yeniden irdelenerek daha çok yetkili ama denetlenebilen, daha yerel ama merkeziyetçilikten tamamen kopmayan, tam anlamıyla halkın katılımının gerçekleştirilebileceği bir yapı ile mümkündür.

YEREL YÖNETİM VE MERKEZİ YÖNETİM İLİŞKİLERİ-ÇELİŞKİLERİ

Kent: çok değişkenli, girdisi fazla olan, fiziki ve sosyal anlamda çok boyutlu bir mekan parçasıdır. Mekan şekillendiren iki önemli girdi sosyal ve ekonomik yapıdır. Bu makro yapı ülkenin sistemidir ve sistem kenti biçimlendirmede yönlendirici olacak yasa ve yönetmelik yükümlerini, yani imar kanunu, imar affı kanunu, gecekondu kanunu, turizmi teşvik kanunu v.b. bunlara bağlı olarak uygulama yönetmeliklerini getirir. İşte kent planları, bu makro kararlar sürecinin, mekana yansımadaki en son dizgesidir.

Planlama dinamik olmak zorundadır. Çünkü görevi buyumeyi yönlendirmek ve denetlemektir. Yönlendirmenin doğru, denetimin tam olabilmesi için planlama karar sürecinin, kentin buyume hızına yetişmesi, hatta onunda gitmesi gerekir.

Ülkemizde 1950 yılından itibaren şehirleşme hareketlerinde büyük bir hız goze çarpmaktadır. 1956 yılında 6785 sayılı "İmar Kanunu" o güne kadar dağıntık şekildeki imar mevzuatlarını, tek metinde toplamıştır. Teknik açıdan yenilikçi hükümlerine karşın, merkeziyetçi prensibi uygulanabilirliğini azaltmıştır. 1972 yılındaki 1605 sayıdaki yasa da 6785 sayılı yasanın eksiklerini tamamlamaya uygulanabilirliğini artırmaya yetmedi. 1985 yılında ise 3194 sayılı imar kanunu ile merkeziyetçilikten uzaklaşarak, yerinden yonetime önem veren bir anlayış ortaya çıktı. 3194 sayılı imar kanununun özelleştirisini yapabilmemiz için yeterince sürenin geçtiği kanaatindeyim. Bu konu ile ilgili görüşlerimi yazımın son kısmında aktaracağım.

Planlama Tekniği ve Yöntemi ile İmar Mevzuatı Arasındaki İlişki

İmar planlarında birinci hedef arzı sınırlı kentsel toprak üzerindeki kullanım kararları ve bunun yarattığı rantın dengelenmesidir. İkinci hedef ise fiziksel buyumeye ve sosyal değişime yön vermektir. Seçilen hedeflere ulaşabilmek için iyi bir imar mevzuatından önce kent planlamasının kurumsallaştırılmasına, planlama yöntemleri geliştirilmesine, planlama eğitiminin yenilenmesine, makro sistem içinde kentleşme ve kentsel toprak politikasının oluşmasına ihtiyaç vardır. Bu gunku planlama anlayışı dengesiz, denetimsiz değer artışı, rantı demektir. Bu da kentleşmenin maliyetinin yükselmesine, arazi kullanı kararlarında ise baskı grupları oluşmasına neden olmaktadır. Böyle olunca yasalar ideal imar planlarına yön veren düzenlemeler olmaktan öte, elde edilmek istenen değer artışlarının yasallaştırılmasına imkan

veren düzenlemeler olarak kalmaktadır.

Kent; birbirinden farklı üretim biçimlerinin bir araya geldiği, üretimden doğan değerini yoğun biçimde paylaştığı ölçüde büyük bir mekan parçasıdır. Bu mekan parçasının sağlıklı büyümesini, mekanın her köşesindekinin, sunulan hizmetlerden payını maksimum düzeyde almasını sağlamak, ideal planlamalara ulaşmak kolay bir iş değildir. Bunun en büyük nedeni de, artık doğal bir hak olmaktan öte toplumsal ve ekonomik bir hak olan iyelik (özel mülkiyet) hakkıdır. Ancak sahip olunan bu hakkın kamu yararı gibi bir ödevi de beraberinde getirdiğinin toplum olarak bilincinde olmalıyız. Kamu yararı deyimini iyi tanımlamak, iyelik hakkının özüne dokunmamak gerekir. İyelik hakkının özüne dokunmak kamulaştırmayı gündeme getirmektedir. Bu da kamu adına zaten altından kalkılması zor olan kentleşme maliyetini biraz daha arttırmak, şahıs açısından ise en doğal hakkını gaspetmek anlamına gelmektedir. Hele uzun yıllar ilgili kurumun kamulaştırma programına almasını, aldıktan sonra da uzun yıllar istikrarının yapılmasını beklemesi düşündürücüdür.

Kentin ölçüğüne göre değişik planlama teknikleri ve yöntemleri geliştirmek, bu tekniklere ve yöntemlere uygulama olanakları sağlayacak yasal düzenlemelere gitmek yeterli değildir. Bunların nasıl uygulanacağı, hangi yetkilerle donatılacağı, verilen yetkilerin yerinde, zamanında ve doğru olarak kullanılıp kullanılmadığının nasıl denetleneceğinin belirlenmesi gerekmektedir.

3194 Sayılı İmar Kanunu Üzerine

3194 sayılı imar kanununun plan yapma, yapma ve onama yetkisini belediyesine (yerel yönetimlere) vermiş olması doğru bir karardır. Ancak aynı kanunun; kent planlama anlayışının 1/1000 uygulama imar planı ölçüğünde ele alması, 1/25000 çevre düzeni ve 1/5000 nazım imar planı gibi kentin yönetilmesinde, yoğunlukların belirlenmesinde, yatırımlar dengeli, adil, sağlıklı dağılmasını sağlayacak kent politikalarının oluşmasını fırsat verecek, makro kararların alınmasını ve kent politikalarının oluşmasını öngörecektir. Oysa doğru bir kentleşme politikası ve planlama anlayışı bu ölçeklerden başlamalıdır. Kentin rezerv alanları, büyüme yönü, küçük sanayi siteleri, organize sanayi siteleri gibi iş gücü yoğun, çevreyi olumsuz etkileyici faktörleri olan alanların kentten uzaklaştırılması, kent-makro formu içinde sağlıklı bir ulaşım planlaması analizinin yapılması bu ölçekteki planlamalarda istenmeli, sağlıklı projeksiyonlar için sağlıklı bilgi bankaları oluşturulmalıdır. Ve bu düzeyde merkezi yönetimin ve il bazındaki yatırımcı kuruluşların bire bir ilişki içinde olması gerekir.

1/1000 uygulama imar planı bazında ele alınan bazı konular ise uygulamada zorluklar yaratmaktadır:

1-18.madde uygulamasında yol, otopark, yeşil alan, cami gibi zaiyat olarak kamuya terk edilmesi gerekli alanlarda, düzenleme ortaklık payının %35 olması. Bu pay imar planı ile kentsel arza üzerine getirilen rantın makul düzeyde tutulması için bir fırsat olarak düşünülecek olursa, Düzenleme Ortaklık Payının (D.O.P.) yükseltilmesi gerekir. Birde olaya kamulaştırmanın ortadan kalkması ile, kentsel maliyetin kamu yararına düşmesi olarak da bakabiliriz. Yeni düzenleme ortaklık payının ne olması gerektiği konusundaki çalışma ise mahalle ölçüğünde, planlama standartlarının ortaya koyduğu kullanım türlerinin büyüklüklerinin tüm alanına oranı olarak belirlenebilir. D.O.P. nin yükseltilmesinden korkulmamalıdır. Çünkü düşük oran planın uygulanabilirliğini artırıyor gibi görünse de, gerekli sosyal ve teknik alt yapının bu oranla karşılanamayacağı gayet açık olduğundan, plan kilitlenmeye ve özünü kaybetmeye mahkumdur. İmar kanunu değişiklik tasarısında bu konuya değinilmiş olmakla beraber geliştirilmesi gerekmektedir.

2- İmar kanununun 10. maddesi imar programları yapılırken ilgili kamu kurumlarına imar planlarındaki yatırım yerleri (sağlık, eğitim v.b.) hakkında bilgi vermek ve bunların kamulaştırma programlarına alınmalarını sağlamak gibi sozde çok güzel, ancak uygulamada

yerine getirilmeyen bir madde olarak kalmaktadır. Bu maddelerin işlerliğinin olmayışı aynı kanunu 13. maddesi ile ilgili kamu kurumunun yapımından vazgeçildiği takdirde yoğunluk ve donatım dengesini yeniden irdeleyerek bu alanlarda inşaat yapılabileceğini vurgulamaktadır. Bu çelişkili durum; eğitim ve sağlık tesisleri alanlarının D. O. P. oranı içine alınarak kamunun eline geçmesi sağlanarak düzeltilebilir.

3- Sosyal ve kültürel tesisler kavramına imar kanunu çerçevesinde açıklık kazandırılmadığı. Planlamayı esas alan büyüklüklerin tanımlandığı tabloda; sosyal ve kültürel tesisler başlığı altında kutuphane, halk eğitim merkezi, anaokulu, çocuk yuvası tanımlamaları yapılmıştır. Bu gün uygulama imar planlarında yasa gereği ayrılan sosyal ve kültürel tesis alanları, uygulama sonucunda şahıs mulkiyetinde kalan atıl kapasitedeki kentsel arsa olmaktan öte gidememektedir. Kutuphane, halk eğitim merkezi, özel girişim eliyle değerlendirilemediğinden ana okulu- çocuk yuvası kullanışları ticaret, yönetici merkez bölgelere dahilinde de yapılabildiğinden, arzi sınırlı ve çok değerli kentsel arsanın rantabilitesi açısından bu başlık altındaki kullanışların yeniden değerlendirilerek bir kısmının yönetim merkezleri, resmi tesis alanları, bir kısmının da eğitim tesisleri lejantı içinde çözümlenebileceği alternatif düşünülmalıdır.

4- Yerel yönetimlerin teknik kadrolaşmaları gozonune alınacak olursa 18. maddeye yönelik zorlayıcı hükümlerin daha açık belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü imar kanununun 16. maddesinin parsel ölçüğünde uygulamaya izin vermesi parçacı yaklaşımla planın butunluğunun bozulmasına neden olmakta, kalan kısımların ise daha yüksek zaiyatlarla çözülmeye zorlanmasına ya da plan tadilatlarıyla yeni değerler getirilmesine sebebiyet vermektedir. Oysa genel prensip; imar planları üzerinde, plan tasarımcısının mulkiyet dokusunu gozonune alarak planın hedefine ulaşabilmesi için düzenleme sınırlarını, bölgeler yapar plan üzerine koymasını ve uygulamada bu bazdan hareket edilmesini zorunlu kılmalıdır.

SONUÇ

İmar planı mulkiyetlerin yapılaşma haklarını belirleyen kurallar dizisi olmaktan çok, iyi ve gerçekçi bir program çerçevesinde planın gerektirdiği sosyal ve alt yapıyı götürebilmektir. Bunun yapılabilmesi için yerel yönetimlerin bu gunku örgüt şeması içindeki yerinin yeniden gözden geçirilmesi, kaynak yaratma konusunda değişik stratejiler belirlenmesine olanak verilmesi, kaynaklarına ve yatırım programlarına bölge planları bazından hareketle devamlılık kazandırılmasına olanak verecek yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Yerel yönetim örgüt şeması içinde doğru noktaya oturtulup, merkezi yönetimin il ve ilçe bazındaki kuruluşları ile devamlı, kararlı ve dengeli ilişkiler kurulabilecek statüye getirilmelidir.

Kent sürekli değişen dinamik bir yapıya sahiptir. Bu dinamik yapıyı imar planlarının tasarım süreci ve uygulanabilirliği olarak görmekten ziyade sağlıklı çevrenin oluşabilmesi için yapı bazındaki teknolojiye, girişimcilige, makro ekonomik kararları içindeki istem-sunum ikilemine cevap veriş tarzına bakarak kentsel çevrenin kalitesi yükseltilmeye çalışılmalıdır.

İnsanın doğasını, sevgisini, huzurunu ve yuceliğini yitirmemesini sağlamak gayretinde bulunan bir planlama ekolunu yakalama çabasını, eğitim kurumları, meslek kuruluşları ve şehir plancıları olarak göstermek zorundayız. İmarı ilgilendiren değişik özellik ve yetki sistemleri ile oluşturulan kanun, kanun hükmündeki kararnamele ile planlama yetkilerinin parça parça değişik kurum ve kuruluşlarına verme yerine, ana kararları üst ölçek planlarda (bölge planları), ele alıp yerel planları katılımcı ve butuncu yaklaşımlarla uygulamaya fırsat verecek düzenlemeler geliştirilmelidir.

Kaynaklar:

- 1- Planlama Dergisi, sayı 86/2, s.4-5.
- 2- Mimarlık Dergisi, sayı 90/5-6, s.66-69
- 3- İnsaat Muhendisleri Odası, Çok Katlı Yapılar Sempozyumu, 21-23 Eylül 1989

KENTLERİMİZİN KİMLİK SORUNU VE İZMİR ÖRNEĞİ(*)

Doç.Dr.Orcan GÜNDÜZ (Y.Mimar-Peyzaj Mimarı)
D.E.Ü.Müh.-Mim.Fakültesi Mimarlık Böl.Öğr.Üyesi

Doğa tarafından yaratılmış veya insan eliyle varedilmiş olsun tüm varlıkların bir kimliği vardır. Bu kimlik, onu hemcinslerinden, benzerlerinden ayırt eden özelliklerin tümüdür. Kimlik zaman içerisinde doğal olarak bir değişim içerisinde ve hatta bilinçli biçimde değiştirilebilir; bireysel ve toplumsal normlara göre olumlu/olumsuz, güzel/çirkin gibi yargılarla yüklenir.

Çok boyutlu ve karmaşık özelliklerin bir sentezi olan kentlerin kimliği ise, salt bir fiziksel oluşum ya da bir "estetik sorun" dan ziyade, tarihsel süreç içerisinde yoğunlaşmış olan toplumların yaşamlarının ve kültürlerinin günümüzde fiziksel mekanda somutlaşmış ürünleridir. Bu süreç içerisinde, toplum bireylerinin-kent sakinlerinin- yaşamları, mücadeleleri, acıları, sevinçleri ve özlemleri vardır.

Türkiye sözkonusu olduğunda; coğrafik konum olarak Avrupa ve Asya arasındaki köprü özelliği, çok sayıdaki uygarlıkların zengin kültürlerinin yoğunlaşarak oluşturduğu bir kimlik ya da kimliklerden bahsedilebilir. Her uygarlığın farklı dozları katkıları ile ortaya çıkan bu zengin kültür mozayigi, Türklerin Anadolu'ya hakim olmaları ve İslamiyeti kabul etmeleri ile beraber, belirgin çeşitlemeleri içeren Anadolu Türk kültürünü ve kimliğini oluşturmuştur. Türklerin bağımsızlık mücadelelerinin sonucunda laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile yoğunlaşan batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketleri, toplumsal yaşamı ve kentleri etkilemiş, yeni kimliklerin oluşturulması, benimsenmesi sürecini başlatmıştır.

Anadolu'nun en batı noktasında ve çağdaş batı uygarlıklarının beşiği olan verimli toprakların merkezi konumundaki İzmir, tarihin her döneminde aktif ve uygar bir yaşam sergilemiştir. Tanzimat sonrasında azınlıklara verilen hakların sonucu olarak, 20.yüzyıl başında, İzmir'in yaklaşık 250,000 olan kent içi nüfusunun ancak yarısının Türklere ait olduğunu görmekteyiz. Aynı nedenle "gavur İzmir" yakıştırmalarına maruz kalan bu sahil kentimizde, Kadifekale eteklerindeki düzensiz ve bakımsız mahallelerde yaşayan Türklere karşın, batıların yaşadığı ve "Küçük Paris" diye anılan "Frenk Mahalleleri", zengin mağazaları, gazinoları, kafesantaları ve tiyatroları ile çok canlı ve renkli bir yaşam sergilemektedir.

İzmir'in işgal ordularından kurtarılması, Cumhuriyetin kurulması ve yabancı uyrukların İzmir'i terk etmelerinden sonra, büyük bölümü yanmış olan kentin yeniden imarında, yeniden yapılaşma ve gelişme çabalarına paralel olarak yeni kimlik arayışları önem kazanmıştır. Nitekim, batıların zengin kültürel birikimlerinin korunamamasında "gavur İzmir" kimliğinin silinmesi kaygısının yeri olduğu söylenebilir. Tüm kentlerimizde olduğu üzere İzmir'de de, 1950'li yıllara kadar, geleneksel değerlerin ve kentsel kimliğin büyük ölçüde korunabildiği bir gelişim süreci yaşanmıştır. Ancak, daha sonraki yıllarda izlenmiş olan hızlı sanayileşme çabalarının sonucu olarak kentlerin plansız

(*) Türkiye 3.Şehircilik Kongresinde slaytlar eşliğinde sunulmuş olan bildirin özeti.

ve düzensiz biçimde büyümelerinden İzmir'de büyük ölçüde nasibini almıştır. İzmir'e yönelik yoğun göçler kentin doğal ve kültürel kimliğinin hızla tüketilmesine neden olmuştur. Bornova ve Buca'daki verimli topraklar, kentlinin en önemli rekreasyon kaynağı olan İzmir Körfezi, serinletici imbatı, çipura balığı, palmiye ağaçları, kordonu ve zengin kentsel dokusu ile İzmir çok yakın zamanlara dek kimliğini koruyabilmiştir. Günümüz İzmir'inin kimliğini ise ; kirli ve pis kokan körfez, tümüyle betonlaşmış-yeşilsiz-bir yerleşim dokusu; imbatını, kordonunu yitirmiş büyük bir köy görünümündeki karmaşık doku oluşturmaktadır.

Tüm kentlerimiz için de geçerli olduğu gibi, İzmir'in planlanmasında, kültürel birikimin ve kentsel kimliğin nasıl korunması geliştirilmesi ve de yenilenmesi sorunsalı, yöneticilerin yanısıra kent plancıları, mimarlar ve çevre tasarımcılarının en önemli sorumluluklarıdır. Kentlere olan hızlı göç ve sağlıksız yerleşimler, yaygın iletişim araçlarının ve modanın körüklediği universal kültür, lüks yaşam özelemleri ve özendirilen tüketim politikaları, kentlerin kültürlerinin ve kimliklerinin korunmasını gelişmexkoruma ikilemi içerisinde olanaksız hale getirmektedir.

İzmir'in olduğu kadar tüm kentlerimizin gelişim ve değişimlerinin zorunlu olarak yeni kimlik oluşumlarını da getireceği kaçınılmazdır. Ancak, bu yeni kimlik oluşumunun sağlıklı ve kalıcı olması için geçmiş kültürümüzden günümüze mesajlar ileten değerlerin korunmasının toplumun beklentileri ile bütünleşmesi zorunludur. Bu ise yöneticilerin, teknik kadroların bu konularda inançlı olmaları kadar, kent halkının kentlilik bilincine sahip olmaları ile gerçekleştirebilecektir.

KENT PLANLAMASINDA "KÜLTÜREL KİMLİK" SORUNU

Oktay Ekinçi
Y.Mimar
Muğla

BİLDİRİ ÜZÜ

Kentlerimizin kültürel kimliklerini korumaya ve geliştirmeye yönelik çabalar, günümüzde artık "yaşamsal" bir görev haline gelmiştir. Her biri kendine özgü ve tarihsel süreç içerisindeki uygarlık birikimleriyle oluşan kişiliklere sahip kentlerimiz, özellikle "mimari karakterlerini" hiç dikkate almayan, salt, yapılaşma yoğunlukları ve donatı alanlarının belirlenmesi ile yetinilen imar kararları sonucunda bu özelliklerini yitirmekte; gün geçtikçe daha çok "birbirlerine benzemektedirler." Bu olumsuz gelişmeyi durdurabilmek, kentleşme kararlarını "mimari kimliğin de korunabileceği" bir planlama disiplini altına alabilmek için, mimarların ve şehir plancılarının "ortak yükümlülükler" içerisinde uzmanlık potansiyellerini birleştirmeleri, önemli bir aşama olacaktır. Ayrıca, "katılımcılığın" da bilimsel gereğidir...

"KİMLİKSİZ KENTLEŞME" NİN KAYNAĞI

Kültür Bakanlığı'nca 1989 yılı başlarında düzenlenen "Bizim Şehrimiz" adlı programın tanıtma broşüründe şu cümleler yer alıyordu;

Yeryüzünün tüm şehirleri, tarihi gelişme içinde toplumların farklılığının somut birer ifadesi olmuştur. Şehirlerimizin de kendine özgü tarihi kimlikleri, geleneksel mimarileri vardır. Ne yazık ki bu nitelikler çağın değişen sosyo-ekonomik koşulları ve beklentileri doğrultusunda durmaksızın kendini yenileyen şehirlerimizde giderek yok olmaktadır. Şehirlerimizin var olan kimliklerinin kaybolmaması ve yeni yapılaşma sürecinde bu kimliğin güçlendirilmesi amacıyla, bakanlıkca bu program başlatılmıştır.

"Bizim Şehrimiz" programı, böylesine önemli bir amacı içermesine karşın, konumuz dışı olan bazı nedenlerden ötürü ne yazık ki yürütülemedi. Ancak, yine de, program içinde düzenlenen "Çirkin Mimariden Örnekler" konulu fotoğraf yarışması, sorunun "temel nedenlerini sorgulayan" bir içerikle sonuçlandı. Yarışmaya gönderilen çok sayıda fotoğraf, "çirkinlik" dendiğinde tek tek bazı nitelsiz yapıları değil,

genel olarak kentsel ve doğal dokular ya da silüetler üzerindeki "olumsuz etkiler yaratan" yapılaşmaları sergilemişlerdi. Örneğin, Boğaziçi sırtlarına yapılan villalar, ya da İzmir'in ortasında yükselen bir gökdelen, tek başlarına ele alındıklarında belki de "başarılı" denebilecek mimari proje örnekleriydiler; ama, buldukları yerler nedeniyle o kentin doğal ve kültürel kimliği ile olan uyumsuzlukları, "çirkin mimariden örnekler" yarışmasında "ödüle değer" fotoğraflar vermelerine yol açmıştı. Demek ki, mimariyi "tek yapı ölçeğine indirgemek", günümüzde artık olanaksızdı...

Gerçekten de bugün "kimliklerini hızla yitiren" kentlerimize baktığımızda; bunun başlıca nedeni olarak karşımıza çıkan olgu şudur. Kentlerimiz, özellikle de tarihsel kentlerimiz, kendilerine özgü olan ve yüzyılların birikimi ile zenginleşmiş bulunan mimari ve kentsel kültürlerine taban tabana aykırı yeni yapılaşmalarla hızlı bir "başkalaşım" sürecini yaşamaktadırlar. Üstelik bu süreç, salt "gecekondulaşma" ya da "gökdelenleşme" gibi iki aşırı uçtaki "hukuk dışı" yapı türleriyle değil, bir anlamda nazım ya da uygulama planlarına uygun, imar yasası ve yönetmelikleri karşısında yasal, genel imar hukuku ve şehircilik bilimi açısından da pek sorunu olmayan ve her biri için emek ürünü mimari çalışmalar yapılan, projeleri ilgili uzmanlarca düzenlenmiş "yeni" yapılarla yaşanmaktadır.

Acaba, eksiğimiz nedir? Ya da bu sağlıksız gelişme, gerçekten Kültür Bakanlığı'nın broşüründe altı özelliklerle çizilen, "çağın değişen sosyo-ekonomik koşullarının ve beklentilerinin" sonucu mudur? Eğer öyleyse, bu sağlıksız gelişmeyi yani kimliksiz kentleşmeyi durdurma çabaları, aynı anda "çağın değişen sosyo-ekonomik koşullarını" da yadsımak, bu anlamda "çağdışı" kalmak anlamına gelmez mi?

Dünyanın kimi ülkelerine baktığımızda, bu sorunun gerçekçi yanıtı için gerekli ipuçlarını hemen bulmamız olası. Kimliksiz kentleşmenin bir "yazgı" olmadığını, ya da salt "yenilenmenin" olağan bir sonucu sayılamayacağı, pek çok kentte titizlikle yaşatılan mimari karakterden de kolayca anlaşılıyor. Venedik, Floransa, Leningrad (ya da St. Petersburg) gibi "müze kent" sayılabilecek örnekler dışında, Paris'den Prag'a, Viyana'dan Budapeşte'ye, Roma'dan Moskova'ya dek, kentleşme sürecini son yarım asır içinde değişik sosyo-ekonomik ilişkiler içinde yaşayan birçok metropolde bile ortak paydanın "tarihsel kimliği korumak" üzerinde yoğunlaştığı nasıl açıklanabilir? Bu kentlerdeki kimlik korunmasında gözlenen düzey salt "ekonomik gelişmişliğe" bağlansa bile, yine bir çok az gelişmiş ülkedeki benzer çabalar neye bağlıdır? Örneğin bir Kahire, Bingazi ya da Tunus gibi... Asya ve Afrika'nın pek çok tarihi kentinde de mimari kültürün bizdeki gibi bir "yıkım sürecini" yaşamadığı eski semtlerdeki yeni yapılarda da o kente ait kişiliğin büyük oranda yansdığı, modern yapılaşma örneklerinin ise çevre veya dış bölgelerde daha çok yoğunlaştığı... gözlenebiliyorsa, acaba bizi etkilediği söylenen "çağın sosyo-ekonomik koşulları" o ülkelerde geçerli değil midir?

İstanbul ile Madrid ya da İzmir ile Amsterdam "farklı çağlarda" yaşamadıklarına göre, kentleşme şekillerindeki "kültürel farklılığı" başka bir etmene bağlamak, "kalkınma ve imar" anlayışlarımızdaki "ayrılığı" gözden geçirmek daha doğru olacaktır. Ulaşım sistemlerindeki tercihlerimizden, köyden kente olan göçü "değerlendirme" politikalarımıza kadar; benzer şekilde yapı sektörünün ekonomik yaşantımız içindeki ağırlığından, turizm ya da uluslararası ticaret için önemsemediğimiz "prestij yapıları" anlayışına kadar, kentlerimizin kültürel kimliğini de yok eden bir "kalkınma ve imar anlayışına" örnek verilen ülkelerde ya da kentlerde-en azından bu denli etkili bir düzeyde-rastlamak olanaksızdır.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, tarihi Boğaziçi yalılarının önünden kazıklı yol geçirilmesini "gelişme" sayan bir kültürün, Alsancak evleri arasına yüksek bina izni vermeyi "korumanın ekonomik dengesi" olarak savunabilen bir anlayışın, aynı "dengeyi" tescilli sivil mimarlık örneği yapılar üzerine "modern mimari kılıflı" yüksek katları eklemekle yaygınlaştıran bir "koruma" mantığının, kentlerimizin kültürel kimliklerini yitirmesi karşısında da aslında kaygı duymaması gerekiyor. Çünkü, bütün bu uygulamalar, ya da "çözüm modelleri", kentleri korumaktan çok, otomobile endeksli ulaşım tercihlerini ve kentsel rantlara dayanan ekonomik beklentileri "kollamaya" yönelik çözümler olarak ortaya çıkmaktadır. Sonucunu da hep birlikte yaşıyor, gözlüyoruz...

KENT VE YAPI ARASINDAKİ KÜLTÜREL ETKİLEŞİM

Kültür Bakanlığı'nın, sözünü ettiğim program içindeki bir başka tasarısı, "Geçmişten Geleceğe Türkevi" konulu fikir projesi yarışmasıydı. Daha sonra bu yarışma, "Gelenekten Geleceğe Evimiz" adıyla yapıldı ve bazı tartışmalı yanlarıyla birlikte bir kaç ay önce de sonuçlandı.

"Geçmişten Geleceğe Türkevi" başlığı ortaya atıldığında ise tartışılan düşünce şu olmuştu: Aslında, tıpkı bugün olduğu gibi, geçmişte de evleri ya da resmi-dini yapıları, buldukları yerleşmeden ve o yerleşmenin tarihsel dokusundan ayrı olarak düşünmek olanaksızdır. Yapıların kent topoğrafyası içindeki konumları, komşuluk ilişkileri, sokakla olan eşgüdümleri, o yerleşmedeki başka kültürel potansiyeller, ticari, dinsel ya da sosyal etkiler... kısaca kentin genel karakteri, yapıların mimari kimliğini de belirleyen etmenlerin başında gelmektedir. Ama bu etkileşim, aynı anda tersi yönde de kendini göstermekte, yani yapıların oluşturdukları "imar düzeni" ve mimari yönelişler de o kentin dokusunu yaratmaktadırlar.

Özetlemek gerekirse, kentlerin kültürel kimliklerinin oluşmasında, binalarla kent dokusu arasında diyalektik bir ilişki vardır ve bu ilişkiyi birbirinden ayırmak, sağlıklı çözümlerin önünü daha baştan tıkamak anlamına gelir. O halde, konu tek tek "evlerimiz" bile olsa, geleneksel mimarimizdeki zenginliği yarınlara da taşıyacak bir kültürel süreklilik için en doğru başlık "gelenekten geleceğe kentlerimiz" olmalıdır.

O evlerimiz ki salt "tek başlarına taşıdıkları" özellikleri değil, "kendilerini yaratan" yüzlerce yıllık kültürel birikimin ürünü olan "kentsel çevreleriyle birlikte" yaşanası güzellikler sergilerler.

Eski bir İstanbul evini, tutup geniş bir oto-yolun kenarında yaparsak nasıl kişiliğini de yok etmiş olursak, Bodrum'un ya da Muğla'nın kendine özgü çizgiler taşıyan evlerini, kökeninde "hemşehrilik dayanışması" yatan "sokak kültüründen" koparıp, dağlara, tepelere yan yana ve tekdüze dizdiğimizde de aynı yanlışla düşmüş oluruz. Asıl koterılması gereken, hem yapıların "modern" ama o kente ait olduklarını da gösteren mimari kişiliklere sahip olması, hem de yapılara belli bir "imar düzeni" veren imar planlarınının da yine aynı kentin kimliğini yaşatacak kararları-hiç ödünsüz-taşıyabilmeleridir. Başka deyişle, İstanbul'un "İstanbul" gibi, Bodrum'un "Bodrum" gibi, İzmir'in "İzmir" gibi...kentleşebilmesi için, tıpkı eski evlerle eski kentler arasındaki diyalektik bağda olduğu gibi, planlama disiplini ile mimarlık eylemi arasında da iç içe geçmiş ve "karşılıklı saygıya" dayanan bir ilişkiye gereksinme vardır. Şehir plancılığı, mimarının yaratıcı gücünü geliştirebilmesi ve geçmiş birikimleri yarınlara aktarabilmesi için en uygun ortamları sağlamalı; yanısıra mimarlık da planlama disiplinine, bu gücün ulusal ve kültürel kökenlerini sunmalıdır.

Kentlerimizin kimliğini koruyan, yeni yerleşmelerde ise geçmişten gelen kültürel kazanımları değerlendiren, kısaca "bize yabancı olmayan" planlamalar için, öncelikle "mimari mirasımızın özgün yapılarını iyi tanımak" sonra da bu özgünlüğü günümüze taşıyıp, yarına doğru geliştirecek yerleşme kararlarını "kentleşmenin çağdaş gereksinimleriyle de yoğurarak" almak gerekiyor. Bu nedenle, özellikle Türkiye gibi hemen tüm yerleşmelerinde kültürel birikimin zengin olduğu bir ülkede, yarının kentlerini biçimleyecek planlama çalışmalarında, ne tek başına mimarın, ne de tek başına şehir plancısının "uzmanlığı" yeterli olabilir. Özellikle bu iki meslek grubunun hem geçmişe saygılı bir mimarlığı gözeten, hem de daha yaşanılır çağdaş yerleşmeleri yaratabilmek için, deyim yerindeyse, tüm yetki ve sorumluluklarıyla güçlerini ve yeteneklerini birleştirmeleri, "bir meslek görevi" ve "bilimselliğin ön koşulu" olarak giderek daha çok zorunlu hale geliyor. Ama, ne yazık ki, aşağıda da açıklanacağı üzere, Dünya'da bir yandan bu işbirliğini daha güçlü ilişkilerle kent planlamasına yansıtabilmenin yöntemleri aranırken, bizde tam tersi bir gelişmeyi "kurumlaştıran" hukuksal düzenlemelere bile gidilebiliyor...

DÜNYA'DAKİ GELİŞMELER

"Kişilikli kentler ve kişilikli yeni yerleşmeler" için mimarlık ve şehir plancılığı arasında sıkı işbirliğini öngören çabalar, hemen tüm ülkelerde bu işbirliğini "yaşamsal bir zorunluluk" olarak kabul eden görüşlerle güçlenmektedir.

Uzun yıllar Moskova'nın planlama çalışmalarında sorumluluklar yüklenmiş bulunan Sovyet mimar M.V.Posokhin, Türkçeye "Yaşanılır Şehirler" adıyla çevrilen ve 70'li yılların kentleşme tartışmaları içinde yer alan yapıtında, bu sorun üzerindeki görüşlerini şöyle özetlemiştir:

Sık sık mimarlıkla şehir planlaması arasında bir çizgi çekilmek istenmektedir. Kentlere şekil verenler, tasarımcılar ve şehir plancıları diye ikiye bölünmektedirler. Sadece bina tasarlayan mimarlar şehrin ihtiyaçlarını ne bilirler, ne de bilme çabaları olur.Şehir plancıları da mimari tasarımla ilgilenmeyi red ederler...(Oysa)Şehirsel gelişmenin sorunları ele alınırken,şehir gelişme planının her bölümünde ve bireysel projelerin detaylarına da dikkat edilmelidir...Şehir,insan hayatının her yönünü düzenler.Bu sebeple bir şehrin inşaa süreci,ortak bir mimari ve şehir inşaaı düşüncesinde birleşmiş kişilerin birleşik çabasını gerektirir...

1990 yılı başlarında İstanbul'da toplanan Uluslararası Mimarlar Birliği Merkez Konseyi'nin açılış konuşmasında da UIA'nın dönem başkanı İngiliz mimar Rod Hackney benzer görüşünü şöyle dile getirmiştir:

Dünyada ruhu olmayan, kalbi atmayan bir çok şehir tanıyoruz.Onlar sadece teknoloji ve ilerleme adına, bir nesil döneminde inşa edilmiş şehirlerdir... mimarların ve plancıların görevi, bugün hiçbir modern teknolojinin yerine koyamıyacağı dokuyu ve mirası korumaktır.

Yaklaşık 20 yıl arayla, "aynı sorun" için, farklı ideolojik yapılarıdaki uzmanlarca "benzer bir içerikle" savunulan bu evrensel görüşler,80'li yıllarla birlikte uluslararası kültür ve çevre platformlarında da yoğun olarak gündeme gelmeye başladı.

1982 yılında Mexico'da yapılan "Kültür politikaları Üzerine Dünya Konferansı"nda; kalkınma politikalarıya yönelik hazırlanan "fiziksel planlamalarda", dünya halklarının kültürel gelişmelerinin gözardı edildiği,bunun ise ağırlıklı olarak mimari mirasın ve doğal çevrenin korunup, geliştirilmesinin "kalkınma önünde bir engel sayıldığı",yanlış politikalarla kaynaklandığı tartışıldı.Konferans, bu sorunu tüm ülkelerin gündemine getirmeye yönelik olarak çalışmalarla başlanması kararına vardı. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda da, (8 Aralık 1986 tarihinde) Mexico'da dile gelen sorunu dünya ölçeğinde ele almak üzere önerilen "Kültürel Gelişimin Dünya On Yılı" programı onaylanarak ilan edildi. UNESCO desteğinde sürmekte olan ve 1988-1997 yıllarını kapsayan bu programı tanıtmak üzere yayınlanmış kitapçıkta şöyle deniyor:

Kentleşme, sanayileşme, çevre kirlenmesi, silahlı çatışmalar ve kitle turizminin ölçsüz gelişmesi karşısında sanat ve mimarlık yapıtları,kültürel ve doğal sit'ler,her geçen gün daha çok bozulma tehdidiyle karşı karşıyadır.

Kültürel Gelişmenin Dünya On Yılı programının öncelikli eksenlerinden biri de, bu mirası yalnız korumayı değil, ama aynı zamanda, kalkınma sürecinin gelişmenin gerekleriyle halkların kültür yaşamının kesintisiz bir biçimde sürmesi zorunluluğunu bağdaştırabilmesi için bu mirası zenginleştirmeye ve yenilemeye katkıda bulunmayı da sağlamaktır.

Görüldüğü gibi, 1997'de belli bir aşamaya gelinmiş olması hedeflenen on yıl programında, öncelikle mimarlara ve plançılara büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Ve bu sorumluluğun gereğini yerine getirebilmek için, "ayrı ayrı" değil, birlikte ve "dayanışma içinde" toplum hizmetini sürdürmek giderek daha zorunlu bir "koşul" haline gelmektedir.

Uyarılığın ve demokrasinin "beşiği" sayılan Avrupa'da da tartışılan "güncel" konu aynıdır. 1986'daki Strasbourg toplantısında kabul edilen ve 1987-1991 yıllarını kapsayan "Avrupa Konseyi Üçüncü Ara-Dönem Planı" bildirgesi şu başlığı taşıyor: "Demokratik Avrupa: Hümanizm, Çeşitlilik, Evrensellik"

Bildirgeden bazı cümlelerin altını çiziyoruz:

Avrupa'nın mirasını en geniş anlamda korumak ve geliştirmek için kurulmuş bir topluluk olarak Avrupa Konseyi, fiziksel çevremizin bu özel alanında yer alan bu görevi ihmal edemez.

Mimarlık mirasının ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamla bütünleşmesi mekansal ve planlamaya ilişkin politikaların öncelikli konusu olmayı sürdürmektedir.

Bildirgede, ayrıca, bu görüşlere ek olarak; "Kent Bağlamında Mirasın Mekansal Planlama ve Sosyo-Kültürel Gelişimle Bütünleşmesi" başlığı altında, özellikle planlamaya ilişkin şu "örnek çalışmalar" üzerinde durulmaktadır.

- "Kent planlama ve kentlerdeki tarihsel alanlar, kent merkezlerinin yeniden canlandırılması"

- "XIX ve XX. yüzyıl mimarlığını korumak, çağdaş mimarlığı yöreklendirmek, sokak mobilyaları da dahil olmak üzere kent tasarımını canlandırmak"

Avrupa Konseyi'nin ayrıntılarına varıncaya dek önemseydiği bütün bu çalışmaların, Türkiye'de neredeyse "kurumlaşma düzeyine gelen" ve mimarlar ile plançuların sorumluluklarını kesin çizgilerle ayıran, "eklektik bir yetkilendirme" anlayışı içinde kotarılması mümkün olabilir mi? İki uzmanlık dalının birbirlerini "tamamlayan" misyonlarını pratikte de yaşama geçirmeden, bunun teknik ve yasal koşullarını yaratmadan, yaşanılır kentleri mimari kimlikleriyle de birlikte planlayabilmenin yöntemi bulunabilir mi? Uygulamada da sık sık rastlandığı üzere, mimarları salt "parsel sınırları" içine hapsedmek, plançıları ise yapıların boyutlarına kadar karar verebilen bir "mimari yetkiyle" donatmak, UNESCO'nun ya da Avrupa Konseyi'nin vurguladığı bir "kültürel gelişmeye" uygun çözümler yaratabilir mi?

Oysa ki Türkiye, süregelen bu uygulamaya karşın, yukardaki sorulara "hayır" yanıtını veren sözleşmelere de imza atmış bir ülkedir. Bunlar arasında en son onaylananlardan biri (1989) Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi'dir. Sözleşme, ağırlıklı olarak "mimari miras" üzerindeki uluslararası sorumlulukları belirlerken, bunun salt eski yapılar ya da eski kent dokularıyla sınırlı olmadığını, "kentsel gelişmenin de kültürel kaynaklara dayanması gerektiğini" birçok maddesinde vurgulamaktadır. Örneğin, daha giriş bölümünde "mimari mirasın korunması için mimarlarla birlikte şehir ve peyzaj planlamalarına", hatta mühendislere bile sorumluluklar yüklenilmekte; 1. maddesinde ise bağlı olarak şu ilkeye yer verilmektedir: "Mimari mirasın korunmasını kırsal yörelerle şehirlerin düzenlenmesinde başlıca hedefler arasında dahil etmek."

Sözleşmenin, kent planlamasında kültürel kimliğin "kaynağı" konusundaki 3. maddesi de çok açıktır: "Mimari mirasın korunmasını, bunun teşviki ve yaygınlaştırılmasını, kültürel ve çevresel planlama politikalarının başlıca unsuru olarak kabul etmek..." 15. madde ise geleceğin yerleşmeleri açısından aynı kaynağın önemini vurgulamaktadır: "Mimari mirasın korunmasının, bir kültürel kişilik unsuru olduğu kadar, bugünün ve geleceğin nesilleri için de bir ilham ve yaratıcılık kaynağı olarak değerlendirilmesi..."

Kentleşmenin bu içeriğini "kalkınma kaygıları" nedeniyle gözardı eden kimi Asya ülkeleri de bugün vardıkları noktayı "ilerleme" olarak değil, "bunalım" olarak tanımlıyorlar. Bunlardan biri de, Uzak-Doğunun tüm otantik atmosferine karşın, 1960'lardan bu yana sürdürülen "modern planlama" anlayışı nedeniyle, mimari kimliğini hızla yitiren Çin Halk Cumhuriyeti.

UIA'nın 1990 Ağustos'unda Pekin'de düzenlediği "Tarihi Kentlerin Korunması ve Modernleştirilmesi" konulu uluslararası sempozyumda, Çinli yetkililerin dile getirdiği gerçekler ve "kaygılar" aynı zamanda kapsamlı bir "özeleştirici" niteliği de taşıyordu. Sempozyuma katılan Mimarlar Odası temsilcilerinin yayınladıkları raporda aktarılan Pekin Belediyesi Kent Planlama ve Tasarım Enstitüsü Başkanı Ke Huan Zhang'ın yaptığı şu konuşma, Türkiye'de yaşanan gerçeklere hiç de yabancı sayılmazdı. "Bir kaç yıl içinde tarihi merkezin yakın çevresinde 200'den fazla gökdelen inşa edilmiş ve gelen aşırı yoğunluk yaşamsal çevreyi bozarken, kenti yüzyıllar boyu tanıtan o yatay zenginlikten oluşan kimlik yokolmuştur. Kısaca Pekin, Pekin olmaktan çıkıyor, bir New-York, bir Tokyo, bir HonkKong oluyor."

Yine aynı rapora göre, Sempozyumda ev sahipliği yapan Pekin Belediye Başkanı Zhang Baifa da endişelerini şöyle dile getirmişti: "Tarihi kent dokusunun yok olma hızı ile, yeni inşaat hızı aynı... Ulaşım korumaya uymalı. Kentimizde tarihe gereksinimimiz var. Plancılar kent insanını koruma konusunda cesarellendirsinler. Varolmak ya da olmamak, sorun burada..."

Hıçınç olduğu için Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki bu önemli sempozyumdan, Pekin İmar Dairesi Başkanı ve aynı zamanda Mimarlar Birliği Başkanı Liu Xiaoshi'nin açıklamalarına da

kısaca yer vererek, Dünya turumuzu tamamliyalim: "Kültür devriminde bile (1962-1967) çok hata yaptık ve acı dersler aldık. Onarılmaz zararlara neden olan kasıtlı büyük yıkımlar oldu; belli başlı kent içi yollar ve alt-üst geçitler açıldı ve kentsel ulaşımı, trafiği rahatlatmak amacıyla yollar genişletildi. Tarihi kent inşaatları bile yıkıma uğrayarak oto yol inşa edildi..."

Yeniden, ülkemizdeki uygulamaya dönerek soracak olursak, Dünyanın değişik bölgelerinde sürekli dile getirilen bu beklentiler, yani kentlerin mimari kimliklerinin bugünün ve geleceğin yerleşmelerine "kültürel kaynak" olabilmesi, mimarlığın "özgün potansiyelini" ve eğitiminden gelen "duyarlılığını" dışlayan bir kent planlamasına, yeterince yansiyabilir mi?

YASAL DURUMDA "TIKANIKLIK"

Kent planlamasıyla mimari kimlik arasındaki ilişkiye önem veren bütün bu evrensel yaklaşımlara karşın, ülkemizde son on yıl içinde gözlenen ve mimarlıkla şehir plancılığını "birbirlerinin uzmanlık alanına saygı" adına neredeyse "birbirlerini dışlayan" mesleklere dönüştüren eğitim ve uygulama süreci, 1985'de "yenilenen" İmar yasası ile belli kurullarla da güçlendirilmiş; ve, "yasal bir zorunluluk" noktasına getirilmiştir.

Yasaya bağlı olarak yürürlüğe giren yönetmelikle birlikte, imar planlarının yapımı ile ilgili "sorumluluğun" aranmasında salt "şehir plancılarını" yetkili kılan, mimarları ise giderek "planlama sürecindeki yükümlülüklerden dışlayan", bir anlamda katılımcılığı bilimsel düzeyde bile yadsıyan düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. (1)

Uygulama bugün bile öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, örneğin mesleğe yeni başlayan bir şehir plancısı, yine örneğin yirmi yıllık deneyimi olan, üstelik mimari miras ve eski kent dokuları konusunda yoğunlaşmış bulunan bir mimar karşısında, herhangi bir tarihi kentin planlanmasında ya da o kentin bulunduğu bölgede bir yeni yerleşme için imar planı üretilmesinde çok daha fazla yetkili, dahası "tek başına sorumlu" durumdadır. Böylesi bir "yasal görevlendirme" sonucunda, "daha önce planlama çalışması yapmış" olanlar dışında, mimarlara planlama kararlarına yönelik hiç bir sorumluluk verilmeyerek, süreç içinde kentlerin fiziksel gelişmesinden ve "kültürel şekillenmesinden" yine "tek başlarına" şehir plancılarının "müellif" olacakları bir "gelecek" tanımlanmış durumdadır.

Başlangıçta, "olağan bir uzmanlık ayrımı" gibi kabullenilen ve genelde "mesleki eğitime saygının gereği" olarak savunulabilen bu düzenleme, yaşanan şu beş yıllık süre içinde bile pek çok örneğiyle görülmüştür ki, aslında "dayanışması" gereken iki meslek grubunu birbirinden ayıran, katılımcılığı daha ilgili uzmanlıklar düzeyinde bile reddeden, "bölücü" bir uygulamayı yaratmıştır. Bu bölünmüşlük ise, yine pek çok yerde izlenebildiği gibi kentlerimizin ve yeni yerleşmelerimizin, "kültürel karakterlerine" uyulmadan, "kişiliksiz bir mimari" doku yaratılarak, süregelen çarpık gelişmelerini daha da hızlandırmıştır.

İmar Yasası ve yönetmeliklerindeki; hem iki kardeş meslek grubunun birbirlerini aynı anda geliştirecek olan "**bilimsel işbirliğini**" engelleyen hem de kentlerin kültürel kimliklerinin yaşatılması çabalarını "**mimari duyarlılıktan**" koparan bu "**tıkanıklığı**" aşmak, eğitim kurumlarının ve her iki meslek odasının önünde ciddi bir görev olarak durmaktadır.

Mimarlar Odası, bu görevin kendi payına düşen bölümü, 1989 yılında ürettiği ve yürürlükteki İmar Yasası'na alternatif yeni bir yasa tasarısı olarak gündeme getirdiği ayrıntılı hukuk çalışmasında önemli ölçüde yerine getirdi. Diğer pek çok konuyla birlikte, sağlıklı kentleşme sürecindeki meslek adamları sorumluluklarının da yeniden ve çağdaş, katılımcı yaklaşımlarla tanımlanabilmesi için öneriler geliştirildi. Bunlardan biri de, kentlerin mimari kimliklerini koruyarak geliştirebilmeleri yönünde, mimarlarla şehir plancılarının "**ortak sorumluluklar yüklenmelerini**" öngören yasa önerileriydi. Öyle bir ortak sorumluluk ki, hem her iki uzmanlığın karşılıklı üretkenliğini daha da verimli kılan, hem de yine her iki uzmanlığa karşılıklı saygılı, böylece "**kentlerin hem geçmişine hem de geleceğine saygılı**" bir ortak müelliflik düzeni.(2)

Bu kongrenin, TBMM'nin yeni bir görev dönemine başladığı günlerde düzenlenmiş olması, bu açıdan da önem taşıyor. Kentlerimizin, kasabalarımızın, hatta köylerimizin, "**Türkiyeli**" olarak gelişebilmeleri ve yeryüzündeki gerçekten "**ayrıcalıklı**" özellikler taşıyan, zengin kültürel kimliklerini 21.yüzyıla ve daha uzak geleceklere de aktarabilmeleri için, mimarlarla şehir plancılarının ortak yükümlülükler altına cesaretle girerek "**dayanışma dönemlerini**" başlatmaları gerekiyor. Son yıllarda çok sözü edilen, ancak "**demokratik alt yapısı**" olgunlaşmadığından yaşama da geçirilmeyen "**planlamaya katılım**" sürecinin, öncelikle bu iki meslek dalı arasında sağlanacak bir "**eşgüdüm içindeki çalışma**" statüsü ile gerçekleştirilmesi, spekülatif etkilere karşı da güçlü bir dayanışma ve savaşım cephesi yaratmış olacaktır.

Bildirimi, yine Sovyet Mimar Posokhin'in, evrensel saygınlığını her zaman koruyacak olan bir vurgulamasıyla bitirmek istiyorum: "**Şehir planlaması, doğal çevre ile insan eliyle yaratılmış çevre arasında denge ve uyum sağlamayı amaçlayan bir çabadır. Mimari detayı olmayan bir şehir ise insancıl değildir...**"

NOTLAR

1) Bildiride sözü edilen yasal düzenleme:2/ Kasım/1985 gün ve 18916/mükerrer) sayılı Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren "**İmar Planlarının Yapımını Yüklenecek Müellif ve Müellif Kuruluşlarının Yeterliliği Yönetmeliği**"dir.

2) Mimarlar Odası'nca 1989 yılında hazırlanan "**Seçenek İmar Yasası Tasarısı**"nda; imar planlarının şehir plancıları ve mimarlarca "**ortaklaşa düzenlenmesini**" ve imza sorumluluğunun da "**birlikte yüklenilmesini**" öngören yasa maddeleri önerilmiştir. Ayrıca, parçelasyon planlarının da harita mühendisleriyle birlikte yine mimar ve plancıların ortak sorumlulukları altında yapılabilmesi için yasa önerisi geliştirilmiştir.

HEMŞEHRİLİK BİLİNCİ ÜZERİNE...

Yücel Yaman İktisatçı-Yayıncı

(Bildiri Özeti)

Batı toplumlarında bir kaç yüzyıllık zaman dilimine yayılarak oluşan sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkan şehirleşme, Türkiye'de son 40-50 yıla sığdırılmak zorunda kalmıştır. Bu zaman sıkıştırılmasının çarpık bozuk şehirleşme, çevre kirlenmesi gibi sonuçlarının yanısıra; bir sonucu daha olmuştur; Hemşehrilik bilincinin gelişmemesi.

Bugün Türkiye'de bu olgu, değişik sosyolojik kültürel ve şehircilik sorunlarının yanısıra, şehirde yeni yaşamaya başlamış bireyin yaşadığı mekana yabancılaşmasıdır. Şehirleşmenin hızı; plancıların plan, haritacıların harita, yerel yönetimlerin ve genelde kamunun konut, yol, su, eğitim, sağlık vb. gibi temel altyapı hizmetlerini üretmesinden daha hızlı olmuştur.

Şehre yeni göçen, şehri; doğup büyüdüğü hemşehrisi olduğu mekan olarak benimseyememektedir. Hatta bu ihtiyacı duymak bile istememiştir. Şehir işi bitirilince terkedilip gidilecek bir mekan gibi görülmüştür. Şehirlerin karşılaştığı temel sorun kaynak yetersizliği, altyapı hizmetlerinin eksikliği gibi görünülerinin yanı sıra, hemşehri adayının yaşadığı şehrin bütününe karşı sorumluluk oluşturan gönüllü katılımın sağlanamamasıdır.

Bu konuda yerel yönetimler ve diğer kamuoyu yapıcı kurum ve kuruluşlar varolan mevzuatın sınırlarını aşarak ya da varolan mevzuatı olumlu yorumlayarak herhangi bir değişikliği yaratamamışlardır. Hemşehrisi olmayı kabullenmediği bir şehrin sorunlarının çözümüne katılma sürecine giremeyen ama şehirde yaşadığı için asgari hizmetleri isteyen yeni hemşehrinin bilinci, hem sorunların çözümünde köstek; hem de potansiyel bir çözüm kaynağı oluşturmaktadır.

"Katılım, saydamlık" vb. gibi kavramlar içi boş bir siyasi yapı kazandı-
ğı için toplumda Osmanlı'dan kalmış tarihi süreç içerisinde oluşmuş
"toplumsal güven bunalımı" yeni toplumsal yapıya da büyüyerek taşınmış-
tır. Bugün şehirlerde yapılması gereken en temel alt yapı yatırımlarının
başında kanal, yol, su, ekme vb. kadar "hemşehri" üretme görevi ve so-
rumluluğu da gelmektedir.

30 YIL SONRA GELEN

"...GECEKONDU ISLAHI/YASALLAŞTIRMA/ALTYAPI PROJELENDİRMESİ"

Dr. Kamutay TURKOĞLU

BİLDİRİ ÖZÜ :

İslah İmar Planları, Gecekondu sorunlarının çözümü için gerekli ilk araçtır. Sorunların doğru değerlendirilememesi, çözümüne yönelik yasal/hukuksal düzenlemelerin eksikliği, özellikle de parasal kaynak ve örgütlenme yoksunluğu nedenleri ile doğru üretilememiş/uygulanamamışlardır. Şanlıurfa Gecekondu İslahı/ Yasallaştırma/Altyapı Projelendirmesi, değinilen sorunları azaltmayı da amaçlayan yeni bir örnektir. Bu modelin de sorunları tümü ile çözdüğü söylenemez. Denilebilir ki; diğer tüm uygulama araçlarının varolduğunu varsaysak bile, İmar Yasası (18.Madde), Kat Mülkiyeti Yasası, İmar affına ilişkin yasanın bazı hükümlerinin değiştirilmesi ve geliştirilmesinde zorunluk vardır.

I. GİRİŞ/AMAC

Gecekondu olgusu, özellikle son 30 yıldan beri giderek yoğunlaşarak ülkemizin gündeminde dir. Bir süre daha ilgileri üzerine çekeceği de kuskusuzdur. Kentleşme sorunlarının son otuz yılına eğilen bu Sempozyum'da da böyle vazgeçilemez bir ilgi odağı olması doğaldır.

Bu nedenle, olgunun son otuz yılını hızlıca gözden geçirerek taşıdığı/getirdiği sorunların çözümü ve bu olumsuzluğun artık tekrar oluşmaması doğrultusundaki yasalı, planlı çabaların bugün Biz'leri hangi noktaya getirdiğini izlemek yararlı olacaktır.

Bugün varolan yasal sistem/imar kurumu içinde sürdürülen özel bir çalışmadan çıkarak; ulaşılan çizgideki eksiklikler/sorunlar tanımlanacak, nasıl geliştirilebileceği yönünde önermeler yapılacaktır.

Bu araştırma/değerlendirme ve önerme süreci, özellikle; sorun çözmenin temel yasal aracı olan İmar planlama kurumu çerçevesinde yoğunlaşacaktır. Bir başka anlatımla; gecekondu kentsel mekanın sağlıklılaştırılması, bağışlamalarla yasallaştırılması, bugünü ve geleceği için planlanmasının öyküsünü içerecektir.

II. GECEKONDU OLGUSU

Gecekondu'yu, geçen yıl kaybettiğimiz, şimdi adını saygı ile andığımız Prof. Fehmi Yavuz'un tam 30 yıl önceki açıklaması ile tanımlamak ilginç olacaktır:

"Gecekondu, imar mevzuatına tamamen aykırı olarak ve çok zaman iptidai, konfor ve sağlık şartlarından da mahrum bir şekilde alelacele yapılmış olan bir meskendir...ekseriya kamu tüzel kişilerin veya özel kişilerin mülkiyet hakkına tecavüz suretiyle yapılması bunların diğer açık bir özelliğidir... Sür'atli şehirleşmenin ve köyden şehire doğru yapılan sür'atli ve devamlı akının ortaya çıkardığı bir meseledir...Gecekonducularda oturmak zorunda kalanlar şehirlere iş aramaya gelen, normal meskenin kirasını verecek kadar gelir sağlayamayan ve bir arsa alarak imar mevzuatına uygun mesken yapmaya durumu müsait olmayan kimselerdir... Gecekondu başlangıçta çok masum ve tabii olan barınma ihtiyacından doğmuştur. Fakat zamanla bu işi bir kazanç, kar ve rant vasıtası haline getiren zümre türemiştir..." (Yavuz, F. 1960, S.1)

Buna benzer tanımlar otuz yıldır çok duyulmuş ve kanıksanmış olabilir. Oysa; olgunun son otuz yılda değişen/ gelişen, algılanışı/yorumlanışı ve çözüm arayışlarından sonra bugün için de geçerliği süren 30 yıl önceki son saptama ilginçtir: Kazanç, kar ve rant vasıtası olan gecekondu!...(1)

"Masum ve tabii olan barınma ihtiyacı" ve "kazanç, kar ve rant vasıtası" olma ikilemi, otuz yıldır birlikte varolmuştur ve sorunun çözümüne ilişkin tüm düzenlemelere, özellikle planlamalara yansımıştır. Açıklaması da kentsel gelişme/kente entegrasyonun ancak bu tür bir yaklaşımla sağlanabileceğidir. Daha açık bir anlatımla; gecekondu mekanının el değiştirerek, yıkılıp yeniden yapıldığı bir kentsel gelişmenin kaçınılmazlığının önyargılı ve peşin kabullenilmesidir.

Böyle bir yaklaşımın ve gerçekleşmeyen kentsel yenilenmenin eksik ve kötü sonuçları otuz yıl sonra bugün kent çeperlerinde gözlenmektedir.

III. GECEKONDU OLGUSUNUN VE GECEKONDUYA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELERİN SON 30 YILDAKİ GELİŞİMİ

III.1. 1960 Öncesi

Ülkemiz'de ilk gecekonducuların 1940'lı yılların başlarında görüldüğü bilinmektedir. Bundan 30 yıl öncesine, 1960'lara gelindiğinde; artık Ankara'daki konutların %40'ını, İstanbul'dakilerin %20'sini gecekonducular oluşturmaktadır.

Başlangıçta gecekonduların kanun dışı olduğu ve yıkılmasının zorunluğu fikri egemendir. Giderek; kent parçaları oluşturacak boyutlara ulaştığında, yıkmak yerine sağlıklaştırma ve bazı yersel gereksinmelerin karşılanması düşünülmüştür.

Gecekondu'da yaşayanlar da; yönetimlerin, politik kurumların karşısında yavaş yavaş baskı gurubu oluşturmuşlardır.

Yasadışı yapılanmaya ilişkin Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yasası 1924 yılında çıkarılmıştır.(2) Eger aykırılıkları ıslah edilemezse bu yapıları hemen ortadan kaldırmayı öngörmüştür.

1948 yılında çıkarılan 5218 Sayılı Kanun ile "gecekondu oldu bittisi, bazı ıslah tedbirleri ile kabul edilmiş bulunmaktadır" (Yavuz, F. 1960, S.12)

Bu yasadan iki hafta sonra yürürlüğe giren 5228 Sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu ise bu alanların imar planlarının yapılması zorunluluğunu getirmiştir. Altyapı zorunluluğu ise Belediye Meclislerinin kararına bırakılmıştır.

Beş yıl sonra, 1953'te 6188 Sayılı Bina Yapımını Teşvik ve İzinsiz Yapılan Binalar Hakkında Kanun gecekondu yapımının önlenemediğini itiraf eden ilk yasadır. Kendi dili ile; mesken siyasetini finanse etmek üzere Fon Teskil ini de ilk kez bu yasa öngörmüştür.

Planlamadan da ilk kez söz açılmıştır. Gecekondu alanlarının, Yapı ve Yollar Kanunu hükümlerine uygunluk aranmaksızın, özel koşullu olarak planlanması öngörülmüştür.

1960 yılına doğru artık gecekondu iyiden iyiye sosyo-politik bir olgudur!.. Ülkemizin gündemine iyice yerleşmiştir. 1959'da gecekondu alanların planlanarak sağlıklaştırılması için gerekli toprak kaynakları aranmış; hazine arazilerinin bu amaçla belediyelere devri öngörülmüştür.

Siyasi partilerin ve hükümetlerin gecekondulara karşı ilgisi giderek artarken, yıkıma karşı hoşgörü, tapu vererek mülklendirme ve kamusal kullanışlardan daha çok yararlandırma eğilimleri de yoğunluk kazanmıştır. Ancak, gecekonduunun gene de çekici olmaktan çıkarılmasının gerektiğine inanılmıştır. Bu amaçla milli mesken siyasetinin zorunluğundan söz edilmiştir. Bu politikalar, iktisadi planlama bütünü içinde gecekondu alanların hızlıca temizlenmesini öngörmüştür.

III.2. 1960 Sonrası Gelişmeler

27 Mayıs 1960'dan sonra ilk hükümet programında; imkanlar dahilinde... sıhhi ve ucuz mesken mevzuunda çalışmalara devam edileceğinden söz edilmiştir. 1961 yılı sonundaki İsmet İnönü başkanlığında kurulan hükümetin programından konunun artık salt mesken davası boyutunun dışında da görülmeye başladığı

anlaşılmaktadır. I. 5 Yıllık Kalkınma Planı ile, içinde oturanlara konut bulmadan yıkmama ana ilkesi getirilmiştir; yasal olmayan yapılaşmalar bağışlanmıştır... 1962 yılı sonuna kadar yapılmış gecekonduların bağışlanması, yapı kullanma izni aranmaksızın belediye hizmet ve tesislerinden yararlanması amacıyla 6785 Sayılı İmar Yasası'na 327 Sayılı Yasa ile bir geçici madde eklenmiştir. 1965-1969 yılları arasındaki dönemde; mevcut gecekonduların hukukileştirilmesi için Gecekondu İslah Kanunu çıkarılarak "Kaçak yapıları dışlayan yaklaşımların tersine" (Uzel, A. 1986, S.54) bazı gelişmeler olmuş ve 20.7.1969'da 775 Sayılı Gecekondu Kanunu çıkarılmıştır.

Bu kanun, gecekondu alanlarında imar yasası hükümlerine çok bağlı kalmayan ıslah planları ile, ıslahı, tasfiyeyi ve önleme bölgeleri tanımlayarak bundan böyle gecekondu benzeri imarsız konut alanlarının oluşmamasını amaçlamıştır.

İslah imar planlarının koruma/geliştirme/yenileme anlayışı içinde ve varolan yasal sisteme fazla bağımlı kalmadan özel koşullu olarak ele alınabileceği ilk kez bu kanunla açıklık kazanmıştır.

Gecekondu alanlarının ortadan kaldırılması, sağlaştırılarak korunması ve bu tür yapılaşmanın önleme bölgelerine kaydırılması amacını güden planlamalar ise İmar ve İskan Bakanlığı'nca yapılan/yaptırılan ve onanan belgelerdir. Uygulaması, genelde belediye'lere bırakılmıştır. Bu yasa ile, belediyeler adına açılan hesaplar/fonlar oluşturulmuştur.

1972'lere gelindiğinde 775 Sayılı Gecekondu Kanunu'nun da artık yeterli olmadığı düşünülmüştür. 1976 yılında, bu defa o yılın mart ayına kadar yapılan tüm gecekondular korumacı/yasallaştırıcı yasalar kapsamına girmiştir. Merkezi yönetimin konuya ilgisi artarken, belediyelerin katkısı gerekli görülen haller ile sınırlı kalmıştır.

Bu durum, yerel yönetimlerin gecekondu sorunlarının çözümüne katılımını geriletmiştir. Fen şartlarına uygunluğu saptanan ruhsatsız yapıların, belirli cezalar ödemek kaydı ile imar affından yararlanması koşulu; para cezası ödenirse yasa dışı yapılanmaya olanak vardır izlenimini yaratmıştır.

12 Eylül 1980'den sonraki gelişmeler içinde önce; 2 Ekim 1981'de "imara ilişkin bağışlanmayı konu edinen bir yasa tasarısı hazırlanmış"; sonraları, giderek "Belediyelerin görev/yetki ve kaynaklarını geliştirip, onlar aracılığı ile İMAR AFFI'nın süratli bir şekilde işletilmesinin sağlanacağı vurgulanmıştır." (Uzel, A. 1986 S. 103)

Bu dönemin ilk yasası, 2805 Sayı ile bilinen, 21.3.1983 tarihli İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 Sayılı İmar kanunu'nun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanundur.

2805 Sayılı Yasa, kendinden sonra gelen yasalarda da yer alan, ve yönetmeliklerle de geliştirilen gecekondü alanlarının planlanma koşullarının temelini oluşturmıştır.

25 Ağustos 1983 Tarihli 2805 Sayılı Yasa ile ilgili Uygulama ve İzleme Yönetmeliği, ıslah imar planlarının hazırlanmasına ilişkin ayrıntılı hükümler geliştirmiştir.

Yasa'ya göre; gecekondular imar planları aracılığı ile yasallık kazanırken, korunacak, ıslah edilecek ve yıkılacak yapı olarak değerlendirilecektir. Bu saptama ve değerlendirmeler, yapılacak başvurulara bağlı olarak ilgili yerel yönetimler/belediyeler aracılığı ile yapılacaktır. ıslah imar planları da bu veri tabanından yola çıkacaktır.

ıslah imar planları varolan imar mevzuatına göre hazırlanacaktır. Amaç; bu özel planlamayı ve uygulamayı yürürlükteki 6786/1605 sayılı Yasa'nın kuralları içinde oluşturmaktır.

Bu yasa; bir başka deyişle varolan imar mevzuatı; donmuş/statik özelliği, parasal kaynak, örgüt, stratejik kararlar gibi uygulama araçlarından yoksunluğu, kapsamlı ve esnek olmayışı nedenleri ile hayata geçirilemeyen belgeler/planlar üretmiştir. Oysa; Ülkede kentleşme hızlanmıştır. Hergün artan kentsel sorunlara bu mekanizmalarla kolay çözüm bulunamamıştır.

Yasa öngörüsü olan ve daha işin başında belediyelerce yapılacak olan saptama ve değerlendirme işlemleri, sınırlı bir süre tanınmış olması baskısına rağmen, yürürlüğe konulamamış; Sayısal çokluk ve belediyelerin hazırlıklı olmayışı uygulamayı engellemiştir.

Bu iki sorun ve yeni öngörüler, kısa bir süre sonra 24.2.1984 te **2981 Sayılı İmar ve Gecekondü Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Kanunun** oluşturulmasını nedenlemiştir. Bu, 2805 No.lu yasa'nın yeniden ele alınması anlamındadır.

Belediyelerin imara ilişkin görev, yetki ve kaynaklarını artırmayı programında barındıran hükümetin, sonradan **3194 Sayılı İmar Kanunu** (3) diye anılacak olan yeni bir yasanın hazırlıklarını da sürdürdüğü bir dönemde çıkarılan bu yasa, imar yasası ile koşutluk taşımaktadır.

Bu yasa; hem planlama/planlatma/onama yetkileri açılarından köklü değişiklik getiren 3194 Sayılı İmar Kanunu ile bağı, hem de gecekondü alanları ile ilgili olarak ayrıntılar getirişi, ıslah imar planlarına ve sunacağımız örneğe yasal temel oluşu nedenleri ile, onu da geliştiren 3290 ve 3366 No.lu Yasalar ile birlikte daha ayrıntıda incelenecektir.

III.3. 2981, 3290 ve 3366 No.lu Yasalar

2981 No.lu Yasa, "...gecekondu'lara tapu verilerek konunun köklü bir şekilde sonuçlandırılması... amaçlamaktadır. (4) Bunu, belirli koşullarda öngörmektedir.

2805 No.lu Yasa ile belediyelerin yapamadığı tesbit ve değerlendirmeler Yeminli Özel Teknik Bürolara yaptırılacaktır. Bu saptamalara bağlı olarak Tapu Tescil Belgesi verilerek mülkiyete ilişkin sorunlar çözülecektir. Bu mülkiyet bilgisinden/ kadastro verisinden de yararlanılarak mevcut durumu dikkate almayı öngören İslah İmar Planları yapılacak/ yaptırılacaktır. Bu planların imar uygulaması, bir başka anlatımla; aplikasyon/parselasyon/kamuya terk ve tapuya tescil eylemleri sonunda gecekondu'lara tapulanacaktır.

Bu yasa ile de sağliqlaştırma, özellikle altyapılarının projelendirilmesi ve uygulaması, değinilen bu planlama ve yasalılaştırma/mülklendirme eylemlerinden ayrı bir süreç olarak, bilinen mekanizmaların zorunlu işlerliliğine/ işlemeziğine bırakılmaktadır.

Bir başka anlatımla; "...öngörülen statik imar düzeni anlayışını gecekondu alanlarında da yürürlüğe koymakta;..buna karşın... islah imar planlarının nasıl elde edileceğine ilişkin açık bir anlatım bulunmamaktadır..." Varolan "imar kurumu hiç tartışılmamış..." yasallaşan gecekondu'luların kesimlerin "Kent mekanında nasıl bütünleşeceği... çözümsüz kalmıştır... Yeminli Özel Teknik Bürolar'ın ölçüt birliği içinde olmayışı nedeniyle değerlendirmeleri ancak yorum ile..." oluşmuştur. 2981 No.lu yasaya gelinceye kadar ve 2981 No.lu Yasada da "yapıların teknik niteliklerine, sağliqlık kurallarına uygunluğuna,... fiziksel çevrenin iyileştirilmesine ilişkin kısa sürede sonuç verecek kararlar getirilememiştir."

Yasalar fiziksel planlamayı süreç ve yasal çerçeve açısından etkileyecek..olmasına karşın; yürürlükte bulunan imar mevzuatı ile bütünleşmesini ve kentsel yerleşmelerin bütünsellik içinde ele alınmalarını sağlayacak ilişkiler kurulamamış;... fiziksel planlamaya ve imar uygulamasına olumlu bir katkıda bulunamamışlardır denilebilir. Aksine fiziksel planlama sürecinin,imar kurumunun dışlanması, neden olmuşlardır.." (Uzel, A. 1986, S.136-162)

Son 30 yıl içinde ve şimdilerde İslah İmar Planı adı altında, değinilen sorunlar taşıyan, niteliği kuşkulu çok sayıda fiziksel plan üretilmiştir. Her iki mevzuatı da gözetken, her iki mevzuata da aykırı bu tür planların bile hayata geçirilmesi, mevcut örgütlenme biçimi içinde işlerlik kazandırma zorunluluğu "hükümlerin yetersizliği ile birleşince... düşük düzeyde..." kalmıştır. (Uzel, A. 1986 S.136-162)

Gecekonduların sağıklaştırılması ve yasallaştırılmasına ilişkin gelmiş geçmiş tüm bu çabalar içinde, bu alanlara altyapı getirilmesinin zorunluğu ve bu amaçla olanaklar aranması tutarlı görünmektedir. 1981 No.lu Yasa'da bu tutarlılık daha belirginleşmiştir.

Bu yasada da, hazırlanacak ışlah imar planları kapsamına alınacak konut stokunun belirlenmesi sorunlar taşımaktadır. Yasa, gene yürürlüğe girdiği dönem öncesi yapılanları kapsamına alırken 6 ay içinde müracaat öngörmektedir. Bu altı ay içindeki ve sonrası süren gelişmeler, belirli bir mekan bütünlüğünde ele alınan planlamalarda çelişkiler getirmektedir; bütünlükleştirilemeyen yapı adaları, iyi tanımlanamayan boşluklar, ne ölçüde değerlendirileceği tam kestirilemeyen yapısız hisseli parselasyonlar vb. Hisseli parselasyonlarla ilgili, "Valilikçe uygun görüldüğü takdirde aynen kabul edilerek tescil edilir" koşulu da benzer çelişkilerdendir.

1986 ve 1987 yıllarında çıkarılan 3290 ve 3366 No.lu Yasalar, 1981 No.lu Yasayı; başvurular, yeminli özel teknik bürolar, harçlar, cezalar, muafliklar, tesbit ve değerlendirmeler, tahsis belgeleri, tapu verme işlemleri vb. konularda geliştirilen hükümler taşımaktadır. Konumuz olan ışlah imar planları ile ilgili olarak 1981'de varolan temel hükümlerde değişiklik getirmemektedir.

IV. "GECEKONU İşLAH/YASALLAŞTIRMA/ALTYAPI PROJELENDİRMESİ" ÖRNEĞİ

IV.1. Örneğin Tanıtılma Gereği

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile Dünya Bankası bir süredir Çukurova Kentsel Gelişme Projesi'ni sürdürmektedir. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında da türdes planlama/uygulamalara yönelinmektedir.

GAP için doğrudan Başbakanlık'a bağlı GAP Bölge Kalkınma Dairesi Başkanlığı kurulmuş; bu kurum çeşitli projeler bütünü içinde örneğ olarak sunacağımız planlamayı da başlatmıştır.

Bu planlamanın birinci temel özelliği, Ülke'de ilk kez DPT/GAP/İLLER BANKASI işbirliğini sağlamış olmasıdır.

Çukurova Projesi'nde olduğu gibi imar planlama eylemine yeni bir boyutun, uygulama boyutunun katılması bir başka temel özelliğidir.

Yıllardır yakınılan ve imar planlama eyleminin itibarsızlığına neden olan eksiklikler, yeni bir yaklaşımla proje+finansman+uygulama bütünlüğü ile çözümlenmek istenmektedir. (Türkoglu, K./Uzel A. 1987, S.2)

GAP Bölge Kalkınma İdaresi ve İller Bankası, Şanlıurfa'da bu modeli denemekle tarihsel ve özgün hizmet çerçevesini gerçekleştirmek fırsatını yakalamıştır. Her iki idare, salt gecekondular alanları ile ilgili Şanlıurfa Gecekondular İSLAHI/ YASALLAŞTIRMA/ALTYAPI PROJELENDİRMESİ işini, sürdürülmekte olan Kent İmar Planı ile bütünleştirme kararı almış; bu yeni özel görevi de planlama gurubunun sorumluluğuna ek bir protokolla vermiştir. Planlama Gurubu'ndan pilot firma olarak, harita ve altyapı mühendislik hizmetleri veren guruplarla işbirliği istenmiştir.

Bir yandan böyle bir eyleme yönelik İş Tanımı teknik ve yasal nitelikleri ile özel olarak yapılırken, bir yönü ile de farklı meslek guruplarının iletişimi ve birlikte çalışma düzenini belirleyen sözleşmeler bütünü hazırlanmıştır.

IV.2. Örnek İş Tanımı

İş Tanımı, önce gecekondular olgusunu genel olarak yorumlamaktadır.

Kentlerimizde görülen önemli darboğazlardan birisi genelde, imarsız Konut Alanları olarak adlandırılabilir Gecekondular ve hisse tapulu, ruhsatsız ve imara aykırı yapılaşmış alanlardır... Bu tür alanların ortaya çıkışı,...kaynakların yetersizliği, yatırımların yanlış zamanlanması, öngörülmüş kriter ve standartlar ile toplumun farklı kesimlerinin talepleri ve ödeme güçleri arasındaki farktan kaynaklanmaktadır...(DPT, 1988 S.1-6)

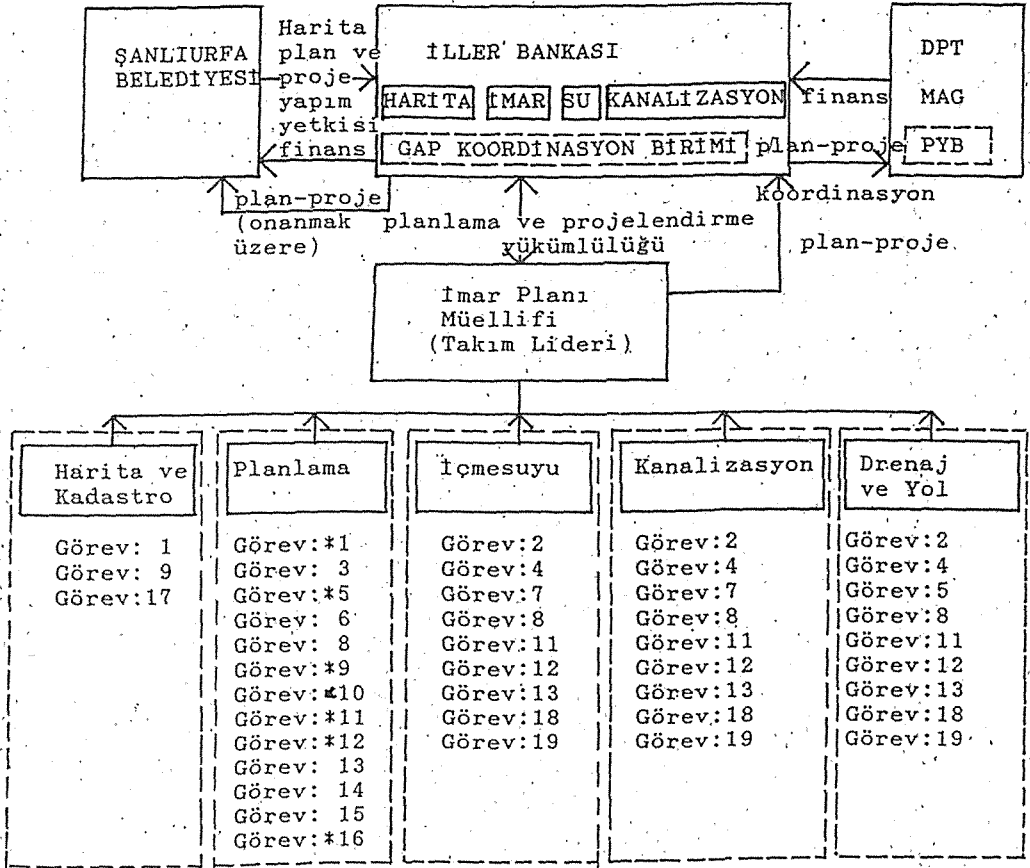
Gecekondular olgusuna bu tanıyı koyan İş Tanımı, buradan çıkarak konunun;

...Tüm belirli ekonomik değerlendirmeler sonucu belirlenecek kentsel yatırımları kapsayan programlar içinde ele alınması... tapuların hakedenlere verilmesi kişilerin motivasyonu için ön koşul olarak belirlenirken...tüm projenin başarılı olması için planlama/yasallaştırma/altyapı mühendislik projeleri gibi ÖN SUREÇ'lerden hemen sonra yatırımların programlanması ve uygulamaya geçilmesi, bu amaçla organizasyonel önlemlerin alınması zorunludur..."demektedir.(DPT, 1988, S.1-6)

Bu temel saptamalardan sonra, daha önce de değinildiği gibi; "...imarsız konut alanlarının ıslahı, yasallaştırılması ve alt yapı projelendirmesi işinin... konuların entegrasyonunu paralellik içinde yürütülmesini planının sağlayacağı..." öngörülmektedir. (Şekil 1, Organizasyon Şeması)

Bu genelliklerden sonra, gene yenilik izleri taşıyan HEDEFLER ise İş Tanımında şöyle belirlenmiştir :

Şekil-1, Organizasyon Şeması

ORGANİZASYON ŞEMASI

* Sürdürülmekte olan Kent Bütünü İmar Planı İşine Ek Görev olarak belirlenmiştir.

. Mekansal düzenlemenin...sağlanması için mülkiyet düzenlemeleri yapılacak... planlamayı imar uygulaması izleyecektir.

. Kentsel altyapı...için sosyo-ekonomik ve teknik özellikler, birlikte dikkate alınacaktır. Altyapı geliştirmede mevcut sistemden yararlanılacaktır.

. Mekansal özellikler ile yaşayanların sosyo ekonomik durumu arasında belirli dengeler olduğu için; bu dengeyi, yapılaşma düzenini bozacak önerilerden kaçınılacaktır.

. ...Planlama ve mühendislik teknik şartları gözönünde bulundurulacaktır.

. Halkın plan kararlarına... gerçekleşmesine görüşleri ile katılımını sağlayacak önlemler alınacaktır. (DPT, 1988, S.8)

İş Tanımı, daha sonra planlama ve projelendirmenin AŞAMALAR'ını açıklamıştır. Birinci aşama **Veri Temelinin Hazırlanması**dır. Bu aşamada doğal olarak yapılması istenenlerin yanısıra, altyapı vb. tüm proje ve yatırım programlarının,... toplumun varolan olanakları kullanma düzeyinin... de saptanması bir gelişme/bir yenilik olarak algılanmalıdır.

İkinci aşamada bir fizibilite çalışması öngörülmektedir. **Nüfusun sosyo ekonomik statüsüne uygun fiziki plan önerilerinin geliştirilmesi** temel ilkesine koşut olarak ;

. Varolan konut stoku ile konutlaşma eğiliminin,
. Varolan ve gelecekte yapımı öngörülen kentsel altyapının maksimum kullanılma düzeyinin,
. Öneri altyapı standartlarının maliyet ve verimliliklerinin araştırılması istenmektedir.

İslah İmar Planları/Avan Projelerinin, bu fizibiliteyi de gözeterek iki aşamalı geliştirilmesi; ilk aşamada seçeneklerinin üretilmesi şart koşulmaktadır. Burada dikkati çeken olgu, "tüm teknik ve sosyal altyapı yatırımlarının geri dönüşlerinin hesabına yaslı... farklı proje standart ve ölçütlerinin araştırılması"nın arzulanmasıdır.

(DPT, 1988 S.9-13)

İş Tanımı, **Görev 10** ile; "Planın gerçekçi olmasını sağlamak... uygulama şansını artırmak üzere yerel halk, idareci ve diğer kamu kuruluşları ile eşgüdümün sağlanması, ...yatırım programlarının birlikte gözden geçirilmesi ve tartışılmasını", sonuçlarının ortaya konulmasını zorunlu görmektedir. Projenin uygulama bedelinin ne olacağını, kaynağının nereden sağlanacağını, özellikle altyapıların işletme ve bakımlarına yaslı **YILLIK GİDER/BUTÇE İHTİYAÇLARI'** nin saptanmasını istemektedir. (DPT, 1988, S.14)

Planlama/yasallaştırma/projelendirme'nin III. aşamasında, "...mahalle temsilcilerinin önerileri alınarak, avan proje ile ön maliyet analizi sonuçlarına göre kesin/kat'i plan ve projeler..." hazırlanmaktadır. (DPT, 1988, S.16)

Bunu izleyen çalışma; gerekli inceleme onama işlemlerinden sonra, imar uygulamasıdır. Bu uygulama ile, doğaldır ki, planlama ve yanısıra da mülklenme yasallık kazanmaktadır.

Planlama ve imar uygulaması eylemlerinin böyle tek bir plan/proje paketinde ve aynı süreç içinde bulunmasının her iki eylemin birbirini ile ilintili sorunlarının çözümüne ve geliştirilmelerine yararı olmaktadır.

V. GECEKONU İSLAHI/YASALLAŞTIRMA/ALTYAPI PROJELENDİRMESİ'NİN SORUNLARI

Temel sorun, imarsız konutların bugününi yasallaştırmayı hedef alan planlama/imar uygulaması ile, geleceği tanımlamak durumunda olan; adı ıslah/sağlıklaştırma da olsa, PLANLAMA'nın çelişkisindedir. Daha açık anlatımla; bugünün yasallaşması da planlama, yarının tanımlaması da planlama gerektirmektedir. Planlama ile bugünün yasallaşması, geleceği tanımlayacak planlamayı ileri ölçüde sınırlamaktadır. Buna karşın; iki aşamada iki kez planlama, geleceği iyi tanımlamak için gerekli olacağı düşüncesiyle kaçınılmaz olmaktadır.

Birinci aşamadaki planlama, planlamadan öte bir kadastral saptama niteliğinin ötesine geçememektedir.

Sorun; bu iki planlamanın; imar uygulamasının zorunlu koşulları ile de uyumlu olarak, tek bir planlama sürecinde birleştirilmesidir

İlke olarak; bu birleştirilmiş tek planlama süreci hedeflenen dönem içinde, öncelikle toplumun ve varolan konut dokularının korunmasını öngörmektedir. Bu öngörü, ancak; eğer gecekonu toplumunun kestirilebilen kısa bir dönemde bu mekamlardan gidici olduğu varsayılırsa doğru olamaz. Bu da; gecekonu kesimlerinin kentsel gelişme için kullanacak boş araziler gibi algılanması sonucunu getirir. Oysa; bazı kesimleri böyle köklü gelişmeye/yenilenmeye hazır olsa bile, gelişmenin gerçek sahibinin, kentleşmesi arzulanana gene o toplumun olması hedeflenmelidir.

Bu hedef, örneğimizde iki aşamalı yapılanma süreci ile geliştirilmeye çalışılmıştır. BİRİNCİ AŞAMA'da bağımsız bölüm veya parselinde imar çapı/imar tapusu niteliğinde bir belge sahibi olarak yasallık kazanan tek konut korunabilecek, geliştirilebilecek ve yenilenebilecektir.

İKİNCİ AŞAMA olarak adlandırılan, oysa; birinci aşama ile aynı süreçte gelişen uygulamada ise; birkaç komşu parselin oluşturduğu belirli büyüklükte yeni parselde veya ada bütününde toplu yapılaşmaya da olanak sağlanmaktadır.

İki ayrı dönemde iki planlama zorunluğuna karşın, imar uygulamasının bir kez yapılması istemi doğrultusunda üretilen tek planlama, bu iki ayrı yapılanma koşullarını aynı zaman ve aynı mekanda tanımlamaktadır.

İki türlü yapılanma koşulu, hem bağımsız ; hem de bir ortaklık içinde davranabilmeye olanak verecek müşterek mülkiyet düzeni gerektirmektedir. Bu düzen, varolan yasal/hukuksal sistem içinde ancak kat irtifakı/kat mülkiyeti ile sağlanabilecektir.

Oysa; 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Yasası'na göre bağımsız bölüm; az katlı veya çok katlı olsun, mutlaka mimari projesi tapuya da tescil edilmiş yapının, konut niteliği taşıyan bir bölümdür. Geçekondulu alanlarında bağımsız bölüm, yapısı ve bahçesi ile yatay kat mülkiyeti içinde tanımlanabilecek olan geçekondudur. Yalnız bu tanımın yapılabilmesi onun varolan binasının rölövesinin yapılması, plan ve kesitlerinin çizilip tescil ettirilmesini gerektirmektedir. Böyle bir işlem, zorlununun yanısıra, gelişmeyi önleyici statik/donmuş bir düzen de oluşturmaktadır. Yaşam içindeki gelişme ve değişmeler için tüm kat malikleri veya hissedarlardan muvafakat (izin) alınmasını gerektirecektir. Bir başka anlatımla; BİRİNCİ AŞAMA'da öngörülen bağımsız/tekel yasallaşma ve yapılaşma hakkı, ancak varolan kadastral parselin müstakil imar parseline dönüştürülmesi ile kolaylaştırılabilecektir.

Bu dönüşüm, planlama/imar uygulamasında, geçekondulu kadastral parselin zorunlu değişimi, özellikle küçülmesi ile mümkün olacaktır. Düzenleme Ortaklık Payı (DOP) adı altındaki, kamusal kullanışlar için gereken bu küçülme, İmar Yasası'nın 18. Maddesi gereği arsa yüzölçümü temeline bağlı eşit oranda alan/hisse sistemi içinde gerçekleştirilecektir. Bu da hisselendirmeden bağımsız parsel oluşturulamaz demektir.

Hisselendirmek, bir başka tanımla müşterek mülkiyet kaçınılmaz olunca; birinci aşamadaki tekel yasallaşma ve yapılaşma hakkı artık tümüyle ortadan kalkmaktadır. BİRİNCİ AŞAMA'nın hayata geçirilmesi olanaksızlaşmaktadır. Böyle bir sonuç, planlamada yalnız İKİNCİ AŞAMA'ya öngörmekte, hisseli büyük parselde toplu yapılaşma zorunluluğunu getirmektedir.

Bu zorunlu İKİNCİ AŞAMA uygulaması, varolan konut dokusunun müşterek/hisseli yapılaşmanın gereği daha ilk aşamada bambaşka bir kent dokusu ile yenilenmesi demektir.

Geçekondulara müstakil tapu vermeyi hedefleyen çalışmaların yadsınmasının temelinde bu gerçekler bulunmaktadır. Yasa öngörüsü olarak yüzölçümü 400 m²'yi aşmayan müstakil/tek yapı parseli ki, çoklukla müşterek mülkiyette olacaktır, ancak yap/sat düzeni içinde daha önce çok denenmiş sorunlu ve parsel ölçüğinde parçacı bir yapılaşma sürecine aracı olacaktır.

VI SONUÇLAR/ÖNERİLER

Daha önce değinildiği gibi, 2981 No.lu yasanın tanımladığı konut dokusunun ıslahının/sağlıklaştırılmasının anlamı bu değildir. Çünkü, geçekondulu kesimler, insanın yaşamadığı boş arsalar/yardımsal kişisel topraklar varsayılmıştır. Oysa ne af yasalalarının, ne örneğini sunduğumuz bu planlamanın, ne de ülkemiz gerçeğinin ruhu/anlamı bu değildir.

O halde; af yasalarının tanımladığı, ıslah imar planı anlamındaki bir planlamaya ve uygulamasına, bunun aracılığı ile de mülklenme ve yasallaşmaya gerek yoktur. Varolan oluşumu müsterek mülkiyetteki kadastral bir belgeye bağlamak; sonra da kentin bütüncül planı içinde anlam kazanacak uygulama imar planlarını yapmak tek yoldur.

Böyle bir planlama, varolan nüfus yoğunluğu ve yapı düzenini korumayı da, geliştirmeyi de, yenilemeyi de gerekli görebilir. Böyle bir planın hayata geçirilme başarısı ise, yapıları ve yaşayan toplumu yok varsayan tutumla gerçekleşemez.

Böyle bir planlama, toplumun katılımını da sağlayan, zamanı, mekanı, örgütü, kaynağı iyi tanımlanmış ve kent bütünü içinde anlam kazanmış bir **Kentsel Yenilenme Planı**'dır.

Koruma ve tekil geliştirmenin de öngörüleceği bu planlama/uygulama süreci için, değindiğimiz zorlukların aşılmasını sağlayacak yeni yasal düzenlemeler getirilmelidir. Örneğin; 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun 18. Madde Uygulaması geliştirilmeli; Düzenleme Ortaklık Payı (DOP)'nın salt yüzölçümlerine göre eşit oranda dağıtımı yerine; gerçek eşitliğin kullanma/yapı hakkı temeline dayalı olarak daha adaletli gerçekleştirilebileceği varsayımı ile; **DEĞER EŞİTLİĞİ**'ni uygulamaya getirci düzenlemeler yapılmalıdır.

Varolan küçük yüzölçümlü ve düzensiz konut dokusunun, orada yaşayan toplum tarafından birlikte yenilenebilmesi için ise, 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu geliştirilmeli; imar planı ile tanımlanan yapı hakkı ve koşulunu beraberinde taşıyan yapı/yapısız imar parseli/kadastral parsel **yatay kat irtifakı/kat mülkiyetinde bir bağımsız bölüm** olarak tanımlanmalıdır. Kısaca, bu parseller yatay kat mülkiyeti/ müsterek mülkiyet içinde birarada tutulmalıdır.

Bu olanak, ortak kullanım alanlarının başlangıçta hiç bulunmadığı yapıları bir konut adasının, plan öngörülerine bağlı toplu yapılanma aşamasında, aşılamaayan 18. Madde uygulaması sorunlarının da çözümünü kolaylaştıracaktır.

Son sözün de sonu olarak; sürekli temel sorun olarak betimlediğimiz **PLANLAMA/UYGULAMA SURECİ** bütünlüğünü koruyacak, birlikte gerçekleştirecek arayışlar sürdürülmelidir.

NOTLAR

(1) 1960 yılında, sonradan noter senedi ile satın alınan gecekondü oranı % 15'tir. Kiracı oranı ise ev sahibinden fazladır.

(2) 486 Sayılı Umuru Belediyeye Müteallik Ahkamı Cezaiye Hakkındaki Kanun.

(3) 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun kabul tarihi 3.5.1985'tir.

(4) 2981 No.lu Yasa'nın gerekçelerinden biri olarak gösterilmiştir.

KAYNAKLAR

Yavuz, Fehmi (1960) : "Gecekondü Konusu", Bildiri, 4. İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 20.4.1960, SBF/Ankara.

Uzel, Ahmet (1986) : "İmara İlişkin Bağışlamaların Gelişimi ve Değerlendirilmesi", Doktora Tezi, Kent Koop Yayını, 1986/Ankara.

Türkoğlu, Kamutay/Uzel, Ahmet (1987) : Güneydoğu Anadolu Projesi Yasallaştırma/İmar İslah/Altyapı Projelendirmesi Hizmetlerine İlişkin Not", Aralık 1987, Ankara.

DPT (1988) : "Şanlıurfa Gecekondü İslahı/Yasallaştırma/Altyapı Projelendirmesi İş Tanımı", Şubat 1988, Ankara.

GECEKONDU ALANLARINDA KENTLİLEŞME SÜRECİ

Dr.Nilgün Ergun

(Bildiri Özeti)

Türkiye 1950'li yıllardan itibaren hızlı bir şehirleşme sürecine girmiştir. İstatistiksel tablolarda kırsal nüfus oranı giderek azalırken kent-sel nüfus oranı artmış ve 1927 yılında % 24.2; % 75.8 olan oran bugün % 41 durumuna gelmiştir.

Yönetimler hızlı şehirleşme karşısında bir dizi önlemler almışlar gerek yasal düzenlemelerle gerekse planlama çalışmalarlarıyla sorunları çözmeye uğraşmışlar, fakat konunun fiziksel boyutu dışındaki boyutlarını ihmal etmişlerdir.

Kırsal alanlardan şehirlere göç eden kişiler barınma gereksinimlerini mümkün olduğunca kendileri karşılamış, yönetimler de bir süre sonra bu-ralara altyapı getirmişlerdir. Zaman geçtikçe bu bölgelerde yaşayanlar yasal güvenceye de sahip olmuşlar ve tapularını alarak konutlarının sahibi olmuşlardır.

En büyük problem ise bu kişilerin şehirselleşme yaşama adapte olarak gerçek bir şehirli haline gelmesinde yaşanmaktadır. Kırsal yaşamdaki alışkanlıklarını şehirlere taşıyan bu kişiler şehirlere köyleştirmekte ve şehrin önceki sakinlerini huzursuz etmekte, yönetimler ise bu konuyla yeterince ilgilenmemektedirler.

Bu çalışmada İstanbul'da hızlı kentleşmenin başladığı ilk yıllarda oluşmuş bir gecekondu mahallesinde yaşayan kişilerin durumları incelenerek şehir yaşamına ne ölçüde uyum gösterdikleri ortaya konmaya çalışılmaktadır.

TÜRKİYEDE KENTLEŞMEYE UYGUN KENTLİLEŞME VE KENT KÜLTÜRÜ

Araş.Gör. Demet EROL
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Maltepe/ANKARA

Cemalettin EROL
Şehir Plancısı

BİLDİRİ ÖZÜ

Türkiyede Büyük Kentlerin hızla yapılaşması, ile birlikte aktivitelerin çeşitlenmesi, iş kollarının uzmanlaşmasında aynı hızda gerçekleşmiştir. Kısa süre kentleşme sürecinin yaşanması, kentleri şantiye görünümüne sokmuştur. Kısa dönemlerde kentsel arazi kullanımlarında değişmiş, farklı işlevlere dönüşmüştür. Kentleşmenin hızı karşısında, kente gelip yerleşenlerin bu hıza ulaşip, değer yargılarını değiştirmeleri, farklı bir yaşam stilini benimsemesinde zordur. Ancak, tüm bu faktörlere karşı, olması gereken, kentte yaşamın yada yaşanan yerin bedeline karşı, ödenmesi gereken bir zorunluluk vardır. O da sahip çıkmak, yaşanan ortamın boyutları ne olursa olsun sorunlarına sahip çıkmaktır. Bu bildiride de kentlileşme, kent kültürü kavramları yanında Türkiyede yaşanan kentleşmenin biçimi işlenmiştir.

GİRİŞ

Kültür kelimesinin İngilizce karşılığı bilindiği gibi 'culture'dir. Culture kelimesi ise İngiliz dilindeki sözlüklerde, insanların yaşam stili olarak tanımlanmaktadır. (1). Diğer bir sözlükte ise belirli bir toplum ya da halk topluluğuna özgü yaşam biçimi, düşünce ve sanat yapılarının tümüdür (2). Kent Kültürü, kent plancıları ve sosyal bilimcilerin türettiği, uluslararası literatürde tam karşılığı olmayan bir kelimedir.

Basit birbenzetişimle kentli kentte yaşayan kişidir. Kent bir yerleşme birimi olduğuna göre, kent kültürü, kentte oturanlara özgü bir yaşam biçimi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle, kent kültürü kentli kişilerin kentteki yaşam biçimidir.

Türkiyede Kentleşme ve Kentlileşme Senaryoları.

Türkiye'de hızlı kentleşme ile birlikte kentlileşmede mekandaki görüntülere uygun gelişmiştir. Önemli olan kentlinin yaşam stili, ya da kentlileşme biçimidir. Kentlileşme de aynı kentleşme gibi olması gereken tanımlarına uymamaktadır. Kentlinin yaşam stili, kentlerin bugünkü formuna yön vermektedir. Kentte yaşayanların tüm değer yargıları kent makroformuna yansımıştır.

Kentin formuna yön veren de jürâ ya da yasal olan plancılar ve politikacılardan oluşan iki grup bulunmaktadır.

Ancak, kent formunu fiili (de facto) olarak yönlendiren bir grup ise ilk ikisinden çok daha başarılıdır. bu grup bazı Sosyal bilimcilerce 'köylü plancılar'(3) olarak adlandırılan gecekondu yapımcıdır. Gecekondu yapımcıları ilk gruptaki politikacılar ile işbirliği yaparak hemen hemen bütün büyük kentlerimizin makro formunun yaklaşık yüzde yetmişini biçimlendirmişlerdir.

Yer seçimi olarak genelde belli bir kritere bağlı olmamakla beraber bugün artık güvence olarak 'kimi' seçeceğini bilen, örgütlü gruplar haline gelmişlerdir.

Politikacılar ile bu defacto plancıların işbirliği toplumsal maliyeti çok yüksek olan bir kentlileşme biçiminin ve kent biçiminin doğmasını sağlamışlardır.

Kırdan kente göçen insanlar (köylü plancılar) ile politikacılar arasındaki ilişki "yapmak" değil, "yapmamak" esasına dayanmaktadır (4). Gecekondu alanlarına dokunmamak bu ilişkisidir.

Köylü plancılar ile mektepli plancılar arasındaki ilişkide 'yapmak' esastır. Biz, mektepli plancılar" politikaların 'yapmamak' esasına dayalı sistemlerini, hukuki bir belge olan ıslah imar planları ile 'yaparak' gerçekleştirmekteyiz.

Bizim, ıslah imar planları uygulamalarınız ile senaryoya dördüncü bir aktör girmektedir. Girişimci (ya da müteahhit) grubunun da yardımlarıyla, tek katlı kondular, üst üste konulup apartmanlara dönüştürülmekte böylece planlama süreci tamamlanmaktadır.

Hukuki bir belge niteliğindeki ıslah imar planlarının, diğer planlı bölgelere eklenmesiyle, Planlı kesimlerin yüzdesi farklı yöntemlerle de olsa artmaktadır.

Kentlileşme Biçiminin İrdelenmesi:

Kentleşme biçimi, bu tür senaryolar ile gerçekleştiği sürece, kent kültürünün geçerliği tartışılır hale gelmektedir. 'Kentleşmenin biçimi' önem kazanmaktadır.

Kentli tanıma yapılırken, sosyal bilimciler "kenti evi gibi bilen, ya da kentsel örgütleri kullanma oranı yüksek grup" gibi sınırlar çizilmiştir.

Kentbilim terimleri sözlüğü ise kentlileşme kavramını "Kentleşme akımı sonucunda toplumsal değişimin insan davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratması süreci" olarak tanımlamıştır (4).

Kentleşmenin bu tanımından yola çıkıldığında, kentleşme akımını gerçekleştiren temel bir bağımsız değişken ortaya çıkmaktadır. Ülkede geçerli olan ekonomik sistem ve bu sistemden kaynaklanan kamu politikaları her düzeyde bir katalizor'dür (5)

Katalizörün etkisi, Kırdan Kente nüfusu motive etmekte, Kır ve Kent arasındaki nüfus ve kaynak aktarımına neden olmaktadır.

Kente gelip, Kentte yaşayan grup için tek değişen "mekan" olmaktadır. İnsan davranış ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçiminde fazla bir değişim yaşanmamaktadır.

Sosyal bakımdan Kentleşme biçimi, çizilen çerçevede değişme vurgulanırken, ekonomik bakımdan değişiklik göz ardı edilmemelidir.

Çalışılan işin türü, faaliyet alanı farklılaşması, Kentleşme kriteridir. Aynı zamanda tüketim mallarını satın alma, konfor durumu, yıllardır planlı kesimde oturanlara kıyasla çok daha iyi durumunda olduğu çeşitli araştırmalarla ispatlanmıştır.

Ancak önemli olan sosyal açıdan kentleşebilmektir. 1950 ler'den günümüze kadar izlenen kamu politikalarının oluşturduğu ortamda kentleşme kentleşmeyi sosyal maliyetleri çok yüksek bir boyuta sokmuştur. Su rezervlerinin, tarihi sit alanlarının, binlerce hektar alanın köylü plancılarca yerleşmeye açılması sosyal maliyet yanında ekonomik maliyeti de, bu sistemde yer almayan kesime yüklemiştir.

Ayrıca tüm gelecek kuşaklara, doğmamış bebeklere ödetitirebileceği ortadadır.

İnsan-davranış ve ilişkilerinde engel tanımayan yasal kısıtlamaların her türlü açık yönlerini bilen bu grupların yeni kentleşme ve kentleşme biçimine yeni tanımlar aramak gerekmektedir.

Planlı kesimde yaşayan grubu bu ayırım sonucu gerçek kentli olarak adlandırmak ise başka bir yanılgıdır yaşadığı. Çevreye sahip çıkmayan, duyarsız olan kişiye'de kentli demek gerçekten zordur.

Kentleşme eğer yabancılaşmaya koşut ise sorun hâlâ mevcut demektir.

Gerçek Kentli, yaşadığı kentin sorununa sahip çıkandır. Kenti rant mekanizması kaynağı olarak görüp, kâr yıkıcılık içinde olan değildir. Gelecek kuşaklara aktarabileceği bir değer olarak görendir.

Bu günün Türkiyesinin büyük kentlerine baktığımız da, bu tanıma uyabilecek Kentlilerin oranı, %5 bile olsa hala Kentlerimiz ve gelecek kuşaklar için Umud var demektir.

SONUÇ

Toplumların uygarlık süreci içinde, kira özgü yaşam biçimi ile kente özgü yaşam biçimi arasındaki farklılık artmaktadır.

Bugün kentlerimizde yaşanan kentleşme sorunu içinde kentin hiyerarşik zenginliğini yaratan çok sesliliğini veren ve birbirinden farklılıkları koruyacak Sosyal politikaların benimsenmeleri gereklidir.

Farklı kültürlerin varlığı kentleşme biçiminde ortaya koymaktadır. Büyük kentlerimiz hızlı bir kentleşme yaşarken, bu yapılaşma 'çarpık' olarak nitelenmektedir. Böylesine bir fiziki mekânda yaşayan insanların kentleşmesinde farklı bekleme yanılgılara neden olmaktadır.

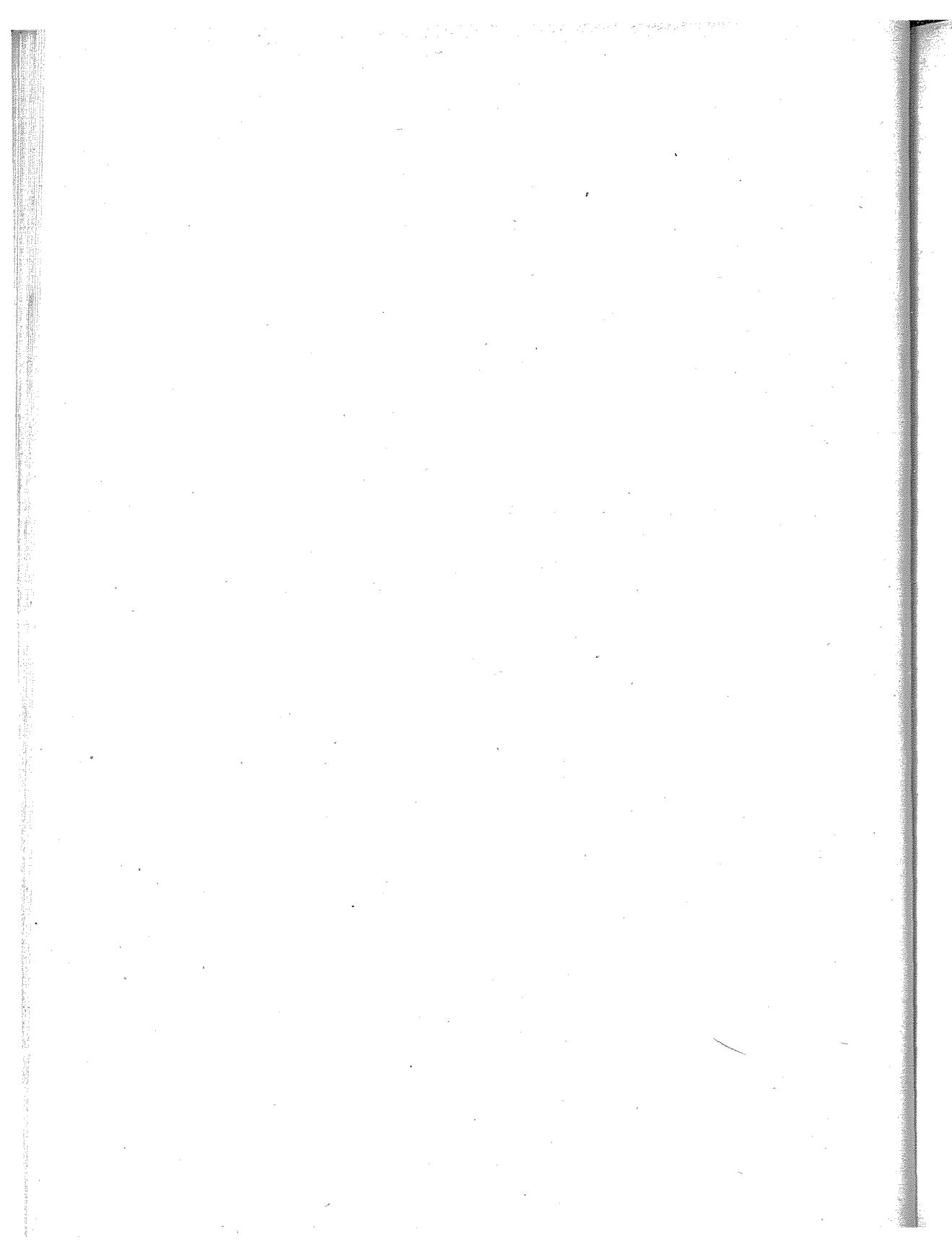
Kent formunun olması gereken biçimine uyum sağlayamayan toplumların, beklenen 'kentli' tanımına uymasıda zordur. Ancak, olması gereken ve beklenen tek nitelikte duyarlılıktır.

Bunun için biz plancılar İnsan-Toplum-Doğa ilişkilerinin kurallarını, kültürünü, yeni bir planlama felsefesi çerçevesinde yeniden gündem konusu yapıp, bu felsefeyi yaşama geçirmek için yeni bir planlama modelinin ilke ve yöntemlerini tartışmak durumdayız.

NOTLAR

- (1) Collins English Learner's dictionary
- (2) Collins metro, English Learner's dictionary (Milliyet)
- (3) Kartal, Kemal, Ekonomik ve Sosyal yönleriyle Türkiyede Kentlileşme Yurt Yayınları no:6. Ankara.1983 s:27
- (4) Age s.27

Sayın Ümit Özcan'ın
"Değişen Kent Kültürü ve Gecekondu"
başlıklı bildirisi basım tarihine
kadar Düzenleme Komitesine ulaşmadı-
ğından yayımlanamamaktadır.

SON OTUZ YILDA TÜRKİYE' DE KONUT POLİTİKALARI VE KONUT KOOPERATİFLERİ KONUT ÜRETİMİ

Yrd. Doç. Dr. Hülya Koç
Dokuz Eylül Üniversitesi
Mühendislik-Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
İzmir

BİLDİRİ ÖZÜ

Bildiride, planlı dönemden bu yana izlenen konut politikalarına kısaca değinilmekte, son on yılda toplu konut alanındaki yasal düzenlemeler, ayrıntılı biçimde ele alınmakta, konut kooperatiflerinin değişen rollerine yer verilmektedir.

GİRİŞ

Bu bildiride ülkemizde son otuz yıldaki konut politikaları daha çok, konut kooperatiflerine yönelik biçimde incelenmektedir. Kuşkusuz, ülkemizde konut kooperatiflerinin geçmişinin daha önceye, 1934' lere, dünyada ise 1850' lere uzandığı bilinmektedir. Kendine özgü bir kooperatif (1) türü olan konut kooperatifi "üyelerinin konut gereksinmelerini bireysel yarışmanın ve kazanç güdüsünün etkilerinden kurtararak karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma ile karşılamayı amaçlayan bir toplumsal örgüt" (Keleş, 1982, s.22) olarak tanımlanmaktadır. Konut kooperatifleri yoluyla, konut üretimi, ekonomik ve toplumsal yararları nedeniyle savunulan (Koç, 1989, s. 2-3) ve dünyanın birçok ülkesinde uygulanan konut sunum biçimlerinden biri olmuştur (2).

Cumhuriyet döneminde ilk konut kooperatifi Ankara' da bürokratların oluşturduğu Bahçelievler Yapı Kooperatifidir. Konutlar tamamlandıktan sonra bireysel mülkiyete devredilip sonradan varlığına son veren, sınırlı bir ömrü olan bir kooperatif biçimini benimseyen Bahçelievler Yapı Kooperatifi kendinden sonra kurulan kooperatifler için de model oluşturmuştur (3). Daha sonraki yıllarda diğer büyük kentlerde de yaygınlaşan konut kooperatiflerinin sayısı kentleşme hızının arttığı 1950 sonrası artış göstermiştir. Kooperatifleri finansman yönünden destekleyen Sosyal Sigortalar Kurumu (1952 sonrası) ile (1946' da yeniden örgütlenen) Türkiye Emlak Kredi Bankasının kooperatif kredileri bu artışta rol oynamıştır.

KALKINMA PLANLARINDA KONUT KOOPERATİFLERİ

Genel çizgileri ile bakıldığında, kalkınma planlarında konut kooperatiflerinin destekleneceği belirtilmektedir.

1. Beş Yıllık Kalkınma Planında kooperatif şeklinde toplu konut yapacaklara öncelik tanınacağı ifadesi yer almaktadır. (Tebirler, Yatırımlar ve krediler, g fıkrası)
2. Beş Yıllık Kalkınma Planında (1968-1972) konut kooperatiflerini özellikle uygun bir statüye bağlamak ve kendi aralarında teşkilatlanarak güçlenmelerine imkan sağlamak amacıyla yeni bir mevzuat içinde İmar ve İskan Bakanlığı denetimi altına alınacakları;

kooperatiflerin asgari üye sayılarını ve faaliyet sürelerini artırarak toplu konut kuruluşları haline gelmelerinin teşvik edileceği belirtilmektedir (uygulanacak politikalar-organizasyon, m.2). Uygulamada, konut kooperatifleri 24.4.1969 tarihli 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu içerisinde diğer kooperatiflerle birlikte yer almıştır.

3. Beş Yıllık Kalkınma Planında da (1973-1977) "sosyal toplu konut kooperatifçiliği" nin destekleneceği yinelenerek ayrıca yeni bir yasal düzenleme önerilmektedir. Buna göre, "1163 sayılı Kooperatifler Kanunundan ayrı olarak Konut Kooperatifleri Kanunu tasarısı ivedilikle Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulacaktır" (ilke ve tedbirler, m.6) Bu konu, bugüne dek gerçekleşmemiş bir dilek olarak kalmıştır.

4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (1978-1983) ilke ve politikalarında da (m.6) "sınırlı bir ödeme gücü olan gereksinme sahiplerinin kooperatifler yoluyla konut edinmeleri desteklenecektir" ifadesi yer almaktadır. Bu dönemin kredi kullanım bütünlüğü ve kooperatifler açısından en önemli uygulaması ise Toplu Konut Kanunudur.

5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) Toplu Konut Kanunları dönemine rastlamaktadır. Bu planın ilke ve politikalarına göre "... kooperatif, toplu konut, müteahhit ve ferdi inşaat sistemlerine göre farklı kredilendirilme şartları geliştirilerek, bu şartlar yapıcı ve alıcıların durumlarına uygun şekilde çeşitlendirilecektir" (m.771). Kredi çeşitlendirilmesi tutumu Toplu Konut Yönetmeliklerine de yansımış, kredi koşulları ise sık sık değiştirilmiştir.

6. Beş Yıllık Kalkınma Planının (1990-1994) konut sektörüne ilişkin ilke ve politikaları arasında ise kamu sübvansiyonlarının alt gelir gruplarına öncelik tanınması, konutsuz kimselere sosyal konut yapımına ağırlık verilmesi ve konut büyüklüklerine ilişkin ilkeler yer almaktadır. Ancak ilk kez "konut kooperatifleri" sözcüğüne rastlanılmamakta, bu çabalarda kooperatiflere özel bir rol verilmemektedir.

KONUT KOOPERATİFLERİNİN SORUNLARI

Uygulamada, konut kooperatiflerinin bazı sorunları bulunduğu, sorunlarla karşılaştıkları izlenmektedir. Farklı illerde ve farklı zaman dilimlerinde kooperatifler üzerine yapılan araştırmalarda bu sorunlara sıklıkla rastlanılmaktadır (4).

Sorunlar arasında, arsa ile ilgili olarak, kooperatiflerin ucuz ve altyapı sorunu olmayan arsa edinme güçlükleri, yerel yönetimlerin bu konuda yeterli düzeyde yardımda bulunmaması; kredilerle ilgili olarak, kredilerin akışı ve kredi koşulları (miktar, vade, faiz) ile ilgili sorunlar; kooperatiflerin işleyişi ile ilgili olarak, üst örgütlenmelerin yeterli düzeyde yaygınlaşmaması, öz denetimin yetersizliği, dış denetim kuruluşlarının etkili düzeyde bulunmaması, ortakların ve yöneticilerin kooperatifin işleyişi konusundaki ilgisizlikleri ve/veya bilgisizlikleri, kooperatifin kendine yardım özelliğinin zayıf olması daha çok kamu kaynaklı kredilere dayanması, ücret karşılığı çalışan araçların kooperatif yönetiminde etkili olması, kooperatiflerin zaman zaman kooperatifçilik ilkelerinden uzaklaşan uygulamaları, kooperatiflerin inşaatları niteliği konusunda yapımcılarla olan sorunları, hızla artan inşaat maliyetleri karşısında belirsiz ödeme koşulları ve ortakların ayrılması, konut edinme sonrası konutların ve çevrenin bakım ve yönetimi konusunda gerekli çerçeveyi kuramama gibi bir bölümü doğrudan kooperatiflerin iç bünyelerinden kaynaklanan, bir bölümü de kooperatiflerin dışında, doğrudan denetleyemeyecekleri değişkenlerle ilgili konular sayılmaktadır. Bu sorunlardan arsa-altyapı-finansman gibi konuların uzun yıllar boyunca varlığını hep sürdürmüş olması bu kuruluşlara yönelik öncelik ve düzenlemelerin uygulamada yeterince etkili olamadığını göstermektedir, denilebilir. Buna, denetim ve kooperatiflerin kar amaçsız konut kuruluşu bazına oturtulmaları ile ilgili yasal düzenlemeler de eklenebilir. Kooperatiflerin ise uluslararası koope-

ratifçilik ilkeleri ile tutarlı biçimde özenetmelerini ve örgütlenmelerini tamamlamada uzun süre boyunca etkili düzeye gelebildiği söylenemez.

KONUT KOOPERATİFLERİ-KREDİ KURULUŞLARI-UYGULAMALAR

Toplu Konut Kanunları öncesi döneminde konut kooperatifleri sosyal güvenlik kuruluşları ve Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın kooperatif kredileri ile mali destek bulmuşlardır.

Sosyal Sigortalar Kurumu kuruluş Kanununda değişiklik yapan 8.8.1961 tarihli Kanun ile işçi konut kooperatiflerine doğrudan kurumca kredi açılmaya başlanmıştır. SSK, kredi açılacak kooperatiflerdeki ortak sayısını 1973' e kadar en az 7, 1973 sonrası en az 30 ortak olarak belirlemiştir. İllere göre, kredi açılan kooperatif başına düşen ortalama ortak sayıları incelendiğinde 63 ilin, 53' ünde 50 ortaktan az olduğu görülmektedir. Örneğin, İzmir' de 1962-1986 döneminde SSK kredilerinden yararlanan kooperatiflerin %80' inin ortak sayıları 50' nin altındadır. Ortak sayısı 100' ü aşan kooperatiflerin oranı %6' dır. Bu durum yaptırılan konut ve çevreyi de belirlemiş, imar planı sınırları içinde ortak sayılarına uygun imar haklarına sahip bir arsayı, çoğunlukla özel kişilerden satın alan bu kooperatifler ortaklarını çoğu kez bir veya birkaç blok apartmanda toplamışlardır (Koç, 1989, s.146-149).

SSK kredi açacağı konutların büyüklük sınırını 100 m², niteliğini ise yeni yapılacak konutlar olarak belirlemiştir. Konutu olanlar, başka kooperatife ortak olanlar, daha önce krediden yararlananları ise kredi kapsamı dışında bırakmıştır. 1973 yönetmeliğinde krediden yararlanabilmek için en az 5 yıldır sigortalı olmak ve 1000 günlük prim ödemek koşulu bulunmaktaydı. 1980 yönetmeliğinde yıl koşulu kaldırılmış, gün koşulu 1800' e yükseltilmiştir. Toplu Konut Kanunları öncesi işçi konut kooperatiflerinin başlıca kredi kuruluşu niteliğinde, kooperatif kredisi uygulamalarını 19.6.1986' ya kadar sürdüren SSK tarafından 1962-1986 yılları arasında 4234 kooperatifin 203.496 konutuna kredi açılmıştır.

1.3.1961 tarihinde 205 sayılı Kanun ile kurulan OYAK' da 1963' den itibaren konut kredilerini üyelerine bireysel kredi verme, üyelerine kurulan en az 20 ortaklı konut kooperatiflerine kredi verme, kendi yaptırdığı konutlar için kredi verme biçiminde üçlü bir sistem içinde kullanmıştır. OYAK tarafından 1963-1986 yılları arasında 7073 kooperatif üyesi kredilendirilmiştir. Aynı dönemde kullanılan bireysel konut kredisi sayısı ise 31938' dir. OYAK konut kredisinden yararlanabilmesi için kooperatiflerde 15 yıl, bireysel kredide 20 yıl üyelik koşulu aramaktadır. OYAK kredi uygulamaları Toplu Konut Kanunları döneminde de sürdürmüştür.

2.9.1971 tarihli kanunla kurulan Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) da 1975 sonrası üyeleri tarafından kurulmuş en az 15 ortaklı yapı kooperatiflerine konut kredisi açmıştır. Kredilendirilecek konut büyüklüğü en fazla 100 m² dir. BAĞ-KUR' da SSK gibi kredi açacağı üyelerinin konutu bulunmaması, daha önce bu krediden yararlanmış olmaması ve en az 5 yıldır BAĞ-KUR' lu olması koşulunu getirmiştir. BAĞ-KUR tarafından 1975-1982 yılları arasında 244 kooperatifin 8949 ortağına kredi tahsis edilmiştir. Bu krediden yararlanan kooperatiflerin %86' sının ortak sayıları 50' nin altındadır (BAĞ-KUR İstatistik Yıllığı, 1983. s. 95-102). Dolayısıyla toplu konut sayılamayacak ölçüde küçük kooperatifler çoğunluktadır.

20.6.1979' da Devlet Memurlarını Konut Edindirme ve Kullandırma Yönetmeliğine göre kooperatifleri kredilendirmede MEYAK da yer almıştır. Bu yönetmeliğe göre, ortakların en az %50' sini memurların oluşturduğu konut kooperatiflerinin en az 5 yıl MEYAK keseneği kesilmiş ve keseneğini geri almamış, o tarihte TC Emekli Sandığına tabi bir

görevde çalışan kooperatif üyelerine kredi tahsisi yapılacaktır. Daha sonra yönetmelik değişikliği ile ortakların %90' ı memur olma koşulu getirilmiş, kesenek süresi 3 yıla indirilmiştir. İlk yönetmelikte yalnız evi olmayan ortaklara kredi verilecekken, değişiklik ile farklı vade ve faiz koşulları ile evi olanlara da kredi uygulaması getirilmiştir. Yönetmeliğe göre 178 kooperatifin 6180 ortağına kredi uygulanmıştır.

Çeşitli konut kredilendirme sistemleri içinde Türkiye Emlak Kredi Bankası konut kooperatifleri üyelerine de kredi sağlamıştır. Bu kredilerde ortağın konutunun bulunup bulunmaması, ya da kooperatifçe inşa edilecek yapının sosyal konut niteliğinde olup olmamasına göre vade ve faiz oranları farklılaşmıştır. Ancak sosyal güvenlik kuruluşlarının vade ve faiz oranlarıyla karşılaştırıldığında vadelerin daha kısa, faizlerin daha yüksek olduğu izlenmektedir. TEKB' nca 1948-1985 döneminde 2090 kooperatifin 101.819 ortağına kooperatif kredisi açılmıştır. Bu sayının 64495' i 1961-1981 dönemini kapsamaktadır.

Özetle, 1961-1981 döneminde konut kooperatiflerinin, farklı kredi koşulları ile ortaklarının krediden yararlanması (yüksek faizli banka kredileri dışında) çoğu kez bir sosyal güvenlik kuruluşunda belirli bir hizmet süresinin dolmasına bağlı olan bir sistemde finansman olanağı bulduğu söylenebilir. Tercihler daha çok konutsuzdan ve 100 m² den küçük sosyal konuttan yana olmuştur.

Konut kooperatifleri kredi kuruluşlarının kredi miktarlarını artırma dönemlerinde uygulamalarını yoğunlaştırmakla birlikte, ruhsatlı kentsel konut sunumundaki payları 1961-1976 döneminde %7 civarında, 1977-1981 döneminde ise %11-15 arasındadır. 1961-1981 döneminde 285.967 kooperatif konutu inşaat ruhsatı almışlardır.

1980-1981 yılları ekonomik koşullara bağlı olarak kentsel konut sunumunda bir yavaşlamanın izlendiği dönemdir. Uygulanan yüksek faiz politikalarının kaynakları konut alanından uzaklaştırdığı, inşaat sektörünün bunalımda olduğu bu ortamda 10.7.1981' de "konut ihtiyacının toplu konut inşaatı suretiyle karşılanması" nı amaçlayan 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

Gider bütçesinin %5' i aktararak oluşacak Kamu Konut Fonu, kanunun önemli uygulama aracıdır. Bu niteliği ile Kanun, konut sektörünü verimsiz sayan anlayışın terkedildiğinin kanıtı olarak belirtilmektedir. Kanun, hak sahiplerini "konutu olmayan", "alt ve orta gelir grubunda yer alan" kimseler olarak belirlemiştir. Bütün üyeleri hak sahibi tanımına uyan kooperatifler, kooperatif birlikleri ve sosyal güvenlik kurumları toplu konut kuruluşlardır. Bu kapsam yanında, imar planı bulunan alanlarda 200, yeni açılacak alanlarda 750-1000 konutluk ölçek kooperatiflerin finansmanı ve toplu konuta yöneltmesi açısından önem taşımaktadır. Mülk konut anlayışını benimseyen, kredilendirilecek konut büyüklüğünü 100 m² olarak sınırlayan, yapı maliyetinin %20-25' i arasında ön biriktirimle hak sahibi kimselerin tasarrufunu bekleyen kanun, yapılacak konutların 10 yıl süreyle satılmaması koşulunu da getirmiştir. Konut büyüklüklerinde vade ve faiz koşulları ile kolaylıklar daha küçük konutlardır. Kanunun yerleşme yeri konusundaki tercihi nüfusu 30.000' i aşmış bulunan yerler, il merkezleri, gelişme yöreleridir. Kredi koşulları yönünden ise nüfusu 500.000' in altındaki yerleşmelerdir. Kanunun 19.1.1982 tarihli uygulama yönetmeliği, toplu konut yerleşme alanlarının belirlenmesi, planlanması, alt yapı ve konut projelendirme esasları, fon, krediler ve toplu konut alanlarında yönetim-bakıma ilişkin ayrıntılı hükümler içermektedir.

2487 sayılı kanun çeşitli eleştiriler almıştır. Bu eleştiriler daha çok kanunda toplu konut kuruluşu olarak tanımlanan kuruluşların kapsamı ile ilgilidir. Kanunu uygulamada engelleyen önemli sorun, Kamu Konut Fonu' na bütçe aktarılmasının öngörülenin çok altında kalması (1982' de %1.10, 1983' de %0.77' si aktarılmıştır - Kent-Koop, 1983, s.9) ile kooperatiflerin örgütlenme sorunlarıdır.

1983 seçimlerinden sonra yeni bir Toplu Konut Kanunu 17 Mart 1984 tarihli 2487 sayılı kanun kabul edilmiştir. Kamu Konut Fonu kaldırılarak bakiyesi Toplu Konut Fonu'na aktarılmıştır. Bu Fonun özelliği kaynaklarını bütçe dışında (Alkollü içki, tütün mamülleri, akaryakıt, yurtdışı çıkışlar, Tekel idaresinin ithal ettiği maddelerden alınan fonlar gibi) aramasıdır. Kanununun 23.6.1984 tarihli uygulama yönetmeliği ile 17.1.1985' deki yönetmelik değişikliğinde konut ölçünü, kredilendirilecek kitle gibi noktalarda 2487' den ayrılan yönler bulunmaktadır. Yönetmelikte, "konut kooperatifleri, Kooperatif Birlikleri ve Sosyal Yardımlaşma Kurumları" na açılacak krediler yanında bireysel krediler niteliğindeki "Alıcı kredisi" ve "Yapımcı kredisi" de yer almaktadır. Krediler toplu konut iskan sahası içinde veya dışında oluşlarına göre farklı koşullara bağlanmaktadır. Faiz oranları ve geri ödeme süresi yönünden daha küçük konutlar teşvik edilmekle birlikte kredi açılacak konut büyüklüğü 150 m² ye kadar yükseltilmiştir. 1985' de konutu bulunanlara da bireysel kredinin koşulları tanımlanmıştır. Toplumsal konut politikası açısından bu iki ilke değişikliği önemlidir.

Ayrı bir "toplu konut" tanımı getirmeyen ilk yönetmelikte, 2487' den ayrılan bir diğer nokta, toplu konut iskan sahaslarının büyüklüğü konusudur. Toplu konut iskan sahasları için plan sınırları içinde bir yapı adası, bu sınırlar dışında en az bir ilkokulun yapımını gerektirecek nüfusun yerleştirilebileceği alan biçiminde konut birim sayısı ile belirlenmeyen sınırlamalar getirilmiştir.

Türkiye' de 6. Dünya Şehircilik Günü kutlamaları içerisinde 1982 yılında yapılan kolokyumda, 2487 sayılı Kanunun uygulama yönetmeliğinin kentsel tasarımı da içeren vaziyet planlarını tanımlama (m.33), altyapı ve projelendirme esasları (m.16-32) ve toplu konut alanlarında bakım-onarım ve yönetim (m.237-245) ile ilgili hükümleri "... son derece önemli bir ilk adım ..." (Çubuk 1982, s. 204) olarak nitelenmiştir. 2985 sayılı Kanunun uygulama yönetmeliklerinde ise gerek bakım-yönetim gerekse konut ve çevresine ilişkin standartlarla ilgili hükümler yönünden daha ileri bir aşama getirilmemiştir. Bu yönetmeliklerde bu tür hükümler (çevre düzenlemesi projesi istenilmesi ve 1989' daki yönetmelikte -m.31- ağaç dikilmesi zorunluluğu dışında) yer almamıştır.

2985 sayılı Kanunun uygulama yönetmeliğinde hemen her yıl değişiklik yapılarak, 1985, 1987 ve 1989' da yenilenmiştir. Değişikliklerin önemli bölümü hızla artan konut maliyetleri karşısında kredi miktarlarını artırmak konusunu ele almıştır. Ancak kredi artışları konut maliyetlerindeki artışların gerisinde kalmış, inşaat maliyeti içinde kredi payı giderek %30' lara ve %20' lere düşmüştür (Koç, 1989, s.130). Diğer bir bölüm değişiklikle kredi kategorileri azaltılmış, ferdi kredilerle kooperatif kredilerinin koşulları arasında kooperatifler lehine olan farklılıklar "alıcı payı" uygulaması dışında eşitlenmiştir. Kredi artışlarına karşın dört yıl boyunca aynı tutulan alıcı payının, krediye oranı ise giderek azalmıştır. Toplu konut alanı konusunda 1987 yönetmeliğinde yeniden sayısal sınırlamalar (100-1000) getirilmiştir. İlk yönetmeliklerde toplu konut alanı içi için daha elverişli kredi koşulları sunulurken yönetmelik değişiklikleri ile giderek kredi koşulları eşitlenmiş, tercih belirsizleşmiştir.

Toplu Konut Fonu uygulamaları ile 1988 yılı sonuna kadar 621.116 konut kredilendirilmiştir. Bu finansman desteği ile kooperatifler ruhsatlı kentsel konut sunumu içindeki paylarını artırmışlardır. 1984 sonrası bu oran ruhsatlarda %35, yapı kullanma izin kağıtlarında %22 düzeyine tırmanmıştır. Birim kooperatiflerin sayıca artış yanında 1970' li yılların ikinci yarısından itibaren gelişen, 1980' lerde yaygınlaşan kooperatif birlikleri ve yerel yönetim işbirliği ile konut sunumu birçok kentimizde uygulama alanı bulmuştur. Aynı zamanda, yerel yönetim öncülüğünde ve arsa desteğinde kurulan, birkaç bin ortaktan oluşan birim kooperatiflerin (İzmir' de İZBEVKA, EVKA örnekleri) uygulamaları da kooperatiflerin yeni yerleşme alanları-toplu konutlar biçiminde üretimlerinde ve konut sunumundaki paylarını artırmalarında etkili olmuştur. 1984-1988 yılları arasında 586.145 kooperatif konutu inşaat ruhsatı almıştır.

Ancak, 1988 yılında Toplu Konut Fonunda sorunlar izlenmeye başlanmıştır. Yeni kredi taleplerinin kabul edilmemesi ve kredi ödemelerindeki gecikmeler konusunda, Toplu Konut Fonu'na artan talep karşısında kaynağın sınırlı kalması, Fon'dan %30 oranında bütçe kesintisi yapılması, geçen yıllarda kredi açılan inşaatların inşaat malzemelerindeki fiyat artışları nedeniyle öngörülenden daha uzun sürede tamamlanması ve bu durumdaki inşaatlara verilen ek kredilerin Fon kaynaklarını zorlaması neden olarak gösterilmektedir (Yeniden Yapılanma, 1988, s.5-7). 1988 yılı sonlarına doğru Toplu Konut İdaresi konut kredilerinin geri dönüşünü hızlandıracak yeni model arayışları içine getirmiştir. Bu çalışmalar 30.5.1989 tarihli uygulama yönetmeliğini getirmiştir. Bu yönetmelikte öncekilerden ayrılan bazı önemli değişiklikler bulunmaktadır.

1989 yönetmeliğinde kredilendirilecek konut büyüklüğü 2487' deki gibi 100 m² ye indirilmiştir. Konutun bulunduğu yerde konutu olanlara kredi açılmaması, ancak başka bir yerleşme yerinde en fazla bir konutu olanlara kredi açılabilmesi konusu da 2487 ile 2985' in diğer yönetmelikleri arasında bir tutumdur, konutu bulunmayanlara öncelik tanınmaktadır.

1989 yönetmeliği, konut büyüklüklerine bağlı olarak %15-20-40-60 oranlarında alıcı payları ve bir yıl bekleme süresi, kredinin ödenmeye başlaması için %10-20-30-40 oranlarında asgari inşaat seviyesi gibi önceki yönetmeliklere göre ağır kredi koşulları getirmiştir. Bu yönetmelikte, ferdi kredi kullanarak hazır konut alacaklar ile kendi arsası üzerinde kendi konutunu yapacak kişiler, yapımcılar (satmak üzere konut üreten özel ve tüzel kişiler), belediyeler, kooperatifler, kooperatif birlikleri ve sosyal yardımlaşma kurumlarının kredi koşulları arasında bir fark bulunmamaktadır. Yalnızca toplu konut alanlarında yeni yerleşim niteliğinde projeleri gerçekleştirecek kooperatif birliklerinin krediler için öncelikli projeler kapsamında sayılması konusu bir teşvik olarak belirmektedir. Toplu konut alanlarının öncekilerden farklı biçimde tanımlanması bu yönetmelikte de sürmüştür, bu kez, büyükşehir belediyesi veya diğer belediyeler sınırlarında oluşlarına göre 1000 ve 400 konutluk büyüklükler kabul edilmiştir.

Geçici maddelerine göre (89/1 sayılı tebliğe göre) kredilendirme çalışmalarını sürdüren yönetmeliğin kooperatif uygulamaları üzerinde diğer yansımaları ise gelecek yıllardaki istatistiklerde izlenebilecektir.

KOOPERATİFLER YOLUYLA OLUŞTURULAN KONUT VE KONUT ÇEVRELERİNİN MEKANSAL NİTELİKLERİ

Kooperatifler yoluyla oluşturulan konut çevreleri zaman zaman beğenilmekte, çoğu kez eleştirilere konu olmaktadır. Gelecekte daha yaşanılır konut çevreleri oluşturmada bugünkü çevrelerdeki olumsuz ve olumlu yönlerin gözlenmesinin ayrı bir önemi vardır. Müdahaleleri belirleyebilmek için gözlemlerimiz, bu yönlerin konut üretim sürecinin hangi aşamasıyla ilgili olduğu ve bu süreçte yer alan aktörlerden hangilerinin katkılarını gerektirdiğinin ayrıştırılmasına yönelik olmalıdır.

Örnek vermek gerekirse sorun, bu alanların yer seçimi (kentle-planla bağlantısı kurulmamış, izole, aşırı eğimli, eğim yönü ters vb.), planlaması, verilen yoğunluk kararları (aşırı yoğunluklar), seçilen konut tipi (kullanıcı ile uyumu, estetik nitelikleri), konutların büyüklüğü, iç planlarının uygunluğu, konutların yönlenmesi, konutlar arası oluşturulan mekanlar (büyüklüğü, işlevi), konut alanlarındaki kentsel teknik ve sosyal altyapının durumu (konum-büyükölçek ilişkileri), inşaatların niteliği, yeşil alan düzenlemeleri, oluşmuş çevrenin bakımı ve yönetimi gibi başlıklar altında ele alınabilir. Bu sorunlar konut üretim sürecinin organizasyon-planlama-tasarım-yapım-bakım-yönetim gibi farklı aşamalarıyla ilgilidir ve müdahale edecekler ve müdahale biçimleri farklılık göstermektedir. Örneğin, yer seçimi ile ilgili sorunlar toplu konut

alanlarının tesbitine ilişkin yönetmelik hükümleri -bu tesbiti kimin yapacağı, ölçütleri- konusunda önlemler gereğini ve imar planları ve programlarıyla bağlantılı olarak yerel yönetimlerin rolünün önemini vurgularken; inşaatların niteliği, yapılaşma sürecinin denetimi konusunda kooperatiflerin çalışmalarını; çevrenin bakım ve yönetimi ise, yasal düzenlemelerde "Toplu Konut Yönetimi" gibi organizasyonlar ile, kullanıcı, kooperatifler ve yerel yönetim işbirliğini ön plana getirmektedir.

Bir çevreyi olumlu ya da olumsuz kılan etkenlerin bir bölümü ise ayrıntılardır. Çözümleri veya gerçekleştirilmeleri büyük finansmanlar-organizasyonlar gerektirebilir. Olumlu ayrıntı kimi zaman yeşil üzerinde yer alan renkli bir aydınlatma elemanı, kimi zaman bir taş döşeme, bir pergole, sitenin temizliği, bir bina cephesinin oranları, rengi, bir yangın musluğu, siteyi tanıtıcı bir levha veya çöp tenekelerini gizleyen bir duvardır (5). Yani kentsel tasarımla ve kullanımla ilgili özen ve duyarlılıklardır. Kimi zaman ise olumsuz kılanlar, dik bir merdiven veya rampa, yetersiz aydınlatma, çocuk bahçesinin sert zemini, cadde mobilyalarının konumu ve formuna ilişkin sorunlardır. Bu açıdan, kentsel tasarım ölçeğine inen vaziyet planları hazırlanması, kullanıcı katılımı ve tasarımda kullanıcı gereksinimlerinin duyarlı tesbiti toplu konut alanları için zorunluluk olarak belirlenmektedir. Elbette yeni oluşturulacak konut çevrelerinde yalnız bugün gözlenen olumsuzlukların çözümü ile yetinilmeyecektir. Değerlendirme, gelecekte konut, konut çevresi ve yerleşim alanlarının nasıl olması gerektiği ve buna ulaşmak için izlenecek yollar konusundaki yeni arayışlarla bütünleşmelidir.

SONUÇ

Son otuz yıllık dönem içinde, 1981' e gelinceye kadar kooperatiflerin başlıca mali destekçilerinin sosyal güvenlik kuruluşları ve Türkiye Emlak Kredi Bankası olduğu izlenmektedir. Toplu Konut Kanunları dönemi ise konut kooperatiflerinin sayısal yönden artış ve kooperatif birlikleri-yerel yönetim işbirliği ile (kent kooperatifçiliği olarak isimlendirilen) yeni yerleşme alanları gerçekleştirmek biçiminde niteliksel yönden değişimler göstererek uygulamalarını yoğun biçimde sürdürdükleri bir dönem olmuştur. Ancak, 2985 sayılı kanun ve yönetmeliklerinde konunun yalnızca finansman boyutunun önem kazandığı, konut ve çevresine ilişkin mekansal boyutunun üzerinde durulmadığı izlenmektedir. Son yıllardaki gelişmeler ile finansman bakımından destekler ise süreklilik ve miktar olarak yetersizlikler göstermektedir. Son yönetmelikte kredi koşullarının ağırlığı ise başvurular üzerinde olumsuz etkili olmaktadır. İlk yönetmeliklerde kooperatifler için kredi koşullarındaki ayrıcalıklar da yönetmelik değişiklikleri ile giderek diğer konut alıcı ve yapımcıları ile eşitlenmiştir. Son on yılda Toplu Konut Yönetmeliklerinde sık sık değişiklikler ile,

- kredilendirilecek konutun niteliği (toplular konut veya bireysel konut)
- konutun bulunduğu yer (yerleşme yeri, toplu konut alanı içi veya dışı)
- konutun büyüklüğü ($100m^2$ - $150m^2$ - $100m^2$)
- kredi ile desteklenecek kitle(konutu olmayanlar-olan olmayan herkes-aynı yerleşmede konutu olmayanlar)
- kredilendirilecek projelerin konut sayıları (200-500-1000-3000 gibi)
- toplu konut alanları (konut birim sayısı ve donatı yönünden, 100-200-400-1000 konut gibi)

farklı biçimlerde ve/veya önceliklerde tanımlanmışlardır. Temel ilkelerle ilgili bu sık değişiklikler ise konut politikası önceliklerini izlenemez duruma getirmektedir.

Toplumsal konut politikasında önceliğin, konutu bulunmayan kesime tanınması ve kredilendirilecek konutların büyüklüğünün kullanıcı gereksinimleri gözönünde bulundularak belirlenmiş bir toplumsal konut standardına uyması beklenilir.

Ayrıca toplu konutun ekonomik-toplumsal yararlarını sağlayacak büyüklüğün ne olduğu konusunda, yoğunluklar ve donatılar da gözönünde bulundurularak, araştırmalar gereklidir. En alt sınır konusunda da ekonomik-toplumsal-teknik nitelikte ölçütlere bakılabilir. Örneğin, konut grubu arası iletişim, inşaat teknolojisine göre optimum sürede ve ekonomik yapım ölçeği, ısıtma sistemlerine, idari yapıya (yönetim) temel alınacak ölçü, teknik altyapı ile ilgili sınırlamalar (trafo, santral vb.) dikkate alınabilir.

Konut kooperatifçiliğinin ölçek değiştirmeye başlayarak yeni yerleşim alanları-toplu konutlar biçiminde gerçekleşmenin, topluca üretilen tek tek tüketilen konutlar topluluğu olmaktan farklı anlamlar taşıyabilmesi için bu alanların bakım ve yönetimi konusunda bazı yasal düzenlemelere gerek bulunduğu açıktır. Apartman ve ada bazında bir yönetim planı sunan Kat Mülkiyeti Kanununa toplu konutta yönetimi çözecek eklemeler gereklidir. Bu konudaki düzenlemeler aynı zamanda, Toplu Konut Yönetmeliklerinde de (2487' deki gibi) yer alabilir. Ayrıca, yasal bakımdan eksik bulunmadığı halde kullanıcıların ilgisizliği veya bilgisizliği nedeniyle işletilemeyen yapı adası bazında yönetimle ilgili olarak öncülük etme ve eğitim konusunda gerek kooperatiflere gerekse kooperatif birliklerine görevler düşmektedir.

Yine yeni yerleşim alanları-toplu konutlar biçimindeki gerçekleşme nedeniyle bu alanların tesbiti ile kent planı gelişmesinin paralelliğine yönelik önlemler önem kazanmaktadır. Toplu Konut yönetmeliklerinde yapı adası ölçeğinde ve konut dışı alanlarla ilgili standartlar geliştirilerek bu alanların, gereğinde 1/500 ve 1/200 ölçeklerde kentsel tasarım projelerinin hazırlanması konusu da ayrı bir önem taşımaktadır.

Konut alanında sorun, yalnızca üretilen konut birim sayısını artırmakla sınırlı değildir. Çok boyutlu konut sorununun ele alınışının bir yönü de ekonomik, toplumsal ve mekansal boyutları ile konut sorununun düzenlenmesini içermektedir. Kooperatifler yoluyla konut üretimi ruhsatlı kentsel konut sunum biçimlerinden yalnızca birisidir. Ömrü sınırlı ve mülk konut üreten biçim ise, dünya uygulamaları arasında, farklı konut kooperatifleri türlerinden yalnızca birisidir. Kooperatiflerin konut gereksinmesini karşıladıkları kesim, kooperatiflerin konut üretim sürecinin farklı aşamalarda (organizasyon-fınansman-yapım-bakım-yönetim) üstlenecekleri rollerin tanımlanmasına göre amaçları ve biçimleri de farklılaşabilecektir. Konut politikalarında bu kuruluşlara yönelik destek ve öncelikler de yine bu tanımlamaya göre yeniden ele alınabilecektir. Ayrıca konut ve arsa politikaları bir bütünlük taşıdığına göre, bu ele alışı kamu kredileri ile desteklenecek konutların bulunduğu yer, ölçeği ve arsa politikaları içinde çeşitli konut yapımcıları arasında konut kooperatiflerine sağlanacak destekler konusunda da tercihlerin ayrıştırılması gerekecektir.

Özetle, belirli bir konut politikasının başarı ile uygulanabilmesi ve belirli bir konut sunum biçiminin desteklenebilmesi bu yolla konut üretim sürecinde yer alan tüm kişi ve kuruluşların işbirliğine bağlıdır. Kooperatifler yoluyla konut üretiminde, merkezi yönetimin farklı gereksinme ve talepleri bulunan kitlelere yöneltilmiş farklı öncelikleri bulunan ve kentsel arsa politikası ile bütünleşmiş bir konut politikası içerisinde konut kooperatiflerinin yerini ve toplu konutu üreteceklerin rolünü netleştirdiği yasal düzenlemeler getirme ve denetleme, ülkenin genel ekonomik yapısına ilişkin makro düzeyde politikalar üretme; yerel yönetimlerin, plan ve programlara göre kent gelişimini yönlendirecek uygun arsa tahsisleri ve altyapı sağlama, teknik danışman, öncü ve denetleyici olarak görev yapma; finansman sağlayıcı kuruluşun, kaynak akışı düzenliliğini sağlayacak çerçeveyi kurma ve sürdürme; plancı ve mimarın nitelikli konut ve yerleşim alanları oluşumunda elinde var olan tüm planlama ve tasarım araçlarını kullanarak, katılımcı bir süreçte duyarlı bir çalışma; yapımcının, uygun inşaat teknolojisini kullanarak yapımı öngörülen nitelik ve sürede gerçekleştirme; kooperatifler birliği ve kooperatif yöneticilerinin kademeli bir yapıda, uluslararası kooperatifçilik ilkeleri ve ülkenin kooperatiflerle ilgili yasa ve yönetmelikleri doğrultusunda etkin

çalışma, kooperatifler arası işbirliği ve üye eğitimi ilkelerini yaşama geçirme, katılımı teşvik etme; kooperatif ortağının (sonradan konut kullanıcısı), kooperatif sözleşmesinde belirtilen idari ve mali yükümlülüklerini yerine getirerek çevrenin oluşumuna ve yaşamasına katılım gibi görevleri bulunmaktadır. Gerçek anlamda başarı, ancak tarafların tümünün bu yolla konut üretimi sürecine etkin katılımı ile mümkün olacaktır.

NOTLAR

- (1) Latince kökenli bir terim olan kooperatif (cooperative) genel anlamıyla "işbirliği" demektir. Daha özel anlamıyla kooperatif, insanların, gereksinme duydukları mal ve hizmetleri sağlamak üzere bir araya gelerek oluşturdukları, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ilkelerine dayanan bir kuruluş türüdür. Bu kuruluşta üyeler risk ve yararları eşit olarak paylaşırlar, kuruluşa katılmak gönüllülük esasına, yönetimi demokratik kurallara dayanır (Koç, 1989, s.9).
- (2) Dünya' da konut kooperatifleri uygulamaları yönünden farklı biçimler göstermektedir. Konutların mülkiyeti konusundaki tutumları açısından incelendiğinde, bir kısım kooperatifte konutların yapımı tamamlanır tamamlanmaz veya borçlar ödendikten sonra konutlar bireysel mülkiyete devredilmekte ve kooperatif çalışmalarını sona erdirmektedir. Sürekli olma özelliği gösteren bazı kooperatiflerde ise konutlar kooperatifin ortak mülkiyetinde kalmakla birlikte ortakların ayrıcalıklı bir kiracı olarak kullandıkları konutların devretme hakları bulunmaktadır. Üçüncü bir tip kooperatifte ise ortaklar yalnızca konutların yönetimine katılacak kiracı durumundadırlar. Kooperatiflerin konut üretim sürecinin çeşitli aşamalarında üstlendiği işlevler bakımından ise tasarruf, yapım, bakım-yönetim gibi aşamaların bir veya birden fazlasını kapsayan uygulamalar bulunmaktadır. Uygulama, en başarılı kooperatiflerin, konutların mülkiyetini ortaklarına devretmeyen, aynı zamanda bizzat konut inşa edebilecek olanak ve örgüte sahip kooperatifler olduğunu göstermektedir (Keleş, 1967, s.21).
- (3) Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Bakınız = TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim (1984) Bahçelievlerin Öyküsü.
- (4) Bu çalışmalardan bir bölümü için aşağıdaki kaynaklara bakınız =
DEMİR, Hatice (1987)= "Konut Kooperatiflerinin Sorunları ve Çözüm Yolları", Kooperatifçilik, Türk Kooperatifçilik Kurumu sayı=76, Ankara, s.25-33.
DÜLGER, Handan (1987)= Konut Kooperatiflerinde Konut Üretim Sürecinin Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,
FINDIKOĞLU, Sabahattin (1965)= "Türk Kooperatifçilik ve İktisadi Kalkınma Hareketi içinde İşçi Mesken Yapı Kooperatiflerimizin Durumu", İktisadi Kalkınma ve Kooperatifçilik Semineri Raporları, İ.Ü. Yayını No=1190, İstanbul, s.142-148
KELEŞ, Ruşen (1967)= Kooperatifçilik İlkeleri ve Sosyal Konut Politikası Açısından Türkiye' de konut kooperatifleri, Gürsoy Basımevi, Ankara.
KOÇ, Hakan (1986)= Kooperatifçilik Eğitimi ve Türkiye' de Konut Meselesi, Cankin Matbaası, Ankara.

ÖZÜEKREN, Şule (1988)= "1962-1985 Yılları Arasında Türkiye' de Konut Kooperatifçiliğinin Gelişim Süreci, Mimarlık, Sayı.227, s.36-40.

TARAKLI, Duran (1983)= Konut Kooperatifçiliği, ODTÜ Mimarlık Faakültesi Basım İşliğı, Ankara.

- (5) Sayılan ayrıntılar 1991-92 güz yarıyılında Bölümümüz 2. sınıf öğrencilerinin İzmir' deki toplu konut alanlarına ilişkin gözlemlerinde olumlu olarak niteledikleri noktalardan bazılarıdır.

KAYNAKLAR

BAĞ-KUR Genel Müdürlüğü (1984)= Bağ-Kur İstatistik Yıllığı 1983, Ulusoy Basımevi, Ankara.

ÇUBUK, Mehmet (1982)= "Konut ve Yerleşme, Yerleşmelerde Konut Dışı Alan Düzenlemeleri Üzerine", Türkiye 6. Dünya Şehircilik Günü Kutlamaları 4-5-6 Kasım-82 İzmir, s.198-209.

KELEŞ, Ruşen (1967)= Kooperatifçilik İlkeleri ve Sosyal Konut Politikası Açısından Türkiye' de Konut Kooperatifleri, Gürsoy Basımevi, Ankara.

KELEŞ, Ruşen (1982)= "Türkiye' de Konut Kooperatifçiliği", Konut Kooperatifçiliği Semineri 1, 13-24 Eylül 1982, Kent-Koop Yayınları=22, Yorum Matbaacılık, Ankara, s.22-33

KENT-KOOP Batukent Konut üretim Yapı Kooperatifleri Birliğı (1983)=1982 Çalışma Raporu 1983 Programı ve Bütçesi 4. Olağan Genel Kurul, Özgün Matbaacılık Sanayii, Ankara.

KOÇ, Hülya (1989)= Kentsel Konut Sunumunda Konut Kooperatiflerinin Etkinlikleri Üzerine Bir Araştırma-Izmir Örneği-, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

T.C. Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi (1988)= Yeniden Yapılanma, Yıl=1, Sayı=1, 1 Eylül 1988, İstanbul.

TEKELİ, İhan; İLKIN, Selim (1984)= Bahçeli Evlerin Öyküsü-Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması, Batukent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliğı Yayın, Güney Ajans, Ankara.

TÜRKİYE'DE TOPLU KONUT ÜRETİMİ İÇİN UYGULANAN YÖNTEMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Handan Türkoğlu
İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü
Taşkişla, Taksim, 80191 İstanbul

ÖZET

Ülkemizde özellikle son on yılda gözlenen hızlı konut üretimi ile konut alanları yeni bir fiziksel görünüm ve yaşam tarzı kazanmışlardır. Bu bildiride konut alanları planlamasında fiziksel çevre ve sosyal çevrenin önemine değinilecek ve Türkiye'de toplu konut üretimi için uygulanan yaklaşımlar değerlendirilecektir. Bu amaçla İstanbul'da ülkesel konut politikalarına paralel olarak toplu konut üretiminin gelişimi incelenmekte ve toplu konut alanlarındaki sorunlara yer verilmektedir. Sonuç bölümünde ise toplu konut alanları planlamasına nasıl yaklaşılmaması gerektiği açıklanacak ve önerilerde bulunulacaktır.

GİRİŞ

Endüstrileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin şehirleri arasında önemli farklar olduğu açıktır. Türkiye'de de öteki gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi konut sorunu çok boyutlu karmaşık bir yapı göstermektedir.

Başlıca metropoliten kentimiz olan İstanbul'da bugün halkın %60 ı gecekondü adı verilen ruhsatsız konutlarda oturmaktadır. Toplu konut alanlarında ise konut açığının kapatılması amacıyla hızlı bir şekilde ve çok sayıda yüksek katlı konut bloğu üretilmektedir.

Türkiye'de toplu konut alanlarının planlanması konusunda yapılmış araştırmalarda fiziksel ve sosyal çevre kalitesinin düşük olduğunu, planlama ve tasarımda estetik ve sosyo kültürel verilerin göz önüne alınmadığını gösteren bulgulara rastlanmaktadır.

Bu bildirinin amacı, konut açığının kapatılması için çok sayıda konutun fiziksel olarak nasıl üretileceği sorusunun yanısıra, toplu konut alanlarının kullanıcıların yaşam biçimi ve beklentilerine cevap verecek nitelikte tasarlanması gereğini vurgulamaktır.

FİZİKSEL VE SOSYAL ÇEVRE KAVRAMLARI

Şehirleri aralarında çoklu bağlantıların söz konusu olduğu değişik fiziksel ve sosyo ekonomik unsurların bir araya gelişleri olarak tanımlamak mümkündür. Planlama kavramı ise planlama ile ilgili konularda çalışan insanların bu karmaşık yapıyı tanımlayarak şehirlerin gelişimini, içinde yaşayan insanların sosyal ve kültürel gereksinimlerine cevap verecek şekilde düzenleyen aktivite olarak tanımlanabilir. Bir başka deyişle şehir planlama, şehrin önceden saptanan amaçlara en uygun biçimde gelişmesini hedefleyen bir faaliyet türüdür (Yavuz, Keleş, Geray, 1973).

Burada en önemli konu şehir planlamanın ne şekilde ve hangi yolla yapılacağıının tanımlanmasıdır. Bilindiği gibi şehir planlama çok disiplinlidir. Coğrafyacı, jeolog, ekonomist, siyaset bilimci, sosyolog, avukat, doktor, mühendis, mimar, peyzaj mimarı şehir planlamanın çeşitli düzeylerinde ve konularında yer alırlar.

Şehirler birbirleriyle sürekli olarak etkileşimi olan iki yönde incelenmelidirler; fiziksel çevre ve sosyo ekonomik çevre. Fiziksel çevre ve sosyal çevre gibi tanımlar bizim yarattığımız kavramlardır. Gerçekte bu kavramlar bir çevre bütünü içinde yer almaktadırlar. Bu konunun vurgulanmasında yarar vardır, zira pek çok tartışmada fiziksel çevre, planlamada bir amaç olarak kabul edilmektedir.

Mimarların planlama faaliyetlerindeki başlıca ilgi alanları fiziksel çevrenin organizasyonudur. Tek tek binalar yada bina grupları, binaların arasında yer alan açık alanların tasarımı ve yapımı, bunlarla ilgili yasal çerçeve, sokakların ve diğer şehirsal alanların tasarımı ile ilgilidirler. Kısaca mimarlar şehrin estetiğinden sorumludurlar. Geçmişte şehir planlarından sorumlu pek çok mimar varken planlama ayrı bir eğitim ve meslek konusu olarak ortaya çıktığında mimarların planlamadaki rolleri sınırlı hale gelmiştir (Branch 1985).

Günümüzde hızla artmakta olan çevresel sorunlar, binaların, şehirsal alanların ve özellikle gelişme alanlarının fiziksel görünüşleri, geleneksel teorilerin yeniden değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır. İlk sorun planlamanın fiziksel ve sosyal çevre olarak tanımladığı işlevler arasındaki birleştirici bağları açığa kavuşturması gereğidir.

ENDÜSTRİLEŞMİŞ ÜLKELERDEKİ TOPLU KONUT UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Estetik kavramı, önceleri bina tasarımı için önemli bir kavramken teknolojik gelişmeler ve endüstriyel üretimle yeni bir anlayış kazandı.

Fonksiyonalizmin doğuşu ile estetik kavramı üzerinde daha az durulan bir konu oldu. 1930 larda slogan "form fonksiyonu takip eder" şeklindeydi. İkinci dünya savaşı sonrası toplu üretim olanaklarının artması, mimarlık okullarının fonksiyonalist görüşü benimsemeleri yeni bir yerleşme yapısı ortaya çıkardı.

Şehirler küçük ölçekten büyük ölçeğe geçişi yaşıyorlardı. lardan sonra şehir planlama ve şehirselleştirme büyük ölçekli endüstrileşen şehirlerin yapısına yöneldi. Fonksiyonalist işi zoningle çözümlədiler. Zoning yönetmelikleri daha önce birlikte bulunabilecek fonksiyonları ayırma yönündeydi. Konut çalışma, dinlenme ve ulaşım alanları ayrıldı (Barnett 1986).

Temeli ilk kez 1929 da Perry tarafından atılan komşuluk ünitesi fikri (Mirkoviç 1978) ikinci dünya savaşı sonrası İngiltere ve Almanya'da uygulama alanı buldu. Mumford'un "The Culture of Cities" adlı kitabı (Mumford 1938) komşuluk ünitesinin gelişiminde rol oynadı. Bir sonraki aşama satelit şehirlerdi. Planlama prensipleri büyük ölçek, alışveriş merkezleri, okullar, yaya taşıt ayırımı olarak belirlendi. Minimum konut, sosyal konut kavramları ortaya çıktı ve tartışılmaya başlandı. Şehir planlama eşit haklara sahip konutların oluşturduğu blokların tasarlanmasında araç olarak kullanıldı.

1960 lı yıllarda emniyet, eşitlik, güvenlik kavramları şehir planlamada amaç oldu ve toplu üretim teknolojisi ile birbirinin aynı olan bu bloklardan dünyanın her yerinde çok sayıda üretildi.

Bu tür blokların toplumsal ilişkiyi etkileyip insanlar arası sosyal etkileşimi azalttığı bilinmektedir (Gehl 1987). Binaların iç tasarımının bina dışı alanlardaki sosyal yaşamı etkilemesi kaçınılmazdır. Maddesel bir planlama ideolojisi olan fonksiyonalistin en görünen sonucu sokakların ve meydanların kaybolması oldu (Gehl 1987).

Bu yaklaşımlarının başarısızlıkla sonuçlanmasına örnek olarak 1950 lerde St Louis'de (ABD) ülkesel şehir yenileme programı çerçevesinde o yılın mimarlık ödülünü kazanan mimar Minoru Yamasaki tarafından gerçekleştirilen konut projesi verilebilir. Corbusier'in modern şehir için konut alanlarının tasarım ilkelerinden hareket ederek çelik, cam ve beton kullanılarak inşa edilen 14 katlı bloklar birbirinden büyük yeşil alanlarla ayrılmışlardı. Yaşayan bir doku özelliğinden yoksun olan bu uygulama yıkım ile sonuçlandı. Kullanıcıların isteği üzerine dinamit ile yerle bir edilen bu projeden alınması gereken ders yapılararası alanların kullanıcıların gereksinimlerine cevap verecek biçimde tasarlanma gereği idi (Trancık 1986; Euston 1981).

İSTANBUL'DA ÜLKESEL KONUT POLİTİKALARINA PARALEL OLARAK TOPLU KONUT ÜRETİMİNİN GELİŞİMİ

1923-1959 Dönemi

Bir sosyal planlama konusu olarak konut, ülkesel politikalarla belirlenmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet döneminden bugüne kadar çok çeşitli konut politikaları üretilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında başkent Ankara'nın sorunu olarak ortaya çıkan konut talebinin karşılanması çalışmaları bu ilimizde yoğunlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası hızlı nüfus artışı ve göç sonucu gecekonduların ortaya çıkışı ile politikalar gecekondularını önlemeye yönlendirildi. İlk konut kurumlarının ortaya çıkışı da planlı dönem öncesine rastlar.

Istanbul'da konut sorunu 1945 lerde ortaya çıkmıştır (Kılınçaslan 1981). Bu dönemde sorun henüz orta gelir grubunun sorunudur. Gecekondu sorununun ortaya çıkışı 1947 dir. Zeytinburnu, Eyüp, Gaziosmanpaşa, Kazlıçeşme bölgelerinde endüstri kuruluşlarının yerleştiği alanların civarında gecekondu mahallelerinin oluştuğu gözlenmektedir (Şenyapılı 1978).

Bu dönemde Türkiye Emlak Kredi Bankası'nca Levent'de 1951 de 441, 1954 de 319, 1956 da 277 konut birimi üretilmiştir. Levent konutları girişimine paralel olarak Etiler bölgesinde benzer yerleşme girişimleri görülmektedir. 1955 de Etibank'ın girişimi ile Etiler Yapı Kooperatifi, 1956 da Ulus Şeker Yapı Kooperatifi, 1959 da Petrol İşçileri Sendikası Yapı Kooperatifi bu gelişmelere örnek olarak sayılabilirler. Bu dönemde konut alanlarındaki yapılaşmanın özelliklerinden biri olarak bahçe içinde iki katlı konut tipinin tercih edilir olmasıydı.

1960-1979 Dönemi

Kentleşmenin denetim altına alınması için politika saptama isteği planlı döneme rastlar. Planlı dönemde ilk kez yeni anayasa ile devletin düşük gelirli konut sağlama görevi üstlendiğini görmekteyiz. Bu dönemde standartlar geliştirildi, konut maliyetinin düşürülmesi öngörüldü, toplu konut üretimi desteklendi, küçük konutlara kredi sağlama yoluna gidildi. Amaç üretilen konut birimi sayısını artırmaktı. Bu konuda hepkes aynı fikirdeydi.

1960 yılına gelindiğinde İstanbul'da 78 000 gecekondu toplam nüfusun %20 si olan 293 000 kişi barınmaktaydı (Şenyapılı 1978). 60 lı yıllarda nüfus yığılmaları merkezin dışına doğru yayılma göstermekteydi ve çevrede hızlı nüfus artışına sahip yeni yerleşim alanları oluşmaktaydı (Tümertekin 1979). Örneğin batıda Bakırköy, doğuda Kartal bölgeleri. 70 li yıllarda doğuda Ankara asfaltının kuzeyinde gelişmeye başlayan endüstri ile Soğanlık, Başbüyük, Yakacık, Ümraniye, Fikirtepe gibi batıda endüstrinin Londra asfaltını izleyerek gelişmesi sonucu Esenler, Küçükköy, Kocasinan, Güngören gibi gecekondu alanları oluştu.

1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Yasası'ndan sonra saptanan batıda 12, doğuda 24 gecekondu önleme bölgesinde altı farklı tipte konut uygulaması gerçekleştirildi. Bunlar nüve konut, kendi evini yapana yardım, tasarruflu ev yap, mülk ve kiralık konut uygulamalarıdır (Görgülü 1982).

Bu dönemde TEKB, Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Bağ-kur ve Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) konut kooperatiflerine kredi sağlayarak destek oldular. O dönemde başlıca kredi kuruluşu olan SSK tarafından desteklenen konut kooperatifleri Bakırköy, Kadıköy, Beşiktaş ve Kartal'da yoğunlaşmaktaydılar (Dülger 1987).

1980-Bugüne kadar

1980 de kentsel konut açığı en yüksek düzeyine ulaşmış iken I. ve II Toplu Konut Yasaları ile konut konusunda önemli

gelişmeler sağlandı. 8.7.1991 tarih ve 2487 sayılı I. Toplu Konut Yasası ile konut gereksinimi yasallaştırılmış, 1982 anayasası ile de toplu konut konusu devletin konut politikası içine alınmıştır. 1984 yılı mart ayında yürürlüğe giren II. Toplu Konut Yasası ile de Toplu Konut Fonu oluşturulmuştur. Böylece toplu konut üretimi yapacak kuruluşlara kredi desteği sağlanması konusunda karar verilmiştir. Her iki yasa da devletin planlı bir konut politikası ile toplu konut üretimini ve organizasyonunu desteklemektedir. Sonuçta bu gelişmelerle hızlı bir üretimle konut açığının kapatılması hedef alınmıştır.

1980 sonrası dönemde geliştirilen politikalar ve yasalar çerçevesinde İstanbul'da 15 Toplu Konut Alanı saptandı. Bunlardan bazıları aşağıda belirtilmektedir:

Kamu sektörüne ait:	Halkalı	871 ha	44000	Konut birimi
	Beylikdüzü	300	15000	
	Kurtköy	600	50000	
	Maltepe	175	15000	
Özel sektöre ait :	Batıköy	200 ha	12500	Konut birimi
	Ordo Hürkonut	70	9000	
	Anakent	75	3600	
	Okent	450	40000	
	Eski İst.Yerş.	160	9000	

1985-1989 yılları arasında Toplu Konut Fonu aracılığıyla batıda çoğu Bakırköy bölgesinde olmak üzere 16129 konut birimi, doğuda çoğu Kartal ve Üsküdar bölgesinde olmak üzere 13859 konut birimi üretilmiştir (Yirmibeşoğlu 1990).

1981-1984 yılları arasında SSK ve TEKB konut kooperatiflerine kredi vermeye devam etmişler ve bu dönemde İstanbul'da SSK tarafından desteklenen konut kooperatiflerince 7543 konut birimi, TEKB tarafından desteklenen konut kooperatiflerince 9573 konut birimi üretilmiştir (Dülger 1987).

Sonuç olarak 1960 dan itibaren ülkesel konut politikalarında amaç olarak konut açığının kapatılması için hızlı bir şekilde konut üretilmesi öngörülmektedir. Gerekli sayısal artış 1961-1980 döneminde yeterli kaynak ayıramama nedeniyle konut talebin çok gerisinde kalmış, 1981 den bu yana ise göreceli olarak artış kaydedilmişse de üretimi planlanan sayıya ulaşamamıştır.

İSTANBUL'DA TOPLU KONUT ALANLARINDA PLANLAMA SORUNLARI

Bilindiği gibi konut ve yakın çevresinin, biçimsel ve fonksiyonel özelliklerinin yanısıra kullanıcıların beklentileri yaşam biçimleri, sosyal ve psikolojik gereksinimlerine cevap verecek nitelikte tasarlanması beklenir. Daha önce ABD ve Avrupa'da yüksek katlı apartman bloklarının şehirselleştirmeye getirdiği sosyo kültürel ve psikolojik sorunların varlığından bahsedilmişti.

Bugün İstanbul'da şehrin gelişme bölgelerinde kullanıcının kişisel, sosyal ve kültürel niteliklerinden soyutlanmış olarak tasarlanmış yüksek katlı konut blokları yükselmektedir. Oysa geleneksel mimaride ve şehirselleştirmede çözümlerin bir çevre bütünü içinde ele alındığı bilinmektedir (Karaman 1991).

Öte yandan şehirselleşme mekanda fonksiyonel gereksinimlere de gerek vardır. Ancak gözlemlerimiz İstanbul'da toplu konut alanlarında bu gereksinimlerin özellikle şehirselleşme donatımları açısından karşılanmadığı yönündedir. İstanbul'da yapılan iki ayrı alan araştırmasında fiziksel çevre kalitesinin oldukça düşük olduğu saptanmıştır.

Bu araştırmalardan ilki yazar tarafından 1986 yılında İstanbul'da üye sayıları 125 ile 399 arasında değişen 14 konut kooperatifi ile gerçekleştirilmiştir (Dülger 1987). Araştırmada gerekli çevresel donatımların sağlanamadığı ve bina kalitelerinin düşük olduğu gözlenmiştir. Sadece 8 yerleşmede yetersiz büyüklükte yeşil alan, 6 yerleşmede küçük bir çocuk bahçesi, 3 yerleşmede küçük bir spor alanı bulunmaktadır. 2 yerleşmede ise hiçbir donatım yoktur. Çevre için gerekli elemanların genellikle yapım bittikten sonra oturanlarca gerçekleştirilmesi umulmaktadır.

İkinci araştırmada da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Adı geçen araştırma yine İstanbul'da üye sayıları 160 ile 625 arasında değişen 10 konut kooperatifi ile gerçekleştirilmiştir (Bölen ve Dülger 1987). Bu alanlarda da çevre kalitesinin çok düşük olduğu ve çevresel donatımların yetersizliği saptanmıştır. Sadece 3 yerleşmede çocukların oynayabileceği bir alan, 1 yerleşmede spor alanı vardır ve çoğunda ışıklandırma yetersizdir.

Sonuç olarak İstanbul'daki toplu konut alanlarında hem fiziksel hem de sosyal yönden ciddi sorunların varlığından bahsedilebilir. Bu sonucu başka illerimizde yapılan araştırmalar da destekler niteliktedir.

Trabzon'da konut kooperatifleri yoluyla gerçekleştirilmiş konut alanlarında yapılan bir araştırmada da benzer olarak hem konut hem de çevre kalitesinin düşüklüğü saptanmıştır (Aydemir 1990). Yerleşmelerde yoğunluğun yüksek tutulmasına bağıntılı olarak fiziksel ve sosyal çevrede sorunların yaşandığı vurgulanmaktadır.

Pamir Ankara'da iki yerleşmede yapmış olduğu araştırmada kullanıcıların bilinçli olmayan bir seçim yaparak konut sahibi olmak arzusu ile sonuçlarını düşünmeden davrandıkları saptanmıştır (Pamir 1983). Pamir'e göre bu bilinçsizlik toplu konut çevrelerinde yaşanan olumsuz koşulların nedenlerinden biridir.

İstanbul'da gerçekleştirdiğimiz iki alan araştırmasından çıkan başka bir sonuç da Türkiye'de toplu konut yerleşmelerindeki sorunlarda başka bir boyutu ortaya koymaktadır. Kullanıcılarla yaptığımız anket soruşturmasında, çevrenin ve binanın kötü kaliteli oluşundan yakınma oranları bir hayli düşük çıkmıştır. Yetersiz güneş ışığı, yeşil alan, yaya alanı, donatım ve aydınlatma gibi temel çevresel eksiklerden yakınmaları bizce kullanıcıların amaçlarının yalnızca bir eve sahip olmaktan öteye gidemedikleri ve kendileri için daha fazla şey istemeye hazır olmadıkları şeklinde yorumlanmıştır.

SONUÇ

Türkiye'de devlet diğer pekçok ülkede olduğu gibi konut üretiminin planlı bir şekilde gerçekleşmesi için tedbirler almakta, politikalar geliştirmektedir. Çeşitli dönemlerde ortaya çıkan politikalarda konut üretiminin konut açığını kapatacak şekilde hızlı bir şekilde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Burada soru şudur; sayısal çözüm gerçekten çözüm müdür?

Sayısal artışın konut sorununu tam olarak çözdüğü söylenemez. Bu durum yeni sorunlar yaratmaktadır. Yaşayanların kim olduğu, konut ve çevresinin onların gereksinimlerine ve beklentilerine göre planlanıp planlanmadığı, planlama sürecine katılımları önemli bir konudur.

Şüphesiz şehirselleşme sadece mekansal yapıdan oluşmamaktadır. Fonksiyonel gereksinimlerde vardır. Örneğin şehirselleşmeyi doğrudan doğruya etkileyen enerji kullanımı planlamaya girdi olarak ele alınmalıdır. Yeni girdiler söz konusu oldukça da planlama daha da karmaşık bir yapı kazanmaktadır.

Geleneksel değerler; fonksiyonalizm ve ekonomik girdilerle yerini hızla rasyonel değerlere bırakmaktadır. Öte yandan bugün dünyada geleneksel kültürün bir değer olduğundan söz ediliyor ve bu değerler insan yaşamının anlamı ve devamı olarak görülüyor. Gelecek için planlamada tek bir yol olduğu söylenemez. Evrensel çözüm bulmak doğru değildir. Şehirlere kendine özgü bir planlama kimlik kazandırır.

Hiç bir zaman şehirselleşme yaşamın yer seviyesinde, sokakta, parkta meydanlardaki yaşamla belirlendiğini unutmamak gerekir. Mimarlığın şehirselleşme yaşamının bir parçası olarak yerini alması ve mimarların konut alanlarında sosyal ilişkileri artıracak yönde planlama yapmaları beklenir.

En son olarak eklenmesi gereken nokta Türkiye de kullanıcılara çevre bilincinin yerleştirilmesi gereğidir. Ancak bu şekilde fiziksel ve sosyal çevrede oluşan olumsuzlukların üstesinden gelinebilir.

KAYNAKLAR

AYDEMİR, S. (1990) : The Evaluation of Mass Housing Layout: Learning From Experience in Turkey, Habitat International, vol 14, No 1, s.137-143.

BARNETT, J. (1986) : The Elusive City, New York: Harper and Row.

BÖLEN, F.; DÜLGER, H. (1987) : Environmental Problems of New Housing Projects in Istanbul, Berlin: XV. International Association for Housing Science World Congress'e sunulan bildiri.

- BRANCH, C. M. (1985) : Comprehensive City Planning, Chicago: American Planning Association Press.
- DÜLGER, H. (1987) : Konut Kooperatiflerinde Konut Üretim Sürecinin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- EUSTON, A. F. Jr. (1981) : Urban Environmental Design, Urban Open Spaces, New York: Rizzoli, s.96-99.
- GEHL, J. (1987) : Life Between Buildings, New York: Van Nostrand Reinhold Company.
- GÖRGÜLÜ, Z. (1982) : İstanbul Metropolitan Alanında Gecekondu Önleme Bölgelerinin Mekansal Konumları ve Fizik Mekan Çözümlenmeleri, Doktora Tezi , İstanbul: Yıldız Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- KARAMAN, A. (1991) : Toplu Konut Alanlarının Tasarımında Sosyo Kültürel Veriler : Bazı İlke ve ölçütlerin İrdelenmesi, Yapı, sayı 118, s.35-45.
- KILINÇASLAN, İ. (1981) : İstanbul Kentleşme Sürecinde Ekonomik ve Mekansal Yapı İlişkileri, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi.
- MİRKOVIÇ, B. (1978) : Osnovi Urbanizma, Knjiga I/A Beograd: Gradevinska Knjiga.
- MUMFORD, L. (1938) : The Culture of Cities, New York: Harcourt Brace.
- PAMİR, H. (1983) : Toplu Konutlar ve Sorunları, Toplu Konut Sorunları ve Siyasası, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını s.77-107.
- ŞENYAPILI, T. (1978) : Bütünleşememiş Kentli Nüfus Sorunu, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- TRANCİK, R. (1986) : Finding Lost Space: Theories of Urban Design, New York: Van Nostrand Reinhold.
- TÜMERTEKİN, E. (1979) : İstanbul'da Nüfus Dağılışı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- YAVUZ, F.; KELEŞ, R.; GERAY, C. (1973) : Şehircilik, Sorunlar, Uygulama, Politika, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları .
- YIRMİBEŞOĞLU, F. (1990) : 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu ve İstanbul'da Toplu Konut Üretimi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

PLANLAMA-UYGULAMA İLİŞKİLERİ (BATİKENT ÖRNEĞİ)

Fatma ÇETİNKAYA
KENT-KOOP
ANKARA

Bu tebliğin amacı, Türkiye şehirciliğinin son otuz yıllık gelişiminde önemli köşe taşlarından biri olan dünyanın en büyük kooperatifler eliyle gerçekleşen toplu konut projesi kabul edilen Batikent projesinin planlama, örgütlenme ve finansman politikalarını açıklamak ve projenin uygulamasında karşılaşılan sorunlara ilişkin değerlendirmeler yapmaktır.

BATİKENT PROJESİ

Batikent, orta ve alt gelir gruplarından 60000 aileye, başka bir deyişle 300 000 nüfusa yönelik olarak tasarlanmış bir kentsel gelişme projesidir. Projede 5000 kiralık konut, 55000 mülk konut tasarlanmıştır.

10.5 milyon m² lik proje alanı Ankara-İstanbul yolunun 11 km'sinde yer almaktadır. Proje dublex ve çok katlı konutların yanısıra okul, kreş, spor merkezleri, camii, yeşil alan, ticaret merkezi gibi toplumsal fonksiyonları da içermektedir. Toplam alanın % 50'si fiziksel ve sosyal donanım için ayrılmıştır.

Hazırlık aşaması 1974 de Ankara Belediyesi tarafından başlatılan proje, 1978 de kamulaştırmanın tamamlanmasıyla işlerlik kazanmıştır. 1979 da plan onaylanmış ve iki yıl sonra inşaatlar başlamıştır. 1983 de 516 konut iskana açılmıştır.

Projenin örgütlenmesinin özü, bireysel kooperatifleri çatısı altında toplayan birliktir.

Proje Ankara Belediyesi tarafından tasarlandıktan sonra uygulamayı gerçekleştirmek üzere sendika, birlik, meslek odaları gibi örgütlerin de katılımıyla Kent-Koop adlı birlik kurulmuştur.

Bu sivil toplum örgütlenmesini, yerel yönetim ve merkezi yönetimi bir proje uygulamasında bir araya getiren Batikent Projesi, Türkiye'de özel bir konuma sahiptir.

Böylesi bir örgütlenme modeli çerçevesinde, Kent-Koop, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanmasını devletten beklemek yerine, sivil toplum örgütlerinde biraraya gelmeleri, kendi niyet ve öz kaynaklarını ortaya koymaları ve konut sorununun çözümü için yerel yönetimlerin, merkezi hükümetin ve sivil toplum örgütlerinin bir saçıyağı oluşturmaları yönünde fiili bir örnek teşkil etmektedir.

Tarafların proje kapsamında üstlenecekleri görevler 15 Aralık 1980 tarihinde Belediye ve Kent-Koop arasında imzalanan Batikent Ana Protokolünde tanımlanmıştır.

Bu bildiri çerçevesinde temel hedefimiz, protokolde yani tasarım evresinde öngörülen modelin, uygulamada ne ölçüde geçerlilik kazanabildiğini sorgulamak, proje pratiğini değerlendirmek ve yurt çapında önemli bir arayışın ifadesi olan projeden gelecekteki uygulamalara ilişkin dersler çıkartmaktır.

Üç kuramsal yapının, yani Kent-Koop, belediye ve merkezi yönetimin eşgüdümlü işbirliği esasına dayandırılan modele göre; Batıkent projesinde taraflara düşen görevler şunlardır :

-Çizelge 1 -

	<u>Kent-Koop</u>	<u>Belediye</u>	<u>Merkezi Yönetim</u>
1. Plan	Destek	Hazırlama	Onama
2. Arazi	Finans	Sunum	-
3. Fiziksel altyapı	Finans	Yapım	-
4. Talep	Örgütlenme	-	-
5. Konut	Yapım	-	-
	Kaynak sağlama		
6. Toplumsal altyapı	-	Arsa sağlama	Yapım, finans
7. Ticari Alanlar	-	Yapım, işletme	-

Bu noktada, bu işlevlerin öngörüldüğü biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilemediğini ayrı ayrı irdedeleyeceğiz.

Arsa Sağlanması ; Protokole göre bu belediyenin görevidir. Belediye Kent-Koop'un istemi ile ortak kooperatiflere arsa tahsisinde bulunmuştur. 1984 yılında belediye tarafından Batıkent Projesi için ikinci bir birlik kurulmuş, yaklaşık 17000 konutluk arsa da bu birliğe tahsis edilmiştir.

Ancak, uygulamada belediyenin, Kent-Koop ortağı kooperatiflere vaad ettiği konut arsalarını elde tutması, mimari projelerini belirli arsalarla göre oluşturan kooperatiflere daha sonra farklı arsaların tahsis edilmesi, projelerin arsaya uygunluğunu zedelemiştir. Sonuç, arsanın konumu ve özellikleri ile mimari projeler arası uyumsuzluktur.

Bu açıdan, mimari projelere başlamadan önce hangi arsanın hangi kooperatife tahsis edileceğinin bilinmesi uygulamada başarı kazanılması için gereklidir.

Ayrıca, Batıkent'te kamulaştırma tümüyle bittikten sonra konutlar başlamıştır. Mülkiyet sorunu çözüldükçe arsa tahsisi yapılmıştır. Tahsis edilen arsalar konum olarak oldukça dağınıktır. Bu durum projenin etaplı olarak uygulamasını zorlaştırdığı gibi, her alana aynı düzeyde altyapı götürmek zorunluluğu yaratmıştır.

Altyapı Yapımı ; Protokolde altyapı yapımı finansmanı kooperatiflerden sağlamak koşuluyla, Belediyece üstlenilmiştir. Belediye birliklerden aldığı bedelle altyapı yapmakta ya da yaptırmaktadır.

Ancak, uygulamada belediyenin belli dönemlerde altyapı çalışmalarına başlamak için kooperatiflerin belli bir inşaat seviyesine ulaşmalarını beklemek türünden siyasi tasarrufları, proje alanının bazı bölgelerinin iskan başladıktan sonra da şantiye görüntüsünden kurtulamamasının sebeplerinden birisi olmuştur.

Ayrıca, daha önce belirtildiği gibi arsa tahsislerinin dağılık olması Belediyeyi tüm alana aynı düzeyde altyapı götürmek zorunda bırakmıştır. Halbuki, belediye arsa tahsis ettiği kooperatiflerden altyapı parası almak durumundadır. Gerçi belediye, aldığı altyapı payını da anında altyapıya dönüştürememiştir. Batıkent'te iskanla birlikte nüfus baskısı da artınca altyapı eksikleri gündeme gelmiştir.

Burada altyapı konusunda bahsetmeden geçemeyeceğim diğer bir husus da inşaatlar için bile gerekli altyapının olmamasıdır. Proje başlarken şantiyelerin yol, su ve elektriğin olmaması, inşaatların % 80 nin taşıma su ile inşaat yapma durumunda kalmaları projenin ne koşullar altında sürdürüldüğünün açık göstergeleridir.

Altyapının gerçekleştirilmesini belediyeden beklemek yerine, toplu konut kuruluşlarının bu uygulamayı yapmaları başarılı uygulamalar yapılabilmesi için gereklidir. 1984 yılında çıkan kanunla da altyapıyı toplu konut kuruluşlarının yapabileceklerini belirtmiştir. Kent-Koop Batıkent'te bu işe talip olmuşsa da, bu kanun işletilememiştir.

Yeşil Alanlar ; Protokole göre belediyenin sorumluluğundadır. Ne var ki yoğun bir konut dokusunun Batıkent'te insani ve güzel çevrelerin ortaya çıkabilmesinin olmazsa olmaz koşulu olan iyi peyzaj ve yeşil alan düzenlenmesi bugüne dek gerçekleştirilememiştir.

Bunun temel nedenleri; Batıkent alanının; oldukça büyük olmasının hızlı bir ağaçlandırma gerektirmesi, Ağaca alışkın olmayan bir toprak cinsi olması ve uygun çevre koşulları sağlanamadığından halen şantiye durumundaki Batıkent'te ağacın yetişmemesidir.

Belediyenin, maddi yükü oldukça fazla getirisi ise yalnızca toplumsal ve insani terimlerle ifade edilebilen bu tür kullanımların üstesinden gelebilmesi gelecekte de mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Batıkent'te yeşil alanların düzenlenmesi ve bakımı için yeni bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle Birliğimiz hazırladığı ağaçlandırma önerisini Belediye'ye önermiştir.

Ayrıca Batıkent'te yeşil alanları düzenlemek kadar korumakta önemli bir problemdir.

Ticari Alanlar ; Belediye ve Kent-Koop tarafından imzalanan protokole göre, Batıkent'teki ticari alanların yapım ve işletmesi belediyenin sorumluluğu altındadır.

Ancak, ticari alanların gerçekleşmesinde yetersiz kalan Belediye plan bütünlüğünü bozucu muhtelif gelişmelerden sonra Kent-Koop'la yeni bir protokol imzalamış ve bu alanların yapımını takas ya da yap-işlet-devret modeli ile Kent-Koop'a vermeye başlamıştır.

Bugün, Batıkent'te karşılaşılan en önemli sorun başta ticaret olmak üzere tüm sosyal altyapı konutlarla eşzamanlı tamamlanmadığından konutların amaç dışı kullanılmaya başlanmasıdır.

Batıkent İmar planında 34 adet alt merkez, 4 adet semt merkezi ve bir kent merkezi tasarlanmıştır. Ne var ki bugüne kadar yalnızca alt merkezlerden 5 tanesi gerçekleştirilebilmiştir. Dolayısıyla bugün yaklaşık 100 000 kişinin yaşadığı Batıkent'te ihtiyaç yeterince karşılanamamakta, talebin zorlanmasıyla bulvarlardaki konutların alt katları ticari kullanımlara dönüştürülmektedir.

Bu ticaret alanlarının eşdüzeyle yapılamaması da öngörülen hiyerarşik düzeni bozmaktadır. Şöyleki ; ilk etapta alt merkezler yapılmaya başlanmıştır. Semt merkezleri ve ana merkezde bulunması gereken bazı kullanımlar, bu merkezler zamanında gerçekleştirilemedikleri için yapılan alt merkezlerde yer almaya başlamışlardır. (banka şubeleri, bazı kamu kuruluşları gibi)

Dolayısıyla böylesi durumlarda benimsemesi gerekli yaklaşımın ortak kullanımların konutlarla hatta daha önce bitirilerek yeterli bir çevre kalitesine erişilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Ne yazık ki ortak kullanımlar daima ikinci planda kalmakta, bu da planlamayı zorlamakta, hatta bozmaktadır.

Sosyal Altyapı ; Protokolde eğitim kurumları, sağlık kurumları gibi hizmetler merkezi yönetimin sorumluluğuna, ilgili bakanlığa bırakılmıştır.

Belediye, imar planına göre okul, sağlık ocağı gibi hizmet tesislerinin arsalarını ilgili Bakanlığa devretmektedir.

Uygulamada eğitim kurumlarına ilişkin sorun yok denecek kadar azdır.

Ancak, resmi kurum alanları ve sağlık hizmetlerine ayrılan alanlarda önemli bir problem yaşamaktadır. Şehir içinde artan arsa fiyatlarına göre daha düşük değere sahip bu alanlar planla öngörülen kullanımlara ters düşen talepleri çekmektedir. (kamu kurumlarının lojman talepleri gibi). Bu talepler mevcut konut yoğunluğunu daha artıracığı gibi daha ileride ihtiyaç duyulacak kentsel hizmetlere yer verilmesini de engelleyecek niteliktedir.

Uygulamada gerek ticaret alanları gerekse sosyal altyapı alanlarına ilişkin bazı ortak problemler vardır.

Bu problemlerden ilki Batıkent'te mülkiyet sorunu bulunan ortak kullanım alanlarının bulunmasıdır. Çünkü mülkiyeti özel şahısların elinde bulunan bu alanların bireysel mimarilerinin yapıların ortaklığı dikkate alınmadan parçacı bir yaklaşımla ele alınarak tasarlanması kentsel bütünlüğü bozmaktadır.

Bu sorundan dolayı, sözkonusu ortak kullanım alanlarında uygulamayı yönlendirebilmek için plan notlarının etkinliğini artırmak zorunlu hale gelmiştir. Bu nedenle, parçacı projelerin uygulanmasını engelleyen ve ortak kullanımlardan oluşan merkez alanlarının bir bütün halinde kentsel tasarımının yapılarak uygulamaya geçikmesini öngören plan notları eklemiştir. Bu durumda da kentsel tasarım projelerini kimin üstleneceği sorun olmaktadır. Kent-Koop bu sorunu kendi teknik elemanlarıyla çözmeyi amaçlamaktadır.

Protokole göre, Batıkent'teki ortak kullanımların tamamlanması belirlenen 3 tarafın üzerlerine düşen yükümlülükleri aynı zamanda yerine getirmesine bağlıdır. Türkiye gibi siyasi istikrarın olmadığı bir ülkede ne belediyelerin ne de merkezi hükümetin yükümlülüklerini ihtiyaçların gerektirdiği zamanda yapmaları olanaklı gözükmemektedir. Bu nedenle projenin sahibi sivil toplum örgütlerinin ortak kullanım alanlarının mülkiyetini ellerinde bulundurmasında uygulama ve kentsel bütünlük açısından sonsuz yarar vardır.

Daha önce kentsel tasarım olmadığı için, parçacı yaklaşımlarla ele alınan projelerin kentsel bütünlüğü bozduğunu ifade etmiştim. Bu durumun tersini kent merkezimizde yaşıyoruz. Batıkent kent merkezi tam alanı ile kentsel tasarım süreciyle planlanmıştır. Ancak, plan değişikliği bu sefer de uygulama yönteminin söz konusu tasarımı bağdaşmaması nedeniyle gündeme gelmektedir. Yani kentsel tasarım gerçekten uygulanabilir bir uygulama yöntemi ile gündeme gelmedikçe gerçekleşme şansı azalmaktadır.

Ortak kullanımlara ilişkin diğer bir problem ise kaçak toprak dökümü sorunudur. Konut adaları yapılırken hafriyattan gelen toprakların kaçak olarak ortak kullanım alanlarına dökülmesi bu alanların hem uygulamasını geciktirmekte hem de maliyeti artırmaktadır.

Talep Örgütlenmesi ; Bu Kent-Koop'un görevidir. Batıkent projesinde konut sahibi olmak isteyenler Kent-Koop ortağı kooperatiflerde biraraya gelmektedir.

Uygulamada da, Batıkent'te konut alanlarının gerçekleştirilmesinde çok iyi kooperatifçilik örgütlenmesi başarılabilmektedir.

Konut Yapımı ; Protokolde bu Kent-Koop'un sorumluluğuna bırakılmıştır. Kent-Koop, konutların mimarlık ve mühendislik projelerini hazırlamak, tip sözleşmelerde kooperatifleri ihaleye çıkarmak ya da emanet yapımı koşullarını üstlenmek gibi görevleri vardır.

Uygulamada konut yapımına ilişkin örgütlenmede de model oldukça iyi işlemiştir.

Finansman Sorunu ; Protokole göre Belediye, arsa ve altyapı bedelini bire bir oranında kooperatiflerden almaktadır, konut yapımının finansmanı için iç ve dış kaynaklardan kredi sağlanması Kent-Koop'un sorumluluğuna bırakılmıştır.

Batıkent projesinin yurt içindeki kredi kaynağı; Toplu Konut Fonudur. Üye başına bugün yaklaşık 11.500.000.- TL. kredi sağlamaktadır. Miktar, inşaat maliyetlerindeki artışı karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Kredi, yasa ilk çıktığı zamanlar inşaat maliyetlerinin % 80 ini karşılayabilirken, bugün yalnızca % 20 lik bir bölüme tekabül etmektedir. Üstelik bürokratik nedenler kredi akışını düzensizleştirmektedir. Ancak yetersiz de olsa böylesi bir merkezi yönetim katkısının sağlanması Batıkent Projesinin küçümsemeyecek bir başarısıdır.

Toplamı 89 milyon doları bulan dış krediler ise Avrupa İskan Fonu'ndan sağlanmıştır. Projenin yatırım boyutu 1989 fiyatlarıyla yaklaşık 500 milyon dolardır. Bu yatırımın % 0.08 i kamulaştırmaya, % 13.8 i teknik altyapıya, % 16.4 ü sosyal altyapıya, % 69.8 i ise konuta ayrılmıştır.

SONUÇ

Batıkent projesine başlarken hedefimiz bir kent yapmak, düşük ve orta gelir grubunun konut sorununu çözmekti. Uygulamada ancak biz konut yaptık, Batıkent'i kente dönüştürecek sosyal altyapıyı bildiride değinilen sorunlardan dolayı yeterince gerçekleştiremedik.

Bugün yaklaşık 100 000 kişinin yaşadığı Batıkent'te 1993 yılı sonunda tüm konutlar iskana geçmiş olacağından, şimdiye kadar yapılan konut stokunun kente dönüştürülmesi büyük önem taşımaktadır. Öncelikle çabalar sosyal altyapının ve yeşil alanların en kısa zamanda düzenli olarak gerçekleştirilmesine yöneltilmek durumundadır.

Başlangıcından bu yana bir sivil toplum insiyatifi olma özelliğini taşıyan proje, örgüt yapısını, konut stoğunun kente dönüştürülmesi evresinde de, bu niteliğini işletebilecek biçimde ele almak durumundadır. Zira; bu noktada protokolde adı geçmeyen 4. bir tarafa, Batıkent halkına da çok iş düşmektedir.

KONUT ÇEVRESİ, AÇIK ALAN
KULLANIMI ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA

Doç.Dr. Erdoğan YAŞLICA
Gazi Üni.Müh.Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

BİLDİRİ ÖZÜ

Planlardaki kamu açık alanları, zamanla işlev dışı kullanışlara terk edilebilmektedir. Prof.Jansen'in 1932 Ankara Planında önerilen Tandoğan-Kızılay arasında yeşil omurga önemli ölçüde kaybolmaktadır. Alanda yapılan araştırmada kullanıcıların istekleri ile yeni öneriler oluşturulmaktadır. 18. maddenin bu yöntemde önemli bir planlama aracı olabilmektedir.

1. GİRİŞ

20. Yüzyılda, kentsel alanlarda nüfus yoğunluğunun artışı ile paralel yapı yoğunluğunun hızla artışı, kentsel açık alanlarının yok olması, özellikle genç kuşakların fiziksel ve sosyal sorunlarının bir nedeni olarak ta görülmektedir.

Açık alanlar, çocukların, gençlerin ruhsal ve bedensel gelişmeleri için çok önemli etmen olduğu bilinen bir gerçektir. Bu alanlarda oluşan "OYUN" eylemine, birçok bilim adamı fiziksel, sosyal ve psikolojik boyutlarını araştırarak yaklaşmaktadırlar. Bu kuramsal açıklamaların çoğu, her yaştaki insanların boş zaman etkinliklerinden çok, çocukların oyunları ile ilgilidir. Çocuklar, açık alanı, oyunları ile kullanarak, kendi fizik güçlerini geliştirirken kültürel etkinlikler kadar olmasa bile, sosyal ve psikolojik eylemler içindedirler.

Oyun eylemlerinin fiziksel nedenleri şöyle açıklanabilir. Herbert Spencer ve Friedrich von Schiller'in "Artık enerji Kuramı"nda bireylerde "Fazla Enerji"nin oyun yolu ile dışarı atılmasıdır. Karl Groos'un açıklamasında çocuklar, oyun ile iç güdüsel bir eğitim yapmaktadırlar. Böylece kendilerini hayata hazırlamaktadırlar. Stanley Hall'e göre, oyunda "taklit" yolu ile geçmişin eylemlerini tekrarlarlar.

Psikolojik özellikli açıklamalarda kişisel nedenler aranmaktadır. Bu tür kuramlarda, "Oyun" baskı altındaki duyguların dışa çıkarılmaları için bir yoldur. Bastırılmış "zararlı" olarak kalabilecek duygulardan kurtuluştur. G. Patrick, oyun ile iç güdüsel dürtülerden kurtulabileceğini söylemektedir. Oyun bir anlamda "yaratıcı zeka"yı geliştirip, çocuğun çevresine kabul ettirici bir araç olarak görülmektedir.

Sosyolojik yönden oyun "toplumsal ilişki"leri sağlayıcı, birlikte olmak, beraber bir arada yaşama becerisini geliştirici bir araçtır. Çocuk çevresi ile ilişkisini geliştirirken, becerileri, öne geçme, önder olabileme yeteneğini, bir yarışma biçiminde dener. Her kurama göre de oyunun görevi değişebilir. Hayatın bir faaliyet ve bu faaliyetin bir oyunmu? yoksa işmi?,

olduğunu faaliyetin niteliği değil, faaliyette bulunan kimsenin faaliyete karşı olan tutumu tayin eder. Bir kimse için sonsuz sevinç uyandıran bir iş diğer birisi için sıkıcı, yorucu, biktirici olabilir. O zaman bu iş, birisi için oyun, diğeri için çalışma sayılır. Oyun bir kimsenin herhangi bir faaliyete karşı geliştirdiği tutumdan dolayı sırf zevk aldığı ve doyum sağlayıcı bulduğu için yaptığı şeydir (1) (TEZCAN; 1977, s.43-51)

Oyun temelindeki doyum sağlayıcı "HAZ"ın gerçekleştirici olabilmesi için oyunun oluşturulduğu mekanın da önemi ortadadır. Planlamada, açık alan yer seçimlerinin kullanıcılarına uygunluğu tartışılabilir. Kentsel açık alanların düzenlenmesinde, alanın çekiciliğini oluşturan önemli bir özellikte alanın kullanma biçimidir. Düzenleyicilerin, alanı kullananların yaş, cinsiyet, oyun türü v.b. etmenlere göre uygun tasarım üretebilmeleri gerekmektedir.

Planlamaların, alanın yapımından sonra alan ve kullanıcı ilişkilerini izleyerek tasarımın başarısını değerlendirebilmelidirler. Mevsim, ay, gün, saat farklılıklarında kullanım süresi, kullanıcı yoğunluğu, yaş, cinsiyet vb. gözlemlerden oluşacak verilerle gereğinde açık alan için yeni düzenlemelere gidilebilir.

2. AMAÇ-YÖNTEM-MATERYAL

Çocuk oyun alanlarının planlandıkları gibi işlevlerine uygun kullanılabiliyor mu? Kentsel alandaki arsa stoğunun kısıtlı oluşu nedeni ile kentsel açık alanların yer seçimi isabetsiz veyetersiz olmaktadır. Zorunlu olarak yetinilen mevcut kentsel boşluklara, çocuk bahçesi oyun yeri, spor alanı vb. adlar verilerek düzenlenmektedir. Dolayısı ile kullanıcı ve alansal işlev ilişkisi çok kez göz önüne alınmamaktadır. Zaman içinde işlevin devamlılığı, kullanıcı yoğunluğu, kullanıcı sıklığı, vb. özelliklerin, planlamada dahi istenilen düzeyde olup, olmadığı tartışılabilir.

Araştırmamanın amacı, bu tür alanların kullanıcılar, konut, çevre ilişkilerinin araştırılıp konut çevresi ve açık alan düzenlemelerinde planlı kararları ile uygulamadan sonraki sorunların nedenlerine yaklaşabilmektir.

Araştırmadaki yöntemde, Ankara'da planlanmış bir yeşil koridorun günümüzdeki kullanım düzeyi ve kullanıcı ile alan ilişkisi irdelenmektedir.

Araştırmada materyal olarak özel bir alan seçilmiştir. Çalışma alanı olan Prof. Jansen Ankara'sının Tandoğan-Kızılay arasındaki koridordur.

Bu alan Jansen tarafından 1932 Ankara planında önerdiği çok önemli bir "Yeşil Omurga" idi. Bu yeşil omurga, taşıdığı çevre konut alanlarına hizmet sunacağı kadar Ankara içinde dominant bir yeşil koridor olarak düşünülmüştü. Jansen planında, Tandoğan meydanı Ankara için uçak alanı olarak düzenlenmişti.

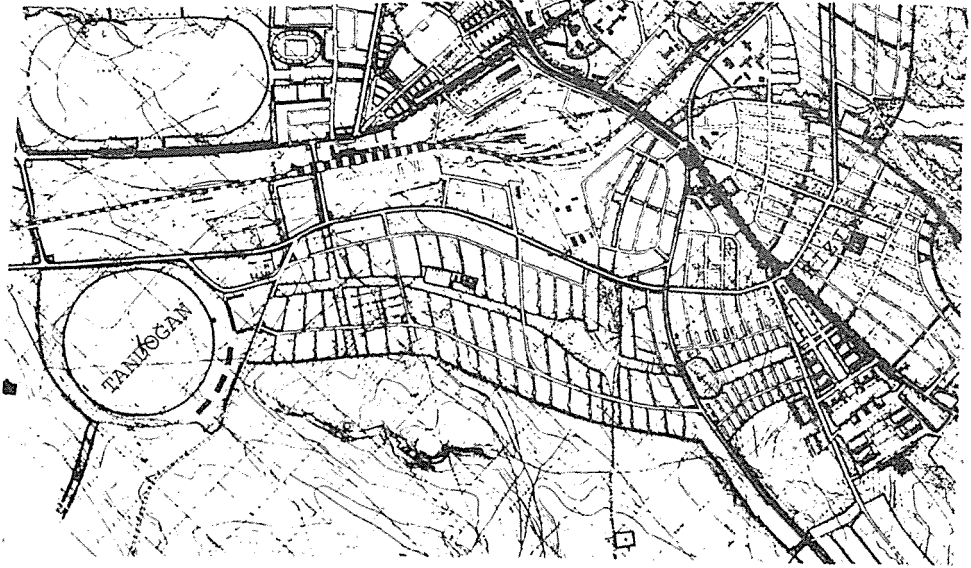
Prof. Jansen'in ulaşım anlayışı; taşıt trafiği için birtek ana yolun öngörülmesi; bunun dışında yolların sessiz ve dar yollar olarak düşünülmesidir (3) (TANKUT; 1984, s.308")

Nitekim, Jansen uçak alanını Kızılay merkezine, Mustafa Kemal Bulvarı ile Trafik alteri olarak bağladığı gibi, Bulvarın güneyinde, bulvara 300-400 m. uzaklıkta paralel giden bir yeşil koridorla yaya bağlantısı yapmıştı. Yeşil Koridor Uçak alanından Maltepe Camiine kadar geldikten

sonra Sıhhiye yönünden gelen diğeri bir yeşil aks ile kesişiyordu. Bu koridora dik saplanan ikinci yeşil aks, kırsal alanlardan Sıhhiye'ye kadar giren İncesu'ya-Gölbaşı su koridoruna- bağlanmakta idi. Ana yeşil koridor bu aksı aşarak Maltepe pazarından güneydoğu'ya inmeye başlamış, Necati Bey Caddesini aşmış, bu günkü Saraçoğlu Mahallesi'nin ortasından geçerek Güven Parka erişebilmekte idi.

Bu yeşil koridor, maalesef çeşitli dönemlerde konut, cadde, okul pazar yeri vb. işlevlere ayrılmış olup, gerçek amaçtan saptırılarak, plancının tasarladığı işlevi ve önemi kaybetmiş bulunmaktadır.

Saraçoğlu mahallesi Prof. Paul Bonatz yönetiminde düzenlenmiş ilk Toplu Konut örneklerindedir. Jansen'in Ankara'sındaki Saraçoğlu mahallesi topografyanın çok iyi kullanıldığı bir yerleşim örneğidir. Jansen, Necatibey caddesine dayanan tepesiği, Tandoğan-Maltepe yönünden gelen yeşil omurganın genişleme-yayıma bölümü olarak tasarlanmıştı. Günümüzde, bu tepesiğin Necatibey caddesine bakan bölümüne dört katlı lojmanlar yaptırılmıştır. Saraçoğlu içinden geçen yeşil omurganın Milli Müdafa Caddesine açılıp, Güven Parka bağlanacak bölümünde Toprak Mahsul-leri Genel Müdürlüğü büro binaları yapılarak tıkatılmıştır.

3. TARAMA SURVEY

3.1. Alan

Prof. Jansen'in planında Tandoğan-Maltepe-Necatibey bölgeleri iki katlı konut alanları olarak düzenlenmiştir. Maltepe yöresinde ada genişlikleri yaklaşık 60 m-100 m. parsel boyutları ise 15x30 ve 20x50 metre-ortalama parsel boyutları ise 17.5x40.0 m.dir. Planın uygulanmaya başlamasından sonra bölge konut alanları dört kata, bulvar çevreleri dokuz kata çıkartılmıştı. 1960 sonlarında ise beş katlı bölge oldu. Bu gelişme bölgenin yoğunluğunu olağan üstü artırmıştır.

	1932 Jansen	1991 Bugün
Maltepe	82000 m ²	22000 m ²
Necatibey	8000 m ²	8000 m ²
Saraçoğlu	30500 m ²	6500 m ²
Toplam	120500 m ²	36500 m ²

Maltepe-Necatibey bölgesinde yeşil alan azalma oranı $125500/36500=3,30$

Nüfus yoğunluk artış oranı $994,2/128,5 = 7,74$

Prof.Jansen'in Tandoğan-Maltepe-Necatibey-Saraçoğlu bölgeleri yaklaşık 176 hektardır. Jansen'in bürüt 90-100 kişi/hektar, yoğunluğuna göre bu bölgelerde toplam nüfus yaklaşık 17500 kişi düşünülmüştür. Tandoğan-Maltepe bölgesi ise yaklaşık 116 hektardır. Bu alan için nüfus yaklaşık 11600 kişi öngörülmekteydi. Tandoğan-Güvenpark arasında uzanan yeşil omurga (Güvenpark alanı hariç) yaklaşık 120500 m² alan kaplıyacaktı. Yeşil omurganın hizmetettiği bölgelerin nüfusuna bölünürse kişi başına yeşil alan önerisi

$120500: 17500 = 6,88 \text{ m}^2/\text{kişi}$

Jansen Maltepesinin 700 m²'lik parsellerde iki katlı villalarda yaşayan kişilerin kendi parsellerinde en az 600 m² bahçeleri bulunması düşünüldüğüne göre yeşil alan gereksinimi ve önerilen yeşil alan zenginliği bugün için bir hayal olabilmektedir. Azalan yeşile karşı taşlaşan bölgenin bugünkü yeşil alan miktarı Maltepede yaklaşık 2,2 hektar iken Maltepe nüfusu ise 60000 kişiyi aştığına göre kişi başına bugün yaklaşık 0,37 m² yeşil kalmıştır. Yapılar büyüdüğü için bahçe alanı çok küçülmüştür.

Yeniden yeşil-açık alan üretilemeyeceği için oyun alanları düzenlenmesinde mevcut bahçelerin değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca futbol-basketbol sahaları gereksinimi nüfus standartlarına göre düzenlenmesi halinde yalnız Maltepe'de iki futbol sahası 12 adet basketbol-voleybol-teniz sahaları gerekli olmaktadır. Bu hizmetler için ayrılacak tek alan ilkokul karşısındaki kamyon-otobüs parkyeridir. Bu alanda ancak bir tek futbol sahası yapılabilir. Necatibey Saraçoğlu bölgesinde gerekli futbol-basketbol-alanları için boş alan kalmamıştır.

3.2. Alan Kullanıcıları

Turgut Reis Caddesi'nin Hale-Ömer Seyfettin Sokak kavşağından Maltepe Camii'ne uzanan bölümünün güney-batı yönündeki çocuk bahçesi-park-oyun yeri zincirini kullanan çocuklar caddenin yoğun trafiğinden etkilenmektedirler. İlk okul çağındaki çocuklar caddenin batı yönündeki sokaklardan gelmektedir. Caddenin batı yönündeki Kızılıcak, Kırığı, Müjde sokakları caddeye bağlanmadan önce yeşil alanlara yaya olarak bağlanmaktadır. Buna karşın, doğu yönündeki Tuncer, Gülseren, Bitiştiren, Nigar, Çatal, Hale, Güzaltan, Akıncılar, Şehit Erez, Şehit Bahadır ve Şehit Baydar sokaklar, Turgut Reis (Süleyman bey) caddesine doğrudan bağlanmaktadır. Bu sokaklarda oturan aileler çocuklarını yoğun trafik nedeni ile oyun alanlarına göndermeye çekiniyorlar, Konutlardaki çocukları genelde Cumartesi ve pazar günleri büyüklerinin kontrolü altında oyun alanlarına gelmektedir. Genelde mevsimlere göre değişsede normal günler kullanma oranı %28, Cumartesi ve Pazar günleri %72'dir.

Normal Günlerde	
Kullanım saatleri	%
10 -12	% 30
12 - 14	% 15
14 - 16	% 55

Genelde Turgut Reis caddesinin doğu yönündeki konutlarda çocukların kendi başlarına yoğun trafiği geçememeleri nedeni ile, ilk okul ve daha küçük yaştaki çocuklar apartmanlarının yakın çevresinde veya apartmanların girişlerinin önünde oynamaktadırlar.

Küçük çocukların apartmanların girişinde oynama isteği, anneve baba-ya yakın olma, daha doğrusu güvenlik duygusundan kaynaklanmaktadır. Almanya'da yapılan bir araştırmada küçük çocuklar evlerin girişinin çevresindeki 50. metrelik uzaklık içindeki alanlarda oynamaktadırlar. Altı yaşından küçük çocuklarda binaların girişlerini tercih etmektedirler. Çocukların binalarının girişinde toplanmalarını şu nedenlere bağlanabilmektedir.

- Binaların girişleri anne-baba tarafından kolaylıkla kontrol edilebilmektedir. Çocuklara anneye yakın olma-güvenlik- duygusu aşılanmaktadır.
- Oyun yeri-konut arasındaki gidip, gelme sarkaç hareketi kısa zaman içinde ve dolaysız-engelsiz yapılabilmektedir.
- Bina ve yakın çevresi tanıdık bir alandır.
- Bina girişleri her zaman buluşma-karşılaşma noktasıdır. Sosyal aktivitenin yoğun olması çocuğa kent yaşamını tanıtıcı bir ortamdır.

Özellikle yüksek yapılarda çocuklar bina girişlerini ve merdiven kovalarında toplanmaktadırlar(2).

İngiltere'de yapılan araştırmalarda on yaşının altındaki küçük çocukların, az yoğunluklu konut alanlarında çocuk oyun alanlarını, yüksek yoğunluklu bölgelerde oturan akranlarına göre daha çok ve sık ziyaret ettikleri ispatlanmıştır. Kent sokaklarında yapılan yayalaştırma girişimleri ise, orada oturan çocukların dışarıdaki oyun yerlerini iki kat fazla kullandıkları ortaya çıkmıştır. Nitekim Almanya'da, Hamburg'da yüksek nüfus ve trafik yoğunluğu açık alanlardaki çocuk oyun isteklerini azaltmaktadır.

Maltepede yapılan görüşmelerde binaların ön veya arka bahçelerinde 30-40 m²'lik çocuk oyun köşeleri yapılması halinde küçük çocukların rahatlıkla oyun köşesine bırakılabileceklerini belirtmektedirler.

64 aileden % 86'sı bu köşenin ön bahçede bina girişinin yanında olmasının şart olduğunda ısrar etmektedirler. Oyun yerinin 30-40 cm. duvarla çevrili olmasını, içinde basit donatı ve kum havuzu olmasını, yeterli bulmaktadırlar.

3.3. Kullanıcı Önerileri

Alanda yapılan anket çalışmalarında, kullanıcıların mahallelerindeki sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek bazı yanıtlar aranmıştır.

Küçük çocuklar ile oyun alanları arasında ortaya çıkan sorunların çözümü için kullanıcıların düşünceleri irdelenmiştir.

- Küçük çocukların yoğun trafik nedeni ile oyun alanlarına gönderilememe durumunda konut çevresinde arzu edilen düzenleme seçeneklerine verilen yanıtlara göre:
- Konutların ön bahçesinde oyun köşesi yapılsın 0,46
- Sokak yayalaştırılsın 0,23
- Evin yakınında çocuk bahçesi yapılsın 0,17
- Arka bahçede oyun yeri yapılsın 0,14

Ailelerin genel isteği olan ön bahçede oyun köşesi yaptırılması önerisinin testi için Maltepe'de yapılan soruşturmada ön bahçedeki oyun yeri apartman girişlerine yakın olmasını daha yararlı bulmaktadırlar. 0,86. Sokak yayalaştırılmasının gerçekçi olmayacağı her sokakta çocuk bahçesi yapılmasının belediyelere çok büyük yük getireceği açıktır.

- Konutlar ile oyun alanları arasında yoğun trafik bulunması halinde ne gibi düzenleme arzu edilmektedir:
- Yeni çocuk bahçesi yapılsın % 59
- Trafik yolu yayalaştırılsın % 00
- Üst veya Alt yaya geçiti yapılsın % 13
- Işıklı geçit yapılsın % 28

Yoğun trafik, küçük çocuklar kadar yaşlı bireyler içinde büyük bir tehlike olabilmektedir. Konut ile oyun alanı arasındaki yoğun trafiği aşmayı göze alamayan kullanıcılar sakin vetafiğin tehlike oluşturamayacağı yerlerde oyun alanları istenmektedir. Üst veya alt yaya geçit yapılması önerisine, yaşlıların ve küçük çocukların inip çıkma zorluğu nedeni ile fazla ilgi duyulmamaktadır. Işıklı geçitler konuya kısmen çözüm getirebilecektir.

3. TARTIŞMA-SONUÇ

Kentsel açık alanlar, çocukların, gençlerin ruhsal ve bedensel gelişmelerinde çok önemli bir etmendir. Genelde yeşil alan olarak anılan oyun; park ve spor alanları kentsel desende büyük yeşil alanlardan, mahalle çocuk oyun alanlarına kadar değişik işlev ve boyutlardır.

Makro planlamalarda açık alan düzenlemeleri, yeşil kuşak, yeşil kamalar, yeşil omurga, yeşil koridor, büyük kent parkları, ağaçlandırılacak jeolojik sakıncalı alanlar, su yüzeyleri, doğal sit alanları, öneri ve mevcut koruluklar, büyük spor siteleri, fuarlar v.b. işlevlerdir.

Makro tasarımın gereği büyük hacimli açık alanlar kentsel bölgelerin çevresinde büyük lekeler biçimindedüzenlenmektedir. Makro kararların oluşturulmasında metropoliten alan yada kent bütünündeki sektörel dağılım içinde büyük yüzeyler kaplıyabilmektedir.

Kent çevresini kaplıyan, yer yer kent içine girebilen bu tür yeşil alanlar kentte yaşayanların doğa özlemine bir çözüm olarakta görülmektedir.

Kentsel çevre yeşil alanların, kentte yaşayanlar tarafından kullanımı çoğu kez ulaşım zorluğu, zaman kısıtlılığı, ekonomik yetersizlik gibi nedenlerle kısıtlanabilmektedir.

Mevcut konut alanlarının çeşitli nedenlerle nüfus ve yapı yoğunluğunun artırılması sonucu kent içindeki açık alanlar yok olmaktadır. Yeniden kent içi açık alan üretilmediği için özellikle konut alanlarında çocuklar ve gençler için önemli sorun olmaktadır.

Kent çevresindeki büyük yeşil alanların kullanışı ancak özel oto sahipliği veya kamu ulaşım araçlarının yoğunluğu ile orantılıdır. Bu oran yüksek gelir gurublarının bulunduğu yerlerdeki ailelerde % 10'nu geçmemektedir. Asıl kullanılma olanağı bulunan alanlar, konut çevresi yeşil ve oyun yerleridir.

Konut çevresi açık alanları sayısı ve büyüklükleri gitgide azalmakta olduğundan ve yeni açık alan üretilmediğine göre planlama yönteminde değişik öneri getirilmelidir.

Makro planlarda kent bütünü için istenen yeşil açık alan standartı çözülmüş görülebilir. Bugünkü kişi başına 7,0 m² yeşil alan ölçütü kent bütününde çevre yeşiller veya kent için spor siteleri gibi büyük yüzeyli kullanımla sağlanabilir. Bu alanlar konut çevresindeki gerçek kullanıcı olan çocuk ve gençlerin ulaşabilme alanı dışında bulunabilmektedir. Konut çevresindeki yeşil ve oyun alanları da çok kez yoğun trafikle küçük çocuk ve yaşlılar için geçilemez durumdadır.

Klasik imar uygulama planlarında konut bölgeleri çevresindeki yeşil-oyun önerileri, mevcut alanlarda boş alan bulunamaması ve istimlak giderleri nedeni ile gerçekleştirilememektedir.

Klasik imar planı, yerleşme alanlarını iki boyut görebilmekte ve yüzey düzenlemektedir. Konut-yapı, bahçe, sokak, kaldırım-trafik, v.b. ilişkiler doğrudan çözüme giremez. Butür sorunlara daha doğru yaklaşabilmek için kentsel tasarım yöntemi ile planlamaya yeni bir boyut verilebilir.

Kentsel tasarımın bir özelliğide üç boyutlu çalışabilmesidir. Kentsel tasarım, planlanan alanın sosyal ilişkilerin oluştuğu açık ve kapalı mekanların organizasyonu, kentsel gelişmeyi yönlendirerek, düzensiz ve sağlıklı çevresi ile bütünleşebilecektir.

Konut, aile oyun alanı, ilişkisini özellikle çocuklar yönünden güçlendirilmek amacı ile öneri yapılabilir. Birinci öneride konut bahçelerinde zorunlu çocuk oyun köşeleri yaptırılması diğeri ise ön bahçelerin tümü ile istimlak edilerek "Woonerf" örneği kentsel tasarım önerisi geliştirilmesidir.

Bu yöntemin uygulamasında İmar Kanun'unun 18. maddesi olanak vermektedir.

18. Maddede iki ana ilke vardır. Birinci ilke gereğinde arsaların birleştirilerek kentsel gelişmeye uygun yapılaşma verebilecek ada veya parsellerin oluşturulabileceğidir. İkinci ilke düzenleme zereği arsardan kamu yararına kullanılacak hizmetler için ücretsiz olarak toplam alanın % 35'ini geçmeyecek "Düzenleme ortaklık payı" alınabilmesidir.

Birinci öneride, konutların özellikle apartman ön bahçelerinde ve mümkünse giriş "yakınlarında" 30-40 m² lik bir köşede çocuk bahçesi

düzenlenirilmesi, çocukların sokakla ilişkisi görsel olarak devam ettiği halde güvenli bir oyun alanı oluşturulmasıdır. Bu oyun alanlarının ön bahçede düzenleme nedenleri şöyledir.

- Arka bahçeler genellikle servis hizmetleri görmektedir.
- Erişkin çocuklar sokakta oynamayı yeğliyorlar, dolayısı ile küçük kardeşlerde sokakta oynamaya özendiriliyorlar.
- Arka bahçelerin birleştirilerek büyük bir açık alan oluşturulması fikri hayli eski olduğu halde uygulamaya konulamamaktadır. Arka bahçelerin 18. maddeye göre birleştirilme olanağı vardır. Böyle bir düzenlemede apartmanlarda oturanların itirazı olmayabilir. Ancak çocukların sokakta oynamama nedenlerinin biride sokağın toplayıcı karakteridir. Ayrıca bir çok konut alanlarında arka bahçeleri üçer metrelik dar bir bölüm olduğundan birleştirilmeye elde edilen koridorun genişliği 6 metre olabilecektir. Halbuki hemen hemen bütün ön bahçeler 5 metre genişliktedir.
- Belediye dört konuta bir oto park yeri ayrılması zorunluğu yanında her apartmanında uygun bir oyun köşesi yaptırma zorunluluğu getirilebilir.
- Bu tür uygulama belediyeye hiçbir mali ve işletme yükü getirmeyeceği için uygulanması çok kolay ve gerçekçi bir çözümdür.

İkinci öneri de, ön bahçelerin 18. maddeye göre istimlak edilerek yol ve ön bahçelerden oluşan koridoru yeni tasarıma göre düzenlenmesidir.

Ön bahçelerde birlikte yol genişliği toplamı en az $5+5+10=20$ metre genişliktedir. Bu genişlik içinde otolar için trafik izleri otopark yerleri, oturma yerleri çeşitli yaş gurupları için oyun yerleri çiçek ve ağaç gurupları, ışık elemanları, yer döşemeleri, kent donatıları özgün tasarım olmalıdır. Bu yöntemde belediye yatırım ve işletme payı için konutta oturan kiracı ve evsahiplerine belirli bir yük getirebilir.

Bütün bu düzenleme, klasik park ve oyun yerlerinden farklıdır. Klasik park veya oyun yerleri kurallara bağlı alanlardır. Yönetim ve denetim ister. Belediye ye devamlı işletme ve onarım masrafları yükleyecektir. Yeni yöntemde giderler kısmen kullanıcılarından alınabilir. Ayrıca konutların gözü önünde olduğu için denetim bekçi gibi giderlere fazla gereklilik duyulmayabilir.

KAYNAKLAR

1. TEZCAN, Mahmut (1977): Boş Zamanlar Sosyolojisi, Doğan Matbaası.
2. "Schriftenreihe des Bundes Ministers für Baumordnung Bauwesen und Stadtebau Stadte Bauliche Forschung kinder Freund Liche Umwelt Kinderspiel im Strassen Raum." 1980 Bonn.
3. TANKUT, Gönül (1984): Tarih İçinde ANKARA, Ankara O.D.T.Ü.

TÜRKİYE'DE TOPLU KONUT POLİTİKALARI ve KONUT SORUNU

Y.Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Maltepe-ANKARA

Araş.Gör. Ayşe TEKEL
Gazi Üniversitesi
Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Maltepe-ANKARA

BİLDİRİ ÖZÜ

Ülkemizdeki hızlı endüstrileşme süreci kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru büyük çapta bir demografik hareketliliği beraberinde getirmiştir. Bu demografik hareketlilik konut açığının hızla büyümesini getirirken, politikacılardan bankacılara, teknik insan gücünden her türlü inşaat sektörünün katkısı olan kişilere kadar herkesi yeni konut politikalarının geliştirilmesi konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Saptanan politikalar doğrultusunda çözümlenmeye çalışılan konut sorununda, standart birimlerle biçimlenmeye yönelik kriterler saptanıp, planlamadan uygulamaya geçişin sağlıklı oluşturulabilmesi üzerinde durulmaktadır.

1. GİRİŞ

Kentleşme sürecinde konut sorunu oluşmasıyla geliştirilen modellerde, ele alınan finansman ve örgütlenme biçimlerinde amaç, kütleli üretim ve bu üretime uygun teknolojilerle konut açığını kapatmaktır.

Konut açığında, konut sorununu çözücü konut politikalarında en önemli öge, kullanıcı-konut-yerleşme alanı verilerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde çözümlenmiş olmasıdır. Dolayısıyla toplu konut çevreleri oluşturma hareketi çok kısa sürede ürünlerini vererek; konutlara ilişkin sayısal sorunlar çözümlenmeye çalışırken, kütle düzeninde yönlendirme önemli bir sorunu oluşturmuştur. Bu ise oluşturulan konut çevrelerinin iyi koşullarda yaşatılabilmesi ve kentle bütünleşmesinin sağlanması gereğini gündeme getirmiştir.

Bu nedenle toplu konut politikaları doğrultusunda konut sorunu çözümlenmesinin, konut sayısına dayalı çözümü yanısıra konut alanı yer seçimi, yapılaşma biçimleri ile konut kullanımına yönelik niteliklerin planlama sisteminde çözümlenmesi, amacı oluşturur. Plancı bu amaca göre halkın gereksinmelerine ve aynı zamanda iklim ve arazi özelliklerine cevap verebilmek için muhtelif kütle ve formda nüfusu toplamak, dağıtmak, binaları tevzi etmek, elemanları site uydurmak, hacimlerle ritmi ahenkleştirmek mecburiyetindedir (1). Bu açıklama ile plancının rolünün gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Plancı işlevi dolayısıyla Türkiyede konut sorununa, toplu konut politika-

si açısından bakıldığında iki aşama göze çarpmaktadır;

- Konut gereksinimini karşılamaktır.
- Konut çevresi ve yerleşme alanını nitelikli oluşturmaktır.

Bu iki aşama birbirini bütünlemez ise konut kullanımı uzun süreç içermez ve yenilenme işlevi devreye girer. Dolayısıyla bir taraftan konut sayısal gereksinimi karşılanırken bir taraftan da yenilenme ile konut gereksinimi yeni boyutlara ulaşır.

2. KONUT SORUNU

Ülkemizdeki hızlı endüstrileşme süreci sonucu kırsal alanlardan kentlere olan nüfus hareketleri kırdaki teknolojik-yapısal değişikliklere bağımlı olduğu bilinmektedir (2). Bu değişiklikler, Avrupa'da kentleşme hareketlerini bilhassa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kuvvetlendirmiştir. Ülkemizde ise bu süreç genelde 1960 yılı sonrası oluşmuş olup, konut sorunu olarak kentlerde gecekondulaşmayı getirmiştir. Yapılan nüfus sayımları ve konut açığı bunu açıkça ortaya koymaktadır (3). Şöyleki:

	Kır nüfusu %	Kent Nüfusu %
1927 nüfus sayımında	83.6	16.4
1960 nüfus sayımında	75.5	24.6
1990 nüfus sayımında	41.0	59.0

1927 ile 1990 yılları arasındaki bu sayısal değerler ile konut sorununu oluşturan nüfusun demografik yapısının kentlere doğru kaydığı görülmektedir. Bu bağlamda kentlerdeki nüfus artışının etkilediği konut gereksinimi tahminen ele alındığında;

	Nüfus artışından doğan ihtiyaç	Toplam ihtiyaç
1963	95 936	128 725
1967	116 611	170 852

Beş yıllık bir devrede nüfusa göre oluşan gereksinimin açığı görülmektedir. Bu olgu 1960 sonrası kentlerde büyük boyutlara ulaşarak barınmak için "Gecekondu" olgusuna dönüşmüştür. "Gecekonduculuk" Bu, kendilerine barınak arıyan evsiz ve topraksız insanların zorla toprak elde etme çabaları (4) olarak süregelmiştir. 1981 yılında çıkarılan Toplu Konut Kanunu ardından geliştirilen toplu konut politikaları ile örgütlenme ve finansman kaynağı oluşturularak bu sorun çözümlenmeye çalışılmıştır.

Günümüzde konut sorununa karşın alınan önlemler konut açığını giderememiş olması ise, toplu konut politikalarındaki eksikliklerden olduğu da bir gerçektir. Çünkü kooperatificilik uygulaması ve finansman kaynaklarındaki kullanım ilkeleri yalnız sayısal olarak konut elde etmeyi getirmiştir. Dolayısıyla ekonomik gücü olmayan, "gecekondu"laşmayı oluşturan dar gelirli güçsüz olan kesimin, konut gereksinimini karşılamaya yönelik olmayan bu politikalar; kentlerin çevresindeki, gelişen, kentleşen, büyük kentlerin çevresindeki araziler kamulaştırılarak ve gelecekteki konut gereksinimlerine ucuz bir biçimde ayrılmadığı (5), uygun yer seçimini içermediği ve planlamada kullanıcı-konut-yerleşme alanı ilişkisi oluşturmadığı için konut sorunu çözülememektedir.

3. KONUT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDEKİ POLİTİKALAR

Günümüzde konut sorunu kalkınma planlarında yer alarak bu konuda "Devlet Konut Politikası" saptamıştır. Kalkınma planları ise her alanda olduğu gibi konut alanında da, sorunu çözücü çalışmalara uyulması zorunlu temel politik tercihleri saptayıp, bunları gerçekleştirecek ilke ve politikaları belirler.

Böylece Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan konut politikasının, konut gereksiniminin yalnızca bir bölümünü karşılamak olduğu yargısına varılabilir. Planda gösterilen kaynaklarla karşılanması amaçlanan konut gereksinimi, toplam gereksinimin 1/10'u düzeyindedir. Gereksinimin geri kalan 9/10'u önceki plan dönemlerinde olduğu gibi, ekonomik sistemde görülmeyen kaynaklarla ve gecekondu yapımı şeklinde oluşacaktır denilebilir (6).

İlgili devlet politikası, daha sonraki dönemleri de içererek 1991 yılına çizilen hedeflerle ulaşmıştır. 1983 ve 1988 yılları arası oluşturulan toplu konut fonu ile kooperatifler desteklenerek konut sorununa sayısal boyutta bakılmak sureti ile küçük konut tipleri özendirilmeye çalışılmıştır.

Ancak konut sorunu çözümündeki bu politikalar konut alanı planlamasında;

- 1- Yer seçimi,
- 2- Planlama ilkeleri ile uygun konut kullanımının elde edilmesi,
- 3- Kullanıcı-konut ilişkisinde öngörülen, kullanıcının sosyo-kültürel yapısının konut ve konut alanlarına yansımaları,

gibi teknik niteliklerin saptanıp çözümlenmesine yönelik bir gereksinimi içermediğinden konut sorunu hala güncelliğini korumaktadır.

4. KONUT ALANI YER SEÇİMİ KRİTERLERİ

Toplu konut alanları oluşturulurken genel olarak, mevcut kent yerleşmesindeki gelişme eğilimleri ve kent ilişkisi önemli faktör olarak dikkate alınmaktadır. Kent içi sorunlar büyük boyutlara ulaşması ve özel oto sahipliğinin artması ve özel oto ile hareketlilik, konut yeri seçiminde mesafenin etkinliğini azaltmakta, dolayısıyla kent dışında yerleşme eğilimlerini artırmaktadır. (7).

Yukarıdaki özellikler dolayısıyla toplu konut alanı yer seçiminde, kent dışı alanları tercih etmek ve bu alanların kentle bütünleştirilmesi, uygun çözümleri oluşturmaktadır. Bunun yanısıra toplu konut alanı, alan ve kullanıcı olmak üzere iki nitelikte incelenir (8);

- 1- Yerleşme alanı özellikleri,
- 2- Yerleşme alanını kullanacak olan kullanıcının özellikleridir.

Bu bağlamda yer seçimi incelendiğinde öncelikle arazinin çekiciliğini oluşturan nitelikler araştırılır. Bunlar doğal veriler olarak; su fiziki çevre, yön, bitki örtüsü, manzara, iklim v.b. dir. Yapay veriler olarak; çevre, kültürel çekicilik, yararlanmalar, hizmetler, yapılar, yollar, sosyal hizmetler v.b. olarak sıralanabilir. Bu özelliklere göre yer seçimi yapılmış bulunan konut alanlarında doğal verilerle

fiziki eşik analizi (topoğrafik harita, jeolojik yapı haritası, iklimatik harita ve sismik harita karşılaştırılarak yapılan işlem) yapılarak elde edilen en uygun yerleşme alanları saptanmalıdır.

5. KONUT ALANI PLANLAMASI VE KONUTUN BİÇİMLENMESİ

Konut yerleşmesi için uygun yer seçimi yapılan konut alanlarında dört gruptaki verilerin ışığında planlama oluşturulmalıdır. Bunlar ile;

- 1) Sosyal, demografik ve ekonomik faktörler,
- 2) Doğal faktörler,
- 3) İnsan yapısı faktörler,
- 4) Estetik faktörler,

olmak üzere konutun biçimlenmesine yönelik planlama kararlarının elde edilmesi sağlanır. Dolayısıyla toplu konut alanı yer seçimi, planlaması ve konutun biçimlenmesine yönelik politikalar saptanarak, kullanıcıya yapının ömrü doğrultusunda cevap verecek konut ve çevresi oluşturulmalıdır.

Bu esaslara göre toplu konut alanlarında arsa üzerinde yapı yoğunluğu belirli standartlara ve ilkelere göre belirlenmelidir. Kentlerde insanlar belirli bir kentsel mekan içinde yaşarlar, bu mekanlarda ise insanların birbirleriyle yatay ve düşey eksenlerde karşılaştıkları bir hareket mekanı oluşur, bu mekanın 30 dakikalık ulaşım, yarıçapı olarak tanımlanan bir yapısal mekan (konut v.b) ile serbest mekan (dinlenme v.b) olgusu vardırki, yüksek bina ile açık mekan ilişkisinin bundan dolayı standart boyutlarda çözümü sağlıklı bir kentleşmeyi oluşturur (9). Dolayısıyla bu ilkeye göre planlama kararı oluşturulup, konut tipi seçilmeli ve doğal veriler doğrultusunda konut biçimlendirilmelidir.

Dolayısıyla bu biçimlenmede az katlı, çok katlı konut ile ayrık ve bitişik konut tipleri seçilir. Böylece yapıların bir birine ve yapıların açık mekan ilişkisine yönelik olabilecek olumsuz etkinlikleri önlenmiş olur.

SONUÇ

Sonuç olarak elde edilen bu kriterler doğrultusunda kent gelişmesindeki yakın çevre arazilerinin kullanımı, toplu konut yerleşmesi için arazi eşikleri ile sınırlandırılmasıyla yatay-düşey gelişmenin kontrollü oluşmasının yanısıra sağlıklı bir kentleşme elde edilir. Bunun için;

- 1- Toplu konut alanı yer seçimi, belirlenen esaslar doğrultusunda yapılmalı
- 2- Toplu konut alanı planlamasındaki yapı yoğunluğu ve yapıların biçimlenmesinde doğal veriler gözardı edilmemeli.
- 3- Toplu konut alanı planlamasında, konut-kullanıcı-yerleşme alanı ilişkisi kurulup kullanıcının özellikleri ve isteklerine göre yerleşme oluşturulmalıdır.

Bu ilkeler dikkate alındığında toplu konut alanları rant açısından büyük farklılıklar oluşturmaz ve sorun yaratmadığı için de;

- Yapı ömrü, kullanıcının kullanım süresini belirler.

- Konut büyüklükleri değişebilirlik ilkesi esasına uygun olacağından, her kullanıcı için gereksinimlere cevap verilebilir.
- Yapı yoğunluğu sabit kalacağı için iskan gereksinimini karşılamada, konut yenileme yerine üretimi olacağından konut açığı kısa sürede giderilebilir.
- Gerek konut alanı ve gerekse konutlar daha sağlıklı mekanların oluşumunu sağlayabilir.

bu arzulanan özellikler, sonucu oluşturur.

Bu tür çalışma ülkemizdeki toplu konut politikalarının saptanmasında zorunluluk içermektedir.

KAYNAKLAR

1. ÇUBUK, Mehmet, "Şehirciliğin Doğuşu, Tekamülü ve Tekniği Hakkında", Mimarlık/Şehircilik ve Türkiye'nin Sorunları, Mimarlar Odası Şubat 1970, Ankara, Mimarlık Dergisi Yayınları No:1, Sa:257
2. ŞENYAPILI, Tansı, "Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu", Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Ankara 1978, Yayın No:27, Sa:22
3. BEKEN, Gazanfer - KAFESCİOĞLU, Ruhi, "Endüstrileşmiş Yapı Metodlarının Tatbikinin Kalkınmakta Olan Türkiye'nin Özel Durumuna Göre Analizi", Mimarlık/Şehircilik ve Türkiye'nin Sorunları, Mimarlar Odası Şubat 1970, Ankara, Mimarlık Dergisi Yayınları No:1, Sa:57-58
4. ABRAMS, Charles, "Şehirleşen Dünya ve İnsanların Mesken Mücadelesi", Yarın Yayınları, Ankara 1970, Sa:15
5. KELEŞ, Ruşen, "Konut Sorunu Açık Oturumu", Mimarlık, Mimarlar Odası Yayını, 1975 Ankara, Sayı:75/12, Sa:23
6. AKTÜRE, Teoman, "Konut Politikası Hakkında Bir İrdeleme", Mimarlık, Mimarlar Odası Yayını, 1979 Ankara, Sayı:79/3, Sa:15
7. ALBATAN, Özcan, "Büyük Kentler Dışında Toplu Yerleşme Girişimleri ve Planlama Sorunları", Mimarlık, Mimarlar Odası Yayını, 1978 Ankara, Sayı:1978/3, Sa:37
8. ERGEN, Yaşar Bahri, "Konut Alanları Planlaması Ders Notları" G.ü. Mühendislik Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 1991-1992 Ders Yılı, Ankara
9. ERGEN, Yaşar Bahri, "Yüksek Bina İle Açık Mekan İlişkinin Kent Planlamasına Yansısı", Yüksek Binalar 1. Ulusal Sempozyumu, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi 1-2-3 Kasım 1989, İstanbul, Sa:56

KENTLEŞMEDE TOPLU KONUT OLAYI VE KENT KOOPERATİFLERİ DENEYİMİ

Nural GÜRAN

Ege Koop-1. Semeykop Yönetim Kurulu Eski Üyesi
İZMİR

KENT KOOPERATİFLERİ DENEYİMİ

(Değerlendirmeler + Öneriler)

Sanayileşmede gecikmiş ülkelerin önemli sorunlarından biri de, çarpık kentleşmedir. Ekonomik nedenlerle başlayan kente göç olgusu, bugün kentleri de, kentleşmeyi de baskılamaktadır. Gecekondulaşma, bu baskının ürünüdür. Son yıllarda bir çözüm olarak denemeye sokulan KENT KOOPERATİFLERİ ise çok yenidir. Uygulamada gözlenebilen aksaklıklar, eksiklikler giderildiğinde, "Kent koop"leri, toplu konut ve kentleşme sorununun çözümünde ciddi bir seçenek olabilir.

TARİHSEL GELİŞİMİ İÇİNDE KENTLER VE KENTLEŞME

Bir yerleşim birimi olan kentlerin tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Ne var ki kentlerin toplumsal yaşama damgasını vurduğu, bir başka deyişle kent toplumuna geçildiği dönem, "sanayi devrimi" dönemidir. Kent kültüründen söz ederken sanayi toplumu kültüründen söz etmiş oluyoruz. Bu nedenledir ki bir ulusun kentleşme düzeyi ile sanayileşmesi arasında dolaysız bir bağ vardır. Kentin bir binalar yığını değil, organik bir bütün olması, ŞEHİRCİLİK gibi bir uzmanlık dalının da doğmasına neden olmuştur.

Türkiye'de Kentleşme Olgusu

Ülkemiz, sanayileşmede gecikmiştir. Buna karşılık tarım toplumunun mülkiyet düzeni çözülmüş ve köyden kente yoğun bir göç başlamıştır. Göçün baskısı ilkin barınma sorununu yaratmıştır.

1950'li yıllardan bu yana toplumumuzdaki barınma soruna iki yoldan çözüm aranmıştır:

- 1) Yapsatçı üretimi konutlar
- 2) Gecekonducular

Bu iki üretim biçimi de, kente bütün olarak bakmaktan yoksundur. Bu nedenle kentlerimiz binalarla dolarken kent niteliğini de hızla yitirmiştir. Her şeyden önce kent; parklarıyla, oyun alanları ile, tiyatro, müze, konser salonları ile kenttir. Oysa bu iki üretim biçimi de salt "konut" mantığı ile sınırlıdır.

Asıl gözden kaçan ise kentlerimizdeki yoğun kültürel yozlaşma, kısırlaşmadır. Kent kültürü, kent insanına özgü ilişkiler yok olmakta; yerine kentte yaşayan köylü kalabalıklar almaktadır. Kentleşme olgusunun da, kentleşme sorununun da bu bütünsellik içinde ele alınması gerektiği kanısındayız.

Kentleşmede Yeni Bir Seçenek:

KENT KOOPERATİFLERİ

Son yıllardan ağırlaşan konut sorunu, yeni bir çözümü zorlamıştır: Toplu konut üretiminde bir seçenek olan "Kent Kooperatifleri" gündeme gelmiştir. Gözlemlerimize kaynaklık eden "EGE KOOP" da bunlardan biridir. Aslında Ege Koop vb. kooperatif birliklerinin "yapı kooperatifi" anlayışından "kent kooperatifi" anlayışına geçtiği söylenemez. Nitekim EGE KOOP değerlendirmemizde yapı üretimine ilişkin işlevlerin öne çıktığını, kent kooperatifçiliğine

ilişkin işlevlerin geriye itildiğini görmek mümkün.

Kooperatif birliklerinin sağladığı başlıca yararları şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Birliğe bağlı kooperatiflere; arsa sağlama, projelendirme evresinde kılavuzluk
- 2) Kredi, finansman kaynakları sağlanmasına öncülük, destek
- 3) Kooperatiflerin mali denetimi ile üyenin korunması
- 4) Yapı üretiminde teknik denetim
- 5) Projelerdeki bütünsellik ile konut üretiminin, kent anlayışının bir parçası durumuna getirilmesi

Hemen belirtelim ki EGE KOOP, AİF ve Toplu Konut kredilerinin sağlanmasında, mali denetimlerde yararlı olmuştur. Ancak teknik denetimlerdeki yetersizlikler, konut maliyetlerine onarım giderleri ekleyerek ulusal servete zarar vermektedir.

Kooperatif birlikleri bilgi birikimi, deneyimli eleman kullanma gibi avantajlar sağlayabilecekken, yeterince verimli olamamıştır.

Toplu konut alanlarındaki alt yapı ve öteki kentsel gereksinimlerin sağlanması için kamu kuruluşları arasında bir koordinasyon gerekmektedir. Ege Koop'un bu alanda da çok başarılı olduğu söylenemez. Tabii bunda kamu kuruluşlarının koordinasyonu halinde çalışmaya hazır ve istekli olmamalarının da payı vardır. Kanal, su ve elektrik şebekesi kurulsun bile telefon, güzergah aydınlatması, oyun ve kültür alanları gereksinimleri karşılanmamakta. Bu yerleşim alanları, bir anlamda -sosyal yaşamları ile- modern geçekonduya dönüşmektedir.

Asıl önemlisi bu yeni yerleşim alanında kentsel yaşamın ve kültürün oluşturulması, perspektifinin, hiç olmamasıdır. Kat Mülkiyeti Yasası çerçevesinde oluşturulan "Site Yönetimleri" site yönetimlerinin hukuki, mali vb. sorunları üstüne hiçbir bilgi birikimine sahip değildirler. Site yönetimleri merkezi bir kılavuzluktan yoksundurlar.

Anlıkent Deneyimi

Anlıkent Sitesi, Ege Koop'a bağlı I. Semeykop'un alanı içinde 220 dairelik bir yerleşim birimidir. Site yönetimine geçeli bir yıl olmuştur. Bu bir yıl içinde karşılaşılan sorunlar ve getirilen çözümler şöyle sıralanabilir:

- 1) Tapu Sorunu: Devletin, toplu konut alanlarındaki tapulama işlemleri ile ilgili hiçbir önemi yoktur. Tapuların gecikmesi site ve blok yönetimlerini kısıtlamaktadır.
- 2) Yasal Sorunlar: Kat Mülkiyeti Yasası, bina bazında kimi değerlemeler getirmiştir. Yasanın "Site" bazında bir yorumu yoktur. Ana yapı-ana taşınmaz ayrımı netleşmemiştir. Özellikle blok başkanları ve site yöneticileri için pratik yasa kılavuzu gerekmektedir.
- 3) İzsu, toplu konut alanlarında yalnızca ana saati okumakta, ara saatli tüketim hesabını ve paraların toplanmasını blok başkanlarına bırakmaktadır. Geçekondan alanlarında bile ferdi okuma yapılırken, toplu konut alanlarındaki bu uygulama, bir cezaya dönüşmektedir.
- 4) Konutların iskana açılmalı iki yıl olmasına karşılık kamusal gereksinimler karşılanmamıştır. 5000 konutluk Evka-2 alanı içinde PTT, karakol, sportif tesis, oyun alanı, cami yoktur.
- 5) Sitemizde 9000 fidan, site sakinlerinin emeği ile dikilmiş, bakılmıştır.
- 6) Sitedeki ve çevredeki öğrenciler için parasız üniversiteye hazırlık etütleri düzenlenmiştir.
- 7) Anlıkent I Çocuk Şenliği düzenlenmiş, şenlik ikramları, sakinlerce hazırlanmıştır. Diş Hekimleri Odası ile işbirliği yapılarak 500 kutu diş macunu dağıtılmıştır.
- 8) Bağış yolu ile sağlanan çocuk sandalye ve masaları boyanmıştır, çocuk kitaplığı açılma hazırlığı sürdürülmektedir.
- 9) Resim-Heykel Müzesi Müdürlüğü ile işbirliği yapılarak 6-12 yaş grubuna parasız resim kursları düzenlenmiştir.
- 10) Atatürk II Halk Kitaplığı ile ortak etkinlikler planlanmıştır.
- 11) Site çevirme duvarının bir bölümü yaptırılmıştır.
- 12) İzmir Radyosunda, Anlıkent'i tanıtıcı program yapılmıştır.
- 13) Çevremizdeki diğer sitelerin oluşması için kılavuzluk edilmektedir.

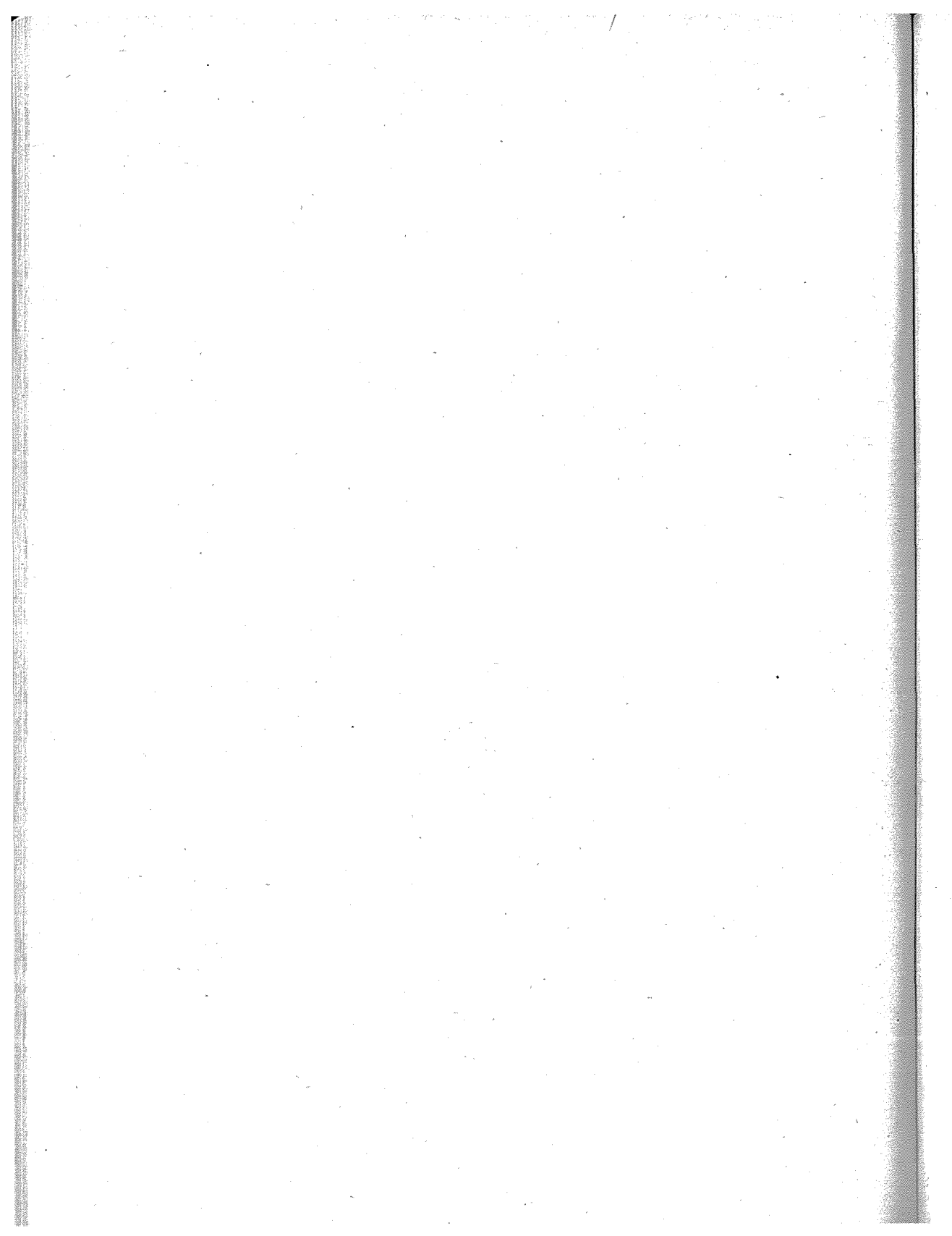
Bu çalışmalarımız, site yönetimi planı çerçevesinde, kent kooperatifçiliği anlayışı ile yürütülmektedir. Çalışmalara kitle katılımı sağlanmasına çok önem vermekteyiz. Tüm kararlar blok başkanlarının katılımı ile oluşturulmaktadır. İnsanların, oluşumuna katıldıkları kararlar, sorumluların paylaşmasını da kolaylaştırmaktadır. Yine kent kültürüne, kent yaşamı-

na katılma, çevre bilinci kazandırma yolunda önemli sorunlarımız, eksiklerimiz vardır. Özellikle toplu konut alanlarının sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin akademik araştırmalar, yoktur. Ege Koop vb. kuruluşların "KENT KOOPERATİFİ" anlayışını özümseyememiş olması, site yönetiminde sorumluluk üstlenen insanları yalnız bırakmaktadır. Sonuç olarak toplu konut alanlarının sağlıklı kentleşmenin bir parçası olabilmesi için şunları önermekteyiz:

- 1) Kooperatif birlikleri, kent kooperatifleri perspektifi kazanmalı, organizasyonlarını ve kadrolaşmalarını buna göre düzenlemelidir.
- 2) Yerel yönetimler geçekondulaşma ve sağlıksız kentleşmeye karşı toplu konut olayını ciddiye almalı, payına düşen sorumlulukları zamanında yerine getirmelidir.
- 3) Kamu kuruluşları, toplu konut alanları içinde eşgüdümlü çalışma anlayışını benimsemeli ve sorumluluklarını zamanında yerine getirmelidir.
- 4) Kent kooperatifleri, yerel yönetimler ve kamu kuruluşları birbirinden kopuk çalışma tarzını terk etmeli, eşgüdümlü planlama ve çalışma anlayışına geçmelidir.
- 5) Üniversite ve benzeri araştırma kurumları, bu yeni yaşama alanlarının sorunları üzerine eğilerek daha sağlıklı çalışmalar için kılavuz bilgiler üretmelidir.
- 6) Toplu konut alanlarında iskân sonrası yaşamın düzenlenmesinde site yönetimlerine kent kooperatiflerince yardımcı olunmalıdır. Bu amaçla eğitici çalışmalar düzenlenmelidir.
- 7) Kooperatif birlikleri, yürütülen çalışmaların ürünü olan bilgi ve belgeleri arşivleyerek ilerideki çalışmalar için deneyim kaynağı oluşturmalıdır.
- 8) Kentlerin sahibi, kentlerde yaşayanlardır. Bu anlayış gereğince bu alanlarda yaşayan insanların çalışmalara katılmalarını, kentli bilinci edinmelerini sağlayıcı önlemler alınmalıdır.

Kentleşmede toplu konut uygulaması konusunun burada tartışılması, biz toplu konut alanlarında yaşayanlar açısından umut vericidir. Bu alandaki çalışmalarıyla yaşamımıza katkısı bulunan, emeği geçen tüm araştırmacılara şimdiden teşekkür ediyorum.

Saygılarımla,
ANILKENT SİTESİ BAŞKANI
Nural GÜRAN

İlk tasarruf, gerekli olabilecek çok küçük iç mekânlara intikal ettirilerek net alan tasarrufu arttırılır.

Kalabalık aileler için hol ve koridorlarda sürme ve akardeon kapaklı dolaplar yapılabilir.

W.Ç. ve banyolarda büyük ebatlı lavaboların altı mutlaka yerli dolap veya raflarla değerlendirilmelidir.

Tam Prefabrike Yapım Sistemlerinde Koridorların İşlevlerini Zenginleştirme

Hızlı yapım sürecinde, meselâ tünel kalıp ve benzeri araçlarla yapılan planlamada sirkülasyon alanlarında, yukarıda kısmen arttırılabileceğini hesapladığım performans uygulaması, bazan kalıp tadil edilmeden sağlanabilir. Beton dökümünden sonraki bölgelerin tasarlanmasında aşırı basitliğe indirgemekten kaçınılabılır.

Endüstri Tasarımı Geliştirilerek Mekân Standartlarının Yükseltilmesi

Mutfaklarda en az çift kapılı buz dolapları; ufak ve ikinci W.C.'lerde ise 0.40 lık lavabo için sabun konacak yerlerin tekrar etüdü ve çözümü gerekmektedir.

Geliştirilebilecek Bir Betonarme Detayı

Aile kompozisyonları ve ihtiyaç değişikliklerine göre çeşitli, sırt sırta gömme raf ve dolap sistemlerine olanak verebilecek ve istendiğinde bu tertibin veya bölme duvarının 0.30 m kaydırılabileceği ucuz yastık kirişlerin dizaynı ve prefabrikasyonu tasarımda performansı arttırabilecektir.

Çiçek Penceresi

Genellikle çiçek pencereleri, istenen yönde gün ışığını, enfrarüz ve ultraviole etkilerini, kısmen maskeleyerek, fakat önemli ölçüde görsel ve işitsel mahremiyetle birlikte sağlıklı mimari yapı elemanlarıdır.

Ancak birbirine 7.20 m'den daha yakın yüksek ve diğer alçak yapılarda çiçek özelliklerinin duvar kalınlığı içinde teşhir edilmesinin yaşam hacminde çiçek ve bitkilere ayrılması gerekebilecek subjektif seçim alanlarında yer kazandırılabilir. Çift camlı çiçek penceresinin maliyeti, ısı camlı pencereden daha azdır.

Dupleks Merdiveni

Güneş evinde fazla ısı üretebilen seranın dupleks olduğu biliniyor. Bir dupleks bağımsız bölümde dahili merdivenin sera içinde, ısı konveksiyonunu kolaylaştıracak rihtsiz basamaklarla çözülmesi, kapıların kullanım periodları da dikkate alınarak, 3.5 m² kadar alanı iki maksatlı kullanışa açabilir.

Pencere

Küçük metrajlı dairelerde, genellikle ihmâl edilen tepe pencere kanadını (vasistas ve benzerleri) tercihen sürme cam olarak çözüp, normal içe açılan kanat genişliğini 40-45 cm.ye indirerek yazın içerde daha rahat kullanım yaratmak kabildir.

Erzak Taşıma İçin Monşarj

Beş kata kadar iskânda asansör kabin mecburiyeti olmayışı yüksekte oturmak zorunda kalabilecek güçsüz, hasta ve yaşlılara veya anlara bakanlara yorgunluk ve stres yüklemektedir.

Hiç olmazsa eldeki yükün, basit bir otomasyonla, meselâ hava bacaları biraz geniş tutularak, mekanik yollar ulaştırılması, asansör yanında çok cüzi bir ilk yatırımdır.

TOPLU KONUTLAR VE REHABİLİTASYON

Tanım:

Konutta "barınma" gereksinimlerinin eşelini yapan sosyal bilimciler artık dünya nüfusunun, özellikle ülkemiz nüfusunun aşırı artışından en çok etkilenen sakatlıklardan dolayı, klâsik şamalarla yetinemezler. Bir makale'de (1) "Sakatlar ne kadar rehabilitasyon, eğitim ve iş imkanlarından yararlınsa da onların bedensel ve ruhsal güçlerine göre bazı özellikler ve kolaylıklar göstermemiz gerekli" denmektedir. Sakat insan sosyal yaşamında ev dışında mücadele ettiği göre bu özellikleri en önce konutta sağlamakla, bu tutumun paralelleri mümkün meritebe şehirde çözünlemeğe çalışmak en iktisadi yöntem olabilir.

Rehabilitasyon tanımına en genel yaklaşımı: (2) "İnsan kaynaklarının yetişti - rilmesi, onarılması ve korunması olarak tanımlanan rehabilitasyon" şeklinde ifade ediliyor. Görüldüğü üzere mesele çok geniş kapsamlı etkileşim süreci - rini içerebilmektedir. Bununla beraber rehabilitasyonu gerektiren sağlık ne - denleri (3) "tüm ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de sakatlık nedenlerini, sıklık sırasıyla, kalp ve damar hastalıkları, iş ve trafik kazaları gibi travmatik hastalıklar, doğumsal, deneratif bozukluklar, enfeksiyonlar, roma - tizmal hastalıklar, akciğer hastalıkları, yaşlılık ve diğer nedenler olarak sıralayabiliriz" diye belirlenmiştir. Sakatların konutta elden geldiğince genel streslerin azaltılarak barındırılması mimari planlama ile mümkündür. Ancak standartların zenginleştirilmesi biraz ihmâl edilmektedir.

Restorasyon Açısından Endüstri Tasarımı İle Koordinasyon Gereği

İskan amaçlı restorasyonda ve yeni yapılacak sosyal konutlarda yine tıp çev - relerinde önemli sezisler vardır. "Örneğin sosyal konutlar yapılırken ilk 2-4 katın tekerlekli iskemlelerin girebileceği şekilde ev içinde uygun deği - şiklikler yapılarak sakatlara ayrılması, devlet kuruluşlarında sakatlar için eğilimli yollar yapılması, kaldırım kenarlarının alçaltılması, bu yönde atı - labilecek adımlardan birkaçıdır "(4).

Ancak mevcut yapı stokunda rehabilitasyon için tadilat düşünüldüğünde; meselâ hiç çürümemiş kapı kasalarını genişletmek, bir hayli masraflı ve zaman alacak bir iştir. Çünkü kanatlarında genişletilmesini gerekli kılar. Bu bakımdan en - düstri tasarımcılarını teşvik ederek tekerlekli kotluklar için asgari ölçüler -

(1) Prof.Dr. Rıdvan Ege; Sakatlar ve Sorunları, Milliyet Gazetesi, 18.5.1983.

(2) Prof.Dr. Güzin Dilşen; Sakatların Rehabilitasyonu ve Öneriler, Milliyet Gazetesi, 8.1.1981.

(3) İbid.

(4) İbid.

le buluşlar ödüllendirilmeli, kapı ölçüleri aynen korunarak inşaat alanla - rından tasarruf sağlanmalıdır.

Ayrıca özürünün bağımsız hareketleri bakımından meselâ güneşle şarj eden (a) enerji aküleri ile motor montaja birlikte yaşayanların kümülatif stresini azaltıcı mahiyette olur.

Stres Kontrolü ve Konut Tasarımı

Geriatrı, pediatri, özürlülük ve diğer sosyal nedenlerin sağlam kişilerdeki stres artışını azaltmaya yardımcı olmak ve yorgunluğu azaltabilmek için mimari literatürde günümüze kadar gelişmiş tasarımlar mimari eğitimin özellikle % 30'ları aşan cahil kitleye kolay erişmemesi ve diğer etkenlerle uygulamada dikkate alınmamaktadır.

Benim bu konuda değinmek istediğim özellik, farklı yaş ve sağlık kategorileri için ortak çözümler bulunmasıdır.

Evde bazı çalışma alanları ile mutfak WC ve banyolardaki tezgah ve raf ölçüleri sadece yetişkinlerin değil, çocukların (1) yaşlı veya sakatlarla evde tedavi olanların da çalışabileceği ve erişebileceği konum ve boyutlarda yapılabilir.

Yorgunluk ve stres azaltmak için yeteri kadar dizayn ve teçhizat zenginliği, alternatif depolama, saklama ve teşhir olanakları, yeteri kadar ışık değişkenliği, ses tecridi ve çabuk erişilebilirlik temel ilkelerdir.

Mutfakta tezgah altında ve üzerinde 0-0,30 m düşey mesafede her şeyin, en azından kişinin kendi kendine yeterli olup bir kriz süresince diğerlerine de destek sağlayabilmesi için, en kolay ve en süratli bulunabildiği yerler olduğunu unutarak stil şekilciliği 2000'li yıllara uyum sağlamak güçtür. Yine mutfak üst dolaplarında en az bir cam kapak ardından seramik ve cam eşyayı görmek ve toplanmıyacağı için yıkama külfetini azaltmak gibi seçimlere önem verilmelidir.

Toplu konutlarda, özellikle kura ve diğer usullerle kullanıcıların belirlenebilmesi halinde, mutfak tezgahlarında 0,72 m ve 0.85 m. olmak üzere çift yükseklik standardı kurulması, hatta gerektiğinde yıllar sonra tekrar tadil edilebilmesi için cephe çözümlerine dikkatle yön verilebilir.

Ufak mutfaklarda en az bir adet sürme kapaklı dolaplar, sadece göz hizasına yakın renkli fayans ve akardeon kapaklar hem yer kazandırıcı hem de stres azaltıcı düzeyde tutabilmeye yarayan önlemlerden birkaçıdır.

Yine özellikle özürülülerin kendi işlerini görmeleri bakımından, sadece alandan kazanmak üzere kurutma apareyinin, çamaşır makinesi üzerindeki bir nivoya monte edilmesi, çamaşır asma stresi yaratacığından daha olumlu mekanik düzenlemeler teşvik edilebilir.

SONUÇ

Ulaştırma vasyonalizasyon ve rehabilitasyon kavramları içeriği ile mekân standartlarının geliştirilebileceğine değindiğim bu tebliğde konut yatırımlarını ilkelerinin sağlıklı kişilerle sakatların birlikte barınabilmesi bakımından da ele alınması gerekliliği ve bazı optimizasyon önerileri düşünüldü.

Ali Çelener, Konut Yatırımı Ne Zaman Ölü Yatırım Değildir, Konut Kongresi-Bildiri, 21.1.1986, S. 137. T.M.M.O.B. Mimarlar Odası.

REFERANSLAR

- Bayazıt, N. 11.12.1985 TOPLU KONUT SORUNU İÇİN STANDART GEREKLİ
Milliyet Gazetesi.
- Çelener, A. 21.1.1986 T.M.M.O. Mimarlar Odası İstanbul Şubesi BARINAKSIZLA-
RA KONUT KONGRESİ Bakı: Dr. Feral Eke
- Dilşen, G. 8.1.1981 SAKATLARIN REHABİLİTASYONU VE ÖNERİLER
Milliyet Gazetesi.
- Ege, R. 18. 5.1985 SAKATLAR ve SORUNLARI
Milliyet Gazetesi
- Karataş, B. 23.5.1985 KONUT SORUNUNDA SAYISAL ÇÖZÜM YALNIZ BAŞINA YETERLİ
DEĞİL.
Milliyet Gazetesi.

Türkiye'de 15.Dünya Şehircilik Günü
3.Türkiye Şehircilik Kongresi
6-7-8 Kasım 1991-İzmir

Türkiye'de Şehirciliğin Gelişiminde
Son 30 Yılın Değerlendirilmesi
Kongre ve Panel Sonuçlarının
Derlemesi (*)

(*) Kongre ve Panel Sonuçları:

Kongre ve Panel Oturumlarında Görev Alan Raportörler:

Doç.Dr.Aykut Karaman ,Doç.Dr.Şule İnankul

Dr.Ahmet Uzel, Dr.Sezai Göksu,Dr.Yalçın Ünal,Dr.Hülya Koç,Dr.Emel Göksu

Dr.Kamutay Türkoğlu, Dr.Ülker Seymen, Dr.Yıldırım Oral

Feridun Duyguluer, Sema Doğan, Ümit Özcan, Funda Altınçekic,
Semahat Sevinç'in katkılarıyla

Prof.Dr.Mehmet Çubuk (Genel Raportör)

Dr. Zekai Görgülü DŞG TD Komite Genel Sekreteri

Prof.Dr.Mesut Ayan (Düzenleme Komitesi Üyesi)

tarafından hazırlanmıştır.

Sonuçları Sunarken:

Fransız araştırmacı Jean-Francois Tribillon Dünyada şehirciliğin doktrinal gelişmesinin endişe verici olduğunu belirtmekte ve şehirciliğin kendi hipertropisinden ızdırap çektiğini söylemektedir.(1)

Bu görüşe katılmamak olası değildir.

Dünyada önemli gelişmeler ve değişmelerin olduğu, gelişmiş ülkelerin de bazı kuramları sorguladığı bir dönemde ülkemizin de bu değişim ve gelişmeden etkilendiği, yapısal değişim ve dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Ne varki Türkiye'de her alanda giderek daha olumsuzlaşan değişmeler de izlenmektedir.

Örneğin D.P.Teşkilatının öneminin azaltılması-şehircilikten sorumlu İmar ve İskan Bakanlığının kaldırılması, Kentsel toprakların, tarım alanlarının belli hedeflere dönük değerlendirilmesi, yerel yönetimlerin elde ettikleri bazı yetkilerin çeşitli yollar da geri alınışı, Belediyeler üzerindeki anti demokratik uygulamaların artması gibi bu gelişmeler ve değişmelerin oluşturduğu süreç içinde Türkiye'de ortaya çıkan çok önemli birikimin henüz değerlendirilemeyeşi, genel çerçeve dışında kalması yaşayan planlama sürecinin kısıtlandığı, giderek geçmişte ortaya çıkan önemli gelişmelerin, deneyimlerin oluşturduğu bütünün parçalandığı ve bu süreçteki yaklaşım yönteminin dışında bırakıldığı görülmektedir. Oysa, bu birikimler, deneyimlerden yararlanarak daha öteye ve çağdaş bir yönetime (prospektif yaklaşım yöntemine) ulaşmak gerektiğinde kaçınılmaz olarak belirmektedir.

Ülkede mevcut koşullarda böyle bir yaklaşıma olanak verecek, yasal çerçevede şehircilik ve imar eylemini bütünleştirecek-böylece arazi kullanımına egemen olunacak, kent çıkarını, insan yaşamını ve çevreyi koruyacak kuralları, sistemleri ve araçları geliştirmek gerekmektedir.

Bu durum herşeyden önce Türk Şehirciliğinin Kurumsal sisteminin oluşturulmasını ve bu sistem içinde vazgeçilmez hedeflerin belirlenmesini gerektirmektedir.

Bu hedeflerin en önemlisi arazisel mülkün yönlendirilmesi ile ilgilidir. Diğer hedefte kuşkusuz yönetsel ve hukuksal yönlerden arazinin kullanımının denetlenmesini getirecek kuralların belirlenmesidir.

O halde çok önemli temel sorun şehircilik hukukunu çözecek olan arazi kullanımının denetimi olmaktadır.

---

(1) Jean-Francois Tribillon

Görülüyor ki, ülkesel ve bölgesel ve kentsel mekânın organizasyonunda geleneksel ya da mevcut biçimler artık yeterli olamamaktadır.

Kentlerin düzenlenmesinde, gelişmeleri ve hâlini yeni isteklerini cevaplayan çözümler ortaya konamamaktadır.

İşte bütün bu konular kongre boyunca oturum ve panellerde tartışılmış ve bazı somut sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçları genelde, kentleşme, planlama ve özel planlama alanlarındaki saptamalar, gözlemler, öneriler bütünü olarak derlemek olasıdır.

Aşağıda bu ayırım içinde sentez-sonuç derlemesi sunulmaktadır.

Sonuçlardan yararlanılması dileklerle.

Prof. Dr. Mehmet Çubuk

D.Ş. Günü Türkiye Daimi Komitesi
İcraattan Sorumlu Başkan

1. GENEL VE ŞEHİRCİLİKLE İLGİLİ SONUÇLAR

.Türkiye'de planlama içindeki sorunları çözecek, kurumlar, kavramlar üreterek planlamaya katkı sağlayacak çevreler yeterli şekilde oluşmamıştır.

.Türkiye'de bugün kent planlama pratiğinde kurumsallaşma olmasına rağmen meşruiyet bulunmamaktadır.

.Türkiye'de plancı karar çevrelerini tanımamış henüz toplumsal yandaşlar bulamamış ve sivil toplum hareketleri yeterince gelişmemiştir. Dolayısıyla bunlar planlamada asıl sorunları oluşturmuştur.

.Planlama pratiğinin sürekli olarak sorgulanması yapılamamıştır.

.Türkiye'de gerek planlama süreci, gerekse planlama otoriteleri açısından ülkesel bütünlük çerçevesinde kademelenme kurulamamış ve genelde bir şehircilik hukuku oluşturacak bütünlükte yasal strüktür yaratılamamıştır.

.Dolayısıyla Türkiye'de kentsel gelişme yönlendirilememiş, gelişmenin sağlıklı tamamlanabilmesi için yerel ölçeğe kadar inilerek bütünlük ve tamamlanabilirlik sağlanamamıştır.

.Bir başka deyişle ülkemizde şehircilik ve planlama uygulamalarını yönlendirici ve tanımlayıcı bir yasa ve gereklerini oluşturmak için, devletin şehircilik ve planlamaya bakışı net olarak ortaya konamamıştır.

.Türkiye'de plan kavramları eskimiş olup, planlar geleceğe dönük, bütünlüşmeye yönelik ve düzeltici nitelik kazanamamıştır.

.Ayrıca bu planlar yenilik ve değişikliklere açık olamamış ülkenin ekonomik ve politik çerçevesiyle de ilgili kılınamamışlardır.

.Türkiye'de önceki ve yürürlükteki imar yasaları yetersiz kalmış, yerleşme ve yapılaşma ile ilgili olarak yeniden anlamlı ve olumlu olarak düzenlenememişlerdir.

.Ayrıca Türkiye'de son otuz yılda çıkarılan af yasaları yürürlükteki yasalar bağlamında mülkiyet ile çifte standart oluşturmuştur. Bu ortamda "yasalara saygılı planı" kabul edenler adeta cezalandırılmış, olumsuz davranışlar ise ödüllendirilmiştir.

.Diğer bir deyişle kapsamlı ve tutarlı bir yasal çerçeve henüz oluşturulmamıştır.

.Ülkemizde planlama çalışmaları kentsel yaşamın kalitesinin ne olduğuna yanıt getirememiş ve nasıl bir kentsel yaşam içinde olmamız gerektiği araştırılmamıştır. Bu amaç hedef olarak yasal istek ve yaptırım haline getirilememiştir.

.Bu doğrultuda planlama anlayışı ve plan hazırlama teknikleri değiştirilememiş, mülkiyetin planlaması konusu sorumluluktan öte bir zorunluk haline getirilememiş, ülkede arazisel mülkün yönlendirilmesi için bir temel yasa yapılamamıştır.

.Türkiye'de uygulamalar; plancıyı uygulamasına yabancılaştırmış, plan dışına itmiş ve küstürmüştür.

Dolayısıyla plancılar uygulanamayan plan yapan kişi olma baskısını ve yanlışını yaşamaktadırlar.

.Türkiye'de kentlerimizde alt yapı kuruluşları bir bölgede hızlı dönüşüm gerekli olacak alt yapıyı aynı hızda gerçekleştirememiştir.

Mevcut kurum ve kuruluşlar ise bu olanaklardan uzak kalmıştır.

.Türkiye'de kentlerimizde görülen gecekondular olgusu dönüşüm geçirmiştir. Günümüzde gece kondu artık farklı niteliklere sahip olmuştur. (hisseli parsel) Bu farklılık gecekondular kesimini marjinal sektörden uzaklaştırmaya başlamış ve farklı yaşama-kente katılma biçimleri ortaya koymuştur.

Halk genelde plan dışı kalmış, bu yol önceleri yasadışı olarak açılmış, sonrada yasallaştırılmıştır.

.Ülkede kentlinin yaşam biçimi kentleri biçimlendirmiş ve yön vermiştir.

Bunu fiili olarak gerçekleştirenler plancılar değil uyumsuz yapılaşmaya ve gecekonduları yapanlar olmuşlardır.

Plancı sürekli gelişmelerin gerisinde plan kararlarını oluşturmak ve izlemek zorunda kalmıştır.

.Ülkemizde kent planlama sürecinde bilim-ahlak etkinliği henüz oluşmamıştır. Oluşmadığı gibi bilim adamları ve uygulayıcılar arasında da bir iletişim ve uyum sağlanamamıştır.

.Ortaya çıkan imar suçlarının kamu suçu gibi tanınması gereği doğmuş, fakat yeterli koşullar henüz yaratılamamıştır.

.Günümüzde turizm olgusunun değişen yapısı hemen hemen tamamen kıyılarda yoğunlaşmış, kıyılarımız uygulanan yanlış politikalar sonucu "Doğal Kaynak" olma özelliğini fazla yitirmeye başlamıştır. Yasal mevzuat ise bu yanlış politikaların önemli bir parçasını oluşturmuştur.

- .Bu yanlış politikalarından ötürü kıyı yerleşmeleri yönetim açısından farklı bir statüye kavuşturulamamıştır.
- .Kıyı yerleşmelerinde yerel yönetimler; bir yandan oluşan hızlı nüfus artışının yarattığı hizmet sorunları, bir yandan da bir "hak" tartışmasıyla ilgili sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.
- .Turizm planlamasında temel sorunlar turizm alanına geren mevzuatın karmaşıklığı ve çokluğu ile yetki çakışmasından ve yanlış uygulamalardan kaynaklanmıştır.
- .Turizm planlamasında yetkileri konusundaki kargaşayı çeşitli yönetmelikler artırmıştır.
- .Yerel yönetimler yetki kullanımında gereken hassasiyeti gösterememişler ve dolayısıyla turizm olumsuz şekilde etkilenmiştir.
- .Yerel düzeydeki sorunların önemli bir bileşeni olarak görülen turizm ülgede tek kalkınma kaynağı olarak gösterilmiştir.
- .Türkiye'de koruma ve turizm ikilemi önemli sorunlar paketi oluşturmaktadır.
- .Turizm sektöründe hızla turizme açılan tarihi çevrede, yöre hatta ülke halkı göz ardı edilmiştir. Böylece turistik getolar oluşmuş, korumanın ideolojik boyutları yadsınmış, alt yapısız, yerel mimariye uyumsuz, doğal ve kültürel mirası tahrip eden geri dönülemez kayıplar yaratan uygulamalar başlamıştır.
- .Dolayısıyla turizm girdisi ile koruma amaçlı planlama süreci dışında tutulan halk korumaya ve turizme sahip çıkamamış, turizmin sağladığı olanaklardan yeterince yararlanılamamıştır.
- .Turizmin tarihi çevrelerde yarattığı olumsuz etkilerin kaynağı sadece fiziksel planlar değildir. Üst ölçek planlama politikaları, uygulamaya geçişte onay, yasal boşluklar, örgütlenme, organizasyon, halkın katılımı, ve koruma konusundaki eğitimsizlik de olumsuzlukların önemli bir bölümünü oluşturur.
- .Turizm, eski dokuyu ve yapıları kendi talebine göre şekillendirmede ve tarihi çevrenin özgünlüğünde büyük ölçüde değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Yani turizm ve koruma arasında gözlenmekte olan çatışma sorunun kaynağını oluşturmuştur.
- .Koruma yaklaşımının tarihi çevrelerde ticari amaçla ele alınmaya başlaması tarihi dokularda hızlı bir işlevsel ve ekonomik dönüşüme ivme kazandırmıştır.

.Kentlere asıl kimliğini verecek olan tarihi doku yeni yapılanma ile yok edilmeye başlamıştır.

Eski doku, yeni düzenleme çalışmalarına kültürel ve kentsel kimlik olarak kaynak veri oluşturmamıştır.

.Türkiye'de son otuz yıldır planlama çalışmalarında gerçek anlamda plan hedeflerine ulaşılamamış, planlama çalışmalarında tasarım ilkeleri gerçekleştirilememiştir. Kentsel estetiği oluşturan öğeler ortadan kalkmış, planlamada tasarım ilkeleri yer almamış ve planlama sürecinde kentlerin özgün dokusu kaybolmuştur.

2. ÖNERİLER VE ÖNLEMLER

O halde;

Bugün artık şehircilik sorunlarının ülkenin en önde gelen sorunları olarak ele alınması gerekmektedir.

.Ülkedeki gelişmişlik, az gelişmişlik ve gelişmemişlik çizgisindeki beşeri yerleşmelerin farklı istek ve gereksinimlerini karşılayacak ve aynı zamanda aradaki farklılığı kademeli olarak giderecek, yaptırım getirecek ulusal bir strüktür yaratılmalıdır.

.Ülkede arazi yönetimi ve uygulam aşamasında tam yetkili bir kurum oluşturulmalı ve yerel ölçekteki katılım sağlanmalıdır.

.Sürükleyici yol gösterici olarak sanayileşme ile kentleşme arasında denge kurabilmek için kentsel toprak reformu düşünülmelidir.

.Bu koşutta aynı zamanda kentlere göçün önlenmesi için kırsal toprak reformu da getirilmelidir.

.Ülkede giderek artan toprak talebini karşılamak için geleceğe dönük yeni kentsel topraklar hazırlanmalıdır.

.Ülkede *plancılar insan, doğa, toplum ilişkilerinin kurallarını, kültürünü* yeni bir planlama felsefesi çerçevesinde gündeme getirmeli ve bu felsefeyi yaşama geçirmek için yeni bir planlama modeli ilkeleri yaratılmalıdır.

.Dolayısıyla da plan alanını geliştiren yeni bir plancı tipi geliştirilmelidir.

.Başarısını iyi plan yapmaktan çok planın uygulamasında gören plancılar yetiştirilmelidir.

.Dünyada, endüstrileşmenin, ekonomik kalkınmanın kentlere getirdiği sıkıntıyı bir tepki olarak çıkan ve post-urbanizm olarak nitelenen olay çerçevesinde kent yaklaşımı alt ölçeklerde proje paketleri olarak getiren kentsel tasarım disiplini belirlemiştir. Dolayısıyla,

ülkede şehirciliğin kurumsal sistemi oluşturulurken planlama-tasarım süreç bütünleşmesine gidilmeli yasal ve kurumsal yapıda kentsel tasarım uygulama zorunluğu yerini almalıdır. Bu amaçla,

milli bütçede kentsel tasarım projelerinin gerçekleştirilebilmesi için kentsel düzenleme fonu oluşturulmalıdır.

.Türkiye'de planlama tek taraflı savunucu planlama değil genelde ortak çıkarları ve aynı zamanda kişilerin çıkarını da savunabilen bir ele alışın ürünü olmalıdır.

.Dolayısıyla planlarda toplum yasası ve kişi mülkiyet hakları dengelenmelidir.

.Kent planlama pratiğinde plan meşruiyeti toplumsal olarak sağlanmalı ve planın gereksinimlerine dönük şekilde yapılmalıdır.

.Ülkede gelecek endişesi; nüfusun artışı göçler ve kentleşme hızı yakın gelecekte yeni alanların kentleşmeye açılmasını gerektirmektedir. Bu ise yeni bir ülkesel arazi politikası yaratılmasını zorunlu kılmaktadır.

.Bu günkü kentsel alanların sınırları içinde bu gelişmeleri çözmek olası değildir. Dolayısıyla planlamada ülkeye özgü yeni ölçekler bulunmalı, yeni planlama modeli oluşturulmalıdır.

.Böyle bir model, plancının devamlı içinde olduğu sorunları izleyen ve çözen uygulanabilen bir plan tipi ortaya koymalıdır.

.Artık turizm olgusu dinlenme-eğlenme ve boş zamanları değerlendirme olgularıyla bütünleşmiştir. Ne yazık ki turizm olgusunun değişen yapısı hemen hemen tamamen kıyılarda yoğunlaşma politikalarıyla ortaya çıkmıştır. Bugün bu politikaların değişmesi gerekmektedir.

.Türkiye'de bugün artık planlama-tasarım arasındaki yaşanan gerginlik giderilmelidir. Tasarım-bilim-planlama üçlüsü gerçek konumda ele alınmalı ve karşılıklı ilişkiler belirlenmelidir.

.Dolayısıyla kentsel tasarım disiplininin, imar planları ile varılmayan sonuçları elde etme de bağlayıcılık niteliğinden kesin olarak yararlanılmalıdır.

.Planlamada daha hızlı bir karar mekanizması oluşturabilmek için eylem alanları planlaması kavramının ve uygulamasının zorunlu olarak sağlanması gereği vardır. Bu planlar tek elden ve topluca gerçekleştirilmeli ve yasal tabanı oluşturulmalıdır.

KONGREYE KATILANLARIN LİSTESİ

Soyadı - Adı	Görevi-Ünvanı	Bağlı Olduğu Kurum
ADISANLI Vahide	Şehir Plancısı	Serbest
AKALIN Bilge	Şehir Plancısı	Çeşme Belediyesi
AKDEMİR Hürşit	İnşaat Mühendisi	İzmir Büyük Şehir Bel.
AKGÖNÜL Nuket	Mimar	Aydın Bay.İskan Md.
AKIN Memnune	Şehir Plancısı	Konak Belediyesi
AKIN Oya	Arş.Görevlisi	Yıldız Üniversitesi
AKPINAR Figen	Şehir Plancısı	İller Bank.Genel Md.
AKTAŞ Kutlu	Vali	İzmir Valisi
ALATAN Haluk	Öğr.Gör.	O.D.T.Ü.
ALGİM Ergin	Yrd.Doç.Dr.	D.E.Ü.
ALKINCI Selma	Şehir Plancısı	Bornova Belediyesi
ALPASLAN Gamze	Şehir Plancısı	Serbest
ALPASLAN Zuhâl	Yüksek Mimar	İller Bank. I. Böl.Md.
ALTABAN Özcan	Öğr.Gör	O.D.T.Ü.
ALTINÇEKİÇ Funda	Arş.Gör.	D.E.Ü.
ARAS Günay	Şehir Plancısı	Serbest
ARKON Cemal	Prof.Dr.	D.E.Ü.
ARSLANOĞLU Rana	Öğ.Gör	Uludağ Üniversitesi
ARU A. Kemal	Prof.	M.S.Ü.
ATAY Çınar	Prof.Dr.	D.E.Ü.
AYAN Mesut	Prof.Dr.	D.E.Ü.
AYBER Orhan	İnş.Müh.Od.Bşk.	İnş.Müh.Od.
AYDAR Esin	Prof.Dr.	D.E.Ü.
AYGEN Sezar	Mimar	Türk Belediyecilik Der.
AYSU Emre	Prof.Dr.	Yıldız Üniversitesi
BAKİM Esin	Şehir Plancısı	Bursa Büyükşehir Bel.
BARIŞKIN Cemalettin Y.	Mimar	M.S.Ü.
BAŞARIR Öztürk	Mimar	Serbest
BAŞER Gürcan	İnş.Müh.	Serbest
BATTALGAZİ Siret	Y.Mim.	İller Bank. I.Böl.Md.
BERKSAN	Y.Mimar	Serbest
BETİN İsmet	Şehir Plancısı	Bursa Büyükşehir Bel.
BEYRU Rauf	Prof.Dr.	-----
BİLSEL Ayça	Öğr.Gör	Gazi Üniversitesi
BİLSEL Güven	Öğr.Gör	Gazi Üniversitesi
BİNGÖL Nahit	Şehir Plancısı	Bayındırlık ve İskan Bak.
BİRSEL Cana	Arş.Gör.	O.D.T.Ü.
BAYER Sevinç	Şehir Plancısı	Menemen Belediyesi
BOSTANCI Jale	Şehir Plancısı	İller Bankası
BOYACIOĞLU Selman	Şehir Plancısı	İzmir Büyükşehir Bel.
BÜTÜN Günay	Biyolog	Demir İnş. A.Ş.
BUYUKÇULHA İnci	Şehir Plancısı	Serbest
BUYUKDİGAN İlter	Yrd.Doç.Dr.	Trakya Ün.
CANDAN Ercan	Şehir Plancısı	Bursa Büyükşehir Bel.
CEYLAN Hülya	Şehir Plancısı	Serbest

ÇAKANŞİMŞEK Dilek	Şehir Plancısı	Serbest
ÇAPRAZ Cemal	Öğr.Gör	Emekli
ÇEÇEK Mustafa	El.Y.Müh.	Toplu Konut İdaresi
ÇELİK Murat	Şehir Plancısı	Başb.GAP Böl.Baş.Kalk.Da
ÇENELİ Şengül	Mimar	Bornova Belediyesi
ÇETİN Tuncay	Şehir Plancısı	Karşıyaka Belediyesi
ÇETİNER Ayten	Prof.Dr.	i.T.Ü.
ÇETİNKAYA Fatma	Şehir Plancısı	Kent-Koop
ÇETKEN Meral	Harita Müh.	Tapu Kad. Böl.Md.
ÇEVEN Nurten	Şehir Plancısı	Bursa Osmangazi Bel.
ÇEVİK Namık	Prof.Dr.	D.E.Ü. Rektörü
ÇİLİNGİR Tolga	Arş.Gör.	D.E.Ü.
ÇUBUK Mehmet	Prof.Dr.	M.S.Ü.
DALOKAY Belemir	Peyzaj Mim.	Dalokay A.Ş
DEMİR Rezzan	Şehir Plancısı	Bayındırlık ve İsk.Md.
DEMİRBAŞ	Şehir Plancısı	İller Bank.Gen.Md.
DİKÇİNAR Berna	Uzman	Yıldız Ün
DOĞAN Sema	Arş.Gör.	D.E.Ü.
DÖNMEZ Sevgi	Şehir Plancısı	Keçiören Belediyesi
DRAHOR Dilara	Şehir Plancısı	Bayındırlık ve İsk.Müd.
DRAHOR Mahmut	Şehir Plancısı	Serbest
DUNDAR Fatma	Şehir Plancısı	Keçiören Belediyesi
DUYGULUER Feridun	Şehir Plancısı	İller Bankası
DÜZSÖZ Mine	Mimar	Serbest
EKİNCİ Oktay	Şehir Plancısı	Serbest
ELLEZ Fatma	Şehir Plancısı	İller Bank.III.Böl.Md.
EMRE Filiz	Şehir Plancısı	Çanakkale Belediyesi
ERDELER Osman	Şehir Plancısı	İstanbul Büyükşehir Bel.
ERÇETİN Yalım	Şehir Plancısı	Bornova Belediyesi
ERDİCAN Bahar	Şehir Plancısı	Bornova Belediyesi
ERDOĞAN Serap	Öğr.Gör	O.D.T.Ü.
EREN Deniz	Öğr.Gör.	Uludağ Üniversitesi
ERGEN Yaşar Bahri	Yrd.Doç.Dr.	Gazi Üniversitesi
ERGIN Şenel	Doç.Dr.	D.E.Ü.
ERKİZAN Refika	Mimar	İzmir Büyükşehir Bel.
ERKMEN Kazım	Gazetesi	Türkiye Gazetesi
ERKUN Safa	Prof.Dr.	M.S.Ü.
EROL Cemalettin	Şehir Plancısı	Serbest
EROL Demet	Arş.Gör.	Gazi Ün.
ERYOLDAŞ Akın	Öğr.Gör	M.S.Ü.
ERTAŞ Gürkan	Yat.Gen.Müd.Yrd.	Turizm Bakanlığı
ERTEM Ahmet	İnş.Müh.	Demir İnş A.Ş
ESMER Özcan	Öğr.Gör	O.D.T.Ü.
EVSİN Yüksel	Gazeteci	Zaman Gazetesi
GEDİKOĞLU Cumhur	Şehir Plancısı	Serbest
GENÇ Nevil	İnş. Müh	İzmir Büyükşehir Bel.
GENÇTÜRK Zerrin	Şehir Plancısı	Ankara Büyükşehir Bel.
GEYİKÇİ Ahmet	Gazeteci	ANKA Ajans
GEZİM Güner	Mimar	İller Bankası Gen.Müd.

GÖÇER Orhan	Prof.Dr.	Yıldız Üniversitesi
GÖKSU Sezai	Yrd.Doç.Dr.	D.E.Ü.
GÖKSU Emel	Yrd.Doç.Dr.	D.E.Ü.
GÖKÇEN Turgay	Arş.Gör.	M.S.Ü.
GÖRER Nilgün	Arş.Gör.	Gazi Üniversitesi
GÖRGÜLÜ Zekai	Yrd.Doç.Dr.	Yıldız Üniversitesi
GÜLER Nuket	Şehir Plancısı	İzmir Büyükşehir Bel.
GÜLERMAN Ali Rıza	Şehir Plancısı	İzmir Büyükşehir Bel.
GULGEÇ İlhan	Y.Mimar	İller Ban. İmar Da.Bşk.
GULTAY Nilgün	Mimar	İzmir Turizm İl Md.
GÜNEŞ Güler	Şehir Plancısı	İzmir Büyükşehir Bel.
GUR Güneş	İnş.Müh	Serbest
GURAN Nural	Öğretmen	Serbest
GURKAN Nuriye	Şehir Plancısı	Ankara Büyükşehir Bel.
GÜVEN Galip	Şehir Plancısı	İller Bank.Gen.Müd.
HÜSEYRİ Biriz	Mimar	Bayındırlık ve İskan Bak.
HAZAROĞLU Tülin	Şehir Plancısı	Serbest
İŞİK Mensure	Şehir Plancısı	Serbest
İŞIKPINAR Ertürk	Mimar	İller Bank
İNANÇUL Şule	Doç.Dr.	M.S.Ü.
İŞLER Behiye	İnş.Tek.	Bornova Belediyesi
KAHRAMAN Arzu	Şehir Plancısı	Yıldız Üniversitesi
KAMİLLER Tamer	Y.Mimar	Demir İnş.AŞ.
KAPLAN Gülşen	Şehir Plancısı	Kartal Belediyesi
KAPLAN Hülagü	Öğr.Gör	Gazi Üniversitesi
KAPTAN Hüseyin	Prof.Dr.	Yıldız Üniversitesi
KARAÇORLU Tuncay	Şehir Plancısı	TMMOB Şeh.Pl.Od.İzmir Şb.
KARAMAN Aykut	Doç.Dr.	M.S.Ü.
KARAMAN Zerrin T.	Doç.Dr.	D.E.Ü.
KARAMURTOĞLU Sinan	-----	Urla Koop Genel Bşk.
KARASU Ali Rıza	Gazeteci	Zaman Gazetesi
KARAYALÇIN Murat	Belediye Başkanı	Ankara Büyükşehir Bel.
KAVAKOĞLU Ufuk	Şehir Plancısı	İzmir İller Bank.Böl.Md.
KAYA Ayşe	Şehir Plancısı	Serbest
KAYA İciial	Öğr.Gör.	M.S.Ü.
KAYAOĞLU Nevin	Mimar	İller Bankası
KELEŞ Cemile	Mimar	İller Bank. III.Böl.Md.
KELEŞ Ruşen	Prof.Dr.	A.Ü.S.B.F.
KESKİN Ahmet	Prof.Dr.	i.T.Ü.
KILDIŞ Sevgi	Mimar	Karşıyaka Belediyesi
KIRAN Emel	Şehir Plancısı	Bayındırlık ve İsk.Bak.
KIRIM Aydın	Şehir Plancısı	Serbest
KIRZIOĞLU İlgar	Yrd.Doç.Dr.	Atatürk Üniversitesi
KIYAK Demet	Mimar	Bornova Belediyesi
KİPER Perihan	Y.Şehir Plancısı	İller Bank. Genel Md.
KİTAPÇI Senihi	Şehir Plancısı	TMMOB Şeh.Pl.Od.Bşk.
KOCAEFE Mustafa	Mimar	Kültür Bak.
KOCATUĞ Yılmaz	Şehir Plancısı	Serbest
KOÇ Ercan	Arş.Gör.	Yıldız Üniversitesi

KOÇ Hülya	Yrd.Doç.Dr.	D.E.Ü.
KORÇA Ferver	Arş.Gör.Dr.	i.T.Ü.
KORKMAZ Erdem	Şehir Plancısı	Karşıyaka Belediyesi
KOYUNLULAR Feray	Şehir Plancısı	Bursa Nilüfer Belediyesi
KOYUNLULAR Hakan	Şehir Plancısı	Serbest
KÖKOĞLU Yasemin	Mimar	Karşıyaka Belediyesi
KUNTAY Mustafa	Emekli	-----
KUNTAY Orhan	Prof.Dr.	Gazi Üniversitesi
KUTSAL Pınar	Öğr.Gör	Yıldız Üniversitesi
KUYAŞ Einnur	Bilgisayar Uzm.	-----
KÜÇÜKERBAŞ Fulya	Şehir Plancısı	Serbest
MOLVA Sevgi	Mimar	Serbest
MUFTUOĞLU Semra	Mimar	izmir Büyükşehir Bel.
OCAKÇI Mehmet	Yrd.Doç.Dr.	i.T.Ü.
OK Rahime	Şehir Plancısı	Serbest
OKYAY Tahsin	-----	Bayındırlık ve İsk.Md.
OLGUN Osman	-----	Şube Md.
ORAL Nihal	Y.Mimar	Serbest
ORAL Yıldırım	Öğr.Gör	D.E.Ü.
ORBAY Yeşim	Arş.Gör.	D.E.Ü.
ORHON Onur	Eğitim Koord.	Marmara Bel. Birliği
ÖKTEN Nermin	Yrd.Doç.Dr.	Karadeniz Teknik Ün.
ÖZAYDIN Levent	Öğr.Gör.	M.S.Ü.
ÖZCAN Belma	Mimar	-----
ÖZCAN Umit	Şehir Plancısı	TMMOB Şeh.Pl.Od.
ÖZÇAKIR Mehmet	-----	Bayındırlık ve İsk.Şb.Md.
ÖZDEŞ Ayfer	Mimar	Özel Şirket
ÖZDEŞ Gündüz	Prof.Dr.	Yıldız Üniversitesi
ÖZGÜR Hüseyin	Arş.Gör.	D.E.Ü.
ÖZTÜRK Ayfer	Şehir Plancısı	Konak Belediyesi
ÖZTÜRK Mehmet	İktisatçı	Demir İnşaat A.Ş.
PALABAN Nezhin	Teknisyen	Bornova Belediyesi
PALASTAR Muhammed	İnşaat Müh.	Ege-Koop
PEHLIVAN Simin	Şehir Plancısı	Ulaştırma Bak.
RAMAZANOĞULLARI S.	Şehir Plancısı	TMMOB Şeh.Pl.Od.İst.Şb.
RUSÇUKLU Kutlu	Şehir Plancısı	izmir Büyükşehir Bel.
SABAZ Ekrem	Şehir Plancısı	Botas
SAKAGIL Gülcan	İlkokul Öğretmeni	Yahya Kemal Bey. İlk.
SAKALLI Hafize	Şehir Plancısı	Serbest
SANRI İhsan	Şehir Plancısı	Trakya Üniversitesi
SARIŞIN Ahmet	Belediye Başkanı	Konak Belediyesi
SAYAR Mustafa	Şehir Plancısı	İller Bankası
SAYGIN Ömür	Arş.Gör.	D.E.Ü.
SAYIN Betül	Arş.Gör.	Yıldız Üniversitesi
SEFEROĞLU Nuriye	Şehir Plancısı	izmir Büyükşehir Bel.
SELLİ Melahat	Mimar	Bornova Belediyesi
SELVİTOPU Figen	Mimar	izmir Büyükşehir Bel.
SERT Sedat	Şehir Plancısı	Turizm Bakanlığı
SESGÖR Turgut	Öğr.Gör.	M.S.Ü.

SEVİNÇ Semahat	Arş.Gör.	D.E.Ü.
SEYHAN Şefika	İnşaat Müh.	Bornova Belediyesi
SEYMEN Öker	Yrd.Doç.Dr.	D.E.Ü.
SEZER Arzu	Harita Müh.	Konak Belediyesi
SEZGİNER Özgür	Şehir Plancısı	Serbest
SİREL Aysen	Arş.Gör.	M.S.Ü.
SÖKMEZ Polat	Öğr.Gör.	M.S.Ü.
SÖNMEZ Özdemir	Arş.Gör.	Yıldız Üniversitesi
SÖZER Ali	Belediye Başkanı	Bornova Belediyesi
SÜEL Akın	Prof.Dr.	D.E.Ü.
SÜHER Hande	Prof.Dr.	i.T.Ü.
ŞAHİN Necmettin	Şehir Plancısı	Arsa Ofisi izmir Böl.Md.
ŞAHİN Erözüment	Şehir Plancısı	Serbest
ŞEKERCİLER Ercan	Mimar	Emlak Bankası
ŞENSAL Müge	Şehir Plancısı	Serbest
ŞENTEK Arif	Mimar	TMMOB Mim.Od.Gen.Sek.
TACER Sedat	Şehir Plancısı	Serbest
TANER Tayfun	Prof.Dr.	D.E.Ü.
TANKUT Gönül	Prof.Dr.	O.D.T.Ü.
TAYCI Mustafa	Şehir Plancısı	Eskişehir Belediyesi
TAŞCI Dikmen	Şehir Plancısı	Yıldız Üniversitesi
TECİM Osman	Mühendis	Tapu Kad.Böl.Md.Yrd.
TEKELİ İihan	Prof.Dr.	O.D.T.Ü.
TEKKÖKÖĞLU Teoman	Arş.Gör.	M.S.Ü.
TEMEL Saim	Şehir Plancısı	Bursa Büyükşehir Bel.
TEMOÇİN Erdoğan	İşletmeci	Türkiye Turing Ot.Kur.
TOHUMCU Naile	Şehir Plancısı	Ankara Büyükşehir Bel.
TOKUÇOĞLU Bülent	Avukat	Serbest
TUNCEL Yeşim	Mimar	Serbest
TURGUT Ahmet	Şehir Plancısı	TMMOB Şeh.Pl.Od.İst.Şb.
TURNALAR İzzettin	Şehir Plancısı	Bursa Yıldırım Bel.
TÜREYEN Mehmet	Prof.Dr.	D.E.Ü.
TURKELİ Banu	Mimar	Serbest
TURKEMEN Nilay	Şehir Plancısı	izmir Büyükşehir Bel.
TURKOĞLU Kamutay	Öğr.Gör.Dr.	Gazi Üniversitesi
TURSEN Cihan	Belediye Bşk.	Karşıyaka Belediyesi
ULUSOY Abdurrahim	Şehir Plancısı	İller Bankası
ULUTAŞ Ersen	Mimar	Ege-Koop
UYAR Gülay	Mimar	izmir Büyükşehir Bel.
UYAR Necati	Şehir Plancısı	Serbest
UYAR Yıldız Girek	Şehir Plancısı	Ankara Altındağ Bel.
UYYSAL Yıldız	Mimar	İller Bankası
UNAL Özlem	Arş.Gör.	D.E.Ü.
UNAL Sevim	Öğr.Gör.	D.E.Ü.
UNAL Tankut	Müsteşar Yard.	Turizm Bakanlığı
UNAL Yalçın	Doç.Dr.	Yıldız Üniversitesi
UNVER Ekrem	Mimar	İller Bankası 1.Böl.Md.
UNVERDİ Hayat	Arş.Gör.	D.E.Ü.
UNVERDİ Levent	Arş.Gör.	D.E.Ü.

YAREN Serap Şehnaz	Şehir Plancısı	Eskişehir Belediyesi
YAVAŞ Dumrul	Mimar	İller Bankası
YESUGEY Tülay	Mimar	İzmir Büyükşehir Bel.
YETKİN Süheyla	Şehir Plancısı	Konak Belediyesi
YILDIR Hale	Şehir Plancısı	Kültür Bakanlığı
YILDIRIM Ali Ekber	Gazeteci	Dünya Gazetesi
YILDIZER Metin	Mühendis	Tapu Kad.Böl.Md.Yrd.
YILMAZ Ali	Gazeteci	Basın Yayın Şb.Md.
YUCEER Nuray	İnş.Müh.	Konak Belediyesi
YUKSEL Ayla	Şehir Plancısı	Aydın Bayındırlık Md.

KONGREYE KATILAN ÖĞRENCİLERİN LİSTESİ

Soyadı - Adı	Bağlı Olduğu Üniversite
ACAR Talip	D.E.Ü.
AKBAY İlker	O.D.T.Ü.
AKCAY Ayşe	D.E.Ü.
AKEFE Koray	D.E.Ü.
AKIN Özlem	D.E.Ü.
AKKAR Müge	O.D.T.Ü.
AKKUŞ Serhan	D.E.Ü.
AKSOY Burcu	D.E.Ü.
AKTUĞ Tolga	D.E.Ü.
AKTUĞLU Esin	D.E.Ü.
AKTUŒ Özgür	D.E.Ü.
AKTÜRE Haluk	Yıldız Ün.
AKYOL Levent	D.E.Ü.
ALANYALI Berna	D.E.Ü.
ALBAYRAK Tayfun	D.E.Ü.
ALDAN Benay	D.E.Ü.
ALTINÖRS Çiğdem	D.E.Ü.
ALTINAY Fahriye	D.E.Ü.
ANIL Gülay	D.E.Ü.
ARAL Seckin	D.E.Ü.
ARDA Nilüfer	Yıldız Ün.
ARGUN Gökmen	O.D.T.Ü.
ARIT Selda	O.D.T.Ü.
ARSLAN Çağlar	O.D.T.Ü.
AŞIKOĞLU Gülay	D.E.Ü.
AVCI Aylin	D.E.Ü.
AY Nevin	D.E.Ü.
AYAZ Nazmiye	D.E.Ü.
AYDIN Devrim	D.E.Ü.
AYDIN Esin	O.D.T.Ü.
AYDIN Esra	D.E.Ü.
AYDIN Hasan	D.E.Ü.
AYDIN Şiringül	D.E.Ü.
AYDINLI Hakan	O.D.T.Ü.
AYHAN Volkan	O.D.T.Ü.
AYYILDIZ Nur	D.E.Ü.
AZİZOĞLU Özlem	M.S.Ü.
BAHÇEÇİOĞLU Dilek	Gazi Ün.
BAKAN İsmail	D.E.Ü.
BALCI Canan	Yıldız Ün.
BALCI Hakan	D.E.Ü.
BALDAĞ İlkey	D.E.Ü.
BARMAN Taner	D.E.Ü.
BARNAR Enis	D.E.Ü.
BAŞARAN Ayşin	D.E.Ü.
BASKICI Aysen	D.E.Ü.
BATUMLU Pınar	D.E.Ü.

BATUR Esat	O.D.T.U.
BAYYURT Pinar	D.E.U.
BELLEK Gülnur	D.E.U.
BIÇER Özcan	Yıldız Un.
BİLGİN Tayfun	O.D.T.U.
BİRGÜL Metin	D.E.U.
BIROL Hümevra	D.E.U.
BODUROĞLU Fazilet	D.E.U.
BOĞAN Gökhan	D.E.U.
BOSTANCI Burak	D.E.U.
BOZKURT Miyase	D.E.U.
BOZKURT Mustafa	D.E.U.
BULUT Beyza	D.E.U.
BULUT Neslihan	D.E.U.
BULUT Sibel	Yıldız Un.
BULUT Soniz	D.E.U.
BÜYÜKİZ Gaye	O.D.T.U.
CİNEL Tamer	Gazi Un.
COMERTLER Seval	D.E.U.
ÇAKAREL Önem	D.E.U.
ÇALIŞKAN Özlem	D.E.U.
ÇAMBEL Fırat	D.E.U.
ÇEKİÇ Ahmet	D.E.U.
ÇELİK Cem	Yıldız Un.
ÇELİK Metin	Yıldız Un.
ÇELİK Sermet	D.E.U.
ÇELİK Zühre	D.E.U.
ÇELTİK Serpil	D.E.U.
ÇETİN Sinan	M.S.U.
ÇETİN Yasemen	O.D.T.U.
ÇEVİK Murat	D.E.U.
ÇİFTÇİ Fatma	O.D.T.U.
ÇİMEN Hasan	D.E.U.
ÇİVRİL Gülnur	D.E.U.
DANACIOĞLU Hazibe	D.E.U.
DEFNE Figen	D.E.U.
DEMİR Heves	Yıldız Un.
DEMİR Metin	Yıldız Un.
DEMİRCİ Eylem	D.E.U.
DEMİRCİ Eylem	D.E.U.
DEMİRDİZEN Erhan	O.D.T.U.
DİKİCİ Meliha	D.E.U.
DİNTAŞ Erdal	D.E.U.
DİNÇER Özgür	D.E.U.
DOĞANAY Can	O.D.T.U.
DOĞRU Murat	O.D.T.U.
DÖNERTAŞ Süha	O.D.T.U.
DUNДАР Murat	D.E.U.
DUVET Meltem	O.D.T.U.
DUYDURNOĞLU Şenay	D.E.U.
ECEMİŞ Sibel	D.E.U.

EKİN Nihal	O.D.T.Ü.
EL-HOULY Nehad	D.E.Ü.
ELİCİN İlknur	D.E.Ü.
EMİR Deniz	D.E.Ü.
ERBAŞ Erdem	M.S.Ü.
ERBİL Tansel	D.E.Ü.
ERDEM Filiz	D.E.Ü.
ERDEM Gülay	D.E.Ü.
ERDEN Dilek	M.S.Ü.
ERDEN Sinan	M.S.Ü.
ERGEN Cemal	D.E.Ü.
ERGIN Asaf	D.E.Ü.
ERGÜLLÜ Funda	D.E.Ü.
ERK Şeyma	M.S.Ü.
ERKAN Nilgün	Yıldız Ün.
EROL Tuğba	O.D.T.Ü.
ERÖGLÜ İlknur	D.E.Ü.
ESMER Türkan	Yıldız Ün.
EVEN Mehmet	Yıldız Ün.
ERTUĞRUL Didem	D.E.Ü.
FİDAN Sezen	D.E.Ü.
GONCAGÜL Ertunç	D.E.Ü.
GÖBEKLi Zehra	D.E.Ü.
GÖKÇEN Şebnem	D.E.Ü.
GÖKÖZ Güzide	D.E.Ü.
GUÇ Murat	D.E.Ü.
GULBAHÇE Göktay	M.S.Ü.
GÜLER Banu	D.E.Ü.
GUMUŞ Murat	D.E.Ü.
GÜNGÖREN Latif	D.E.Ü.
GÜNHAN Suat	D.E.Ü.
GURBOZ Gonca	D.E.Ü.
HASTURK Nuray	D.E.Ü.
HOCACIOĞLU Murat	D.E.Ü.
HIZLI Alphan	M.S.Ü.
IDEMCİ Çimen	Yıldız Ün.
İLETİR Aysun	D.E.Ü.
İLTAŞ Nevin	D.E.Ü.
İNCE Serhat	M.S.Ü.
İNCEKÖSE Ülkü	D.E.Ü.
İPLİKÇİ Emel	D.E.Ü.
İŞÇİ Alper	D.E.Ü.
JAMMOUSSI Muhammed	D.E.Ü.
KALAYCI Erdinç	Yıldız Ün.
KARADAĞ Tunç	O.D.T.Ü.
KARADUMAN Serdar	O.D.T.Ü.
KARAGÖZ Oğün	D.E.Ü.
KARAHISAR Aylin	D.E.Ü.
KARAKURUM Kadir	O.D.T.Ü.
KARŞI Şükran	Yıldız Ün.
KAYA Sema	D.E.Ü.

KAYA Yalçın	D.E.Ü.
KESKİN Devrim	Yıldız Ün.
KESKİNOĞLU Korhan	D.E.Ü.
KHATER Saed	D.E.Ü.
KHOYALI Ehab	D.E.Ü.
KILIÇ Egemen	O.D.T.Ü.
KILIÇI Pınar	M.S.Ü.
KOCATOROS Çağlar	D.E.Ü.
KONUK Sertaç	D.E.Ü.
KORKMAZ Koray	D.E.Ü.
KOÇAK Oya	D.E.Ü.
KOÇBİYİK Cengiz	D.E.Ü.
KURAL Kağan	D.E.Ü.
KURT Hüseyin	D.E.Ü.
KURTBÖRÜ Funda	D.E.Ü.
KURTULUŞ Beyhan	D.E.Ü.
KURULTAY Verda	D.E.Ü.
KUŞÇU Taylan	D.E.Ü.
KOKSAL Esra	D.E.Ü.
KÖKTÜRK Gülnur	Yıldız Ün.
KUÇUK Oya	D.E.Ü.
MADENOĞLU Hüseyin	D.E.Ü.
MİZİKACI Sinan	D.E.Ü.
MOUDARRES Omar	D.E.Ü.
MUSTAFA Ali	D.E.Ü.
MUTLU Didem	D.E.Ü.
MUTLU Sertel	D.E.Ü.
MUFTUOĞLU Kuddusi	D.E.Ü.
NACAK Hanife	D.E.Ü.
NOYAN Meltem	D.E.Ü.
OCAK Ersan	O.D.T.Ü.
OK Ertan	D.E.Ü.
ORHAN Taha	D.E.Ü.
ORUÇ Kemal	O.D.T.Ü.
ÖCAL Caner	D.E.Ü.
ÖKTEM Kerem	Hamburg Tek.Un.
ÖKTEM Özlem	D.E.Ü.
ÖLEKLİ Kenan	D.E.Ü.
ÖRNEK Elif	Yıldız Ün.
ÖZBEK İpek	D.E.Ü.
ÖZCAN Gülbin	D.E.Ü.
ÖZCAN Yusuf	D.E.Ü.
ÖZCAN Zafer	D.E.Ü.
ÖZDAN Yalçın	D.E.Ü.
ÖZDEN Sinan	O.D.T.Ü.
ÖZEL Nesrin	D.E.Ü.
ÖZEN Tuba	D.E.Ü.
ÖZGÜR Gürkan	O.D.T.Ü.
ÖZÖKAL Dilek	D.E.Ü.
ÖZTÜRK Sibel	Yıldız Ün.
ÖZTÜRK Yener	D.E.Ü.

ÖZÇULLU Şenay	D.E.Ü.
ÖZÜDOĞRU Abdullah	D.E.Ü.
PARLAKER Başar	D.E.Ü.
PEHLIVAN Armağan	D.E.Ü.
PEKER Zeynep	D.E.Ü.
PEKMEZCİ Mehmet	D.E.Ü.
PINARBAŞI Sinan	O.D.T.Ü.
PİRİNÇ Dilek	D.E.Ü.
POLAT Emine	D.E.Ü.
POLAT Nihal	M.S.Ü.
POLATLI Deniz S.	Gazi Ün.
POSTALCIOĞLU Kübra	O.D.T.Ü.
SAATÇİ Özgür	D.E.Ü.
SALAN Arıkan	O.D.T.Ü.
SARIKAYA Dilek	D.E.Ü.
SARIOĞLU Nuran	D.E.Ü.
SARPAŞ Vildan	D.E.Ü.
SAVACI Alpaslan	O.D.T.Ü.
SAVAR Şeyma	D.E.Ü.
SAYLAN Tayfun	D.E.Ü.
SELÇUK Cenk	D.E.Ü.
SERTDEMİR mert	D.E.Ü.
SERTDEMİR Pınar	D.E.Ü.
SERTER Başak	Gazi Ün.
SERTPOYRAZ Zuhal	D.E.Ü.
SEVİ Gülşen	O.D.T.Ü.
SEVİNÇ Nuray	D.E.Ü.
SİNOPLU Nalan	D.E.Ü.
SOYTAŞ Yasemin	D.E.Ü.
SÖNMEZ Kadir	O.D.T.Ü.
SUBAŞI Derya	D.E.Ü.
SUR Şengül	O.D.T.Ü.
ŞAHİN Aylin	D.E.Ü.
ŞAHİN Güven	D.E.Ü.
ŞAN Ayşe	D.E.Ü.
ŞENER Hilal	D.E.Ü.
ŞENGÜL Aydın	D.E.Ü.
ŞENLİYİM Yeşim	D.E.Ü.
ŞENOL Pervin	D.E.Ü.
ŞİMŞEK Serap	D.E.Ü.
ŞİMŞEK Sibel	D.E.Ü.
TACER Sedat	D.E.Ü.
TAHMİSOĞLU Defne	D.E.Ü.
TALAS Zehra	D.E.Ü.
TANIR Önder	D.E.Ü.
TAŞAN Tuna	D.E.Ü.
TAŞKAYA Sevinç	M.S.Ü.
TATLICI Ayhan	D.E.Ü.
TATLIDİL Şule	D.E.Ü.
TELLİOĞLU Jale	M.S.Ü.
TERCAN Binali	O.D.T.Ü.

TETİK Koray	Yıldız Ün.
TEZCAN Özlem	D.E.Ü.
TEZİŞ Sıdıka	M.S.Ü.
TOPCAN Metin	D.E.Ü.
TOPÇU Devrim	Yıldız Ün.
TOPTAŞ Rüyan	D.E.Ü.
TURGUT Nesrin	D.E.Ü.
TURER Fehmi	D.E.Ü.
TURKCAN Yasemin	D.E.Ü.
TURKMEN Saltuk	D.E.Ü.
TURKMEN Sevil	D.E.Ü.
TURKYILMAZ Mustafa	D.E.Ü.
UGUZMAN Tayfun	D.E.Ü.
ULUCAN Yücel	O.D.T.Ü.
UZEL Elvan	O.D.T.Ü.
UNAL Figen	D.E.Ü.
UNAL Hilal	O.D.T.Ü.
UNLU Mehmet Ali	D.E.Ü.
USTEN Can	O.D.T.Ü.
USTUN Hasine	O.D.T.Ü.
USTUN Serap	D.E.Ü.
USTUNDAĞ Cüneyt	Yıldız Ün.
VAROL Çiğdem	Gazi Ün.
VELİBEYOĞLU Koray	D.E.Ü.
YADEL Gökhan	D.E.Ü.
YALÇIN Tayyar	D.E.Ü.
YALINÇETİN Burcu	D.E.Ü.
YANDAŞ Gülgün	O.D.T.Ü.
YAŞAR Sedef	O.D.T.Ü.
YAVAŞ Seher	D.E.Ü.
YAVUZ Seher	D.E.Ü.
YENİGÜN Bülent	O.D.T.Ü.
YİĞİT Arzu	D.E.Ü.
YİĞİTCANLAR Tan	D.E.Ü.
YILDIRIM İlker	D.E.Ü.
YILDIRIM Kubilay	D.E.Ü.
YILDIZ Dilek	O.D.T.Ü.
YILMAZ Ebru	D.E.Ü.
YILMAZ Işıl	D.E.Ü.
YILMAZ Nicel	D.E.Ü.
YILMAZ Serkan	D.E.Ü.
YOĞOĞLU Elif	O.D.T.Ü.
YORUR Neriman	D.E.Ü.
YÜKSEL Nursun	O.D.T.Ü.
YÜKSEL Züleyha	D.E.Ü.
ZEBELİ Vildan	M.S.Ü.